STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00551

DI NAKHT UN DER TOG

A. M. Fuchs

Permanent preservation of this book was made possible by
Jerrold I. & Shelley Kaufman
in honor of
the Gantse Mishpokhe

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער
לואל

די נאַכט און דער טאָג

Benn

א. מ. פוקס

תשכ״א — ניו־יאָרק — 1961

A. M. FUCHS

DI NACHT UN DER TOG

THE NIGHT AND THE DAY

צוגעגרייט צום דרוק — רחל אײַזענבערג און מלך ראַוויטש

שער־בלאַט און צייכנונגען צום אָנהייב פֿון די קאַפּיטלען — א. לאָנדאָן

סדר פֿון זאַץ און אײַנבאַנד — ישׂראל לאָנדאָן

איבערדרוקן, אַפֿילו טיילווײַז, איז שטרענג פֿאַרווערט

COPYRIGHT 1961, BY ISRAEL LONDON

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form without the permission of "Kval" Publishers

Published by

DER KVAL, I. LONDON, *Publisher,* NEW YORK, N.Y., U.S.A.

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
BY MARSTIN PRESS, INC., NEW YORK

אינהאַלט

די נאַכט — 11

אין קעלער — 31

די קליינע מאַגיע — 35

די פּלאָגערס — 46

גאַליציאַנער ייִדן — 53

דער אַלטער וואָלף — 64

האַרבסט אין סאָד — 88

דער לעצטער וועג — 104

דאָס הימל־ליכט — 119

דער יורד — 124

דער נאַכט־מענטש — 131

דער מאַרק — 137

די נײַעס — 142

אַ שליטן אין מאַרק — 148

דער קדוש פֿון קרילעוויץ — 160

דער אָפּגרונט — 170

די אַלטע שטוב — 184

דער שׂטן — 191

די דעמבענע טיר — 216

דער אַלטער כּוח — 228

דער לאַנדשטורמאַן — 233

דער ציון־ייִד — 256

חיים בלוט — 262

דער טאָג — 278

א. מ. פוקס דער דערציילער

אַלע ליטעראַטורן, יעדע קונסט, איז רײַך אין דורכשניטלעכקייטן און אָרעם אין באַדײַטנדיקע טאַלאַנטן. די האַלבע, פֿערטל און אַכטל טאַלאַנטן דאָמינירן. דער מענטש וואָס איז אומבאַהאָלפֿן מיט דער פען אָדער מיט דעם פענדזל, איז אָפֿט זייער געשיקט אין שאַפֿן אַטמאָספֿערע אַרום זיך, אין רעקלאַמירן זײַן אייגענע גרויסקייט. אַזוי אַרום פּאַסירט אין יעדן דור, אַז גרויסע טאַלאַנטן ווערן פֿאַר־שוויגן.

אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז דער אומבאַהאָלפֿענער שרײַבער אָפֿט אַליין דער פֿאַרלעגער, אַליין דער פֿאַרשפּרייטער פֿון זײַן ווערק און נישט זעלטן — אַליין דער קריטיקער וואָס זינגט זײַן אייגענע לויב. ער רעדט מיט אויטאָריטעט אין נאָמען פֿון דער ייִדישער קולטור. ער זאַמלט פֿאַר איר געלט. ער קלאָגט אויף איר שפֿל המצבֿ.

אין דער דאָזיקער טראַגישער אַטמאָספֿערע לעבן און מאַטערן זיך עטלעכע גאָט־געבענטשטע טאַלאַנטן. איינער פֿון זיי, אפֿשר דער סאַמע טראַגישסטער, איז א. מ. פֿוקס.

א. מ. פֿוקס איז, קאָן זײַן, פּרימיטיוו לויט זײַן בילדונג, אָבער נישט לויט זײַן שאַפֿן. ס׳זענען גאָרנישט פֿאַראַן קיין פּרימיטיווע שעפֿער. יעדער שעפֿער איז אין זײַן פֿעלד ראַפֿינירט. א. מ. פֿוקס האָט אָנגעהויבן שרײַבן דערציילונגען בערך מיט פֿערציק יאָר צוריק און ער האָט אָפֿט דערהויבן די דערציילונג צו אַ הויך וואָס קיינער פֿאַר אים האָט נישט דערגרייכט. פֿוקסעס כּוח — אָדער בייזע גבֿורה — ליגט אין שילדערן, אין דער וואָרט־שילדערונג. ער קאָן אין זײַן ייִדיש מאָלן לאַנדשאַפֿטן און סיטואַציעס וואָס עס דוכט זיך אַז מ׳קאָן זיי מיט דער פּען נישט אַרויסברענגען. ער האָט אַן אויג וואָס זעט אַלץ, יעדע פֿאַרב, יעדע שאַטירונג פֿון אַ פֿאַרב, אַן אויער פֿאַר קלאַנגען, אַ נאָז פֿאַר ריחות. א. מ. פֿוקס איז אַ מענטש מיט וואַכע חושים און מיט אַן אויסערגעוויינלעכער קראַפֿט צו געפֿינען דאָס ריכטיקע וואָרט פֿאַר יעדער איבערלעבונג. זײַן דערציילונג „ווינטער“ האָט געמאַכט אַ פֿוראָר. אין זײַן ערשט בוך „אויפֿן בערגל“ זענען פֿאַראַן דערציילונגען וואָס זענען און וועלן פֿאַרבלײַבן מײַסטער־ווערק.

א. מ. פֿוקס געהערט צו יענע קינסטלער וואָס מ׳קאָן באַצייכענען ווי איינזײַטיק. ער שרײַבט דערציילונגען און בלויז דערציילונגען. פֿוקס האָט געפּרוּווט שרײַבן אַ ראָמאַן, אָבער אַרויסגעקומען איז אַ לאַנגע זאַמלונג פֿון דערציילונגען. פֿוקס קאָן היפּנאָטיזירן דעם

לייענער, אָבער ער האָט זיך אַליין אויך היפּנאָטיזירט. ער האָט, ווי אַ פּאַקיר, געצייכנט אַרום זיך אַ קרײַז און זיך באַשווירן פֿון אים נישט אַרויסצוגיין. זײַן וועלט איז געווען און געבליבן דאָס האַלב־שטעטל האַלב־דערפֿל ערגעץ אין גאַליציע. זײַנע העלדן זענען עטלעכע אָרעמע ייִדן, אײַנגעזונקען אין דלות, ווי אויך זייערע ווײַבער, זין, טעכטער און אַ ביסל גוים, וואָס זענען כּמעט אַזוי אָרעם ווי די ייִדן.

¶ פֿוקס אידעאַליזירט נישט די אָרעמקײַט. ער מאָנט נישט פֿאַר זיי קיין סאָציאַלע רעפֿאָרמען. די אָרעמעלײַט זענען פֿאַר אים די מענטשהײַט. ס׳זענען פֿאַראַן צווישן זיי צדיקים און רשעים, ער־לעכע און פֿאַלשע, צניעותדיקע און אויסגעלאַסענע. פֿוקס באַ־האַנדלט זיי נישט מיט סענטימענטאַלן רחמנות און באַדויערן. זיי זענען אים צו־נאָענט ער זאָל זיי באַטראַכטן ווי אַ כּלל. ער האָט מיט יעדן פֿון זיי חשבונות. אַפֿילו מיט די באַשעפֿענישן וואָס לעבן צוזאַמען מיט די דאָזיקע אביונים האָט א. מ. פֿוקס אינדיווידועלע חשבונות. קונסט און אינדיווידואַליזם זענען פּאַקטיש סינאָנימען. דער אמתער קינסטלער זעט אין אַלץ אייגנאַרטיקייט. נישט בלויז מענטשן און חיות, נאָר אַפֿילו דאָס וועטער בײַ פֿוקסן איז אַלע מאָל אַנדערש און באַזיצט יעדעס מאָל זײַן פּנים, זײַן שטימונג.

¶ א. מ. פֿוקס איז נישט קיין פּרימיטיווער שרײַבער — ווי אייניקע האָבן אים באַצייכנט — נאָר דער היפּוך דערפֿון: אַ מאָדערניסט. ער האָט אַרײַנגעבראַכט אין ייִדיש די געדיכטע מאַלעריי, דאָס אָנלייגן פֿאַרבן איינע אויף דער אַנדערער אין אַזאַ מאָס, אַז דער געוויינלעכער לייענער ווערט דערפֿון צעמישט און דעזאָריענטירט. פֿוקסעס שרײַבן האָט נישט קיין „וואַסער”. עס איז סאַמע געדיכט־קייט. ער גיט בלויז עסענץ. צוליב דעם קאָן מען באַצייכענען פֿוקסן ווי אַ שרײַבער פֿאַר שרײַבער. מען מוז אים לייענען פּאַמעלעך און צעקײַען יעדן זאַץ. יעדער אויסדרוק שטעלט מיט זיך פֿאַר אַ בילד. פֿוקס לייגט אַרײַן אין איין בלעטל מער קינסט־לערישע ענערגיע וויפֿל אַנדערע לייגן אַרײַן אין אַ גאַנץ בוך.

ער פרעסט צונויף בילדער צו אַזאַ געדיכטקייט אַז זיי זענען אָפט אומזעבאַר פאַר יענע וואָס קאָנען נישט זיי פאַמעלעך פונאַנדער־נעמען און צעלאָזן.

ס׳זענען געווען ביי אַמאָליקע ייִדן אַזוינע שרייבער. מ׳האָט געזאָגט אויף זיי אַז זיי האָבן מקצר־געווען דערפאַר ווייל זיי האָבן נישט געהאַט גענוג פאַפיר צו שרייבן. אַזוי האָט געשריבן — אויף זיין געביט — דער מהר״ם שיף. אַזוי האָט געשריבן דער פרי מגדים. אַזוי האָט געשריבן דער ווילנער גאון. מ׳דאַרף האָבן צו זייערע ספרים פירושים. אין פוקסעס פאַל דאַרף מען נישט קיין פירוש. ער איז אינגאַנצן קלאָר. אָבער דער לייענער מוז אָפּשטעמען נאָך יעדן זאַץ און זיך אָפּגעבן אַ חשבון וואָס ער האָט געלייענט.

אין דער צייט פון דער טרויעריקער פאַרשוועכונג פון אונדזער ליטעראַטור, ווען פוסטע מענטשן באַוואַרפן אונדז מיט אומ־צייליקע לויזע און פוסטע ביכער, איז אַ זאַמלונג פון פוקסעס דערציילונגען כמעט אַן אַנאַכראָניזם. עס קומט אַ סך לויב ישׂראל לאָנדאָן, דעם אייגנטימער פון דעם פאַרלאַג „דער קוואַל״, וואָס האָט זיך גענומען די מי אַרויסצוגעבן דאָס דאָזיקע ווערק. פוקסעס געדיכטקייט וועט איבערוועגן די אַלע שיטערקייטן. דער מבין וועט דאָ געפינען אַן אוצר פון בילד און פון שפּראַך. פוקסעס ווערק איז אַן אָנזאָג אַז די אומבאַהאָלפנקייט האָט נאָך נישט אַלץ צעפרעסן און פאַרוואַסערט. אין אַ געוויסן זין שטעלט פאָר מיט זיך א. מ. פוקסעס ווערק אַ פּראָטעסט און אַ רוף זיך אָפּצוטיילן פון די אַמאַטאָרן און זיך צו האַלטן ביי דער פּראָזע פון שלום עליכם און פּרץ, בערגעלסאָן און שניאור, זינגער און ראָזענ־פעלד. ייִדיש איז נישט געוואָרן אָרעמער אין אונדזער צייט, נאָר רייכער. די שפּראַך פאַרמאָגט אומגעהייערע כּוחות און מעגלעכ־קייטן. א. מ. פוקס איז איינער פון אירע געקליבענע שעפער, איינער פון אירע זיילן.

יצחק באַשעוויס

די נאַכט און דער טאָג

די נאַכט

טונקל פאַרגליווערט איז אונטלעכן דעמער, איז דער שוואַרצער לייבע געשטאַנען אָנגעבויגן בײַם פּריפּעטשיק, דעם געלאַטעטן טיזליק אויפֿגעהאַנגען אויף איין אַקסל, דעם שווערן האָריקן קאָפּ מיטן פֿוטערנעם היטל אַרונטערגעשטעקט אונטערן געזימס פֿון דעם קוימענדעכל, און ער האָט געגעסן פֿון אַ גרויסן ערדענעם טאָפּ, וואָס איז ענלעך געווען צו זײַן פּנים. זײַן צעקנאָדערטע באָרד האָט זיך געהויבן און גענידערט אַזוי, אַז ס'האָט זיך געדאַכט, אַז עפּעס אַ גראָ־לעכער פֿויגל היפּט דאָרטן אין דער סאַזשעדיקער פֿינצטערניש, אונטערן פּריפּעטשיק. לייבעס ציין האָבן שטאַרק געקײַט, געריבן ווי מילשטיינער, אָבער די ביסנס פֿונעם ברויט זענען שטעקן געבליבן אין האַלדז, און געוואָרגן ווי ביינער. אָפּגעגעסן, האָט לייבע פֿאַרבונדן דעם טיזליק מיט אַ שטריק, גענומען דעם קרומען סענקאַטן שטעקן און איז אַרויס אין דרויסן.

אין פֿאַרטײַעטן אָוונט־טונקל האָט דער שניי געבלאָט מיט עפּעס אַ פֿאַר־זינקענדיקן גלאַנצל ווי די שאַרף פֿון אַ מעסער. דאָס פֿראָסטיקע שטומ־שווײַגן האָט שווער גענאָגט דעם פֿאַרצערטן אָטעם פֿון דער שלײַכנדיקער נאַכט.

אונטער דעם נידעריקן שטאַלדעכל, וואָס איז געווען צוגעטשעפּעט צו דער שטובוואַנט ווי אַ דאַשעק, זענען געשטאַנען צוויי גרויסע שוואַרצע ביקעס, מיט קליינע פּלאַטשיקע מאָרדעס און געהאָרבטע קאַרקן. בײַ די שטאַרקע, קורץ פֿאַרשפּיצטע הערנער זענען געווען פֿאַרקניפּט שטריק און צוגעבונדן צום שטאַלקלאָץ. זייערע אויגן זענען געווען פֿאַרבונדן מיט זעק.

בלינדערהייט האָבן די ביקעס געבויגן די שווערע קעפּ צום שטויסן פֿון אונטן אַרויף מיט די הערנער, געברילט, געריסן זיך פֿונעם קלאָץ, אַזש ס'האָט געציטערט די ערד אונטערן טופּען פֿון זייערע פֿיס.

— אַ—האַ — — האָט ליבע אַ ברום געטאָן און געניט אַ קנאַק געטאָן מיטן שטעקן איבער אַ ברייטן הינטן. די ביקעס האָבן דערפילט דעם שומר און זענען שטיל געבליבן.

ליבע איז געווען געדונגען פונעם פריץ צו טרייבן די בהמות קיין טאַרנאָפּאָל אין דער גווישער שעכטיאַטקע אַריין. נאָר דער ייד האָט זיך עפּעס היינטיקן אוונט ניט געקאָנט אָפּרייסן פון דער היים. ער האָט זיך געדרייט אַהין און אַהער מיט אַ שווער געבויגענעם קאָפּ און פינצטער אָנגעדראָלענעם קנייטש איבער דער נאָז. ער האָט אונטערגערוקט די בהמות אַ בונט שטרוי און זיך מיישב געווען היינטיקע נאַכט זיי נישט צו טרייבן. אין פּעדערהייזל האָט ער גענומען מייסטרעווען מיט דער האַק און מיט דער לאָפּעטע, צורעכט מאַכן די איינגעפאַלענע זייטיקע וואַנט. אָבער ער איז אין מיטן דערינען שטיין געבליבן, דאָס שוואַרצהאַריקע פּנים צעקרימט, זייטיק אונטערגעהויבן און די האַק אין דער האַנט, פאַרטראַכט אַז אָטעם ווי פאַרשטיינערט. ניין, ס'האָבן זיך אים נישט געלייגט היינט די הענט עפּעס צו טאָן, און ער איז ווידער אַריין אין שטוב.

די ליבעכע האָט נישט אָנגעצונדן דאָס נאַפטלעמפּל, אַזוי אַז דער טריבער אוונט־טונקל האָט ווי אַ גראָער וואָלקן פאַרשלונגען דעם שטוב־חלל, און נאָר אונטערן ברייטן אויוון־ווינקל, שאַרף אָפּגעהויבן פון דער בלאָער קאַלכוואַנט, האָבן זיך שטום געשאָטנט די פאַרמעקטע געשטאַלטן פון דער ליבעכע מיט די צוויי טעכטער רבקה און רחל. די קעפּ פאַרבונדן מיט שאַלן, זענען די ווייבער געזעסן אויף דער לאַנגער הרובעבאַנק, שטיל און געשאָטנט ווי דרימלענדיקע הינער, נאָר די הענט האָבן גיך און געניט געשיילט געלע יאַדרעס פון געטריקנטע קוקורוזעס, פון זאַק אין די פאַרטעכער אַריין. די יאַדרעס האָבן מאַט געלויכטן מיט גאָלדענעם געטונקלטן גלאַנץ, ווי געשאָטנטע בינען. פּלוצעם האָט אַ ברום געטאָן ליבעס קורצער, הארבער קול מיט אַזאַ גרימיקן כריפּ, אַז די ליבעכע האָט אויפגעהערט צו וויגן, מיט די פיס ביים וויגל, דאָס קינד און ברוכל, דאָס יינגל, איז גיך און דערשראָקן אַרויס פון שטוב:

— רבקה הער נאָר, קום נאָר אַהער.

די עלטסטע טאָכטער האָט זיך אַרויסגערוקט פונעם ווינקל. לאַנג, מיט אַ געהויקערטער פּלייצע, ווי אַ געבראָכענער בוים. זי האָט שוין געוווסט וואָס דער טאַטע וויל. זי איז אַליין צוגעגאַנגען צום פענצטער און דאָרט שטיין געבליבן, אָנגעבריט צו דער שׂרפה פון פּיין. בלינדע שאָטנשיין האָט טעמפּ געבלייכט פון די שנייִיק אָנגעפרוירענע שייבלעך. רבקהס פּנים איז אויבעט געווען דיק אונטערגעבונדן מיט אַ רויטער וואָלענער פאַטשיילע, גלייך זי וואָלט געהאַט צאָנווייטיק. זי האָט נאָר אַלע מאָל טיפער געגאַרעט דאָס פּנים אין דער פאַטשיילע, אַזוי אַז מען האָט נאָר אַרויסגעזען דעם שפּיץ פון דער בלייכער, פאַרשעמטער נאָז, וואָס האָט זיך נישט געהאַט וווּ צו באַהאַלטן. די אויגן־לעדלעך זענען געווען טונקל רויט און טרוקן צעגלאַנצט ווי קופּער,

און איין האַנט איז דיק און בלאָ אָראָפּגעהאָנגען מיט דער טויטער ווייכקייט פון אַ צעבראָכענעם אָרעם. ליבע האָט זיך פּאַוואָליע גענענט, נישט אויפ־הייבנדיק דעם שווערן האָריקן קאָפּ. דער קורצער קנייטש אין דער לענג פונעם צעאַקערטן שטערן איז געווען שוואַרץ, אָנגעדראָלן, ווי אַ פּיאַווקע אָנגעזאַפּט מיט בלוט. אַ רגע האָט זיין האַרטער שטומער בליק פון די פאַרזונקענע האָריקע אויגנלעכער געמאָסטן די טאָכטער פון אונטן אַרויף מיט עפּעס אַ גריילעכן ניי׳נער, גלייך ער וואָלט זי נישט דערקענט:

— וועז איז דאָס געווען, רבקה, האַ? וואָס זאָגסטו? דערציי׳ל נאָר...

איר שטי׳ל בלייך פּנים, וואָס ס׳האָט אַרויסגעשטעקט פון דער פּאַטשיילע, האָט אַ צאַפּל געטאָן און ס׳איז באַוואַשן געוואָרן מיט אַ רויטער בושה־כוואַליע און באַלד שוואַרץ געוואָרן ווי ערד. פאַר די אַראָפּגעלאָזענע אויגן האָט געפלאָמט די פינצטערניש.

— ביי נאַכט איז דאָס געווען... כ׳בין געגאַנגען אַהיים רופן די מאַמע פון דער שמואליכע. אַי, וואַי, טאַ־טע־ע...

זי האָט גענומען שטי׳ל וויינען, אַז אַ קול ווי אין אַ בייזן חלום.

— ביי אים אין שטוב? — טאַקע ביי אים אַליין, האַ? זאָג נאָר... האָט ליבע איבערגעפּרעגט מיט אַ שטילן און שטרענגן כריפּ, גלייך ער וואָלט געפאָרשט עפּעס אַ מוראדיקן סוד, וואָס טאָר קיין מאָל נישט אַנטפּלעקט ווערן.

—יאָ... יאָ... דאָרט...

די ליבעכע האָט פונעם אויוון־ווינקל אַ געשריי געטאָן:

— וואָס האָט ער זיך עפּעס פלוצעם דערמאָנט, וואָס וויל ער פונעם קינד, דער גזלן, גלייך ער ווייסט נישט. ער פרעגט שוין ווידער... רבקה, קום אַהער, אַז אַך און וויי איז דער מאַמען אין האַרץ... ענטפער אים נישט אַ וואָרט, רבקה...

אַ קריצן ווי פון אַ שטומפּיקער זעג, האָט גרויליק אַ גיי געטאָן איבער די לייבער. ס׳איז געווען דעם שוואַרצן ליבעס קריצן מיט די ציין. פלוצעם האָט ער אַ שטאַרקן נעם געטאָן דעם מיידלס נאָכהענגענדיקע ווייכע האַנט פון דעם צעבראָכענעם אָרעם מיט זיינע אייזערנע פינגערצוואַנגען, אַ צי און אַ ריס געטאָן, גלייך ער וואָלט זי געוואָלט אַרויסרייסן, די געבראָכענע האַנט, ווי אַן אונטערגעבראָכענעם צווייג פון אַ בוים, און זי אַוועקוואַרפן. אַ געצווינגן פאַרשטיקטער קרעכץ האָט אַ גרויל געטאָן אין שאָטן־ווינקל:

— אוי אַ־ה טאַ־טע־ע, אַי, אַי.

— ס׳טוט וויי? האַ?

— יאָ... יאָ.

— ווי אַזוי?... ער האָט דער געשלאָגן?

— ער האָט מיר אויסגעדרייט די האַנט.

ליבע האָט אָפּגעלאָזט דער טאָכטערס האַנט. רבקה האָט זיך אומגעקערט,

צוריק זיך אַנידערגעזעצט הינטערן אויוון, און בעת די פֿינגער פֿון די ווײַבער האָבן ווידער געשיילט די יאַדרעס פֿון די טרוקענע קוקורוזעס, האָבן זיי געוויינט, מיט אַ שטילן, זינגענדיקן ניגון, ווי דאָס מידע זשומען פֿון האַרבסט־פֿליגן. די אַפּטע אומגליקן האָבן שוין געהאַט אויסגעוועפּט די טרערן, אַז די געריטלטע אויגן האָבן געפֿלאַמט מיט טרוקענעם פֿײַער, ווי מיט צעגליטע שטיינדלעך. ליבע האָט ענגער אַ צי געטאָן דעם שטריק אויפֿן טיזליק און פֿאַרנומען זיך ווידער אַוועקצוגיין. בײַ דער טיר איז ער שטיין געבליבן, דעם קאָפּ טיף אויף דער ברוסט נעבוינן און געפֿרעגט דאָס ווײַב:

— הער נאָר, שפּרינצע, ווער איז ער?

— וואָס פֿרעגסטו מער עפּעס, כ׳זאָל אַזוי וויסן פֿון אים. אַ עלטסטער פֿון די זעלנער אַפּנים, אַ שוואַרץ יאָר, גלײַך עס ווייסט נישט. אַבי פֿון מיר סנאָווען די נעדערעם... צו וואָס דאַרפֿסטו וויסן, ליבע... אַי קינדער, ס׳ווערט מיר נישט גוט...

— איז ער אַ הינער?

— ניין, אַ פֿרעמדער. עפּעס אַ פּריץ, אַ קאָמאַנדיר איז ער, זאָגט מען. אוי, אַז אַ וויסטן סוף זאָל ער האָבן, פֿאַר מײַן קינד. פֿאַר מײַן קינדס חרפּה, גאָטעניו, צאַ־אַ־ל... געוואַלד... אַ בראָד.

זי האָט אַ ליאַרעם געטאָן מיט אַ נאָגנדיקן יאָמער־ניגון, ווי בײַ אַ לוויה. ליבע האָט אויף איר זײַן גרימיקן הוק געטאָן און ווי מען לעשט אַ פֿײַער מיט אַ שאָף וואַסער, האָט ער אויף דעם געוויין אַ גיכן פּאַד געטאָן מיטביידע הענטפּלאַכן:

— שאַ... שאַ... זײַ שטיל, שפּרינצע, הערסטו?. שאַ, זאָג עד.

און ס׳איז שטיל געוואָרן. ליבעס שוואַרצע געשטאַלט האָט זיך פּלוצעם אַ וויג געטאָן אַהין און צוריק איבערן שאָטנדיקן שטובטונקל ווי אַ בלינדער ווייכער, און ווידער איז ער געשטאַנען מיטן קאָפּ אונטערן סאָזשעדיקן פּריפּעטשיק. פֿון דאָרט האָט ער אַ באַפֿעל געטאָן דעם ווײַב:

— שפּרינצע, קריך אַרויף אויפֿן בוידעם און נעם אַראָפּ דעם זאַק.

— וואָסאַרן זאַק, ליבע?

— דעם גרויסן זאַק.

— וואָס טויג דיר עפּעס אַ זאַק בײַ נאַכט? ליבע, וועסט נישט גיין אין ערגעץ, ליבע...

— כ׳דאַרף האָבן, זײַ שטיל, שרײַ נישט. נעם אַראָפּ דעם זאַק פֿונעם בוידעם און שווײַג.

אַ רגע האָט אַ גליווער געטאָן אַ שווער פֿאַרזונקען נאַכטשווײַגן. דאָס פּיצל קינד אין וויגל האָט אַ מידן וויין געטאָן. די מידן האָבן פֿאַרהאַלטן די אָטעמס. ברוכל דאָס ייִנגל איז ווידער אַרויס פֿון דער שטוב.

נאָר שפּרינצע האָט נישט געשוויגן. זי האָט אויפֿגעהויבן דאָס קול מיט אַ שאַרפֿן געשריי:

— עכל דיר געבן אַ בוידעם היינט, לייבע, אַז וועסט מעד האָבן צו געדענקען... עכל דיר אַצינד קריכן אויפֿן בוידעם, ביי נאַכט?... זאָלסט מיר אַזוי דערלעבן ביז מאָרגן, זאָג אמן.

לייבע האָט זיך פֿאַוואָליע געגענט שווערער, ענגער און געדיכטער, ווי אַ שוואַרצער דעמב. ער האָט ווי אַ ביק אַ בויג געטאָן דעם האַריקן קאָפּ צום שטוים און סכנותדיק שטיל מיט צעקרימטע לעפֿצן און שפּיזיקן בליק, ווי אַ בליץ אין דער פֿינצטער, אַ זייע געטאָן דורך די פֿאַרביסענע ציין מיט פֿאַרשטיקטן צאָרן־געברום:

— גיי שוין אַרויף אויפֿן בוידעם, נו, גיכער... הערסט, שפּרינצע, וואָס מען רעדט צו דיר, צי ניין? און לייבע כאַפּט דעם טאָפּ פֿונעם פּריפּעטשיק און טוט אים אַ וואָרף צו דער ערד.

— אויפֿן בוידעם, וואָסאַר בוידעם, אַז האָב דיר אַכציק שוואַרצע יאָר מיטן בוידעם אין איינעם. אַז השגחה פֿון אַ ייִדן!... וואָס זאָק?... ווער זאָק?... צו וואָסערע רוחות טויגן אים אַצינד זעק מיט פּעק, מיט שלעק. עכל דיר געבן זעק מיט העק... עכל דיר אַרויסשלאָגן דיין שגעון...

ס'האָט שווער אַ זיך געטאָן אין לייבעם האַריקע אויגן שטומער שוואַרצער גרימצאָרן ווי קאַכעדיקער פּעך, וואָס האָט פֿאַרפֿלייצט דאָס נפֿש און פֿאַר־ברענט דעם שׂכל. אַצינד האָט שפּרינצע אַ ווייסטן זיפֿץ געטאָן:

— אַי ווי מיר... זי האָט זיך אַ טראַג געטאָן ווי אַ שאָטן אין דער פֿינצטער און שטיין געבליבן לעבן מאַן, וויליק, מיט אונטערגעהויבענעם נאַקן און צעשפּרייטע הענט, ווי אַ הון פֿאַרן האָן, וואָס דאַרף זיך אויף איר זעצן מיט פֿאַרהוילענעם תּענוג פֿונעם באַשאַף, און לייבעס האַרטער קולאַק ווי אַ האַמער, האָט שוין געפּויקט דאָרטן אין אָנגעברייטן קאַרק אַריין, שטום און מיט כּוח, קורצע, טעמפּע זעץ, וואָס האָט געגרוילט די נאַכט מיטן צער פֿון גאָטס באַשעפֿענישן.

ער האָט זיך קיין מאָל נישט געשעמט פֿאַר מענטשן און ניט פֿאַר די דער־וואַקסענע טעכטער זיינע, דער שוואַרצער לייבע, נאָר באַשטענדיק געגלוסט צו הערשן מיט זיין פֿאַרגרעבטער עקשנות. וואָרעם פּונקט ווי ער איז געווען בטבֿע אַ פֿינצטערער שווייגער, איז דאָס ווייב זיינס געווען אַ פּלאַמיקע שרייערקע, מיט אַן אָפֿן מויל, וואָס ס'האָט דערפֿון שטענדיק און אומגע־ריכט געהילכט ווי פֿון אַ גרויסן גלאָק. דער מאַן האָט ליב געהאַט, אַז דאָס ווייב זאָל פֿאָלגן, און דאָס ווייב האָט נישט געקאָנט דאָס טאָן. דורך די פֿאַרמאַכטע טיר און פֿענצטער פֿלעגן זיך דעמאָלט טראָגן די קולות פֿון דער שטוב, פֿאַרשטיקטע, באַשווערטע קולות, וואָס ס'האָט פֿון זיי אַרויסגעזעצט אַ פֿאַרדומפּיקט פּויקן, ווי דאָס ברומענדיקע דונערן פֿונעם קעסלפּויק אין מיטן פֿון אַ ליאַרעמדיקער כּלי־זמר־קאַפּעליע.

ווי אַ קאַץ פֿלעגט שפּרינצע, שפּעטער אַ ביסל, שוין האָבן פֿאַרגעסן דעם גאַנצן רומל. נאָך די קלעפּ האָט זי תּמיד זיך דערפֿילט דערפֿרישט און געשטאַרקט ווי נאָך אַ היים באָד. געגרייטלט פֿון בהלהדיקער צעיאָכמערניש

פֿלעגט זי מיט ליבשאַפֿט אַ שלעפּ טאָן דעם מאַנס היטל אַראָפּ איבער די אויגן, שרײַענדיק ווידער אַ מאָל מיט איר הילכיקן קול:

— אײַ, געוואַלד, מײַן טײַערער מאַן, זאָל לעבן... ווער האָט נאָך אַזאַ מאַן ווי עך האָב? אַזאַ געזונטער ביק... אַזאַ פֿאַרדינער, אַזאַ גאָלדענער באַלעבאָס? ווען מען פֿאָרט אויס גאַנץ קרוין־פּוילן, איאַ, ליבע, וואָס זאָגסטו? האַ?

ס׳איז נישט געווען קיין חניפֿה, נאָר דער אויסגעשלאָגענער אמת, און די וואַרהאַפֿט פֿון די לויבריד האָט נחתדיק אַרויסגעפּישופֿט פֿון ליבעס ביטערן גנעמיט אַ האַלבן קרומען שמייכל, וואָס האָט אַ פֿלי געטאָן איבער דער שוואַרצער האַריקייט פֿון זײַן פּנים, ווי אַ פֿײַערפֿונק אין אַ קוימען.

אויכעט אַצינד האָט שפּרינצע נאָך די קלעפּ צוריק אַרונטערגעשטופּט מיט די פֿינגער די זײַטיק אַרויסגעשוועבערטע האָרפּאָטלעס אונטער דער קאַפּשאַל. זי האָט גיך אָנגעצונדן דאָס פֿאַררייכערטע נאַפּטלעמפּל אויפֿן אויוון־געזימס.

ס׳האָבן זיך אַ בייל געטאָן די שאָטנס אונטערן רויטן פֿלעמל, און זי איז שוין גיך אַרויפֿגעקראָכן מיט דער צעבראָכענער לייטער אויפֿן פֿינצטערן בוידעם און זי האָט אַראָפּגעבראַכט דעם זאַק.

דאָס איז נישט געווען קיין געוויינטלעכער זאַק פֿון מעל, קאַרטאָפֿל אָדער תּבֿואה. ער איז געווען שוואַרץ, שטאַרק, זייער גרויס און עפּעס אומהיימלעך קלעפּיק, ווי פֿון פֿאַרטריקנט בלוט. ליבע האָט אים לאַנג באַטראַכט, מיט אַ פֿאַרהוילענעם אַפּשיי געמאָסטן אים. אײַן אויג פֿאַרמאַכט און דאָס אַנדערע וואָך געשאַרפֿט, האָט ער אים באַדעכטיק אויסגעטרעסעט פֿונעם שטויב, שטרוי און שאָלעכץ און געזוכט אַ שטאַרק שטריקל צו פֿאַרבינדן אים. אַז ער האָט געפֿונען דאָס שטריקל, האָט ער דאָס דערווײַל אויפֿגעהאָנגען אויפֿן האַלדז. ס׳האָט אויסגעזען ווי אַ פֿעטליע. דערנאָך האָט ער דעם זאַק צוגעפּ־געלייגט, גענומען אים אונטערן אָרעם, גלײַך ער וואָלט זיך געקליבן צו גיין ערגעץ אין דאָרף אַרײַן האַנדלען, און אַזוי שטומשווײַגנדיק איז ער שטיין געבליבן אין מיטן שטוב, דעם קאָפּ געבויגן צום אַקסל. עפּעס אַ שווערער געדאַנק האָט געגראָבן אין מוח מיט ברענענדיקער מאַנונג, אַז דער בראָד אין זײַן הויזגעזינד זאָל פֿאַרגעלט ווערן. נקמה־דאַרשט האָט געוואָרגן זײַן אָטעם מיט דער צעפּײַערטער פּײַן פֿון דער חרפּה. פֿאַר די אויגן האָט אים גע־שווינדלט די געשטאַלט פֿון דעם רוצח.

הײַנט גאַנץ פֿרי האָט ליבע געזען גיין דעם עלטסטן פֿון די הײַנע רוטענער־זעלנער, דעם זעלביקן וואָס האָט פֿאַראומגליקט זײַן טאָכטער רבֿקה. אַ קורצער, אַ קרעפּטיקער, אויסגעסטראַיעט אין טונקל בלאָען ענגן מונדיר פֿון די פּעטלורעשע קאָזאַקן מיט געלע בענדלעך און מעשענע קנעפּ, וואָס האָבן גאָלדיק געפֿינקלט אין דער זוניקער שנייוויַסקייט פֿון פֿראָסטיק בלאָען דרויסן. אויפֿן אָנגעדרוקטן אויער איז גאַוועדיק געזעסן אַ ווייסער פּעלספּאַדעק מיט אַ רויט ווערכל, ווי אײַנגעטונקען אין בלוט. אַ קרומע שווערד איז געווען אָנגעגורט אויף די לענדן און אַ גרויסער פּיסטויל האָט געשטעקט אין לעדערנעם שיידל, אויפֿן ברייטן בויך. דאָס אויסגעפֿרעסענע פּרצוף האָט

זאַט און רויטלעך געשײַנט מיט אַ פֿעט גלאַנצל פֿון חזיר מיט קאַשע. מיט דער קלײנער פֿאַררײסענער נאָז און פֿאַרשטאַכענע בלאָע אויגן האָט ער געשפּאַנט צעווינט מיט זינגענדיקע טריטסקריפּ און אַלע מאָל ווײלעריש אַ שמײַס געטאָן מיט אַ דין שטעקעלע אין די שוואַרץ צעגלאַנצטע שטיװל־כאַלעװעס, צופֿײַפֿנדיק מיטן מויל. ליבע איז דעמאָלט גראָד געזעסן רײַטנדיק אויפֿן דאַך פֿון זײַן שטוב און צורעכט געמאַכט די צעבראָכענע שינדל. ער האָט באַלד אויפֿגעהערט צו קלאַפּן. די בליציקע האַק האָט ער געהאַלטן אין דער לופֿטן און אַ טשוואָק צווישן די ליפּן. ער איז געזיצן דאָרט, אויפֿן שפּיץ דאַך, ווי אַ שוואַרצער פֿויגל און מיט לאַנגן בליק באַטראַכט דעם עלטסטן. פּלוצעם האָט ער גענומען רופֿן מיט שרײַענדיקן קול:

— העי, העדאַ, דו, פּאַניע עלטסטער... העי... הער נאַר...

יענער איז נאָענט צוגעקומען, נישט פֿאַרשטאַנען וואָס דאָס האָט צו באַדײַטן און פֿאַרוווּנדערט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ צום דאַך:

— אַ ?... וואָס ווילסטו, ייִד, אַ ?... וואָס טוסטו דאָרט ?

ליבע האָט אַראָפּגעשריגן:

— העי, פּאַניע קאָמאַנדיר, זאָל איך דיר זינגען עפּעס אַ ייִדיש שטיקל, ווילסטו? אַ לידל זינגען, אַ ? הער נאַר.

און ער האָט טאַקע גענומען אויפֿן דאַך גאַרגלען:

— אי, אי, אל־אדון על כל המעשים, באַ־ם, באַ־ם.

דערנאָך האָט ער אַ געשריי געטאָן:

— העי, זאָג נאַר, דו חזירשע מאָרדע... ס'געפֿעלט דיר ?... אַ ? — און ער האָט צו אים אַ פֿאָך געטאָן מיט דער בליציקער האַק.

דעמאָלט האָט יענער שוין פֿאַרשטאַנען, אַז דער ייִד אויפֿן דאַך איז עפּעס אַ משוגענער, האָט ער אַ בייז שפּאָטישן לאַך געטאָן, אַרויסגעכאַפּט דעם פּיסטויל פֿון שײדל און אַ שאָס געטאָן צום דאַך. אַז דער געדריידלטער הילך איז פֿאַרקלונגען און ס'איז צעגאַנגען דאָס בלאָע רויכוואָלקנדל, האָט ער ווידער אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ אין דער הייך און געזען ליבעס שוואַרץ צעקרימט פּנים מיט דער צעקנאָדערטער באָרד, און אַ בליק האָט פֿון דעם דאַזיקן פּנים אים אַ שפּיז געטאָן, אַ שטומער, שאַרפֿער און פֿינצטערער שנאהבליק, וואָס האָט אים דורכגעבויערט מיט עפּעס אַ קאַלטער, גרויליקער נאַכטשרעק. ער האָט אַ מורמל געטאָן אַ פּאָר ווערטער, „משוגענער זשידעק", אַ שפּײַ געטאָן און איז גיך אַוועקגעגאַנגען.

ליבע האָט זיך אַצינד דערמאָנט אין יענעמס דערשראָקענעם שפּײַ און אַ האַלבער, צופֿרידענער שמייכל האָט אַ שוועב געטאָן אין דער שוואַרצער האַריקייט פֿון זײַנע ליפּן. ער האָט גענומען דעם זאַק אונטערן אָרעם און געלאָזט זיך גיין פֿון דער שטוב.

דאָס ווײַב איז אונטערגעלאָפֿן צו דער טיר און גלײַך זי וואָלט געטראָפֿן, ווי

ליבע גייט אַצינד און וואָס ער וויל טאָן, האָט זי צו אים אַ שטרעק געטאָן ביידע הענט מיט נאַגנדיקן געשריי:

— געוואַלד, ליבע... פֿאַרכט דער פֿאַר גאָט, ליבע... ביסט אַ טאַטע פֿון קינדער... האָסט צו שפּײַזן אַ הויזגעזינד, אַ ווײַב מיט קינדער, ליבע...

זי האָט אים אַ כאַפּ געטאָן בײַם אַרבל. די טעכטער האָבן אים אַרומגע־שטעלט אין רעדל מיט געיאָמער־קולות:

— טאַטע, געוואַלד, גיי נישט... זײַ אין דער היים, טאַטע.

ליבע האָט אַ צעכעסטן ברום אַרויסגעלאָזט:

— נו, וואָס איז? האַ? ווע?... וואָס שרײַט מען? שאַ, לאָז זײַן שטיל. אַוועק פֿון דאַנען, זאָג עך...

דאָס קינד אין וויגל האָט זיך ווידער צעוויינט מיט זײַן מידן נאַכט־ניגון. דאָס רויטלעכע פֿלעמל אין פֿאַררייכערטן נאָפֿט־לעמפּל האָט געצינגלט מיט קרומע לאַנגע שאָטנס איבער די געהויקערטע קאַלכווענט און אויסגעצוימט די בלייכע פּנימער פֿון די מידן פֿאַרגליווערטן טרויער. די שטוב־אָרעמקייט מיטן קרומען טיש, מיט די בעטן און די קויטיקע בעבעכעס, האָבן וויסט געהויערט מיט דער שטומער פּײַן פֿונעם בראָד. נאָר דאָס יינגל ברוכל האָט זיך נעענטער צוגעשאַרט צום טאַטן. זײַנע שוואַרצע אייגעלעך האָבן צאַרנדיק געפֿינקלט אונטערן צעריסענעם דאַשעק.

— טאַטע, נעם מעך מיט...

ליבע האָט אים פֿאַרטראַכט אָנגעקוקט, געהאַלטן אַ רגע זײַן שווערע דעמבענע האַנט גוטברודעריש אויף ברוכלס אַקסל, אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף ניין און אים אָנגעזאָגט מיט שטרענגן ברום:

— זײַ אין שטוב... מיט דער מאַמען און מיט די קינדער... הערסט... ברוכל. דערנאָך האָט ער מיט די עלנבויגנס אַוועקגעשטויסן די ווײַבער און איז פֿאַרשוווּנדן אין דער טיר.

קאַפּיטל צוויי

צום ערשטן איז ליבע געגאַנגען צו זײַן שוואָגער מנחם עפּעס געוויער ווערן. אויך דאָ האָט אין שטוב אימהדיק טונקל געשאָטנט פֿונעם נאָפֿטלעמפּל.

— הערט נאָר, ווי אַזוי הייסט ער? האָט ליבע אַ זאָג געטאָן צו דער שטוב.

— ווער? — האָט די מנחמקע אַ פֿרעג געטאָן מיט דערשראָקענעם קול.

אָבער דער שלאָפֿער מנחם, אין בעט, האָט אויף ליבעס שאלה געענטפֿערט מיט אַ צעקרעכצטן הוסט:

— סטעפּניק, הייסט ער.

די מנחמקע האָט פונעם אַלקער־ווינקל אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ מיט דער פאַרבונדענער שאַל און פאַרבראָכן די הענט:

— אוי, אַ ווייטיק... ער מיינט דעם עלטסטן...

פון זינט מען האָט געוווּסט פון דער מעשה מיט רבֿקהס אומגליק, האָט די מנחמקע אויסגעמיטן אַרײַנצוגיין צו איר שוועסטער שפּרינצע אין שטוב און צו באַגעגענען ליבען. עפּעס אַ שווערע און שטומע שרעק האָט פון אים געבלאָזן ווי אַ שטיק פאַרגליווערטער ווינט. ס'איז געווען קאַלט און אומהיימלעך אין זײַנע ד' אמות. מען האָט זיך געהיט אַנצוּרירן אין זײַן צעפּליקטן מיזליק, ווי אין בגד פון עפּעס אַ פאַרשאָלטענעם.

די מנחמקע האָט געוווּנקען מיט די אויגן און מיט די הענט צו איר מאַן, ער זאָל נישט ריידן וועגן דעם, אָבער מנחם האָט דווקא גענומען ריידן, מיט זײַן ברייטן, יושרדיקן קול:

ער זאָג מײַנס, אַ היימישער גוי וואָלט נישט געטאָן אַזוינע זאַכן... ער איז אַ פרעמדער... מ'זאָגט, אַז ער איז געוואָרן דער קאָמאַנדיר, אָדער ער וויל ווערן דער קאָמאַנדיר פונעם שטעטל. נו, נו, מען מעג זיך רעכטן אויף אַ שיינער חתונה. אַז ס'איז הפקר געוואָרן אַ וועלט, אַז מ'מעג שוין טאָן, וואָס מען וויל... פאַראומגליקן מענטשן... מ'זאָגט — האָט מנחם ווײַטער גערעדט — אַז ער באַפאַלט מיט זײַן באַנדע קאָזאַקן ייִדן אין די שטעטלעך און שלאָגט און הרגעט און מאַכט פּאָגראָמען... עפּעס אַ פּעטלורטשיק, אַ רוצח... מ'זאָגט אַז ער איז אַ גלחס אַ זינדל, אַ לערער...

ליבע האָט פאַרטראַכט איבערגעפרעגט:

— אַ וואָס, אַ וואָס איז ער? אַ לערער?

— יאָ, אַ לערער, ערגעץ אין אַ שקאָלע. אַ... מענטשן זענען הײַנט געוואָרן חיות רעות, וועלף זענען די גוֹיִם געוואָרן הײַנט...

— מנחם, זײַ שטיל, מנחם... זע נאָר, ווי ר'האָט זעך צערעדט, ס'דײַן עסק, מנחם? נו, נו, אַ ייִד אַ גולם... שווײַג בעסער, מנחם...

מען האָט שוין געוווּסט פון דער מעשה, אַז ליבע האָט פונעם דאָך זאַ־משעפּעט מיטן עלטסטן, אַז ליבע וויל זיך גיין קריגן מיט אים. ס'איז עפּעס געווען די מעשה זייער פּריקרע און שרעקעוודיק. ווער ווייס וואָס פאַר אַן אומגליק דער ייִד וועט נאָך אָנאַרבעטן. מען שפּילט זיך עפּעס מיטן שוואַרצן ליבען... די לײַט האָבן תּמיד פאַר אים מורא געהאַט, געהיט זיך מיט אים צו קריגן. אַ ייִד אַ שלעגער, אַ כּעסן, אַ פאַרגרעבטע בריאה, ער קאָן כאַפּן אַ מעסער אויך...

ווי אויף צו להכעיס איז גראָד אַצינד אַרײַנגעקומען אין שטוב יאָסל מיטן לאַנגן פאַרשפּיצטן פּנים ווי אַ שפּאַרבער. מנחם האָט געפרעגט דעם זון:

— נו, וואָס הערט זיך עפּעס נײַעס אין שטעטל, יאָסל?

— גאָרנישט. סטעפּניק האָט צוגענומען זאַנוועלעס שליטן מיטן פערד. דעם פעטער לייזער האָט ער אויסגעריסן די באָרד. ער האָט געפּאַטשט סראָל

עליען... און יאסל האט דערציילט נאך ניעם: סטעפניק האט נעכטן ביי נאכט פארנארט צו זיך אין קווארטיר דער שמואליכעס מיידעלע, די קליינע בראניע. ער האט זי צעקאלעטשעט... די שמואליכע קלאגט און וויינט...

די מנחמקע האט א פאטש געטאן אין די הענט:

— וואס רעדסטו? אי, כ'נעם חלשן, ס'איז דאך נאך א קינד... זי איז דאך נישט אלט קיין צוועלף יאר. געוואלד, מענטשן, וואס שווייגט מען?...

— איר הערט, פעטער לייבע — דערציילט יאסל מיט זיינע לאנגע צעקרימטע ציין — דא אנומלט האט האווריליקע דער סטראזשניק צוגענומען ביי זיין מייסטער מעכל דעם סטאלער, דאס גאנצע געצייג פונעם ווארשטאט. פאר וואס עפעס? אזוי... יידן טארן היינט נישט מער ארבעטן אין זיין מלוכה, האט געזאגט דער כלב... וואס זשע טו עך? גיי עך ביי נאכט אריבער אויף דער ברייטער אוליצע, צו האווריליקען אין שטוב אריין, און דערלאנג אים צוויי פעטש און נעם צוריק אפ מעכלס קעסטל מיטן געצייג... הכלל...

— איין פאטש שלאגט אים איבער די מנחמקע די רייד, מיט איר שארפן שפאטבליק אויפן זון.

— שוין ס'איז אים שוין אריין די ברכה אין די פעטש אויכעט... ביסט א מבין...

— נו, לאז זיין איינער... אבער ס'איז געווען א גוטער פלעם, איא? מאמע, הא? ר'האט אויסגעשפיגן צוויי ציין, דער כלב...

— נו, נו, מעגסט גומל בענטשן, יאסל... ווען די זעלנער כאפן דעך, וואלט מען דעך געווען חלילה דערהרגעט, ווי איז מיר... א מערכה — האסט דעך באהאלטן... ס'איז מיר ווינציק ארויס די נשמה מיטן חיות פון שרעק... אז ס'איז א בייזע מהומה געקומען אויף די גויים... אז ס'מעשענע קנעפל געוועלטיקט איבער דער וועלט, און דער ייד ליגט גיין איילן אין דער ערד. מ'איז דאך פשוט איינגעשטעלט מיטן שטיקל לעבן. היינטיקע ביטערע צייטן.

לייבע שטייט און הארכט מיט א וואך אנגעשטעלטן אויער אונטערן צעפליקטן פוטערנעם היטל, דעם געלאטעטן טיזליק פארגארטלט מיט א שטריק. ווי אן אפגעבלעטערטער דעמבעבוים, אן צווייגן, שאטנט זיך זיין שווארצע, לאנגע געשטאלט אין דעם בלייכן שטובטונקל ביז צו דער געהויקערטער סטעליע. זיין שווערער קאפ מיט דער צעקנאדערטער באָרד איז נאך אלץ פארטראכט גענייגט צום פעלדזיקן אקסל. מיט הארבן אנשטרענג ווארטן די לייט, אז ער זאל עפעס זאגן, עפעס א גרייליכן ווארט, אנגעדראלן מיט בייזער צרה, ווי דער באדרענג פון זיין ביטערן גורל. נאר דער ייד זאגט גארנישט. ער שווייגט לאנג מיט זיין פארשטיינערטן גליווער ווי א טויבער. פלוצעם טוט ער א ברום:

— יאסל, גיב מיר א שוועבעלע...

ער האט א שטארקן רייב געטאן דאס שוועבעלע אן זיינע ציינענע הויזן פון אונטערגעהויבענעם פוס, פארווייכערט ס'ציגארל טיטון, אז דאס רויט-

לעבע פּלעמל האָט אַ רגע אַ צאַפּל געטאָן אויף זײַן מעכטיק געבויגענער נאָז ווי אַ בלוטפּלעק אויף אַ האָרן. אַז אַ גוטער נאַכט, איז ער גיך אוועק מיטן קלאַציקן טראָט פֿון זײַנע געקאָוועטע שטיוול, דעם שוואַרצן זאַק אונטערן אָרעם און אויפֿן אָרט איז געבליבן אַ שטיק סאַזשעדיקער אומעט, וואָס ליגט זיך אויף דער נשמה. מנחם האָט אַזש אַ צעפּײַניקטן קרעכץ געטאָן פֿון אַפּשיי:

— לאָה, גיי נאָר, פֿאַרמאַך די טיר...

זי האָט געשטרויכלט איבער דער שוועל, ס'איז איר געפֿאַלן פֿון די הענט און זי האָט נישט געקאָנט פֿאַרבאָרגן די אַנגסטן:

— הערט איר, מענטשן, ער זאָג מײַנס, דאָס איז נישט קיין ייִד, נאָר עפּעס אַ טײַוול נישט דאָ געדאַכט... שטייט און דומעט ווי אַ דולער... אַז אָפּגעהיטן זאָל מען שוין טאַקע ווערן פֿון אַזוינע צרות, גאָטעניו... פֿרעגט אים נאָר בחרם וואָהין ער גייט ערגעץ בײַ נאַכט, מיט עפּעס אַ זאַק גאָר... טאָמער איז נאָך ווינציק דאָס אומגליק מיט רבֿקהן... אַ כּלה־מויד נעבעך... וואָס וועט זי טאָן אַצינד... ווער וועט זי נעמען... ווער וועט מיט אַזוינער אַ שידוך טאָן?... ער קאָן טאַקע געבן אַ סך נדן די טעכטער זײַנע, לייבע, דער ווייסטער אָרעמאַן. ווי אַ פֿערד האָרעוועט ער דאָך. אָרבעט אויף טאָג־לוין, טראָגט לאַסטן, טרײַבט בהמות, האַקט שטיינער פֿון דער סקאַלע, פֿירט קלעצער פֿונעם וואַלד, האַנדלט אין מאַרק, גייט איבער די דערפֿער, פֿאַרריכט דעכער, אַקערט מיט דער נאָז די ערד. די מיידן אָרבעטן געניי און פֿאַרדינען אויכעט עטלעכע זעקסער אַ וואָך. נאָר קיין פּרנסה האָט ער נישט, לייבע, ס'שטיקל באַלעבאַטישקייט איז געבראָכן, דער יקרות. אַז אַלע שלעק טשעפּען זיך נאָר צו אים. כאַטש נעם שטרעק אויס די קאָפּעטעס און רײַס קריעה. אַד, אַד, מ'הייצט נישט דאָרט בײַ שפּרינצען, מ'קאָכט נישט קיין עסן... מיט אַ פּיצל קינד אין וויגל... אַ גאָטס רחמנות, כּלעבן... לאָמער זיי כאָטש אַרײַנטראָגן אַ ביסל געקעכץ, די הונגעריקע קינדער נעבעך, אַז ווי איז דער מומען אין האַרץ...

מיט פֿולע אויגן טרערן, דאָס פֿאַראומערטע פּנים אויסגעצוימט, געריטלט פֿון פֿאַרקלעמטן צער, מיטן תּחינה־ניגון פֿרום צעפּלאַטערט אויף די רייד פֿון די שמאָלע ליפּן, טוט זיך די מנחמקע גיך און בריהדיק אַ פֿאָרע דאָרט אין געטונקלטן קיכווינקל און באַלד טראָגט זי שוין אַ טאָפּ געקעכץ אונטערן פֿאַרטעך. געהויקערט, געהילט אין דער צעפּליקטער דיקער שאַל איבערן קאָפּ, גייט זי באַלד מיט גיכע דריבנע טריט איבער דער אויסגע־טראָטענער שנייסטעזשקע, אַהין צו איר שוועסטער שפּרינצעס שטוב, דאָרט בײַם עק בערגל.

די אויסגעשטערנטע ווינטערנאַכט אָטעמט מיט שאַרפֿן פֿראָסטפּײַער, האָרב פֿאַרצערט אין אַ קלאָרן שטומשווײַגן. דאָס פֿולע לבֿנה־פּנים הענגט בלייך פֿאַרוועבט אין גרינלעכער נעפּלשײַן, קרום צעשמייכלט איבער די בײַביקע

דין אויסגעשפּיצטע ציבעלע־טורעמלעך מיט אַ זײַטיק ווײַס שנייבעקל פון דער שווער דערהויבענער צערקווע, די געטאָפּלטע צלמים שוואַרץ געשאָטנט אונטערן בלאָען, בליציק־צעפינקלטן הימלגעצעלט מיט פאַרהוילענע פּחדים. פּלוצעם בלײַבט די מנחמקע שטיין און ס׳טוט איר אַ טיאַכקע אין האַרץ. זי הייבט אויף די אויגן און וויוויל ס׳איז אַ היפּש שטיק פון ווײַטנס, זעט זי באַשיימפּערלעך ווי דאָרט אונטן, אין נאַכטיק פּוסטן שטעטלמאַרק, צווישן די געהויקערטע ייִדישע שטיבער מיט די לענגלעך אָפּגעווײַסטע שניידעכער, שפּאַנט עפּעס אַ שוואַרצע געשטאַלט, ווי אַ לעבעדיקער שאָטן. זי האָט באַלד דערקענט איר שוואָגער ליבע מיטן פּוטערנעם היטל און מיטן לײַדיקן זאַק אונטערן אָרעם, און ס׳טוט איר עפּעס אומהיימלעך אַ טיאַכקע אין האַרץ. וואָרעם אין דער בלאָער קלאָרקייט איז עפּעס אַלצדינג ווי אין אַ פאַרגליווערטן טײַך, שאַרף אַרויסגעשניטן און איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ. אָט איז אַ האַלבע, ווײַס געקאַלכטע שטוב־חורבה ווי אַ צעריסן פּנים פאַרצערט פון ווייטיק. אַ פאַרקוילטער שׂרפה־באַלקן שנײַדט זיך שיף מיטן לאַנגן שפּיץ צום שטערן־צעבליצטן הימל־געוועלב, אַראָפּ צום אָפּגרונט. די אָפּגעברענטע שטיינערנע שול אָנעם דאַך, ווי אַן אַ קאָפּ, הייבט זיך אַרויס העכער פון די הײַזער, שווער געהילט אין טיפן פאַרהוילענעם שטומשווײַגן, ווי אין אַ שוואַרצער מטה־דעק. אַצינד דערפילט די מנחמקע ווי אַ שרעק־קעלט פאַרקלעמט איר דעם אָטעם. זי האָט שוין ברעה זיך אומצוקערן און אַהיים צו לויפן, נאָר די פיס זענען איר ווי אונטערגעהאַקט פון פּחד. זי פאַרגראָבט די נאָז טיפער אין דער שאַל, ווי אַ הון וואָס באַהאַלט דאָס קעפּל אונטערן פליגל. נאָר פאַרט איז זי שוין פאַרכאַפּט אין גרײַלעכן נײַגער פון דער וווּנדערלעכער טרעפונג. פאַרגנבֿהט כאַפּט זי ווידער אַ בליק פון אונטער דער קאַפּשאַל און זי זעט ווי ליבע גייט מיט די פיס אַרויף און מיטן קאָפּ אַראָפּ. ער נייגט דעם נאַקן, גלײַך ער וויל אַרײַנקוקן אין די געלע שייבלעך פון די בלינד אָנגעפרוירענע, קרום פאַרשפּיצטע שטובפענצטער, נאָר נישט דורך די פענצטער קוקט ער, נײַערט דורך די קוימענס, אַזש ס׳האָט זי, ווי איר טבֿע איז, אָנגעכאַפּט אַ שפּאָט־געלעכטער:

— אהי... זע נאָר, וואָס איז דאָס? אַ השגה פון אַ ייִד צו גיין בײַ נאַכט אַרײַנקוקן אין פרעמדע שטיבער, דורכן קוימען גאָר... וואָס וויל ער דאָרט זען? אַ חתונה צי אַ ברית? נאָדיר אַזוינס... נישט אומזיסט זאָגן די לײַט, אַז ליבע איז אַ שטיקל מטורף... ווער ווייס וואָס ער קאָן נאָך עפּעס אָפּטאָן... נאָדיר אַזאַ נאַכט... אַ מערכה וואָס זי איז שוין אָנגעקומען צו שפּרינצעס שטוב. נאָר פּלוצעם טוט איר ווידער אַ קיל דאָס האַרץ פון שרעק. זי דערהערט עפּעס אַ קול פון אויבן, אַזוי ווי פונעם הימל אַראָפּ:

— מומע לאה, זע נאָר... רײַטנדיק אויפן שפּיץ דאַך פון דער שטוב, זיצט ברוכל מיט דער האַק אין דער האַנט. דאָס ייִנגל זעט אויס דאָרט אויבן ווי עפּעס אַ טונקל געשאָטנטע חיהלע וואָס לאָקערט.

— זע נאָר, דאָס ביסטו, ברוכל. וואָס טוסטו עפּעס אויפֿן דאָך בײַ נאַכט מיט דער האַק?... קוקטס אים נאָר אָן, אײַ, דעם טאַטנס זינדל — זאָגט די מנחמקע שוין דערפֿרייט פֿון נחת — ביסטאָך שוין אַ גרויסער בחורעץ, באַלד אַ גאַנצער חתן־בחור צו מזל... מערטשישעם איבער אַ יאָר וועסטו דאָך שוין בר מצווה, וועסט אָנהייבן לייגן תּפֿילין, וועסט שוין באַלד טאָקע נעמען אַ כּלה ווי אַ סוכּה, נאָר אַ שלאַק וועט איר פֿעלן. כאַ־כאַ־כאַ... ווייסטו וואָס, קום בעסער אַרײַן אין שטוב, כ'האָב דיר געבראַכט וועטשערע, וועסטו אָפּעסן, מאַכן בורא נפֿשות, לייענען קריאת־שמע און גיין שלאָפֿן.

— מומע לאה, הער נאָר — שרײַט ברוכל פֿונעם שפּיץ דאָך — די ייִנגלעך אין חדר זאָגן, אַז מען טוט אַ טרעסע מיט אַ ציצה, זינקט אײַן דער קלויסטער, איאָ?

— נאָר אויף אַ האָר זינקט ער אײַן... דו האָסט דען ציצית, דו גייסט דען אָנגעטאָן אַ לײַבצודעקל, דו גויעץ... בייזערט זיך די מומע גוטמוטיק פֿאַרזאָרגט.

— שקץ תּשקצנו ותעב תּתעבנו, כּי חרם הוא... טפֿי... טפֿי... טפֿי... — שרײַט ברוכל און שפּײַט דרײַ מאָל פֿונעם דאָך אַראָפּ. זײַנע צעפּלעמלטע אויגן, אונטערן צעריסענעם היטלדאַשעק, בליצן אין דער קלאָרער נאַכטיק בלאָער ווײַטקײַט אַרײַן. פּלוצעם נעמט ער פֿאָכען מיט דער האַק אַהין, אין דער לופֿטן, אַז די מנחמקע מוז אויכעט אַהין אַ ווענד טאָן דעם בליק און זי זעט באַשײַמפּערלעך ווי דער הויכער ברייטבײַכיקער שוואַרצער קלויסטער הייבט אָן פּאַוואָליע צו זינקען, אַראָפּ, אַראָפּ... ווי צום גרונט פֿון אַ טײַך. אָט איז ער שוין אַ העלפֿט, אָט בלויז נאָך אַ שטיקל, און באַלד איז ער שוין אין גאַנצן פֿאַרשוווּנדן, נאָר די צלם־שפּיצן פֿון די טורעמלעך שטעקן נאָך אַ ביסל אַרוים פֿון אויבן, אַזוי ווי ציבעלע־עקלעך פֿון דער ערד.

— אײַ, וואַי, שפּרינצע... מאַך נאָר אויף — פֿאַלט די מנחמקע צו מיט דער האַנט צו דער ברעטערנער הויזטיר, זייער פֿאַרכאַפּט פֿון עפּעס אַ פֿריילעכן באַדרענג, ווי בײַ אַ שׂימחה און אַ שׂרפֿה אין איינעם — געוואַלד, מאַך נאָר אויף גיכער... דײַן לייבע איז דאָ אין דער היים? גאַטעניו, וואַי איז מיר — רופֿט זי מיט אַ דערשראָקענעם תּחינה־ניגון הינטער דער טיר, אַז די שטומע נאַכט־שאָטנס ווערן פֿאַרציטערט פֿון אימה.

קאַפּיטל דרײַ

נאָר לייבע איז נישט געווען אין דער היים. ער שטייט דאָרט אין עק דאָרף, הינטער דער טיר פֿון אַ גויִישער כאַטע, מיטן לײַדיקן זאַק אונטערן אָרעם און קוקט אַרײַן מיטן באָרדיקן שוואַרצן קאָפּ אין העלן, געל באַשײַנטן

קליינעם פֿענצטער וואָס איז צעליאַרעמט ווי ביַי אַ חתונה, מיט געזאַנג, צימבל־געשפּיל, געשרייען און הויכע געלעכטערס. שיכּורע רוטענער זעלנער, באַוואָפֿנטע מיט קרומע שווערדן, זויפֿן דאָרט בראָנפֿן פֿון הילצערנע טעפּ. זיי זינגען און טאַנצן מיט שיקסעס, אין רויט געבלימלטע קליידער, די בלאָנדע צעפּ ווי קרענץ פֿאַרפֿלאָכטן אויף די קעפּ.

אַן עלטערער זעלנער, לאַנג ווי אַ דראַנג, שטייט אין דרויסן אויף דער שוועל, די ביקס אויפֿן אַקסל, און ער האַלט וואַך. צוויי לאַנגע וואָנצעס הענגען אים אַראָפּ איבער די מוילווינקלען ווי צעפּ. ער פּיפּקעט אַ לאַנגע ליולקע־ציבעק, שפּײַט און קלאַפּט מיט די שטיוול איינעם אין צווייטן, צו דערוואַרעמען די פֿיס. לייבע קען אים. ס׳איז אַ דאָרפֿישער גוי, איוואַן סענק. זיי האָבן ביידע געדינט אין דער עסטרײַכישער אַרמיי. אין דער מלחמה זענען זיי געווען לאַנדשטורמענער פֿון דעם גאַליציאַנער שים־שים (זיבן און זיבעציק) רעגימענט.

— זאָג נאָר, איוואַן, דער פּאַן עלטסטער סטעפּניק איז דאָ אין דער היים, האָ? פֿרעגט אים לייבע, היימיש פֿאַרטרויט.

— זעסט דאָך — ווײַזט דער זעלנער מיטן קאָפּ צום פֿענצטער.

— איך וויל צו אים אַרײַנגיין, עפּעס ריידן.

— מ׳טאָר נישט, כ׳קאָן נישט אַרײַנלאָזן קיין ייִד, דער פּאַן קאָמאַנדיר האָט אַ פּראַזניק.

נו, וועלן מיר צוּוואַרטן אַ ביסל... כ׳האָב צײַט...

לייבע זעצט זיך אַנידער אויף דער שוועל, נעמט אַרויס דאָס בײַטל טיטון און נעמט דרייען אַ ציגאַרל.

— אַ... דו האָסט טיטון, ייִדן האָבן אַלצדינג... גיב אַהער מיר...

דער גוי שטרעקט אויס די האַנט צו נעמען דעם גאַנצן בײַטל, אָבער לייבע שטופּט אים צוריק די האַנט:

— נאַדיר אַ ביסל צו פֿאַררייכערן, איוואַן.

ווי אַ רויט שלענגל, טוט אַ פֿלאַקער דאָס שוועבעלע פֿלעמל צווישן די צוויי דעמבענע האַרטע פֿינגער.

נו, און דו, איוואַן, שטייסט נאָר אין דרויסן, האָ? דיר גיט מען גאָרנישט.

— כ׳שטיי וואַך. ס׳איז מלחמה... פֿריִער איז מען געווען אַ זעלנער ביַי די אויסטריאַקעס, און אַצינד דאָ אין דער היים. נו, אונדזערע, די רוטענער, פֿירן הײַנט מלחמה מיט די פּאָליאַקן, פֿאַרשטייסט, וועגן לאַנד, ס׳איז אונדזער לאַנד.

— כ׳פֿאַרשטיי, אַוודאי, יאָ, יאָ — מאַכט לייבע, זייער פֿאַרקלערט. — האָ? וואָס זאָגסטו? דער פּאַן קאָמאַנדיר איז דאָרט אין שטוב?

— יאָ, יאָ, דאָרט אין שטוב. מאָרגן גייט ער אַוועק פֿון דאַנען, האָבן זיי געמאַכט אַ פּראַזניק.

— מאָרגן? וואוהין גייט ער? — טוט זיך לייבע א כאַפּ מיט שווערן שרעק־קלעם ווי פון בייזן חלום.

— כ׳ווייס נישט — זאָגט דער גוי — אין א אַנדערער שטאָט אַריין, מסתמא. ער איז א גרויסער פּריץ, א גלחס א זינדל. מענטשן זאָגן, אז ר׳איז א גרויסער גביר, ער וועט ירשענען א גרויסע ירושה... א מאַיאָנטעק מיט פופציק מאָרג פעלד...

— פופציק מאָרג פעלד? — פרעגט לייבע איבער מיט א פאַרוואונדערט אונטערגעהויבענעם קאָפּ, און דאָס פּיערל אויפן שפּיץ ציגאַרל גליט ווי א רויטע קויל אין דער שוואַרצער האַריקייט פון זיין פּנים.

— נו, וואָס זשע דען מיינסטו, לייבע? דו ביסט טאָקע א ייד, אמת, א נישט־געצלמטער מענטש. אָט, יאָ, פאַרשטייסטו אָבער, די רייכע מענטשן איז תמיד גוט און די אָרעמע לייט בידעוועז תמיד. אזוי וויל גאָט. אזא וועלט שוין. יאָ יאָ.

דער זעלנער טוט א שפּיי און פּיפקעט פאַרקלערט די ליולקע־ציבעק.

— וואָס דאַרפסטו דעם עלטסטן, לייבע, עפּעס האַנדלען, האַ?...

— ניין, נישט האַנדלען. איך וויל אים נאָר עפּעס פרעגן, פאַרשטייסטו מיך...

— אזוי, אזוי... נו, זיי הוליען, א שטייגער ווי אָט די יונגע הינט... נו, יאָ, יאָ, אָבער מען טאָר נישט ריידן היינטיקע צייטן, מען קאָן דיך נאָך דערשיסן, לייבע, יאָ, יאָ... מען הרגעט די יידן...

די טיר עפנט זיך און סטעפּניק קומט אַרויס מיטן בלויזן קאָפּ, צעהוידעט פון שיכּרות. דאָס פּרצוף רויט צעגלאַנצט פון זעט און שׂימחה. אויף דער שוועל שטרויכלט ער איבער לייבעס זיצנדיקער געשטאַלט און בלייבט א רגע שטיין. דער ייד הייבט צו אים אויף א זייטיק שוואַרצבאָרדיקן קאָפּ מיט א שווערן, שטומען בליק פון די פינצטערע אויגנהייליַן, וואָס טוט ווי א שאַרף מעסער א שנייד אין יענעמס גענעפּלטע בלאָע אויגן אַריין, אז זיי טוען א פינטל מיט גרויליקער שרעק, גלייך ער וויל זיך עפּעס דערמאָנען וועז און ווו ער האָט געזען דאָס דאָזיקע אומהיימלעכע פּנים מיט דער שוואַרץ צעקנאַדערטער באָרד. נאָר ער זאָגט גאָרנישט. בלויז ביים אומקער טוט ער לייבן א שטאָרך מיטן שטיוול אין ריקן און כרוקעט עפּעס א זלזול־וואָרט:

— אין דיין מאַמע... פאַרפלוכטער זשיד... וואָס טוסטו דאָ? כ׳וועל דיך באַלד דערשיסן... אַלע יידן אויסהרגענען... מען וועט דיך אויפהענגען, ייד... ווידער פאַרהאַקט זיך די טיר מיט די פריילעך צעליאַרעמטע קולות, געדעמפּט צעהודעט אין בלאָ־בלייכן שטומשוויַגן פון דער בליציק אויסגעשטערנטער נאַכט. אַצינד הייבט זיך לייבע אויף פון דער שוועל און גייט גיך אַוועק פון דאַנען. נאָר ער גייט נישט מיטן פעלדוועג צום שטעטל צוריק אַהיים.

ער פאַרנעמט זיך זייטיק פון דער דאַרפסטעזשקע און שפּאַנט גיך איבערן פריַיען פעלד מיטן בליק צום קריליוויצער באַרג, וואָס בלייכט אַקעגן דער לבנה מיט טיפע שטיינגריבער, ווי אויפגעריסענע מיַילער. אַז אָפּגעברענטע

באַטע־חורבה מיט אַ לאַנגן נאַקעטן קוימען, ווי אַן אָפּגעפּליקטער שחיטה־האָלדז, הויערט אין שווערן נאַכטגליווער. דאָס שלאַכטפֿעלד דאָ פֿון דער מלחמה־צײַט איז נאָך צעשראָמט מיט לאַנגע, צעטרײַבערטע שיסגריבער, אַנגעוואָרפֿן מיטן געביין פֿון די מתים צווישן פֿאַרזשאַווערטע בינטן שטעכיק דראָט, קלעצער און אַזיינס. צעריסענע ביימער שטרעקן צעקרימטע צווײַגן ווי אָפּגעבראָכענע הענט. דאָס טיף נאַכטיקע שטומשווײַגן אָטעמט מיט די דערוואָרגענע קולות פֿון ווײַט פֿאַרשוועבטע בהלות, ציטערט אָפּ מיט די פֿאַרהוילענע גסיסה־זיפֿצן פֿון די שטאַרבנדיקע, און די אַנגעוואָרפֿענע שאַרבנ־קעפּ בליכן מיט גרינלעכן גלאַנץ, ווי קײַלעכיקע הייפּטן קרויט אין אַ האַרבסטיקן גאָרטן. טײַכן הײס בלוט האָט דאָ דאָרשטיק געטרונקען די שוואַרצע ערד. זי איז פֿעט און באַפֿרוכפּערט געוואָרן אונטערן פּויערישן אַקער און אַצינד רוט זי אין מנוחה, אײַנגעהילט אין שנייפֿאַרשיט ווי אין אַ ווײַסן שאַפֿנפּעלץ אײַנגעדעקט, וואָס וואַרעמט געטרײַ די ווינטער־זריעה אין איר יערנדיקער טראַכט, מיט דער גאָט־ברכה פֿון ברויט, זעט און שפֿע.

קאַפּיטל פֿיר

אַז ליבע קומט אָן צו דעם קריליוויצער באַרג, זעצט ער זיך דאָרט אַנידער, דעם קאָפּ אָנגעלענט אויף זײַן האַנטפֿלאַך. די האַריקע אויגן פֿאַרבאָרגן אין די קנעכערנע שאָטנהײלן זענען, ווי בײַ אַ סאָווע, פֿאַרטראַכט מיט שטומען נאַכט־סוד, וואָס זינקט מיט פּײַן פֿון דער פֿאַרוווּנדעטער נשמה, ווי אַ שטיין אין שוואַרץ שאָטנדיקער ברונעם־טיפֿעניש, און גרונטעווען ערגעץ אין פֿאַר־הוילענעם ליכטקוואַל פֿון לעבעדיקן אָטעם.

אַ לײַטישער יונגערמאַן, עטלעכע יאָר נאָך דער חתונה, אָנגעזאָפּט מיט דער פֿרייד פֿון יונגשאַפֿט און גבֿורה, זעט ער זיך זיצן אין זומערדיק שבתדיקער מנוחה נאָך דער זאַטער סעודה אויף דער שוועל פֿון זײַן אויפֿגערוימטער ווײַס געקאַלכטער שטוב, מיט די צעפֿינקלטע מעשענע בענטשלײַכטער אויפֿן ווײַס געדעקטן טיש. ער זיצט אין די בלויזע העמדאַרבל, דאָס שטרײַמל האָפֿערדיק אויף אָן אויער אָנגערוקט. די גריז געשאָטנטע גאָרטנביימלעך, טיף פֿאַר־דרימלט מיט זײַטיק ווײַסגלײַענדיקע זונפֿלעקן, ווי שטיקער זילבער אויף די בלעטער. שטיל האָבן געבליט די רויטע בעקלעך פֿון די עפּל, באַהאַלטן צווישן די צווײַגן פֿון די קרום צעוואַקסענע אויבסביימער. פֿייגל האָבן אין זיי פֿאַרבענקט געזונגען, און די הינער האָבן מיד געניורעט די בײַכער אין הייסן שטויב. אויף זײַן צערטלעכן פֿאַטערשויס איז געזעסן אַ קליין מיידעלע, דאָס ערשטע קינד זײַנס, רבֿקהלע, אין שבתדיקן רויט געבלימלטן קליידל, מיט קײַלעכדיקע נאַסעטע הענטלעך, מיט געפֿלאַכטענע צעפּלעך. די בלישטשענ־

דיקע בעקלעך ווי רויטע עפל צעשיינט. זי האט עפעס געבעבעט מיט זיסן, קינדישן חן, און ס'האבן געלאכט אין די אייגעלעך די גרויסע, ברוינע שווארצאפלען ווי קארשן. זיין ליבשאפט צום קינד האט פארקלערט געברומט אינעם ניגון פון די חזנישע שול־תפילות ווי דאס בינען־געזשום פון די גרין געדיכטע קוסטעס אין גארטן. דער עול פונעם לעבן איז דעמאלט געלעגן אויף זיין דעמבענעם נאקן אנגעהאקט מיט מי און שווערער הארע־וואניע פון די וואכנטעג. נאר ער האט וויליק געטראגן דעם יאך און מיט כוח און בטחון פארפונדעוועט די ארעמע באלעבאטישקייט ווי זיין מזל האט אויסגעטראגן; אין גלייביקער עניוות פאר גאט און לייט געשפייזט א הויזגעזינד און אויפגעבאוועט קינדער, מיט צער און שימחה. נאר פלוצעם, ווי א דונער פונעם לויטערן הימל, האט איין מאל א זעץ געטאן דער בראך מיט מלחמה, מיט זעלנעריי, וואגל און נע־ונד, מיט נויטן און רדיפות. זיין באלעבאטישקייט איז געבראכן געווארן ווי א טאפ אויף שערבלעך. אצינד פלאקערט די צרה אין זיין שטוב ווי א העליש פייער. די עלטסטע טאכטער פארוויסט פון חרפה, דאס ווייב און די קינדער פאראומערט אין ביטערע אנגסטן, און ער קאן גאר נישט פארריכטן מיט זיינע שטארקע פארמא־זאליעטע הענט, ווי אייזערנע צוואנגען.

לייבע הייבט אויף די אויגן צום אויסגעשטרעקטן הימל־געוועלב. די בליציקע שטערן־מזלות שוויינגן פארוויגט אין געאייביקטן וועלט־סוד. דער גרויסער בער איז מיטן שטרעקט זיין געבויגענעם קאפ ווי אין שטומען געבריל פון דער נאכט. אין צפון שפאנט נימרוד דער גרויסער יעגער אין פנים פון גאט, דעם גאלדענעם יעקב־גארטל אנגעגורט אויף די לענדן, די געצעפלטע באָרד און לאקן זילבער־העל צעגלאנצט און אין דער האנט טראגט ער דעם לאנגן דימענט־בליציקן געיעגשפיז. געטריי לויפן אים נאך פון הינטן דער גרויסער און דער קליינער שטערן־כלב.

דער וואלף קומט אן פונעם זייטיקן דעמבענעם שניי־אפגעווייסטן וועלדל. ער שלייכט באדעכטיק דעם ווידל צווישן די הינטערשטע לאפעס פארקלעמט, די קרומע מארדע מיט די שארף־שפיציקע ציין צעקייכט פון בלוטדארשט. ער לויפט גיך מיט זייטיקן טריט איבערן שניי־פארשיטן טאל, די גראע פעל שטויביק אפגעזילבערט פון שטערנשיין. נימרודווארפט אויף אים זיין לאנגן דימענטשפיז, דער גרויסער שטערן־כלב כאפט אים אן פון פארנט ביים קרום־פארשטייפטן קאפ, און דער קליינער כלב רייסט אים פון הינטן ביים ווידל. ער שפרינגט אין דער צעקייכטער בהלה און וואלגערט זיך אין פארצערטן טויטאנגסט. דערנאך שטעלט ער זיך מיט די פאדערשטע לאפעס אויף אן אונטערגעהאקטן בוימשטאם און הייבט אויף די צעגאווערטע מארדע מיט מוראדיקן צער־געוואי צו דעם בלייכן לבנה־קאפ. שווער קנוילט זיך דער וויסטער געביל פון דער חיה רעה אין טיפן ציטער פון דעם בלא־בליציקן נאכטשווייגן, ביז ס'פארגייט אין הארבן גליוער פון די פארהוילענע מרחקים. דענצמאל הייבט זיך לייבע אויף פונעם שטיין און ער שפאנט גיך

אוועק צוריק צום עק דארף, אהין צו סטעפּניקס כאטע, די פענצטער זענען שוין פארלאשן מיט נאכטיק פארהוילענעם שטומשווייגן.

דער זעלנער אויף דער וואך איז נישטא מער. ליבע טוט א פּרווו די טיר מיטן פוס. זי איז פון אינעווייניק פארריגלט. מיט איין שפרונג איז ליבע אויפן דאך. ער רייסט אוים א פאר שטרוי־סנאפעס, פארשווינדט אין בוידעם־לאך און וואקסט אוים ווי א שווארצער שאטן אין סטעפניקס שטוב. א רויטער קאנעץ העננט אונטער א פארדייכערט הייליק בילד אין ווינקל. דער הילצערנער געצלמטער, מיטן באבערדלטן קאפ אויפן אקסל, שטרעקט דארט די הענט, צוגענאגלטע צום האלץ. געשאטנט אין דער רויטלעכער טונקלקייט פון קאנעץ־פלעמל, ווי מיט בלוט באשפריצט, ליגט סטעפּניק אויפן בעט, אין אנגעטועכץ, מיטן פנים אראפ, און כראפעט פון געשמאקן שלאף. אויפן האלצטיש ליגן פיסטוילן, לידיקע פלעשער, הילצערנע בראנפן־טעפ, א שווערד וואלגערט זיך אויף דער שטובערד. א ביקס העננט אויף דער וואנט. שוויסיק־זויערער ריח זעצט פונעם שווערן צעלייגטן גוף אויפן בעט, די בלאנדע וואנצע בלאזט זיך אין מוילווינקל, און ליבע באמערקט, אז די ווינעם פון די קליינע בלאע אויגן זענען ווייס און האלב געעפנט ווי ביי א חזיר. אט דאס איז ער? דער מענטש, וואס שענדט, פאראומגליקט און ממיתט מענטשן צוליב טריפהנער הנאה? אויף ליבעס שטערן ווערט דער קנייטש אין דער לענג צווישן די אויגן אנגעדראלן מיטן שינאהדיקן פייער פון פינצטערן גרימצארן, אנטפלעקט אין גערעכטן מישפט. ער טארעט דעם שלאפנדיקן אין פלייצע:

— הע, דו פאניע קאמאנדיר, שטיי נאר אויף.
דער שלאפנדיקער טוט זיך שווער א ווארף אויף דער אנדערער זייט גוף, מיט בייזן געברום:

— לאז מיך שלאפן, דו הינטישער זון, כ'צעטרען דיר דעם בויך. ס'איז נאך צייט אוועקצוגיין, וועק מיך פארטאג — האב איך דיר באפוילן.

— ניין — שטיי אויף. ווערסט אצינד אוועקגיין, שוין אנצינד ס'איז נישטא קיין צייט — און ליבע טוט מיטן באשטיוולטן פוס יענעם א שטוים אראפ פונעם בעט. דער שווערער גוף פאלט ווי א קלאץ, הייבט זיך אויף און בלייבט פארשטיינערט פון בייזן ווונדער. מיט א געעפנטן מויללאך וואס סרחעט פון דעם בראנפן, און ס'כריפעט זיין הייזעריק קול:

— העי... ווער איז דאס... א טייוול... א זשיד... סאלדאטן, וואכע! דער־שיסט אים...

ליבע שטייט געשטרעקט, דעם זאק אונטערן ארעם, מיט א ברייטער פלייצע און געביילטן קולאק. סטעפניק דערפילט אצינד ווי א שפיז אין זיין אויג יענעם שטומען, שארפן בליק פונעם ייד, וואס איז אנומלט געזעסן אויפן דאך. דער שרעקציטער ניכטערט אוים, כהרף־עין, זיין שיכרות. ער טוט א כאפ דעם פיסטויל פון טיש, אבער ליבעם גיכער זעץ איבער זיין האנט

טוט אַ שלײַדער דאָס געווער צו דער ערד. ער כאַפּט אַ מעסער, נאָר לייבע דרייט אים דאָס מעסער געניט אַרויס פון דער האַנט. עס לאָקערן קעגן אַנאַנד פאַרצוואָגנטע אויגן מיט שאַרפן באַדעכטיקן חוש פון לעצטן געראַנגל. טויט און לעבן וועגן זיך אויף דער וואָגשאָל פון אַ האָר. צוויי שווערע לײַבער פּאַקן זיך מיט די אָרעמס, בײַ די נאַקנס, גלײַך זיי וואָלטן זיך געהאַלדזט, געוואָלט קושן זיך אין די צאָרן צעקרימטע פּנימער. צעקײַכטער אָטעם ברענט פון פאַרביסענע ציין, פאַרבלעזלטע מיט גאַווער, אַ גיד און שטום געשלעג מיט זעץ פון פויסטן, געשטויס פון קעפּ, פּלעם פון הענט — און אַ טויב שווערער פאַל צו דער ערד, גלײַך אַ באַרג וואָלט צעזעצט געוואָרן. סטעפּניק ליגט שוין צעלייגט מיטן פּנים אַראָפּ, זײַן ברוסט קײַכט ווי אַ בלאָזזאַק. לייבע שטייט איבער אים און ווישט מיטן אַרבל רינענדיק בלוט פונעם שטערן.

— שטיי אויף — זאָגט לייבע צום באַצוווּנגענעם שונא, און ער טוט אַ צי די אַראָפּגערוקטע הויזן. אָבער יענער בלײַבט שווער זיצן אויף דער ערד, דעם קאָפּ אַראָפּגעהאָנגען צו די קני ווי אַן אונטערגעבראָכענער בוים. אַ צעכאָרכלט געמורמל ציטערט אויף זײַנע צעריסענע ליפּן, אַ בלוטשנור רינט פון מוילווינקל.

— וואָס ווילסטו, ייד, אַ?... זאָג, כ'וועל דיר באַצאָלן...

— יאָ, יאָ... וועסט באַצאָלן... — זאָגט לייבע מיט מידן אָטעם און קלײַבט אַרויס שטיקלעך שטרוי און בלאָטע פון זײַן צעקנאָדערטער באָרד, — יאָ, יאָ, נאָר נישט וויל איך, נאָר עפּעס ריידן וויל איך דאָ הײַנט מיט דיר.

— וואָס אַזוינס, ייד? מײַנע זעלנער וועלן דיך כאַפּן און אויפהענגען...

— אָט אַזוי. גאָרנישט... כ'וויל דיך פרעגן, פאַר וואָס דו האָסט געשענדט מײַן טאָכטער? ביסט דאָך עפּעס אַ פײַן מענטשל, אַן עלטסטער... איאָ? דו הינטישער זון, מ'זאָגט, אַז דײַן טאַטע איז אַ גלח. נו, וואָס זשע פּרעדיקט ער עפּעס אין קלויסטער, אַז גאָט האָט געבאָטן די מענטשן צו טאָן שלעכטס? האַ! און דו אַליין ביסט דאָך אַ לערער אין די שקאָלעס, וואָס זשע לערנסטו די קינדער, רויבן און ממיתן מענטשן? זאָג נאָר, העי, דו פּאַניע קאָמאַנדיר, דו הערסט, וואָס מען רעדט צו דיר, צי ניין?

— שווײַג, ייד... מ'וועט אַלע יידן אַרויסטרײַבן פון אונדזער לאַנד... אַלע זשידעס אויסשעכטן...

— שווײַגן? נו, גוט... מיר וועלן ביידע שווײַגן... עעד יאָ... יאָ... און פון לייבעס ברוסט, וואָס איז נישט געווינט געווען צו אויקען און צו קרעכצן, האָט זיך אָצינד אַרויסגעשטויסן אַ שווערער, ברומענדיקער זיפץ, וואָס איז דערוואָרגן געוואָרן אין זײַן טונקעלן געמיט ווי אַ שטיין, וואָס פאַלט אין דער טיפעניש פון אַפּגרונט.

— נו... אַן עק, אַ סוף... די נאַכט שטייט נישט... דו וועסט שוין מער נישט הרגענען קיין יידן און נישט פאַראומגליקן קיין מענטשן...

אצינד האט לייבע גיך אז עפן געטאן דאס מויל פון זיין גרויסן, שווארצן זאק איבערן זיצנדיקן שונא, אריינגעפאקט אים אין זאק אריין, גיך פארבונדן מיטן שטריק און מיטן כוח פון א ביק האט ער א הייב געטאן דעם אנגעפולטן זאק אויף דער פלייצע און מיט אים ערגעץ אוועקגעגאנגען. דער אנגעפולטער זאק האט זיך אלע מאל אווארף געטאן אויף זיין רוקן ווי ביי יענע פויערים, וואס טראגן צום יאריד א חזיר אין זאק.

אצינד האט לייבע שוין ווידער געשפאנט מיטן שווערן טראט פון זיינע געקאוועטע שטיוול, מיט דער משא פון טויט אויף די פלייצעס, איבערן שנייפעלד אהין צום קריליוויצער שטיינבארג. ער האט זיך דארט געניט געדראפעט צווישן די שטייניק צעריסענע גרובשפאלטן און געגומען נידערן אראפ... אראפ... דארט אונטן האט זיך מוראדיק געטיפט א פינצטער שטיינלאך ווי א פארשאלטענער קבר. פויערים פון דער געגנט פלעגן אהין אראפווארפן די פגרים פון בהמות און הינט.

מיך האט געבליכט דאס געלע לבנה־פנים מיט פארהוילענעם גליווער איבערן אשיקן, שוין גרא געטונקלטן שנייפעלד. די בלייכע שטערנאויגן אין גרינלעכן הימל־געצעלט האבן שוין שטיל פארצערט דעם דימענטענעם גלאנציטער. אין צפון האט שארף געשווארצט א שווערע וואלדוואנט, און אין מיזרח האט די געלאשענע נאכט געהויערט מיט בלינד דערהויבענעם געפלוואלקן.

אין קעלער

די שמאָלע שטיינטרעפּ, געשפּאַלטענע מיט אײַנגעפּרעסענעם אַלטן שטויב, מיט אָפּגעטרעטענע טריט־גריבער, האָבן זיך געדריידלט, ווי די רינגען פֿון אַ שלאַנג, אַראָפּ, אַראָפּ, ווי אין דער פֿינצטערניש פֿון אָפּגרונט. בײַם אַראָפּנידערן אין קעלער האָט מען געמוזט נייגן דעם קאָפּ, אַז ער זאָל זיך נישט אָנשלאָגן אין דעם האַלב־קײַלעכדיקן, מיט פֿײַכטן שימל אָנגעוואַקסענעם ציגל־געוועלב, וואָס האָט, ווי אַ גרויסע שוואַרצע שיסל, איבערגעקערט מיטן מויל אַראָפּ, שווער געהויערט איבערן קעלער. צום ערשט זענען די אויגן בלינד געוואָרן אין דער גראָער געדיכטעניש פֿונעם שטויב, וואָס האָט געגעפּלט אין דער לופֿטן ווי אַ וואָלקן אַש. פּעלץ־האָר, געקרימטע שטיקלעך פֿאָדעם, ווי ווײַסע ווערים, זענען געשווומען אין אים. מען האָט געהערט אָפּגעהאַקטע, הייזעריקע הוסטן פֿון ליידיקע ברוסטן, ווי פֿון פּויקן, און קײַכענדיקן אָטעם, ווי פֿון געוואָרגענע העלדזער.

אַז דאָס אויג האָט זיך אַ רגע צוגעוווינט צו דעם פֿאַרמעקטן האַלב־טונקל און דורכגעדרונגען דעם אַשיקן שטויב־וואָלקן, האָט מען דערזען, ווי דורך דער שאָטקע פֿון אַ זיפּ, דעם דנאָ פֿונעם קעלער, געדעכט אָנגעזעצט מיט קופּעס אָנגעבויגענע מיידלשע קעפּ, ענג צונויפֿגעשטעקטע לעבנאַנאַנד, ווי עופֿות אין אַ שטײַג. די דאָזיקע קעפּ פֿון די ווײַבער, יונגע און אַלטע, האָבן אַלע געהאַט בלייכע, פֿאַרטריקנטע פּנימער, מיט אויסגעצוימטע קנעכערנע טאָלן בײַ די שלײַפֿן, ווי שאַרבנס. די צעשויבערטע קעפּ האָר, פֿול מיט שטיקלעך פֿאָדים און שטויב, זענען געווען שיטער, געל, ווי פֿאַרוויאַנעט גראָז און אין די אײַנגעפֿאַלענע מיילער האָבן זיך געשוואַרצלט פֿאַרפֿוילטע שטיקלעך ציין־פּענקעס, ווי פֿאַרזשאַווערטע שטיקלעך טשוועקעס. עס האָט דאָ נעפּלדיק געטריפֿט מיט אויסגעשוויצט שווערן, זויערלעך־וואַרעמען ריח. אין די הערצער

זענען דא שטום געווען אנגעוואקסן פארביטערטע נויטן, ווי סאזשע אין קוימענס. אז זיי האבן אויף א רגע אויפגעהויבן דעם טעמפן בליק פון גערויטלטע, קרענקלעכע אויגן, איז ער מיד הענגען געבליבן אויף דעם פארשווארצטן ציגל געוועלב, וואס האט געטריפט מיט דינע וואסער־טראפנס, ווי מיט נאגנדיקן טרויער־גליווער פון פארקנעכטן לעבן.

גאנץ פון אויבן האט בלייך געריזלט טריבער שיין פון קליינע פענצטערלעך, מיט אייזערנע גראטעס, ווי אין תפיסה, און איבער זיי זענען געווען איבערגעצויגן געדיכטע פארזשאווערטע, דראטענע נעצן, וואס האבן שטענדיק געציטערט פונעם געזשום פון די נײ־מאשינען.

דער קעלער איז געווען א ווארשטאט פון פוטערוואַרג און זעק. אין א הינטערגעסל פון דער שיינער שטאט ווין. פעק מיט ווייכע פעלן, וואס האבן געאטעמט מיט שווערן, זויער פעטן ריח, זענען אהער געבראכט געווארן, און די קנאכיקע, פארהארעוועטע הענט פון די ווייבער האבן זיי געשניטן מיט שארפע מעסערס, אנדערע האבן זיי געבערשט און געקעמט, ווידער אנדערע האבן די פעלן געניים אויפן שוים. אין דער טריבער בלינדקייט פון די עלעקטרישע לעמפלעך, וואס האבן געל געזופט די שטויב־וואלקנס, האט מען געמאכט די שיינע פעלצן, וואס צירן און ווארעמען די לייבער פון די רייכע שטאטליים. אין אנדערן עק קעלער האבן געטראסקעט נײ־מאשינען, וואס מען האט אויף זיי געניים גראבע זעק. א באזונדער קופקעלע מיידלעך האבן פאררעכט און געלייגט לאטעס אויף אלטע, שווארצע און קלעפיקע זעק, וואס האבן אויסגעזען ווי שרעקיקע זשאבעס. צווישן זיי האט מען געזען ארבעטן דריי יידישע מיידלעך. די קליינע מאני מיט דער פארשפיצטער נאז, די לאנגע איינגעבויגענע שרה ביין מיטן גלעזערנעם אויג, און די פרעמדע שיינע חנה קרעל, וואס מאני האט זי געבראכט אהער, אין קעלער, צו דער ארבעט.

מיטאמאל טוען זיך זייערע קעפ טיפער א נייג איבער דער ארבעט ווי אין שרעק פאר עפעס א צרה. זייערע אטעמס ווערן פארשטומט, און מאנים בליק טוט א זייטיקן פלי איבערן קעלער: צי מ׳הערט און מ׳ווייסט, אז ס׳וועט זיך דא באלד אפשפילן א פריילעכע מעשה. מיט ביידע שפיציקע עלנבויגנס טוט זי א טארע אירע ביידע חברטאָרנס, שרה ביין און חנה קרעל, וואס זיצן פון ביידע זייטן און ארבעטן גיכער:

— אוי, קינדער, דער באלעבאס גייט, דער אלטער חזיר, דער הער קנעפלמאכער, א רוח אין זיין טאטן. — ש־א־א, רעדטס נישט, ווייל ער וועט בייז ווערן.

ס׳דערהערט זיך א סקריפ פון דעם ברעטערנעם קאנטאר־טירל, וואס שטייט ווי א שטייג אין ווינקל קעלער, און ס׳קייקלט זיך ארויס א קליין, קיילעכדיק מענטשל, אונטערטראגנדיק דאס הויכע דיקע בייכל מיט ביידע הענט. זיינע שארפע אויגלעך פינטלען ברוגז. ער קנעפלט מיט פארציטערטע פינגער דעם פארשמירטן, שווארצן ראק. אויפן אויסגעקראכענעם קאפ, שטייט פארשפיצט א מיצל, ווי ביי א גלח. די לאנגע שופר־נאז איז געבויגן איבער ביידע דיקע ליפן, וואס ציען זיך אין דער ברייט, פון איין עק פנים צום אנדערן. די מיט־

גאַמבע איז געגאָלט מיט אַ לענגלעך גריבעלע און פֿון ביידע באַקן הענגען אַראָפּ צוויי פֿאַרשפּיצטע געל־גרויע בערד, ווי צוויי פֿלעדערווייש. אויפֿן האַלדז באַמבלט אַ שנור מיט אַ שוואַרצן טרייבערל. ער דערהערט נישט אויף איין אויער, און אַז מען רעדט צו אים, שטעקט ער אַריין דאָס טרייבערל אין אויער, און ער קרימט דאָס מויל צום טרייבערל, גלייך ער וויל זיך אַריינפּייפֿן אין אויער. שטייענדיק אַ ביסל, נעמט ער צום ערשט אַרויס פֿון אייבערשטער וועסטל־קעשענע אַ לעדערן שיידל און פֿון דאָרט אַ גילדערנעם אויגן־צוויקער, זעצט אים מיט צוויי פֿינגער אַרויף ריטנדיק אויף דער שופֿר־נאָז, טוט דערנאָך זייער פּאַוואָליע און באַדעכטיק אַ מעלק מיט דער זשמעניע איין העלפֿט באָרד, דערנאָך אַ מעלק מיט דער אַנדערער זשמעניע די אַנדערע העלפֿט און הוסטלט־אָפּ מיט גרימצאָרן.

— האַ? וואָס? וואָס הייסט דאָס? מען אַרבעט אָדער מען שלאָפֿט ביי מיר, הע? זיי ווילן אומזיסט געלט באַצאָלט? איך שמייס אינעם אַלע אַרויס, איך פֿאַרמאַך דעם קעלער, זאָ וואָר איך לעבע! איינע באַנדע פֿוילענצער, קיינע אַרבייט...

ווי שמיץ פֿון אַ בייטש פֿאַלן די ביטערע ווערטער איבער די געבויגענע קעפּ פֿון די אַרבעטנדיקע מיידלעך. מאַני דישעט אין האַלדז אַ דריבנע שפּאָט־געלעכטערל, זי קען אים שוין, דעם באַלעבאָס אירן, שוין פֿון זינט יאָרן. זי ווייסט, אַז ער שרעקט נאָר, ער וועט דעם קעלער נישט פֿאַרמאַכן. אָבער שׂרה בין הויבט אויף ווי אַלע טאָג, אַ צאַרנדיק אויג פֿון מיט שינאהדיק פֿייער, בעת דאָס אַנדערע, בלינדיק גלעזערנע אויגל בלייבט טויט און גלייכגילטיק, און זי ברומט מיט עקשנותדיקן דערווידער: — וואָס דען, מ׳אַרבעט נישט, מ׳שפּילט זיך עפּעס, צי וואָס? זע נאָר זע, ווי ער האָט זיך צעיאַכמערט, דער בלוטזויגער. ה׳ קנעפּלמאַכער, מ׳האָט פֿאַר אינעם קיין מורא נישט. גייען זי צום טייוול, מיטן קעלער צוזאַמען.

דער באַלעבאָס שטעקט אַריין דאָס טרייבערל אין אויער, בויגט נעענטער דאָס בלאַ־געוואָרענע פּנים מיט די צוויי באַקן־בערד און ער שרייט מיט אַ הייזעריקן געקריי, ווי אַ נישט דערקוילעטער האָן:

— זי, הערן זי, אינעם האָב איך נישט געפֿרעגט! שווייגן זי... דען איך שמייס אינעם אַרויס... זאָפֿאָרט! זי דומע מויד!

אָבער שׂרה בין שווייגט נישט. וואָס האָט זי מורא? ס׳וועלן שוין סיי ווי פֿינצטערן די טעג אירע אין די שטויביקע וואַרשטאַטן און נישט אין דעם קעלער איז אין אַז אַנדערן. וואָס איז פֿאַר אַ חילוק? איר האַרבע שטרייט־לוסט דרענגט זי זיך צו קריגן, אויסצוטענהן זיך וואָר עס איז געדעכט. איר קורצער שטערן קנייטשט זיך פֿאַרוואָלקנט, דאָס איינגעפֿאַלענע מויל פֿינצטערט מיט אַ טיפֿן לאַך, ווי אַ גרוב. זי ענטפֿערט שטיל און פֿאַרביסן:

— זאָל ער וואַרפֿן, זאָל ער פֿאַרמאַכן דעם קעלער, וועט מען גיין. מ׳וועט גיין אַלע... מ׳וועט גיין אין שטרייק. קוקטס אים נאָר אָן, דעם הויטשינדער. נו, הער קנעפּלמאַכער וועט פּגרן זי שוין ווי אַ הונט? וואָס?

דער באַלעבאָס שווײַגט מיט פֿאַרטיפֿטע נאָז־קנײטשלעך. שׂרה בין רעדט ייִדיש, כאָטש ער פֿאַרשטייט דאָס לשון, מאַכט ער זיך פֿונדעסטוועגן נישט ווייסנדיק, גלײַך ער פֿאַרשטייט נישט. ער ווייסט, אַז ייִדישע אַרבעט־מיידלעך טויגן נישט. גוייִשע אַרבעטערינס האָבן פֿאַר אים מורא און דרך ארץ. אָבער מיט ייִדישע איז אַן אומגליק, זיי זענען גרויסע עזותניצעס, האָבן ליב זיך צו קריגן און אים כּסדר מבֿזה צו זײַן. דאָס זענען דען פֿײַנע לײַטע? עפּעס פּרעמדע שלומפּערס, פֿון ווײַטע לענדער, פֿון פּוילן, צי פֿון גאַליציע. ער וועט זיי אַלע אַרויסשמײַסן פֿונעם קעלער. ער האָרכט דורכן אויער־טרײַבל ווי די מיידן סודען זיך עפּעס און דושען אין זיך אַ דריבנע שפּאָט־געלעכטער. שׂרה בין פּאַכעט צו אים הינטער דער פּלייצע מיט אַ געבײַלטער פֿויסט. ער דערפֿילט איר צאָרן און ס'טוט מיט אים אַ וואָרף, גלײַך ער וויל די אַלטע מויד אָנכאַפּן בײַם שויבער און זי מיט כּוח אַרויסשלעפּן פֿונעם קעלער, נאָר אין דער רגע טרעפֿט זיך זײַן בליק מיטן טויטן גלאַנץ פֿון איר גלעזערן אויג און ס'טוט אויף אים אַ בלאָז עפּעס אַ טונקעלע שרעק־קעלט; ווי אין אַ בהלה, גיט ער גיך אַ מעלק מיט בײדע זשמעניעס די צוויי באַקנבערד. אָבער פּלוצעם ווערן זײַנע פֿאַרוואָלקנטע בעקלעך אויסגעלײַטערט. די קליינע אויגלעך אונטער די ברילן־גלעזער פֿינקלען שוין מיט אַ נחתדיקן פֿלעמל. ער האָט באַמערקט אַ נײַ פּנים צווישן די אַרבעטנדיקע מיידלעך, וואָס לײַכט מיט בלאָס־רויטער שיינקייט צווישן די געלע שאַרבן־קעפּ.

ער הוסט אָפּ עטלעכע מאָל זייער צופֿרידן און פֿרעגט די נײַע:

— ווער זינד זי? הע? ווי איסט איר ווערטער נאָמען?

— איך הייס חנה קרעל — ענטפֿערט יענע שטיל און אַ ביסל דערשראָקן.

זי קוקט אים אָן מיט אַפּשיי און נײַגער און מיט אַ פֿאַרשעמטן שמייכל. זײַן שופֿר־נאָז דערמאָנט זי אַ רגע דעם פֿעטער הערשל, דאָרט אין דעם ווײַטן שטעטל, וווּ עס איז געוועזן איר היים. נאָר זײַנע צוויי באַקן־בערד זענען ווילד פֿרעמד, ווי די פֿליגל פֿון עפּעס אַ גרוילעכן פֿויגל.

— זאָ, זאָ... ווירקליך וואַר... אײַן שענעם מערכען... הד... הד... אינען וועל איך נישט אַרויסשמײַסן. זי קענען האָבן אַרבײַט בײַ מיר, אין מײַן קעלער... קומען זי שפּעטער אַרײַן אין מײַן קאַנטאָר, וועל איך זי באַדינגען לויט דעם געזעץ...

אַצינד טוט ער שוין זייער פּאַוואָליע און האַפֿערדיק אַ מעלק די צוויי באַקן־בערד און ווי צעטענצלט פֿון גדולה קערט ער זיך צוריק אום אין זײַן קאַנטאָר־שטײַג. די מיידלעך שווײַגן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ.

— וואָס ווילט איר, ער ווײַזט אויס צו זײַן אַ ווילער מענטש. ער האָט מיר צוגעזאָגט צו געבן אַרבעט — זאָגט חנה.

— יאָ יאָ, איר וועט שוין זען צי ער וועט אײַך געבן אַרבעט, דער שד — ענטפֿערט איר מאַני מיט אַ פֿאַרביטערטן שמייכל סודותדיק און שאַרף פֿאַרצויגן אויף אירע אויסגעצוימטע ליפּן. און שׂרה בינס גלעזערן אויג גלאַנצט מיט טויטן אַפּשײַן אין דער געלער טונקלקייט פֿונעם קעלער.

די קליינע מאמע

ירעוודיק און צעטענצלט מיט רויט־צעבליטע היץ־פלעקן אויף איר בלאס־אויסגעצערט פנים, נעמט מאניע, איז אוונט, נאך דעם ווי זי איז אהיים געקומען פון איר שווערן טאג ארבעט אין גענייי־ווארשטאט, פארזארגן אירע אייגענע ארעמע באדערפענישן. געניט און בריהש, ווי א גוטע באלעבאסטע, פארעט זי זיך אין ענגן, טונקעלן וווין־שטיבל, מיט אזא פלייסיקן ברען, גלייך אין אירע מידע אויסגעהארעוועטע הענט, וואס זענען שוין אויסגענאגט און פארטריקנט ווי דארע צווייגן, איז אצינד אנטפלעקט עפעס א פארבארגענע גבורה און אין איר קליינעם אויסגעמאטערטן לייב איז פלוצעם אנגעפלייצט א צעפייערטער כוח. זי רוימט און שייערט, זי וואשט, פאררינכט און פרעסט אירע קליידער און וועש. זי שפרינגט ארום מיטן בעזעם און מיט שמאטעס, דראפעט זיך אויפן בענקל, קערט, ווישט דעם שטויב, פוצט דעם בלינד־געפלעקטן שפיגל, באצירט די פארמעקטע בילדלעך אויף די ווענט מיט קאלירטע פאפירענע בלומען און סטענגעס, באדעקט דאס קליינע טישל מיט א שיין סערוועטל און שטעלט דארט אפילו אוועק א גלאז וואסער מיט א לעבעדיק רויט בלימל, וואס טוט א שיין מיט פרישער היימלעכקייט אין דעם אומעטיק־באשאטנטן שטיבל.

נאך דעם, ווי מאניע וואשט זיך ארום, צוואגט און פארקעמט איר פארוויאנעטן קאפ, טוט זי אן א ריין קליידל מיט א ווייס קעלנערל, ווי לכבוד שבת און זי בלייבט זיצן מיד און אפהענטיק ביים קליינעם טישל, דעם פארקלערטן בליק, ווי פארוועבט ערגעץ אין א גענעפלטן קנויל פון וויטפארשוועבטע טעג און יארן.

שׂרה בינע, וואָס וווינט מיט מאַניען אין דעם שטיבל איז אויכעט שוין אָפּגעצוואָגן און ריין אָנגעטאָן. זי זיצט ביי איר זייט טישל, דעם געבויגענעם קאָפּ שאָטנדיק פֿאַרהוילן אין געלן ליכטשיין פֿונעם עלעקטריע־לעמפּל און זי לייענט אַ בוך מיט שווערן שטום־שווייגן, ווי אַלע אָוונטן, ווען זי קומט אַהיים פֿון איר גענייי־אַרבעט.

— איר הערט, בינע, — זאָגט מאַניע מיט עפּעס אַ שטיל, קינדיש־פֿאַרבענקט קול — היינט איז פֿרייטיק צו נאַכטס, כ'פֿלעג אַזוי ליב האָבן דעם שבת אין דער היים. מיין טאַטע איז געווען אַן אָרעמער בעל־מלאָכה, אַ היטלמאַכער. אַ גאַנצע וואָך האָבן מיר אַלע אין שטוב געאַרבעט, אַלע קינדער, די ברידער און שוועסטער און אויכעט די מאַמע: פֿון גאַנץ פֿרי אָן ביז שפּעט אין דער נאַכט, ביים נאַפֿט־לאָמפּ, זענען מיר געזעסן ביים טיש און גענייט היטלען פֿון שטאָף און ס'איז קוים געווען פּרנסה. מיר האָבן געגעסן גרויפּן־גריץ מיט קאַרטאָפֿל, הערינג מיט ברויט, געטרונקען טיי. דער טאַטע איז געווען אַ שוואַכער ייִד, ער האָט געליטן אויף אַ לונגען־פֿעלער. ער האָט תּמיד צעקייכט געאָטעמט, געהוסט אין שטויב־וואָלקן אַריין, געטרערט מיט קאַליע־געוואָרענע אויגן און געשפּיגן מיט בלוט, נאָר אַז עס האָט זיך געענדיקט די שווערע וואָך אַרבעט און עס איז געקומען שבת, איז די שטוב געווען ריין־ אויפֿגערוימט און אַלע זענען מיר געווען פֿריש אָפּגעוואַשן און ציכטיק אָנגעטאָן. די מאַמע האָט פֿרום געבענטשט ליכט און עס האָבן שיין געפֿינקלט די אָפּגעפּוצטע מעשענע לייכטער אויפֿן וויים־געדעקטן טיש, מיט שמעקנדיקער חלה. אַז דער טאַטע אין נייעם טוכענעם היטל, מיט די פֿאַרפּוצטע ברידערלעך זענען געקומען פֿון דער שול פֿונעם דאַווענען, האָט ער פֿריילעך געזונגען די תּפֿילה, געמאַכט קידוש און געגעבן דער מאַמען און די קינדער צו פֿאַרזוכן פֿונעם קידוש־גלעזל־בראָנפֿן. ס'איז געווען שטאַרק און האַרב, אַ ברען־געטאָן אין האַלדז. כ'האָב געלאַכט מיט אַ פֿאַרכאַפּטן אָטעם. מ'האָט געגעסן פֿיש מיט חלה, הייסע לאָקשן מיט יויך מיט זיסן פֿלוימען־צימעס. די שטוב איז געווען באַשיינט מיט אַ ליכטיקער פֿרייד און עס איז מיר אַזוי גוט געווען אויפֿן האַרץ, אַז עס האָט זיך מיר נאָר געגלוסט צו זינגען און טאַנצן. נאָר אַלע שבת און יום־טובֿ פֿלעג איך גיין אין אַרבעטער־פֿאַראיין אין אונדזער שטעטל, מיט די חבֿרים און חבֿרטעס. מיר האָבן דיסקוטירט, אַ סך גערעדט און געזונגען לידער, געלייענט ביכלעך, געטיילט רויטע פּראָקלאַמאַציעס. אין וועלדל ווו מיר פֿלעגן זיך אין געהיים צונויפֿקומען, האָבן מיר אָרגאַניזירט אַ שטרייק, געוויילט אַ קאָמיטעט און מיר האָבן געגרייט די רעוואָלוציע. איך בין אַלע מאָל געווען פֿאַרליבט אין אַן אַנדער ייִנגל, נאָר כ'האָב קיינעם נישט אויסגעזאָגט. דערנאָך, אַז דער טאַטע איז געשטאָרבן, בין איך אַוועקגעפֿאָרן קיין אַמעריקע. מען האָט מיך נישט אַרויפֿגעלאָזט אויפֿן שיף, ווייל דער דאָקטאָר האָט ביי מיר אויסגעפֿונען, אַז איך לייד אויף דער ברוסט און כ'האָב מיך געמוזט אומקערן ביז כ'וועל מיך אויסהיילן. כ'בין פֿאַרפֿאָרן מיט דער באַן קיין ווין. כ'האָב דאָ קיינעם נישט געקענט און כ'האָב נישט געהאַט קיין

געלט. כ׳בין געווען מיד און הונגעריק. כ׳האָב נישט געהאַט ווו איבערצו־נעכטיקן און כ׳האָב נישט געוווּסט ווו צו גיין און וואָס צו טאָן. בין איך געזעסן אַ גאַנצן טאָג אין פּאַרק אויף אַ באַנק און געוויינט, ווײַל כ׳האָב געבענקט אַהיים און עס איז מיר געווען זייער ביטער אויפֿן האַרץ. בײַ נאַכט האָט זיך עפּעס אַ פֿרעמדער מאַן אַנידערגעזעצט לעבן מיר אויף דער באַנק. ער האָט מיך זייער פֿײַן אויסגעפֿרעגט, ווער איך בין און וואָס איך טו דאָ. דערנאָך האָט ער מיך מיט זיסע רייד אָנגערעדט, אַז איך זאָל מיט אים גיין וועט ער דינגען אַ צימערל אין אַ האָטעל און פֿאַר מיר באַצאָלן, אַז איך זאָל האָבן ווו צו שלאָפֿן. האָב איך אים געגלויבט, כ׳האָב געמיינט, אַז עס איז עפּעס אַ גוטער מענטש, וואָס האָט אויף מיר רחמנות. נאָר אין האָטעל־צימערל האָט ער פֿאַרשלאָסן די טיר און מיך געוואָלט פֿאַרגוואַלדיקן. האָב איך נישט געלאָזט מיך אָנרירן און כ׳האָב גענומען שרײַען געוואַלד, האָט ער מיך געשלאָגן און מיר אויסגעהאַקט אַ צאָן... ביז איך האָב אויפֿגעריסן די טיר און כ׳בין אַנטלאָפֿן... כ׳האָב גענעכטיקט אונטער דער דונאַי־בריק אויף די שטיינער. אַ פּאָליציאַנט האָט מיך אַרעסטירט און אײַנגעזעצט אין תּפֿיסה... כ׳געדענק, ס׳איז געווען פֿרײַטיק צו נאַכטס, מײַן ערשטער שוואַרץ־שבת אין דער פֿרעמדער שטאָט.

— ס׳איז נישט ריכטיק — זאָגט שׂרה בינע — איר האָט אַ טעות, ס׳איז נישט געווען קיין פֿרײַטיק צו נאַכטס, נאָר אין אַ פּראָסטן מיטוואָך אָוונט. איך געדענק בעסער. מיר האָבן זיך דאָך דעמאָלט דאָס ערשטע מאָל באַקענט אונטער דער פֿערדינאַנד־בריק. דער פּאָליציינט האָט אונדז ביידע געשלאָגן און אונדז ביידע אַרעסטירט. מיר זענען אַפֿילו צוזאַמען געזעסן אין איין צעל אין דער עליזאַבעט־פּראָמענאַד־תּפֿיסה. דערנאָך האָט מען אונדז פֿאַרמשפּט צוריק צו שיקן קיין פּוילן צו דער גרענעץ, נאָר פֿון דער קולטוס־געמיינדע האָט מען געפּועלט, אַז מיר זאָלן מעגן בלײַבן אין ווין, מען האָט אונדז אַפֿילו נעגעבן דעמאָלט צעטלען אויף אַ וואָך צו עסן אין דער פֿאָלקס־קיך אין דער מאָלץ־גאַס. איר געדענקט שוין נישט, מאַניע? דערנאָך האָבן מיר געוווינט בײַ דער ייִדענע אין קעלער, אין דער קליינער שיף־גאַס און מיר האָבן געפֿונען אַרבעט בײַם קירזשנער אין דער פּראַטער־שטראַסע. ס׳איז געווען פֿינף יאָר פֿאַרן וועלט־קריג... איך האָב געוואָלט פֿאָרן קיין אַרגענטינע. כ׳האָב אין בוענאָס־אײַרעס אַ ברודער און אַ שוועסטער. נאָר מען האָט מיך אומגעקערט פֿונעם שיף וועגן מײַן אויג... מײַן טאַטע איז געווען אַ תּבֿואה־סוחר, אַ מעקלער, די מאַמע איז יונג געשטאָרבן, ווען כ׳בין נאָך געווען אַ קינד, דער טאַטע האָט נאָך אַ מאָל חתונה געהאַט און די שטיף־מאַמע איז געווען אַ בייזע ייִדענע. כ׳בין תּמיד געווען מיט איר אַליין אין שטוב. זי האָט מיך זייער פֿײַנט געהאַט, תּמיד זיך געקריגט, געשריגן, געשאָלטן מיך מיט טויטע קללות, געשלאָגן און געקניפּט. כ׳האָב תּמיד געוויינט און כ׳האָב מורא געהאַט זי אָנצוקוקן. זי האָט געהאַט אַ פּנים ווי אַ צעפּאַטלטע מכשפֿה. שבת פֿלעגט דער טאַטע זײַן אין דער היים. ער פֿלעגט זיצן בײַם טיש, אַרײַנקוקן אין אַ

ספר, פארטראכט געשווינן און נעצופט די בארד. איך האב ליב געהאט זיך צו באהאלטן אין ווינקל און לייענען מעשיות אין דער שטיף־מאמעס טייטש־חומש. איין מאל האט זי מיך דערפאר אנגעכאפט ביי די האר און מיך אזא וואָרף געטאן, אז כ׳בין געפאלן מיטן קאפ צום טיש־פוס און מיר אויסגעהאקט אן אויג... ערשט דא, אין וויו, האט מען מיר אריינגעשטעלט א גלעזערן אויג.

אז שרה בינע דערציילט אצינד די דערמאנונג פון אירע ביטערע יוגנט־טעג, איז איר לעבעדיק אויג פייכט גענעפלט פון הארבן טרויער, בעת דאס אנדערע, דאס בלינדע, גלעזערנע, קוקט טויט און גלייכגילטיק.

— א... דא איז נישטא קיין שבת און קיין יום־טוב. ס׳איז דא תמיד אזוי וואכעדיק — זאגט מאניע מיט א פארבענקטן זיפץ.

— פארוואס? פרומע ייִדן גייען דא אויך דאווענען אין די שולעכלעך, מען מאכט שבת, מען האלט פסח. ראש השנה און יום־כיפור זענען כמעט אלע געשעפטן אין שטאט פארמאכט, די קאפעס זענען פוסט, די טראמווייען פארן ליידיק. יא, ייִדן בלייבן אומעטום ייִדן. כל זמן מען שמדט זיך נישט און אפילו נאכן שמד איז מען נאך אויכעט נישט קיין גאנצער גוי, נאר א האלבער ייִד. נו, וואס ווילט איר, מאניע, ווי קומט צו אונדז ביידע דא א שבת און א יום־טוב? אז חתונה געהאט האבן מיר נישט, מיר האבן נישט קיין קינדער, מיר פירן נישט קיין פאמיליע־לעבן, אליין זענען מיר ווי די הינט, עלנט ווי א שטיין. נו, מילא, ביי מיר איז שוין פארפאלן, אבער איר, מאניע? איר קאנט דאך נאך חתונה האבן, קינדער האבן. איר האט נאך צייט, מסתמא עטלעכע יאר צייט... א יא? נאר איר מוזט אייך א ביסל צואיילן, ווארעם אט, אט, קאן שוין זיין צו שפעט... די יארן שטייען נישט, די צייט לויפט.

שרה בינע פארבייסט א ווייבעריש גיפטיק שפאט־שמייכעלע אויף איר בלאט־איינגעפאלענעם מויל, אז ס׳טוט מאניען א שארפן שטאך אין הארץ פון בושה און פארבארגענער שרעק. די געררונצלטע פייַן־פלעקן אויף אירע בלאס־אויסגעצוימטע באקן ווערן טיפער צעבליט. זי ביטערט פארדראסיק מיט נאזיק פארציטערטן קול:

— וואס ציילט איר עפעס מיינע יארן, בינע?... איך בין א סך יינגער פון אייַך, איך בין נאך נישט אלט געווארן קיין פינף און פערציק...

שרה בינע טוט ביטולדיק א צי מיט אירע קנעכערן־פארשפיצטע אקסלען, גיבט דאס שטעכווערטל ארט זי נישט א האר. זי פרוווט קיינמאל נישט לייקענען איר עלטער און זי האט נישט קיין מורא פארן ביטערן אמת. וואס קאן זי שוין געווינען צי אנווערן, אז איר לעבן איז שוין סיי־ווי פארשפילט? זי זוכט שוין מער נישט קיין גליקן און אין איר אויסגעקילט הארץ איז שוין פון לאנג אן פארלאשן יעדער פונק פון האפענונג. נאר פארט שמייכלט זי אצינד מיט גריילעך צעקרימטע לעפצן פון דעם אראפגעשלונגענעם בזיון. ווי ביי א בייזער קאץ צאַרנט אין איר לעבעדיק אויג א גרימיק פלעמל, בעת דאס אנדערע, גלעזערן אויג, קוקט טויט און גלייכגילטיק.

זי זאגט שטיל און פארביסן:

— נו, נו, מאניע, ביי מיר ברויכט איר אייך נישט אזוי איבערצונעמען. איך קאן באשטיין. איך רעכן, אז קיין סך פעלט אייך אויכעט שוין נישט צו די פינף און פערציק... די באבע ליגט אייך אויכעט שוין צעלייגט אויפן פנים. מ'איז ברוך השם פארזיצן ביזן גראען צאפ, נישט צו פארזינדיקן.

— איר זענט אן אלטע מכשפה, בינע.

— און איר זענט נעבעך א יונגע כלה־מיידעלע... ווען גייט איר אונטער דער חופה?... כ'וועל ביי אייך נעמען אונטערפירנס, כ'לעבן.

— איר ווילט אייך שוין ווידער קריגן? נו, הייבט אן. כ'וועל אייך נישט שוויַיגן.

— ווער האט דען פאר אייך מורא?

באלד ווערן זיי ביידע ברוגז אנטשוויגן מיט מיד אראפגעלאזטע קעפ, שווער פארהילט אין א טונקעלן וואלקן פון צער און פארלוירנקייט. נאר שרה בינע ווייסט פארט וואס זי רעדט. וויַיל שוין א שטיק צייט, אז מאניע איז טאקע פארכאפט אין א געוועבל פון איילעניש, וואס טריַיבט און יאגט זי אונטער מיט עפעס א סודותדיקן באדרענג אין גיכן גענגל פון אירע דארע, אויסגע־קרימטע פיס. א שמאלע, פארפוצטע, מיט א גרויסן גרינעם פויגל אויפן נעלן שיפן היטעלע, די אויסגעצערטע באקן רוזיק געפודערט, די ליפן רויט צוגעפארבט, לויפט זי אלע שבת אוונט, נאך דער ארבעט, אהין, אין ראבינער־סעמינאר אין דער טאבאר־שטראסע, הערן די פארטראגן פונעם הער ראבינער לעבערהערץ. זי זיצט דארט תמיד אין שיינעם העלן זאל, ליַיטיש פארשטיַיפט אויפן ריַי־בענקל, אין דער ענגער שורה צווישן פעטע, בכבודע וויַיבער, אויסגעסטראָיעטע אין פוטערנע מאנטלען, צעפינקלטע פון צירונג, צווישן דיקע מענער אין שווארצע רעק, מיט גאלדענע קייטן אויף די דיקע שפיץ־בייַכער, מיט הויכע שווארץ־געגלאנצטע צילינדער־הוטן, ווי קוימענס אויף די נאקעטע ליסע־קעפ און זי הארכט פארגאפט די געלערנטע דרשה פון דער וואָד־סדרה.

אויף דער בימה, ביַים שטענדער, שטייט דער הער דאקטאר מאקס לעבער־הערץ, מיט א קליין זיַידן יארמלקעלע אויפן שפיץ קאפ. א גילדענע בריל אויף דער לאנגער איידל־געבויגענער נאז, דעם שווארצן ראק שטרענג פאר־קנעפלט, דאס שארף־קאנטיק געשוירן יונג בערדל איז פעט צעגלאנצט ווי געזאלבט מיט שמן זית, אונטערגעשפארט פון א הויכן וויַיס־בלענדיק שטיַיפן קראגן מיט א ברייט־צעפלאטערטן שווארצן שניפס, ווי א שוועבנדיקער פויגל. ער רעדט דיַיטש, קלאר און העל, מיט א שיינעם געצויגענעם ניגון־קול וועגן די לערעס פון משה רבינו און ישעיה הנביא, דעם רמב"ם, מיט פסוקים פון דער תורה און מיט שפרוכן פון גריכישע פילאזאפן, מיט הויכע ווערטער פון דיכטער און דענקער, וועגן מאראל און גוטע ווערקע. ער האלט

אונטער פֿאַרטראַכט דעם הויכן שטערן מיט די שפּיץ פֿינגער, פֿאַרמאַכט אַ רגע ביידע אויגן אין פֿאַרטיפֿטן שווייגן און ער מאַכט מיט ביידע ווייסע איידעלע הענט, אַרויף און אַראָפּ ווי מיט זיי נאָך מער צו דערהייבן אַרויף און צו פֿאַרטיפֿן אַראָפּ, זײַנע שווער־וואָגיקע געדאַנקען וועגן גאָט און דער וועלט, יִדנטום און מענטשהײַט און ער טוט אַלע מאָל הנאהדיק אַ פֿיר מיטן שפּיץ צונג איבער די דיקע לעפֿצן, גלײַך ער וואָלט זיך באַלעקט מיט יעדן וואָרט, וואָס ער רעדט, ווי מיט דער זיסקייט פֿון האָניק.

נאָך מער ווי דער גאַנצער בכּבֿודיקער עולם, וואָס האָרכן מיט פֿאַרגאַפֿט־דערהויבענע פּנימער זײַן שיינע דרשה, קוקט אויף אים מאַניע מיט ערפֿאַרכטיק־פֿאַרטראָגענע אויגן, און זי שלינגט דורשטיק זײַנע פֿרעמדע, שווערע ווערטער, ווי וויל זי פֿאַרשטייט גאָרנישט, וואָס ער מיינט צו זאָגן מיט דעם גאַנצן פּלאָנטער פֿון זײַנע טיפֿע געדאַנקען.

פֿאַרטומלט אין דעם געזשום פֿון די פֿרעמדע, שווערע ווערטער, וואָס שיטן פֿון די דרשות, האָט מאַניע גוט אין זינען די הייסע באַגערן פֿון איר אייגענעם חלק אָרעם לעבן, וואָס בליִען אויסגעטיילט אין איר ערלעכער נשמה מיט אַ באַזונדערן טיפֿן בטחון פֿון פֿיל גוטס און גליקן, אָן אַ שיעור.

זי שפּיזלט אַזוי לאַנג מיט איר שאַרפֿן בליק אויף לעבערהערצס פּנים, ביז זי טרעפֿט זײַנע פֿאַרטראָגענע אויגן און ער דערזעט זי.

בײַם סוף פֿון זײַנע דרשות פּליעסקעט זי פֿריידיק און צעהיצט בראַוואָ מיט די הענט אינאיינעם מיטן גאַנצן צופֿרידענעם עולם און נאָך מער אַליין, די לעצטע, ווען אַלע האָבן שוין אויפֿגעהערט. דערנאָך, ווען מען קומט אַרויס אין נאַכטלעך־באַלויכטענעם דרויסן פֿון די געלע עלעקטריע־לאָמפּן, גייט זי אים נאָך, ווי אַפּגעדעדט, מיט פֿאַרגנבֿעטע שטילע טריט ביז אין דער דריטער גאַס. ער פֿאַרקלענערט באַלד זײַן גיכן שפּאַן, קוקט זיך אַלע מאָל אום זייער באַדעכטיק צי קיינער זעט נישט, ביז זיי גלײַכן ביידע אויס זייער גאַנג. ער דערלאַנגט איר דערשראָקן אַ ווייכע, וואַרעמע שפּיץ האַנט און ער באַגריסט זי מיט אַ פֿרײַנטלעכן אָנשטעל:

— גוטען אָבענד, גרים גאָט, פֿרײַליין מאַניאַ צוקערמאַן, ניכט וואַר, זאָ איז איר ווערטער נאָמען, וואָס? ווי גייט עס אינען? זי וואַרען הויטע בײַ מײַן פֿאָרטראַג, עס וואַר שיין, וואָס?

— גוטען אָבענד, הער דאָקטאָר ראַבינאַט־קאַנדידאַט, לעבערהערץ — גיט זי אים אָפּ בכּבֿודיק אַלע טיטולן אויף אַ מאָל — יאַוואָל, זי האָבען הויטע זייער שיין געשפּראָכן, לויטער ערהאָבענע געדאַנקען... ווירקליך וואַר.

— זאָ, זאָ, זייער שיין — זאָגט ער צופֿרידן פֿון דעם לויב. נאָר ער האָט אין זין עפּעס אַנדערש:

— גייען וויר אין קינאָ? וואָס? יאָ? נון קאָמען זי איִין ביסכען שנעלער. שנעלער. ער שפּאַנט גיכער פֿאָרויס, מיט זײַנע לאַנגע פֿיס אין די שמאָלע

געשטריפטע הויזן און מאניע לויפט אים נאך פון הינטן פארסאפעט, קוים וואס זי כאפט אפ דעם קורצן אטעם, ביז אזוי אין דער זיבעטער גאס. דארט זעצן זיי זיך ערשט אריין אין טראמבאן און זיי פארן ביידע ביז אין וויטסטן שטאט-פערטל. ער קויפט דארט אין קליינעם קינא צוויי בילעטן און זיי זיצן אין עקסטן פינצטערן ווינקל, צווישן די אנגעזעצטע רייען מענטשן-קעפ. מאניע וויל תמיד קוקן אהין, צום צערודערטן שאטנשפיל אויף דער בינע-לייוונט. מענטשן טומלען דארט מיט רייד און געשרייען, ס'פארן באנען, רייטער יאגן אויף פערד, מ'שיסט און מען שלאגט זיך מיט מוראדיקע זעץ אין די פנימער. ס'הילכט מוזיק-שפיל, מ'זעט פרעמדע שטעט, גאסן, פעלדער, וועלדער, וואסערן, שיין פארפוצטע מענער און ווייבער, וואס קושן זיך לאנג אין די מיילער מיט פארווארפענע קעפ, גלייך זיי זויגן דורשטיק עפעס א געטראנק פון די ליפן.

נאר דער הער לעבערהערץ וויל קיין מאל נישט קוקן צום שפיל און ער לאזט אויך מאניען נישט קוקן. ער נעמט זיך פארגנבעט מיט איר פארען, ווי ווייט נאר מעגלעך. ער שלעפט זי נעענטער צו זיך, באגעריק, מיט א ווייכער ווארעמער האנט. און מאניע לאזט אים אלצדינג טאן מיט זיך, שעמעוודיק, צעהיצט און דערשראקן, אנגעבויגן, מיט פארכאפטן אטעם, ווי א הון וועו ס'דראפעט זיך אויף איר דער גליסטיק אנגעדרודלטער האן.

ווען עס ענדיקט דאס שפיל אויפן בינע-לייוונט, א רגע נאך איידער עס ווערט ליכטיק אין קינא, שארט ער זיך גיך ארויס און ווערט נעלם. אליין, טרויעריק און פארלאזן, פארט זי דערנאך אהיים מיטן טראמבאן.

א שטיק צייט האט מאניע געגלויבט און געהאפט, אז פון דער באקאנטשאפט מיט דעם הער לעבערהערץ וועט פארט עפעס ארויסקומען אן ערנצטע זאך. ווי וויל זי האט גוט פארשטאנען, אז זי איז ווייט נישט זיין גלייכן, אז ער גייט מיט איר אין קינא נאר צוליב דעם, וואס זי לאזט זיך פון אים אויסנוצן און ווייל ער ווייסט, אז זי איז א פרעמד עלנט מיידל, וואס וועט קיינעם דערפון נישט אויסזאגן. אויך ווייסט זי, אז אזא איינער, א געלערנטער מאן, וואס שטודירט אויף דאקטאר ראבינער, וויל נעמען א רייכע כלה, מיט א סך געלט, מיט א גרויסן נדן און פון זיין קלאס. אבער וואס קאן מען וויסן? ס'געשעען אויכעט אין לעבן ניסים. ס'טרעפט א מאל, אז רייכע, פארנעמע יונגעלייט, אפילו פרינצן, פארליבן זיך דווקא אין א פראסט ארעם מיידל, מעג זיין אפילו נישט אזא שיינקייט און האבן מיט איר חתונה. אפשר וועט איר, מאניען, אויכעט טרעפן אזא גליק? פארוואס דען נישט? מען האט זי נישט געפונען הינטערן פלויט. זי איז א וויל מיידל, א בריה, א שטילע, אן ערנסט-לעבע, א גוטע נשמה. זי וועט זיין א געטריי ווייב צו איר מאן און א ליבע מאמע צו אירע קינדער... זי גלייבט, אז זי געפעלט אים און זי האפט תמיד, אז מיט דער צייט, נאר אין גיכן, מעגלעך נאך אין היינטיקע וואך, צי איבער אכט טאג שבת צו נאכטס, נאך דער דרשה, ווען זיי אליין וועלן ביידע זיצן אין פינצטערן קינא ארומגענומען, וועט ער זיך אין איר פארליבן טאקע

אויף אַ רעכטן אמת און ער וועט זי נעמען פאַר אַ כּלה, ווי זי שטייט און גייט... ווארעם זי האָט אים שוין איין מאָל געגעבן גריילעך צו אַנצוהערעניש, אַז זי איז אַן אָרעם אַרבעטער־מיידל, אַ קייַלעכדיקע יתומה, אַן געלט, אָן אויס־שטייַער און אַז זי האָט נישט קיין גראָשן נדן. ער האָט געשוויגן, גאָר נישט געענטפערט. אַ סימן, אַז דאָס אַרט אים נישט... זי האָט דעריבער געמעגט גלייבן, אַז זי האָט שוין אַ חתן... נאָר פאָרט איז איר תּמיד פאַרקלעמט דאָס האַרץ מיט אַ פאַרבאָרגענעם שרעק־פּייַן, וואָס דריקט ווי אַ שטיין אין געמיט, אַז ער איז ווייַט נישט איר גלייַכן, עפּעס אַ בורזשוי אַן אויסנוצער, אַ מענטש פון אַן אַנדערער וועלט, פונעם רייַכן קלאַס, וואָס פון זיינט זי לעבט האָט זי פייַנט און אַזוינע און באַקעמפּט זיי. אויך קאָן זי נישט לייַדן זייַנע ווייַסע ווייכע הענט, זייַן געל פּעט פּנים, מיט די דיקע ליפּן מיט דעם געזאַלבטן בערדל, וואָס ס'אַטעמט פון דעם מיט אַן איבלדיקן זאַטן ריח פון גענדזן־שמאַלץ און זי פילט נישט קיין פונק ליבע צו אים...

איר גלייַכן האָט זי תּמיד געזוכט פאַר אַ חתן, אַ פּראָסטן יונג, אַן ערלעכן אַרבעטער, אַ האַרעפּאַשניק מיט שטאַרקע פאַרהאָרעוועטע הענט און אַ געזונט אָפּגעברענט פּנים, אַ רעוואָלוציאָנער, אַ פרייַהייטס־קעמפער, וואָס זיי זאָלן ביידע אין איינעם גיין אין אַרבעטער־פאַראיין, פירן דיסקוסיעס, לייענען בראָשורן, זינגען קאַמף־לידער, אָרגאַניזירן שטרייַקן, מאַרשירן אין דעמאָנ־סטראַציעס, טראָגן די רויטע פאָן. מיט אַזאַ חבר האָט זי תּמיד געוואָלט שפּילן אַ ליבע און געחלומט חתונה האָבן, קינדער געבערן און זיי אויך דערציִען צו געטרייַע סאָציאַליסטן און פרייַהייט־קעמפער. נו, האָט איר מזל דערצו נישט אויסגעטראָגן, איז זי פאַרזיצן ביז אין די הויכע יאָרן... און אַצינד טאָר זי שוין מער נישט איבערקלייַבן, וואָרעם באַלד קאָן שוין צו שפּעט זייַן, אָט אָט, נאָך אַ יאָר, נאָך אַ יאָר און איר טראַכט וועט פאַרשלאָסן ווערן... דעריבער מוז זי זיך אַצינד שוין גיך צואייַלן מיטן שידוך און חתונה האָבן, לאָז זייַן נישט מיט איר גלייַכן און אָן ליבע, אַבי אַ סוף, אַ תּכלית. מילא, ס'איז איר מסתּמא אַזוי באַשערט...

און אַזוי האָט מאַניע מיט אַ פאַרזאָרגט און צעשייַנט פּנים, פריש געהויטלט פון ווינטער־פרעסטל און פאַרטראָגן ווי אין אַ חלום, גענומען אין די אָוונטן, נאָך דער אַרבעט, אַרומלויפן איבער די העל־באַלויכטענע ווינער גאַסן, זוכן און צונויפשטעלן אַ באַלעבאַטישקייט.

זי האָט באַלד אויסגעפונען פון די אַנאָנסן אין די צייַטונגען, אַז ס'איז דאָ צו פאַרדינגען אַ שיינע געראַמע דירה, מיט גרויסע ליכטיקע צימערן און מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן אין אַ נייַ הויז אויף פראַנץ־יאָזעף־קעי. דערנאָך האָט זי אויסגעזוכט אין די שויפענצטער שיין מעבל צו קויפן, אַ ווייך ברייט טאָפּל בעט, טייַערע טעפּיכער, ראָזע פאַרהאַנגען, קרישטאָלענע הענגלאַמפּען און אַלערליי נוצלעכע כּלים, כּדי נאָבל און פייַן אויסצופוצן די וווינונג, ווי ס'פּאַסט פאַר אַ פאַרנעם פּאָר־פאָלק, אַ דאָקטאָר ראַבינער מיט אַ גרויסן געהאַלט. זי האָט זיך אויסגעקליבן אין די שויפענצטער שיינע קליידער,

היטעלעך מיט גרינע פֿעדערן, זײַדענע ראָזע אונטערוועש מיט שפּיצעלעך און לאַקירטע שיכעלעך אויף הויכע קנאַפּל, אַ טײַערן פֿעלץ־מאַנטל, אַ זילבערפֿוקס אויפֿן האַלדז און אַפֿילו צירונג, אַ בליציקן בריליאַנט־רינג אין אַן אַטלעס קעסטעלע, גילדענע בראַסלעטן, אַ גילדענע האַלדז־קייט און מיט אַ באַזונדערער פֿאַרבאָרגענער פֿרייד אין האַרץ, האָט זי אויסגעקליבן אין די שויפֿענצטער אַ ווײַס קינדערבעטל, אַ שיין פּירוועגל און צירלעכע רויז־זײַדענע וויקעלעך, קינדער העמדלעך און קליידעלעך, וואָס זי האָט גערעכנט צו קויפֿן פֿאַר טײַערע פּרײַזן...

מיט אַ סודותדיק־באַגליקטער פּנים־מינע, ווי בײַ אַ מעוברתער מיט אַן ערשט־לינג, וואָס ריכט זיך הײַנט־מאָרגן אין קימפּעט האָט מאַניע, אַוונטס אין איר שטיבל, גענומען אויך העקלען אַ פּיצעלע טשיפּיקל פֿאַר אַ קינדערקעפּל. געהנדלט און געגלעט דאָס מיט יונג־מוטערלעך־צערטלעכע ליבשאַפֿט־בליקן און דערבײַ האָט זי פֿאַרקלערט אונטערגעזונגען מיטן זיס־פֿאַרבענקטן ניגון דאָס האַרציק־היימישע וויגליד: הינטער יאַנקעלעס וויגעלע שטייט אַ גילדן ציגעלע... ראָזשינקעס מיט מאַנדלען...

איר חבֿרטע, שׂרה בינע, זיצט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ בײַ איר זײַט טישל און זי לייענט ווי תּמיד, שווײַגנדיק־פֿאַרטיפֿט אַ בוך. אויף אירע אײַנגע־פֿאַלענע בלאַסע לעפֿצן איז דין פֿאַרביסן אַ שטעכיק שפּאָט־שמייכעלע, וואָס שפּילט פֿאַרגנבֿעט פֿון איר האַלב־פֿאַרמאַכט לעבעדיק אויג, בעת דאָס אַנדערע, דאָס גלעזערנע, קוקט טויט און גלײַכגילטיק אין געעפֿנטן בוך אַרײַן. נאָר איין מאָל, דאָס איז געווען אין אַ זוניק־העלן זונטאָג פֿאַרמיטאָג, האָבן מאַניע און שׂרה בינע, ווי געוויינטלעך מאַרשירט, יום־טובֿדיק פֿאַרפּוצטע, אין די פֿרויען־רייען פֿון אַן אַרבעטער־דעמאָנסטראַציע, איבער דער רינג־שטראַסע. ווי אַ פֿלאַמיקער וואַלד פֿלאַטערן די רויטע פֿאָנען איבער דעם צעכוואַליעטן ים קעפּ פֿון די שפּאַנענדיקע מענטשן־רייען, מיט פֿריידיק צעשײַנטע פּנימער. פֿאָרויס שפּילט די מוזיק־קאַפּעלע, פֿריילעך שאַלן די מעשענע טרומייטערס, אָנגעהאָנגענע, ווי גרויסע גילדענע בייגל, אויף מענער־נאַקנס. פּויקן זעצן מיט הילכיקע קלעפּ, גרויסע מעשענע טאַצן, ווי פֿײַערדיק־צעבליצטע זונען זעצן מיט הויכן געקלאַנג אין הענט. טאַטעס טראָגן קינדער רײַטנדיק אויף זייערע אַקסלען און מיט באַגייסטערטע שטימען זינגען די מאַרשירנדיקע מענטשן אַלע מאָל ווידער די זעלביקע אַרבעטער־לידער, די מאַרסעליעז, דעם אינטערנאַציאָנאַל, פֿאַרטרונקען אין גערויש פֿון דער מוזיק־קאַפּעלע. די מענער הייבן אַ געבײַלטן פֿויסט אין דער לופֿטן, די ווײַבער, אין באַזונדערע רייען, טראָגן רויטע קאָפּ־טיכלעך און פֿאָכן מיט רויטע טיכלעך אין די הענט און אַלע מאַרשירן מיט שטאַרקע, געמאָסטענע טריט און שרײַען מיט פֿריילעך צעהיצטע קולות: — פֿרײַהייט! פֿרײַנדשאַפֿט! — האָך דער אַרבעטער־קלאַס! נידער מיט דער פֿאַשיסטישער רעאַקציע! — עס לעבע דער סאָציאַליזם! — אַ טויט דעם קאַפּיטאַליזם! — פֿרײַהייט, גלײַכהייט און ברידערלעכקייט! — רויט, רויט! הוראַ! הוררראַ!

מאַניע און שׂרה בינע, אויך מיט רויטע טיכלעך אויף די קעפּ, מיט אַ קנופּ אויפן נאַקן און מיט רויטע טיכלעך צעפּעבערטע אין די הענט, שפּאַנען אין די ווײַבער־רייען פון דער באַזונדערער ייִדישער אַרבעטער־אָפּטיילונג, וואָס מאַרשירט צו־לעצט פון דער דעמאָנסטראַציע. מען טראָגט רויטע פאָנען און מען שרײַט פרײַהײַט, און פרײַנדשאַפט און מען זינגט פײַערלעך די זעלביקע אַרבעטער־לידער, נאָר אין היימישן ייִדישן לשון.

ווי תמיד בײַ די דעמאָנסטראַציעס, איז מאַניע אין גאַנצן צעפלאַקערט פון געהויבענער שׂימחה. זי שפּאַנט מיט כּוח, זינגט באַגײַסטערט אַלע לידער, פּאַכעט מיטן רויטן טיכל און שרײַט מיט ברען אַלע שפּרוכן. אויפן וועג, פאַרבײַ דעם געטורעמטן ראַטהויז, דעם פּאַרלאַמענט מיט די גריכישע זײַלן, די מאָנומענטן, דעם אַלטן שטיינערנעם בורג־פּלאַץ־טויער און די פּרעכטיקע געבײַדעס. נאָר פּלוצעם טוט איר עפּעס אַ שווערן קלעם דאָס האַרץ מיט אַ קאַלטן גליוועך. זי דערפילט, אַז בײַ שׂרה בינען, וואָס גייט לעבן איר אין דער רייע, איז אויפן אײַנגעפאַלענעם מויל פאַרביסן אַ פאַרגנבעט שפּאָט־שמייכעלע. דאָס לעבעדיקע האַלב־פאַרמאַכטע אויג איז בײַ יענער עפּעס ווי שעמעוודיק אַראָפּגעלאָזט, בעת דאָס אַנדערע, דאָס גלעזערנע אויג, קוקט ערגעץ פאַרויס, אָפן, מיט אַ טויטן גלײַכגילטיקן בליק. מאַניע הייבט אָהין אויף אירע צעטומלטע אויגן און זי זעט, ווי אַקעגן־איבער פון דעם נאַבעלן קאַפּע אימ־פּעריאַל, מיט די ברייטע קלאָרע פענצטער־שויבן, קומט אַרויס אַ הויכער מאַן מיט אַ הויכן שוואַרץ־צעגלאַנצטן צילינדער־הוט אויפן קאָפּ. ער איז שטײַף געפּרעסט אין זײַן שוואַרצן פאַרקנעפּלטן ראָק, גלײַך ער וואָלט אײַנגעשלונגען אַ דראַנג. די דיקע לעפּצן זענען פריש־פלײשיק רויט און דאָס ברוינע געשווירענע בערדל איבערן הויכן ווײַסן שטײַפן קראַגן איז גלאַנציק פעט געזאַלבט. ער פירט אונטערן אָרעם פאַרנעם־צעטענצלט, אַ דיקע קורצע מויד, אויסגעסטראַיעט אין אַ ברייטן פעלץ־מאַנטל. דאָס ווייכע, רונדע, לבֿנה־פּנים, רויזיק־שמיריק געפּודערט, מיט אַ פעטן געטאָפּלטן גודער ביז אויף דער הויך אַרויסגעהויבענער ברוסט, ווי אַן אונטערגעלייגט פעסל. זי טראָגט אַ געלן סאַמעט־הוט מיט אַ גרויסן גרינעם שוועבנדיקן פויגל און זי איז צעבליצט פון צירונג, אַ דיקע גילדענע קייט אויפן פעטן האַלדז, בריליאַנט־רינגען אויף די פינגער און אַ מענגע גילדענע בראַסלעטן אויף בײדע הענט.

— אי, זע נאָר — זאָגט מאַניע בלאַס און פאַרוווּנדערט — דאָס איז דאָך ער, דער הער לעבערהערץ, מיט זײַן רײַכער כּלה, אי, אַז אַ רוח אין זײַן געפּגרטן טאַטן... כ'לעבן.

דאָס פּאָר־פאָלק איז שטיין געבליבן בײַם זײַט וועג, אָפּצוּוואַרטן ביז די דעמאָנסטראַציע וועט זײַן פאַריבער, כּדי דאָרט אַריבערצוגיין דעם וועג צו דער אַנדערער זײַט גאַס, צום שטאָט־פּאַרק. אַצינד איז שוין מאַניע ווידער האַפּערדיק צעטענצלט. ווען זי גייט פאַרבײַ דעם געאָרעמטן פּאָר־פאָלק בײַם זײַט וועג, פּאַכעט זי צעהיצט מיטן רויטן טיכל און מיט דער פרייִלעכער חוצפּה פון די קינדער פון דער אָרעמקייט, שרײַט זי יענעם גלײַך אין פּנים אַרײַן:

— הער דאָקטאָר האָבינער לעבערהערץ, פֿרײַהײַט, האָד דער ארבײַטער־קלאַס, נידער מיט דער בורזשואַזיע, עס לעבע דער סאָציאַליזם, פֿרײַהײַט, רויט, רויט! ער האָט גרײלעך פֿאַרקרימט די אָפּגעפֿײַנטע נאָז, גלײַך ער וואָלט זיך געמיאוסט פֿון עפּעס אַ שרץ און אָפּגעווענדט דעם קאָפּ מיט אײדעלן ברוגז:

— זאָ, וואָס. אײַנע שאַנדע. ווירקליך וואָר.

די כּלה ווידער האָט מיט ווײַבעריש־נײַגעריקן און מבֿינותדיקן בליק אָפּגע־מאָסטן מאָניעס קלײנע מאָגערע געשטאַלט מיטן אויסגעצערטן בלאָס־גערויטלטן פּנים פֿון אויבן אַראָפּ און פֿון אונטן אַרויף און זי האָט מיט ביטול בייז און צופֿרידן אַ שמייכל געטאָן מיטן גאַנצן פֿעטן געטאָפּלטן גוידער און געזאָגט צום חתן:

— זאָ אײַנע פּרעכבע פּאָלנישע יודענשיקסע... קאָם נאַך הויזע, מײַן ליבער מאַקס!

די פלאָגערס

וואַ, ווּע? פלאַגערם?

מ׳האָט דאָך איבערגעקערט אַ וועלט, אַיוואַי, געוואַלד ייִדן, מ׳געדענקט?... ס׳פלעגט זיך דאָך אָפּטאָן חושך אין שטעטל: פלאַגערס, היי היי — זאָגט דער רויטער הערש, גריילעך פֿאַרבליפֿט. ער פֿאַרצוואַנגט אַזש פֿריידיק זײַנע מידע האָריקע אויגן, געבלענדט ווי פֿון אַ שטאַרק ליכט, וואָס האָט פּלוצעם פֿון ערגעץ אַ שײַנדל געטאָן און אַזש געוואָרפֿן אַ פֿלאַמיקן אָפּגלאַנץ אויף זײַן ברייטער, רויט־געזילבערטער באָרד, און ווי אַ בליץ, מיט בלענדיק־שאַרפֿן פֿײַער־שטראַל, געשפּאָלטן דעם שוואַרצן וואָלקן, אַנגעדראָלן מיט וויסטע נויטן, ביטערער אָרעמקייט, פּײַן און באַדרענג, אָז אַז ערד. אין די געטיפֿטע ווײַטקײַטן פֿון די פֿאַרשוועבטע לעבנס־טעג, ווי פֿון יענער זײַט נעפּלדיק־געטונקלטן הימל־ברעג, איז וווּנדערלעך אויפֿגעשפּראָצט דער חלומדיק צע־שמייכלטער נשמה־בליק פֿונעם צײַט־פֿאַרוועבטן זכּרון, ווי אַז אַנטפּלעקטער אוצר.

פֿריילעך פֿאַרכאַפּט, ווי אין אַ יום־טובֿדיקן תּענוג, הייבן אויף די עלטערע לײַט פֿאַרבענקטע אויגן צו דער סטעליע, די באָרדיקע פּנימער ווי לאָמטערנעס בלייך־באַלויכטענע פֿון דער מזלדיקער דערמאָנונג אין די בחורישע יאָרן, ווען זיי זענען געווען פּלאַגערס. זיי האָבן פֿאַרקלערט, געצמאָקעט מיט די לעפֿצן, געקוויקט זיך, האָפֿערדיק געמאַכט מיט אַ האַנט אין דער לופֿטן און פֿאַרחידושט געשאָקלט מיט די קעפּ:

— אַי, אַי, אַי... פּלאָגערס... דעמאָלט, אין די גוטע אַלטע צײַטן פֿונעם קײַזער פֿראַנץ יאָזעף. היי־היי. טעטעטע. פּלאָגערס. פּלאַגערס.

באַלד נאָך פּסח, ווען די זוניק־געליכטיקטע פֿרילינג־טעג נעמען מילד און וואַרעם אויסטריקענען די לעצטע שוואַרצע ווינטער־בלאָטעס און די צעפּײַפּטע שוואַרצע שוואַלבן וואָס זענען שוין צוריק געקומען פֿון די וואַרעמע לענדער, פֿלי̇ען אײַלנדיק־נידעריק, כאַפּן אין די שנעבעלעך שטיקלעך פֿעטע בלאָטע און בויען פֿאַרהאָוועט זייערע ערד־נעסטן אונטער די שינדלנע דעכער־סטריכעס, האָט זיך אָנגעהויבן אין לאַנד גאַליציע די שטעלונג צו די זעלנער קלאַסן. די צעשויבערטע קוואָקעס פֿון די ייִדישע געקאַלעכטע שטיבער פֿירן שוין אויף די מיסט־בערגלעך פֿאַר די טירן זייערע פּיצלעך גאָלדן־געלע פּוכקע הינדעלעך, זוכן צעגוגערט מיט די שנאָבלען און גראַבלען זערנעס פֿון דער שוואַרצער וואַרעם־צעיערטער ערד. אָרעמע ייִנגלעך גייען שוין באָרוועס, די גלי̇ענדיקע זון אין די בלאָע הימל־הייכן בלי̇אַסקעט מיט קלאָרע זילבער־פֿלעקן אויף די קרומלעכע פֿענצטער־שויבן פֿון די בלאָ־ווײַסע געקאַלעכטע לײַמענע הײַזלעך. ס'שפּראָצט זאַפֿטיק־קלעפּיק גרינס אין די גערטנער, אין די ריוועס, און ס'ווערן בלענדיק שווער אָפּגעשיט די ביימער מיט זילבעריק ווײַסער און בלאַלעך רויזער קאַרשן־ און עפּל־בלי̇ונג. די מאַמעס אין די געבלימלטע קאָפּ־פֿאַטשיילעס, די פּנימער אויסגעלײַטערט, זיצן אויף די שוועלן פֿון די געעפֿנטע שטובטירן און שיילן קאַרטאָפֿל אין ערדענע טעפּ, ס'פֿאַרשמעקט זיס מיט פֿרישער מילך פֿון געקעלבטע בהמות. בײַ די פֿאַרהאָוועטע טאַטעס אין די געוועלבער, אין מאַרק, אין די ווערקשטעלן, זענען די בערד וואַכעדיק פֿאַרזאָרגט פֿון פּרנסה, די הענט פֿאַרהאָרעוועט, די אויגן פֿאַרטראָגן אין שווערן עול פֿון די טעג. ס'בלי̇ען מיט פֿרייד און מנוחה די ליבע לעכטיקע שבתים מיט ברייט־צעגלאַנצטע שטרײַמלעך און שוואַרצע, פֿאַרגאַרטלטע בעקעשעס, מיט צעפֿינקלטע, מעשענע בענטשלײַכטער, אויף ווײַס געדעקטע טישן מיט זאַטער סעודה אין די ריינע שטיבער. ייִדן אין ברייטע טליתים דאַווענען דערהויבן, באַגלאַנצטע מיט שול־הייליקייט, מיט גאָטס־פֿאַרכט און תּפֿילה־געזאַנגען.

צום ערשטן נעמט דער אַלטער פֿאַן יאַנדרוד דער פּאָליציייניק, מיט זײַנע לאַנגע גראָע וואָנצן ווי צעפּ, באָרוועס, אין זײַן רויטן צעפֿליקטן מונדיר מיט מעשענע קנעפּ, פֿאַרגאַרטלט מיט אַ ברייטן לעדערנעם רימען, זײַן גרויסע, פֿאַר־צײַטיקע שווערד אָנגעגורט אויף די לענדן, די קרומע מאָרדע באַוואָקסן מיט האָר־שטעכערס, ווי די שטרוי־וואָרצל פֿון אַן אָפּגעשניטן פֿעלד און בלינד אויף איין אויג, מיט אַ מוראדיקער מעשענער טשאַקע אויפֿן קאָפּ, קלינגען „נאַ גוואַלט" אין פֿאַראַסטן קרומען גמינע גלאָק, ווי בײַ אַ שׂריפֿה אויפֿן יאַריד, דערנאָך שטעלט ער זיך אַוועק אין מיטן מאַרק אויף אַ גויישן לייטער־וואָגן און ער פּויקט מיט אַ הילצערנעם לעפֿל הויך און שרעקיק אין זײַן גרויסער, געלאַטעטער פּויק, אַז ס'זאַמלט זיך אײַן אַ געזעמל מענטשן —

ייִדן אין פֿאַרמעליקטע טיזליקעס, באָרוועסע גויִים מיט די דיקע לײַוונט־סטאַנעס איבער די הויזן, אָפּגעריסענע שקצים און מיידן מיט צעפּ, ווײַבער אין אַלטע געלאַטעטע טערקישע שאַלן, מיט נײַגעריק פֿאַרשפּיצטע פּנימער, ייִנגלעך מיט צעריסענע היטל־דאַשעקעס איבער אַ אויגל. פּאַן יאַנדרוך טוט זיך פֿײַערלעך אַ שטרעק ווי אַ דראַנג. ער ציט אַרויס די שווערד פֿון דער שייד און האַלט זי מיט שטרענגן ירגזון אין איין האַנט, הויך דערהויבן איבערן קאָפּ. ער נעמט הייזעריק שרײַען און אויסרופֿן מיט אַ הויך, שטרענג קול פֿון זײַן קרומלעך אויפֿגעריסן מויל:

— העי, העי, העי... מענטשן, מענטשן, אַהער גייט, אַלע גוטע לײַט, אַהער קומט, וועלן מיר אײַך באַלד דערציילן די נײַעס וואָס דער קיסר פֿון עסטרײַך און קעניג פֿון אונגאַרן, קעניג פֿון בעהמען, פֿון סלאָוועניע, סערביע און קראָאַטיע, אַפּאָסטאָלישער קעניג פֿון ירושלים, גרויס־פֿירשט פֿון גאַליציע און קעניג פֿון גאַליציע און לאָדעמעריע, אי טאָק דאַליע, האָט געטאָן — אַרויסלאָזן צום פֿאָלק, אַז אַלע יונגע לײַט וואָס זענען הײַ־יאָר אין עלטער פֿון איין און צוואַנציק יאָר, וועלן זיך מוזן גיין שטעלן קיין זלאָטשעוו צו דער אַסענטירונג־קאָמיסיע, צום מיליטער, פֿאַר אַ זעלנער; צו דינען דעם קיסר אויף דרײַ יאָר מיליטער־דינסט. און גיב גאָט מזל און געזונט, אַלע ווילע שטאָט לײַט, אַז נישט וועט דער זשאַנדאַר כאַפּן און מען וועט באַשטראָפֿן מיט אַ יאָר זיצן אין אַרעסט! הערט, הערט, באַלעבאַטים פֿײַנע, געדענקט און פֿאַרגעסט נישט וואָס דער קיסר טוט אײַך אָנזאָגן, מיטן שטרענגן געזעץ פֿון זײַן מאַיעסטעטס באַפֿעל, הורראַ! הורראַ! אַ נעביי שלאָק טראָפּי! און ער טוט אַ ווײַטן שפּײַ אין דער וועלט אַרײַן.

— הוררראַ, הורראַ, הוראַ! — שרײַען די ייִנגלעך מיט הויכע קולות איבערן גאַנצן מאַרק. — אָי יאַנדרוך, דו גנבֿ, אַ בראָד צו דיר! זאָלסט אַזוי כּוח האָבן צו לעבן, ווי ער האָב כּוח צו שרײַען הורראַ, הורראַ! — שרײַט אַ ייִדענע מיט אַ שוואַכן וויינענדיקן קול: — הורראַ, הורראַ!

די שטעטלדיקע חתן־בחורים, באַלעבאַטישע יונגע לײַט אין די שטעלונג יאָרן, קורצע און קרעפּקע, אָנגעדעמבעטע מיט כּוחות, אָנגעטאָן אין לאַנגע, שוואַרצע איבערציִערס מיט סאַמעטענע קעלנערלעך, אין קײַלעכדיקע, טוכענע היט אויף גלאַטיק־געשוירענע האַרטע קעפּ מיט שפּראָצנדיקע בערדלעך, די קליינע פּיאות ווילעריש געקרײַזלט, פֿאַרלייגט הינטער די אויערן, פּראָסטע יונגען פֿון דער אָרעמקייט, אין געקאָוועטע שטיוול מיט אָפּגעברענטע פּנימער, וואָס האָבן אין חדר קוים אויסגעלערנט אַ שייטל עבֿרי, אײדעלע קלויזניקעס און חסידישע זין, וואָס לערנען גמרא בײַם רבין, נגידישע קינדער, וואָס העלפֿן אונטער דעם חזן זינגען אין שול בײַם דאַווענען, פֿאַרהאָרעוועטע יאַרידניקעס אין שעפּ־סענע פֿעל־היטלען, האָרעפּאַשנע בעלי־מלאָכות מיט זעק אויף די לענדן, ברייטפּלייציקע פֿורמאַנעס, פֿאַרגאַרטלטע מיט שטריק, די בײַטשן אונטערן אָרעם, אַלע אין איינעם, פֿלעגן זיי, מיט שוואַרץ־צעגלאַנצטע אויגן פֿון לויטער גדולה און מיט האָפֿערדיק־צעהיצטע געבליטן פֿון ווײַליִנגשאַפֿט, זיך באַלד

נעמען פּלאָגן דורך די נעכט, כּדי אַזוי שלעכט אויסצוזען, אַז בײַ דער אָסענ־טירונג זאָל מען זיי מוזן באַפרײַען פון מיליטער־דינסט. אַז ייִדישע קינדער זאָלן אויסגעהיטן ווערן פון גויִשע הענט.

פלייש פּלעגן די פּלאַגערס עסן בלויז לכּבֿוד שבת. אין דער וואָכן האָבן זיי געגעסן וואַרצלען כריין, אַ סך רעטעך מיט ציבעלע, זויערן שמאַטע־באָרשט פון קוואַסאָק, אַלט־געבאַקן פּיסנע ברויט, פאַרסטײַעטע בולבעס אין שאָלעכץ, אַן זאַלץ; האַרטע ארבעס, רוי קרויט, און געהאַקטע קראַפּיווע. זיי האָבן אײַנגענומען אינדיק־זאָמען צום אָפּפירן און טײַוול־קרייטעך צו פאַרשטאָפּונג. זיי האָבן געטרונקען אַזויפיל טעפּ עסיק מיט פעפער, אַז ס'האָט זיי פאַריסן די געדערעם פון שאַרפן זויער־וווייטיק און ביטערן בויך בראַנד. גערייכערט האָבן זיי ציגאַרלעך פון בוים־קאָרע, כּדי צו קענען גוט הוסטן און אויף די בלויזע לײַבער האָבן זיי געטראָגן שטעכיקע זאַק־לײַוונט, שטאַרק פאַרקניפּט מיט שטריק. זיי האָבן געפאַסט יעדן צווייטן טאָג, און פרייטיק אין מרחץ האָבן זיי געשוויצט אויף דער אייבערשטער באַנק ביז חלשות, כּדי אָפּצו־נעמען לײַב. די פּלאַגערס האָבן נישט געטאָרט שלאָפן, כּדי צו ווערן זייער מאָגער. בחבֿרותא זענען זיי אויף־געווען דורך די נעכט און זיך געטראָגן ווי אַ שייקע צעהוליעטע רעקרוטן איבערן שלאָפנדיקן שטעטל, אַזוי געוואַ־וועט, געפילדערט און אָפּגעטאָן שפּיצלעך די שטאָט לײַט, אַז מען האָט אַ גאַנץ יאָר דערפון גערעדט און געלאַכט אין די שטיבער. זיי פּלעגן פאַרבײַטן די שילדן פון די געוועלבער אין מאַרק, אַרויסרײַסן די העלצער פון די פּלויטן, אויסגעהייצט אין קלויז־אויוון און מען האָט געבראָטן די געגנבֿעטע הינערשע אייער פון די בוידעמס און עפּל און קאַרטאָפל פון די קאַמערן. זיי האָבן פאַרשלעפּט וואָגנס אין טײַך אַרײַן, אָפּגעריסן דעם שטרוי־דאַך פונעם מלמדס חדר, דעם בלעכערנעם האָן פונעם גמינע־טורעמל, איבערגעקערט דעם גלאָק אין מאַרק, צעהאַקט דעם שיפן שטעטל־לאָמטער און אויסגעדרייט דעם אײַזערנעם פּלומפּ פון דער קערניצע. זיי האָבן אַרויסגעשלעפּט דעם שמשס באָק פונעם שטעלכל, אים אָנגעטאָן אַ צעפּליקטע קאַפּאָטע מיט אַן אַלט שטרײַמל און אים אָנגעבונדן אויפן גאַניק פונעם חזנס שטוב. דעם גלחס געגנדז האָט מען באַהאַלטן בײַם רבֿ אויפן בוידעם און דעם פּריצס ברייטשקע האָט מען געפונען אין שעכט־יאַטקע. זיי האָבן אויסגעמעלקט קי אין די שטאַלן און פון די קאַפּעלושן געטרונקען די מילך. בײַ די נגידישע בעל־הביתטעס האָט מען פון די שפּײַז קאַמערן אַרויסגעגנבֿעט גלעזערנע סלאָיעס אײַנגעמאַכטס, טעפּ האָניק, טעפּ הינער־שמאַלץ, פּוטער־געבעקס, אייער־קוכנס מיט ראָזשינקעס, מערביקע מאָן־פּלעצן מיט זאַלץ, צוקער־בייגל מיט מאַנדלען און ציבעלע־קנישעס מיט קעז. פון די שענקען האָט מען אַרויסגע־טראָגן אונטער די פּאָלעס פלעשער ווײַן, טעפּ מעד, פּעסלעך ביר און קריגלעך בראַנפן. אין דער אַלטער מיל, הינטערן טײַך, האָט מען געפּראַוועט פריילעכע נאַכט סעודות, געגנאַשט, געגעסן און געזויפן, ביז אין ווײַטן טאָג אַרײַן, ווען ס'נעמען קרייען די הענער — און זיי זענען געוואָרן פּעט ווי געשטאָפּטע

אינדיקעס. זיי האָבן אין מיטן נאַכט אַנגעקלאַפּט אין די שטוב־פֿענצטער, אויפֿגעוועקט די כּלה־מיידן פֿונעם שלאָף און איבערגעשראָקן די ווײַבער און קינדער מיט צעמיאַוקעטע קולות, ווי קעץ און מיט פֿאַרסאַזשעטע פּנימער ווי שדים, מיט אָקסן־הערנער אויף די קעפּ. זיי האָבן געגרעגערט און גע־ליאַרעמט אויף קולות און געלעכטער, אַז די דרימלענדיקע ביימער האָבן זיך געוועקט מיט אַ ציטער. די הענט פֿאַרלייגט איינער אויפֿן אַנדערנס אַקסל, האָבן די פֿלאַגערס, וואַרפֿנדיק די פֿיס אין טיף נאַכטיק בלייכן לבֿנה־שײַן מיט לאַנגע, שוואַרצע שאָטנס, געטאַנצט אין מיטן ליידיקן מאַרק אַ פֿריילעכע קאָלעמייקע, מיט אַזאַ כּוח, אַז ס׳האָט געדונערט די שטילע נאַכט ווי פֿון אַ געוויטער. זיי האָבן צעליאַרעמט געזונגען מיט בגילופֿנדיקע צעפּלאָמטע נעז, לוסטיקע ייִדישע לידלעך און צעגאַרגלט־חזנישע שטיקלעך פֿון די שול־תּפֿילות:

— אַ־אַ־אַ, וטהר לב־נו, לבנו — אוי, לעב־בד־ד, לעבדך באַ־אַ־מת, באַ־מת, באמ־ת, טאַטע פֿאָטער.

דער געדריידלטער ניגון פֿלאַטערט פֿאַרבענקט אין דער טיפֿער בלאַ־צעשײַנ־טער נאַכט־שטילקייט און ווערט פֿאַרכאַפּט אין גדלות־געהויבענעם שטעל פֿונעם פֿריילעך־אומעטיקן פֿלאַגער־לידל וואָס האָט געשמט אין גאַנצן לאַנד גאַליציע:

„אוי, בין עד מיר אַ פֿלאַגערל,\
אַ ווילט און אַ פֿײַנס:\
אַ פֿלאַגערל מלא חן און דעם קייזער דינען מוזטו גיין.\
אוי, ווײַ, אַ זעלנערל, אַ ייִדיש קינד,\
אַ שווערדל מיט אַ בלויען שרינט!\
קלאָגט די מאַמע מיט געוויין:\
אוי, דעם קייזער דינען מוזטו גיין!\
אַ פֿלאַגערל מלא חן און דעם קייזער דינען מוזטו גיין."

דאָס יונגע האַרץ איז שוין פֿול אָנגעזאַפּט מיטן זיסן בענקעניש פֿון די דרימלענדיק־צעבליטע ביימער, חלומדיק אין נאַכט־שווײַגן פֿון די פֿאַרהוילענע מזלות און די פֿלאַגערס זינגען שוין מיט פֿאַרטרויערטן ניגון־געדריידל פֿון האַרצקלעמעניש:

„השכיבנו, אײַ אײַ, השכיבנו לשלום\
והעמידנו לחיים, אוי, לחיים טובים."

נאָר מיט אַ מאָל טוט אַ פֿלאַקער די באַרוישטע פֿרייד פֿון הייסן געמיט און זיי כאַפּן אונטער מיט האָפֿערדיק צעטראָגענע קולות אַלע אין איינעם:

„האסטו ביילע, גוטן מעד,
גיב זשע מיר דעם הייבער:
ווילסטו מיינען, אז ס'איז שוין שפעט
צוועלף ערשט איז דער זייגער."

פונעם טיף־בלאָען אויסגעשטערנטן הימל־געצעלט ווי אנגעזעצט מיט צע־פינקלטע דימענטן, קוקט אראָפּ דאָס פולע בלייך־צעשמייכלטע לבֿנה־פּנים מיט קילן חלום־גלאַנץ, וואָס שפּיגלט אַ זילבערן טעלערל אויף שיפע, שוואַרצע פענצטער־שויבן, ווי אַ יענעוועלטיק־פאַרהוילענע בליונג. ערגעץ וועקט זיך אַ נאַכטיקער שפּילפויגל מיט זיין זינגענדיקן געשריי און ווילעריש פאַרצויגן דאָס פרײלעך־געפעפערטע גאַליציאַנער לידל, וואָס די פלאַגערס זינגען אונטער די שטוב־פענצטער פון די כּלה־מיידן:

„אוי דער קיסר הייסט פּראָיעט־יאַסל,
דער חתן ווײנט אין גויִשן געסל,
אין שטעטל איז אַ חתונה,
אין דאָרף איז אַ שׂריפה,
מ'פירט די כּלה — — —"

— שאַ, שאַ, חבֿרה באַטיאַרן, געוואַלד, דער זשאַנדאַר גייט!

— או וואַ, גוט און וויל. נו, מ'דאַרף אים בעסער אַנרייבן אַ מאַרדע. קינדער, לאָמיר אים נעמען אויף דער האַצקע.

גאַווהדיק־געשטרעקט, מיט געלע, לאַנגע פאַרדרייטע וואָנצעס, אויסגעסטראָיעט אין גרינעם מונדיר, מיט די מעשענע קנעפּ, וואָס פינקלען גילדן אין מאַטן לבֿנה־ליכט, שפּאַנט שטרענג מיט געמאָסטענע טריט, פּאַן אַלעקסי שטשופּאַק, דער שטעטל־זשאַנדאַר. די ביקס אויפן אַקסל, די ברייטע שווערד אַנגעגורט אויף די שטאַרקע לענדן, און זיין מוראַדיק שוואַרצער שאָטן שניידט זיך לאַנג און שאַרף איבערן בלייכן, שטילן וועג. אויפן הויכן זשמוט גילדענע האָן־פעדערן, וואָס אויף זיין גרינעם הוט, ציטערט ווי דימענט־פליטערלעך דער גלאַנציקער שטערן־שיין פון דער זילבערדיק־בלאָער הימל־טיפקייט. זיין וואַכער בליק נישטערט מיט גרינלעכן שמאָלן פלעמל־שיין ווי אַ גרימיקער קאָטער, וואָס לאַקערט אין דער נאַכט־שטילקייט איבער די געשפּיצטע שינדל־דעכער פון שלאָפנדיקע ייִדישע הײַזלעך.

— אהאַ, פּשיאַקרעוו, די זשידקעס פלאַגערס טוען שוין אָפּ דאָ מעשׂים אין שטעטל. מ'טאָר נישט ברעכן ס'געזעץ. ס'דאַרף זיין רו און אָרדענונג, לויט דעם קיסרס געבאָט!

ער האָט בדעה צו כאַפּן די פלאַגערס, צו פאַרשרייבן זייערע נעמען אין זיין ביכעלע און דערנאָך זיי צו מאַכן אַ קלאַגע קיין זלאָטשעוו צום גערעכט, אַז

מען זאָל באַשטראָפֿן און אײַנזעצן אין אַרעשט אויף זעקס חדשים. נאָר אין שול־געסל טוען פּלוצעם די חבֿרה פּלאָגערס אַ שפּרונג אויף אים פֿון אַלע זײַטן. זיי וואַרפֿן אים אַרויף אַ זאַק איבערן קאָפּ, ברעכן אים גוט אַז די ביינער, פֿאַרשטאָפּן אים ס׳מויל מיט אַ שמאַטע־קנײדל, בינדן אים מיט אַ שטריק, ווי אַ באָק, און מאַכן אים אַ בײַנאַכטיקע לוויה אויף קאַטאָוועס. צעליינגט אויף אַ לאָקשן־ברעט און איבערגעדעקט מיט אַ שוואַרצער קאַפּאָטע, טראָגט מען אים אויף די אַקסל ווי אַ מת און מען קלאַפּט מיט אַ פּלאַקן אין אַ בלעכערנעם טאָפּ: צדקה טראַסק. דערנאָך לייגט מען אים אַוועק אויפֿן גרויסן שטיין אין מיטן מאַרק, אַ בעזעם אַנגעגורט אויף די לענדן אַנשטאָט דער שווערד און אַ קאַטשערע אין די הענט אַנשטאָט דער ביקס. מען איז אים מספּיד מיט ליצנותדיק געפּעפּערטע ווערטלעך צום וויינענדיקן ניגון און צום גראַם און מען זאָגט אים אַז מיטן הארבן וואָרט:

— פּאַניע וואַכמײַסטער, הערסט וואָס מען רעדט צו דיר? מיט אונדזערע ראַדזינער פּלאָגערס טאָר מען זיך נישט שפּילן... געדענק־זשע!

און זיי צעלויפֿן זיך, איטלעכער אַ היים, אַפּעסן וועטשערע, וואָס די מאַמעס האָבן זיי אָנגעגרייט אין די גרויסע ערדענע געקעכץ־טעפּ און זיך לייגן געשמאַק שלאָפֿן, ביז אין ליכטיקן טאָג אַרײַן. — היי, היי, פּלאָגערס... פּלאָגערס...

גאַליציאַנער ייִדן

דער טעמפּער גליווער, וואָס האָט גראָ געשאָטנט אויף די פּנימער פֿון דעם צונויפֿגעדרענגטן געזעמל שטעטלשע ייִדן, האָט געהויערט מיט אַזאַ שווערן קלעם פֿון שטומער פֿאַרלוירנקייט, אַז עס האָט זיך אויסגעדאַכט דאָס זיי זײַנען אויסגעהאַקט פֿון שטיין.

זיי זײַנען געשטאַנען, ווי נעפּלדיק־פֿאַרהוילן אין טונקעלן ווינקל פֿון דער אַנגערייכערטער גמינע־שטוב, צונויפֿגעשטופּט קאָפּ־צו־קאָפּ, מיט די בלויזע האָריק־צעשויבערטע קעפּ, די שעפּסענע פּעל־היטלען פֿאַרקנייטשט אין אַ האַנט, די צעריסענע און געלאַטעטע טיזליקעס פֿאַרגאַרטלטע מיט שטריק, יונג און אַלט, טאַטעס און זין, באָרדיק־צעקנאָדערטע פּנימער, גלאַטע אָפּגעברענטע פּנימער, מיט אָנגעדרודלטע נעז, ווי ברוגזע מחותנים. ווי וויל די לײַט זײַנען געווען, היימישע מענטשן, אָנגעקערטע, שכנים, שותּפֿים און אַלע אין איינעם פֿאַרקניפּט אין דעם זעלבן פֿינצטערן גורל פֿון די רדיפֿות, האָט אָבער שוין אָנגעהויבן אין די פֿאַרלאָשענע אויגן צו שפּיזלען אַ גרימיק פֿײַערל פֿון נמאוסע בליקן, גלײַך זיי וואָלטן פֿאַרגעסן, ווער זיי זײַנען און, עפּעס, ווי פֿרעמדע מחבלים, כּוח געהאַט דאָ איינער אויפֿן אַנדערן אויסצולאָזן דאָס פֿאַרביטערטע האַרץ. זיי האָבן זיך גענומען קריגן מיט צעכעסטע שטעכווערטלעך:

— לאָז נאָר, דו, לייזער, זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָ אַנידערגעשטעלט אין מיטן דרינען, ווי אַ ליימענער גולם און וויל זעך נישט אַ ריר טאָן, כאַטש גיב אים אַכצן קרענק, שונאי־ציון. רוק דעך אַ ביסל, לייזער, וואָרעם ער האָק דיר אוים אַ צאָן.

— האַ? וואָס? הערש, צי וועמען רעדסטו אַזוי שיין, די לעקיש־בער. קוקצט אים נאָר אָן־אָ. טו בעסער אַכטונג, אַז כ'זאָל דיר נישט אַ טאַפּ טאָן די זשאַברעס וועסטו זעך זען מיט דער עלטער באָבע.

— וואָס שטופּט איר אײַך אַזוי? ישׂראל אליהו? איר מיינט אפּנים איר זענט דאָ אַליין אויפֿן יאַריד, צי וואָס?

— ווער? עד שטופּ מעד? אַז אַ רוח אין דײַן טאַטנס טאַטן, דו קרימינאַל־ניק, שטייט און שטויסט מיטן קאָפּ, ווי אַן אָקס און זאָגט גאָר אויף מיר, הע, עבל דיר דאָ באַלד אַפּשפּילן אַ דאַברידען, אַז וועסט מעד האָבן צו געדענקען.

— טאַקע? אַזוי? זער נאָר, ס'געפֿעלט אים נישט. נו מעגט איר מעד... אויפֿן הויזן... איר הערט, רב ישׂראל אליהו?

— נאַ דיר!

צעפּאַכעטע הענט האָבן זיך אַ הייב געטאָן איבער די צונויפֿגעשטופּטע קעפּ. די פֿאַרקרימטע מיילער האָבן זיך אַרײַנגעשריגן די זילזול־ווערטער אַזוי נאָענט איינער אין דעם אַנדערנס צעפֿלאַמטן פּנים, אַז די צאַרנדיקע אָטעמס האָבן געברענט די אויגן מיט פֿינצטערן נעפּל.

— ציכאָ, שאַ, זשידי, פּשאַקרעוו! — האָט אַ געשריי געטאָן דער פּוילישער וואַרטע־זעלנער מיטן געלאַדענעם ביקס, אָנגעשטעלט אין בײדע הענט. — שטיל זאָל זײַן, ווייל מען וועט אײַך אַלעמען באַלד דערשיסן.

דער גרוילעכער טומל איז פֿאַרשטומט געוואָרן און ישׂראל אליהו דער בעדער האָט געביטערט מיט זײַן האַרבן ביטול־שמייכל.

— שטייען און קריגן זיך, ווי די ווײַבער; אָבער נעמט בעסער און שלאָגט דאָ אויס די פֿענצטער. הערט איר ייִדן, עד זאָג מײַנס, לאָמיר די זעלנער דאָ צעכמאַליען די טריפֿה מאָרדעס, אַז זיי זאָלן זיך באַגיסן מיט דער רויטער יוכע און לאָמיר אַ היים גיין עסן אָנבײַסן. עד בין שוין טאַקע גוט הונגעריק, כ'לעבן, אַז כ'האָב נאָך הײַנט אַפֿילו נישט געדאַוונט.

מען האָט אים אָנגעקוקט, ווי אַ חסר־דעה. די פּוילישע וואַרטע־זעלנער מיט די געלאָדענע ביקסן אין די הענט, זײַנען געשטאַנען בײַ דער טיר און מיט בייזן בליק, ווי בײַ גרימיקע הינט, געהיט די ייִדן, אַז קיינער זאָל נישט פּרוּוון אַנטלויפֿן פֿון דאַנען, אַזוי פֿון נעכטן בײַ נאַכט אָן, ווען פּויליש מיליטער האָט פֿאַרכאַפּט דאָס גאַליציש שטעטל און מען האָט צונויפֿגעטריבן די ייִדן אין קויטיקן גמינע־הויז, כּדי זיי צו נעמען צו די זעלנער. מען האָט אָבער שוין געהערט, אַז די פּאָליאַקן נעמען אַוועק די ייִדן בלויז צו צוואַנג־אַרבעט ערגעץ צו זייערע מלחמה־פֿראָנטן, הינטער לעמבערג, אַז די ייִדן מוזן דאָרט האַקן שטיינער פֿון די סקאַלעס, גראָבן אָקאָפּעס, אויסהאַקן ביימער אין די וועלדער, אַז מען הויזט אין גריבער אין פֿרײַען פֿעלד און מען ווערט דאָרט געשלאָגן און געפּײַניקט און אַז מען גיט נישט קיין עסן. מען הונגערט און מען פֿרירט.

— ייִדן, געוואַלד, לאָמיר זיך בונטעווען — שרייַט ישׂראל אליהו דער בעדער מיט אַ מוראַדיק קול. ער פאָכעט מיט ביידע הענט אין דער לופטן, טרעסעט מיט כּוח די צעשויבערטע באָרד, ווי אַ לייבן־גריווע, אַז די לייַט ווערן אונטער־געטראָגן פונעם אָרט, מיט צעהיצטן אויפברויז אין די געבליטן.

— אַנו, אַנו, רבֿ ישׂראל אליהו — גיט מען אים אונטער חשק — איר זענט דאָך עפּעס אַ גאַנצער מאַכער, זייַט־זשע איר אַ וווילער יונג און הייבט איר אָן דער ערשטער זיך צו בונטעווען.

— וואָס עפּעס עד איינער אַליין ? — עד אַליין זאָל מיר איינשטעלן דאָס לעבן ? אַלע לאָמיר זיך אַ נעם טאָן, אַלע אין איינעם. אַז אַ בראַנד פייַער...

— קומט ייִדן !

דער צונויפגעדרענגטער עולם האָט זיך מיט אַ מאָל אַ שפּאַר־געטאָן פאָרויס צו דער טיר. נאָר די וואָרטע־זעלנער האָבן אויכעט געטאָן אַ שפּאָן פאָרויס מיט די ביקסן אין ביידע הענט, די באַגנעטן נידעריק און סכּנותדיק בליציק, אָנגעשטעלט צו די בייַכער און טריט ביַי טריט צוריקגעדרענגט דעם צערודערטן געזעמל ייִדן.

— צוריק, צוריק, זשידי ! מ׳וועט שיסן.

די לייַט זייַנען שוין ווידער געשטאַנען אויף זייער אָרט, אָפּהענטיק, מיט פאַרקלעמטע אָטעמס און בלייך־געשאָטנטע פּנימער, ווי פאַרהילט מיט עפּעס אַ פאַרהוילענעם חרפּה־וואָלקן.

— מילא, אַז אַ מיתה משונה אויף זיי. מען מוז שוין צוואָרטן. אפשר וועט מען שפּעטער זען וואָס צו טאָן, — האָט עמעץ טרויעריק אַ זאָג געטאָן.

— יאָ, יאָ, שפּעטער, — גרימט ישׂראל אליהו מיטן באַטריבט־צעשאָקלטן קאָפּ — מ׳וועט אייַך שוין שפּעטער דאָ טרייַבערן די גערערעם, נישט קשה.

ער פאַררייכערט זייַן לאַנגן לולקע־ציביק, וואָס אויפן ווייַסן פאַרצעלייענעם טאָפּ איז אויסגעמאָלן דער רויטער קאָפּ פון אַ ציגייַנער מיט אַ גרויסן רינג אין איין אויער. ער פּיפּקעט מיט כּוח, שלינגט הנאהדיק דעם ביטערן טיטון־רויך אויפן ניכטערנעם מאָגן, לאָזט וואָלקנס רויך דורך דער ברייטער נאָז צעלייגט איבער דער אייבערשטער לעפּץ און אויסגעשפּיצט מיט אַ שאַרפן בויג, ווי דער שנאָבל פון אַ שפּאַרבער און צעטראַגן בייזערט ער זיך אויף זייַנע צוויי בנים, משה יאַנקל און נחום, וואָס האָבן דאָ, אין מיטן דרינען, געשמאַק געגעסן, קנייַפּנדיק בגנבֿה פון די קעשענעס, עפּעס פאַרדעכטיקטן קעלבאָס, מיט אַ טריפה פּעטן ריח :

— געוואַלד, הילטייַעס, מאַקאַבונדעס, באַטיאַרן ! מען מעג, האָ ? מען מעג פרעסן אַז אַ היטל, אומגעדאַוונט, אומגעוואַשן ? זאָגט נאָר טייַערע זינדעלעד מייַנע, אַ ברכה האָט מען כאָטש געמאַכט ? אָבי מ׳איז געגאַנגען אין חדר, אָבי ער האָט פון זיך געצויגן די קליי צו צאָלן שׂכר־לימוד. אַז אַזוינע געזונטע איוואַנעס ווילן נישט פאָלגן אַ טאַטן. ער וואָלט זיי כּוח געהאַט אריבערצולייגן

איבער אַ קני און אנשמײַסן מיטן רימען — טוט ער זיך צעפּלאַמט פון צע־בעסטן אנשטעל, אַ כאַפּ פאַר די הויזן. — יאָ, יאָ, די ביינער וועט ער זיי אנברעכן — שרײַט ער מיט ירגזון.

נאָר די בנים הערן אים ווי די קאַץ. זיי האָבן שוין פון לאַנג אָן נישט קיין מורא פאַרן טאַטן צו טאָן, וואָס עס געפעלט זיי, ווייל דער עלטערער, משה יאַנקל, קורץ און גראָב, קײַלעכדיק ווי אַ פעסל, און דער יינגערער, נחום, לאַנג און שטאַרק ווי אַ דראַנג, און ביידע מיט דעמבענע קאַרקן און פרײלעך צעגלאַנצטע אויגן טיף אונטער די קורצע שטערנס מיט האַרטע שויבערס, געראָטן אין טאַטן, לאַכן אים אין פּנים אַרײַן, ווינקען צו אים ווילעריש מיט אַ שפּאַטיש־צעשמייכלט פאַרקרימט אויג, ווי צו אַ גוטן ברודער און קײַענדיק מיט פולע באַקן טוען זיי אים אַ פאַר אַפּ:

— שאַ, שאַ, טאַטע, קוק אים נאָר אָן אַ... דו זײַ בעסער נישט קיין שוואַנץ־מלמד, וואָס פילדערט ער אַזוי? אַלעמײַ פלעגט ער אליין אַמאָל עסן אַ כשרן חזיר־זאַדעק מיט געפּרעגלטע האָזן־פולקעס און פאַרביסן מיט געבראָטענע פערד־קניידלעך, אַ מחיה... נאַדיר, ווילסט פאַרזוכן אַ שטיקל קעלבאַס? ס'איז גוט, שעם דעך נישט טאַטע, נעם, כאַפּ אַ ביס. האָב נישט קיין מורא!

— אוי אַ נכפה, מען מאַכט חוזק פון אַן אייגענעם טאַטן. אַז אויסגערונען האָבן זיי געזאָלט ווערן אין דער מאַמעס בויך, די יינגאַטשעס זײַנע — האָט ישראל אליהו גוטמוטיק געשאָלטן אויף קאַטאַוועס, נאָר אין דער פאַרבאָרגע־ניש פון זײַן פאַטערלעך גוט האַרץ, האָט ער שוין געשעפּט נחת פון זײַנע געראָטענע בנים און געטײַטלט מיטן לולקע־ציביק צו די מענטשן, כלומרשט באַקלאָגט זיך מיט פאַרביטערט צעשאָקלטן קאָפּ:

— היי־היי, אַך, אַך, נו, אַ וועלט הײַנט מיט קינדער... צוויי גויעצן האָט ער אויפגעבאָוועט. מ'זינדיקט אויפן שטיק. מ'טוט עבירות אויף וואָס די וועלט שטייט. מ'האָט דען יהדות אין האַרצן? איז דען אַ חידוש, וואָס קליינע קינדער שטאַרבן נעבעך פון צײַן־ווייטיק. מען האָט שוין געהערט יענע מעשה? איין מאָל איז אַן עקרה געקומען צום רבין מיט אַ קוויטל אַרויסנעמען אַ ברכה, אַז זי זאָל האָבן קינדער. טוט דער רבי אַ הייב אַ אויף די אויגן און אַ קוק אויפן ווײַבל: דאַבע זיסיל בת זרח, מאַכט ער, קום נאָר אַהער נעענטער אַ ביסל, וואָס האָסטו אָט אַ דאָ? הכלל דער הייליקער צדיק האָט אויף איר אַרויפגעלייגט די הענט, כדי זי צו בענטשן און טאָקע באַווײַזן אַ מופת... וואָס מיינט איר? פונקט צום יאָר איז די עקרה געהאָלפן געוואָרן מיט אַ בן־זכר צו מזל... מיטן רבינס כוח, מיטן רבינס כוח אוודאי, ווו דען?

ישראל אליהו טרעסעט פריילעך מיט זײַן צעשויבערטער לייבן־גריווע־באָרד. זײַנע אויגן בליצן מיט שפּאַטישע פלעמלעך, מיט שאַרפער צונג און מענע־ריש־גרייליכע אנצוהערענישן, טוט ער שיטן קלוגע גלײַכווערטלעך, הוראות, משלים און געפּעפּערטע וויצן, אויף זײַן געמיטלעך־גרינגן, פאַרגרעבטן שטייגער, אַז אַ קאַזאַק קאָן רויט ווערן פון בושה.

ער האָט דאָ אַ גוטן עולם. די געמײנע־לײַט אַרום אים אין ענגן רעדל, קוקן אים אין מויל אַרײַן, ווי אַ דרשן, האָרכן מיט הײסן תּענוג, לאַכן הילכיק מיט גלוסטיק־פֿאַרוואָרפֿענע קעפּ, ביז פֿולע אויגן מיט פֿרײד־טרערן. וואָרעם ישׂראל אליהו דערצײלט נישט בלויז זײַנע מעשׂיות מיט פּראָסטע ווערטער, נײַערט ער טוט זײער גענײט זיך נאָכקרימען די הוויות פֿון די פּאַרשוינען, מיט אַלע הנדלעך און קנײטשלעך, ווײַל אין די בחורשע יאָרן איז ער געמלעך געווען אַ פּײַפֿער בײַ די קלעזמער, אַ משורר בײַם חזן, אַ בעלפֿער, אַ חוזק־מאַכער און אַפֿילו אַ שטיקל בדחן. בײַ די פּורים־שפּילער פֿלעגט ער זיך פֿאַרשטעלן פֿאַר אַ נקבֿה אין דער ראָל פֿון ושתּי המלכּה אין אַ ברײטן רויטן שלעפּקלײד, מיט אויסגעשטאָפּטע ברוסטן, אַ האָרן אויפֿן שטערן און אַ גילדענע קרוין אויפֿן שמויגער. אויבעט האָט ער געקאָנט זאָגן גראַמען, מאַכן קונצן און ליב געהאַט אַ גוטן טרונק בראָנפֿן.

אַצינד טוט ישׂראל אליהו גאַוודיק אַ שטרעק זײַן מעכטיק געשטאַלט, טענצלט אונטער, פֿאַרצוקט מיט אַ ווילעריש צוויפֿקנאַק די קנאָפּל פֿון די שטיוול, אַ צעשמײכלטן דרײ מיט אויסגעשפּיצטע פֿינגער די וואָנצן און מיט אַ פּריציש נויג די האַנט אויפֿן האַרץ און מיט נעפּל־פֿאַרגלאָצטע אויגן, פֿול זיסקײט און גלוסטיקן בענקעניש, מאַכט ער נאָך, ווי אַזוי אַ שנײַדער־געזעל שפּילט שבת נאָכן קוגל, אַ ליבע מיט אַ צעחנדלטער דינסט־מויד. דערנאָך הויקערט ער די פּלײצע, צעקרימט דאָס פּנים מיט גרויס געיאָמער און מאַכט נאָך, ווי אַ וויינענדיקע ייִדענע זאָגט די תּחינה און רעכנט אויס די נשמות, בײַ קנײטלעך לײגן, ערבֿ יום הקדוש. ער מאַכט אַ פֿרום פֿאַרדבֿקהטע מינע שטעלט פֿאַר אַ חסיד נאָכן יאַריד, אין דער האַרבעריק, ווי ער שאָקלט זיך בײַם דאַווענען מינחה־מעריבֿ, מיט פֿרום־פֿאַרגלאָצטע אויגן, פּאַטשט אַ וואַנט און ער האָט גאָר אין זינען אַן עבֿירה צו טאָן מיט אַ שײנער נקבֿה.

— פּע... אַ טפֿי זאָל ער ווערן, דער לץ, אַז אַ ייִד אין די יאָרן זאָל נישט האָבן קײן חרפּה און קײן בושה אין זײַן ווײַטן האַלדז אַרײַן... אַזאַ גראָבער יונג. שטײט און שפּעט פֿון גאָט און לײַט... אַז די צונג מעג אים שוין אָפּגעדאָרט ווערן — טוט דער אַלטער חנא איצי דער מלמד מיט דער יאַרמולקע אויסגע־שפּיצט איבערן ברײטן צעאַקערטן למדן־שטערן אַ נמאוסן שפּײַ פֿון עגמת־נפֿש. ווי ווײַל דער גאָטפֿאַרכטיקער זקן איז בטבֿע מילדער פֿון אַ לאָם און לײַטזעליקער פֿון אַ פֿאַרבאָרגענעם צדיק, טוט אים אָבער זײער פֿאַרדריסן ישׂראל אליהוס ביטול און שפּאָט פֿון חסידים און גוטע ייִדן. זײַן גרײַזגראָע באָרד איז זײַטיק אונטערגעהויבן מיט אַ שאַרפֿן שפּיץ פֿון רוגזה און דאָס אײדל־געבלײכטע פּאַרמעט־פּנים איז האַרב גערײטלט מיט ברענענדיקן כּעס פֿון אַ תּלמיד־חכם:

— ישׂראל אליהו, דו ממזר, זײַ שטיל, ווײַל וועסט ברענען און בראָטן אין גיהנום — זאָגט ער מיט צער און וואָרנט מיט אַ פֿינגער.

— רב חנא איצי — מאַכט ישׂראל אליהו מיט אַ גרייזלער פאַרשטערטן כריפּ, ווי אַ האָז, ווען מען האָט אים איבערגעשלאָגן אין מיטן קרייען — הערט איר, רבי ס'איז אַיער מערכה, וואָס כ'בין אַ מאָל געווען בײַ אײַך אַ תּלמיד אין חדר. אַנישט, וואָלט איך אײַך דאָ נישט פאַרשוויגן די העזה. ווי זאָגט דער פּסוק: ויקהל פּקודי, האָצקי נאָ קלאָצקי... איר געדענקט רבי? אשה אַז אשה, כּי אַז, תּזריע אַז זי ווערט זייער, וילדה און זי ווערט געווינען, זכר אַ זכר. איז דער דין אַזוי... כּע־כּע־כּע.

— האַ! וואָס?... די הייליקע תּורה ביזטו שוין אויכעט מבזה! די שייגאָץ איינער, שמדעלניק, כ'על דער אויסרײַסן, די היידאַמאַק... — טוט דער מלמד אַ געוואַלטיקן געשריי און מיט אַן אויפגעהויבענער האַנט, די אויגן צעפּײַערט פון צאַרנדיקן אײַפער, וואַרפט ער זיך יענעם אַ פּאַטש טאָן אין פּנים, אַז עס זאָל דאָרט בלײַבן אַ צייכן־פלאַם פון אַלע פינף פינגער, ווי אַמאָל, אַמאָל, אין חדר, ווען דאָס פאַרשייטע ייִנגל האָט נישט געוואָלט אַרײַנקוקן אין חומש און לערנען די סדרה, נאָר אַרויסקוקן אין דרויסן דורכן פענצטער און זען, ווי די פייגל פליִען און נאַכגעזאָגט דעם פּסוק קאַפּידער.

מען מישט זיך אַרײַן מיט ווייכע רייד און מען צעגעמט די שטרײַטער:

— נו, נו, ייִדן, קריגט אײַך נישט, ווייסער דאָרט וואָס... לאָזט געמאַך.

ווײַל ווי וויל די לײַט האָבן זייער געאַכפּערט חנא איצי דעם מלמד פון ווענן זײַן גרויסן לומדות און פרומקייט, אויכעט איז ער אַ חסיד און אַ מקובל, וואָס וויל ברענגען משיח און אַ שליח־ציבור אין קלויז, האָט מען אָבער ליב ישׂראל אליהון דעם בעדער, צוליב זײַנע גלײַכוווערטלער און פרייליכקייט. אויכעט איז ער אַ שערער, אַ שמש אין פּראַסטן שולכל, ער פאַרעכט שטרײַמלעך און קאַן האַקן, אָדער שטעלן באַנקעס און פּיאַווקעס חולאים און אפילו רײַסן ציין און ער קריצט שיינע מצבות מיט דוכנדיקע הענט און שטיינערנע רייזעלעך.

חנא איצי דער מלמד און ישׂראל אליהו דער בעדער זענען פול אין אַלע ייִדישע שטעטל־שטיבער. זיי ווייסן די סודות פון אַלע שווערע הערצער, זיי גיבן איטלעכן אַ גוטע עצה, זענען מחותנים בײַ אַלע שמחות, זענען חבֿרה־קדישא־לײַט בײַ אַלע לוויות, און פאַרהאַרעוועטע אָרעמע־לײַט, געפּרוווטע מיט ייִדישע צרות.

—ייִדן — שרײַט חנא איצי מיט אַ געוואַלטיק קול — כ'האָב אײַערע טאַטעס אויך, און אײַערע זין, אויסגעלערנט בײַ מיר אין חדר אַ שײַטל עבֿרי צי ניין? כ'האָב אײַך אַרײַנגעהאַקט אין די פאַרשטאָפּטע קעפּ אַ פּרשה חומש מיט רש"י צי נישט? אַלע זענט איר געווען מײַנע תּלמידים! כ'האָב אײַך געשמיסן מיטן קאַנטשיק, אַז דער רוח האָט אײַך גענומען! כ'בין געווען אַ גוטער רבי, האַ? זאָגט עדות, ממזרים, פערד־גנבֿים, וואָרעם כ'וועל אײַך דאָ אויסקנײַפּן די נשמה.

— יאָ, יאָ, רבי! כ׳זאָל אזוי האָבן אַ גוט יאָר! — פּילדערן די לײַט ער־פאַרכטיק, מיט ווערדיק־צעשאָקלטע קעפּ: מ׳האָט געלערנט דאַוונען און חומש מיט רש״י אַז ס׳איז געגאַנגען אַ רויך. יאָ, יאָ, אַוודאי, ווױ דען.

— איַי־איַי־איַי, הײ־הײ, אין חדר, ווו־דען, די הייליקע תורה, נו, נו, אַוודע. איר זענט גערעכט, רבי מ׳איז דאָך עפּעס ייִדן.

ישׂראל אליהו טוט ווידערשפּעניק אַ וואָרף דעם קאָפּ, גלײַך ער וואָלט מורא געהאַט, אַז ער קאָן דאָ פאַרשפּילן אין קאָן זײַן גאַנצן כּבֿוד.

— ייִדן — טוט ער אַ געשריי מיט אַ הילכיקן קול, אַז עס ציטערן די ווענט — עד מאָד איַיך אַלע פּרייטיק אַ הײם מרחץ? אַ יאָ צי ניין? זאָגט, רעדט אַ וואָרט! מען געדענקט דעם שוויץ פאַראיאָרן ערבֿ פּסח? אַ שׂריפֿה, אַ ברען. אַ גיהנום האָב עד דאָך געמאַכט, אַז אַ רוח אין סהלם טאָטן! איר האָט איַיך גוט מחיה געווען די ביינער, צי נישט?

— יאָ, יאָ, ישׂראל אליהו, גערעכט כ׳לעבן, אַ גדולה אויף דײַן קאָפּ, וועסט האָבן אַ ליכטיקן גן־עדן. אַ טײַערער שוויץ, טע־טע־טע.

נאָר פאָרט האַלטן זיי מער מיט חנא איצי דעם מלמד גלײַך דער נשמהדיקער תענוג איז זיי ליבער, ווי ישׂראל אליהום גוטער שוויץ. זיי רעדן און גרעגערן אַלע אין איינעם האָפּערדיק צעשמייכלט און צעהיצט, מיט גערייטלטע פּנימער, ווען זיי דערמאָנען זיך די פריידיקע קינדער־יאָרן און די שפּיצלעך, וואָס מען פלעגט אָפּטאָן דעם מלמד אין חדר. מיטן רבינס שטרײַמל האָבן זיי פאַרשטעקט דעם קוימען. דער רביצין האָבן זיי אַרײַנגעוואָרפן אַ מייזל אין טשאָלנט, די גמרות האָבן זיי באַהאַלטן אויפן בוידעם. און איין מאָל האָבן די חדר־ייִנגלעך אַפילו אונטערגעצונדן דעם דאָך פונעם רבינס שטוב און אָפּגעלאָשן די שׂריפֿה מיטן פאָמעשאָף, אַז חנא איצי דער מלמד האָט זיי געפּאַטשט ביז בלוט פון די נעז און זיי געשטעלט אין קונע פאַר אַ גאַנצן טאָג.

— כ׳האָב דער דענצמאָל גוט געקאַטעוועט, האָ? ישׂראל אליהו, געדענקסט?

— מאַכט דער מלמד מיט אַ נחתדיק־צעשײַנטן ניצחון־שמייכל, געטיפּט אין אַלע שאַרפע קנייטשלעך אויף זײַן פאַרמעט־געלן זקן־פּנים.

— אַי, יאָ, יאָ, עד געדענק, רבי, עד געדענק גוט. ס׳טוט מיר נאָך הײַנט ווי אַ זײַט פון די קלעפּ. אַי, האָב עד אַרײַנגעכאַפּט... — מוז ישׂראל אליהו מודה זײַן און ס׳קומען אים אָזש אין די אויגן צערטלעכע פרייד־טרערן פון דער חלומדיקער דערמאָנונג אין די ליכטיקע קינדער־טעג און מיט זײַן טיפן ברוסטיקן ניגון־קול נעמט ער אַצינד צוזען פאַרבענקט דעם ליב־האַרציקן אַרויסזאָג פון אַ פּסוק חומש, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן:

— כּנשר, אַזוי ווי דער אָדלער, וואָס טוט טאָן פליען זייער הייך אונטערן הימל, טראָגט ער דאָך, ווי אַ געטרײַער פאָטער זײַנע ייִנגע אָדלערלעך אויף די אויסגעשפּרייטע פליגל איבער די שפּיציקע געבערג־פעלדזן, אַז זיי זאָלן חלילה נישט אַראָפּפאַלן און געטייט ווערן, נײַערט, אַז ער זאָל זיי טאָן ברענגען בשלום אין ד־ע־ר נע־ע־ע־סט אַ־רײַ־ן... אַזוי...

אויכעט ביי די לייט זענען די דעמבענע ביינער אזוי צעשרויפט פון די גוטע זכרונות, אז די אויגן זענען זיי אנגעפלייצט מיט הארבע פרייד־טרערן און מיט פארבענקטע הערצער, העלפן זיי אונטער ישראל אליהון זינגען דעם פסוק חומש.

נאר פלוצעם טוט ישראל אליהו א גאווהדיקן טרעסע מיט דער לייבן־גריוועבארד און א צעשטויס מיט די עלנבויגנס דעם געזעמל מענטשן:

— לאזט נאר מעד, רבי, קומט נאר מיט מיר — טוט ער א זאג, מיט עפעס א ליצנותדיקן אנשטעל, אז די לייט ווערן פארכאפט פון נייגער, וואס ער וויל דא טאן.

ביידע יידן גענענען זיך צו דער טיר, ווו ס'שטייט דער ווארטע־זעלנער מיטן שווערן העלם, ווי אן אייזערנער טאפ אויפן קאפ, דעם געלאדענעם ביקס אין ביידע הענט, א פינגער אויפן שיס־צינגל, גרייט יעדע מינוט דאס א דריק צו טאן, אז עס זאל א פייער טאן מיט טויט.

ישראל אליהו טוט אים א פרעג:

— זאג נאר דו, וואס ביסטו, א זעלנער צי א פערדווידל, א? ווי אזוי שטייסטו ווארטע, א? באטשנאשטש! — טוט ער אויף אים א ברען מיט די אויגן און אזא מוראדיק־שטרענגן געשריי, מיט מיליטערישן באפעל, אז יענער טוט זיך א שטרעק, ווי א דראנג און דערשראקן א כאפ מיט די האנט־פינגער צום שטערן־ווינקל: סאלוט! און נאך איידער דער זעלנער באנעמט אין זיין טעמפן מוח, אז דער ייד טרייבט קאטאוועס, ביז ער דערהערט די שפאט־געלעכטערס פון דעם געזעמל לייט, האט שוין ישראל אליהו אן עפן געטאן די טיר, איז ארויס אין דרויסן און נאך אים חנא איצי דער מלמד.

די צוויי יידן גייען אראפ מיטן בערגל, אריבער דעם וויים־פארשנייטן ליידיקן מארק, מיטן וועג צום שול־געסל, אהיים. דער גרא־געכמארעטער ווינטער־טאג נעפלט מיט שווערן שטומשווייגן. די קרום־פארשפיציטע פענצטער פון די געהויקערטע יידישע שטעטלשטיבער מיט די בלא־געקאלכטע ווענט, זענען בלינד אנגעפרוירן מיט שניי־פראסט. מען זעט נישט קיין מענטש אין דרויסן גלייך דאס לעבן איז פארזונקען געווארן אין עפעס א טויטן דרימל, ווי אין א פארגליווערטן טייך. ישראל אליהו שפאנט פארויס, מיט זיינע גרויסע צע־דרייטע שטיוול און הינטער אים איילט חנא איצי דער מלמד, מיט דריבנע טריטלעך און אין דרייען געבויגן, דאס שווארצע שעפסענע היטל טיף אנגערוקט איבער די אויערן, ביז אויף דער גרייז־גראער בארד, איין האנט אריינגעשטעקט אין ארבל פון דער אנדערער.

— נו, רבי, ווי געפעלט אייך די מעשה? כ'האב אים אפגעטאן א שיין שפיצל דעם ווארטע־זעלנער, הא? דאס הייסט אפגעטאן אויף טערקיש, א יא? כא, כא, כא! — זאגט ישראל אליהו און ער צעלאכט זיך מיט אזא הילכיקן קול, אז א סטאדע שווארצע ווראנעס טוט דערשראקן א שוועב־אויף פון א שניי־אנגעבעטן דאך און פליט אוועק, ווי א שווארצער וואלקן, זייטיק איבערן

בייכיק־ברייטן קלויסטערל, מיט די טאפל־געצלמטע ציבעלע־טורעמלעך שארף אויסגעשפיצטע צום נידעריק געכמארעטן הימל־דעק.

— אוואדע, וואס דען, הונדערט יאר זאלסטו לעבן ישראל אליהו, האסט דיר געקויפט א מצווה. ער האב שוין טאקע נישט געהאט קיין כוח איינצושטיין אויף די פיס. יא, יא, מ'ווערט נישט יינגער. די יארן לויפן. כ'בין שוין העכער א בן־תשעים, צו געזונט. הערסטו, קומען אין מיטן נאכט אריין אין שטוב א שייקע שקצים מיט ביקסן און שלעפן מעך ארויס. פונעם בעט, אז כ'זאל מעך גאר גיין אין דער גמינע שטעלן פאר א זעלנער. משוגעים! רוצחים! פלאגן די יידן מיט רדיפות און נגישות, רויבן, גזלענען, רייסן א פאס פון די ארעמע לייט. אי, אי, דו ווייסט, ווען עך בין מעך געגאנגען שטעלן צו דער אסענטירונג? ס'איז געווען דעמאלט, ווען דער קיסר פראנץ יאזעף איז ארויף אויפן טראן. ס'איז געווען נאך איידער דיין טאטע איז געבוירן געווארן. מען האט דעמאלט גענומען בויען די נייע שול. היינט איז די שול שוין ווידער אפגעברענט. אך, אך, צעשאסן געווארן אין דער מלחמה. ער רעכן טאקע, אז מען וועט היי־יאר מעטשישעם מוזן מאכן דעם נייעם דאך. מען דארף זיך א נעם טאן צו די באלעבאטים מיט די טייסטערס, א יא? וואס זאגסטו? הער נאר, ישראל אליהו! א וועלט היינט געווארן, הא? א וועלט מיט מענטשן...

— ס'איז טאקע משיח־צייט, כ'לעבן.

— דו זאגסט מיר, הע, הע, הע, אפנים אז כ'האב דעך טאקע נישט אומזיסט געקאטעוועט מיטן קאנטשיק, האסט א גוט קעפל, האסט באגערט צו לערנען תורה, נאר ביסט געווען א גרויסער מאקאבונד. אך, יא, יא, ס'איז משיח צייט.
— ווען וועט ער קומען?

— במהרה בימינו. — טוט דער זקן א טענצל אונטער און פריידיק א פליעסק אין די הענט. — ער וועט קומען משיח צדקינו.

א גוי קומט אקעגן אין מיטן מארק, ער איז לאנג ווי א דראנג, א שווערער בעל־גוף אין א נייעם געלן שאפענעם פעלץ, מיט א פוטערנעם ספאדעק אויפן קאפ. ער שפאנט פאוואליע און גאווהדיק, מיט לאנגע אראפגעהאנגענע וואנצן, ווי געלע צעפ, מיט אייז־צויטן אנגעפרוירן איבער דער פראסטיק גערייטלטער מארדע און פון דעם פעטן גלאנצל אויף די פארשפיצט־אויסגעגאלטע באקן־ביינער שיינט ברייטע מנוחה, זעט און עשירות. ער ווארפט א בייזן בליק פון זיינע שינאהדיק־גענעפלטע אויגן, ווי פארשטאכענע בלאטערס, אויף די צוויי שווארצלעכע יידן, גלייך ער וויל זיי דורסן און אז ער גייט פארביי זיי גאר נאענט, טוט ער מיטן פארשפיצטן עלנבויגן זייטיק, אזא שטארקן שטויס חנא איצין אין ברוסט, אז דער זקן טוט א פאל אוועק מיטן פנים צו דער ערד. ישראל אליהו העלפט אים זיך אויפהייבן און אפמינטערן. דער אלטער ייד טוט א שווערן קרעכץ, אנגעבויגן מיט א האנט אויף א זייט. —

אַי, וואָס אַ גוי, אַ גנבֿ קאָן, אַז אַ נכפּה אויף אים, ר'האָט מער שיר נישט טאַקע געממיתט.

ישׂראל אליהו איז בלייך געוואָרן. ער טוט אַ צעכעסטן טרעסע מיט דער לייבן־גריווע־באָרד און ווינקט מיט אַ זײַטיק־צעפּלעמלט אויג ווי עפּעס אַ פֿריילעך אָנצוהערעניש: — וואָרטס נאָר אויס, רבי, וועט איר זען עפּעס שיינס, — זאָגט ער מיט שפּעטיש פֿאַרקרימטע ליפּן:

— העי דו באַלעבאָס, זײַ זשע מוחל, קום נאָר אַהער — שרײַט ישׂראל אליהו צום גוי און רופֿט אים מיט אַ פֿינגער. יענער קערט זיך אום, קומט צו און בייזערט מיט אַ גרימיק קוויטשל: — אַ יאַקזשע, זשידי פֿאַרשאָלטענע, מ'טאָר דאָ נישט גיין אין מאַרק, ס'איז פֿאַרבאָטן. זשידי אַרויס פֿון אונדזער מלוכה, מ'וועט אײַך אַלע אויסשיסן... אַלע דערהרגענען, אַלע זשידעס... כ'גיי שוין אין גמינע רופֿן אַ פּאַטרול זעלנער.

— זע נאָר באַלעבאָס גוטער — מאַכט ישׂראל אליהו כּלומרשט לטובֿה און ווײַזט אים מיט אַ פֿינגער פֿון אונטן — טו נאָר אַ קוק, האָסט פֿאַרלוירן דעם סראַק פֿון די הויזן.

דער גוי טוט זיך דערשראָקן אַ קוק אום פֿון אונטן און איידער ער כאַפּט זיך, אַז דער ייִד טרײַבט מיט אים ליצנות, האָט אים ישׂראל אליהו אַזאַ מוראַדיקן זעץ געטאָן מיטן געבײַלטן קוליק פֿון אונטן אַרויף, זײַטיק אין דער געגאָלטער מאָרדע, אַז יענער טוט זיך אַ וואַקל, ווי אַ שיכּור, אַ בלוטיקן שפּײַ אין שניי אַרײַן און אַ דערשטוינטן כריפּ: — אַוואַ... אַ יאַקזשע? וואָס איז עפּעס דאָס... — זײַן פֿעט פּרצוף איז אָנגעצונדן מיט אַ רויטן צאָרן־פֿלאַם. ער רײַבט די צעשלאָגענע מאָרדע מיט אַ האַנט און שווײַגט שווער און פֿינצטער.

— ס'איז גוט, אַ? דו חזיר־ווײדל, מען מעג שלאָגן אַז אַלטן מאַן? מיט מיר שלאָג דער, דו סוקין סין — זאָגט אים ישׂראל אליהו מיטן האַרבן וואָרט און ער טוט גיך אויס דעם טיזליק דעם שפּענצער און דאָס שעפּסענע היטל, בלײַבט שטיין באָרדיק צעשויבערט אין די בלויזע העמד־אָרבל און ער טוט מיט כּוח אַ ציִ די הויזן. אויכעט דער גוי האָט גיך אויסגעטאָן דעם פּעלץ און דעם ספּאָדעק פֿון קאָפּ. אַ רגע שטייען זיי זיך אַקעגן מיט געבויגענע קעפּ מיט שינאהדיק־צעשפּיזלטע פֿײַער־בליקן, געהיט און מוראַדיק־וואָרנדיק, אויג אויף אויג, ווי צוויי אָנגעדרודלטע שטרײַט־העגער. דערנאָך טוט דער גוי דער ערשטער פּלוצעם אַ לויף אָן און אַ שטאַרקן שטויס מיטן קאָפּ, ווי אַ ביק, ישׂראל אליהון אונטערן האַרץ, אַז דער ייִד נעמט מיט הינטערווײַלעכצדיקע טריט זיך וואַקלען, אָט אָט פֿאַלט ער אַנידער. נאָר ער מינטערט זיך אָפּ אַ רגע, גענעענט זיך פּאַוואָליע און ער כאַפּט אַרום דעם גוי מיט בײדע הענט גלײַך ער וויל זיך מיט אים גוטברידערלעך האַלדזן, נאָר ער דריקט אים, ווי מיט אײַזערנע צוואַנגען פֿון אַלע זײַנע אָנגעדעמבטע כּוחות, אַז יענעם קנאַקן די ביינער אין לײַב. זיי ראַנגלען זיך, פֿאַלן צו דער ערד, קוילערן זיך פֿאַרקנוילט, הייבן זיך ווידער אויף און נעמען איינער דעם אַנדערן שטום־צעסײַכט,

די צוויי פאַרביסן, האַסן, זעצן, מיט די געבײַלטע קוליקעס אין די בײַכער, אין די פּנימער, אין ברוסט מיט שווערע קלעפּ, ווי מיט דובינעס, אַ פּלעם אויף אַ פּלעם, אַ פּאַטש אויף אַ פּאַטש, אַ שטויס אויף אַ שטויס. אַט כאַפּט ישׂראל אליהו אַזאַ זעץ פּונעם גוים קוליק נידעריק אין די געדערעם אַז ס'טוט אים אַ פינצטערן פלאַם אין די אויגן און ער פאַלט אַוועק צו דער ערד, אַן אָטעם. דער גוי טוט זיך אויף אים אַ לאָז, נאָר ישׂראל אליהו כאַפּט אים אויף מיט די באַשטיוולטע פיס און טוט אים אַזאַ שלײַדער צוריק, אַז יענער פליט אַ שטיק־וועג הינטערווײַלעכטס און קערט זיך דאָרט איבער. ביידע הייבן זיך אויף, גענענען זיך ווידער נאָענט, גאָר נאָענט און ס'נעמען ווידער זעצן די שווערע קלעפּ מיט שווערע אָטעמס און צאַרנדיק צעפּײַערטע פּנימער.

חנא איצי דער מלמד האַלט זײַטיק אונטערגעהויבן די גרײַז־גראָע באָרד און ער קוקט מיט אַ מבֿינותדיק צעשײַנט אויג אויף דעם מענעריש־ווערדיקן געשלעג פון דעם ייִד מיטן גוי. דער זקן איז אין גאַנצן בײַ דעם עסק. אַ יעדן גוטן זעץ, וואָס טרעפט מיט כּוח דעם קעגנער אין ציל, שאַצט ער אָפּ דעם רעכטן ווערט. לויבט מיט יושרדיק־צעשאַקלטן קאָפּ און שעפּט נחת:

— גוט, גוט, אַזוי, ווויל, ווויל, אַ טײַערער זעץ. כ'לעבן, אונטערן לינקן אויג, אַ שיינער פּלעם, גלײַך איבערן רעכטן אויער, אַ, אַ, דאָס הייסט אַ קנאַק אין דער מאָרדע.

נאָר פאַרט האַלט ער מיט דעם ייִד און גיט אים אונטער חשק:

— ישׂראל אליהו, דערלאַנג אים אין דער זיבעטער ריפּ, טו אים אַ טאַפּ אַ צאַן, דריי אים אַרויס אַ פוס, האַק אים אונטער אַ זײַט, דעם כּלבֿ, אַזוי, אַזוי, ברעך אים אַ ביין, טרייבער אים ס'גראָשל.

אַז ישׂראל אליהו גיט דעם גוי דעם לעצטן שטאַרקן זעץ אין דער ברוסט און יענער פאַלט אַוועק צו דער ערד און קאָן זיך שוין מער נישט אויפהייבן, אָטעמט ער שווער אָפּ, טוט צוריק אָן דעם טיזליק, דאָס היטל אויפן קאָפּ, ווישט אָפּ מיט אַ פּאָלע זײַן צעבלוטיקט פּנים, אַ קעם מיט די פינגער די צעשויבערטע גריווע־באָרד און ער שמייכלט שיף מיט אַ צעריסענער לעפּץ און מיט אַ בלאָער בײַל אויפן אונטערגעשלאָגענעם אויג:

— נו, קומט רבי, לאָמיר אַ היים גיין עסן. כ'האָב מיר שוין הײַנט פאַרדינט דעם אָנבײַסן צי ניין? — זאָגט ער, זייער צופרידן מיט זיך און דער וועלט, גאָוהדיק געשטרעקט, ווי אַ דעמב צום הימל.

— יאָ, יאָ, ישׂראל אליהו, האָסט אים שוין דערלאַנגט, דעם גויעץ, אַז ער וועט דעך האָבן גוט צו געדענקען. נישקשה, מען דאַרף נאָר ווײַזן דעם בייזן כּלבֿ אַ שטעקן.

— אַ גוטן טאָג, רבי.

— אַ גוטן טאָג, גיי געזונטערהייט ישׂראל אליהו. פאַרגעס נישט אַרײַנצוקומען אין שולעכל צום מנין, מינחה־מעריבֿ דאַווענען, עד האָב הײַנט יאָרצײַט. מ'וועט נעמען אַ טרינק בראָנפן, לחיים.

דער אַלטער וואָלף

נאַר טאָג,
באַלד ווי ער האָט אָפּגעדאַוונט שחרית, האָט דער אַלטער לייזער גענומען מיט דער אײַזערנער לאָפּעטע אָוועקשאַרן דעם הויך־אָנגעשאָטענעם שניי־הויפֿן פֿון פֿאַרנט פֿון זײַן געהויקערטער ליימענער ירושה־שטוב, וואָס איז געשטאַנען אָפּגעזונדערט פֿון די גוייִשע כאַטעס, בײַם ברעג פֿונעם שטייניק־צעגריבערטן בערגל־שפּוע, הינטערן געפֿרוירענעם טײַך.

דער נידעריקער שטרוידאַך, שווער באַלאָדן מיטן אָנגעפֿרוירענעם שנייבאַרג, האָט נאָך טיפֿער אַראָפּגענידערט זײַטיק צו דער ערד די נאַקעטע באַלאָ־גענקאַלכטע ליימווענט, אַז דאָס הײַזל איז פֿאַרזונקען געוואָרן ווי אַ הייל און דאָס שיף־פֿאַרשפּיצטע קליינע פֿענצטערל מיט גראָען רוי־אָנגעפֿראָרענעם אײַזפֿראָסט האָט בלינד אַרויסגעקוקט צו דער ווײַס־פֿאַרגליווערטער ווינטער־וועלט, ווי אַ פֿאַרקרימט אויג מיט אַ בעלמע. אַ שטוים פֿאַרשנייטע ביימער־צווײַגן ליגט נאָענט פֿון דער אַלטער דרויסנטיר און לייזער שטייט שוין מיט דער לאַנגער האַק און האַקט פֿון זיי אויפֿן קלאָץ שייטן האָלץ. מיט יעדן זעץ אין קלעצל, טוט דער קלאַפּ אַ שאַרפֿן שפּאַלט דאָס פֿאַרדרעמלטע שטומ־שווײַגן און פֿון די דערווײַטערטע פּויערישע כאַטעס דערהערט זיך דאָס געביל פֿון אַ הונט, דער קריי פֿון אַ האָן. דער ייִד אַרבעט מיט אַלע כוחות פֿון זײַן שטאַרקן צעקנאָדערטן לײַב, און פֿון זײַן מויל זעצט מיט פֿראָסטיק־ווײַסע אָטעם־וואָלקנדלעך. דאָס שוואַרצע פֿעלהיטל אויפֿן קאָפּ, די געדיכט־האָריקע ברעמענבינטן איבער די אויגן און די געזילבערטע באָרד זענען אָנגעפֿרוירן מיט אײַזצויטן. זײַן דיקער געלאַטעטער שוואַרצער שפּענצער איז פֿאַרגאַרטלט מיט אַ שטריק. יעדעס מאָל טוט לייזער אַ שפּײַ אין די הענט,

האַרטע צעריפּעטע ווי דעמבקאָרע, און אַ שטאַרקן רײַב איינע אין דער אַנדערער. ער שלאָגט אויך ווי אַ פֿויער מיט די הענט אונטער די אָרעמס, כּדי זיך אַ ביסל צו דערוואָרעמען און ער נעמט ווײַטער האַקן דאָס געהילץ, ביז ס'וואַקסט אַן אַ גרויסער שטויס שײַטן. לייזער טוט דערנאָך אַ זעץ אַרײַן די האַק מיט דער שאַרף אין האַלבן קלאָץ, לייגט אַן אַ הויפֿן שײַטן אויף זײַן אָרעם, טראָגט זיי אַרײַן אין שטוב און וואַרפֿט זיי אונטערן אויוון צום הייצן. פֿונעם איבעריקן, אָנגעהאַקטן געהילץ מאַכט ער בינטן, פֿאַרקניפּט מיט אַ ריטל און לייגט זיי אַן בײַ דער שטובוואַנט אין דרויסן.

אַלע טאָג טראָגט לייזער אויף דער פּלייצע אַ שווערן זאַק פֿול מיט שײַטן־בינטלעך אין שטעטל אַרײַן און ער פֿאַרקויפֿט הייצונג די ווײַבער. ער לייזט אָפּ עטלעכע זעקסער, און טראָגט אַהיים אַ באַנקעלע נאַפֿט, אַ הערינג, אַ טאָלפּן זאַלץ.

שײַקע, לייזערס זון, ברענגט צווײַגן אַהיים אַלע אָוונט פֿונעם ווײַטן סערע־דיצער וואַלד. דער יונג האָט געפֿונען אַרבעט בײַם פּריץ צו האַקן ביימער. ער באַקומט זיבן זעקסער טאָגלוין, און ער מעג מיטנעמען אַהיים אַ בונט פֿון די אָפּגעהאַקטע צווײַגן. זעט דאָך שוין לייזער, דער פֿרומער, גאָטפֿאַרכטיקער אָרעמאַן, אַז דער בורא פֿאַרלאָזט אים נישט. וואָרעם פֿון זינט דער עסטרײַכער מלחמה, ווען לייזער האָט געמוזט אויפֿהערן גיין איבער די דערפֿער האַנדלען מיט קלאַטשע, ביינער, שמאַטעס, אַלט אײַזנוואַרג, פֿעלן און עופֿות און האָט פֿאַרלאָרן די בידנע פּרנסה, קאָן מער נישט פֿאַרדינען אַ גראָצער, ווײַל די גויים ווילן אים גאָר נישט פֿאַרקויפֿן און טרײַבן אים מיט אַ שטעקן פֿון די פֿאָדווירעס — זינט דעמאָלט לעבט די משפּחה פֿון שײַקע דעם בן־יחידס אַרבעטסלוין. ווען נישט, זאָגט לייזער, וואָלט, חלילה, טאַקע אויסגעקומען אַז טאַטע־מאַמע זאָלן פֿון הונגער אויסציִען די קאַפּיטעס.

לייזערס האַרט אָפּגעברוינט באָרדיק פּנים מיט דער דיקער געשטופּלטער נאָז, אָנגעוואַקסן ווי אַ צעקנאָדערטע בולבע, ווערט געשאָטנט מיט שווערן צער־וואָלקן. דער צעאַקערטער שטערן מיט די גערדיכטע ברעמען איבער די פֿרומע אויגן גרימט מיט ביטערניש. ער טוט אַ שפּיליע־אָפּ זײַן אַלטן לעדערנעם הויזן־רימען, לייגט אים צונויף אין צווייען, פּרוּווט אים אויס מיט אַ שטאַרקן שמיץ אין דער לופֿטן, ווי מיט אַ בײַטש, און זאָגט אין שטוב צום ווײַב מיט אַ האַרבן ירגזון:

— הערסט וואָס עפּל דיר דערציילן, שיינדל, עד האָב מורא, אַז שײַקעלע איז געוואָרן אַ גוי. ער וויל נישט זאָגן קיין ברכה, ער וויל נישט דאַווענען, ער לייגט נישט קיין תּפֿילין. אוים ייִד! מיינסט כ'זע נישט וואָס ס'טוט זיך, האַ? מיינסט כ'בין בלינד, האַ? עד זע, עד זע. אַי וואָלט איך אים כּוח געהאַט אָנצוהאַקן אַ פּלייצע, בלוין און בלאָ, אַז ער זאָל זיך נישט קאָנען דרײַ וואָכן לייגן אויף די לאָפּעטקעס, כ'לעבן.

— שוין ווידער, לייזער, טשעפּעסט זיך שוין ווידער צום קינד? אַ טאַטע איז דאָס, אַ גזלן, נישט קיין טאַטע. לאָמיך נאָר זען אַז דו זאָלסט אים אָנרירן. מיינסט אַז ס׳איז אַמאָל, לייזער? שייקעלע איז שוין קיין עין־הרע אויס־געוואַקסן. ער וועט דיר נישט שווייַגן, לייזער, ער קאָן דיר גוט דערלאַנגען אין די זשעברעס, אַז דו זאָלסט דערזען דייַן עלטער־באָבע — ענטפערט אים שיינדל פאַרדראָסיק ווי אַ קוואָקע, מיט צעשמייכלטן מאַמישן נחת אין איינעם, בעת זי פאַרעט זיך פאַרזאָרגט, די רויט־געבלימטע פאַטשיילע פאַרקניפּט פון אונטן, אין מענערישע שטיוול, מיט אירע גרויסע שוואַרצעדענע קאַב־טעס, בייַם אָנגעהייצטן אויוון.

לייזער מאַכט אויף מויל און אויערן און טוט נאָך אַ מאָל אַ שטאַרקן שמייַס מיטן לעדערנעם רימען אין דער לופטן, נאָענט פאַרן ווייַבס פּנים.

— האַ? — טאַקע אַזוי? זאָג נאָר, שיינדל, אפשר וועט דייַן ווייל זיינדל זיך גאָר נעמען שלאָגן מיטן אייגענעם טאַטן?

— וואָס זשע איז ער שולדיק?

לייזער טוט אַ וואַרף מיט די אַקסלען:

— ר׳איז נישט שולדיק? ווער דען איז שולדיק? דער רוח, דער טייוול?

— וואָס איז דייַן עסק, לייזער?

— נישט מייַן עסק? וועמענס דען עסק, אַ שטייגער, דעם רבֿס, דער רביצינס?

— לאָז ער טאָן וואָס ער וויל, ר׳איז דאָך שוין אַ גרויסער יונג, קיין עין־הרע, שייקעלע, אַ חתן־בחורעט, לייטן גלייך, ער וועט חתונה האָבן, האָבן קינדער, וועסט זייַן אַ זיידע, לייזער, און עד וועל זייַן אַ באָבע אין נחת און פרייד.

לייזער לאָזט זיך נישט פאַררייַדן די ציין, ווי ווייל ס׳טוט אים אַ מחיה־דיקן גלעט אין האַרץ מיט פאַרבאָרגענער פאַטערלעכער ליבשאַפט און זייַן הייסער גרימצאָן קילט אָפּ.

— אַז ער וויל דאָך פאָרט נישט זייַן קיין ייִד, שיינדל!

— האָב עד אַ דאגה, אַבי ער זאָל זייַן געזונט.

— טאַקע? האָסט נישט קיין דאגה? און אַ קדיש וווּ וועסטו נעמען? וועסט דיר קויפן אויפן יאָריד אַ קדיש?

— אַ וואָסער קדיש?

— וואָס הייסט אַ וואָסער קדיש? אַ גאָלדענער קדיש! — טוט לייזער אַ מוראַדיקן געשריי דעם ווייַב אין פּנים אַרייַן.

— לייזער, גיי דיר צום גוטן יאָר, דו ווילסט כאַפּן אַ פּיטשאַטעק אויפן ניכטערנעם מאָגן. טשעפּעט זיך צום קינד, ווי אַ קלעשטש.

— אַי, אַ וועלט הייַנט געוואָרן, אַ שיינע וועלט.

לייזער טרעט אָפּ. ער טוט צוריק אַן דעם רימען אויף די הויזן און ביטערט צו זיך אַליין מיטן שווער צעשאָקלטן קאָפּ.

יאָ, שוין נישט דער זעלבער שײַקע, ווי אין זײַנע יִינגליארן, ווען ער האָט מורא געהאַט פֿאַר גאָט און לײַט, געאַכפּערט דעם טאַטן, געציטערט אימת־מוות פֿאַרן טאַטנס שווערן, שטרענגן בליק סײַ אין דער היים, סײַ שבת און יום־טובֿ אין שולעכל, בײַם דאַווענען פֿונעם סידור. געזאָגט מודה אני און געלייענט קריאת שמע, געפֿאַסט אַלע תעניתים, געבענטשט אתרוג, געשלאָגן כפּרות מיט אַ ווײַסן געבונדענעם האָן איבערן קאָפּ און פּסח בײַם סדר געפֿרעגט די פֿיר קשיות. יום כּיפּור, לעבן טאַטן אין שול, האָט ער זיך מיט אַ שטאַרקן קוליק געשלאָגן על־חטא, געהאָרכט שופֿר בלאָזן ווי אַ שאַלונג פֿונעם הימל. ער האָט מיט טיף אָראָפּגעלאָזטן קאָפּ מורא געהאַט אַ קוק צו טאָן צום אָרון־קודש, ער זאָל נישט בלינד ווערן אויף בײדע אויגן, ווען ס'האָבן געדוכנט די כּהנים, די טליתים איבער די קעפּ, מיט די אויפֿגע־הויבענע געשפּרייטע הענט־פֿינגער ווי זינגענדיקע מתים. אין די געל־געררויטלטע פֿלעמלעך פֿון די וואַקסענע יזכּור־ליכט, אָרײַנגעשטעקטע אין די זאַמד־קעסטלעך, אין שולווינקל, האָט ער געזען פֿלאַטערן די נשמות. זיי האָבן אים שטומשווײַגנדיק געווונקען מיט שוואַרצע אויגנלעכער און אים גערופֿן מיט אַ קנעכערנעם פֿינגער, אַז ס'איז אים פֿאַרשניטן געוואָרן ס'חיות פֿון פּחד.

נאָר אין חדר אַרײַן לערנען האָט שײַקע נישט געוואָלט גיין און אָפֿט אָפּגע־נאַרט דעם טאַטן אַז ער איז יאָ געגאַנגען, ווײַל ליבער איז אים געווען אין די זוניקע זומערטעג אַרומצולויפֿן בּאַרוועס, אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן, אין די גויִישע תּבֿואה־פֿעלדער, זיך דראַפּען אויף די ביימער און פֿײַפֿן מיטן מויל צו די פֿייגל, ליגן אין גרינעם גראָז און כאַפּן זשוקעס, שפּרינגען איבער גריבער, זיך שלאָגן מיט שקצים, וואַרפֿן שטיינער, און ווינטער אַ גאַנצן טאָג — זיך גליטשן אויפֿן געפֿרוירענעם טײַך, מאַכן שניימענטשן, טרײַבן די וואָראָנעס, קריכן אויף פֿרעמדע בוידעמס, שליטלען זיך באַרג אַראָפּ. אַהיים פֿלעג ער אָוונט קומען מיד און ביטער אויסגעהונגערט, ווי אַ פֿאַר־וואַגלטער הונט, מיט אַ צעדראַפּעט פּנים און אַ צעפֿליקט היטל.

איין מאָל, נאָך וועטשערע, האָט לייזער זיך שווער אויפֿגעהויבן פֿון בענקל בײַם טיש, אָפּגעשפּיליעט דעם לעדערנעם רימען פֿון די הויזן, אויסגעפּרוווט מיט אַ שטאַרקן שמײַס אין דער לופֿטן און אַ רוף געטאָן מיט אַ פֿינגער:

— קום נאָר אַהער, שײַקעלע, ביסט געווען אין חדר? האָסט געדאַוונט מינחה־מעריבֿ, האַ?

לייזער האָט באַקומען שאַרפֿע, שמאָלע גרינע אויגן און אַ רויט־צעכּעסט פּנים מיט אַ פֿאַרקרימטער באָרד. די מאַמע שיינדל האָט אויפֿגעהויבן אַ געשריי און פֿאַרשטעלט שײַקען מיטן פֿאַרטעך. נאָר לייזער האָט אים פֿון איר אָוועקגעריסן, אויסגעטאָן אים דעם שפּענצער, פֿאַרהויבן דאָס העמד און גענומען שמײַסן מיט כּוח און היץ. שײַקע איז געשטאַנען אָנגעבויגן און

שוויַיגנדיק אַריַינגעכאַפּט דעם טאַטנס מוראדיקע שמיץ. וואָכן־לאַנג זענען אים דערנאָך געשטאַנען די בלויע און בלאָ פֿאַרלאָפֿענע פּאַסן ווי שוואַרצע שלענג אויפֿן לײַב, אַז ער האָט זיך נישט געקאָנט אָוועקלייגן אויף די פּלייצעס און געמוזט בײַ נאַכט שלאָפֿן אויפֿן בויך. מיט יאָרן שפּעטער, ווען שײַקע האָט שוין געלייגט תּפֿילין, שוין געווען אַ חתן־בּחור מיט לײַטן גלײַך און געאַרבעט בײַם פֿריץ אין סערעדיצער וואַלד בײַם האַקן ביימער און האָט פֿאַרדינט טאָגלוין, איז ער נאָך אַלץ געווען אין שול בײַם דאַווענען שעמעוודיק־דערשראָקן. אַז מען פֿלעג אים אַ מאָל, אום יום־טובֿ, אויפֿרופֿן צו דער תּורה, איז ער געשטאַנען מיטן טאַטנס טלית איבערן קאָפּ בײַם באַלעמער פֿאַרן צעעפֿנטן ספֿר און די שאַרפֿע אותיות האָבן ווי העק געפֿאָכעט אין פּנים. ער האָט שטיל געשטאַמלט, פֿאַרטוישט ווערטער פֿון דער ערשטער בּרכה מיט דער צווייטער: אֲשר נתן, אֲשר נתן נטע בּתוכנו... און ס'איז אים אַרויסגעטראָטן שווייס אויפֿן שטערן. דער טאַטע פֿלעג אים נאָך אַלץ שלאָגן מיטן הויזן־רימען, אָבער שוין נישט מער איבער דער נאַקעטער פּלייצע, נאָר אַזוי אין אָנגעטועכץ אַזוי ער האָט געטראָפֿן, און שײַקע האָט געהאַלטן דעם קאָפּ און די הענט אַראָפּגעלאָזט און שטום געליטן.

נאָר הײַנט האָט זיך פֿון שײַקעס נשמה שוין אין גאַנצן אָפּגעטאָן די שעמעוודיקייט פֿאַר לײַט און די מורא פֿאַרן טאַטן. ער וויל שוין אַפֿילו מיט אַ האַלב אויער מער נישט הערכן דעם טאַטנס ירגזון. ווי אַלע פֿרימאָרגן, איידער ער גייט אַוועק אין וואַלד צו זײַן אַרבעט, שטייט ער אין דרויסן, אויף דער פּאָדווירע, טרעט מיט אַ באַשטיוולטן פֿוס דאָס רעדל פֿונעם רונדן קרעמענעם שלײַפֿשטיין און שאַרפֿט זײַן האַק, אַז ס'שפּריצן פֿונקען און טוט אַלע מאָל געניט אַ פּרוּוו די שאַרף פֿון דער האַק מיטן דיקן פֿינגער. לייזער דרייט זיך פּאַוואָליע און אָנגעבויגן אַהין און אַהער, בּרוגז, אָנגעדרודלט און לויערט אויף אים פֿון דער ווײַטנס ווי אַ קאָטער אויף אַ פֿויגל.

— אַ גוט מאָרגן דיר, טאַטע, נו, האָסט שוין געדאַוונט? — טוט שײַקע אַ לאַך מיט אַ פֿול מויל ווײַס צעבליצטע ציין. לייזער דערפֿילט דעם זונס שפּאָט ווי אַ שטאָך אין האַרצן און ער כאַפּט גיך אַוועק דעם קאָפּ. אָך, ווען ער האָט אויסגעכאָוועט! אַ גוי, אַ משומד. אַזוי פֿיל יאָרן אַוועק־געצאָלט דעם לעצטן ראַניש אויף שׂכר־לימוד, אַז דער זון זאָל קענען עבֿרי און אַ פּרשה חומש, מאַכן אַ בּרכה און דאַווענען און זײַן אַ ייִד, ווי ס'קער צו זײַן.

— אַי, שײַקעלע, דו שפּילסט זיך מיט גאָט. געדענק, מיט גאָט טוט מען זיך נישט שפּילן — ברומט לייזער אין דער באָרד אַרײַן.

ס'איז אים שוין אין גאַנצן קלאָר, אַז דער זון טוט אים ווידערשפּעניקן און לייזער האָט נישט קיין עצה ווי אַזוי אים בײַצוקומען, סײַדן נעם און פּלעט אים דעם מוח מיט אַ שטעקן. נאָר טאָמער וועט אים שײַקע נישט שווײַגן, האַ? טאָמער דערלאַנגט ער אים טאַקע צוריק? ווי וויל לייזער פֿילט זיך

נאָך בכּוח און ער האָט שטאַרק חשק זיך צו פֿאַרמעסטן מיטן זון, איז ער אָבער שוין פֿאַרט אַן אויסגעהאָרעוועטער זקן, העכער אַ בן שבֿעים און שײַקע איז אויסגעוואַקסן אַ יונג מיט ביינער, אַ דעמב מיט אײַזערנע הענט, הע־הע־הע, אַז ער קאָן אונטערהייבן אַ פֿערד, ווי ער, לייזער, אין זײַנע יונגע יאָרן. ווײַל, ווײַל, כ׳לעבן. ער מעג טאַקע צופֿרידן זײַן מיט אַזאַ זון. נאָר וואָס קומט אַרויס דערפֿון אַז גאָט דינען וויל ער שוין נישט מער, שײַקע, און דער טאַטע האָט שוין נישט איבער אים קיין שליטה. וואָרעם שײַקע איז פֿאַר די לעצטע פֿיר יאָר געווען אַ זעלנער אין דער עסטרײַכער אַרמיי און ער איז ערשט נישט לאַנג אַהיימגעקומען פֿונעם קייזער פֿראַנץ יאָזעפֿס פֿאַרלאָרענער מלחמה, מיט גוט פֿאַרהיילטע וווּנדן פֿון געווערקוילן, מעסערשטעך און אײַזן־שפּענער אַרײַנגעכאַפּטע אויף די שלאַכטפֿעלדער אין זײַן גאַנצן לײַב. ער טראָגט נאָך זײַן אָפּגעניצטן גרינעם זעלנער־מאַנטל מיט די מעשענע קנעפּ, מיטן רויטן קאַפּראַל־בענדל אַנגענייט אויפֿן אַרבל און באַגאַרטלט מיטן ברייטן לעדערנעם מיליטער־רימען. ער האָט באַהאַלטן אין שטוב־קופֿערט, אײַנגעבונדן אין אַ ציפּל פֿון דער מאַמעס שבתדיקער טערקישער שאַל, געירשנט פֿון דער באָבען, זײַנע מעדאַלן, קופּערנע און זילבערנע, מיטן קייזערס צווייבאָרדיקן נאַקעטן קאָפּ און דעם צווייקעפּיק־געקרוינטן אָדלער אויסגעקריצט אויף ביידע זײַטן, וואָס ער האָט באַקומען פֿאַר זײַן געטרײַען מיליטערדינסט און גבֿורות קעגן שונא אויף די שלאַכט־פֿעלדער. שײַקע שפּאַנט איצט גאַוועדיק מיט זײַן ברייטער ברוסט און דעמ־בענעם קאַרק, דאָס פּויערישע פּעלהיטל מיט לאַנגע וואָלצויטן זיצט אויף זײַן שווערן קאָפּ האָפּערדיק אַנגערוקט אויף אַן אויער, זײַנע שטיוול זענען טאָפּלט געקאָוועט מיט אײַזן, און אַז ער גייט, זענען זײַנע שפּאַן שטרענג געמאָסטן און ער פֿאָכעט מיט איין האַנט. שײַקע איז שוין אויסגעווען אַ וועלט, ער האָט געזען שטעט און לענדער און האָט זיך אויסגעמענטשלט. אַז ער קומט אַ מאָל שבת אָדער זונטיק אין שטעטל, אין רחלס שענק, גיט ער אַ פֿאָכע מיט זײַן סענקאַטן שטעקן און טוט אַ פֿרייליכן געשריי:

— חבֿרה פֿערד־גנבֿים! וואָס הערט מען עפּעס נײַעס אין דער וועלט? וואָס זאָגט לענין און טראָצקי? דער פּרעזידענט ווילסאָן האָט געהאַלטן אַ גוטע רעדע! די באָלשעוויקעס גייען אויף פּעטליורען! האַ־האַ־האַ!

די גרויסע אַנגערויכערטע שענקשטוב מיט לאַנגע טישן און בענק איז פֿול אַנגעפּאַקט מיט פֿרעמדע און היימישע יונגען פֿון די פּראָסטע לײַט, הענדלער, טאַגלוינער, געזונטע צוריקגעקומענע זעלנער, אָנגעטאָן אין אַלטע גרינע מיליטער־מאַנטלען אָנגעפּאַקט מיט שמוגל־סחורות: זייף, לעדער, טיטון, צוקער, זאַלץ, וואָס זיי ברענגען מיט סכּנות נפֿשות פֿון סטרי, פֿון טאַרנאָפּאָל, פֿון בראָד, פֿון זלאָטשעוו און לעמבערג. זיי רעדן און גרעגערן אַלע אינאיינעם מיט הארטע, צעהיצטע פּנימער. זיי באָרען זיך, באַרימען זיך מיט גליקן און גבֿורות, פּילדערן מיט קולות און געלעכטערס, אַז ס׳הייבט זיך די סטעליע און ס׳קלינגען די פֿענצטער און שײַקע איז אין מיטן פֿון דעם פֿרייליכן

געזעמל. ער טרינקט מיט זיי אַ גלאָז ביר, נאַשט אַ זיס קיכל, עסט אַ געזאָטן איי מיט אַ זעמל, שפּילט מיט זיי אין קאָרטן, אין דאָמינאָ, רייכערט ציגאַרלעך און דערציילט און האָט ליב צו האָרכן פֿאַרגרעבטע זעלנערוויצן און שטאַרק געפּעפּערטע ליבע־געשיכטעלעך און ער איז אַ שותּף צו די נאַכטיקע שמוגל־מיסחרים, צו געשלעגן מיט שקצים און זעלנער־וואַכטעס פֿון דער רוטענער־מלוכה. חבֿרה פּאַטשן אים גוטברודעריש מיט אַ האַנט אין קאַרק און טרייבן ליצנות:

— נו, שייַקעלע, גייסט עפּעס אַ ביסל חתונה האָבן מיט אַ שיין שיקסל אויפֿן בוידעם, דו ציטערסט, האַ? האָסט מורא פֿאַרן טאַטן?

— ווער, עך?? עך האָב נישט קיין מורא פֿאַר קיינעם. האַ־האַ־האַ!

— מ'זאָגט אַז דיין טאַטע ברעכט דיר די ביינער ווייל דו ווילסט נישט דאַווענען. פֿע, שייַקעלע, ביסט געוואָרן אַ גוי, צי וואָס? אַ ייִד דאַרף דאַווענען. צי דו ווילסט דער גאָר שמדן, האַ? מ'וועט דער ברענען און בראָטן אַ לעבעדיקן אין גיהנום, אַז ס'וועט גיין אַ רויך.

— כ'האָב עס אין ד'רערד. — זאָגט שייַקע שמעוודיק צעשמייכלט מיט זיינע גרויסע ווייס־צעבליצטע ציין.

— שייַקעלע, גוטער ברודער, מ'טאָר נישט זינדיקן, דער טאַטע וועט דיר אָנשמייסן דעם הינטן מיטן רימען און גאָט וועט שטראָפֿן, געדענק!

— ווער, מיין אַלטער תּרח, אַגו, זאָל ער פּרוּוון מעך אָנרירן, עך לייג אים אַנידער מיט איין האַנט אויף ביידע לאָפּעטקעס!

— איי, געוואַלד, אַז אייגענעם טאַטן? העי, חבֿרה, שייַקע וויל הרגענען דעם טאַטן, מען דאַרף אים לייגן אין חרם!

— שאַ, שאַ, בעסער היים שטעלן ביר, וועסטו דער אויסקויפֿן פֿון אַלע עבֿירות, וועסט גלייך אַריינפֿליִען אין גן־עדן, וועסט ווערן אַ צדיק און עסן דעם לוויתן, איאַ, שייַקעלע?

אַז ער גייט אַהיים שפּעט אין דער נאַכט פֿונעם שענק, איז דער ווינטער־הימל אויסגעשטערנט מיט גרויסע, גרינע, בלאָע און רויטע בליציק־צעפּינקלטע דימענטן. די שטיוולטריט זינקען מיט פּראַסטיקן געפּידל אין דער נאַכט־שטילקייט. פֿון דער וויַיטנס קומט אַז אַ ייִד גלייך ער וואָלט אַראָפּגענידערט פֿונעם הימל. שייַקע זעט, אַז ס'איז דער געשטאָרבענער זיידע משה מרדכי מיטן דיקן, אַלטן, גראָבן סידור, האַלב אַריינגעשטעקט אין בוזעם, ווי דענצמאָל, ווען שייַקע איז געווען אַ קליין ייִנגל און דער זיידע פֿלעג גיין זאָגן תּהילים אין די שטיבער ווו ס'איז געלעגן אַ קראַנקער, בעטן ביי גאָט אַ רפֿואה. ס'טוט דעם יונג אַ קיל אין האַרץ פֿון שרעק. נאָר באַלד דערקאַנט ער, אַז ס'איז נישט דער טויטער זיידע, נאָר זיין טאַטע לייזער, וואָס גייט אויכעט זאָגן תּהילים אין די שטיבער. לייזער קומט צו נאָענט און ביידע

גייען און שווייַגן. זיי פאַרנעמען זיך מיטן וועג אהיים, בייַם ברעג פונעם בערגל־שפּוע.

— פון וואַנען גייסטו טאַטע? — פרעגט שייַקע, די אויגן שעמעוודיק אַראָפּגעלאָזט.

— פונעם פעטער ליבע. ס'קינד איז קראַנק, כ'האָב געזאָגט תהילים.

קאַפּיטל צוויי

אַז לייזער דאַוונט אָפּ שחרית פונעם סידור, איינגעהילט אין זיין ברייטן טלית פאַרגעלט פון עלטער, מיטן גרויסן של־ראש אויפן שטערן, פאַר טאָג, נאָך בייַם געוויטלטן פלעמלשיין פונעם פאַררייכערטן נאַפטלעמפּל — הייבן שוין אָן די בלאָ־געקאַלכטע שטובווענט צו בלייכן מיט דער רויער ווינטער־גראָקייט, וואָס דעמערט פון דעם פענצטערל מיטן פאַרשטעקטן שמאַטעהאָרב אין רעמל אַן אַ שויב. די מאַמע שיינדל איז שוין אַוועקגעגאַנגען מיט די צוויי הילצערנע וואַסערקאַנען צום געפרוירענעם טייַך, וווּ די פויערים האָבן אויפגעהאַקט אַ לאָך אין אייַז, צו ברענגען וואַסער, און לייזער פאַרלעשט דאָס נאַפטלעמפּל אויפן אויוון־געזימס.

אויבעט שייַקע, דער זון, איז שוין פון לאַנג אויפגעשטאַנען פון זיין געלעגער אין אַלקער־ווינקל, געוואַשן זיך, געזאָגט מודה אני, און געשטעלט זיך באַלד דאַווענען. אויף זיין קורצן פאַרגרעבטן שטערן גרויסע תפילין און אויף זיין נאַקעטער לינקער האַנט, אונטערן העמד־אַרבל, ביז אויף די מיטלסטע צוויי פינגער, זענען אַזוי שטאַרק פאַרצויגן האַרטע לעדערנע רצועות, אַז די הויט איז אייַנגעשניטן ביז אויפן ביין. ער האַלט די אויגן אַראָפּגעלאָזט צום צעעפנטן סידור און מורמלט שטיל און פרום מיט די לעפּצן. ער טוט אַלע מאָל אַ נעץ אַ פינגער אויף דער צונג און אַ מיש אַן אָפּגעריבן סידור־בלאַט, זאָגט די ערשטע שורות פון אַ תפילה, היפּערט איבער אַ סך תפילות אין גאַנצן, כאַפּט דאָ אַ וואָרט, דאָרט אַ פּסוק: מה טובו אהליך יעקב... ברוך אתה ה'... יהי רצון מלפניך... און ער וואַרפט אַלע מאָל אַ פאַרגנבעטן בליק צו דער טיר, גלייַך ער וויל אַנטלויפן פון דער שטוב, נאָר דער וועג איז פאַרשטעלט, וואָרעם דאָרט, ביי דער טירשוועל פונעם טונקעלן מיזרח־ווינקל, שטייט דער טאַטע מיט זיין האַק אונטערגעהויבן אין דער רעכטער האַנט און ער היט דעם זון מיט אַ שטרענגן בליק. ער שאָקלט פּאַוואָליע זיין באָרדיקן קאָפּ און ביטערט מיט האַרבן ירגזון:

— אַזוי, שייַקעלע, מ'פאַרבייגט אַ פאָלע פונעם סידור... מ'נאַרט אָפּ גאָט, האַ? עד זע, עד זע! גאָט טאָר מען נישט אָפּנאַרן, געדענק...

שייַקע דערפילט אַ טעמפּע פאָרכט אין האַרץ. ס'ווערן אים פאַרקילט די געדערעם און פאַרקלעמט דער אָטעם. ער שטעלט זיך שמונה־עשרה מיט

צונויפגענומענע פּיס, דאָס פּנים צו דער מיזרח־וואַנט און דער סידור מיט ביידע הענט אונטערגעהויבן נאָענט צו די אויגן, הוידעט פאַרקלערט די פּלייצע און פּליסטערט אַן א קול: אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב... על הצדיקים ועל החסידים...

און פּלוצעם הייבט ער אויף דעם קאָפּ צו דער סטעליע און ער זעט ווי דאָרט, אויבן, איז שאַטנדיק־געטונקלטן ווינקל הויערט עפּעס א געשטאַלט מיט א קאָפּ פון א חיה, און נעגל־לאַפּעס ווי צום שפּרונג, א קרום־צעעפנטער שנויץ, מיט לאַנגע שאַרף־געשפּיצטע ציין, און לויערט מיט בייזן גרינעם אויגן־פייער, שײַקען גייט אוים די נשמה. ער מורמלט עלינו לשבח מיט א זײַטיקן שפּײַ און נאָך דעם, ווי ער האָט אויסגעטאָן די תפילין, צונויפגעלייט און אַרײַנגעטאָן אין זעקל, פאַרמאַכט ער דעם סידור, און מיט אַנגעבלאָזענע באַקן זאָגט ער צום טאַטן:

— טאַטע, כ׳האָב אים געזען.

— וועמען האָסטו געזען?

— דעם וואָלף.

— א וואָסער וואָלף?

— דעם אַלטן וואָלף.

— אַוווּ האָסטו אים געזען?

— אין סערעדיצער וואַלד.

— ווען?

— אַנומלט, בײַ טאָג, בײַ דער אַרבעט.

— נו?

— ר׳איז געשטאַנען פון דער ווײַטנס צווישן די ביימער און ר׳האָט מיך אַנגעקוקט.

— וואָס זשע האָסטו געטאָן?

— גאָרנישט. כ׳האָב צו אים געוואָרפן א שטיק האָלץ, איז ער אַנטלאָפן.

— כע־כע־כע, א שיינע מעשה כ׳לעבן — לאַכט לייזער — היט די ביינער, שײַקע, ער קאָן אויף דיר שפּרינגען הינטערווײַלעכץ.

— ווייסעך דאָרט וואָס, טאַטע, מיר וועט דער וואָלף גאָרנישט טאָן. נישט בײַ זײַן לעבן וועט ער מיך אָנרירן.

לייזער טוט אים א גרימיקן געשריי אין פּנים אַרײַן:

— פאַר וואָס עפּעס ניט, האַ? ביסט בײַ אים א גרויסער יחסן??

— עך האָב נישט קיין מורא.

— שײַקעלע, זײַ נישט קיין חכם. בעסער דערשפּע נישט מיטן אַלטן גזלן! עך ראָט דיר ווי א טאַטע, געדענק, ער קאָן דעך צערײַסן אויף טויט, —

וואָרנט לייזער מיט אַ פֿינגער און שײַקע ענטפֿערט אים מיט אַ שפּאַטישן געלעכטער:

— האַ־האַ־האַ, וועמען? מער וועט ער צערײַסן? האַ־האַ־האַ! — און ער טוט אַ שטאַרקן רײַב ביידע הענט. — אַנו, זאָל ער פּרוּוון, כ׳וועל אים גיכער אַרויסלאָזן דעם דעך פֿון די זשעבערס.

די מאַמע שיינדל קומט דערווײַל אָן מיט דער דיקער ווינטערשאַל פֿאַרבונדן איבערן קאָפּ. זי טרעט אויס מיט די מענערישע שטיוול אַ פֿרישע סטעזשקע אין הויך־אַנגעשאָטענעם שניי. די צוויי קאַנען וואַסער וואָס זי ברענגט פֿונעם טײַך, טראָגט זי ווי אַ פֿויערטע מיט אַ קאַראָמיסלע אויף אַן אַקסל. זי גיסט אָן דאָס וואַסער אין אײַנגעפֿרוירענעם פֿאַס אין פּירהײַזל, זי נעמט זיך פֿאַרען אין קיך מיט די קאַכטעפּ בײַם אָנגעהייצטן אויוון און דערציילט די נײַעס, וואָס זי האָט געהערט פֿון די שכנים בײַם וואַסער־שעפּן.

— הערסט לייזער... בײַ יאַנדרוד כלב האָט הײַנט בײַ נאַכט זיך אַרײַנגע־כאַפּט אַ טכויר אויפֿן בוידעם און אויסגעדושעט אַכט הינער. בײַ כאַלעמקי סטעלמאַך האָט אַ פֿוקס אַרויסגעגנבֿעט אַ גאַנדז פֿון שטאָל און בײַ מיקאָלע סענק האָט אַ וואָלף צעריסן זעקס שאָף אין שטאָל. אוי, אַזוינע שאָדנס אָנגע־טאָן. די גויִים זאָגן אַז מ׳וועט גיין אין געיעג אויפֿן וואָלף.

— דאָס איז ער, יאָ, יאָ, ס׳איז זײַן שטיקל אַרבעט, כ׳קאָן שווערן, דער אַלטער גזלן איז שוין ווידער דאָ, מ׳וועט אים מוזן אָוועקלייגן — זאָגט לייזער פֿאַרכאַפּט פֿון היציקן שטרײַטלוסט און קאַלטן פּחד אין איינעם, וואָס איז אים פֿאַרבאָרגן אין געביין.

— זאָג נאָר לייזער, ס׳איז טאַקע דער זעלבער וואָלף, וואָס האָט דיר אַ מאָל צעביסן דעם אַקסל, האַ? — פֿרעגט שיינדל מיט היימלעכן ניַיגער.

— יאָ, יאָ, ס׳איז דער זעלבער ממזר, אַ רוח אין זײַן געפֿגרטן טאַטן. ער האָט מעד שיר ניִשט צעריסן אויף טויט. דער אייבערשטער האָט מעד מציל געווען. נאַ. שײַקע, טו נאָר אַ קוק.

לייזער טוט אויס אַן אַרבל פֿונעם שפּענצער, פֿאַרהייבט אַן אַרבל פֿונעם העמד און באַווײַזט דעם נאַקעטן שטאַרקן אַקסל פֿון דער לינקער האַנט. אַ שטיק פֿלייש איז פֿון אים אָפּגעריסן ביז צום ביין און די טיפֿע וווּנד איז פֿאַרהיילט מיט אַ דיקער הויט. שײַקע כאַפּט אַ בליק אויפֿן טאַטנס פֿאַר־היילטער ווונד און שמייכלט מיט ביטול.

— אָ־וואָ, אויך מיר אַן עסק, אַ צעביסענער אַקסל... אין מלחמה־צײַט, ווען עד ביזן געווען אַ זעלנער, ביז עד איין מאָל אין אַ שלאַכט פֿאַרווונדעט געוואָרן אין בויך פֿון אַ שאַרפֿן געווער־מעסער, אַז די צעבלוטיקטע געדערעם זענען אַרויסגעקראָכן... ע, ס׳איז גאָרנישט!

— אוי, שײַקעלע, ס׳האָט דיר נעבעך געמוזט גוט ווי טאָן? — זאָגט שיינדל מיט מאַמישן צער צום זון. — נו, גאָט צו דאַנקען, אַבי דו לעבסט.

— ווייסער וואס, ווי טאָן, אַ זעלנער אין דער מלחמה טאָר נישט ווי טאָן. — ענטפערט שײַקע מיט גדלות.

— ווּוּ דען, כ'האָב דער עפּעס געפונען אונטערן פלויט, שײַקעלע. — שמייכלט שוין די מאַמע מיט נחת, און לייזער טוט אים אַ האַרבן פרעג:

— נו, און פאַרן טויט האָסטו נישט קיין מורא געהאַט?

— ניין, כ'האָב נישט קיין מורא געהאַט! אַ פראַנצויזלנער טאָר נישט קיין מורא האָבן פאַרן טויט, אַז נישט דערשיסט מען אים ווי אַ האָז.

— גאָט האָט דער אויסגעהיט, שײַקעלע. די באָבע יענטע האָט זיך געמיט, וואָס זשע מיינסטו, כ'האָב מיר אַפּשר ווייניק די אויגן אויסגעוויינט דורך די נעכט און געבעטן גאָט פאַר מײַן קינדס לעבן, ווייניק פאַרשטערטע שבתים און יום־טובים געהאַט מיט צרות און אַנגסטן ביז וואַנען כ'האָב דיך שוין דערלעבט צו זען אין דער היים מיט געזונט.

אין דער קליינער שטוב מיט די צוויי הילצערנע בעטן, הויך־באַלייגט מיט שטרוי און פעדערקישנס, מיטן גרויסן שווער־געקאָוועטן ירושה־קופערט אויף רעדלעך, מיט די מעשענע בענטשלײַכטער און קופּערנעם חנוכּה־לאָמפּ מיט לייבן און הערשעלעך אויף דער פּאָליצע, ווערט היימלעך און וואַרעם פונעם אָנגעהייצטן אויוון מיט די צעפּאַרעטע, ערדענע קאַכטעפּ. אין מיטן פון דער געקאַלכטער מיזרח־וואַנט גלאַנצט דאָס גילדן־געמאָלענע מיזרח־בילד, מיט משה און אהרון. אונטערן מיזרח־בילד הענגט אויף אַ טשוואָק די אײַזערנע פושקע פון ר' מאיר בעל הנס מיט אַ קליין שלעסעלע.

שיינדל באַדעקט אַצינד אַ האַלבן טיש מיט אַ גראָבן לײַוונט און זי גרייט אָנבײַסן. די מענער וואַשן די הענט איבערן פאַמעשאַף מיט דער שווערער קופּערנער ירושה־קוואָרט, פּליסטערן פרום די ברכה, שנײַדן דערנאָך מיטן שאַרפן מעסער שטיקער שוואַרץ־ראַזשווע קאָרנברויט פונעם האַרטן רונדן לאַבן, טונקען אין זאַלץ די מוציא און זיי זיצן אויף דער לאַנגער באַנק און עסן צוזאַמען, שווײַגנדיקע, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן פון איין גרויסער ערדענער שיסל. זיי עסן אָפּריער האַרטן רעטעך מיט ציבעלע און קנאָבל, דערנאָך די הייסע צעפּאַרעטע געקעכצן, רויטן באָרשט מיט קאַרטאָפל, זויער־קרויט מיט קאָרענע טייגלעך, געדיכטע קאַשע פון גרויפּן, אַרבעס מיט פאַסאָ־ליעס און געלע קוקורוזע מיט זאַלץ, פאַרטרינקען מיט אַ פולער קוואָרט אײַז־קאַלט וואַסער, בענטשן שטיל מזונות און הייבן זיך אויף פון דער טישבאַנק מיט גערויטלטע פּנימער און פאַרשוויצטע שטערנס, צעהיצט און שווער, אַז ס'הייבט זיך אַ זויערלעך־וואַרעמע פאַרע צו דער סטעליע.

דער טאַטע און זון בלײַבן שטיין אין מיטן שטוב, טוען אַ צי די הויזן און קוקן זיך אַרײַן אין די אויגן, אַנגעדרודלטע מיט שטרײַטלוסט, ווי הענער. לייזער טוט פּלוצעם מיט ביידע הענט אַ כאַפּ דעם זונס רעכטע האַנט און נעמט זי אים אַרונטערדרייען צו דער פּלייצע מיט מוראדיקן כּוח, אָט האָט ער

זי שוין אַ שטיק אָפּגעבויגן און נאָך אַ שטיק ווײַטער. נאָר שײַקע האַלט אוים דעם שטאַרקן דריי. זײַן האַנט טוט זיך מער קיין ריר נישט און לייזער לאָזט זי אָפּ. שײַקע שמייכלט, מיט אַ פֿאַרביסענעם לעפֿץ, פֿון נצחון.

— ס׳גייט נישט טאַטע, האַ? זאָל עד דער ליגן אויף ביידע לאָפּעטקעס, ווילסט?

לייזער טוט אַ שפּאַטישן לאַך:

— אַ טאַטן, שײַקעלע? מען מעג? אַ טאַטן ווילסטו ליגן, אַנו, פּרוווּ.

ביידע טוען אַ שטעל אַ פֿוס פֿון פֿאַרנט, כאַפּן זיך אַרום מיט די הענט און הייבן זיך אָן ראַנגלען, צו ערשט גוטמוטיק, לײַכט, ווי אויף קאַטאָוועס, באַלד אָבער שטאַרקער, ענגער פֿאַרקלעמט, ביז זיי פֿאַלן צום דיל פֿאַרקנוילט מיט די לײַבער, מיט צעקײַכטע אָטעמס. אָט ליגט שוין לייזער אויפֿן רוקן און שײַקע קניט זײַטיק און דריקט אים אַראָפּ די אַקסלען מיט ביידע הענט, אָט, אָט, נאָך אַ רגע, נאָך איין לעצטער דריק און לייזערס ביידע פּלייצעס ליגן שוין אויסגעגלײַכט. נאָר מיט אַ מאָל טוט זיך לייזער אַזאַ שטאַרקן ריס, אַ שטויס און אַ הייב אונטער, אַז שײַקע פֿאַלט פֿון אים אין גאַנצן אַוועק. די מאַמע שיינדל שטייט און קוקט און שעפּט נחת:

— זע נאָר, שײַקע, לייזער, מ׳באַרעט זיך גאָר גאַנץ פֿרי, נאָכן אָנבײַסן, אַ טאַטע מיט אַ זינדל זענען דאָס, נו, גענוג שוין, צי ניין?

ביידע פֿאַלגן, שטייען אויף פֿון דער ערד, מאַכן זיך צורעכט די בגדים, און אָטעמען אָפּ שעמעוודיק און צופֿרידן.

שײַקע אײַלט זיך אַוועקצוגיין צו דער אַרבעט אין וואַלד. ער לייגט אַרײַן אין זײַן זעלנער־בײַטל אַ שטיק ברויט מיט עטלעכע ציבעלעס, אַ ביסל זאַלץ, אַ בלעכערן פֿלעשל וואַסער, הענגט אַריבער דעם בײַטל אויף אַן אַקסל, שטעקט אַרײַן זײַן האַק מיטן לאַנגן הילצערנעם הענטל אין לעדערנעם גאַרטל־רימען, נעמט זײַן סענקאַטן קורצן שטעקן אונטערן אָרעם, פֿאַררוקט דאָס פֿוטערנע היטל אויף אַן אויער, זאָגט אַ גוטן־טאָג און שפּאַנט גיך אַוועק מיט דער סטעזשקע, אַראָפּ פֿונעם בערגל־שפּוּע.

— שײַקעלע, גיי געזונטערהייט! — שרײַט אים נאָך די מאַמע.

— אַז מ׳פֿאַרגעסט אָפֿילו אַ קוש צו טאָן די מזוזה, אַזאַ גוועץ אויסגע־באַוועט — גרימט לייזער ברוגז. ער גיט אַ באַריר מיט צוויי שפּיץ פֿינגער דעם אַלטן הילצערנעם מזוזה־שײַדל פֿון דרויסנטיר און טוט פֿרום אַ קוש מיט די לעפֿצן די פֿינגער פֿאַרן זונס וועגן. און באַלד טוט לייזער אַ שפּײַ אין די דלאָניעס און נעמט זיך צו זײַן אַרבעט אָנצוהאַקן האָלץ אויפֿן האַלבן פֿאַדווירע־קלאָץ.

קאַפּיטל דריַי

אַז שיַיקע שפּאַנט אַוועק מיט דער שמאָלער שניי־סטעזשקע, פּיַיפט ער מיט די ליפּן דאָ אַ פריילעכן, דאָ אַ פאַרבענקטן ניגון פון אַ ייִדיש לידל, פון אַן אוקראַיִניש לידל, פון עפּעס אַ זעלנערמאַרש, וואָס איז אים אַריַין אין אויער און זשומעט אים ווי אַ זינגענדיקע בין. ער גייט זיַיטיק מיט די פּלויטן פון די שכנותדיקע פּויערישע באַלעבאַטישקייטן, מיט די נידעריקע לייַמענע כאַטעס אָרומגעפּאַקטע מיט שטרוי־זאַהאַטעס. אויף די פּלויטן הענגען גרויסע ערדענע טעפּ. שוואַרצע וואָראָנעס פּיקן מיט די שנאָבלען אויף די מיסט־הויפנס, גראָע שפּערלען פליִען און פּיפּסן פאַרהאַוועט איבער די שניי־אָנגעבעטע דעכער מיט לאַנגע איַיזסטרעמפּעס אָנגעפרוירן פון די סטריכעס. טשאַטעס הינער און גענדז גאַגערן, הענער קרייען, קי מוקען פאַרבענקט אין די שטאַלן און פערד הירזשען שוין מיט זאַטע קוויטשעלעד.

די הינט פון די פּאַדווירעס טוען זיך אַ לאָז צו די פּלויטן מיט בייז־צעקיַיכטן געביל אויפן פרעמדן פאַרביַיגייער, מיט זיַין שטעקן אונטערן אָרעם. ברייטע פּויערים, פרימאָרגנדיק אויסגערוטע, די פאַרשפּיצטע באַקנביינער גערויטלט מיט אַ זאַט גלאַנצל פון חזיר מיט קאַשע, די בלויזע צעקודלטע קעפּ גבֿורההדיק דערהויבן, די לאַנגע געלע וואָנצן, ווי צעפּ, שוין מיט איַיזצויטן אָנגעפראָרן, אין דיקע שאַפּענע פּעלצן, די שטיוול מיט שטרוי איַינגעבונדן, פּאָרען זיך אויף די פּאַדווירעס, וואַרפן מיסט פון די שטאַלן, שפּאַנען די קליינע, ברוינע פערד אין לאַנגע שליטנס, לאָדן פולע תּבֿואה־זעק מיט קאָרן און גערשטן צו פאָרן צו דער מיל מאָלן מעל און גרויפּן. פּויערטעס מיט הויכע טראָגע־דיקע ביַיכער, אין יוכטענע שטיוול, די גראָבע ליַיוונטענע סטאַנעס פאַרהויבן, טראָגן פון די קי־שטאַלן פולע עמערס פריש־געמעלקטע מילך, הייפּטן גרין קרויט, רויטע בערעקעס און הויפנס קאַרטאָפל אין די פאַרטעכער פון די שפּיַיזקאַמערן אין די אָנגעהייצטע כאַטעס אַריַין.

די פּויערים וואַרפן אַ זיַיטיק־גרימיקן בליק צו דעם ייִדישן יונג ווען ער גייט פאַרביַי הינטער זייערע פּלויטן און זיי שטעלן אָן אַ טויבע פּלייצע מיט פינצטערן ברוגז. אַז שיַיקע באַגעגנט אויף די פּאַדווירעס אַ לאַנגן שייגעץ, ווי אַ דראָנג, גדלותדיק אויסגעסטראַיעט אין גרינעם זעלנער־מונדיר מיט מע־שענע קנעפּ און רויטע בענדער פון דעם רוטענער מיליטער, דערקאָנען זיי זיך פון די ייִנגל־יאָרן ווען זיי פלעגן זיך אָפּט שלאָגן מיט די קוליקעס, צעבלוטיקן די נעז, צעדראַפּען די פּנימער מיט די נעגל, וואַרפן שטיינער איינער צום צווייטן און שריַיען: זשיד־כאַכלאַמיד, חזיר־אויער, עשׂו־גנבֿ, סוקין־סין. אַצינד שפּיזן זיי מיט מוראַדיקע שינאה־בליקן און שוויַיגנדיק מיט פאַרביסענעם גרימצאָרן מעסטן זיי זיך די געשטאַלטן פון אויבן אַראָפּ און פון אונטן אַרויף. שיַיקע טוט געניט אַ לייג זיַין רעכטע האַנט אויף זיַין האָק אין לעדער־גאַרטל, ווי אַ זעלנער אויפן געווער. אַ רגע וועגן זיי איבער

אין געדאַנק, מיט באַדעכטיקער פויערישער ווערדע, איינער דעם אַנדערנס גבֿורה, טוען אַ שפּײַ אַנן ווענדן אַפּ די קעפּ.

— האַ־האַ־האַ, שמייכלט שײַקע מיט ביטול, קוק אים נאָר אָן, דאַנעלקע חזיר־וויידל, אויך מיר אַ זעלנער אונטער דער מאַמעס פאַרטעך. אַי וואָלט עך אים כּוח געהאַט גוט אַרויסצודרייען אַ פּוס פונעם ת... כ׳לעבן. — נאָר פאַרט טוט אים אַ ביטער אין האַרץ אַ שאַרף קינאה־געפיל, ווײַל ער ווייס אַז יענע, די גוייִם און די שקצים, האָבן פאַרכאַפּט דאָס לאַנד, ס׳איז זייער מדינה, זיי פירן מלחמה מיט די שכנותדיקע פּאָליאַקן וועגן דער מלוכה און די ייִדן האָבן אַ מכּה, סײַדן ציון, ארץ־ישׂראל. די חלוצים גייען טאַקע שוין אַוועק אַהין, חבֿרה־לײַט לאָזן זיך דורך די קאַרפּאַטן־בערג, דורך רומעניע און אונגאַרן, צו פּוס, מיט באַנען, מיט שיפן. ער, שײַקע, וואָלט אויכעט געוואָלט אַוועק אַהין אין ייִדישן לאַנד אין דער הייליקער שטאָט ירושלים. אָבער ער קאָן נישט אַוועק מיט די חלוצים קיין ציון, ער דאַרף פאַרדינען און דערנערן די עלטערן, טאָמער נישט וועלן זיי אומקומען פון הונגער. נאָר אַז שײַקע דערזעט דורך אַ פּלויט אַ דערוואַקסן שיקסל, מיט אַ ראָז פּנים און שוואַרצע, לאַנגע אויגנברעמען, דעם קאָפּ פאַרבונדן מיט אַ רויט־געבלימלטער כוסטע, אַז זי זעט אויס ווי אַ זומערדיקע זונבלום, טוט ער צו איר ווילעריש צעשמייכלט אַ פײַף מיטן מויל און ער רופט זי מיט אַ פינגער:

— קום נאָר אַהער, מאַרושקאַ, שיין קעצעלע, ווילסט כ׳זאָל דיר קויפן אויפן יאַריד אַ שנירל רויטע קרעלן? קום אַהער צו מיר, שיין מיידעלע.

זי לאָזט שעמעוודיק אַראָפּ די ברוינע אויגן מיט די שוואַרצע ברעמען. כאַפּט אויף אים אַ זײַטיק־פאַרגנבֿעטן בליק מיט שמייכלדיק צעהנדלטן נײַגער:

אַ זעלנער איז אַ זעלנער, מיט מעשענע קנעפּ, אַ ווילער יונג, ס׳היטל אויף אַן אויער, מיט אַ קליין פאַרשוירן וואָנצעלע.

בײדע גייען אַוועק, נאָר זיי קוקן זיך נאָך אום עטלעכע מאָל מיט שיפע קעפּ און צעשמייכלטע פּנימער, פון ווײַטנס, ביז וואַנען זיי זעען זיך נישט מער.

— האַ־האַ־האַ! — טוט שײַקע אַ לאַך צו זיך אַליין און ער פײַפט ווידער און שפּאַנט זײַן וועג גוט אויפגעלייגט מיט פאַרקלערטן מענערישן תענוג, וואָרעם ס׳איז שוין געקומען אויפן געדעכעניש זײַן פריילעך פעקל מיט ליבעגליקן בײַ יונגע ווײַבער, דאָרט און דענצמאָל, אין שטעט און דערפער אין מלחמה־צײַט, ווען ער האָט געטאָן זינדיקן ווײַל ער איז געווען אַ זעלנער. הײַנט שדכנט ער זיך שוין צו כײַקע־פּערעלע דער נייטאָרין, ישׂראל־עליע דעם בעדערס ייִנגערער טאָכטער, אַ שיין מיידל מיט שוואַרצע צעפּ. ער קומט אַהין אין שטוב יעדן שבת נאָכן עסן און ברענגט אין אַ טיכל עפּל, ניס און דיניע־קערלעך. זיי קנאַקן יאָדרעס, טרינקען סאָדע־וואַסער מיט סיראָפּ, זינגען לידלעך, שפּילן אַ ליבע און ער וויל מיט איר אַ חתן ווערן און חתונה־האָבן. נאָר איר טאַטע, ישׂראל־עליע דער גנבֿ, וויל אים דווקא אָפּנאַרן און אים אונטערשטעלן פאַר אַ כּלה די עלטערע טאָכטער נעכע, די געשטופּלטע

אַלטע מויד מיט אַ געשפּאַלטענער האָזענער ליפּ און אַן אויג מיט אַ בעלמע. האָט ער טאַקע טיף אין דער ערד ישׂראל־עליען מיט נעכען אין איינעם, ווײַל אַפּנאַרן וועט ער, שײַקע לייזערס, זיך שוין נישט לאָזן מער פֿון קיינעם. האַ־האַ־האַ, נישטאָ מער קיין נאַראָנים!

באַלד הינטער דער אַלטער הילצערנער מיל מיטן גרויסן אײַז־אַנגעפֿרוירענעם צעבראָכענעם וואַסעררעד פֿאַרנעמט זיך שײַקע צום פֿרײַען פֿעלד אַרויס. אַ בייזע פֿרעמדקייט גליווערט איבער די שנייפֿעלדער, אַז דעם יונג כאַפּט אַן אַ פּחד, גלײַך דאָרט, פֿאַרהוילן אין גראָען פֿראָסטנעפּל, גייט אויף אים די שוואַרצע הויכע ביימערוואַנט פֿונעם סערעדיצער וואַלד. זי קומט אַלע מאָל נעענטער און נעענטער. אַזוי ווי אין וויסטן חלום ווערן אים די פֿיס קלאָציק־שווער, קוים וואָס ער קאָן טאָן אַ שפּאַן — און פּלוצעם געפֿינט ער זיך שוין אין מיטן וואַלד־געדיכטעניש. די הויכע שוואַרצע דיקע סאָסנעביימער זענען ענג אָנגעשטעלט איינער גאָר נאָענט צום אַנדערן, מיט גלײַך־געשטרעקטע ווײַס־פֿאַרשנייטע צווײַגנהענט. שײַקע גייט ווײַטער צווישן די ביימער, ביז ער קומט אָן צו זײַן אָפּגעלייִדיקטן אַרבעטסאָרט און ס׳ווערט אים היימלעכער פֿאַר די אויגן, ווען ער זעט די צעריסענע פּענקע־קעפּ פֿון די אָפּגעהאַקטע ביימער. אַצינד לייגט ער אַוועק זײַטיק אויף אַ שטיין זײַן זעלנערישן שפּײַזבײַטל, דעם שטעקן, נעמט אַרויס די האַק פֿונעם רימען־גאַרטל און נעמט זיך צו זײַן טאָגאַרבעט. ער גיט אַ שפּײַ אין די הענט און טוט זיי אַ רײַב מיט כּוח און הייבט אָן מיט זײַן שאַרפֿער האַק אונטערצוהאַקן אַ בוים. ער האַקט אַרויס גרויסע שטיקער פֿונעם ווײַסן האָלץ. ס׳פֿאַרשמעקט מיט פֿרישער זשיוויצע און דער געקלאַפּ פֿון דער האַק קומט צוריק מיט ווײַטן צעשטויסענעם ווידערקול פֿון די געדיכט־אָנגעשטעלטע הויכע וואַלד־ביימער. ער אַרבעט שווער, טוט אַלע מאָל אַ וויש מיטן אַרבל דעם שוויים פֿונעם שטערן און פֿון זײַן מויל זעצט אַ ווײַסער פּאַרע־וואָלקן, אַז די וואָל פֿון זײַן פֿוטערן היטל ווערט גיך אָנגעפֿרוירן מיט אײַזצויטן. ווי תּמיד, בײַ דער וואַלדאַרבעט, אין פֿאַרקלערטער איינזאַמקייט, האָט שײַקע ליב אַ זונג צו טאָן מיט זײַן רויען פֿאַרגרעבטן קול עפּעס אַ האָפֿערדיקן ניגון פֿון אַ יום־טובֿדיקער תּפֿילה, וואָס קומט אים גראָד אויפֿן געדעכעניש. ער דערמאָנט זיך ווי דער זקן רב שלום, דער בעל־תּפֿילה, פֿלעג נאָכן לייענען אָראָפּגיין די זעקס טרעפּ פֿונעם באַלעמער געהילט אין זײַן ווײַסן ברייטן טלית מיט דער זילבערנער עטרה איבערן ווערדיק־דערהויבענעם קאָפּ, די שווערע ספֿר־תּורה אין רויטן סאַמעטענעם מענטעלע, מיט דער גרויסער זילבערנער קרוין אַרומגענומען מיט בײדע הענט, און מיט האַלבפֿאַרמאַכטע אויגן פֿלעג ער שיין און הויך אויסזינגען: ה־מ־ל־ד! ה־י־ו־ש־ב על כּסא — — — שײַקע טוט פּלוצעם אַ האַק איבער זײַן צעגאָרגלטן תּפֿילה־געזאַנג און בלײַבט שטיל. ער הייבט אויף די אויגן און זעט ווי דאָרט, אַ ביסל דערווײַטערט, צווישן די געגעפּלטע ביימער, שטייט אַ וואָלף און קוקט אים אָן מיט שאַרפֿן און גרין־צעבליצטן אויגן־פֿײַער. אַ גרויסער, גרייז־

גראָער וואָלף מיט אַ קרום־צעעפנטן שנויץ, פול מיט ווייסע קליינע דין־פאַרשפּיצטע ציין, שטייט און לויערט מיט אימהדיקן שווייגן. שייקע טוט צו אים אַ וואָרף זיין שטעקן און דער וואָלף ווערט נעלם.

קאַפּיטל פיר

דער אונטערגעהאַקטער סאָסנעבוים שטייט נאָך אַ רגע אויף זיין דינעם איינגעביסענעם האַלדז. שייקע טוט אים אַ שטאַרקן שטויס מיט בײדע הענט. דער בוים ברעכט איין מיט אַ קרעכץ און טוט צעהוידעט אַ פאַל מיט טויבן דונערקלאַפּ צווישן די ביימערשטאַמען. שייקע קוקט אים אָן אַ רגע. דער טויטער בוימקלאָץ איז, דוכט זיך, פיל לענגער ווי ביים לעבן, און ס׳דערמאָנט דעם יונג די דערשאָסענע זעלנער־מתים, וואָס ער פלעג זען ליגן אויסגעצויגן מיטן פנים צום הימל, מיטן פנים צו דער ערד, אַנגעוואָרפן איבערן שלאַכטפעלד.

אַז שייקע האַקט אָפּ פון די געפאַלענע ביימער די צווייגן, לייגט ער זיי אָן אין הויפנס און גרייט אָן גלייכע דרענגלעך, אַז ער זאָל אין אָוונט, נאָך דער אַרבעט, אַהיימטראָגן אַ בונט צווייגן־געהילץ, מיטן שטריק אויף דער פּלייצע. סוף וואָך קומען פאַראַבקעס מיט פערד און שליטנס פונעם פּריצם הויף. זיי לאָדן די קלעצער און פירן אַוועק צו דער שטאַטבאַז. יעדן פּריטיק, מיטאָגציַיט, גייט שייקע צום פּריץ נעמען זיין אַרבעטסלוין פאַר דער וואָך. ער רוט אין דער היים שבת און זונטיק.

זינט ס׳האָט זיך אין וואַלד אָנגעהויבן באַווייזן דער וואָלף, האָט דעם יונג גענומען טונקלען אין די אויגן אַ שאָטן פון פאַרבאָרגענער אומרו. ער זוכט אים מיט שאַרפן בליק, פון דער ווייטנס צווישן די ביימער און ער קוקט זיך אַלע מאָל אום פון אַלע זייטן. ס׳שטערט אים אין דער אַרבעט און ער בענקט נאָך זיין זעלנערביקס. ער ווייס, אַז נאָר ווען ער זאָל האָבן אַ שיסגעווער, ער זאָל קאָנען פון וויַיט אַוועקלייגן דעם וואָלף מיט אַ גוט געצילטער קויל אין קאָפּ, וואָלט ער דאָ געווען זיכער מיטן לעבן. וויַיל דער וואָלף קאָן זיך צו אים שטילערהייט פאַרגנבענען מיט זיין זייטיקן געשלייך און אַ שפּרונג טאָן אויף אים הינטערווילעבעץ גלייך צום האַלדז. דעמאָלט איז שוין נישטאָ קיין רעטונג, נישט מיט דער האַק און נישט מיט קיין מעסער. סיידן מיט די בלויזע הענט.

שאַ, אַט האָסטו אים שוין ווידער דעם אַלטן גזלן, אַ רוח אין זיין געפּגרטן טאַטן, וואָס וויל ער פון מיר? כ׳וועל אים ברעכן אַ ביין, כ׳לעבן — צאַרנט שייקע, ווען ער דערזעט פלוצעם דעם וואָלף שטיין פון דער וויַיטנס צווישן די ביימערשטאַמען, זייטיק אויף אַ שטייניק־געבערגלטן אָרט אַנגעוואַקסן מיט מאָך און פאַרפלאַכטן מיט געדיכטע ווינטערדיק־דאַרע דערנערקוסטעס. דער

וואָלף לויערט שטום און קוקט צו אים מיט אימהדיק גרינעם פֿיַיערגלאַנץ פֿון זיַינע שמאָלע אויגן, דער קרום־צעעפֿנטער שנויץ מיט די וויַיסע שאַרף־געשפּיצטע ציין בייז געשטשירעט. דעם לאַנג־האָריקן ווייִדל האָט ער פֿאַרקלעמט צווישן די הינטערשטע לאַפּעס און דעם קורצן דיקן קאָפּ, אַז אַ האַלדז, נאָך מער איַינגעצויגן, ווי גרייט צום שפּרונג.

שיַיקע הערט אויף צו האַקן דעם בוים. פֿאַרקלעמט די האַק אין זיַין רעכטער האַנט, וואַרט ער אָפּ מיט פֿאַרביסענע ציין און פֿאַרשטיקטן אָטעם. דער וואָלף טוט זיך נישט קיין ריר. שיַיקע וואַרפֿט צו אים זיַין שטעקן, פֿאָכעט מיט דער האַק, נאָר דער וואָלף טרעט אַלץ נישט אָפּ פֿון זיַין אָרט. אַצינד קליַיבט דער יונג גיך צונויף אַ ביסעלע דינע, דאַרע צוויַיגלעך, צינדט דאָס אָן מיט אַ שוועבעלע, בלאָזט אונטער מיטן מויל, מאַכט אַ פֿיַיער, לייגט אַרויף דאַרע צוויַיגן ביז ס׳דערהייבט זיך אַ רויטער פֿלאַקער מיט אַ זיַיל וויַיסן רויך און דער וואָלף ווערט נעלם. האַ־האַ־האַ, ער האָט געמאַכט אַ ויברח, דער ממזר, ער האָט מורא פֿאַרן פֿיַיער, אַז די כאָליערע זאָל אים טרעפֿן! — און שיַיקע נעמט זיך ווידער צו זיַין אַרבעט.

נאָר שפּעטער האָט דער וואָלף, וויַיזט אויס, זיך שוין צוגעוווינט צום פֿיַיער און ער איז שוין נישט מער אַנטלאָפֿן, ווען ס׳האָט געברענט אַ צוויַיג־שיַיטער. שיַיקע האָט אים געזען אַלע מאָל פֿאַרביַילויפֿן שטילערהייט, דאָ גאָר נאָענט, דאָ דערוויַיטערט צווישן די ביימערשטאַמען, האָפּערדיק צעטענצלט, האָץ, האָץ, די צונג אַרויסגעשטעקט פֿון צעעפֿנטן שנויץ און ווויל־געקוקט צום פֿיַיער.

אויכעט שיַיקע האָט מסתמא שוין זיך צוגעוווינט צו דעם אָפּטן אָנבליק פֿון דער חיה רעה. אַז ער האָט זיך אַלע טאָג אָנידערגעזעצט אויף אַ קלאָץ געשמאַק עסן זיַין מיטאָגברויט פֿונעם בייַטל, אָנגעריבן עס מיט קנאָבל און זאַלץ און פֿאַרביסן מיט אַ זאַפֿטיקער ציבעלע, האָט ער גוטמוטיק געוואָרפֿן ברעקלעך ברויט צו די וואָרצנעס און האָט געזוכט דעם וואָלף מיט די אויגן. אין זיַין באַשטענדיקער ליבשאַפֿט צו גאָטס באַשעפֿענישן האָט ער געפֿילט אַ צער בעלי־חיים, טאָמער איז דער וואָלף אויכעט הונגעריק. וויַיל דעם ביטערן טעם פֿון הונגער וואָס פֿאַרשנורט די געדערעם ווי מיט אַ שטריק, שטעכט און שניַידט און פֿינצטערט אין די אויגן מיט אַ שוואַרצן פֿלאָם, אַז די געשוואָלענע צונג אין מויל ווערט פֿאַרדאַרט ווי אַ שטיק בוימקאָרע, האָט דער יונג גוט געקאָנט פֿון זינט ער איז צו זיַין שׂכל געקומען. וויל איז אין טונקעלן געדיכטן סערעדיצער וואַלד, וואָס האָט זיך געצויגן מיַילן וויַיט, אַזש ביז הינטער טאַרנאָפּאָל, געווען גענוג חיות צום פֿאַרצוק פֿאַר די וועלף: הערשלעך, סאַרנעס, האָזן, פֿעטע בורסוקעס און ווילדע הינט. שיַיקע פֿלעגט טאָקע אָפֿט אין וואַלד געפֿינען אָפּגעפּרעסענע ביינער און שאַרבנס פֿון פֿאַרצוקטע חיות און ער האָט דערקאָנט אויף דער ערד די אימהדיקע טריט־סימנים פֿון שאַרפֿע וועלפֿישע נעגל־לאַפּעס. ער האָט געפֿילט אַ רחמנות צו די

באַשעפֿענישן וואָס דער וואָלף טוט פֿאַרצוקן און אַ צאָרן אויף דעם אַלטן, בלוטדאָרשטיקן רוצח. אַ פּגירה אויף אים, האָט שײַקע אַ קלער געטאָן, ער צערײַסט נאָר שוואַכע חיות וואָס קאָנען זיך קעגן אים נישט ווערן. אויף אַ וואַלד־חזיר צי אַ בער טוט ער קיין מאָל נישט אָנפֿאַלן, ער היט זיך זײַנע טריפֿהנע ביינער. קראַנק איז ער צו פֿרעסן גראָז, דער שד, און נישט צערײַסן לעבעדיקע חיות? כ׳וואָלט אים כּוח געהאַט אָוועקצוליגן, כ׳לעבן, ס׳קומט אים טאַקע אַ טויט.

נאָר איין מאָל האָט דער וואָלף פּלוצעם אַזוי נאָענט אַ לויף געטאָן פֿאַר שײַקעס פּיס, אַז דער יונג האָט זיך פֿון שרעק אַ וואַקל געטאָן און שיר נישט געפֿאַלן נאַזנדיק איבער אַ קלאָץ. ער האָט אים נאָכגעוואָרפֿן די האַק און נישט געטראָפֿן. אַן אַנדערש מאָל איז אים טאַקע שוין געשען אַ שטיקל צרה. ס׳איז געווען אין טונקלפֿראָסטיקן אָוונט־געדעמער, ווען שײַקע איז אַהיימגעגאַנגען פֿונעם וואַלד אָנגעבויגן, מיט זײַן גרויסן שווערן בונט צווײַגן אָנגעלאָדן אויף דער פּלייצע. פּלוצעם האָט דער וואָלף שטילערהייט אַ שפּרונג געטאָן אויף אים פֿון הינטערווײַלעכץ און שײַקע האָט דערפֿילט אַ טיפֿן שטעכיקן ביס. ער האָט אַ געשריי געטאָן: אײַ! — און דער בונט צווײַגן איז אים אַראָפּגעפֿאַלן פֿון דער פּלייצע. דער וואָלף איז אַנטלאָפֿן און שײַקע איז אים נאָכגעלאָפֿן טיפֿער אין טונקעלן וואַלד אַרײַן צווישן די ביימער, געיאָגט אים אַ היפּשע ווײַל און ווידער געוואָרפֿן אויף אים זײַן האַק. ווײַזט אויס, אַז דאָס מאָל האָט ער אים יאָ געטראָפֿן און געבראָכן אַ הינטערשטע לאַפּע, ווײַל אַ רגע איידער דער וואָלף איז נעלם געוואָרן, האָט שײַקע געכאַפּט מיטן בליק ווי דער וואָלף הינקט אין דריבנעם געלאָף אויף דרײַ פּיס. ער האָט זיך אומגעקוקט מיט אַ צופֿרידן נקמה־געפֿיל. דער ביס האָט אים האַרב געשמאַרצט. ער האָט אָנגעטאַפּט מיט פֿינגער אונטער די געלעכערטע הויזן קליינע גריבלעך פֿון די וועלפֿישע ציין אין דיקן פֿלייש. קיין בלוט איז נישט געווען. — האַ־האַ־האַ, דער ממזר, ער האָט מיר שיר נישט אַרויסגעריסן אַ שטיק פֿלייש פֿון ת... האַ־האַ־האַ, נו, וואָס וועט זײַן? ער וויל מיך גאָרנישט לאָזן אַרבעטן אין וואַלד? דער סוקין סין, גלײַך ס׳איז זײַן וואַלד. אַ שיינע מעשׂה, כ׳לעבן. וואָס טו עך טאָמער צערײַסט ער מיר אַ האַנט, אַז כ׳וועל נישט קאָנען אַרבעטן און כ׳וועל פֿאַרלירן דעם טאָגלוין בײַם פּריץ? פֿון וואַנען, אַ שטייגער, וועט מען לעבן און האָבן פּרנסה? האַ? — ס׳כאַפּט אים אָן אַ ביטערע זאָרג און באַטריבט געמיט. נאָר ער שטאַרקט זיך באַלד און טוט אַ שפּײַ מיט ביטול: ווייסעך דאָרט וואָס, מיט מיר וועט ער זיך נישט שפּילן אין קוצעניו־מוצעניו. עך בין נישט קיין מלופּן־קינד. עך קאָן אים ווײַזן אַ קונץ און אים אָוועקליגן אַ פּגר.

און שײַקע האָט ווידער גענומען זײַן בונט צווײַגן אויף דער פּלייצע און דעם גאַנצן וועג אַהיים געקלערט ווי אַזוי בײַצוקומען דעם וואָלף, נאָר קיין עצה האָט ער נישט געפֿונען. אין דער היים האָט שײַקע וויל פֿאַרשווײַגן די מעשׂה און נישט אויסגעזאָגט וועגן דעם ביס, אַז די מאַמע זאָל נישט האָבן קיין

אַנגסטן און דער טאַטע זאָל נישט נעמען פון אים שפּעטן מיט שטעכווערטלעך. ווי ווייל ס'האָט אים געבריט דער חשק דווקא זיך צו באַרימען, אַז ער האָט דעם וואָלף געבראַכן אַ פוס מיט דער האַק.

נאָר פון זינט יענער געשעעניש האָט שייקע ביים האַקן ביימער אין וואַלד זיך אַלע מאָל אויסגעגלייכט, אומרויִק געלאָקערט מיט זיין שאַרפן בליק און זיינע גראָע תמיד צעשמייכלטע אויגן האָבן שוין באַקומען אַ גרימיקן שאַטנ־גלאַנץ, ווי געשליפן אייזן. די ליפּן זענען אים געוואָרן קרומלעך צעעפנט און פאַרצערט מיט ביטערניש, דאָס גוטמוטיקע, פאַרברענטע פנים — האַרט, ווי פון שטיין אויסגעהאַקט. אָפט האָט ער געזען פון ווייט, אין צערייכערטן גראָען פראָסטנעפּל, נידעריק צווישן די ביימערשטאַמען, ווי דער וואָלף לויפט דאָרט הינקענדיק אויף זיין הינטערשטער לאַפּע, נאָר קוקט שוין נישט מער מיט זיין גרינעם אויגן־פייער צו אים, צו שייקען. ער טראָגט זיך בלויז שטילערהייט פאַרביי, דעם קאָפּ אַנגעבויגן, די פעל צוזיטיק־צעשויבערט, ווי דאָס אַנטפּלעקטע בייז פון דער וועלט, אַז ער, שייקע, דערפילט אַ שרעק־קעלטל אין האַרץ און ס'ווערט אים פאַרקלעמט דער אָטעם.

מער האָט שייקע שוין נישט געזען דעם וואָלף, ווען ער האָט געטאָן אַלע טאָג זיין אַרבעט אין וואַלד. נאָר איין מאָל האָט ער פּלוצעם דערהערט אַ וועלפיש געוואָי, דאָ גאָר נאָענט צווישן די שטאַמען, מיט אַ פאַרצויגענעם פייַנ־געיאָמער, גלייך דער גאַנצער וואַלד איז פול מיט בלוטדאָרשטיקע צוואָיעטע וועלף, וואָס לאָקערן צו צערייסן אים אויף שטיקער.

ער האָט אויפגעהערט צו האַקן דעם בוים, געשטאַנען מיט דער האַק אין האַנט און געהאָרכט דעם וועלפישן געוואָי. זיין פנים איז געווען פאַרגלי־ווערט פון פיין און ס'זענען אים געקומען אויפן געדעכעניש די נעכט אויף די שלאַכטפעלדער, ווען ער איז געווען אַ זעלנער אין דער מלחמה און ער פלעג אָפט שטיין איינער אַליין וואַכטע, ערגעץ אין אַ דערווייטערטער שיס־גרוב, און פאַרכאַפּט געהאָרכט דעם אומהדיקן געליאַרעם מיט צעדונערטע און צעקוויטשעטע קולות פון האַרמאַטן און שיסערייען איבער זיין קאָפּ, אַז ס'האָט צעריסן די וועלט מיט צעשטורעמטע פייערבליצן און ער האָט געפילט די נאָענטע טויט־סכנה אין די ביינער, אַט־אַט קאָן אים טרעפן אַ פייער, אַ קויל פון אַ ביקס, אַ שטיק אייזנשפּאַן פון אַן אויפגעריסענער קאַנאָנען־קויל, צי פון אַ באָמבע, צי ווייס דער רוח וואָס, גלייך אין קאָפּ אַריין צי אין האַרץ אַריין, און ער בלייבט אַ קאַליקע מיט אָפּגעריסענע הענט און פיס, צי ווערט גאָר אין גאַנצן געהרגעט, הא־הא־הא, אַז אַ האָן וועט אפילו קיין קריי נישט טאָן און ס'וועט זיין פאַרפאַלן ווי אַ הונט אויף אַ יאַריד. נו, זעט ער דאַך טאַקע וויל, אַז דאָרט האָט אים גאָט יאַקאָש אויסגעהיט פונעם טויט, און ס'קומט איבער אים אַצינד אַ שטאַרקונג, אַז דאָס פאַרקרימטע פנים ווערט אים ווידער אויסגעגלייכט, די אויגן ווידער געלייטערט מיט אַ צעשמייכלטן גלאַנץ, און ער פאַרגעסט דעם וואָלף מיט אַלע געליטענע פחדים און יסורים פון דער מלחמה־צייט, אַזוי ווי אַ שטיין

וואָס זינקט אין די טיפֿע וואַסערן פֿון אַ ברונעם. ער אָטעמט גרינג און מיט פֿרייד און זײַן נשמה איז שוין ווידער אָנגעקוועלט פֿון האָפֿערדיקייט. און ווי ער שטייט אַזוי אין וואַלד בײַ זײַן אַרבעט און האַקט אַ בוים, זינגט ער טאַקע מיט זײַן הויכן פֿאַרגרעבטן קול אַ שטיקל תּפֿילה וואָס ס׳איז אים גראָד געקומען אויפֿן געדעכעניש. — השמים אַ׳, השמים שמים להי׳ — והארץ — — —

קאַפּיטל פֿינף

אין מיטן נאַכט האָט אַ שכנותדיקער פּויער געפּויקט מיטן קוליק אין דער הילצערנער דרויסנטיר פֿון לייזערס שטוב און געשריִען: — געוואַלד, געוואַלד! שטיי אויף, שכן! קום, קום, לייזערקע! דער וואָלף האָט צעריסן בײַ מיקאָליי זדרול אַ קו אין שטאַל! מ׳גייט הײַנט בײַ נאַכט אויף געיעג אין סערעדיצער וואַלד אַרײַן אויפֿן וואָלף! קום גיכער, מ׳טרעפֿט זיך בײַ דער מיל!

די לײַט אין שטוב דערוואַכן שווער און מיד פֿונעם האַרטן נאַכטשלאָף נאָך אַ טאָג פֿון האָרעוואַניע און טוען זיך אָן די קליידער אין דער רויער שטוביקער נאַכטקעלט. לייזער וואַשט די הענט, טוט אָן דאָס שעפּסענע פּעלהיטל אויף דער יאַרמולקע, פֿאַרגאַרטלט דעם שפּענצער מיטן שבתדיקן טאַשמעלע, און צינדט פֿרום אָן דעם אַלטן פֿאַררייכערטן אײַזערנעם לאָמטערן מיטן שטיקל אָפּגעברענטן ליכט, ווי אין די פֿינצטערע אָסיען־נעכט מיט רעגנס און בלאָטעס, ווען די לײַט פֿלעגן גיין אין שול אַרײַן צו סליחות, ווי ווייל ס׳איז הײַנט גראָד אַ ליכטיקע נאַכט מיט אַ פֿולער לבֿנה. שיינדל נעמט מיטן בעזעם אַ ביסל אויסקערן די שטוב. פֿון איעדער משפּחה הינטערן בערגל־שפּוע גייט אויף געיעג איין מאַן. לייזער איז דער איינציקער ייִדישער שכן און די פּויערים קומען, ווי אַמאָליקע צײַטן, אויכעט הײַנט אים רופֿן צו גיין אין וואַלד אַרײַן אויף געיעג. שײַקע האָט דער ערשטער זיך אויפֿגעוועקט פֿונעם שלאָף אויף זײַן געלעגער, אין אָפּגעזונדערטן אַלקערווינקל, גיך אָנגעטאָן די שטיוול און ענג־פֿאַרצויגן זײַן ברייטן לעדער־גאַרטל אויפֿן זעלנער־מאַנטל. ער אײַלט זיך ווי אויף אַ מיליטערישן באַפֿעל.

— לייזער, גיי אַפֿשר אויכעט מיט, וועסטו אַכטונג געבן אויפֿן קינד, הערסט לייזער. — זאָגט שיינדל אין איר מאַמישער זאָרג.

— ווייסעך וואָס איז דאָרט דאַ אַכטונג צו געבן — ענטפֿערט לייזער, — נו, זאָל ער מיטגיין? שײַקע, ווילסט? — פֿרעגט ער דעם זון — ער קאָן מיטגיין פֿאַר וואָס נישט. כ׳בין דאָך שוין איין מאָל געגאַנגען מיט די גוייִם אין געיעג אויפֿן וואָלף, געדענקסט, שיינדל?

— וואָדען, כ׳געדענק נישט, דער וואָלף האָט דער טאַקע דערמאָלט שיר נישט צעריסן, נישט היינט געדאַכט. ס׳איז דיר ביינעשטאַנען זכות אָבֿות, און דער וואָס כ׳בין נישט ווערט צו דערמאָנען זיין נאָמען האָט דער מציל געווען. איאָ, לייזער, האַ? אַי, גאָטעניו, באַהיט און באַשיץ מיין קינד פון אַל דאָס בייז.

זי האָט פולע אויגן מיט טרערן און זי טוט פרום אַ וויש מיט די פינגער דאָס אַנגעפרוירענע פענצטער־שייבל.

— נאַדיר שוין... מאַמע. האָב נישט קיין מורא, טאַטע, דו גיי נישט אין ערגעץ, עד גיי אַליין, — זאָגט שייקע. לייזער טוט פּלוצעם אַ געשריי:

— וואָס וועסטו נעמען, שייקע, האַ? קיין הייווידלע איז נישטאָ אין שטוב, די האַק, דאָס מעסער צי די לאָפּעטע? הרגע בעסער אים מיט דער האַק.

— וואָס טויג מיר אַ האַק מיט אַ מעסער, מיט אַ לאָפּעטע, עד נעם בעסער מיין שטעקן — זאָגט שייקע צעשמייכלט און גדלותדיק.

— שפּיל דער נישט מיטן אַלטן וואָלף, שייקע, עד ראָט דיר ווי אַ טאַטע, כ׳לעבן — זאָגט לייזער מיט אַ וואָרענענדיקן ניגון.

— וואָס ווילסטו פונעם קינד, לייזער? שייקעלע, נעם וואָס דו ווילסט, נאָר גיב גוט אַכטונג, כ׳בעט דער, זאָלסטעד האַלטן לעבן אַלע גוים, זאָלסט נישט גיין באַזונדער, הערסט שייקעלע, זאָלסט באַלד אַהיים קומען מיט גאָטס הילף אָן אַ מיכשול — זאָגט אים אָן די מאַמע מיט פאַרבאָרגענע אַנגסטן אין האַרץ און דער טאַטע באַגלייט אים אין דרויסן ביז צום ברעג פונעם געפרוירענעם טייך.

— שייקע זאָלסט דער גוט אומקוקן פון הינטערווייַלעכץ, געדענק.

— טאַטע, האָב נישט קיין מורא, האַ־האַ־האָ.

— וואָס איז דאָ מורא צו האָבן? — זאָגט לייזער מיט אַ לאַנגן בליק אויפן זון און ער קערט זיך אום צו דער שטוב.

אַז שייקע קומט אָן צו דער אַלטער מיל, שטייען שוין דאָרט פויערים אין דיקע שאָפּענע פעלצן מיט הייווידלעס, קאָסעס, לאָפּעטעס, העק און דרענג־לעד אויף די אַקסלען. זיי באַטראַכטן אַ רגע דעם ייִדישן שכן, לייזערקעס זון, און זיין קורצן סענקאַטן שטעקן מיט נייַגער און ברוגז־אַנגעדראָלענע נעז, ווי ווייל זיי האָבן אַ רעספּעקט פאַר זיין שטאַרקער זעלנער־געשטאַלט, פאַר זיין מיליטערישן ראָק מיט די מעשענע קנעפּ, פאַרגאַרטלט מיטן ברייטן לעדערנעם רימען מיטן מעשענעם שלאָס. באַלד נעמט מען גיין, שווער און שווייַגנדיק, מיט אומהיימלעך צעזונגענע שטיוולטריט אין נאַכטיקן פראָסט, אויפן בלאָען שנייוועג, צום ווייַטן סערעדיצער וואַלד.

קאפיטל זעקס

דער בלייך געבלויטער הימל־קײַלעד איז פארצויגן געווען מיט עפּעס א פרעמדן, גרינלעך־געלן אפשײַן, וואס האט זיך אויבן, אין דער געהויכטער טיפעניש, פארשניטן מיט א שווארצן ברעג ווי פון א געפינצטערטער גרוב, איבערגעקערט מיטן מויל אראפ, אז די פארזונקענע נאכטשטערן האבן פון דארט מוראדיק גרויס און בייז געפלאקערט מיט רויטע, גרינע און בלאע פײַערן, ווי שארף צעבליצטע אויגן פון יענעוועלטיקע חיות, פארבארגענע אין די אייביקע פינצטערנישן פון די הימלישע אפגרונטן, וואס לאקערן צו פארצוקן די וועלט.

גאר נידעריק אפגעשיידט און זײַטיק פארהאנגען אונטער דער שווארצער הימלגרוב, האט אין דרום־מיזרח געהויערט די פולע לבנה.

דאס העל־ווײַסע לבנה־ליכט האט שווער געזילבערט דעם פראסטיק־געבלויטן שנייבאדעק מיט עפעס א פרעמדן געלן שאטן־גליווער, ווי באשיט מיט א בלינדן אש־געשטויב, און ס'האט אויסגעזען ווי די העלגעליכטיקטע לבנה־נאכט וואלט גאר קיין נאכט נישט געווען, נײַערט אזא פארבלענדטער געדעמער פון א טויטן־טאג. א דארער פעלדבוים שטייט אנגעבויגן ווי א געפרוירענער זקן מיט נאקעטן געביין. ער שפּרייט זײַנע לידיק־צעקרימטע צווײַגנהענט מיט די פארשפּיצטע נעגלריטער פארשטאכן אין בלייכן וועלטגליווער. זײַן דיקער סענקאטער, צעקנאדערטער שטאם האט א לאנגע ברוגז־אראפּגעלאזטע פלאקן־נאז, א צעפליקט־געגרײַזלטע קארעבארד. ער גלאצט בייז מיט פארשמאלטע אויסגעברענטע אויגנלעכער. זײַן הארט פארפלאנטערטער ווארצל־געפלעכט קריכט אונטער אים פון דער פארשנייטער ערד ארויס, ווי פארקניפּטע פארדארטע שלאנגען. דער בוים ווארפט נישט קיין שאטן, אין ווײַטקײַט בלייכט א חורבה פון א פעלדכאטע מיט אונטערגעבראכענע האלבע ווענט און א לאנגן געקאלכטן קוימען, ווי א נאקעטער האלדז געשטרעקט צו דער שחיטה.

אז די פויערים קומען אן אין וואלד, הענגט דער לבנה־שארבן, הויך פארשטאכן אויף די פארשנייטע צווײַגן פון די שווארצע ביימער. די פויערים גייען שטילערהייט און זוכן מיט די אויגן אויף דער פארשנייטער ערד די שארף־צעגריבלטע טריט־סימנים פונעם וואלף, ביז זיי קומען אן צו א שטייניקן בערגל, מיט טונקל־צעלעכערטע טיפענישן. דא מוז ערגעץ זײַן די נארע פונעם וואלף. מיט די ווידלעס, העק, קאסעס און דרענגלעך אין די הענט, שטעלן זיי זיך ארום דעם בערגל, הייבן אויף א געשריי און קלאפּן אין די ביימער, אז דער וואלף זאל ארויסגיין פון זײַן נארע: הא־הא־הא־הא! הו־הו־הו־הו! כאד! כאד! און באלד באווײַזט זיך דער וואלף. זיי יאגן אים פון אלע זײַטן מיט א ווילדן געשריי, און די חיה שפּרינגט ארויף אויפן שטייניקן נעהייב און בלײַבט דארט שטיין, גרא־גרין, געזילבערט אין בלייכן

לבֿנה־ליכט מיט צעבליצטן אויגן־פֿייער און אימהדיק געשטשירעטע ציין פֿון זיין שפּיציק־פֿאַרקרימטער מאָרדע, די לאַפּעס איינגעצויגן, גרייט צום שפּרונג. די פּויערים דרענגען זיך צונויף מיט די רוקנס צו די ביימערשטאַמען, צלמען זיך פֿון פּחד און פֿליסטערן: האָספּאָדי פּאָמילוי... אויף וועמעס האַלדז וועט דער וואָלף צו ערשט אַ שפּרונג טאָן? וועמען וועט ער צערייסן אויף טויט?... אַ ביסל דערווייטערט פֿון די פּויערים, נענטער צום וואָלף שטייט שייקע מיט שמאָל פֿאַרצוואַנגטע אויגן און שטאַרק פֿאַרביסענע ציין.

— האַ־האַ־האַ! דער ממזר, ער מיינט מעך... ער וועט שפּרינגען אויף מיר, פֿון פֿאָרנט וועט ער שפּרינגען... האַ־האַ! — טוט שייקע אַ געשריי און אַ וואָרף זיין שטעקן אויפֿן וואָלף און טרעפֿט אים אין קאָפּ. דער וואָלף טוט אַ לויף אַראָפּ פֿון זיין געהייכטן אָרט און שייקע באַווייזט אין איין רגע זיך זייטיק אַ שטעל צו טאָן איידער דער וואָלף גיט אויף אים אַ שפּרונג. שייקע טוט אַ כאַפּ אַוועק דעם קאָפּ און גיט אים גענייט זיין העכער דערהויבענעם לינקן אַקסל. ער דערפֿילט אַ טיפֿן ביס און טוט אַ ריס זיין אַקסל פֿון די וועלפֿישע ציין. דער וואָלף הענגט אויף אים אַ רגע מיט איינגעגראָבענע לאַפּע־נעגל, ביז אין פֿלייש אַריין, אָבער שייקע כאַפּט אים אַז מיט די פֿינגער פֿון איין האַנט די פֿעל אונטערן האַלדז און מיט די פֿינגער פֿון דער אַנדערער האַנט די פֿעל אויפֿן קאַרק און ווערגט אים מיט שטאַרקן קלעם פֿון די הענט און לאָזט נישט אָפּ. זיי פֿאַלן אַוועק צו דער ערד און דער מענטש און די חיה ראַנגלען זיך אַ רגע איינער מיטן אַנדערן אין אימהדיקן געוואַלגער, נאָר שייקע לאָזט נישט אַרויס פֿון זיינע הענט דעם האַלדז און נאַקן פֿון דעם וואָלף. ער וואַרפֿט זיך אויף אים מיט זיין גאַנצן לייב, האַלט אים מיט אַ קני אויפֿן בויך און ווערגט אים אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער מיט די פֿאַרצוואַנגטע פֿינגער, אַז די פּויערים, אַ ביסל דערווייטערט, צונויפֿגעדרענגט, קוקן מיט פֿאַרכאַפּטן וווּנדער און צלמען זיך פֿון פּחד. ביז וואַנען דער וואָלף בלייבט ליגן טויט, מיט אויסגעשטרעקטע לאַפּעס און בלוטיק־צעגאַוועטן שנויץ.

שייקע הייבט זיך אויף פֿון דער ערד. ער טוט אויס אַן אַרבל, וואַשט אָפּ מיט הויפֿנס שניי זיין בלוטיק־צעריסענעם אַקסל, פֿאַרבינדט די וווּנד מיטן צעריסענעם העמד־אַרבל און פֿאַרשנירט זי מיט אַ שטריקל. ער אָטעמט אָפּ מיט אַ בלאָז פֿון פֿולע באַקן, מיד און בלייך, דערנאָך טוט ער ווידער אָן דעם ראָק און דעם מאַנטל, פֿאַרציט ענג דעם לעדערנעם רימען, נעמט זיין פֿוטער־היטל און טוט דאָס זייטיק אָן אויף אַן אויער. ער וואַשט די הענט מיט שניי און ווישט זיי אָפּ מיט אַ פּאָלע, געפֿינט זיין שטעקן און נעמט אים ווידער אונטערן אָרעם.

— אָ, אַוואַ, אַ שיין שטיקל אַרבעט געווען. נו, כ'האָב אים אַוועקגעלייגט דעם אַלטן וואָלף, אַ יאַקזשע, האַ־האַ־האַ! — זאָגט ער צו די פּויערים. נאָר זיי ענטפֿערן אים נישט אַ וואָרט. זיי בינדן דעם וואָלף די לאַפּעס מיט שטריק, נעמען אים אויף אַ דרענגל און טראָגן אים אויף אַן אַקסל אַוועק פֿונעם וואַלד.

ער איז אַזוי שווער אַז צוויי פּויערים טראָגן אים פֿון פֿאָרנט און צוויי פֿון הינטן מיטן דרענגל אויף די אַקסלען. די אַנדערע פּויערים גייען פֿון הינטן, ווי נאָך אַ לוויה. זיי רעדן צופֿרידן אַלע אין איינעם און זאָגן נאָך דעם וואָלף שבֿחים ווי נאָך אַ בכּבֿודיקן מת. זיי רעכענען אויס וויפֿל שאָף, קעלבער און אַמאָל אַפֿילו רינדער און פֿערד דער אַלטער גזלן האָט צעריסן אין די שטאַלן ביי פּויערים פֿון די אוליצעס און די דערפֿער פֿון דער געגנט, און וויפֿל ס'זענען ווערט געווען די שאָדנס, וואָס די באַלעבאָטים האָבן געליטן.

— נו, אַ לויב צו גאָט, מען האָט אים שוין אָוועקגעלייגט, אַ יאָקזשע...

שייַקע האָט געשפּאַנט זייַטיק, אַ ביסל דערווייַטערט פֿון דעם געזעמל פּויערים. ער האָט אַלע מאָל געוואָרפֿן אַ בליק אויף דעם טויטן וואָלף, וואָס די פּויערים האָבן געטראָגן מיטן דרענגל אויף די אַקסלען, אַ קנאַפּיק־צעשויבערטן, מיט די געבונדענע לאַפּעס אַרויף, דעם קאָפּ און דעם ווײדל זייַטיק אַראָפּגע־האָנגען, די ציין אין געעפֿנטן שנויץ פֿאַרביסן אין דער צונג, — אַ נעבעכ־דיקער פּגר, אַז ס'האָט דעם יונג פֿאַרקלעמט דאָס האַרץ, ווי וויל ס'האָט אים היים געשמאַרצט די וווּנד פֿונעם צעריסענעם אַקסל, און ער האָט געפֿילט אַ גרויסע נקמה־פֿרייד.

דער שפּעטנאַכטיקער פֿראָסט האָט שטיל געברענט מיט שאַרפֿן, בלאָען פֿייַער־גלאַנץ אויף די ווייַסע שנייפֿעלדער און דער געלער לבֿנה־שאַרבן אין הימל־קייַלעך האָט געשמייכלט מיט זייַן פֿאַרהוילענעם שאָטן־גליווער איבער דער בלייך־געליכטיקטער ווינטערוועלט.

האַרבסט אין סאַד

דאָס לעצטע ווינטעראויבסט אין סאַד ווערט שוין אַפּגעטרעסעט פֿון די ביימער און איינגעזאַמלט לעבן שטרויביידל אין זעק. אַנגעשיט אין הויכע קופּעס. גרויסע, העל־גרינע ווינטער־עפּל, טונקל־גרינע דיליע־באַרן, רויטע, זאַפֿטיקע קאַסטנס וועלשענע ניס, נאָך אין זייערע געשפּאַלטענע ראָסע־נאַסע גרינע הויטן. דער שאַרפֿער אויבסט־ריח פֿאַרשמעקט די וועלט מיט זיס־האַרבן אַטעם־פֿלאַטער, וואָס קילט אַפּגעזעצט אין געטיפֿטן שאָטן־טונקל פֿון מאָכיקע גראָזן און אַנטפּלעקטע ערדוואָרצלען, אַנגעזאַפּט מיט ראָסע.

ר׳ זעליק דער סאַדאָווניק איז פֿון באַגינען אָן זייער פֿאַרהאַוועט, אַנגעבויגן מיט די לאַנגע ציצית פֿונעם לייב־צודעקל איבער די שטיוול. דעם געלאַטעטן שפּענצער צעכראַסטעט, די אַלטע יאַרמולקע פֿאַרשפּיצט אויפֿן האַריקן קאָפּ און די רויט־געזילבערטע באָרד אונטערגעהויבן ווי אַ פֿייערפֿליגל, שפּאַנט ער אַהין און אַהער צווישן די ביימער, טרעסעט אַ בוים און קלייבט די עפּל אין זאַק אַריין.

דראַפּעט זיך אויף אַ בוים און רייסט די עפּל אין אַ טאָרבע אַריין, אַנגעהאַנגען מיט אַ שטריק אויפֿן אַקסל און ער טרייבט אונטער די אויבסט־רייסער, דאָרפֿישע שקצים, לאַנגע ווי דראָנגען, באָרוועסע שיקסעס מיט בלאָנדע צעפּ און געדויטלטע פּיסקעס. זייערע גרויסע ווייס־בליציקע ציין, ווי העק, בייסן זיי כסדר אַריין, מיט זאַפֿטיקן קנאַק, אין די שענסטע גרעסטע עפּל, ווערטלען זיך געגאָגערט, לאַכן מיט קוויטשיקע קולות און זינגען שפּאָט־לידלעך פֿונעם ייִד:

— זשיד, זשיד כאַלאַמיד, וויטער וויע, אַ וויז ביזשיט פּאָהוביל טשאָביטי, טאָי פּאַשאָל.

ר׳ זעליק וואַרפט צו זיי אַ וואַרנדיקן קוליק, צאַרנט און שרײַט מיט זײַן מוראדיקן געבייזער־קול:

— אַ כאָלערע אין די בײַכער, בענקאַרטע, היידא, היידאַ, גיכער, גיכער, רירט אַ האַנט גנבים, פרעסער, אַ רוח אין אײַערע געפּגרטע מאַמעס אַרײַן. האַ! זע נאָר ווי מ׳שפּילט זיך מ׳וויל נישט אַרבעטן! פאַר אומזיסט וויל מען צוויי זעקסער, זײַן בלוט, טאָג־לוין? אַ קרענק וועט ער צאָלן און נישט קיין געלט. רויבער, גזלנים. אַרויס פונעם סאַד...

נאָר די אויבסט־רײַסער האָרכן אים נישט. פּאַוואָליע רײַסן אָפּ די שקציס עטלעכע עפּל פון די צווײַגן, קריכן אַראָפּ פון די ביימער, זיי טראָגן די עפּל אין די ברייטע שטרויען־געפלאָכטענע קאַפּעלושן מיט ביידע הענט צום בײַדל אָפּצושיטן אויף דער אויבסט־קופּע. די שיקסעס טראָגן די עפּל אין די פאַרהויבענע לײַוונטענע העמדער, איבער די נאַקעטע, גערויטלטע פּיס.

אַז זיי קומען זיך אָקעגן, געגענען זיי זיך צעשמייכלט און צעטענצלט, פאַרלעכ־ווײַז, זינגען גויִשע לידלעך און פירן אַרום עפּעס אַ גאַנצן שימחה־שפּיל פון האַרבסטיקער פּירות־אײַנזאַמלונג.

— האַפּ־האַפּ — רעב ליפּע! ווו איז ערגעץ דער גולם? מיטן קאָפּ אין דרערד, שונאי ציון. געוואַלד, ר׳ ליפּע, וואָס טוט מען נישט אַכטונג אויף מײַן פּראַצע — שרײַט ר׳ זעליק צעפּלאַמט פון אײַלעניש און ירגזון — מ׳קווילעט מער אָפּ, מ׳שטעלט מער בדלות! איר האָט נישט קיין יאַנדעס ר׳ ליפּע!

זוניק־מילד געלעכטיקט און זאַפטיק־קיל גזעטיקט שטייען די מידע האַרבסט־טעג פאַרוועבט אין חלומדיק פאַרקלערטער שטילקייט אין געצײַטיקטן סאַד. די ברייט־צעצווײַגטע אויבסט־ביימער גלײַען שוין גילדן־גערויטלט מיט וויאַ־נענדיקע בלעטער, צעפּלעמלטע פּײַערצונגען.

פון נאָענטן דאָרף טוט זיך אַלעמאָל ווי פאַרגעסן אַ טראָג דער זינגענדיק־געצויגענער קריי פון אַ האַן, וואָס פאַרזינקט נאָך טיפער דאָס פרידלעכע שווײַגן. פאַרהוילן אין די ביימער שנירלט פאַרבענקטער פייגל־געזאַנג ווי אַ געזעגן־טרויער פונעם ליבן זומער, איידער זיי פליִען אַוועק איבערווינטערן אין די ווייטע, וואַרעמע לענדער, מעבר לים. חלומדיק ציט זילבעריק צעגלאַנצ־טער שפּינגעוועב, צעוויגט אין דער בלאָער לופט. דאָס גרינע גראָז איז שוין פאַרטרוקנט און אײַנגעטרעטן צו דער ערד. די כאַפּטעס אַנטבלויזן זייערע פולע בעכער מיט געצײַטיקטע זאָמען. די גילדענע בינען זשומען שטיל מיטן מידן געפלי פון זאַטע בײַכלעך און זויגן שוין דעם לעצטן האָניקזאַפט פון די רויט־וויאַנענדיקע האַרן־בלומען. קוים וואָס מ׳זעט שוין אַ געלגרין גע־שפּרענקלט פּלאַטערל, מיט שוואַכן געשוועב איבער אַ וויאַנענדיקן קוסט. די ביימער וואָס זענען שוין ליידיק פונעם אָפּגעטרעסלטן אויבסט, שטייען צעשויבערט, מיט איבערגעקערטע געלע בלעטער און צעבראָכענע שטענגלעך. ס׳לעכטיקן פּלוצעם שטיקער בלאָער הימל אין דער הויך צווישן די אָפּגע־

לײדיקטע צװײַגן און דאָ און דאָרט, אויפֿן שפּיץ בוים, איז אָנטפּלעקט אַן איבערגעבליבענער עפּל. לאַנג פֿאַרלאָזענע פֿויגלנעסטן, געפֿלאָכטן פֿון דינע ריטלעך, װײך אויסגעבעט מיט קלײנע פֿעדערלעך און פֿאַרטרוקנטע בלומענ־בלעטלעך, זענען אַנטבלױזט צװישן דיקע צװײַגן־העלצער, װי מיט געשפּרײטע פֿינגער פֿון אַ שטאַרקער האַנט אונטערגעהאַלטן.

שװער און פֿול שטײען נאָך די יונגע בײמער מיטן אומצײַטיקן װינטעראױבסט. זײערע באַלאָדענע צװײַגן מיט אַראָפּהענגענדיקע גרינע זױערע עפּל, גרױסע װי קעפּ, האַרטע ברױנע דיליע־באַרן װי קופּערנע גלאָקן, זענען טיף געבױגן אונטער דער זאַטער לאַסט פֿון די פּירות און אונטערגעשפּאַרט מיט דרענגלעך. דאָס װינטעראױבסט װערט צום לעצט אָפּגעטרעסלט פֿון די בײמער, ערשט אין סוף חודש אלול. עס צײַטיקט שפּעט אום װינטער. אָנגעהױפֿט אין קופּעס אויף שטרױ, אין די קאַמערן און אויף די בוידעמס פֿון די סאַדאָװניקעס. עס װערט גילדן־געל און װײך אָנגעזאַפּט מיט זיסזאַפֿטיקער װײַניקײט און ס׳דױערט ביז ערבֿ פּסח. די שטעטל־לײַט קױפֿן נאָך אַ לעצטן װינטערעפּל אויף חרוסת צום סדר. דערװײַל איז ר׳ זעליק סאַדאָװניק נאָך זײער פֿאַרהאַ־רעװעט בײַם רײַסן און אײַנזאַמלען דאָס לעצטע זומעראױבסט. די געלע אײלעפּל מיט אַ רױט בעקל, װאָס שמעקן װי רױזן, די קלײנע טונקל־גרינע רינעטן מיט אַ פֿאַראַסט הײטל, װי אַ געמײן פּנים, נאָר אַ טעם האָבן זײ װי האָניק, די גלאַט־לענגלעכע „װײַנפּעסלעך" אָנגעגאָסן מיט זיסװײַניקן זאַפּט. די האַרטע סױבל־באַרן און די גלאַנציק־גילדענע קיניג־באַרן.

פֿון גאַנץ פֿרי אָן שפּאַנט ר׳ זעליק אַרום אין סאָד זײער פֿאַרהאָרעװעט. דעם געלאַטעטן שפּענצער פֿאַרגאַרטלט מיט אַ שטריק. אַ יאַרמולקע שיף אָנגערוקט אויף אַן אויער, דעם קאָפּ מיט דער רױט־געזילבערטער באָרד פֿאַרריסן אין דער הײך צו די בײמער און אַלע מאָל טוט ער מיט בײדע אָרעמס אַ נעם אַרום אַ דיקן בױם־שטאַם, גלײַך ער װאָלט אים מיט ליבשאַפֿט צוגע־דריקט צו דער ברײטער ברוסט און טוט מיט אים אַזאַ שטאַרקן טרעסע, אַז דער בוים טוט פֿון זיך װי פֿאַרכאַפּט פֿון שרעק אַ שיט אַראָפּ אַ געדעכטן שװערן האָגל עפּל מיט האַרטן געדעכטן שװערן קלאַפּ אין װײכן גראָז אַרײַן צו דער ערד.

ר׳ ליפּע, דער היטער, העלפֿט זײַן באַלעבאָס צונױפֿקלײַבן דאָס אָפּגעטרעסעטע אויבסט אין זאַק אַרײַן. דערנאָך טוט ער זיך ר׳ זעליק אַ טיפֿן בױג אונטער און ר׳ ליפּע פֿאַרגיט אים זײער געניט דעם שװערן אָנגעפֿולטן זאַק אויף דער פּלײצע, װאָס ר׳ זעליק טראָגט אַװעק צום שטרױענעם בײַדל און שטעלט אים דאָרט אַנידער לעבן די אַנדערע זעק אויבסט. ר׳ זעליק פֿאַרבינדט די זעק מיט שטריקלעך און מאַכט עטלעכע שטאַרקע קניפּ. ר׳ ליפּע װידער לײגט זײער באַדעכטיק, אַװעק פֿון אויבן אויף יעדן זאַק באַזונדער, אַ קלײן שטרױעלע, אַז ער זאָל האָבן אַ סימן טאָמער װעט דערװײַל חלילה געשען עפּעס אַ גנבֿה. דאָבײַ איז זײַן געל, שטאַרק געדינצלט זקן־פּנים מיטן װײַסן פּעכקע גאָרגל־בערדעלע חשודיק פֿאַרשפּיצט, מיט אַ גרין פֿלעמל אין די האָלב־

פארמאכטע אויגן, ווי ביי א לויערנדיקן קאטער, גרייט צו כאפן דעם גנב און געזיכערט מיטן זיסן נקמה־תענוג פון נצחון.

אין די דאזיקע טעג איז אנטפלעקט ר׳ ליפעס נוצלעכקייט. ער הארעוועט שווער ביים איינזאמלען דאס אויבסט און אין מיטן נאכט שטייט ער אויף פונעם שלאף, שפאנט ארום צווישן שווארץ־געשאטנטעביימער מיטן סענקאטן שטעקן אונטערן ארעם און היט מיט גרויס געטריישאפט דעם סאד. און ווען ר׳ זעליק צאלט־אויס פריוואטיק ר׳ ליפען דעם וואכן־לוין צען קופערנע זעקסער אויף דער האנט, איז זיין פלייציע אויסגעגלייכט מיט א באלעבאטישער צופרידנקייט וואס ער גיט א ייד פרנסה. און ר׳ ליפע ציילט איבער די מטביעות צוויי מאל, פארבינדט זיי באדעכטיק אין קניפל און באהאלט אין בוזעם מיט ווערדע, אז ער נעמט נישט אומזיסט קיין געלט, נייערט גוט פארדינטן לוין פאר זיין שווערער טירחה, א גאנצע וואך.

ביידע יידן באדן זיך לכבוד שבת אין דער שמאלער, קלארער וואסער־ריקע, אונטער די געדעכטע ווערבע־ביימער. זיי שמירן־אפ די שטיוול מיט פעטצעגלאנצטן דיאגעט, טוען אן פרישע געלאטעטע העמדער מיט קעלנער. די שווארצע ציינענע בעקעשעס מיט גארטלען און מיט ברייטע רויטלעכע שטריימלעך אויף די קעפ. די בערד און פיאות אויסגעצוואגן, זענען זיי מקבל שבת מיט פריידיקן געזאנג און אויסגעלייטערטע פנימער. דערהויבן פון קדושה גלייך די שכינה וואלט אויף זיי גערוט, צווישן די שטיל־שווייגנדיקע ביימער אונטערן בלא־געטונקלטן הימל־געוועב. דער גאנצער סאד מיט קילער אוונט־ראסע אנגעזאפט. און גלייך זיי וואלטן דערנאך אהיים געקומען פון דער שול, פונעם דאווענען, זאגן זיי זיך איינער דעם אנדערן מיט לייטזעליקן און מילדן קאפ־שאקל ווי גוטע שכנים:

— א גוט שבת.

— א גוט שבת.

זיי מאכן קידוש און עסן די סעודה מיט חלה.

קליין און שמאל, אויסגעסטראיעט אין זיין ענג בעקעשל מיטן פארשפיצטן שטריימל־ווערכל, דאס ווייסע פעכקע בערדל איידל אויסגעלעגט, האט ר׳ ליפע, דער היטער, א פנים ווי עפעס א בכבודיק רבילע און ר׳ זעליק, גרויס מגושמדיק צעקנאדערט, מיט זיין לאנגער רויטער בארד אין דער געלאטעטער בעקעשע און אפגענוצטן שטריימל, זעט ער אויס ווי ר׳ ליפעס שמש.

אז ביידע יידן דאווענען שבת אין דער פרי אין סאד, אונטערן נידעריקן, צעצווייגטן בארן־בוים, געהילט מיט די טליתים איבער די קעפ, שרייען זיי די תפילות מיט הויכע זינגענדיקע קולות, און די בארוועסע דארף־גויים, מיט די סטאנעס איבער די פלודערן, לאפאטעס און גראבליעס אויף די אקסלען, וואס גייען פארביי פון יענער זייט סאד־פלויט, צו די פעלדער, בלייבן א רגע שטיין, כאפן א קוק, הארכן מיט פארוואונדערטן אפשיי, און זאגן איינער צום אנדערן:

— זשידי פּיִנא שפּיעוואיאן נא שאבאס.

נאכן קידוש מאכן מיט א גוטן טרונק בראנפן, איז ר' זעליק מכבד ר' ליפען מיט א מעריב מאן־פלעצל. שפּעטער זיצן ביידע ייִדן אויפן ברייטן אונטער־געהאקטן שטאם־קלאץ און עלעהיִ ר' זעליק האט גענומען אן אורח אויף שבת, איז ער מהנה ר' ליפען מיט דער סעודה. זיי מאכן המוציא איבער א גרויסער געשמאקער בולקע. ר' זעליק האלט פעסט צווישן די קני די קאלטע ערדענע טעפ געקעכץ, וואס זיַין ווייב, אין דער היים, גיט אים אלע פריַיטיק מיט אין סאד אריַין אויף שבת.

ביידע ייִדן עסן פאוואליע מיט הילצערנע לעפל, פונעם טאפ קאשע מיט יויך, א שטיקל פלייש, לאקשן־קוגל, מערן־ציִמעס, פארטרינקען מיט קאלט וואסער פונעם ליימענעם קרוג. לעגן זיך אונטער דאס הארץ מיט א זיסער באר, דערקוויקן די נשמה מיט וויכן וויַיניקן עפל, גלעטן זיך אפ בנעימותדיק די בערד, בענטשן זאט און פרום מיט א לויב־זיפץ דעם באשעפער.

במנוחה, פון א גאנצער וואך הארעוואניע, שלאפן זיי זיך גוט אוים אויפן גראז, אין קילן שאטן אונטערן בארן־בוים און זאגן דערנאך א ביסל תהילים, מיט א וויינענדיק פרומען ניגון און צעהוידעטע פלייצעס.

די טיפע בלאקייט פונעם קלארן הימל געוועלב האט באקומען א רויז־וויַיסן געשימער ווי געגעפלט מיט בלאסן זילבער־שטויב, און די נידעריק־צע־שטראלטע סוף־זומער־זון האט שוין קיל געגרויטלט באגלאנצט די גרינע צוויַיגן־בלעטער פון די ברייט־צעוואקסענע סאד־ביימער מיטן העלן גאלדבראַען פון די שטילע הארבסט־טעג. די צעשויבערטע ביימער זענען שוין באלד איַינגאנצן אפּגעלײדיקט פון די פּירות. ס'פאלן שוין פון זיי געל־פארוויאנעטע בלעטער מיט גרינגן געפלאטער צום דין צעטרעטענעם פארוויאנעטן ערד־גראז. דינע זילבערדיק צעגלאנצטע פעדים שפּינגעוועב שוועבן צעוויגט אין דער לופטן און אונטערן בלאען הימל ציט פאוואליע א לעבעדיקער דריַיעקיקער וואלקן פון שוועבנדיקע בושלעס מיט לאנגע געשטרעקטע, רויטע שנאבלען און פיס, אהין ערגעץ, קיין דרום, איבערצווינטערן אין די ווארעמע לענדער. פון די פארוויאנעטע בלומען כאפּטעס שיטן זיך שוין די זריעה־מאנדלען ווי פון גילדענע בעכערלעך.

אן איינציקער פויגל זינגט חלומדיק פארבארגן ערגעץ צווישן די ביימער און א גרא העזל לויפט פארביִ מיט לאנגע אנגעשטעלטע אויערן און ווערט נעלם אין דער גילדענער כאפּטע־געדעכטעניש. ס'שמעקט מיט דער שפע פון איַינגעזאמלטער תבואה, געציַיטיקטע פירות, בהמה־מיסט און שווארצע הארבסט־ערד פון די ארומיקע שניט־פעלדער.

פולע זעק און אנגעשיטע הוילע קופעס מיט עפל און בארן, קאסטנס מיט וועלשענע ניס און לאנגע, שמאלע פעסלעך, אנגעפילטע מיט טונקלרויטע פלוימען, פריש באהויכטע מיט מאט־זילבערדיקן ראסע־אטעם, זענען אנגע־הויפט אויבן אין סאד, לעבן שטרוי־בײדל. די קילע הארבסט־לופט איז

שווער און געווערציק הארב אנגעפּלייצט מיט די וויניק זאפּטיקע און האניק זיסע ריחות פונעם אויבסט. הויך אין די זוניק־באגילדעטע ביימער־צווייגן ציטיקן די לעצטע ווינטערעפּל ווי גרויסע גרינע קעפּ מיט א רויט בעקל און די הארטע זויערע דאליע־בארן ווי ברויז־אפּגעברענטע פּנימער, ציטיקן נאך פארגאסענע מיט זונענגלאנץ צווישן די הארטע גרינע בלעטער פון זייערע שמאלע ביימער־צווייגן.

אין דער שאטנדיקער שטילקייט צווישן די סאד־ביימער הערט מען, דאכט זיך, דעם אומעטיקן אפּקלאנג פונעם אלולדיקן שופר־בלאזן, וואס יידן פּרווון אויס, דארט אין וויטקייט אין דער שטעטלדיקער שול, גלייך די הארבסטיק־זוניקע וועלט איז אנגעזאפּט מיטן פרומען אטעם פון די פארכטיקע טעג.

ראש השנה שטייט פאר דער טיר. עס זענען די לעצטע טעג פונעם אויבסט־איינזאמלונג אין סאד. ר׳ זעליק דער סאדאווניק און ר׳ ליפּע דער היטער, הארעווען מיט אלע כוחות פון זייערע צעקנאדערטע לייבער. זיי טרעסען די ביימער און קלייבן דאס אויבסט אין זעק, דראפּען זיך אויף די הויכע ביימער און רייסן די לעצטע עפּל און בארן פון די צווייגן אין גרויסע טארבעס אריין. זיי טראגן די פולע זעק אויבסט, אנגעבויגענע אויף די פּלייצעס, די פולע קעסטלעך ניס און פעסלעך פלוימען, אויף די קעפּ, אויף די קארקן.

ביידע אלטע יידן זענען אין די בלויזע העמד־ארבל, די לאנגע ציצית פון די לייב־צודעקן איבער די הויזן, די יארמולקעס פארשפּיצט אויף די גראע קעפּ. ביי ר׳ זעליקן איז די גרויסע רויט־געזילבערטע בארד זייטיק אונטער־געהויבן, ווי א זילבערנער פליגל אין זוניק־שאטנדיקן געפליטער צווישן די ביימער און ר׳ ליפּעס קליין ווייס בערדל איז פארקלעפּט מיט שטרויעלעך און גראזן.

— א גערעטעניש היי־יאר, קיין עין הרע, א יא, ר׳ זעליק? וויפל א שטייגער קאן דער סאד אראפּווארפן ריווח? אפשר א גאנצן הונדערטער מזומן א יא?

— הא, וועג? — ענטפערט ר׳ זעליק און שטעלט אונטער מיט א האנט ס׳אויערלעפּל, ווי וויל ער איז גאר נישט טויב.

— מ׳לייזט אפּ ב״ה שיין געלט פארן אויבסט אין שטעטל, אין מארק. די ווייבער קערן א סך קויפן, ערב יום־טוב, א יא? ר׳ זעליק, הא? — רעדט ר׳ ליפּע וויטער, מיט זיין שטילן ניגון־קול.

— נישקשה, מ׳זעט א גראצער, מ׳דארף אפּצאלן די חובות, געבן די מענטשן אויף יום־טוב. — טוט ר׳ זעליק א שווערן שאקל מיטן קאפּ.

— הערט איר, ר׳ זעליק: אמאליקע יארן, אז ס׳איז געווען א גערעטעניש אין די סעדער, איז אויבסט געווארן ביליק, בלאטע. מ׳האט אומזיסט אפּגעהארעוועט א גאנצן זומער און צום סוף האט מען נאך געמוזט דערלייגן צום מיסחר. מ׳איז בדיל הדל געווארן. מ׳האט אנגעווירן א פארמעגן.

ר׳ זעליק קנייטשט ברוגז דעם האַרטן שטערן און שווייגט. וואָס בעבעט ער עפּעס, דער טיפּש, אַ לויזער קאָפּ, ר׳האָט שוין נישט קיין אַנדערע דאגות? וואָס פעלט אים? אַבי זיינע צוועלף זעקסער וואַכן־לוין צאָלט ער אים אויס אַ יעדן פרייטיק, מזומן געלט.

— נו, און די סכנות וואָס מ׳האָט אויסצושטיין זענען ביי אייך גאָרנישט. מ׳איז דאָך פּשוט איינגעשטעלט מיטן לעבן, אַך, אַך... איר הערט, ר׳ זעליק, איין מאָל האָט געטראָפן אַז אַ ייִד, אַ סוחר, איז אַהיים געפאָרן פונעם יריד, ביי נאַכט, דורכן דעמבע־וואַלד, זענען אים באַפאַלן גזלנים מיט העק, מען האָט אים שיר נישט דערהרגעט און ביי אים גערויבט דעם גאַנצן בייטל מיט געלט. אפשר הונדערט ראַניש זילבער.

אַ שרעק קעלטל טוט אַ גליווער ר׳ זעליקן אין האַרץ. ער בלייבט שטיין אַנגעבויגן, מיטן זאַק עפּל אויף דער פּלייצע און ער קוקט אַן ר׳ ליפּען מיט אַ צעכעסטן בליק, גלייך ער וויל אים דורס זיין:

— איי ווי, ר׳ ליפּע, זענט איר אַ ייִד, אַז עס מעג אַ רוח אין אייער טאַטנס טאַטן, כ׳לעבן, איר הערט צי ניין?

בייזערט זיך ר׳ זעליק מיט צעקרימטע ליפּן פון גרימצאָרן און ער גייט אַוועק מיט גיכע שפּאַן.

— וואָס! ר׳ זעליק איר גלייבט נישט? — שרייט אים נאָך ר׳ ליפּע, פון אונטן, אויכעט מיט אַ זאַק עפּל אויף די פּלייצעס — מ׳האָט אפשר פאַר יאָרן, ערב ראש השנה, נישט אַריינגעבראַכט אין שטעטל משה שמואל, דעם סערעדינצער אַרענדאַר אַ טויטן, וואָס מ׳האָט געפונען אין דעם דעמבע־וואַלד? די שקצים האָבן אים דאָרט ביי נאַכט דערהרגעט.

◆

אַלע פאַרטאָג איידער די זון גייט אויף, פאַרהילט אין נאַכטביק־טונקעלן שטילשווייגן, אַנגעזאַפּט מיט קילער פעלדראָסע, אונטערן אויסגעשטערנטן הימל, פירט ר׳ זעליק אַ פול אָנגעלאָדענעם וואָגן מיט זעק און קאַסטנס אויבסט, פונעם סאָד אין שטעטל אַריין. אַנגעבויגן, מיטן קאָפּ צו דער ערד, מיט לאַנגע געשפּרייטע פיס, שלעפּט דאָס ברוינע קנאַכיקע פערד מיט אַלע כוחות דעם שווערן וואָגן זיס־זאַפטיקע משא, איבער די שמאַלע צעגריבערטע פעלדוועגן, דערנאָך דורכן אימהדיק פינצטערן דעמבע־וואַלד און ווידער מיטן פעלדוועג, בערגל אַרויף און בערגל אַראָפּ, ביז מען קומט אָן אין שטעטל און ר׳ זעליק פאַרפאָרט מיטן וואָגן אין מיטן ליידיקן מאַרק און בלייבט שטיין.

— אַ הוי! זאָגט ער צום פערד און שטייגט אַראָפּ פונעם וואָגן מיטן בייטש אונטערן אָרעם.

צום ערשטן שפאנט ער אויס דאס פערד פונעם וואגן און בינדט עס אן מיט די לייצן צום דישל, אז ס'זאל קענען אפרוען און ער טוט אים א לייכטן, פריינדלעך געטרייען זעץ מיטן קוליק אין בויך:

נו, הא, נעם פ... זיך אויס.

דאס פערד פאלגט דעם בעל־הבית, ס'פארהייבט דעם וויידל מיט א רעשיקן גאס. דערנאך ברענגט דער ייד פונעם מארק־ברונעם א שעפל פריש וואסער, טרינקט אן דאס פערד און שיט אים אן א פול קעסטל פיטער, א סך שטרוי־סיעטשקע און א קליין ביסעלע האבער, און ער צעמישט עס מיט בידע הענט. נאר דאס פערד צעבלאזט מיט די נאזדרעס די שטרוי־סיעטשקע און זוכט ארויס מיט די לעפצן די זערנעם האבער און קייעט מיט זיינע גרויסע ציין פאוואליע און געשמאק. ר' זעליק קוקט זיך דערווייל ארום אין לעדיקן מארק. אויף די געהויקערטע שטעטל־שטיבער מיט די בלאלעך געקאלכטע ווענט און געלאטעטע שינדלדעכער, ליגט דער נאכטיק הארטער שלאף פון די פארהארעוועטע לייט. אין גראבלוילעכן הארבסטיקן דעמער־נעפל פונעם ערשטן שפראץ אויף טאג דערהייבט זיך אין מיטן די אלטע, שטיינערנע שול. אויף אירע לאנגע געטונקלטע פענצטער דרימלט פארכטיקע קדושה. דערנעבן שטייט דעם רבס הויז מיטן ברייטן שטערן־געזימס, דער אנגעבויגענער הילצערנער בית המדרש און אויבן ביים ברעג פונעם לאנגען קייזער־שטראז איז דעם רבינס געמויערטער הויף האלב פארבארגן צווישן קוסטע ביימלעך. זייטיק הויערן ברייט און שווער ווי אנגעדראלן מיט שטומען ברוגז, די צוויי קלויסטערס, דער פוילישער מיטן לאנגן צלם אויפן הויכן גלאקן־טורעם און דער רוטענישער מיט די קליינע קרומע צלמים אויף די בייכיק־אנגעשטעלטע ציבאלע טורעמלעך. דעם פריצס מויערל און דעם גלחס גרויס הויז זענען באשאטנט, ארומגעשטעלט מיט הויכע טאפאלביימער, הינטער די פלויטן פון די גערטנער. פון ווייטנס טונקעלן געגעפלט צווישן די ביימער די גויישע גאסן מיט די ליימענע כאטעס און שטרויענע דעכער, די פאדווירעס אנגעשטעלט מיט הויכע סטויגן שטרוי. מ'הערט שוין פון זייערע שטאלן מרוקען בהמות, הירזשען פון פערד, חזירים כרוקען, הענער קרייען, הינט בילן. בארוועסע גוים, די גראבע לייוונט־סטאנעס איבער די קורצע לייוונטענע הויזן, מיט ברייטע שטרוי־היט אויף די קודלאטע קעפ, פארן שוין דארט מיט פערד און וואגנס אין די פעלדער ארויס, צום קארטאפל־גראבן, די סנאפעס תבואה איינזאמלען, די ליידיקע שניטפעלדער צעאקערן פאר דער ווינטער־זריעה.

די הימל־בלאקייט בלייכט מיטן לעצטן ציטער פון די געלאשענע שטערן. דער זילבעריקער לבנה־הארן פארגייט אין דרום־מערב; דער אויפגעגאנגענער מארגנשטערן בליצט מיט גרינלעך דימענטענעם געשטראל און ווערט פארבלאסט פון ערשטן רויזן פייערשטרייף איבערן שווין־העלן מיזרח הימל־ברעג. די זון קומט באלד ארויס מיט נעפלעך געררויטלטן געשטראל אויף די צעבליעסקעטע פענצטער־שויבן פון די שטיבער. דער רויטער בלעכענער שול־דאך

כאפּט אַ בלייכן פלאם. דיביימער זענען פאַרגאָסן מיט גילדענעם בלעטער־גלאַנץ און די צלמים אויף די קלויסטערס גליִען מיט שאַרפן בליאַסק. די טאָג־העלקייט צעשימערט די פאַרדרימלטע וועלט מיט ראָזער פרישקייט פונעם האַרבסטיק־קילן פרימאָרגן־גאָלד און דאָס גאַנצע שטעטל איז איבערגעקערט מיט די דעכער אַראָפּ, צעשפּיגלט אין די קלאָרע וואַסערן פונעם ברייטן זוניקן טײַך איבערן בלאָען הימל־געוועב פון אונטן אַרויף.

נאָר עפּעס אַ גראָלעכער וואָלקן־שטרײַף, לאַנג און שמאָל, מיט אַ ברייטן קאָפּ און טונקל־גלאַנציק געדרייטלט, וואָס זעט אויס ווי אַ גרויסע פאַרבלוטיקטע האַק, לייגט זיך מיטן שאַרפן שפּיץ איבערן זון־פּנים און צעשנײַדט זי אויף צוויי העלפטן. די געגעכטיקטע פרימאָרגן־וועלט שאָטנט פּלוצעם מיט אַן אומהיימלעכען געפּלימער.

ר׳ זעליק הייבט אויף אַ פאַרקלערטן בליק צום הימל. ער ווייסט, אַז דאָס איז הײַנט אַ סימן אויף אַ נעפּלדיק פינצטערער נאַכט און ס׳ווערט אים עפּעס שווער אויפן האַרצן. וואָרום דער ייִד באַדאַרף הײַנט בײַ נאַכט צוריק פאָרן מיטן פערד און וואָגן אין דאָרפישן סאָד אַרײַן דורכן דעמבע־וואַלד און ס׳טרעפט אַז אין אַזוינע נעפּלדיק־פינצטערע נעכט לאָקערן דאָרט גזלנים מיט העק אויף אַ ייִדן.

דער האַרבסטיק־קילער זון־גלאַנץ וואַרפט אַ שווערן בליאַסק, ווי פון אַן אַלטן זילבער־שפּיגל איבערן טונקל־געדרייטלטן שול־דאַך, העכער דערהויבן איבער אַלע שטאָטישע שטובדעכער, אונטערן בלאָס־בלאָען הימל־קײַלעך. פריהאַרבסט געגנעפּל איז שוין פאַרזאָפּט מיט דער שטראַליקער פרייד פון די יום טובֿ טעג און געזעטיקט מיט די זיסע זאַפטן פון געצײַטיקטע פּירות. פון די שטוב־פענצטער בליאַסקען די גלאָז־שויבן אונטער די ווײַסע פאַר־הענגלעך, מיט יום טובֿדיקער קלאָרקייט איבערן מאַרק־פּלאַץ און די פאַר־האַרעוועטע מאַנסלײַט האָבן שוין אָנגעהויבן צו ווײַזן דער וועלט זייערע אויסגעלײַטערטע באַרדיקע פּנימער פון די נאָענטע פאַרכטיקע טעג.

די גאַנצע שטאָט איז האַרב באַשמעקט מיטן זיס־ווײַניקן אויבסט־ריח פון די הייפנס עפּל, באַרן, פלוימען און וועלטשענע ניס, וואָס ר׳ זעליק דער סאַדאָווניק ברענגט אַלע טאָג מיט זײַן שווער־באַלאָדענעם וואָגן פון די דאָרפישע סעדער אין מאַרק אַרײַן און פאַרקויפט די ווײַבער אויף יום טובֿ. די קינדער נאַשן די פּירות פון פולע קעשענעס, מיט פרייד־צעגלאַנצטע אויגן און פולע מײַלער זיסן זאַפט.

אין די בלאָ־געקאַלכטע שטיבער גרינט און רויטלט מיט פולע שיסלען אויבסט, די מאַרק־זיצערינס האָבן שוין פולע מולטערס, זעק און קעסטלעך, מיט פרישע עפּל און פלוימען צום פאַרקויפן, די קרעמער אין די געוועלבן קנאַקן מיט די ציין יונגע וועלטשענע ניס, אַלע בײַסן אַרײַן אין גרויסע געלע עפּל מיט אַ רויט בעקל, מען עסט זאַפטיקע פלוימען, מען שפּײַט פונעם מויל די האַרטע קערן און דער זיסער תענוג פונעם זאַפטיקן אויבסט דערקוויקט שוין

דאס הארץ פון די לייט מיטן האפערדיקן בטחון אויף א גוט נייַ יאר. נאר ער, ר׳ זעליק אליין, דער אלטער ייִד מיט דער געזילבערטער רויטלעכער בארד, אין זיינע ווייס־פארשטויבטע גרויסע שטיוול, די פאלעס פון זיין וואכעדיקן געלאטעטן בעקעשע־טיזליק פארשטעקט אין שטריק־גארטל, דעם צעדרייטן קאפעליוש איבער דער שווארצער יארמולקע ווי אן ערדערן שיסעלע אנגערוקט זייטיק אויפן גרייזן קאפ, איז צעקנאדערט אנגעבויגן מיט די ברייטע פארהארעוועטע פלייצעס, ווי באשווערט פון עפעס א מוראדיקער לאסט, וואס פאלט אויף אים אלע יאר אין די דאזיקע ערב ראש השנה טעג.

אלע מאל ווען ר׳ זעליק טוט א פארגנבעטן בליק צו דער בלייך געזילבערטער הארבסט זון, ווערן זיינע געדיכטע ברעמען־בוגנטן אונטערן צעאקערטן שטערן, ענגער פארקניפט פון עפעס א שטומער, פארקלערטער זארג, וואס טוט אים א נאג אין הארץ מיט א פארבארגענעם קלעם. דער זוניקער טאג אטעמט מיטן קילן געשטויב פון די גוייִשע פערד און וואגנס, וואס קומען אן און פארן אוועק מיט חלומדיקן געקלאפ און דריבנע פערד־געטענצל פונעם ברייטן מארק־פלאץ און דער צעבליעסקעטער צלם־שפיץ פונעם געהויכטן קלויסטערטורעם שפיזלט מיט גערויטלטן בלענד, די קליינע שפערלפייגל שוועבן ווי גראע וואלקנדלעך. זיי היפן צעשויבערט און פיפסן חלומדיק אויף די דעכער, איבערן מארק און ווערן פארבארגן אין שאטנדיקן געצווייַג פון די גרין־גילדענע וועג־ביימער, גארטן קוסטעס און הילצערנע פלויטן. בהמות מרוקען און עס קרייען די הענער מיט לאנג פארצויגענעם געדריידל. ערגעץ האווקעט א הונט מיט הייזעריקן געביל און דער מארק־גלאק קלינגט אין מיטן טאג געדרימל. אין בלאס־בלאען הימל קייַלעך איז די זון רויז צעגליט אונטער א קליינעם ווייסן וואלקן, ווי אונטער א שניי־בערגל. אז ר׳ זעליק נעמט רעכטעוועז די לידיקע קעסטלעך, זעק און טארבעס, פונעם אויספאר־קויפטן אויבסט אין וואגן און שפאנט ווידער אייַן דאס פערד ביים דישעל, דאכט זיך אים אויס, דאס די לייט, באַרדיקע ייִדן אין שווארצע בעקעשעס, ווייַבער מיט געבלימטע פאטשיילעס אויף די קעפ, בארוועסע ייִנגלעך מיט צעריסענע דאשעק־היטלען, וואס גייען פארביי דעם מארק, בלייַבן א רגע שטיין און קוקן אים אן מיט רחמנותדיקע אויגן, גלייַך זיי ווייסן עפעס וועגן אים א ביטערן סוד. ער הארכט אפילו עפעס שטילערהייט באדויער־ווערטער:

— זע נאר, ר׳ זעליק דער סאדאווניק... אי וואי אזא ייִד, א דעמב. א ווילער ייִד. כ׳לעבן, א פרומער, אן ערלעכער. אי וואי, אפנים אנגעצייכנט צום נייַעם יאר... נעבעך...

א בארוועסער גוי, אין א צעפליקטן גראבן לייַוונטענעם סטאן איבער די קורצע לייַוונטענע צעריסענע הויזן, צעבראסטעט און אויסגעדארט, ווי א בוים־ווארצל, מיט א ברייטן שטרויענעם קאפעליוש, אן א דנא, ווי א ראד, אויף זיין האריק צעקודעלטן קאפ, דרייט זיך ארום אין מארק פאר די טירן פון די ייִדישע געוועלבער, באהאנגענע מיט בונטן לעדערנע בייַטשן, אייַזערנע טעפ, רויט־געבלימטע כוסטעס, לאפאטעס, קאסעס און שטיקער לעדער און

ער קוקט באדעכטיק מיט זיינע קליינע גרינע, בייזע אויגן ווי הארט פאר־שטאכענע בלאטערס. ער טאפט און טאפט מיט די געשווארצטע הענט די סחורות און די באַרדיקע קרעמער מיט יארמולקעס טרייבן אים מיט געבייזער פון די שוועלן:

— א שטא טאקיי טו? וואס ווילסטו? עפעס קויפן צי גנבענען? אוועק פון דאנען, זאגט מען דיר, צון אלדע רוחות, גיי דיר, אוועק, אוועק.

— א יאקזשע — זאגט דער גוי און הייבט אויף די פארשפיצטע מארדע קרום באוואקסן מיט געלע האר־שטעכערס, ווי מיט שטרוי־ווארצלען — א יאקזשע, נעמא הראשי (נישטא קיין געלד). די יידן האבן ס'גאנצע געלט. הע־הע־הע, זשידי...

דער גוי שלענדערט פאוואליע צווישן די שטעלעס פון די ווייבער זיצערקעס מיט זעק אויבסט, מולטערס זעמל, בייגל און מאן־פלעצ, הויפנס טשוועקעס, קניפיק מעסערלעך, דודע פייפערס, גרינע, רויטע און בלאע סטענגעס, זעק מיט ציבעלע, דיניע־קערלעך, קעסטלעך מיט עפל און פלוימען און ער טאפט די סחורות, דינגט און דינגט און היט מיט די פארשטאכענע אויגן צי די ווייבער פארקוקן זיך נישט ערגעץ. נאר זיי טרייבן אים אוועק:

— גיי דיר, דא טשארטי מאטרי, אוועק פון דאנען, דו גנב איינער.

דער גוי טרעט אפ, דרייט זיך אהין און אהער אין מארק און ער גענעכט צו זעליקס וואגן. ער עפנט א מויל מיט גרויסע, קרומע, לאנגע און נאקעטע ציין ווי ביי א שארבן, טייטלט מיט א פינגער דעם ייד אין פנים אריין און זאגט מיט א גריילעכן געקוויטשל:

— א יאקזשע... זעליק... דו פארסט היינט ביי נאכט מיטן וואגן קיין וויספיוועץ אין סאד אריין? דורכן סערעדינצער וואלד? א יא? הע־הע־הע. געלט האסטו? געלט... א סך זילבער־געלט... הע? א ווו האלטסטו באהאלטן דעם ביטל מיט געלט?

דעם ייד טוט א ברען א כעס אויף דעם פרעמדן גוי, און ס'טוט אים א קיל א שרעק־קעלטל אין הארץ, ווי וויל ער ווייסט נישט פאר וואס און פאר ווען. ער בייזערט זיך אויף דעם גוי מיט מוראדיקן געשריי און טוט אים א שטויס אוועק מיטן עלנבויגן:

— וואס איז דאס דיין עסק? ביסט א גזלן, הע? אז געביי טעבי א באלעריע אין די גערערים אריין; א וואסער געלט?

— מ'וועט דער דערהרגענען, זעליק, ביי נאכט אין וואלד וועט מען דער דערהרגענען...

זאגט דער גוי זייער שטיל דעם ייד גלייך אין די אויגן אריין...

— וועמען וועט מען דערהרגענען, הע? וואס באלאקעסטו, דו, סוקין סין, ווילסט אז כ'זאל דיר דא ברעכן דיין טריפה ביין, הע? — פרעגט אים זעליק

אויבעט שוין מיט אַ שטיל קול, דאָס אָפּגעברוינטע פּנים פֿאַרקרימט פֿון גרימצאָרן און די באָרד מסוכּן אונטערגעהויבן, ווי אַ האַק.

— אַ וואָט טעבע... דיך וועט מען דערהרגענען, ביי נאַכט אין וואַלד וועט מען דיך דערהרגענען, און אונדזערע כלאָפּציעס וועלן ביי דיר אָוועקנעמען ס'גאַנצע געלט, אַ פֿולן ביטל מיט זילבער־געלט, האַ, האַ, האַ, — טײַטלט דער גוי ווידער מיט אַ פֿינגער דעם ייִד אין פּנים אַרײַן, ווי מיט אַ פֿאַרשפּיצט מעסער.

— אַז אַ טפֿוי צו דײַן קאָפּ, צו דײַן לײַב און לעבן, דו בענקאַרט, דו רוצח איינער, אַ טפֿוי — ווײַל אויף אים ר' זעליק זיִיטיק אַ שפּײַ טאָן. נאָר דער גויעצל איז פּלוצעם שוין פֿאַרשוווּנדן געוואָרן פֿון זײַנע אויגן, ווי אײַנגע־זונקען אין דער ערד אַרײַן.

— ווייסעד דאָרט וואָס, עפּעס אַן אַנשיקעניש, אַ גויעצל אַ גנבֿ, נו, מילא, אַ הי... — טוט ר' זעליק אַ קלער מיט געשטאַרקטן ווילן צו פֿאַרטרײַבן די אומרו פֿונעם האַרץ. אַוודאי מוז ער נאָך הײַנט בײַ נאַכט צוריקפֿאָרן אין ווײַטן דאָרף־סאָד אַרײַן, דורכן סערעדינצער וואַלד, מיטן אָפּגעלייזטן זילבער־געלט פֿאַרן אויבסט, אין זײַן פֿאַרקניפּטן לײַוונטענעם בײַטל, באַהאַלטן אין שטיוול־כאַלעווע. יאָ, יאָ, שקצים רויבער לאָקערן דאָרט אין פֿינצטערן וואַלד אויף ייִדן... נו, וואָסי? וואָס האָט ער מורא צו האָבן? אַ ייִד איז אין גאָטס הענט, צי ניין? ווייסעד וואָס. ס'גייט אַ נײַ יאָר מיט געזונט און לעבן און הצלחה, ווי ס'איז אים אָנגעצייכנט אין הימל.

אויסגעגלייכט די אַלטע ביינער, דעם באָרדיקן קאָפּ דערהויבן און דאָס האַרץ געשטאַרקט מיט פֿרומען בטחון, זעצט זיך ר' זעליק אַרויף אויפֿן וואָגן, נעמט די לייצעס אין די הענט און ער טוט אַ טרײַב דאָס פֿערד מיטן בײַטש:

— הייטאַ וויאָ, ווישטאַאַאַ.

דאָס דאַרע, ברוינע פֿערד נעמט לויפֿן, צעטענצלט מיטן שטויביקן שטאָטוועג און ר' זעליק אײַלט אַהיים צו קומען צו זײַן שטוב, אויפֿן בערגל, אַז אין אָוונט זאָל ער ווידער אָוועקפֿאָרן מיטן פֿערד און וואָגן, אַהין, אין ווײַטן דאָרף־סאָד אַרײַן, און בײַ נאַכט וועט ער מוזן דורכפֿאָרן דעם פֿינצטערן סערעדינצער וואַלד, וווּ ס'לאָקערן גזלנים אויף ייִדן־דורכפֿאָרער.

געהויכט אין גרינלעך־בלאָע דרום־הימלען איז די זון שטראַליק־ווײַס צעגליט מיט אַ מיד געטרויטלט שאָטן־געבלענד פֿון האַרבסטיק־קילן געגנפֿל. פֿון דער שול טראָגט זיך דער חלומדיקער געשאַל פֿונעם שופֿר, וואָס דער שמש פּרוּווט אויס און דאָס געדרייטלטע געבלאָז פֿלאַטערט קלאָר און טיף מיטן פֿרומען, זוניק־האַרבן אָטעם פֿון די פֿאַרכטיקע טעג.

אין די זוניקע האַרבסט־טעג ווערט ר' זעליק דער סאַדאָווניק גיך פֿאַרטיק אין שטעטל־מאַרק מיט זײַן וואָגן אויבסט, וואָס ער האָט געבראַכט צו פֿירן פֿון די דאָרפֿישע סעדער. די ווײַבער האָבן גיך אויסגעקויפֿט די פֿולע זעק

עפּל און באַרן, פֿלוימען און וועלטשענע ניס און ר׳ זעליק פֿאָרט באַלד אַ היים צו זײַן שטוב אויפֿן בערגל מיטן ליידיקן וואָגן. ער שפּאַנט אויס דאָס פֿערד, גיט אים אַ בונט היי צו קײַען, עסט אָפּ אָנבײַסן און באַלד טאָקע זיצט ער שוין בײַם גרויסן דעמבענעם שטוב־טיש, די יאַרמולקע פֿאַרשפּיצט אויפֿן אַלטן גראָען קאָפּ. די רויט־גרין־זילבערטע באָרד צעקנאָדערט און ער חשבונט פֿאַרקלערט מיטן קרײַדל אויפֿן טיש, פֿאַרשרײַבט צעקרימטע צאָלן, קאָטשערעס מיט לאַפּאַטעס, אויף דער טיר פֿון דער שאַפֿע, אויפֿן ברעטל פֿון פֿענצטער. ער ציילט באַדעכטיק צוויי מאָל דאָס אָפּגעלייזטע געלט פֿונעם לײַוונט בײַטל און שטעלט אויס אויפֿן טיש זײַלן גרויסע שווערע זילבער־ראַגישן, קראָנעס און זעקסערס, קופּערנע פּירערס און גראַצערס, אַז עס זעט אויס ווי אַ וועלדל מיט אָפּגעטעסעטע קלעצלעך.

דעם גרעסטן טייל פֿונעם געלט לייגט ער אַרײַן אין אַ שטאַרק לײַוונטן טאָר־בעלע, פֿאַרקניפּט מיט אַ דיקן שטריקל און באַהאַלט עס צום אַנדער שותּפֿות־געלט, אין גרויסן, גרינעם קופֿערט, געקאָוועט מיט אײַזערנע רייפֿן, וואָס שטייט אין שטובווינקל אויף פֿיר אײַזערנע רעדער און ער פֿאַרשליסט אים אויף צוויי גרויסע שלעסער. דעם שליסל באַהאַלט דער זיידע ערגעץ אין קוימען־לאָך אונטערן אויוון, אַז אַפֿילו די באָבע שׂרה אַליין ווייסט קיין מאָל נישט דעם אָרט פֿונעם באַהעלטעניש.

די דאָזיקע ריווח־געלטער וועט ר׳ זעליק פֿאַרטיילן זײַנע זין און איידעמס, די שותּפֿים צו די סעדער, ווען זיי וועלן אַ היים קומען אויף ראש השנה. זיי וועלן דערפֿון דאַרפֿן לעבן מיט ווײַב און קינדער, אַ גאַנצן ווינטער, העכער אַ האַלב יאָר צײַט, ביז איבער אַ יאָר, נאָך שבֿועות, און ער וועט נאָך האָבן דערפֿון אויבעט אײַנצוצאָלן אַן אַדרויף די פּריצים, ווען מען וועט בײַ זיי פֿונס־נײַ דינגען די סעדער אין די דערפֿער.

דעם אַנדערן טייל פֿון דעם אָפּגעלייזטן געלט לייגט ר׳ זעליק אַרײַן אין זײַן אייגענעם לײַוונטן בײַטל־טײַסטער, פֿאַרבינדט אים מיטן לאַנגן שטריק מיט שטאַרקע קניפּן און באַהאַלט אים אין שטיוול־כאַלעווע, מיט אַ שווער האַרץ, אַז עס זאָל אים חלילה נישט געשען קיין שאָדן, אַז ער זאָל נישט פֿאַרלירן, צי מען זאָל אים חלילה נישט באַגנבֿענען, צי באַגזלענען. וואָרעם פֿון די געלטער וואָס ער טראָגט בײַ זיך מוז ער נאָך אָפּצאָלן דעם רעשט חובֿות — די פּריצים אין די דערפֿער פֿאַר די געדונגענע סעדער, באַצאָלן דעם לוין די אויבסט־רײַסער, די דאָרפֿישע שקצים און שיקסעס, דעם וואָכן־לוין ר׳ ליפּען, דעם סאָד־היטער, אָפּצאָלן דעם סטעלמאַך פֿאַרן פֿאַררעכטן דעם וואָגן, אײַנ־קויפֿן זעק און כּלים.

דער טאָג פֿאַרגייט מיט האָרעוואַניע און זאָרגן און אַז עס נעמט דעמערן דער אָוונט, הייבט אָן ר׳ זעליק צו אײַלן כּדי צוריק צו פֿאָרן אין סאָד אַרײַן. די ווײַבער, טעכטער און שניר ברענגען שוין די קײשלעך מיט ברויטן און געקעכצן וואָס זיי שטעלן אַרײַן אין וואָגן, פֿאַר די מענער אין די סעדער.

ר' זעליק האט שוין אפגעדאווענט אין שטוב מינחה ומעריב און אפגעגעסן וועטשערע. די באבע שׂרה טוט אויף דער דרויסן שוועל פארזארגט א קוק צום אויסגעשטערנטן הימל. דער בלא־בליציקער אוונט־שטערן פארגייט אין טונקל רויט־געגעפלטן מערב הימל.

— זעליק, הערסט, עס וועט זיין א פינצטערע נאכט היינט אין דעמבע־וואלד... אפשר וואלסטו היינט איבערגענעכטיקט אין דער היים און מערשטעם מארגן אין דער פרי צוריק פארן אין סאד אריין, הא? פאלג מעך, זעליק, אפשר... ערב יום טוב זענען דא גזלנים אין דעמבע־וואלד — זיי לאקערן אויף יידן... עס איז א גרויסע סכנה... הערסט זעליק... אפשר...

ר' זעליק טוט אויף איר א שטרענגן, נאר רחמנותדיקן קוק פון זיינע שווערע האריקע אויגן, ביים רויטלעכן פלעמל פונעם אנגעצונדענעם נאפטלאמפ אין שטוב.

— וואס רעדסטו, שׂרה, דאס אויבסט שטייט אנגעגרייט אין די סעדער, מען דארף מערטשע שם פארטאג פארן אין שטעטל אריין מיטן וואגן עפל, זאל עד גאר נעכטיקן אין דער היים? געהערט אזוינס? חלילה! איך האב נישט קיין ציים. איך גיי שוין אוועקפארן.

די באבע שׂרה שוויגט מיט א שווערן הארץ. ר' זעליק טוט פרום א באריר מיט צוויי שפיץ פינגער דעם גרויסן הילצערנעם שיידל פון דער מזוזה, ביי דער טיר, א קוש די פינגער און ער זיצט שוין אויפן וואגן.

— זייט געזונט, שׂרה, קינדער, א גוטע נאכט. — וויא! — טוט ער א שמיץ מיטן בייטש דאס פערדל און עס נעמט אראפציען פונעם בערגל מיטן ליידיקן וואגן.

— פאר געזונט, זעליק! טאטע, שווער, זיידע, א גוטע נאכט! — שרייען אים נאך די ווייבער און די קינדער — פאר געזונט!

— א גוטע נאכט. זיי אפגעהיט ביים דעמבע־וואלד! הערסט זעליק, — זאגט די באבע שׂרה מיט פייכטע אויגן. זי באגלייט דעם מאן מיטן וואגן ביזן בערגל אראפ און זי קערט זיך אום, מיט א פארזארגטן זיפץ אין שטוב אריין און זי ווארפט אריין א נדבה, א גראשער, אין דער מאיר־בעל־הנס פושקע מיט פרומען הארץ־קלעמעניש.

די הארבסט נאכט הויערט קיל און פינצטער, אן א לבנה. דער טונקעלער הימל איז נידעריק, באזייעט מיט בליציקע שטערן, בלאע, רויטע, און גרינלעך צעפינקלטע, ווי יענעוועלטיק צעפלעמלטע אויגן, שטום און שרעקיק.

דאס פערד טענצלט מיט גיכן געלויף איבערן פעלד־וועג, גלייך עס וויל גיכער אנטלויפן פון די סכנות וואס לויערן אין דער שטילער פינצטערניש. פון וויטנס דריידלט דער אומעטיקער דודע־צעפייף פון א שייגעץ, וואס רייט אויף א פערד, ערגעץ צו נאכטיקער פעלד־פאשע. די ערד שמעקט הארב און רוי מיט אויסגעגראבענע קארטאפל.

בערגל אַרויף און בערגל אַראָפּ פאָרט ר׳ זעליק מיטן פערד און וואָגן, נאָך אַלץ פאַרקלערט אין זיינע חשבונות, פאַרוועבט אין דער שווערקייט פון די אויסגעהאָרעוועטע טעג פון זיינע לאַנגע יאָרן לעבן און פאַרזאָרגט אין די פאַרהוילענע סכנות פון די פינצטערע נעכט.

אַ פינצטער נעפּל פאַרהילט די וועלט ווען ר׳ זעליק פאָרט אַריין אין שוואַרצן דעמבע־וואַלד. פּלוצעם ווערט דאָס פערד אומרויק. עס נעמט פערקען מיט די נאָזדרעס, עס וואַרפט מיטן קאָפּ, עס פאָכעט מיטן לאַנגן ווידל, עס טוט דערשראָקן אַ הייב אַ הירזשנדיקן קוויטשל, עס רייסט די לייצן און עס בלייבט שטיין. אַהאַ! ר׳ זעליק ווייסט שוין וואָס דאָס באַטייט! דאָס פערד האָט מיט זיינע געשפּיצטע אויערן דערהאָרכט דעם אָטעם פון די פאַרבאָרגענע רויבער, וואָס לויערן אויף אים אין וואַלד... פון זינט ער איז צו זיין שׂכל געקומען איז דער ייִד גוט געניט אין דעם עסק. ער האָט דאָס שוין געזען נאָך אין די ייִנגל־יאָרן, ווען ער פלעגט פאָרן ביי נאַכט אין סאָד אַריין מיט זיין זיידן און מיט זיין טאַטן, די סאַדאָווניקעס, און מיט אים אַליין האָט שוין אויכעט אַ סך מאָל געטראָפן די זעלביקע צרה, אַז די שקצים רויבער האָבן אים צעהאַקט דעם קאָפּ מיט אַ האַק און באַגזלט. זיי ווייסן שוין אַפילו בירושה, אַז די ייִדן־סאַדאָווניקעס האַלטן באַהאַלטן דעם ביי טל מיטן זילבער־געלט אין שטיוול־כאָלעווע.

נאָר ר׳ זעליק איז אָבער שוין אויכעט גוט געוואָרנט און ער האָט שוין זיין גוט אויסגעפּרוּווט פאָרטל, זיך אָקעגן צו שטעלן די גזלנים.

צום ערשטן שפּאַנט ער גיך אויס דאָס פערד און פאַרקניפּט עס פעסט מיט די לייצן פון פאָרנט מיטן קאָפּ צום דישעל, אַז די רויבער זאָלן נישט קאָנען פאַרכאַפּן דאָס פערד און וואָגן און אַנטלויפן מיט אים. דערנאָך נעמט ער אַראָפּ דעם אייזערן־געקאָוועטן אָרטשיק פונעם וואָגן און ער האַלט אים שטאַרק אין ביידע הענט און לויערט, באַהאַלטן זייטיק, לעבן פערד. מיט פאַרביסענע ציין און פאַרקלעמטן אָטעם וואַרט ער, דער אַלטער געזונטער ייִד, גרייט צו דער מלחמה מיטן שׂונא, פאַר זיין לעבן, פאַר זיין האָב און גוטס.

באַלד טאַקע נעמט עפּעס אימהדיק שאָרכען אין דער נעפּליק־פינצטערער וואַלד־טיפעניש. עס דוכט זיך אַז די שוואַרצע ביימער־שאָטנס שלייכן דאָרט מיט פאַרגנבעטע באָרוועסע טריט. אַ רגע בליצן גאָר נאָענט בייזע גרינע אויגנד־פלעמלעך ווי פון וועלף. די באַנדע רויבער טוט זיך גיך אַ לאָז צום וואָגן, מיט גריילעכע גרימיק־צעפּליסטערטע קולות: דאַוואַי זשיד הראשי, באַ טעבע זאַביו! (גיב אַהער ייִד דאָס געלט, וואָרום מ׳וועט דיך דערהרגענען).

— אַ כאָלערע טעבע דאָס, ראָזבוי! (אַ כאָלערע וועל איך דיר געבן, דו גזלן)

— שרייט ר׳ זעליק צעפייערט פון גרימצאָרן. און מיט אַלע זיינע אָנגעדעמ־בעטע כּוחות, בירושה פון זיינע פאָטערס, ייִדן סאַדאָווניקעס פון דורות, טוט ער זיך אַ וואָרף אויף די שקצים רויבער. ער שלאָגט און האַקט אין דער פינצטער מיטן אָרטשיק איבער קעפּ, איבער לייבער, איבער הענט. ער דער־

לאַנגט זעץ אין פֿנימער און כאַפּט קלעפּ מיט אַ דרענגל איבערן קאָפּ, מיט אַ האָק אין אַקסל, שטעד פֿון אַ מעסער אין די הענט, אין פּנים. דאָס פֿערד הירזשעט מיט אימהדיקע קולות. און גלײַך די שטומע צונג ווײַסט מיט זײַן בהמהשן שׂכל, אַז עס דאַרף זיך אין דעם געשלעג אָננעמען פֿאַרן באַלע־באָס, שפּרינגט עס אונטער, אַהין און אַהער, עס שמײַסט מיטן שטאַרקן ווײדל אין די פֿנימער פֿון די אָנפֿאַלער, עס קאַפּעט מיט די אונטערשטע געקאָוועטע פּיס די שקצים, רויבער אין די בײַכער און עס בײַסט מיט די ציין ווי עס טרעפֿט נאָר אין די לײַבער פֿון די שׂונאים.

דאָס געשלעג דויערט אַזוי עטלעכע רגעס ביז די רויבער אַנטלויפֿן צעמזיקטע, צעבלוטיקטע, צוריק אין וואַלד־טיפֿעניש און ווערן נעלם אין דער נעפּלדיק קילער נאַכט פֿינצטערניש.

זעליק אָטעמט מיט טיפֿן געבלאָז פֿון מויל ווי געווײנטלעך נאָך אַ שווערער אַרבעט, ער גרימט און פֿלוכט אַז דער רוח זאָל דאָס נעמען, אַז אַ שׂריפֿה און אַ נכפֿה זאָל קומען אויף די שקצים־רויבער. אַהאַ ! ער האָט זיי גוט דערלאַנגט, גוט אָנגעבראַכן די ביינער ! מיטן אַרבל ווישט ער אָפּ דאָס צעבלוטיקטע פּנים, מיט אַ פּאָלע די צעשטאָכענע הענט און ער טוט גיך אַ טאַפּ מיט אַ פֿינגער בײַם שטיוול־כאַלעווע. — נו, עס איז דאָ... דער בײַטל מיטן זילבער־געלט איז דאָ... נישט געהאַט חלילה קיין שאָדן.

דערנאָך שפּאַנט ער ווידער אײַן דאָס פֿערד אין וואָגן, טוט דאָס גוטמוטיק געטרײַ אַ טרײַב מיטן בײַטש : — הייטאַ וויאָאָאָאָ ! לויף, לויף.

ביידע, דער מענטש און די חיה זענען שוין ווידער באַרויִקט און צופֿרידן מיט זיך און מיט דער וועלט און פֿערד־און־וואָגן פֿאָרט שוין ווײַטער אין פֿינצטערן וואַלד און דערנאָך מיטן פֿעלד־וועג, צום דאָרפֿישן סאָד.

ר׳ זעליק גיט אָפּ, אין זײַן פֿרומען האַרץ, אַ לויב און דאַנק דעם אויבערשטן, וואָס האָט אים געהאָלפֿן ניצול ווערן פֿון די גזלנישע הענט. ער וועט בענטשן גומל און מנדר זײַן ח״י צ״ל, אַכצן גראָצער, צו מזל און ברכה און צום לעבן, פֿאַר ליכט אין שול, לכּבֿוד יום טובֿ.

דער לעצטער וועג

ווי אַ באַהאַלטענע חיה־רעה אין טיפֿער טונקלקייט פֿון איר היל, וואָס מ׳זעט זי נישט, נאָר מ׳פֿילט די שרעק פֿון דעם בייזן בלוטדאָרשט, צעברומט פֿון שאַרף־ציינערדיקן גרימיקן פּיסק, אַזוי האָט וואָרענענדיק־בייז געברומט און געלאָקערט די פֿאַרטײַעטע אַשיק־גראָע ווינטערנאַכט. דער פֿראָסטיק־שאַרפֿער ווינטשטוים האָט טויב געשטורעמט די געפֿרוירענע וועלט מיט בלינדע שניי־זאַווערוכעס. אין געוועבל פֿון דער טויטער וויסטעניש האָט, ווי דער אָטעם פֿון גאָט, געשוועבט אַ ווײַס לעבעדיק פּאַרע־וואָלקנדל און זיך שווער געבײַלט און געבלאָזן פֿון די מיט די אײַזצעפּלעד אָנגעפֿרוירענע נאָזלעכער פֿון אַ פֿאַרוואָגלט פֿערד.

דאָס איז געווען בילמע, מנחמס פֿערד. מיט דעם צונאָמען „בילמע“ האָט מען דאָס פֿערד גערופֿן, ווײַל דאָס לינקע אויג איז בײַ אים געווען בלינד, פֿאַרצויגן מיט אַ טעמפּער, ווײַסער בילמע, ווי מיט אַ שאָלעכץ פֿון אַן איי. הײַנטיקע נאַכט האָט מען בילמען פֿאַרטריבן פֿון זײַן היים — פֿון זײַן ליידיק צעבראָכן שטעטעלכל, אַז ער זאָל גיין ערגעץ אַליין זוכן חיונה, אָדער אומקוקן ערגעץ אין די שנייִיקע פֿעלדער.

קרימלעד איז דאָס פֿערד אַצינד געלאָפֿן, געהאָצקעט מיטן לאַנג־געשטרעקטן האַלדז, מיט דער צעשויבערטער גריווע און דעם פֿאַרריסענעם וויידל, גלײַך אויף זײַן קנאָכיק־צעשונדענעם רוקן וואָלט זיך אַרויפֿגעכאַפּט און געריטן די בייזע נאַכט־חיה, מיט שפּיציק־פֿאַרקרימטער שד־מאָרדע און צעקרעלטע נעגלפֿים, וואָס שלײַדערט די ווינטן פֿון אירע שוואַרצהאָריקע לאַפּעס און שרפֿהט די וועלט מיטן פֿראָסטפֿײַער פֿון אירע נאָזדרעס.

אַפֿט מאָל איז דאָס פֿערד שטיין געבליבן, בהלהדיק אַ געשריי געטאָן אין נאַכט־טויבקייט, כּדי צו לאָזן זיך דערהערן, אַ שטאַרקן טרעסע געטאָן מיט דער פֿאַרשטאַרטער פֿעל, ווי אַראָפּצושלײַדערן דעם רײַטנדיקן שד פֿונעם רוקן, אַ קראַץ געטאָן מיט דער מאָרדע דעם מיט שניי־אָנגעוואַקסענעם בויך, און אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ, ווי צו זוכן אַן עצה: וואָס טוט מען? ווי אַזוי דערהאַלט מען ס׳חיות? ווידער אַ מאָל האָט ער מיט די נאָזלעכער אַ בלאָז געטאָן צו דער פֿאַרפֿרוירענער ערד, מיט די דיקע לעפֿצן אַ נעם געטאָן אַ מויל שניי, אַ גיכן שלונג געטאָן, און אַ שאַרפֿער, ברומענדיקער ציטער האָט פֿראָסטיק געשטאָכן אין לײַדיקן בויך, ווי מיט אײַזשפּיזן.

אַזוי גייענדיק, געריסן פֿונעם גרימיקן ווינט, האָט זיך דער מידער בהמה זייער געגלוסט אַנידערצוליגן אויף דער אָנגעפֿרוירענער שנייערד, אָפּצורוען פֿונעם וויסטן וואַנדערן און אײַנצודרימלען. די טויט־סכּנה, וואָס האָט געלאָקערט פֿון אַזאַ מחיהדיקער בענקשאַפֿט, האָט דורכגעריזלט מיט אַנגסט־ציטער די געפֿרוירענע געבליטן. דאָס פֿערד האָט פֿאַרטריבן דעם גיפֿטיקן חשק, ווי אַ שטעכיקע פֿליג, מיטן וויידל, און בילמע האָט גיך אַוועקגעהאָצקעט, ווייטער אין דער נאַכט אַרײַן, דעם מידן לאַנגן קאָפּ נידעריק געבויגן, גלײַך ס׳וויל אָנשמעקן הילף פֿון דער ערד. אָבער די אײַז־פֿאַרקאָוועטע ערד־גרודעס האָבן זיך געווײַסט, האַרטע און שפּיציקע, ווי פֿאַרשימלטע שטיינער. ס׳איז געווען פֿאַרשלאָסן די טראַכט פֿון דער ערד, טויט און נאַקעט, אַן דעם מינדסטן וואָרצל פֿון אַ לעבעדיקן געוויקס. מיט דער אָפּגעטראָטענער קאָפּיטע האָט דאָס פֿערד זי געהאַקט, די טויטע ערד, צו ערשט מיט טיפֿן געדולדיקן בטחון און דערנאָך מיט פֿײַנלעך פֿאַרצאָרנטן הירזשען, וואָס האָט זיך שווער געשטויסן פֿונעם שטומען האַלדז, מיט פֿאַרביטערטן געיאָמער. אומזיסט. די אומדערבאַרעמקייט פֿונעם אײַזפֿראָסט האָט אָפּגעטויט דאָס מינדסטע גרעזל.

אַז דער וואָיענדיקער ווינט איז אַ רגע שטיל געבליבן, גלײַך די ברומענדיקע אומרו פֿון דער נאַכט וואָלט געוואָלט אָפּכאַפּן דעם אָטעם, האָט זיך אַשיק געגראָט אַ ווײַטע, געבערגלטע הייד, וואָס אין איר מיט האָט זיך געשניטן אַ שמאָלער, צעריסענער פֿעלדוועג. בילמע האָט דערקענט די געגנט. הייסער פֿריידאָטעם האָט געוואַרעמט זײַנע געדערעם. וויפֿל מאָל איז ער אָט אין אַזאַ שווערער זאַווערוכע־נאַכט, צוריקוועגס, מיד פֿון אָנגעהאָרעוועטן טאָג, געלאָפֿן דאָ אַהיים, געשלעפּט אַ פֿולן שליטן, אָן אָנגעפּאַקטן מיט זעק סחורה; באַרג־אַראָפּ האָט זיך דער שליטן געגליטשט, געפֿלויגן, געהאַקט אין די הינטערשטע פֿיס, אַז בילמע האָט, אָנזאַמלענדיק אַלע כּוחות פֿון זײַן ברוסט, קוים אײַנגעהאַלטן דעם דישעל. באַרג־אַרויף ווידער איז געווען שווער צו שלעפּן די אָנגעלאָדענע משׂא. ער פֿלעגט קוים קריכן, שווער געהויבן די זײַטן און געריסן די ערד מיט די אײַזערנע קאָפּיטעס פֿון אַלע פֿיר פֿיס. זײַן אָטעם פֿלעגט קײַכן; די פֿעל האָט זיך גערויכערט פֿון צעהיצטער מי. אָבער ווי גוט איז געווען, ווען מען איז צום סוף אָנגעקומען אַהיים. מנחם, דער

באַלעבאָס מיט דער ווייס־אָנגעפּרווירענער באָרד, מיטן שפּסענעם היטל, האָט אים אויסגעשפּאַנט פון די פאַרפּלאָנטערטע שטריק, וואָס זענען האַרט אָנגעפּרוירן געווען ווי אײַזן, אַראָפּגענומען דעם שווערן כאָמעט פון זײַן האַלדז און בעת־מעשׂה געוועדט צו אים מיט ליבלעכע רייד, מיט פרומער גוטסקייט אַ גלעט געטאָן זײַן האַלדז, אים אַרײַנגעפירט אין פינצטערן שטעלעכל, און ווי אַ געטרײַער טאַטע איבערגעדעקט דעם הייסן רוקן מיט אַ זאַק, דאָס צעפּאַרעטע פערד זאָל זיך, חלילה, נישט פאַרקילן. זיס און וווויל־פאַרדינט איז געווען די רו, ווען מ'האָט זיך אַנידערגעלייגט אין וואַרעמען, ווייכן מיסט, די פיס אונטערן לײַב, איבערן קאָפּ האָט אונטערן באַלקן געשטעקט אַ שמעקנדיקער בינטל היי. בילמע פלעג אָננעמען אַ פול מויל היי, געשמאַק און זשעדנע געקייט, פילנדיק דעם איידעלן ריח פון געווירץ אין זײַנע נאָזלעכער, געקײַט אַזוי לאַנג, ביז ער האָט דערפילט מחיהדיקע זאַטקייט אין פולן בויך און ווייכע, זיסע מידקייט אין די דרימלדיקע אויגן־לעפּלעך. דאָס אַלצדינג, די וואַרעמע שטאַל און דאָס בינטל שמעקנדיקע היי, איז נישט געווען מער. טרויעריקע בענקשאַפט האָט געצויגן צו דעם. אַ ווייטיק ווי אַ צעשטורעמטער וואַלד האָט געברומט אַצינד אין זײַנע לײדיקע געדערעם.

בילמע איז ווידער אַ רגע שטיין געבליבן און מיט אויסגעצויגענעם האַלדז אָפּגעהירזשעט: זאָל ער נאָך אַ מאָל זיך אומקערן אַהין, אַהיים? ניין, ס'איז נישטאָ צו וואָס. פון לאַנג שוין איז נישט געווען קיין איינציקע שטרוי אין צעבראָכענעם, מיט שניי־פאַרבלאָזענעם שטעלעכל, און ס'איז געווען אין אים קעלטער און ווינטיקער, ווי אין פרײַען דרויסן. פון לאַנג שוין האָט בילמע דאָרט אָפּגעגריזשעט מיט די טעמפּ־געוואָרענע ציין דאָס אָנגעפרוירענע לײם פון די ווענט און די טרוקענע ערד אונטער זײַנע פיס. פון לאַנג שוין, האָט ער נישט געקאָנט פאַרטראָגן דעם שולדיקן בליק פון זײַן אָרעמען באַלעבאָס, וואָס האָט דאָס פערד נישט מער שוין געשפּאַנט אין שליטן און איז אַוועקגעפאָרן מיט אים האַנדלען אין דאָרף אַרײַן, נאָר איז געזעסן דאָרט, אין זײַן קאַלטן, אָרעמען שטיבל, און כּסדר געהוסט און געקרעכצט פון שלאַפקייט. ס'איז אים, בילמען, באַוווּסט געווען, אַז נישט פון שלעכטסקייט האָט אים זײַן באַלעבאָס פאַרשטויסן און אַרויסגעטריבן פון צעבראָכענעם שטעלעכל. די שטילע בהמה האָט געפילט, אַז ס'איז נישט געווען קיין אַנדער ברירה אין דער שווערקייט פון מענטשלעכער נויט. נו, מילא, גייט ער, בילמע, אין דער וועלט אַרײַן. וועט מען זיך זוכן אַ נײַעם באַלעבאָס מיט אַ נײַער שטאַל. פון זינט ער געדענקט זיך איז ער גרייט און וויליק צו זײַן דינסט אין לעבן, אײַנגעשפּאַנט בײַם דישעל, מיטן כאָמעט אויפן האַלדז און צו שלעפּן לאַסטן. פאַר אַט דער טירחה זײַנער וועט אים דער מענטש נאָך באַצאָלן מיט חיונה, מיט אַ בינטל היי, מיט אַ שטעלעכל, אַ דאַך איבערן קאָפּ.

קיין גרויסער באַדערפער איז ער, בילמע, קיין מאָל נישט געווען. דער האָבער האָט נישט געשטאָכן זײַן גומען מיט האָפערדיקער זעט. ער האָט קיין מאָל

נישט פּריציש געטענצלט מיט זילבער־פֿאַרפּוצטן זאָטל און פֿלאַטערדיקע פֿעדערבושן אויפֿן גדלותדיקן געצוויגענעם האַלדז, נישט געקאָנט מאַכן קיין קונצן, און נישט געלאָפֿן ווי אַן אָדלער מיט באַוואָפֿנטן, גאָלד־באַצירטן רײַטער אין די טומלדיקע שלאַכטן, מיט טרומייטער־געבלאָז און פּויקן־געווערבל. מיט אַ בליק, אַ זײַטיק־ביטולדיקן און שינאהדיק־שטומען, וואָס האָט געשפּיזלט פֿון זײַן איינציק זעעוודיק גרויס אויג, באַלויכטן מיט שׂכל, פֿלעגט ער אַמאָל קוקן אויף די שיינע, זאַט־אויסגעפּאַשעטע, פּריצישע פֿערד מיט די גלאַנציק־געבויגענע העלדזער, וואָס טוען גדלותדיק אַ הירזשע מיט נאַרישן קוויטשל. אומזיסטיקע פֿרעסערס — האָט זײַן בליק געצערנט — קנעכטישע נשמות. זיי ציִען נישט דעם נוצלעכן אַקער, אָדער דעם צעבראָכענעם פּרנסה־וואָגן פֿונעם אָרעמאַן. וואַרטס נאָר אויס, איר זינדיקע פּוסט־און־פּאַסניקעס, — האָבן זיך געשאָקלט בילמעס אָפּגעריבענע אויערן — ס׳וועט קומען די צײַט, ווען ס׳וועלן נישט זײַן אויף דער וועלט קיין שיינע, לײַכטע בריטשקעס, ווי קינדער־שפּילעכלעך, צו טענצלען אין זיי גלאַנציק־אויסגעפּוצט אין זילבערנע קלעפּערלעך און מעשענע טעצלעך, גלוסטיק־צעחנדלט, ווי שיינע ווײַבער. ניין, ס׳וועלן נישט זײַן מער קיין רײַכע פּריצים, וואָס וועלן אויף אײַך האָפּערדיק־צעטענצלט רײַטן מיט פֿעטע הינטנס און אײַך פֿון תענוג קיצלען מיט די שפּאָרן די זאַטע בײַכער. אײַנשפּאַנען וועט מען אײַך אין יאָך, צו אַקערן די ערד, צו שלעפּן די משׂא פֿון די וואָגנס גלײַך מיט אונדז, אַרבעטספֿערד, האַ־האָ, אײַער צײַט וועט נאָך קומען, איר גאַווהדיקע לײדיקגייערס, אַז שׂכל און אַז יושר.

איין מאָל, געדענקט בילמע, איז ער געשטאַנען אין שטעטלמאַרק אויסגעשפּאַנט בײַם קרומען דישעל פֿון זײַן צעבראָכענעם וואָגן און מיד געקײַט פֿונעם זומערדיקן, זאַפֿטיקן בינטל שטרוי. דאָס גרויסע גלײַענדיקע זונאויג איז טיף בלאָען הימל־געוועלב האָט גאָלדיק געציטערט אויף די גרינע ביימערשפּיצן, וואָס זייער שוואַרצער שאָטן האָט אָפּגעפֿרישט דאָס צעהיצטע לײַב. קופּעס אויבסט האָבן געשמעקט פֿון די קעסטלעך. מענטשן מיט צעקנאָדערטע, גוטמוטיק־פֿאַרברענטע פּנימער האָבן ווי די הינער געגאָגערט פֿריילעכע רייד. וואָלקנס פֿליגן האָבן געזשומעט אַרום זײַן קאָפּ, געשטאָכן מיט זייערע קליינע מוילשפּיזלעך זײַן פֿעל, געקיצלט די נאָזלעכער, געזויגן די אויגן־ווינקלען, אָבער בילמע האָט זיי פֿאַרטריבן מיטן פֿאָכנדיקן וויידל. פֿייגל האָבן צעפֿײַפֿט געהיפּט און זיך געפּיקט מיט די געניטע שנעבעלעך זערנעם פֿון דעם צעפֿאַרעטן פֿערדמיסט און באָרוועסע יינגלעך האָבן, שפּילנדיק זיך לעבן אים, געקנאַקט מיטן בײַטשל, געשפּרונגען און געשריגן. זײַן באַלעבאָס האָט דעמאָלט נחתדיק געשמייכלט אין דער באָרד אַרײַן. פֿריילעך איז בילמען דעמאָלט געווען אויף דער נשמה. לעבן אים, בײַ עפּעס אַ פּריצישער בריטשקע, איז געשטאַנען אַן אויסגעשפּאַנטע שיינע שקאַפּע, גלאַנציק־אויסגעבערשט, מיט אַ קײַלעכדיק־פֿולן בויך, ווי אַ זאַפֿטיק־באַגראָזט זומערבערגל. בילמע האָט אַ פֿריידיקן ברום געטאָן, אַ טרעסע געטאָן

מיט דער פעל, אויסצופוצן זיך, אפצוווארפן די שטיקלעך מיסט פון לייב, א שמיץ געטאן מיטן ווידל, כדי אנצוזאמלען חשק, דערנאך געפרווט די שכנהטע א צערטלעכן גלעט טאן מיט דער מארדע און ארויפגעלייגט זיין קאפ אויף איר האלדז, כדי איר איינצורוימען אין אויער א סוד פון ליבשאפט. אבער די שקאפע האט דעם פראסטן, קנאכיק־דארן בחור אפגעשטויסן מיט א בייזן געהירזשל. זי האט געקאפעט מיט די פיס, געריסן דעם דישעל, געשריגן און געקוויטשעט, גלייך מען וויל זי קוילען. הי־הי־הי — א העזה א ביסל פון א קבצן! אוועק! בילמע, א פארשעמטער, האט אפגערוקט זיך א ביסל וויטער, פארדראסן א קראץ געטאן זיך מיט די ציין אין דער ברוסט:

נו, מילא, באדארף מען נישט. וועט ער זיך באגיין אן דער פריצישער שקאפע, וועט ערווארטן אויף זיינס גלייכן. דערווייל אבער האט ער מיט פראסטאקישער הכנעה געפרווט כאטש אננעמען א מויל האבער פון יענערס זאק, כדי טועם צו זיין א געשמאקן ביסן, אבער די גלאנציקע נגידית האט צארנדיק געווארטשעט און גענומען זיך ווארפן מיט העליש אנגעצונדענעם כעס. זי האט געפאטשט מיטן לאנגן, שיינעם ווידל, אין צעפייערטער בהלה געשטויסן מיטן קאפ, גרייט דורס צו זיין, געשריגן און זיך געווארפן ווי אין קדחת. דעמאלט איז שוין בילמע ארויס פון די כלים. זיין גרימצארן האט אויפגעזאטן מיט פינצטער־בייזן ברום. הו־הו — וואס איז דאס? ס'איז טאקע איר האבער? זי האט געארבעט אויף דעם מיטן שוויים פון איר לייב? און בילמע האט גיך און טיף א שינאהדיקן ביס געטאן דער פריצישער שקאפע אין סאמע שיינעם האלדז, צעריסן די גלאנציקע פעל מיט זיינע שארפע, פעדערשטע ציין. שטעקנס און בייטשן האבן באלד געשמיסן אין זיין רוקן ווי א פייערדיקער האגל, די באלעבאטים האבן זיך געקריגט, און מען האט אים אוועקגעטריבן פון מארק מיט קללות און שרעקגעשריי. די הנאה אבער פון יענעם ניצחון איבער דער שיינער, פוסטער יחסנטע פילט ער נאך ביז אצינד, און ער שמייכלט אין זיין נשמה, מיט דער אנגעבויגענער מארדע, וואס די הארשטעכערס זענען אנגעפרוירן מיט שניי ווי א ווייסע באָרד.

די דאזיקע דערמאנונג פון אמאליקע גוטע טעג באשיינט אצינד בילמעס ייאושדיקן געדאנק מיט ליכטיקייט פון גוטער באגעגעניש. יאקאש וועט ער נישט אומקומען. ער וועט זיך געפינען א נייעם באלעבאס, וואס וועט אים צונעמען צו דער ארבעט. יא, דערווייל איז נישטא פון וואס זיך אזוי שטארק צו זארגן. און בילמעס טרויעריק־אראפגעלאזטער קאפ הייבט זיך אונטער מיט האפערדיקן ביטחון. ער שפאנט מיט גיכן גאנג, האצקעט אונטער און נעמט אפילו טענצלדיק לויפן, שניידט מיט דער מארדע דעם ווינט. ווארעם דארט אין דער וויטקייט, הינטערן בערגל, שיינט אויף דער טונקעלער שניי־גראקייט דער דאך פון א היים. ס'שמעקט פון דארט מיט דער ווארעמקייט פון שטרוי. ס'איז א פויערישע כאטע, נידעריק איינגעגראבן אין דער ערד און ארומגעפאקט מיט א געדעכטער, שטרויענער זאהאטע, ווי מיט א

שעפּסענעם פּעלץ. אַז בילמע קומט אַהין צו, שמעקט ער צו ערשט אַרום די כאַטע פֿון אַלע פֿיר זײַטן. ניין, קיין פֿערד איז דאָ נישטאָ. מעגלעך, אַז דער נײַער באַלעבאָס וועט אים צונעמען צו דער אַרבעט, אָבער צו ערשט איז כּדאַי זיך אונטערצולעגן די פֿאַרשמאַכטע געדערעם, און ער טוט אַ שלעפּ מיט די לעפֿצן אַ מויל שטרוי, אַ זשמוט קאַלטן, מיט אײַזשניי אָנגעפֿרוירענעם שטרוי. ס'איז אַ געשמאַקער ביסן, וואָס דערוואַרעמט אַ רגע דעם ליידיקן, פֿאַרהונגערטן בויך. ער קײַט געשמאַק און טוט אַ פֿריידיקן ניס. און אַט האָט ער געפֿונען אַ נײַע היים. געלויבט זאָל זײַן דער באַשעפֿער פֿון די בּרואים. באַלד וועט מען אים אַרײַנטרײַבן אין דער וואַרעמער שטאַל און זײַן לעבן וועט אויף ס'נײַ אויפֿבלײַען מיט אַרבעט און קראַפֿט. אָבער פּלוצעם טוט זײַן קאָפּ אַ ציטער פֿון ווייטיק. דער רוקן טוט אים זײַטיק אַ ברען. אַ שטעקן האָט אַ קנאַק געטאָן איבער זײַן קנאָכיקן הינטער־חלק. אַ שאַרפֿער בײַטש־שמיץ טוט אַ ברי איבער דער פֿעל. צו אַזאַ ווייטיק איז בילמע שוין געוווינט פֿון לאַנג־אָן. וואָרעם די באַלעבאַטים שלאָגן געגנוג. ער האָט זיך גאָרנישט געחידושט, ווען ער האָט אַצינד געכאַפּט נאָך עטלעכע בײַטשן. ער האָט גיך אַוועקגעכאַפּט דעם קאָפּ פֿון דעם פֿרעמדן שטרוי און אַראָפּגעשלונגען דעם לעצטן ביסן. ווײַל ס'איז אים באַוווּסט געווען, אַז פֿאַר אַט אַזאַ נאַש־טאָן פֿון פֿרעמדן פֿאַרמעג כאַפּט מען שלעק.

— אָ, דאָ כאַליערי! ווי־עעע. אַז אָנשיקעניש, אַ פֿרעמד פֿערד גאָר — האָט בילמע געהערט אַ געשרײַ — און זײַן גאַנץ לײַב האָט דריבנע אַ ציטער געטאָן, אין דעם געשריי האָט זײַן שאַרף אויער דערהערט אַ פֿרעמד בייז וואָרט וואָס זאָגט נישט צו קיין גוטס. ס'איז געווען אַ שינאהדיקער, אומדערבאַרעמדיקער געשריי. ווי תּמיד, האָט בילמע אויסגעדרייט דעם לאַנגן קאָפּ מיטן קלוגן בליק אין זײַן טיף, גרויס, שוואַרץ אויג, און ער האָט אַצינד געזען שטיין אַ קליינעם, געהויקערטן פּויערל אין גרויסע שטיוול, מיט אַ צעפֿליקטן געלן שאָפּענעם פּעלץ איבערן סטאַן, די בײַטש אין האַנט און לאַנגע האָר־קודלעס אויפֿן בלויזן קאָפּ. דעם פּויערס אויגן זענען געווען פֿאַרמאַכט און בייז־פֿאַרנעפּלט פֿון געשטערטן שלאָף. זײַן קײַלעכדיקע נאָז, ווי אַ קאַרטאָפֿל, איז געווען אײַנגעפּעקלט אין געדיכטע וואָנצעם:

— אָ, דאָ טשאָרטי מאַטרע, העי וואָס איז דאָס עפּעס פֿאַר אַ פֿערדל. עפּעס אַ רוח צי וואָס, אַ פֿרעמדע נבֿלה, צעשלעפּט די גאַנצע זאַהאַטע. דער ווינט וועט נאָך אומוואַרפֿן די כאַטע, מ'וועט נאָך פֿאַרפֿרוירן ווערן. אַ — ווי־עעע. דאָ כאַליערי... אַזאַ זאַווערוכע, הי־י־י... אַוועק, אַוועק פֿון דאַנען!...

דער ווינט האָט פֿאַרצוקט דעם פּויערלס געשריי, און ער האָט ווידער אַ קנאַק געטאָן בילמען מיטן בײַטששטעקן איבער די פּיס.

בילמע איז אָבער גאָרנישט נתפּעל געוואָרן פֿון דעם נײַעם זעץ. ער האָט אונטערטעניק אַ הירזשע געטאָן, אַוועקגעהאָצקעט אַ ביסל ווי אויף קאַטאָוועס, צוריקגעקומען און זיך אַ ווילערישן דריי געטאָן אין רעדל, צו ערשט מיטן

הינטן און דערנאָך מיטן פאָרנט, פאַרן פויערס בליק, בכדי צו ווײַזן זײַן לײַב, אַנצובײטן זײַנע כּוחות, ווי ער איז דאָס געוווינט געווען צו טאָן אויף די ירידים דעמאָלט נאָך, ווען די באַלעבאַטים האָבן אים געקויפט און פאַר־קויפט איינער צום אַנדערן. דערנאָך האָט בילמע אַ שטרעק געטאָן דעם האַלדז און אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ: יאָ, יאָ. אַ שטיינער ווי ער וואָלט אַ זאָג טאָן מיט זײַן שטומער צונג: נו, באַלעבאָס לעבן, זעסט אַ פערד, אַ וווּיל פערדל, איאָ? אָבער כ׳בין הפקר, אָן אַ היים. אַ ביטערע צײַט איז געקומען אויף מיר, אַ בייזער גורל האָט מיך געטראָפן. ס׳איז מלחמה־צײַט, מ׳האָט מיך פאַרטריבן פון מײַן היימשטעטל. כ׳בין ביטער הונגעריק און מוראדיק מיד. נו, גוטער מענטש, נעם מיך אָן צו דײַן פעלדאַרבעט. כ׳וועל דיר דינען געטרײַ, כ׳וועל דיר פירן ס׳מיסט אויף דײַן פעלד, כ׳וועל ציִען דעם אַקער אויף דײַן שוואַרצער ערד, אַהיימשלעפן די תבואה־וואָגנס פונעם אָפּגעשניטענעם פעלד צום שײַער. כ׳וועל דיר אָפּפירן מיטן וואָגן די זעק קאָרן און ווייץ צו דער מיל אָפּצומאָלן אויף געשמאַקן ברויט; אַ זאַטן, אַ יום־טובדיק אויסגעפוצטן, מיט רויטע בענדער און בלאָע סטענגעס, וועל איך דיך פירן מיט דײַן ווײַב און קינדער זונטיק אין דאָרף אַרײַן צום קלויסטער, דו זאָלסט דאָרט בעטן צו דײַן גאָט אויף פרידן, געזונט און גערעטעניש. בלויז פאַרן ביסל חיונה, פאַר אַ דאַך איבערן קאָפּ, וועל איך דיר דינען. יאָ, וועסט קיין חרטה נישט האָבן. כ׳בין איבעריקנס אַ גרויסע מציאה, ס׳קאָסט נישט קיין גראָשן געלט. גאַנץ אומזיסט. נו, נעם זשע גיכער און לאָז מיך אַרײַן אין שטאַל אָנצוואַרעמען זיך און גיב מיר אַ ביסל היי צום עסן. צי אַפילו אַ ביסל טרוקן שטרוי צום קײַען, וואָרעם כ׳וועל דערפרוירן פון קעלט. דער פראָסט גליוועט מיט טויט אין מײַנע בלוטן. כ׳קום אום פון הונגער. דערבאַרעם זיך, גוטער באַלעבאָס, האָב רחמנות אויף דער שטומער בהמה. אין אַזאַ שווערער זאַווערוכע, אין אַזאַ בייז־צעשטורעמטער ווינטערנאַכט, כ׳וועל דאָך מוזן אויסגיין אין פרײַען פעלד.

דאָס פויערל האָט פאַרשטאַנען דאָס שטום־לשון פון דעם פערד. ער האָט זיך פּאַוואָליע גענעענט און געזען, אַז בילמע איז אַ גרויס, ברויז־קנאָכיק פערד, בלינד אויפן רעכטן אויג און מיט שאַרפע ריפּן אויפן אײַנגעפאַלענעם בויך, ווי רײַפן אויף אַ צעלעכצטן פאַס. די שפּיציקע קנאָכן האָבן אַרויסגעשטעקט ווי סענקעס פון אַ דאַרן קלאָץ און זיי האָבן באַלד דורכגעלעכערט די מאָגערע, בלוטיק־צעשונדענע פעל, וואָס זי איז געווען אָנגעפרוירן מיט שנייפראָסט, ווי אָפּגעווײַסטע בוימקאָרע. דער אויסגעקראָכענער קורצער ווײדל איז געווען ווי צוגענייט מיט שיטערע שטעך צום אײַנגעדאַרטן הינטן. און די צע־שויבערטע גריווע, ווי אַ בונט שטרוי, האָט זיך געבלאָזן אין דער לופטן.

דעם פויערלס קאָפּ האָט זיך שפּאָטיש־שמייכלענדיק צעשאָקלט:

— אַ ייִדיש פערדל, פון דעם שטעטל מסתּמא, כע־כע־כע!

און ער האָט אַרײַנגעשטופּט צוויי פינגער אין בילמעס נאָזלעכער, צעעפנט די שיפּע מאָרדע און אָנגעטאַפּט עטלעכע נאָך שטאַרקע, געזונטע ציין,

וויווייל בילמע איז שוין נישט געווען קיין יונגער לאָשיק, אָבער פאָרט נאָך אין די צייטיקע זומעריאָרן. מבינותדיק האָט דאָס פויערל אַרומגעטאַפּט בילמעס קנאָכן, די פעל, די פּיס. ווען דאָס פערד זאָל האָבן פּאַשע, וואָלט עס נאָך געקאָנט ווערן אַ לייט. דעם פויערלס שטערן האָט זיך געקנייטשט צוערשט מיט רחמנות צו דער פאַרוואָגלטער בהמה, נעבעך — אַ שאָד, גאָטס באַשעפעניש, — און דערנאָך מיט לאַנגן יישוב־הדעת, קראַצנדיק מיט אַ פינגער אין די קודלעס. יאָ, אַן אומזיסטיק פערדל, אַ גרויסע מציאה, אָבער ביז וויאַסנע־צייט איז נאָך ווייט, און קיין פּאַשע צו האָדעווען איז נישטאָ. נישט קיין היי און נישט קיין ביסל שטרוי אַפילו. דער אייזערנער שטיוול פון די בייזע מלחמות האָט צעטראָטן און צעריסן זיין שטיקל פעלד. ניין, ניין, וואָס טויג אים אָט די פגירה? זי איז נישט ווערט קיין גראָשן. מען טרייבט היינט אַוועק די פערד, ווייל ס'איז נישטאָ קיין פּאַשע. ניין, ער באַדאַרף נישט קיין פערד, כאָטש ס'איז אַ גרויסער שאָדן. און זיין שטעקן האָט ווידער אַ קנאַק געטאָן בילמען איבערן רוקן, אַז די דאַרע קנאָכן האָבן אַזש געקלונגען ווי אייזן.

— אַ וויע, צו אַלדי רוחות... וויעעע, אַוועק, אַוועק פון דאַנען!

צום לעצטן מאָל האָט בילמע אויסגעדרייט זיין שטומען, טרויעריקן קאָפּ, און זיין זעעוודיק גרויס אויג האָט אַ בעט געטאָן מיט שטומען צער־בליק: טרייבסטו מיך טאַקע אַוועק, באַלעבאָס, האַ? האָסט נישט קיין רחמנות אויף אַ שטומער בהמה? זיינע אויערן האָבן זיך אַ שאָקל געטאָן, אָבער דער שטעקן האָט געשלאָגן און געשלאָגן, האָט געטריבן און געטריבן, און בילמע האָט געמוזט אַוועקגיין ווייטער, ווייטער אין פעלד אַריין. ער האָט זיך נישט מער אומגעקוקט. זיינע שוואַכע פיס, די אָפּגעהאָרעוועטע, האָבן נישט געקאָנט מער דערטראָגן די שווערקייט פונעם פאַרהונגערטן לייב, און בילמעס גאַנג איז געוואָרן לאַנגזאַמער, אומזיכערער און שיף צעהוידעט ווי ביי אַ שיכור. ער האָט געשטרויכלט, געפאַלן אין צעריסענע ערדלעכער, פאַרפּלאָנטערט זיך אין שטעכיקע דערנערקוסטעס. מיט צאָרנדיקער שינאה איז געקומען אויף זיין זכרון יענער טאָג, ווען ער איז דאָ איבער די צעשאָ־סענע פעלדער געלאָפן מיט צעפאַרעטער פעל אונטערן גאַסרעגן, געשלעפּט שווערע אייזערנע קאַנאָנען פון די בלאָטעגריבער, בעת ס'האָט פון אויבן געדונערט מיט צעריסענע שטיקער אייזן און פון אונטן האָט געשטורעמט מיט פייערדיקע ערדוואָלקנס, וואָס האָבן געזעצט פון די פעלדער, גלייך די וועלט וואָלט צעזעצט געוואָרן. אַצינד איז די וועלט דאָ שטיל פאַרטייעט אין נאַכטיקן גליווער. ווי אַ בעטלער פּרוווט בילמע אָנקלאַפּן מיט דער מאָרדע אין די מיט שניי פאַרשאָטענע טירן פון שלאָפנדיקע כאַטעס, אָבער די טירן בלייבן שטום און פאַרקאָוועט. און ער וואַנדערט ווייטער אַוועק פונעם דאָרף, ווידער אין צעשטורעמטן פרייען פעלד אַרויס. פּלוצעם טוט בילמע פריידיק אַ שפּיץ אַן די אויערן. מענטשלעכע טריט דערטראָגן זיך צו זיין געהער. פאַרשנייטע זעלנער זענען געגאַנגען אין אַ לאַנגער שורה,

איינער הינטערן אַנדערן, מיט ביקסן אויף די אַקסל, אַנגעפּעקלטע און שווער באַלאָדענע מיט משׂאות פֿון טויטנדיקן כּלי־זין, מיד־דערפֿרוירענע און פֿאַרשטאַרטע פֿון קעלט. זיי האָבן קוים געאָטעמט. מיט בלוט־און־פּולווער־רויך האָט פֿון זיי געשמעקט.

בילמע האָט אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ פֿון יענער זײַט. ער האָט גענומען דערשראָקן היפּן און אַנטלויפֿן פֿונעם וועג, כּדי אויסצומײַדן די דאָזיקע מענטשן, וואָס ס'האָט פֿון זיי געאָטעמט מיט פֿאַרדאַרבונג. אָבער די בייז־ווילִיקייט פֿון זייער אויג האָט שוין געהאַט דערזען פֿון דער ווײַטנס דאָס בלאָנדזשענדיקע פֿערד.

— העי, וואָס איז דאָס עפּעס פֿאַר אַ שד? עפּעס אַ פֿערדל?

— מען דאַרף דערשיסן.

— כאַ־כאַ־כאַ, אַ נבֿלה, ס'אַ שאָד אַ קויל.

דער וואָס איז געגאַנגען פֿאָרויס און דאָס געזאָגט האָט אַראָפּגענומען די ביקס פֿון דער פּלייצע און געצילט. עס האָט אַ הילך געטאָן, דער שאָס, מיט טאָפּעלן נאַכטלעכן ווידערקול. און בילמע האָט דערפֿילט אַ פֿײַערדיקן ווייטיק אויף זײַן פֿעל. ער איז אונטערגעשפּרונגען מיט דערוואָרגענעם שרעקגעשריי, געפּאָכעט מיטן ווײדל אויף דער פֿרישער וווּנד, און אין אַ רגע אַרום איז געווען דאָרט, אויף זײַן צעלעכערטן רוקן, אַ מכּה פֿון אַנגע־פֿרוירענעם בלוטגליווער. לויפֿנדיק אַ ביסל ווײַטער, האָט ער געזען זעלנער מיט פֿאַרבונדענע קעפּ האָקן אין וועלדל. בגנבֿה, מיט קליינע, שטילע העקלעך האָבן זיי אויסגעהאַקט די לעצטע איבערגעבליבענעביימער, גלײַך זיי וואָלטן געוואָלט גנבֿענען אַ שטיקל וועלט. נאָך אַנדערע האָבן מיט קורצע ריסקאָלעס געריסן, געשונדן, געגראָבן זיך אין דער געפֿרוירענער ערד, גלײַך זיי וואָלטן זיך ווי קראָטן געוואָלט אײַנגראָבן אין ערדלעכער.

נאָך אַנדערע, מיט אײַזערנע טעפּ אויף די קעפּ, די פּנימער שוואַרץ־פֿאַר־שטייגערט, זענען געזעסן ווי באַהאַלטענע גזלנים אין טיפֿן גרוב און געלאָקערט מיט אַנגעשטעלטע ביקסן. מיט שטילע היימישע רייד האָבן זיי גערופֿן דאָס פֿערד צו זיך. בילמע איז שטאַרק נײַגעריק צו וויסן צוליב וואָס די מענטשן זיצן אין אַזאַ קאַלטער װאָוועראָבעצ־נאַכט אין מיטן פֿעלד, אין די געפֿרוירענע ערדלעכער. אַ רגע האָט ער זיך געקווענקלט, געשראָקן זיך פֿאַרן פֿאַרבאָרגענעם בייז. צום סוף אָבער האָט ער געפֿילט, אַז אָט די מענטשן זענען פֿאַרוואָגלטע גלײַך ווי ער, לײַדן הונגער און קעלט פּונקט ווי ער. ער האָט זיך אַצינד פּאַוואָליע דערנעענטערט, ווי בעטנדיק עפּעס, אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ צו זיי. אַ האַנט האָט אים רחמנותדיק דערלאַנגט אַ שטיק פֿאַרפֿרוירן ברויט אין מויל אַרײַן. ער האָט גיך אַראָפּגעשלונגען דעם זיסן ביסן, אַ פֿריידיקן הירזשע געטאָן צום דאַנק און זײַנע לעפּצן האָבן אַ וואַרעמע לעק געטאָן דעם נדבֿנס האַנט און געבעטן נאָך. אַ רגע האָט די לײַד פֿון די ברואים פֿאַרבונדן דעם מענטש מיט דער בהמה אין קרובֿישאַפֿט פֿונעם אומגליק. מען האָט

גערעדט צו אים גוטע רייד. ס'איז אים געווען גוט צו פילן אַ גלעט אויפן רוקן. צוויי זעלנער זענען אַרויסגעקראָכן פון דער גרוב, האָבן פאַרוואָרפן אים אַ שטריק אויפן האַלדז, געשלעפט אים ערגעץ צו אַ וויַטלעכן ביַידל. ער איז געגאַנגען מיט ביטחון, אפשר האָט זיך שוין געענדיקט די עת־צרה און ס'איז אָנגעקומען די הילף? אפשר פירט מען אים שוין אין שטאַל אַריַין?

ס'האָט שטוביק־היימישלעך געשמעקט מיט רויך־ און קאַר־טעפּ, אָבער אין איינעם מיט דעם האָט בילמע אָנגעשמעקט עפּעס אומווערדיק־בלוטיקס פון גרוילעך היהשן מענטשן־געדאַנק. אַ דריבנער ציטער איז געלאָפן איבער זיַינע אבֿרים, ס'האָט אַ בליץ געטאָן אַ מעסער הינטער דער פּאַלע, אַ האַק האָט זיך אַ הויב געטאָן צו זיַין קאָפּ, און בילמע האָט זיך מיט אַלע כּוחות אַ שטאַרקן ריס געטאָן פונעם מענטשנס האַנט, צעקאָפּעט מיט די הינטערשטע פיס, קרום געשפּרונגען מיט קורצן, שווער־אויסשטויסנדיקן אָטעם פון די צעשפּרייטע נאָזלעכער, גליַיך ער וואָלט געלאָפן ערגעץ אַהיים, וואָס וועט אים באַשיצן פון אַלדאָס בייז. אין זיַין זכּרון האָט זיך צעשפּרייט אַ גריַין־באַגראָזטע שמעקנדיקע פּאַשע, ווען ער, בילמע, איז נאָך געווען אַ קליין, ברוין לאָשעקל און איז נאָכגעלאָפן אַ הויך־אָנגעלאָדענעם היי־וואָגן, געשפּרונגען צעיובלט פון יונגער פרייד, מיט אַ פאַרריסן וויידעלע, לעבן זיַין ברוינער איַינגעשפּאַנטער מוטער, וואָס האָט אים געגלעט און געהיט מיט איר צערטלעכן מוטער־בליק. ער איז געלאָפן אַצינד צווישן צוויי בערגלעך, אַהיים, אין דאָרף אַריַין, צו יענער שטאַל, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן. צעהיצט פון שוויס, איז בילמע אָנגעקומען אַהין, געדרייט זיך דאָרט, געשמעקט מיט דער מאָרדע צווישן ליימבערגלעך און מיט צער געהירזשעט צווישן האַלבע ווענט. ס'איז נישט געווען מער דאָרט נישט קיין דעכער, נישט קיין שטיבער און נישט קיין שטאַלן. פאַרשנייטע ליימקופּעס און צעבראָכענע שׂרפֿה־חורבֿות האָבן זיך געבליכט ווי פּגרים־שאַרבנס. בילמעס קאָפּ האָט ווידער טרויעריק זיך אַראָפּגעלאָזט צו דער ערד. ער האָט געשאַרט דאָרט מיט אַ פוס, געזוכט און גענישטערט מיט דער מאָרדע הינטער אַ חורבֿה־וואַנט. די אויערן האָבן זיך געלייגט און געהויבן, די נאָזלעכער האָבן צעבלאָזן דעם שניי, ביז ער האָט עפּעס געפונען. יאָ, דאָ איז געווען די שטאַל, די ערשטע היים זיַינע, און מיט פריידיקן ציטער טוט זיך זיַין גוף שווער אַ לייג אויף דער פאַרפרוירענער ליימקופּע הינטער דער וואַנט־חורבֿה. שניי־וואָלקנס האָבן באַלד באַשאָטן זיַין בויך, אָט־אָט און זיַין לייַב איז ביז צום האַלדז פאַרזונקען אין גלאַטיקן שנייבערגל. מידע רו נעפּלט אין זיַין אינגעווייד, די אויגנלעפּלעך קלעפּן זיך אין גליווערדיקן דרימל. אָבער זיַינע געבליטן זענען וואַד. עס האָרכט דאָס געשפּיצטע אויער די פאַרשלעפּערטע ברומעריַי פונעם ווינט.

עפּעם אַ צעקיַיכטע זקנה, מיט אַ ליידיק מויל, אָנגעפּעלצט אין לאַכעס, געבויגן אויף אַ שטעקן, קריכט אַרויס פון אַ חורבֿה־לאַד. זי ברומט בייז און זי טאַפּט, טאַפּט מיט ציטערדיקע זקנה־פינגער איבער בילמעס קאָפּ.

בילמע פֿילט די קנאָכיקע פֿינגער פֿונעם טויט אויף זײַן לײַב. ניין, ער וויל נישט שטאַרבן, ער וויל ווײַטער לעבן, אַרבעטן און אַרבעטן, אַבי פֿילן דאָס זאַפֿטיקע געווירץ פֿון דער לופֿט. ער דראַפּעט זיך אַרויס פֿונעם שנייבערגל הינטער דער חורבֿה־וואַנט, שמײַסט מיטן ווײדל, טרעסעט אָפּ די שלאָף־לײמונג פֿון זײַן אויג, און שפּאַנט אַוועק ווײַטער, ווײַטער. ער מײַדט אויס מענטשלעכן יישובֿ, אַנטלויפֿט אין ווײַטער פֿעלדלײדיקייט, און גרימיק האָט ער אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון זײַן טאָקן דעם יאָך פֿון געבונדנקייט צום מענטש, צוריקגענומען די גערויבטע פֿרײַהײַט פֿון דורות. איבער טאָל און בערג איז ער אַצינד געגאַנגען, געשפּרונגען איבער גריבער און דורכגעשניטן שיטערע וועלדלעך, געגליטשט זיך איבערן אײַז פֿון געפֿרוירענע טײַכן און געשלײַכט איבער וואַלדיקע בערגלעך. ער האָט אַ טיפֿן און לאַנגן הירזשע געטאָן, אַ פֿרײדגעשרײ פֿון דערלייזונג, גלײַך ער וואָלט וועלן אָנזאָגן אַ פֿרײלעכע בשורה צו דורות פֿערד, וואָס האָבן אַמאָל ווילד געלעבט ערגעץ דאָרט, געפּאַשעט זיך אין דער ווײַטקײַט פֿון די הויך־גראָזיקע סטעפּעס, אַז ער, בילמע, קערט זיך אום צו די פֿאַרלוירענע וועלטן, צו יענער פֿרײַקייט פֿון דער ווילדעניש, נאָך איידער דער מענטש האָט געכאַפּט די פֿערד מיט זײַן שטריק, געפּענטעט און געבײַטשט, אַזוי לאַנג ביז וואַנען ער האָט זייערע האַרטנעקיקע קעפּ געבויגן אונטערן יאָך פֿונעם כאָמעט און אָפּגערעכטעוועט זייערע לײַבער צו פֿרידלעכער אַרבעט, צום נוץ פֿאַרן מענטש.

דעם קאָפּ אָנגעשטעלט פֿאַרויס, קעגן ווינט, האָט בילמע געקלערט צו לויפֿן אַהין, ווײַט אַהין, צו יענע מיט זון־פֿאַרגאָסענע סטעפּעס, וווּ זײַן לײַב וועט פֿאַרטרונקען ווערן אין גרינעם וואַלד פֿון די הויכע גראָזן און זײַן מאָרדע וועט כּסדר אָננעמען אַ פֿול מויל זאַפֿטיק גראָז און קײַען, קײַען מיט די ציין, ביז דער לײדיקער בויך וועט ווערן פֿול און זאַט. אָבער ס'ווײַזט אויס, אַז ביז צו יענע גאָט־געבענטשטע, פֿרײַע, גרינע סטעפּעס איז נאָך אַ שפּאָר ביסל ווײַט געווען, און בילמעס שוואַכער אָטעם איז אַלץ קירצער געוואָרן. פֿון דעסט וועגן האָט דאָס פֿערד דערפֿילט, אַז די טויטגעפֿרוירענע ערד נעמט זיך דערבאַרעמען איבער דער פֿאַרלוירנקייט פֿון די ברואים. די נאַכט האָט זיך אויסגעלײַטערט. דער צעשריגענער ווינט איז פֿאַרשטומט געבליבן, די פֿראָסטיקע זאַווערוכע האָט אויפֿגעהערט צו בלאָזן. שיטערע, נאַקעטע וועלדלעך שפּרייטן זיך איבער די בערג. אַצינד האָט בילמע געקאָנט צופּן מיט זײַנע לעפֿצן האַרטע גראָזן, גרינע סאָסנע־צווײַגלעך פֿון ביימער־שטאַמען, ריטלעך און וואָרצלען. ער האָט געהאָצקעט פּאַוואָליע, געקײַט מיט די ציין און אַלץ טיפֿער און טיפֿער זיך פֿאַרלאָרן אין די וועלדער, טאָלן און בערגלעך, וואָס אָטעמען מיט ווילדער פֿרײַקייט פֿון חיהשן לעבן. אַ גלאַטיק ווײַס־בלאָע שנייוועלט שפּרייט זיך שטיל און פֿרידלעך, ווי אַ בלאָ־געזילבערטער הימל. די שניישײַן ווערט אַלץ ליכטיקער, זילבערט איבער די לײדיקע ביימערשפּיצן, איבער אָפּגעריסענע, ווײַסע וואָלקנבערג, וואָס שווימען פּאַוואָליע, אונטערן הימל. גרין־גאָלדענע, פֿראָסטיק־קלאָרע שטערן ציטערן ווי פֿינטלדיקע אויגן

אין הויכער בלאָקייט. טריט־סימנים אין שניי לויפֿן אין אַלע זײַטן, שאַרפֿע פֿייגלשע און קליינע קײַלעכדיק־טעמפּע פֿון פֿרעמדע, ווילדע חיות. מיט פֿאַרבאָרגענע סכּנות שמעקט פֿון די טריט־סימנים. אַ בלייכער לבֿנה־קאָפּ בלײַבט שטיין איבערן באַרגשפּיץ און קוקט אַראָפּ מיט געלער, איינזאַמער נאַקעטקייט, ווי אַ שאַרבן. אַ נאַכטפֿויגל טוט אַ פּאַטש מיט די פֿליגל און פֿלאַטערט דערשראָקן אין דער טונקלקייט צווישן די דאַרע צווײַגן. נאָענט פֿאַר בילמעס מאָרדע טוט עפּעס אַ שאָרד. אַ קליין, שוואַרץ חיהלע גליטשט זיך אַרויס פֿון אַ קאָרטש ריטלעך און אַנטלויפֿט מיט בהלהדיקער אַנגסט. ס'איז אומזיסטיקע שרעק, וואָרעם בילמע לויפֿט נישט נאָך צו פֿאַרצוקן עס. ער קוקט נאָך מיט אַ גוטמוטיק קלוג אויג פֿון זײַטיק אונטערגעהויבענעם קאָפּ און טוט אַ טרעסע מיט בײדע אויערן. נישטאָ וואָס מורא צו האָבן פֿאַר אים. זײַן נפֿש איז פֿונעם אײדלסטן מין צווישן די חיות און דער ריח פֿון בלוט איז אַ גרויל צו זײַן נשמה. נאָך אַ שוואַרץ חיהלע גליטשט זיך פֿאַרבײַ און ווערט נעלם. אַ גראָ העזל שפּרינגט אַרויס פֿונעם לאָך אונטערן בוים־שטאַם און היפּט אומגעריכט, עס פֿאַרשווינדט און באַווײַזט זיך ווידער צווישן די ביימער און ווײַטקייט.

בילמע פֿילט, אַז די וועלט האָט זיך פּלוצעם צערודערט אין סודותדיקער שרעק. אויך ער נעמט לויפֿן, גלײַך מען וואָלט אים געשמיסן מיט פֿײַערדיקע בײַטשן. ער שפּרינגט מיט אויפֿגעהויבענעם קאָפּ און צעשפּרייטע נאָזלעכער אין דער לופֿטן. אין זײַנע שאַרף־געשפּיצטע אויערן דרינגט אַ ווײַטע, צע־בריליטע יללה. עס שמעקט מיט וואַרעמען שוויס־אָטעם אין קרישטאָל־קלאָרער לופֿט, סם־המוות פֿילט זיך אין דעם אָטעם. ס'איז דער אָטעם פֿון בלוט־שונא פֿון דורות. ס'איז דער וואָלף. די שרעק טוט בילמען אַ שלײַדער, ער שטעלט אויף די הינטערשטע פֿיס. דערנאָך פֿאַלט ער צוריק צו דער ערד, מיט דערשטיקטן פּחד־געברום און פֿאַרטומלטע חושים, גלײַך די האַנט פֿון אַ שד שלעפּט אים בײַ דער גריווע אין די תּהומות פֿון פּחד אַרײַן. ער מיינט, אַז ער אַנטלויפֿט, אָבער ער דרייט זיך אין רעדל אויפֿן זעלביקן אָרט, ווי אין אַ שׂרפֿה.

אַ דריבנער ציטער איז געלאָפֿן איבער דער פֿעל, געקנייטשט זי אונטערן פּלוצעמדיקן ווינטשטורים, אַרײַנגעדרונגען אין די קנאָכן און זיי אָנגעפֿילט מיט ליימונג. די גריווע אויפֿן שטערן האָט זיך אַ שטעל געטאָן קאַפּויער, ווי אַ בינטל דראָט. דער ווידל האָט זיך אַ ריס געטאָן אין דער הויך און פֿאַר־שטאַרט געבליבן. די שרעק האָט פֿאַרגליווערט דאָס בלוט אין די אָדערן. באַלד אָבער טוט זיך בילמע אַ ריס פֿונעם אָרט, נעמט לויפֿן אַהין און אַהער, איבער די ווײַסע ערדגרודעס באַרג־אַרויף. ער שפּרינגט מיטן לאַנגן, גע־שטרעקטן האַלדז און קרום־צעעפֿנטע לעפֿצן און ווײַסע שאַרבנציין, ער פֿאַלט און גליטשט זיך אין טאָל אַראָפּ און טוט אַ לאַנג צעצויגענעם געשריי, יענעם גרויליק־קוויטשיקן פֿערדישן געשריי, וואָס האָט דורות־לאַנג גערופֿן צו הילף זײַנע בלוט־קרובֿים, די פֿערד, צו שטעלן זיך אין רעדל מיט די קעפּ

צו אַנאַנד און די הינטנס צום טויט־שונא, בכדי אין איינעם צו שיצן די עלדזער און צו שלאָגן מיט די שטאַרקע הינטערשטע פֿיס־קאַפּיטעס די אַנגרייפֿער. אָבער אַצינד זענען די קרובים־פֿערד נישט געקומען צו הילף דעם איינזאַם פֿאַרשטויסענעם, און בלויז דער ווידערקול פֿון דער נאַכטשטילקייט האָט אָפּגעענטפֿערט מיט פֿריידיק־בייזן ניצחון־געשריי פֿון וועלפֿישן גרויל־געוואַי. אַז בילמע האָט אין שרעקגעלויף אַ ווענד געטאָן דעם קאָפּ, האָט זײַן אויג דערזען ברענען גרינע פֿײַערפֿלעמלעך אין דער בלאָער ווײַטקייט. זיי זענען געקומען נעענטער, נעענטער, ווארעם ס'האָט בישופֿדיק געצויגן, דאָס בלאָע פֿײַער, דעם פֿערדס פֿאַרשטאַרטן בליק. און ס'איז נישט געווען מער דער שׂכל פֿונעם מענטש, דעם באַלעבאָס, וואָס זאָל האַלטן די לייצעס אין די הענט, טרײַבן מיט בײַטששטעקן פֿאַרויס, פֿאַרויס, אָדער אָנצינדן אַ בונט שטרוי און וואַרפֿן דאָס פֿונעם שליטן, כּדי צו פֿאַרטרײַבן די וועלף און באַשיצן דאָס לעבן. אַצינד איז בילמע געווען אַליין אויף גאָטס ווײַטער וועלט. אויג אויף אויג מיטן וואָלף.

דרײַ זענען זיי געווען, מיט זילבערנע נאָדל־שטעכערס אויף די שפּיציקע מאָרדעס, קליינע און גיך־לויפֿנדיקע, פֿלינענדיקע אַרום און אַרום אין רעדל, ווי וויכערס. די גרינע אויגפֿײַערן האָבן געגליט, ווי פֿלינענדיקע פֿונקען. זייערע צעשויבערטע פֿעלן האָבן זיך ווי בלאָזעק געהויבן אויף די אײַנגעפֿאַלענע בײַכער. די דיקע, לאַנגע, פֿאַרבויגענע ווידלען האָבן זיך נאָכגעשלעפּט אויפֿן שניי. פֿון די צעקרימטע, שאַרפֿע מאָרדעס האָט זיך געשטויסן הייזעריק־בייזער הונגער־יאָמער.זייערע אויערן האָבן זיך געשטײַפֿט, קורצע און פֿאַרשפּיצטע, ווי אײַזערנע לעפֿל. אין פֿלאַמיקן וואָלקן פֿון ווײַסער שרעק, וואָס האָט אַצינד פֿאַרהילט בילמעס איינציק זעעוודיק אויג, זענען געלאָפֿן די וועלף מיט געשטרעקטע לאָפּעס, גלײַך זיי וואָלטן געשוואומען אין אַ ווײַסן טײַך. בילמע האָט זיך אַ הייב און אַ טראַג געטאָן אין דער לופֿט, ווי אַ פֿויגל איבערן פֿרײַען פֿעלד, נאָענט צום וואַלדבערג, און פּלוצעם האָט ער דערפֿילט אויף זײַן האַלדז דינע, שאַרפֿע שטעך. אַ צענויפֿגעדרייטער וואָלף, ווי אַ פּיאַווקע, איז שוין געזעסן אויף זײַן נאַקן, מיט אײַנגעגראָבענע ציין און נעגל. בילמע האָט אַ גרימיק דערצאַרנטן, קוויטשיקן געשריי געטאָן און מיט דערוואַכטן כּוח אַ שלײַדער געטאָן דעם קאָפּ צו אַ בוימשטאָם. דער וואָלף איז אַראָפּ־געפֿאַלן, געקאַרטשעט זיך אַ רגע אין שניי און ווידער אונטערגעשפּרונגען נאָענט צום פֿערדס האַלדז. בילמע האָט אים אַ זעץ געטאָן מיטן קאָפּ אין דער מאָרדע, אַ שפּרונג געטאָן און מיט דער הינטערשטער פֿוס־קאַפּיטע געטראָפֿן דעם צווייטן וואָלף אין בויך. אַ רגע האָט ער ברומענדיק אָפּגע־אָטעמט. האַ? פֿון וואַנען נעמט זיך צו אים אַזאַ גבֿורה? אַזאַ שלעגער־כּוח? ס'איז געווען דער לעבנס־ווילן, וואָס האָט מלחמה געהאַלטן מיטן מלאך־המוות. דאָס בלוט האָט רוישיק געהיצט אין בילמעס אָדערן, זײַן פֿעל האָט זיך געפּאַרעט און געציטערט. די וועלף זענען אַ ביסל אָפּגעטראָטן, געוויינט אַ רגע מיט דין־געצויגענעם יאָמער, ווי קליינע קינדער, און אומגע־

ריכט ווידער אַ שפּרונג געטאָן אין דער לופֿטן מיט בליציקער גיכקייט, גלייך ס'וואָלט זיי עמעצער אָפּגעשנעלט פֿון דער ערד. אין בילמעס אויג האָט געהיפּט אַ פֿײַער־וואָלקן מיט געשפּיצטע ציין און שאַרף־צעקרעלטע נעגל. זײַן האַלדז איז שוין געווען בלוטיק צעריסן. איצט האָט זיך דאָס פֿערד פּאַוואַליע געריקט הינטערוויילעכץ אַהין, צום נאָענטן פֿעלדבערגל, וואָס האָט זיך געבליכט אין ווײַסן לבֿנה־ליכט, ווי אַן איינזאַמער קבֿר.

ס'איז געווען אַן אונטערגעהוילטער פֿעלדז, וואָס מ'האָט זיך געקאָנט אונטער אים באַהאַלטן. אַ געקרימטער, דאַרער בוים האָט געשטרעקט פֿאַרטריקנטע ציינ־ווייגנהענט מיט לאַנגע, דינע ריטער. זײַן שוואַרצער שאָטן אויפֿן בלאָען שניי האָט זיך געשאַרפֿט מיט לאַנגע, שוואַרצע נעגל. אַז בילמע איז אַהין צוגעקומען, האָט ער זיך טויט־מיד אַנידערגעזעצט אויף די הינטערשטע צוויי פֿיס, מיטן רוקן אין פֿעלדז־שפּאַרע. די פֿעדערשטע פֿיס, אַ ביסל צע־שפּרייטע, האָבן זיך אײַנגעגראָבן אין דער ערד מיט די קאָפּיטעס, און די גרויסע ציין, הינטער די פֿאַרהויבענע לעפֿצן, זענען געווען פֿאַרביסן ווי העק. אויף זײַן געבויגן־אויסגעשטײַפֿטן האַלדז האָט די אויפֿגעשטעלטע גריווע געציטערט, ווי אַ בונט שטרוי אין ווינט. דער פֿאַרגליווערטער שרעקבליק אין זײַן גרויס שוואַרץ אויג האָט זיך זײַטיק אײַנגעגעסן אין אַן אַנדער אויג; אַ שמאָלס און גרין־בליצנדיקס, פֿאַרנעפּלט פֿון ווילדן בלוטדאָרשט. ס'איז געווען דאָס אויג פֿונעם וואָלף. ער האָט זיך שטיל פֿאַרגנבֿעט, געריקט, דער וואָלף, געשלײַכט פֿון הינטערן פֿעלדז מיט צעשפּרייטע לאַפּעס, די שמאָלע צונג אַרויסגעשטעקט צווישן די לאַנגע פֿיר שאַרף־געשפּיצטע ציין, דעם געדיכטן האַריקן ווײַדל פֿאַרבויגן נאָכגעשלעפּט אויפֿן שניי, און הינטער אים האָבן זיך נאָך שטילער און פֿאַרגנבֿעטער, מיט שיפּע קעפּ און אונטער־געהויבענע קרום־צעעפֿנטע מאָרדעס, געשלײַכט די אַנדערע צוויי וועלף. נעענטער און נעענטער זענען זיי געקומען, מיט שטום־ווילדן בלוטדאָרשט צעגליט אין גענעפּלט־גרינעם אויגפֿײַער, אָנגעגרייט צו פֿאַרצוקן דעם קרבן. געריווטלטער וואָלקנפֿאַס האָט צעשניטן דעם בלייכן פֿאַרמעקטן לבֿנה־קאָפּ אויף צוויי העלפֿטן, בלייבע האָבן זיך די שטערן געלאָשן, פֿאַרשוווּנדן אין יענעוועלטיקע הייכן. דער מיזרח־הימל האָט זיך קלאָר געלײַטערט, אַרויסגעהויבן פֿון טונקל־בלאָען ערדנידער. גרין־צעפֿינקלט מיט דער בלייכקייט פֿון פֿאַרגיין אין זײַן טיפֿן גלאַנץ, האָט אויפֿגעשײַנט דער מאָרגן־שטערן. מיט שטילן געוויש פֿון געבוירענעם זונפֿײַער האָבן פֿריידיק אָפּגעציטערט די דאַרע ביימערשפּיצן, געריווטלטע מיט דינע גאָלדשטראַלן.

ס'איז געווען דער טויט, וואָס האָט זיך אַצינד פּאַוואַליע גענעענט צום פֿערד מיט געשפּיצטע ציין און שאַרף־געקרעלטע נעגל. דאַרע ריטלעך האָבן זיך אימהדיק געבראָכן אונטער די לאַפּעס פֿון די שלײַכנדיקע וועלף און געוועקט דעם פֿאַרהוילענעם אָטעם פֿונעם שטומשווײַגנדיקן באַגינען.

אַ שווער באַפֿעדערטע סאָווע איז געקומען צו פֿליִען. זי האָט זיך שטום און פֿאַרטראַכט אוועקגעשטעלט אויפֿן שפּיץ פֿון אַ בוים. פֿון איר קײַלעכדיק

פֿעדער־פּנים האָט אַרויסגעשטעקט אַ געקרימטער שנאָבל, ווי אַ געבויגענע נאָז פֿון אַ באָרדיק מענטשלעך פּנים. איר קאָפּ איז געווען איינגעצויגן און די צוויי קײַלעכדיקע, ווי שוואַרצע דימענטן גלאַנציקע, קלוג־שאַרפֿע אויגן האָבן מיט שטומען שׂכל געקוקט אויפֿן אייביקן טונקעלן סוד פֿון לעבן און טויט. זי האָט געזען, די נאַכטסאָווע, ווי דרײַ וועלף טאַנצן אַרום דעם פֿערדס קאָפּ אין צעוואָיעטן געוועבל און ס'ציטערט אַ לעצטער טויטגעשריי, ראַנג־לעניש און שפּריצנדיק בלוט אויף ראָז־בלאָען שניישימער. בילמע ליגט מיט שוואַך־זיך־הייבנדיקע זײַטן. אַ רגע צאַפּלען דריבנע זײַנע געשטרעקטע הינטערשטע פֿיס און בלײַבן פֿאַרשטײַפֿט. לעצטער גסיסה־אָטעם פֿאַרעט זיך שוואַך פֿון זײַנע צעריסענע נאָזלעכער. די נשמה פֿון דער באַשעפֿעניש הייבט זיך אַרויס פֿון זיי, צאַפּלט און טראָגט זיך, ווי אַ ווײַסער פֿויגל, צו די רויט־בלאָע הימלהייכן. די גערדעם לייזן זיך אויף, שטויסן אַרויס דאָס לעצטע מיסט. דער רחמים־בליק אין גרויסן, שוואַרצן, פֿערדישן אויג צאַנקט, ווערט פֿאַרלאָשן פֿונעם לעצטן טויטציטער, בעת די וועלפֿישע ציין רייסן שוין שטיקער היים פֿלייש פֿון זײַן לײַב. די חיות־רעות לויפֿן, שפּרינגען אין רעדל, די ווילדלען אײַנגעקלעמט צווישן די לאַפּעס, אין ווילד־באַרוישטן זאַט־טאַנץ, מיט אונטערגעהויבענע שוואַרץ־פֿאַרבלוטיקטע, קרומע מאָרדעס, וואָס צוקן און שלינגען. ווי פֿון אַ קרבן־תּמים שפּריצט היים דאָס רויטע בלוט צום גאָלדיקן זונפֿלאַם איבערן וואַלד.

דאָס הימל־ליכט

שטיל און שעמעוודיק איז לאה שטיין געבליבן אויף דער טירשוועל פֿון ישׂראל עלים שפּייז־געוועלב. דאָרט איז געווען פֿול אָנגעשטופּט מיט קונים. ייִדן, ווייַבער, גויִים און גויע־טעס, שיקסלעך און פּריצעלעך און עפּעס פֿרעמדע מענטשן פֿון אַנדערע ערטער, מיט זעק סחורה, פֿעסער, פּעק און פֿולע פּאַליצעס מיט שפּעצרייַ. דער ישׂראל עליכעס צוויי טעכטער, נעכע און סערל, שטאַרק דיקע מיידן ווי די בערן, מיט שוואַרצע צעפּ האָר און פֿולע רויטע באַקן ווי עפּל, אָנגעטאָן אין פֿאַרסמאַלעטע יופּעס, האָבן מיט גרויסע רויטע נאַסע הענט פֿאַרקויפֿט פֿעטע הערינג און צוקער און נאַפֿט, טיטון און זאַלץ, זייף, בוימל, גרויפּן, רייַז, האָניק, טיי און קאַווע, ציקאָריע און ראָזשינקעס. זיי האָבן געמאָסטן אויף דער קוואָרט, געוווינגן אויף דער וואָג און געלייזט געלט, אַז ס'האָט געזעצט אַ הייסער וואָלקן אָטעם פֿון צעגוגערטע רייד, דינגעניש און קולות.

אויבן אָן, דערהויבן הינטערן לאַנגן געוועלב־טיש איבערן גרויסן געלט־שופֿלאָד, איז געזיצן די קרעמעריין שׂרה בראַנע, ישׂראל עלים ווייַב, ברייט און שווער געהילט אין וואַרעמען פֿוטערמאַנטל מיט אַ גלייַענדיקן פֿייַער טאָפּ אונטערן קלייד, ווי אַ קוואָקע אויף אייער, און זי האָט געקלומפּערט מיטן געלט אין דער גרויסער פֿאַרטעך־קעשענע, אַכטונג געטאָן אויף די קונים, אַז מען זאָל צאָלן און נישט גנבֿענען, גענומען געצאָלט און אַרויסגעגעבן רעשט געלט און זי האָט כּסדר געוואָרפֿן געשיט און געשטופּט אין מויל זשמענים ראָזשינקעס און מאַנדלען, צוקערלעך און לעקעכלעך, גענאַשט און געקייַעט ווי אַ נגידות, מיט פֿעטע באַקן און געטאָפּלטן גוידער.

— גאָט העלף, שׂרה בראַנע, וואָס מאַכט איר גוטס. געלויבט איז גאָט אַבי מ'זעט זיך מיט געזונט — האָט לאה לייַטזעליק געריידט צו שׂרה בראַנע פֿון

דער ווייטנס. קיינער האט איר נישט געענטפערט, לאה האט זיך נעענטער געשטופט אויף דער טירשוועל. זי האט געוווּנקען מיט צעשייַנטע אויגן פון פרייַנדלעכער היימישקייט:

— קיין עין הרע, א פול געוועלב מיט קונים, כ'לעבן, מען לייזט, גאט צו דאנק, שיין געלט, איא, הא? ווּע דען, נו, זאל זייַן מיט מזל און ברכה, איר הערט, שׂרה בראַנע לעבן. מ'לייזט א שיינעם גראצער.

לאה האט זיך זייער געווונדערט, וואס זי האלט אין איין אנווינטשן און קיינער ענטפערט איר אפילו נישט א ווארט. אבי זי האט געמיינט, אז וויבאלד שׂרה בראַנע וועט זי דערזען, וועט זי זיך גאר מיט איר ארומכאפן. עפעס א קלייני־קייט, אזוינע גוטע פרייַנד פון זינט מ'לעבט. שׂרה בראַנע וועט זי אַרייַנרופן אין געוועלב, איר דערציילן נייַעס, אויספרעגן זי וואס ס'טוט זיך עפעס ביי שכנים, וואס ס'הערט זיך עפעס בייַ מישפחה לייַט, ביי קרובים, וואס מ'רעדט און וואס מ'זאגט און מ'וועט רעדן און מ'וועט דערציילן וואס ס'הערט זיך און וואס ס'טוט זיך, און מ'וועט איר געבן עפעס גוטס צו פארזוכן, אז זי זאל זיך אונטערלעגן ס'הארץ, ווארעם שׂרה בראַנע איז דאך עפעס א היימישער מענטש, מ'קאן זיך פון זינט א האלב לעבן, מ'איז געגאנגען איינס צום אנדערן אויף שׂימחות און מבקר חולה זייַן טאמער איז עמעץ פארשלאפט געווארן און אנווינטשעוועו א גוט יאר און א גוט קוויטל ערב ראש השנה און ערב יום כיפור. די קינדער זענען חברים פונעם חדר. די מענער זיצן ביי איין טיש ביים דאווענען אין שול און וויפל איז דא אז שׂרה בראַנע די בעדריין פלעגט קומען צו לאהן אין שטוב, אלע שבת און יום טוב גאנץ פרי, ווי צו אלע באלעבאסטעס, מיטן אונטערגעשטעלטן פארטעך נאך א שטיק חלה, א בולקע, עס זאל נישט אויסגערעדט זייַן, און לאה האט געגעבן מיט א פרומען בליק און מיטן גאנצן הארץ און ארויסבאגלייט די בעדריין ביז אין דרויסן ארוים און לייַטזעליק פלעגט זי אנווינטשעוועו, אז מ'זאל עסן צו געזונט און ס'זאל וויל באקומען. א גוטן שבת, א גוט יאר, גייט געזונט, שׂרה בראַנע לעבן.

נאר אצינד האט זיך לאהן געדאכט, אז שׂרה בראַנע קוקט זי אן מיט א קרום אויג און מיט עפעס א ברוגזן פרעמדן בליק, גלייַך זי דערקאנט זי נישט. ווי איז מיר, וואס איז דאס? כ'ווער אייַנגעזונקען! ס'האט איר גענומען פלאמען ס'פנים פון חרפה און זי האט טיפער געהויקערט די פלייצע אין דער שאל, גלייַך זי וויל זיך באהאלטן פאר זיך אליין. נאר שׂרה בראַנעס שארף קוויטשיק קול האט זיך שוין אויף איר ווילד געבייזערט:

— געזען אזוינס? הא? אן אנשיקעניש! אהי! א העזה א ביסל פון א שלעפערקע, אנידערגעשטעלט זיך ביי יענעם אין געוועלב אויף דער טיר און לאזט נישט אריַין די קונים. הערט נאר דארט, זייַט זשע מוחל, גייט אוועק פון דאנען. כ'האב אייַך נישט וואס צו געבן הייַנט. קומט פרייטיק. וועט מען אייַך געבן א נדבה... א האלבן גראצער.

צום ערשט האט לאה זייער פארוואונדערט אויפגעהויבן די אויגן. נאר זי האט גאר נישט געזען. א שווארצער וואלקן האט געפינצטערט פאר איר בליק. וועמען מיינט מען? זי טאקע? וואס הייסט עפעס דאס? אוואסער נדבה? זי איז דאך געקומען אין געוועלב איינקויפן שפייז, ציי נייז? נאר באלד האט זי בלייך און פארשעמט אראפגעלאזט די אויגן צו דער ערד מיט טיף גע־בויגענעם קאפ, גלייך מען האט איר א זעץ געטאן מיט א האק איבערן קאפ, און דער אטעם איז איר פארשניטן געווארן פון ווייטיק. שא נאר, וואס איז דאס עפעס, הא? נדבה... נדבה... נדבה...

דאס ביטערע ווארט ברומט איר אין די אויערן ווי א פארטויבטער גלאק, ברענט איר מיט טעמפן חרפה־פייז אין דער נשמה. נאגט ווי א ווארעם אין הארץ: נדבה... נדבה... נדבה...

נאר אין באשווערטן געמיט האט קלאר און שארף געראפן און געמאנט דער עול: עד האב צו שפייזן א שטוב מיט פרעמדע יתומים, הונגעריקע קליינע קינדער נעבעך, קיין עין הרע, און נישט דא געדאכט. אז ס'רייסט מיר אויס ס'הארץ פון רחמנות און ווייטיק, ווי גאט איז מיר ליב. — עפעס א כוח פון גערעכטיקייט און פרייקייט האט א פלייץ געטאן מיט דעם געדאנק, וואס האט איר געשטארקט און דערהויבן דאס פארקלעמטע חיות מיט א מין ווערדיקן ירגזון. אזש לאה האט געטאן א גרימיקן הייב־אויף דעם קאפ. מיט א צע־פלאמט צארן־פנים, גרייט צום שטרייט:

— וואס האב עד עפעס מורא פאר שרה בראנע, דער בעדרין? זע נאר, אויך מיר א נגידית געווארן, די אויפגעקומענע קבצנטע? הא? אז זי האט זי גאר נייז איילן טיף אין דער ערד מיט איר געלט און מיט איר געוועלב אין איינעם. עד בין נאך ברוך השם א שיינע באלעבאסטע, א טאטנס טאכטער, און ווער איז יענע געווען עפעס א דינסטמויד פון קאזלעוו. זי איז דאך דא געווען א פרעמדע שנור, ווער קאן זי, ווער ווייסט זי... מ'האט דאך דערציילט, אז איר טאטע איז אין קאזלעוו גאר אלע מאל געזיצן אין קרימינאל, עפעס פאר גניבות אפנים צי וואס... אז אפגעהיטן זאל מען שוין טאקע ווערן, גאטעניו. נו, זעסטו, יענע מעשה, כ'לעבן. נאר דערנאך איז איר מאן, ישראל עלי דער בעדער, געווארן אן עושר אין דער מלחמה־צייט, מיט אנגעשטאפטע קעשענעס געלט, מיט א פול געוועלב סחורה, מיט שפע און מחיה און מיט שיין פרנסה. ביי לייטנס העלפט יאקאש גאט און מ'ווערט שיין אויפגערעכט. מען מעג זי פרעגן בחרם ווי אזוי, ווער וואס און ווען. נאר זי וויל נישט זינדיקן מיט די רייד. זי האפט צו גאט, אז דער וואס לעבט אייביק וועט זי אויכעט נישט פארלאזן. און לאה האט זיך געטאן מיט כוח א שטופ אריין אין געוועלב, צווישן אלע קונים, געהייסן די מיידן מען זאל איר גיך פאר־קויפן א לאבן ברויט, א קווארט קאשע־גרויפן, א פערטל פונט צוקער, פאר פיר גראצער קאווע מיט ציקאריע, א הערינג, א קוואטירל בוימל, א קרענצל ציבעלע, א פונט רייז, א פעקל בענטשליכט און א פודעלע שוועבעלעך, ווייל

זי האָט נישט קיין צײַט און זי מוז אַהיים גיין און אָפּקאָכן וועטשערע. מען האָט איר אָנגעמאָסטן און אָפּגעוווויגן און זי האָט אַרײַנגעלייגט די סחורה אין איר שטרויען געפֿלאָכטענעם קײַשל. דערנאָך האָט זי מיט דער האַרטער, ברוגזער פּנים־מינע פֿון געניטע און ערלעכע אָרעמעלײַט, אַ פֿאַר־האַקטן זאָג געטאָן:

— שׂרה בראָנע, הערט נאָר, עד האָב הײַנט נישט קיין קליין געלט אין קעשענע... צו צאָלן, זײַט זשע מוחל, פֿאַרשרײַבט דאָרט מיטן קריידל דעם חובֿ, ביז איבעראַכטאָג דאָנערשטיק, מירטשישעם.

נאָר די קרעמעריון האָט זיך געטאָן אַ גיכן הייב אויף פֿון איר דערהייכטן זיץ־אָרט הינטערן געוועלבטיש, צוגעלאָפֿן, אַרויסגעכאַפּט די שפּײַז־זאַכן פֿון לאהס קײַשל און אַ געשריי געטאָן מיט שטעכיקן געבייזער:

— עד גיב נישט אויף באָרג.

אַז לאה האָט זיך ווידער אַרויסגעשלײַכט פֿונעם געוועלב מיטן ליידיקן קײַשל אָנגעהאָנגען אויף אַ האַנט, איז זי געווען מיד און געהויקערט, מיט דער געלאָטעטער שאַל אויפֿן טרויעריק אָנגעבויגענעם קאָפּ. ווי בײַ אַן אָבֿל, זענען אירע אויגן געווען פֿאַרגאָסן מיט ברענענדיקע צער־טרערן און ס'האָט איר געציטערט דאָס פֿאַראומערטע דאַרע פּנים באַהאַלטן פֿון חרפּה אין די שאַל קנייטשן. אירע צעקרימטע און פֿאַרשמאַכטע ליפּן האָבן פֿרום און צעפּײַ־ניקט געבימטערט:

— גאָטעניו, דו ביסט אַ גרויסער און גערעכטער גאָט, דו קאָנסט שטראָפֿן... לאָמער דערלעבן אַ נקמה אין דעם בייזן מענטש, וואָס האָט מער אַזוי מבֿייש געווען, אַז זי זאָל פֿילן מײַן טעם... אַז מען זאָל איר גוט אויסליידיקן די קעשענעם מיט די פּאָליצעס... אַז כ'זאָל נאָר דערלעבן צו זען מיט מײַנע אייגענע אויגן ווי זי גייט איבער די הײַזער מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנט בעטן אַ נדבֿה... אַ נדבֿה... אַ נדבֿה... אַלע נויטן פֿון די געטונקלטע טעג אין פֿאַרזונקענער אָרעמקייט זענען געווען אַצינד פֿאַרקנוילט אין אַ מוראַדיקן באַדרענגג, ווי אַ שוואַרץ וואַסער געגרייכט ביז צום האַלדז און ווי אין ווייסטן חלום, האָט זיך די נשמה געראַנגלט אין גריילעכע אַנגסטן און געלעכצט מיט פֿאַרצערטן אָטעם צו ליכט און דערלייזונג.

די קאַלט אָנגעפֿרוירענע וועלט מיט די קויטיקע שניי־קופּעס און געהויקערטע שטוב חורבֿות אין עפּעס ווי געהאָנגען אַ פֿאַרקרימטע אין דער לופֿטן און עס האָט ערגעץ שוואַר און פֿאַרהוילן געלויערט אַ שרעקיקע, פֿאַרצאַרנטע טונקלקייט פֿאַרקלעמט ווי מיט די ווייען פֿון טויט און לעבן. נאָר פּלוצעם האָט זיך לאהן געדאַכט, אַז דאָרט אין עק גראָ־געכמאַרעטן הימל האָט אַ שנײַד געטאָן אַ שאַרפֿער פֿײַער־בליץ, האָט געשפּאָלטן דעם טונקל־געכמאַרעטן הימל־דעק ווי מיט אַ האַק און ס'האָט אַ פֿלייץ געטאָן אַ רויטער ליכט־פֿלאַקער פֿונעם אָונטלעכן זון־פֿאַרגאַנג, אַז ס'האָט אַזש געבלענדט אין די אויגן, ווי

אַ שׂריפֿה און פֿון וואַנעטנס האָט זיך דאָרט אַנטפּלעקט אַ בלאָלער געריײטלטע הימל־קלאָרקייט מיט אַזאַ יום טובֿדיק דערהויבענער נשמה־פֿרייד, גלײַך אַלע טעג פֿון די לאַנג־פֿאַרשוועבטע יונגע יאָרן, פֿאַרבאָרגענע אין האַרץ מיט גוטס און פֿרייד און תּענוג, זענען דאָרט אַצינד צעשײַנט און צעבליט, ווי פֿריילעך־צעפֿלאַמטע פּנימער בײַ אַ שׂימחה, ווען מען ווינטשעוועט אַז אַל דאָס גוטס איין מענטש דעם אַנדערן. אַהאַ, זעט זי דאָך באַשײַנפּערלעך, לאָה די אָרעמע ייִדענע, מנחמס ווײַב, אַז דאָס מוז טאַקע זײַן אַ גוטער סימן פֿון דער נײַער, דער גוטער און ליכטיקער וועלט, וואָס זי האָט וועגן דעם געהאָרכט אַזוי פֿיל רעדן און טענהן און זיך שפּאַרן און געבן צו פֿאַרשטיין, טאַקע איר מאַן מנחם מיט אירע צוויי זין, יוסף און סענדער, אין שטוב און אין דרויסן מיט מענטשן, מיט פֿרעמדע און מיט די היימישע שטעטל־לײַט, נאָר זי האָט נישט פֿאַרשטאַנען אַקוראַט וואָס מען מיינט און זי האָט נישט געוווּסט ווער און וואָס און ווען, און נישט געקאָנט גלייבן זייערע ווערטער, ווי וויל זי האָט באַשטענדיק געפֿילט, אַז זיי זענען גערעכט, אַז זיי ווילן אויפֿריכטן די אָרעמע לײַט, אײַנפֿירן יושר, פּרנסה און זעט פֿאַר אַלע מענטשן. און מיט דער גאַנצער נשמה איז זי מיט ליבשאַפֿט פֿאַרקניפּט מיט זייער לעבן און מעשׂים און מיטן גאַנצן האַרץ האָט זי תּמיד געווּנטשן מזל און ברכה. וואָרעם זי איז דאָך אַ מאַמע און ס׳זענען אייגענע קינדער, און אַפֿילו די פֿרעמדע קינדער זענען איר אויכעט אַזוי זעלב ליב און אייגן און טײַער. זי וווּטיקט מיט זייערע יסורים, זי פֿרייט זיך מיט זייערע גדולות, ציטערט מיט זייערע סכּנות און זי בעט גאָט פֿאַר זייער אַלעמענס געזונט און לעבן.

עפּעס אַ נאָגנדיקע און האַפֿערדיקע בענקשאַפֿט צו דער זייער גוטער וועלט און צו די ליבע און גוטע מענטשן האָט זי אַצינד פֿאַרכאַפּט מיט האַרץ־פֿרייד און גלײַך זי האָט נישט קיין צײַט, אַזוי ווי ערבֿ יום טובֿ פֿאַר ליכט בענטשן, האָט לאָה גענומען אײַלנדיק און גרינג שפּאַנען מיט אירע צעקרימטע מענערישע שטיוול איבערן לײדיקן מאַרק־פּלאַץ, צו גיין אַהיים, אָדער ערגעץ צו זוכן אירע לײַט, דעם מאַן און די זין, אַז זי זאָל זיי דערציילן פֿון דער זעונג, וואָס זי האָט געזען אין הימל און מיט זיי אַ סך רעדן וועגן דעם גאַנצן עסק וואָס מען זאָל נעמען גיך טאָן, אַז ס׳זאָל באַלד שוין טאַקע ווערן אַלצדינג גוט און וווּל און פֿײַן, מיט גאָטס הילף און אַז אַ שטרויכלונג.

דער רויטער הימל־ברעג אין מעריבֿ־ברעג האָט אָנגעהויבן בלייכן און לעשן מיט קאַלטן בלאָען ליכט־געשימער און פּאַוואָליע פֿאַרדעמערט אין גראָען אָוונט געטונקל.

דער יריד

עס האָט בײַ נאַכט א ברעז געטאָן אַ שאַרף פֿרעסטל און די ווײַס־פֿאַרשנייטע ווינטערטעג האָבן פֿריש און קאַלט געלויכטן מיט זוניקן געבליסק פֿון בלאָער הימל־לויטערקייט, אַז עס האָט געפֿעכלט אין די אויגן מיט צעבליצטע פֿראָסט־דימענטן. פֿריילעך האָבן געצוויטשערט די צעשויבערטע שפּערלעך אויף די נאַקעטע ביימער. בלאָע רויכלעך האָבן געקרײַזלט פֿון די שטובקוימענס איבער די שניי־אָנגע־בעטע דעכער. די שוואַרצע וואָראָנעס האָבן מיט שאַרפֿע שנאָבלען געפּיקט אויף די מיסט־בערגלעך. די לײַט האָבן האָפֿערדיק געשפּאַנט אין פֿראָסטיק שנייִיקן דרויסן, געסקריפּעט מיט די שטיוול־טריט, געבלאָזן מיט אָטעם־וואָלקנדלעך פֿון די מײַלער און עס איז אַלע מאָל שטיין־געבליבן, אַ געזעמל מענטשן אין מאַרק, מיט אונטערגעהויבענע קעפּ און פֿאַרשפּיצטע פּנימער פֿון נײַגער און וווּנדער: זעט נאָר זעט, אַרעלע שענקער האָט שוין גענומען בויען אַ נײַע מויער? ער האָט גיך און באַלד אָנגעטריבן אַ עולם אַרבעטס־לײַט, טאָג־לוינער, בעל־מלאָכהס, מוליאַרעס, ייִדן און גויִים. מען האָט גע־בראַכט צופֿירן וואָגנס ציגל, שטיינער, געהילץ און אײַזנוואַרג. מען האָט געלאָשן קאַלך, פֿאַרקנעטן וואַפּנע און זײַטיק אויפֿן מאַרק־פּלאַץ, אַקעגן איבער דעם ברייטבײַכיקן קלויסטער מיט די פֿאַרשפּיצט געצלמטע טורעמלעך האָבן באַלד גענומען וואַקסן רויטע ציגל־ווענט, אויף אַ גרויסן ברייטן פּלאַץ.

— וואָס איז דאָ, האַ? וואָס טויג אים נאָך אַ מויער, אַז ער האָט דאָך זײַן גרויס הויז מיטן שענק, מיט אַ נײַעם דאָך שוין, מיט נאָך צוויי הײַזער, אַרעלע דער גנבֿ — האָבן די לײַט גערעדט און עפּעס נישט געקאָנט גלייבן די גאַנצע זאַך.

— אַז עס איז דאָך גאַרנישט אַרעלעס פּלאַץ. אַז דער פּלאַץ געהערט דאָך צו רעב דניאל כהן, האַ וועע? אַ יאָ צי ניין? אַ פֿרעמדער פּלאַץ.

— נו, אַ דאגה, גבירים האָבן שוין אַ טריף מזל, וועט ער האָבן נאָך אַ מויער, אַרעלע שענקער.

— וואָס הייסט? עס איז עפּעס הפקר אַ וועלט? מען מעג רויבן?

די לײַט האָבן אים פֿײַנט געהאַט, דעם אויפֿגעקומענעם גביר, דער אַרעלע שענקער, ווײַל ער האָט אין מלחמה צײַט געפֿירט געשעפֿטן מיט די מיליטער לײַט, מיט די פּריצים, אַנגעאַרבעט אַ יקרות אין שפּײַז, געבאַרגט געלטער און אַלע מאָל אַנגעזעצט, געדרייט אַ וועלט, „געשיבט" מיט וואַגאָנעס שפּײַז, סחורה, אַהין און אַהער, אין שטעט און ערטער נישט געשטויגן און נישט געפֿלויגן, פֿאַרדינט אוצרות געלט און געוואָרן אַ גביר. דאַקעגן האָט מען רחמנות געהאַט אויף דעם איידעלן ייִד און למדן, רעב דניאל כּהן, וואָס אַמאָל איז ער געווען אַן עושר, נאָר זײַן גרויס הויז מיטן רײַכן סחורה־געוועלב אין מיטן מאַרק, איז צעשאָסן און פֿאַרברענט געוואָרן. ער איז געוואָרן אַ יורד און אַן אָרעמאַן. אויבעט איז ער אַן אַלמן און זײַן איינציקער זון איז געפֿאַלן אויף די שלאַכט־פֿעלדער פֿון דער עסטרײַכישער מלחמה, אַז ער איז אויף דער עלטער געבליבן עלנט ווי אַ שטיין. פֿון זינט ער איז צוריק געקומען פֿון דער „פּלוכט", וווינט רעב דניאל כּהן קאַמערינגע בײַ חנא איצי דעם מלמד אין אַלקער שטיבל. ער זיצט אין בית המדרש און לערנט און קיינער ווייסט נישט פֿון וואַנעט ער לעבט און מיט וואָס ער קומט איבער אַ טאָג.

נאָר אַרעלע שענקער, מיט פּראַסטיק פֿאַרפֿלאָמטע שפּיץ־בעקעלעך, דאָס ווייבע געלע געשווירענע בערדל פֿעט אויסגעגלאַנצט, ווי געזאַלבט מיט בוימל, קומט אַלע מאָל צו אין מאַרק שוואַרצלעך אויסגעפּוצט אין ביבערנעם טולעפּל צום הויזגעבוי. ער טוט דאָ און דאָרט אַ שטאַרך מיטן זילבערנעם גאָלקע־שטעקן אין אַ קופּע ציגל און ער מאַכט ברוגזלעך־גוטמוטיק מיט אַ לײַטזעליק צע־שמייכלט ווערטל צו די פֿאַרשמירטע אַרבעטורער, וואָס ראַיען אין די געבוי־קופּעס, שלעפּן אײַזנס, באַלקנס, טראָגן ציגל, פּאַטשן מיט די קעלנעס, קלאַפּן מיט די האַמערס און מויערן די ווענט. — אַך, אַך, קינדערלעך, מען שפּילט זיך. דער טאָג שטייט נישט. רירט זיך. נו, אַ ביסעלע גיכער, גוטע ברידער, גיט זיך אַ ריר כ'לעבן.

ער הייבט אויף אַ גערויטלטע זיס־צעשמייכלטע נאָז און רעדט צו די מענטשן, פֿלעמלט מיט די גרינע אויגן און זיפֿצט:

— אַך, אַך, נו, נו, חבֿרה־לײַט, הײַדאַ, אַ גוטן טרונק בראַנפֿן וועט מען שוין בײַ אים, אַרעלען אין שענק יאַקאַש אַרײַנכאַפּן. הע, הע, ער האָט דעם אמתן זעקס און נײַנציקער אַקאַוויט. פּששש. ער זאָגט אײַך, אַ בראַנד־פֿײַער. ער רײַבט צופֿרידן די ווייבע, ווייסע הענט פֿון זעט און ווױלטאָג, און רײַכקײַט און אַלצדינג געראָט אים גוט און וויל און פֿײַן גאָט צו דאַנק. יאָ, יאָ, אַוואַדע, ווע דען. פּשש, פּשש,פּשש.

קיינער ענטפֿערט אים נישט. מען קוקט אים אָן מיט שינאה און אַפּשיי. די לײַט ווייסן, אַז אַרעלע שענקער האָט מיט אַזוינע ווייבע ווערטער און מיטן

שטאַרקן טרונק־בראַנפֿן אָפּגעגאַרט דעם אַלטן דניאל כהן, אויסגעגאַרט יענעמס פֿלאַץ פֿונעם צעשאָטענעם הויז פֿאַר אַ שיבוש, אַריינגערוקט דעם יורד אַ גאַנצן פּאַק צעפֿליקטע געלט־פּאַפּירלעך, הונדערטער מיט טויזנטער קאַר־באָוואַנצעס פֿון דער רויטענער מלוכה, וואָס האָבן נישט די ווערט אַ ציבעלע.

— טרינקט, טרינקט אַ גלעזעלע, לחיים, צו געזונט און פּרנסה, אָט־דאָ־אָ שרייבט אונטער אייער נאָמען רעב דניאל — ציטערנדיק מיט די ברעמען ווי אַ קאָטער מיט דער וואָנצע האָט אַרעלע געטייַטלט מיט אַ פֿינגער אויפֿן באַשריבענעם פּאַפּיר־אַקט.

דער אַלטער ייִד האָט פּאַוואָלע אַנגעטאָן די ברילן באַדעכטיק אַ גלעט געטאָן די גראָע באָרד, אַ קוק געטאָן דאָ אויף דעם אונטערגערוקטן פּאַפּיר־אַקט, דאָ אויפֿן אויסגעסטראָיעטן יונגנמאַן, און געזאָגט צו אים רויִק און ווערדיק מיט אַ קאָפּ־שאָקל:

— דו מיינסט, אַ פּנים, אַז דו נאַרסט מיך אָפּ? האַ? ביסט אַ שוואַנץ. איך באַדאַרף שוין אויף אַ כּפּרה דיך מיט די מויערן, מיט דיין געלט. אַך יאָ, יאָ, טויט דער אַלטער אַ ביטערן זיפֿץ. דיין טאַטע, משה יוסף, איז נאָך געווען אַ ווילער ייִד, אַן ערלעכער געשעפֿטסמאַן, אַ פֿרומער מאַן, אַ למדן. דו אָבער, ווייַזט אויס, ביסט שוין אַ גראָבער יונג, אַ ליגנער און אַ גנבֿ. וואָס זשע איז אַ וווּנדער, וואָס דו נאַרסט אָפּ מענטשן, האַ?

און ער האָט אונטערגעשריבן זיין נאָמען אויפֿן פּאַפּיר.

אַרעלע האָט גיך באַהאַלטן דעם פּאַפּיר־אַקט אין זיין טיפֿער שטאַרקער בוזעם־קעשענע און פֿריידיק געאָטעמט מיט דער געריטלטער נאָז.

— וויל, וויל, צו מזל. יאָ, יאָ, לחיים, לחיים.

די לייַט האָבן געקוקט קרום אויף דעם עסק. די ייִדן האָבן גערעדט האַרבע ווערטער. רייַכע פּויערים, אין שכנות פֿונעם מאַרקפּלאַץ, האָבן בייז געוואָרנט, אַז זיי וועלן נישט לאָזן בויען קיין ייִדישע מויערן לעבן קלויסטער. אָבער אַרעלע האָט שוין געפֿונען אַן עצה. ער האָט געמאַכט דעם עסק בשותּפֿות מיט דעם שטאָטישן פּריץ, דעם פּאַן סטאַכעוויטש, וואָס יענעמס הויז־גאָרטן האָט דאָרט געגרענעצט מיט ר' דניאלס חורבה־פּלאַץ. אַרעלע שענקער איז אַזוי לאַנג געלאָפֿן און זיך געבוקט מיטן בלויזן געלן קאָפּ, דעם טוכענעם קאַפּעליוש אין האַנט ביים פּריץ אין פּאַרצימער און פֿאַרבעטן דעם פּאַן פּריטיק צו נאַכטם צו זיך אין דער שיינער שטוב, אויף עסן ייִדישע געפֿילטע פֿיש, וואָס זיין ווייב סערעלע די נגידית קאָן אַזוי גוט קאָכן און מיט זעקס און ניינציקער בראַנפֿן צום טרינקען לחיים פֿאַר די ייִדישע פֿיש.

און אַרעלע איז אַזוי לאַנג נאָכגעלאָפֿן לעבן קלינגענדיקן שליטן, ווען דער פּריץ איז געפֿאָרן זונטיק צום קלויסטער געהילט אין בערענעם פּעלץ און ער האָט אַזוי פֿיל געוווּנקען מיט די גנבֿהשע אויגן און געבעטן, געשיט מיט זיינע זיסע רייד ווי אַ נקבֿה, דעם פּריץ אין אויער אַריין: — האַ, האַ, האַ! —

פאַניע, יעגאַמאַשטש, פאַניע כראַביע, ניעד זשיע הוררא! יאַסניע פאַן סטאַכעוויטש, אַ גרויס געשעפט, יאַק באַגאַ קאַכאַם, עס וועט זײַן גוט און גלאַט. דאָס געלט צום בויען, וועט ער, אַרעלע, שוין אַרײַנלייגן, ווּע דען. עס זאָל זײַן אַלצדינג בשותּפות מיטן פּריצס נאָמען און מע וועט אַוועקשטעלן בשותּפות אַ מויער אַ געוואָלט. דערנאָך וועט מען פאַרקויפן און פאַרדינען אוצרות געלט. פּששש, פּשש — ביז וואַנען דער פּריץ האָט אויכעט אונטערגעשריבן דעם פאַפּיר־אַקט.

אַ גוט געשעפטעלע האָט ער שוין געמאַכט. אַרעלע דער רויבער. דעם פּריץ וועט ער שוין יאַקאָש אַפּבאַרען און באַלד וועט טאַקע זײַן די שענצטע נײַע מויער אין מיטן מאַרק, זײַנע. ווער ווייסט, צי ער וועט דאַרט עפענען נאָך אַ שענק, צי אַ געוועלב מיט אַ מאַגאַזין, צי ער וועט גאָר פאַרדינגען דירות. אַ וויסט אים דער רוח.

ישׂראל־אלי דער בעדער, מיט זײַן צעשויבערטער באָרד, ווי אַ לייבגריוועֹ, דעם פוטער אויף די אַקסלען, גייט פאַרבײַ מיטן לאַנגן לולקע־ציביק אין מויל, צעהאַפּקעט.

— וואָס ווילט איר מענטשן — זאָגט ער — דער יורד דניאל כּהן ברויד נישט זײַן חורבֿה פּלאַץ. אָבער דער אַרעלע וועט אויפבויען אַ מויער־הויז, אַז עס וועט פאַרכאַפּן דאָס אויג.

— ווער ברויך דעם גנבֿס מויערן — ענטפערט אים יאָסל, מנחמס זון מיט אַ ברעט ציגל אויפן קאַרק — ער אַליין פּרעסט און זויפט, און מיר אַרבעטן אויף אים ווי די פערד, אַ קרענק וועט ער האָבן, נישט קיין מויער.

— דערווײַל גוטער ברודער, פירט זיך די וועלט אַזוי, אַז ווער עס האָט מער שׂכל אין קאָפּ און געלט אין קעשענע, דער איז תּקיף, און דו ווּעסט נישט איבערמאַכן די וועלט, הערסט יאָסל?

— מען וועט שוין זען, צי מען וועט נישט איבערמאַכן, רעב ישׂראל אלי — ווינקט עפּעס דער יונג מיט אַ סודותדיק פאַרקוועטשט אויג — מען וועט שוין זען, וואָס עס וועט זײַן.

דער שוואַרצער לייבע אַרבעט אויפן טאָג. ער האָרעוועט שווער און געטרײַ, די באָרד פאַרשמירט מיט ליים און וואַפּנע און מיט אַ זאַק אויף די לענדן. ער לייגט ציגל, איינעם אויף דעם אַנדערן, שמירט גיך אונטער וואַפּנע מיט דער קעלניע, קלאַפּט פון אויבן מיטן העמערל, און אונטער זײַנע ברייטע שוואַרץ פאַרמאַזאַליעטע הענט וואַקסט אַלץ העכער און העכער די פון ציגל־גערויטלטע מויער־וואַנט ווי אַ נאַקעטע, זון־פאַרברענטע פּלייצע. לעבן אים אַרבעט האַוורילע דער גוייִשער שטאָט מוליאַר, אַן איבערגעבויגענער איינ־

נעדראַרטער מאַן מיט אַ לאַנגן פּנים און לאַנגע מוילוואַנצן. ער ניסט אַ סך מיט דער דאַרער בלאַער נאָז, און ער קלאָגט זיך, אַז עס איז אים קאַלט. די וואַפּנע פּרירט אין זײַנע הענט. ער איז קראַנק אויף דער ברוסט, זאָגט ער, ווינטער האָט ער שוין נישט קיין כּוח צו אַרבעטן, אָבער ער מוז דאָך פּאַרדינען אויפֿן בידנעם שטיקל ברויט, האָדעווען אַ הויזגעזינט. זײַנע צוויי ייִנגלעך אַרבעטן אויכעט אַט־דאָ־אַ, זיי רוימען אָפּ דאָס חורבה־ליים מיט די רידלעס, און דאָס ווײַב זײַנס וואַשט גרעט פֿון די פּריצהטעס. עס איז אָבער פּאָרט נישטאָ וואָס צו עסן, אַז דער יקרות איז אַזוי גרויס, אַז אַ ברויט און קאַרטאָפֿל איז נישטאָ. ער וויל עפּעס פֿרעגן בײַ לייבען, שטויסט ער זיך לאַנג מיט דער דעה און צום סוף טוט ער אַ לאַנגן הוסט:

— זאָג נאָר, פֿאַן לייבע, דיר צאָלט ער אויך נישט דעם אַרבעטסלוין, דער פֿאַן אַראָן שענקער, האַ?

— ניין, — ענטפֿערט לייבע, און ער טוט בלויז אַ ציי בײַדע אַקסלען — ניין ער צאָלט נישט. ער זאָגט צו, ער הייסט קומען שפּעטער און מאָרגן און בלײַבט שולדיק דעם לוין.

אָבי ער, האָווריליע, האָט געמיינט, אַז די ייִדישע אַרבעטער צאָלט ער יאָ. און ער, לייבע, האָט געמיינט, אַז פֿאַר אַ גוי האָט ער מורא און צאָלט דעם לוין.

— ווייס ער וואָס אַ נעבעכדיקער טאָג: ער צאָלט נישט קיינעם.

הערט מען שרײַען די אַרבעטורער אויף די הויכע מויער־רושטאָוואַניעס... און פּלוצלונג נעמט זיך טראָגן אַ גרימיקער געררודער, ווי עפּעס אַ פֿאַרבאַר־גענער שטורעם געבראָם. עמעץ שרײַט, אַז מען וויל זיך בונטעווען, אַז מען דאַרף אַ שטרײַק, ווײַל אַרעלע שענקער וויל נישט צאָלן דעם אַרבעטס־לוין.

— הערט נאָר מענטשן — טוט פּלוצעם האָווריליע אַ געשריי — איך זאָג, מען זאָל אָוועקלייגן די אַרבעט. אַז זיי ווילן נישט צאָלן, די ווײַלע באַלע־באַטים, כאַפּט זיי דער רוח, זאָלן זיי אַליין אַרבעטן. קומט לאָמיר אַוועק גיין.

די אַרבעטער, גויים און ייִדן, פֿאַרשמירטע מיט ליים, מיט בלוט־פֿאַרבאַקענע בײַלן אויף די הענט, אין צעריסענע טיזליקעס, קומען זיך צונויף מיט די לאָפּאַטעס, העק און געצייגן. מען גיט אים געערעכט האָווריליו. יאָ, מ'דאַרף עפּעס זען צו טאָן, מען קאָן נישט הונגערן און אַרבעטן, צאָלן זאָלן זיי דעם לוין.

— אוודאי, תּיכּף באַצאָלן און העכערן, יאָ, יאָ, העכערן דעם לוין אויכעט.

— לאָמיר צעוואַרפֿן די ווענט און אַהיים גיין, וואָס זענען מיר עפּעס פֿערד?

— ניין, עס איז טאַקע נישט קיין יושר, צו אַרבעטן אָן לוין.

— אמת, אמת; מען שינדט פֿון אונדז די הויט.

— אַ שטרײַק לאָמיר מאַכן.

— יאָ, יאָ, אַ שטרײַק, העי מענטשן, צעקלאַפּט די מויער — שרײַט יאָסל און לייבע פּאַכעט מיט אַ מוראַדיקן קוליק:

— די ציין עלעד אים אויסזעצן ,דעם אַרעלע גנבֿ, דעם אַנזעצער.

די פֿאַרבאָרגענע ביטערניש פֿון אָרעמקייט, נויט און עוולות פֿלאַקערט אויף. זיי שטייען און רעדן אין צונויפֿגעדרענגטע געזעמלען. די ערלעכע אויגן גליִען מיט צאָרן־פֿונקען, געבײַלטע פֿויסטן וואַרפֿן זיך אין דער לופֿטן. די לײַט כאַפּן קלעצער, לאָפּאַטעס און מען צעשטויסט און מען צעהאַקט די פֿרישע געמויערטע רויטע ציגל־ווענט. מיט די שטיוול שלײַדערט מען די שעפֿלעך וואַפּנע, מען צעהאַקט די געהילצער מיט די העק, און עס פֿליִען אין דער לופֿטן דרענגער, ציגל און שטיינער און עס שרײַען קולות.

אַרעלע שענקער קומט צולויפֿן מיט צעפֿלאַטערטע פּאָלעס, מיט בלאַסע בעקלעך און מיטן אויפֿגעהויבענעם שטעקן. דערזען דעם חורבן, האָט ער פֿאַרבראָכן די הענט, געוואָרגן זיך מיט גרימעניש, ווי אַ נישט דערקוילעטער האָן, מיט פֿאַרצאָרנטע רויטע אויגן און מיט אַ יאַמערדיק קוויטשל האָט ער געשריגן איבערן גאַנצן מאַרק און אויסגעלאָזט דאָס בייזע האַרץ צו די ייִדן. וואָרעם פֿאַר די גויִים האָט ער מורא געהאַט:

— הא וווּ? אַי וואַי מיר, גערוואַלד, וואָסי דאָעס? אַסטי געהערט אַזאַ מעשׂה? פּעעע. אַ מיאוסע זאַך כ'לעבן. מען האָט אומגעוואָרפֿן די מויער? בדיל הדל געשטעלט אַ מענטש? אַי ווײַ איז אים געשען. זע נאָר זע, אונדזערע ייִדעלעך. גיי גיב זיי צו פֿאַרדינען. בונטעווען גאָר די גויִים. טאָקע זייער באַבעס דאגה. אַנישט ווילן זיי דען אַרבעטן, די ליידיקגייערס, אומזיסט גיב זיי געלט וועלן זיי נעמען. ווּע דען. ער האָט אָבער תּמיד געזאָגט, אַז מיט ייִדן איז נאָר גוט קוגל צו עסן. ניין, ער וועט נישט שווײַגן, עס איז דען זײַן מויער? עס איז דעם פּריצס מויער. ער, אַרעלע, איז נאָר אַ שותּף, דער פּריץ האָט אַרייַנגעלעגט ס'געלט, ס'קער דעם פּריץ.

ער האָט געשריגן מיט אַ צעקרומטן מויל, געוואָרפֿן מיט די הענט ווי מיט צעפֿאָכטע פֿליגל, געהויבן דעם שטעקן, געוואָרנט מיט אַ פֿינגער און זיך געבייזערט:

— שאַ, שאַ, דער פּריץ. יאָ, יאָ. דער פּריץ וועט אײַנזעצן אין קרימינאַל. מען וועט נאָך הײַנט דאָ דערשיסן עמעצן, צו אַלדע גוטע יאָר. ייִדן, גערוואַלד, פּעעע, ס'דאָ דער פּריץ, ס'דאָ זעלנער, די פּאָליציי. מען וועט שיסן, שיסן. ייִדן, שעמט אײַך אין ווײַטן האַלדז אַרײַן. וואָס זשע, ער, אַרעלע, אַנטלויפֿט שוין קיין אַמעריקע, צי וואָס? נישקשה, ער איז נאָך אַ ביטוח, ברוך השם. מען מעג אים נאָך געטרויען עטלעכע הונדערט ראַניש־זילבער. ער וועט קיינעם חלילה נישט אַנזעצן. וואָסי, עס איז עפּעס סדום? אַזאַ שאָדן, גערוואַלד געשריגן. מענטשן, אַזאַ בראָד. קערט אים אום דעם שאָדן.

— באַצאָלט בעסער פֿאַר דער אַרבעט, אַרעלע, באַצאָלט דעם טאָג־לוין — האָבן זיך אַ טראָג געטאָן צאָרנדיקע געשרייען — באַצאָלט וויפֿל איר זענט שולדיק, אַ רוח אין אײַער געפּגרטן טאַטן. רויבער, גנבֿ, אַנזעצער.

— די ווײַבער און קינדער ווילן עסן ברויט. מען קאָן נישט אַרבעטן הונגעריק. באַצאָל דעם לוין.

אין אָוונט, בײַם ווינטערדיקן גרין־געבליכטן לבֿנה־ליכט מיט פּראַסטיק שאַרפֿן שניי געזילבערט, איז געשטאַנען אין מאַרק דער יורד ר׳ דניאל כּהן אויסגעגלײַכט, אין זײַן געלאַטעטן, אויסגעבערשטן, לאַנגן, שוואַרצן פוטער־מאַנטל מיטן סאַמעטענעם הוט אויפֿן גרײַזן קאָפּ, די גראָע באָרד ווירדיק אונטערגעהויבן און אָנגעשפּאַרט אויף זײַן שטעקן, האָט ער געקוקט פֿאַר־קלערט מיט אַ צעאַקערט הויכן שטערן, אויף דעם גרויסן חורבֿה־פּלאַץ פֿון זײַן אַמאָליק שיין הויז אין מיטן מאַרק, מיט די רײַכע געוועלבן סחורות, און זיסע שפּײַזן און שטאַרקן ווײַן און פֿריידן און תּענוג. וווילטאָג און שׂימחות און געזונט און גדלות און גאווה. גאָלד און זילבער און געלט, און צירונג און זײַדנס; גלאַנץ און סויבלענעם פּעלץ; שיינע שול נגינה און ברייטן פּאַרנעם בײַ לײַטן און גאָטס ברכה און מזל און שפֿע; און מיט ווײַב און קינדער און גרויסער משפּחה און גדולה, עושר און כּבֿוד. און ער האָט אָנגעקוקט די קופּעס ציגל פֿון דער צעוואָרפֿענער מויער פֿון אָרעלע שענקערס נײַעם הויז־געביי אויף זײַן פּלאַץ. ער האָט געפּליסטערט מיט צעקרימטע ליפּן פֿון האַרץ־ביטערניש און פֿאַרקלערטן וועלט־געדאַנק: אַזוי, אַזוי, אַזוי איז די מעשׂה. יש דין ויש דיין. יאָ, יאָ, ס׳איז דאָ, ס׳איז דאָ.

דער נאַכט־מענטש

אַ צעקרימטער גאָרטן־פּלויט מיט ערגעץ אַ נאַכטיק־שווערן קרעכץ און שרעקיקע שאַרכן פֿלאַטערן פֿאַר־ציטערט. עס ווערט פֿאַרלוירן אַ שאַטנדיקער פֿאַד פֿון אַ פֿליגל אין ווייכער פֿינצטערניש, ווי אַ פֿיש אין וואַסער, אין קוימען פֿאַלט אַ שטיינדל מיט טונקעלער פֿאַרטויבטקייט אַראָפּ אין סאַזשיקער טיפֿעניש פֿון אַפּגרונט, אַ זינגענדיקער ווײ־געשריי טוט זיך פּלוצעם אַ שנײַד, ווי אַ בליץ אין דער שוואַרצקייט פֿון דער נאַכט־פֿינצטערניש.

— אײ־ווײ־ווײ. אײ־ווײ־ווײ.

דאָס קול קומט דעמפּיק ווי פֿון אַ גרוב, שווער, מיט גריילעד פֿאַרצויגענעם ניגון. נאָר סאַליאָר דער גנבֿ דערשרעקט זיך נישט. ער ליגט צעלייגט מיטן בויך אַראָפּ, פֿאַרמעקט אין ווייכער בוידעם־פֿינצטערניש, ווי אַ שוואַרצע שפּין אין געוועב, פֿאַרהוילן דאָרט צווישן שטויביקע שקראַבעס, שמאַטעס, האַלבע פֿלעשער, פֿאַרזשאַווערטע פּאָס־רײַפֿן, אַלטע טעפּ, צעשיטע שמות. זײַן וואַך אויער איז געשפּיצט און עס האָרכט דעם מינדעסטן נאַכט־שאָרך. דאָס שאַרפֿע אויג שפּיזלט מיט גרינלעכן גלאַנץ, ווי בײַ אַ בייזן קאָטער. און ווי וויל ער האָט אַ שווערע גראָבע פֿאַרמאַזאַליעטע פּויערנהאַנט, ווי אַ קלאָץ, איז זי אָבער פֿאָרט לייכט און דין מיט לאַנגע קנעכערנע פֿינגער ווי בײַ אַ מת. ער האַלט מיט זיי לײַכט און טויטפֿאַרצוואַנגט דעם שנאָבל פֿונעם הינדל, וואָס ער האָט געגנבֿעט פֿונעם בוידעם, אַז ס׳זאָל נישט שרײַען. דערנאָך הייבט ער זיך אויף. שטיל און גליטשיק־לייכט, ווי אַ נאַכט־חיה, שלײַכט ער אַרויס דורכן דאַך־לאָך אין דרויסן אַרויס, מיטן געגנבֿעטן הינדל אין בוזעם באַהאַלטן אין וואַרעמקייט פֿונעם טויט־שאָטן.

דער הימל איז פול מיט רויט און גרין און בלא־צעפינקלטע שטערן, נאר די פינצטערניש איז אזוי געדיכט, אז מען קאן זי אנטאפן מיט דער האנט, ווי סמאלע. אבער דאס שארפע אויג סאליארס דרינגט זי דורך און נישטערט אין די בלינדע שאטנס, וואס לאקערן שווארץ־געקנוילטע ווי בערן צווישן די ביימער־געדעכטענישן, דארט אונטער די אפגעשיטע גרוב־ברעגעס פונעם וועג, ביי די געהויקערטע שטיבער מיט די קרומע גארטן־פליטן פונעם עק שטעטל. שטום און גרימיק הויערט די שווערע שווארצקייט פונעםברייטן קלויסטער. עפעס א טויב געפרעפל, שטיינערן קאלט און שרעקיק פליסטערט דארט אין דער ליידיקייט פון דעם טיפן קלויסטער־בויד.

די שווארצע שטיין־ווענט הינטערן גליטשיקן שעכט־יאטקע־גרוב זיינען פול מיט בלוט. עס דאכט זיך, אז די דערשטיקטע קולות פון די געקוילעטע בהמה־העלדזער זיפצן נאך דארט אין גסיסה.

סאליאר היפט ווי א ריזיקער פראש מיט לאנגע, געקרימטע הענט און פיס, אונטער דער שטיינערנער וואנט פון דער אלטער שול, פארכטיק אנגעפאקט מיט מתים אין ווייסע תכריכים מיט טליתים איבער די שארבן קעפ, וואס שאקלען זיך און דאווענען. ער דראפעט זיך איבער געהויקערטע שינדל־דעכלעך מיט צעבראכענע שפיץ בוידעמס און אפגעריסענע צעקרימטע לאטעס, וואס רייסן אנגערוקט איבער די שווארץ־פארשווומענע קופעס ייִדישע שטיבער, איינגעוואקסענע איינס אינס אנדערע, מיט די בייכיקע ווענט, פארזונקענע אין אומרויִקן שלאף, באשווערט מיט די זארגן פון די טעג.

ווי א בלוטיק רויט אויג, סודותדיק געצונדן, לייכט א פענצטערל, שיף־פאר־האנגען, אין מיטן פון דער נאכט־שווארצקייט. א לאנגער, שארף־קאנטיקער פאס געל ליכט שטרעקט זיך דערפון, ווי א גילדן ברעט. אינעווייניק, אין שטוב, פלאמט אין אויוון א שטיל, גרוים פייער, ווי רויטע טיכער וואלטן זיך דארטן געוויקלט און פארשלונגען. ביי די זייטן פארען שווארצע, בייכיקע טעפ וואסער. אויף דער ווייסער וואנט מאלט זיך גרוים דער אנגעבויגענער, ברייטער, שווארצער שאטן פון א ייִדענעס געהארבעטער פלייצע. די לאנגע שארף אפשטייענדיקע עקן פון איר אונטערגעבונדענער פאטשיילע לויפן גיך אהין און אהער, צעיאכמערט פון שטומען גערודער, און אלע מאל הערט זיך פארשטארקט און נאגנדיק דער זינגענדיקער ווייגעשריי:

— אי־וויי־וויי, אי וויי־וויי געוואלד — אי־וויי ווא־יא.

עס איז דאס נאכטיקע קול פון א געוויינערין נאר עס וועקט נישט די פאר גליווערטע נאכט־שטומקייט, עס פלאטערט אין דער נאכט־טיפעניש, וווייד און אימהדיק ווי א שלאנג.

עפעס א געשטאלט שטייט דארט אין ליכטשיין פונעם פענצטער, אונטער דער איינגעזונקענער שטוב־וואנט, ווו דאס ווייבל גייט־צו־קינד. עס איז דעם גנב סאליארס לאנגע, שווארצע געשטאלט. און ווי ווויל ער דארף זיך איילן מיט דער גנבה אין בוזעם, האט ער פון דעסט וועגן ליב ארויסצושטעקן דעם

קאָפּ פון וואַנט־ווינקל און אַרײַנצוקוקן אין ליכטיקן פענצטערל. ער זעט ווי עפּעס א שטומע בהלה טראָגט זיך דאָרט אין קליינעם שטיבל. אויפן קוימען געזימס פון ווײַס־געקאַלכטן אויוון רייכערט מיט בלינדן צאַפּל אַ סאָזשיק נאַפט־לעמפּל מיט אַ צעבראָכן גלעזל, פאַרקלעפּט מיט אַ פּאַפּירל. איין בעטל איז ליידיק צעוואָרפן, און דאָס אַנדערע איז פאַרהאַנגען מיט אַ ווײַס לײַלעך. הערשראָקענע קינדער מיט שמאַלע, געקרײַזלטע קעפּלעך, אין די בלויזע סטענדלעך, שטופּן זיך אין ווינקל און גרעגערן אַלע אין איין קופּע. אַ לאַנגער, איבערגעבויגענער ייִד, דער טאַטע, מיט אַ שיטער לאַנג בערדל, ווי בײַ אַ הייפּטל קנאָבל, די ציצית איבער די שטיוול, לויפט עפּעס אַהין און אַהער פון באַדרענג מיט געשטרעקטע הענט. ער זוכט עפּעס מיטן צעקרימטן מויל און פאַרצערטן בליק פון נאַכט־סוד.

צוויי ווײַבער מיט שאַלן אויף די קעפּ און פאַרשפּיצטע געלע נעז, טראָגן אין דער לופטן, אַנגעשפּאַרט אויף די הויכע בײַכער, די פאַרענדיקע טעפּ וואַסער, אַרומגענומענע מיט די פאַרטעכער, זיי זאָלן נישט ברינען די הענט, און אויבן־אָן בײַם טיש, וויגט זיך די געבויגענע פּלייצע פון אַן אַלטן ייִדן מיט אַ צוגעקלעפּטער יאַרמולקע, ווי אַ שיסעלע, אויפן קאָפּ. די לאַנגע גרײַז־גראָע באָרד און פּאות, ביז צום גאַרטל פון דער צעפּליקטער בעקעשע, שאָקלען זיך איבערן געעפנטן, גרויסן ספר. ער זאָגט תהילים מיט אַ געבײַלטער האַנט, געשטרעקט צו דער בײַכיקער, בלאָער סטעליע, בעטנדיק רחמים.

און דאָרט אונטערן ווײַסן לײַלעך טוט זיך שוין עפּעס אָפּ אַ שווער געשען. אָפּגעשוואַכטע קרעכצן פּלאַטערן מיט פרײדיקן אָטעם. דאָס רויטע פּלאַם־ליכט איז שטוב שײַנט מיט העלן יום־טובֿ גלאַנץ. אַלע פּנימער שײַנען מיט ברייטע שמייכלען. די באָבע זעלדע טײַטלט צום בעט מיט איר לאַכנדיקער פויגל־נאָז. עפּעס שרײַט זי און טענצלט אונטער פון גדולה. אירע הענט פון די פאַר־קאַטשעטע אַרבל שטעקן אַרויס לאַנגע און פאַרבלוטיקטע, און באַלד טוט זי אַ נעם פון אונטערן לײַלעך אַ לעבעדיק נפֿשל: אַ קליין מענטשעלע. זי האַלט דאָס אין דער הייך, אַ רויטס און אַ נאַס. ס'צאַפּלט מיט הענטלעך און מיט פיסלעך גלײַך ס'וואָלט געשווומען אין דער נײַער ערדישער וועלט, מיט אַ חלומדיק געוויין, און ס'טוט ווי אַ ציגעלע אַ געשריי:

— מע־ע...

די באָבע זעלדע טוט דאָס אַ פּעטשל אין געזעסל און אַ וואָרף אַרײַן אין הייס־פאַרענדיקער מולטער וואַסער. סאָליאַר קוקט און לאַכט. ער ווייסט, אַז אַ קינד איז געבוירן געוואָרן דאָ אין שטוב. אַ מענטש איז געקומען אויף דער וועלט, אַ נײַע נשמה איז דאָ. פון וואַנען? ווי אַזוי? צו וואָס? ס'עפנט זיך זײַן מויל ווי אַ גרוב, די קליינע, פאַרשפּיצטע אויגן פאַרקריכן, ווי שפּינען, טיפער אין די שאָטן־לעכער, ער קראַצט מיט אַלע פינף פינגער אין די לאַנגע קאָפּ־קודלעס, און ער קאָן נישט משיג זײַן דעם סוד פון לעבן. אַ גרימיק שמייכעלע צעקרימט זײַנע שטעכיק־באַוואָקסענע ליפּן. זײַן הויכע, שוואַרצע

געשטאַלט ציט זיך אויס נאָך לענגער, שאַטנדיק אײַנגעוואַקסן אין נאַכט־חשכות, פֿאַרכאַפּט פֿון בייזן קלערן און פֿאַרהוילן פֿאַרן מענטשלעכן אויג, ווי אַ נישט גוטער. און פּונקט ווי דעמאָלט, ווען ער גנבֿעט, שפּיזלט ער אַצינד מיט גרינלעכן פֿײַער־בליק און מיט פֿאַרצערטן פּרצוף, אין ליכטיקן פֿענצטער, קוקט לאַנג און שטום און עס ציטערט פֿון דאָרט שוין מיט געלן שײַן־פֿלעק, גלײַך עפּעס אַ קאַלט ווינטל וואָלט אַ בלאָז געטאָן מיט דעמפּן שרעק־גליווער.

נאָר אַ מערכה, וואָס אונטערן קישעלע פֿונעם נײַ־געבוירענעם קינד ליגט אַ דיקער פֿרום אויסגעדאַווענטער קרבן־מינחה־סידור מיט דעם נאָמען פֿון גאָט, פֿאַרגלעט פֿון טרערן און באַשפּריצט מיט חלבֿ. און צוקאָפּנס פֿון דער קימפּעטאָרין קלעפּן אויפֿן לײַלעך פֿאַרכטיקע, ווײַסע שיר־המעלות־בריוולעך: שדי, קרע שׂטן...

— טיפּ־טיפּ־טיפּ.

— דרין־דרין־דרין.

— טיפּ־טיפּ־טיפּ.

צום ערשטן האָט דער קליינער שימעלע, יונה קרעמערס ייִנגל, אויף זײַן שלאָף־געלעגער אונטערן אויוון, דערהערט דעם דריבנעם אָנקלאַפּ אין טונקל גע־בלייכטן שטוב־פֿענצטער, דאָרט אין נאַכטיק־פֿינצטערן דרויסן, וואָס האָט שאַרף אָפּגעציטערט אין זײַן וואַכער נשמה, מיט פֿאַרהוילענעם פּחד.

בײַ טאָג איז ער, שימעלע, טאַקע אַ גאַנצער ווילער יונג, דעם צעריסענעם היטל־דאַשעק שיף־אַנגערוקט אויף אַ שוואַרצלאַנציק קלוגן אויגל. ער האָט ליב זיך גאַווהדיק צו שלאָגן מיט שקצימלעך און ייִנגלעך אין מאַרק, צו וואַרפֿן שטיינער, שפּרינגען איבער טיפֿע גריבער און זיך הוידען אויף דראָנגען. ער קלעטערט אויף די העכסטע ביימער. זומער קאָן ער אויסשווימען דעם גאַנצן שטעטל־טײַך און ווינטער איז ער דער בעסטער גליטשער אויפֿן אײַז און אַלע ייִנגלעך האָבן אים ליב צו האָבן פֿאַר אַ חבֿרל.

אין חדר פֿירט שימעלע דאָס רעדל. ער טוט אָפּ שפּיצלעך דעם מלמד און כאַפּט אַרײַן קניפּ, פּעטש און קללות, ווי ווײַל ער האָט אַ גוט קעפּל, באַגערט צו לערנען און ער קאָן גוט דאַווענען און אַלע חומש־מעשׂיות פֿון אויסנווייניק. שימחת־תּורה אין שול מאַכט ער די ברכות איבער דער תּורה בעסער פֿון אַלע ייִנגלעך אונטערן טלית. בײַ טאַטע־מאַמע אין די אויגן איז ער דאָס געראָטנסטע קינד מער פֿון אַלע ברידערלעך און שוועסטערלעך און פּסח בײַם סדר שעפּן זיי פֿון אים נחת, ווען ער פֿרעגט די פֿיר קשיות מיט אַ שיין זינגענדיק קול, ווי אַ צעקלונגען גלעקל.

שבת און יום־טובֿ, פֿאַרפּוצט אין צייגענעם אַנצוגל, מיט אַ גילדן בענדל אויפֿן היטל־דאַשעק גייט שימעלע לײַטיש מיטן טאַטן דאַווענען אין שול. ער

פֿאַסט אַלע תּעניתים, תּשעה באָבֿ, יום כּיפּור און אסתּר תּענית. ער קאָן מעבֿר זײַן די סדרה מיטן ניגון־טראָפּ, זאָגט פֿרום „ברכו נפֿשי״ און לערנט „פּרקי אָבֿות״ שבת בײַם רבין אין חדר, און בײַ נאַכט פֿאַרן שלאָפֿן גיין, זאָגט ער בורא נפֿשות און לייענט קריאת שמע.

חנוכּה, נאָך דעם ווי דער טאַטע צינדט די ליכטלעך, שפּילט שימעלע מיט די חבֿרים אין דריידלעך און געווינט ניס און קנעפּלעך. חמשה עשׂר עסט ער באָקסער, פֿײַגן, ראָזשינקעס, מאַנדלען און טייטלען, וואָס וואַקסן אין ארץ ישׂראל. פּורים נאָך דעם מגילה־לייענען, טראָגט ער אויף אַ טעלער, איבערגע־דעקט מיט אַ ווײַס סערוועטל, המן־טאַשן, האָניק בייגל און שטרודל — שלח מנות בײַ די נגידים אין די שטיבער. מען שיקט אים אַ גאַנג און מען גיט אים אַ גראַצער פֿאַרן וועג, און אַלע לײַט זאָגן אַז ער איז אַ וווּיל יינגל.

ערבֿ שמיני עצרת שנײַדט ער בײַ דער ריקע הושענות און פֿאַרקויפֿט אין מאַרק אַ בינטל פֿאַר אַ גראַצער. ערבֿ שבֿועות פֿאַרקויפֿט ער אין די שטובן גרינס, בוים־צווײַגלעך און ליפּעד־שאַווער פֿונעם טײַך און ער שיסט אויפֿן באַרג סיני, הינטערן גלחס גאָרטן, מיט פֿײַל און בויגן. ערבֿ פּסח איז ער אַ וואַסער־גיסער בײַם מירע־קנעטער, בײַם מצה־באַקן און ערבֿ יום הקדוש טראָגט ער אין אַ שטרויענעם געפֿלאָכטענעם קויש, די כּפּרות פֿון די באַלעבאַטים צו שעכטן בײַם שוחט. ער כאַפּט פֿייגל אויף דעכער, גנבֿעט קרייטעכצער פֿון גערטנער, פֿוןביימער און ער לויפֿט נאָך אַ חזיר און שלאָגט אים מיטן שטעקן.

שימעלע רײַט אויך אויף אַ פֿערד און ער האָט פֿולע קעשענעס מיט שיינע זאַכן: אַ רויטהילצערן קניפּיק מעסערל, אַ צינערן פֿײַפֿל, אַ מעשן־זייגערל־רעדל, אַ קליין גרין פֿלעשעלע שוואַרצע גלאַטע דונער־שטיינדלעך, אַ בריל־גלעזל וואָס כאַפּט דאָס זון־פֿײַער און צינדט אָן טרוקן גראָז. ער האָט ליב צו לייענען, האַרכן און דערציילן ווונדערלעכע מעשׂיות פֿון אליהו הנבֿיא און פֿון פֿעלד־רויבער און וואַלד־גזלנים מיט העק און שווערדן, בני מלכים און בת מלכּהס אין גילדענע בגדים, פֿון וועלף און חיות רעות, פֿיפּערנאָטערס, שדים, רוחות מיט הערנער, שלענג און עקדישן מיט ברענענדיקע אויגן, מוראַ־דיקע צעפּאַטלטע כּישוף־מאַכערס און מכשפֿות.

בײַ נאַכט האָט שימעלע יונהס ליב צו קוקן אין בלאָען אויסגעשטערנטן הימל־געוועלב און ציילן די דימענטן־צעפֿינקלטע שטערן. דאָס פֿולע בלייכע לבֿנה פּנים שמייכלט צו אים מיט יענע־וועלטיקע סודות און אַז ער קוקט בײַ טאָג צו די שווימענדיקע ווײַסע וואָלקנס אין הימל, זעט ער לייבן און בערן, געהאַרבעטע קעמלען, מוראַדיקע העלפֿאַנטן און לעמפּערטן מיט צע־שויבערטע גריוועס און אויפֿגעריסענע מײַלער, וואָס פֿאַרצוקן שאָף און רינדער און ווײַסע לעמער. ריזן־מענטשן אין טיפֿע היילן טראָגן בערג אויף די קעפּ און רײַטוואָגנס פֿליִען מיט צעפֿלאַכטע פֿערד. אַז ער קוקט אין רויטצעפֿלאַ־קערטן זון־פֿאַרגאַנג, בײַם ברעג שטעטל־הימל, זעט ער די איבערקערעניש פֿון סדום און עמורה מיט פֿײַער־פֿלאַמען פֿון פּעך און שוועבל, וואָס גיסן פֿונעם

הימל. אין יעדן זומערדיקן שלאָס־רעגן מיט צעשטורעמטע ווינטן, פּליצט דער מבול מיט פאַרטרונקענע מענטשן און חיות. אין גלאַנציקן גראָז־טיפּעניש מיט ווייס־צעבליטע פרילינג־ביימער, לעכטיקט דער גן־עדן.

שימעלע זעט ווי איבער די לאַנגע שטויביקע פעלדוועגן, וואָס פאַרלירן זיך אין וועלט־ווייטקייט, ציִען אין דער מידבר די מחנות ייִדן מיט די טלומיקעס אויף די פּלייצעס, זיי גייען, איילנדיק, ארויס פון מצרים, אהרון הכהן אין די גילדענע קליידער, דאָרט לוויִים שאָלן אין זילבערנע שופרות און טראָגן אויף די אַקסלען דעם גילדענעם משכן און פאַרויס שפּאַנט משה רבנו, מיט דער לאַנגער, ווייסער באָרד, דעם שטעקן אין דער האַנט, וואָס שפּאַלט דעם ים סוף. אַלע חומש־מעשיות, וואָס שימעלע לערנט ביים רבי מנשה אין חדר, זענען לעבעדיק אַנטפּלעקט אין זיין צעשפּילטן דמיון און זיין חלומדיקע נשמה איז תמיד פאַרטראָגן אין פאַרהוילענע וועלטן. צוליב דעם אַלעם רופט מען אים מיט די צונעמען: מאַקאַבונד, באַטיאַר, ממזר, משומד און הוליאַק.

◆

— דרין־דרין.

— ט־יפּ, ט־יפּ, ט־יפּ.

— דרין־דרין.

אַז דאָס ייִנגל האָרכט איצט ביי נאַכט, ווי ס'קלאַפּט עמעץ אין פענצטער, ווייסט ער, אַז דאָס איז סאַליאַר דער גנב, וואָס איז געקומען צו זיין טאַטן, פאַרקויפן עפּעס אַ גנבה. ער האָט דעם מוראדיקן גוי נאָך קיין מאָל נישט געזען פאַר די אויגן, וואָרעם, אַז דער גנב קומט אריין ביי נאַכט אין שטוב, טאָר מען נישט אָנצינדן דאָס נאַפט־לעמפּל. נאָר ער ווייסט, אַז סאַליאַר איז אַ שד, מיט באַקהערנער אויפן שטערן און פערד־פיס מיט קאָפּעטעס, אַז ער וווינט אין אַ פאַרשאָלטענעם ברונעם אין די שטיין־גריבער־וואַלעס, דאָרט אין עק שטעטל, וווּ די גוייִם וואַרפן אריין פגרים פון פערד און הינט און די ייִנגלעך האָבן מורא דאָרט פאַרביי צו גיין, שפּייען אויס פון דער ווייטנס דריי מאָל, זאָגן אַ שפּרוך און טוען אַ טרעסע מיט אַ ציצה פון לייבצודעקל, אַז די שדים זאָלן אויף זיי נישט קאָנען האָבן קיין שליטה.

ליגט ער, שימעלע, צונויפגעדרייט ווי אַ קאַץ, אונטערן צודעק, אַז בלויז די נאָז, די אויערן און די אויגן פון זיין פּנים, ווי ביי אַ שטומער נאַכט־פויגל, זענען שאַרף־שפּירעוודיק אריינגעוואַקסן אין דער פינצטער און זיין וואָד האָרץ איז גריילעך פאַרצערט אין נעפּלדיקן שרעק־גליווער פון דער חלומדיק פאַרהוילענער נאַכט־וועלט. ער פּליסטערט האָרב מיט הייסן אָטעם:

— אי וואָי, עד האָב נישט קיין מורא.

דער מאַרק

דער ווײַס־פֿאַרשנײַטער שטעטלדיקער מאַרק איז טרוקן אַנגעפּרוירן מיט אַ פֿריש שאַרף ברענעדיק פֿרעסטל. בערדיקע ייִדן אין שוואַרצע טיזליקעס, מיט שעפּסענע פּעל־היטלען אויף די קעפּ, גויִים אין דיקע שאָפֿענע פּעלצן, גויעטעס אין לאַנגע גראָבע וואַרעטעס געהילט — שפּאַנען מיט דריבנע פּראָסט־טריט פֿון זייערע געקאָ־וועטע שטיוול, אַרומגעבונדן מיט שטרוי און קליינע, ווײַסע אָטעם־וואָלקנדלעך זעצן פֿון זייערע מײַלער. פֿערד הירזשען, קי רעווען פֿאַרבענקט, חזירים קוויטשען מיט גרוילִיק־פֿאַרצווײַגענע קולות. די לאַנגע גוייִשע שליטנס פֿול מיט געבונדענע עופֿות, אײַנגעוואָרעמטע אין שטרוי, זענען ענג אָנגעשטעלט זײַטיק בײַ די ייִדישע געוועלבלעך, הינטערן ברוגזן קלויסטער מיט די פֿאַרשנייטע געצלמטע טורעמלעך.

ווײַבער, די קעפּ פֿאַרבונדן מיט דיקע, צעפֿליקטע שאַלן, די פֿאַראומערטע פּנימער, פֿאַרדאַרט ווי גרודעס — זיצן ווי קוואָקעס אויף צעבראָכענע קעסטלעך, מיט פֿולע פֿײַער־טעפּ צעגליטע קוילן אונטער די געלאַטעטע קליידער און מיט צעקרימטע מײַלער שרײַען זיי מיט אַ תּחינה־ניגון און רופֿן קונים צו זייערע מולטערס מיט סחורות:

— מענטשן, גוטע, אַהער קומט, קויפֿט, קויפֿט שיינע זאַכן, ביליק, ביליק!

— פֿרישע אייער־בייגל, זעמל און פּלעצל, פּלעצל, פּלעצל! מאָן־בייגל, מאָן־בייגל!

די לאַנגע הערשעכע האָט צו פֿאַרקויפֿן אַ קופּע פֿאַרזשאַווערט אײַזנוואַרג, טשוועקעס, שרויפֿן, קייטן, אַלטע לאַפּעטעס, צעבויגענע רײַפֿן, צעבײַלטע טעפּ. די לייזערקע איז געשטאַנען מיט אַ זאַק ציבעלעס, אַ בלעך נאַפֿט, אַ קופּע אַלטע, צעדרייטע שטיוול און געלעכערטע, שטרויענע קאַפּעליושן. און די זקנה, די משהכע, האָט פֿאַרקויפֿט זאַלץ, שוועבעלעך, אינגבער, פּעפֿער,

נעגעלעך און געווערץ פון קליינע זעקעלעך, איינגעטריקנט ווי איר פנים, וואס האבן הארב־פארשמעקט דעם פראסטיקן ווינטער טאג מיט ריחות פון ווייטע, ווארעמע לענדער.

די מנחמקע האט געמאסטן ווייסע דיניע־קערלעך אויפן קווארטירל, געוויגן פונעם קעסטל זיסע, געפרווירענע עפל אויף דער וואגשאל מיט פארקניפטע שטריקעלעך, און זי איז געווען ברוגז מיט איר מחותנתטע בריינע, וואס איז געזעסן לעבן איר מיטן לאקשן־ברעט, אויסגעלייגט מיט קופקעלעך וועלשענע ניס, רויטע לעקעכלעך, ווי קליינע מענטשעלעך מיט לאנגע בערד, געלע האניק־קיכלעך, אויסגעשניטן ווי פייגל און פארקלעפטע צוקערלעך אין זילבערנע פאפירלעך.

ישראל־עלי האט געהאט צו פארקויפן א גאנצע שטעל מיט ליולקע־ציביקעס, רויטע מעסערלעך, גרינע זייף, קאפיטעס, קאלד־בערשטלעך, דודע־פייפערס, בייטשן, הילצערנע לעפל, קנעפ נאדל־פאדעם, לעדערווארג און ערדענע טעפ. און זלאטע די אלמנה איז געזעסן מיט איר קרעמל צעלניק, געבלימטע טיכער, בלאע, רויטע, גרינע און ראזע סטענגעס, בלעכענע שפיגעלעך, גלעזערנע קרעלן, ביינערנע קעמלעך, גילדן פליטערווארג און קאלירטע, פאפירענע צאצקעס. זי האט געהאלטן דעם איינגעפעקלטן קאפ מיטן צעקנאדערטן פנים, פארשווארצט ווי א רעטעך, אויף אן אקסל און פינטלענדיק מיט די גערויטלטע אויגן, האט זי מיט זינגענדיקן געשריי, העכער פון אלע ווייבער, גערופן די קונים:

— מאלאדיציעס, חתנים, אהער קומט, אהער! גיט עפעס צו לייזן אן ארעמער אלמנה מיט זעקס קליינע יתומים, נעבעך. קויפט, קויפט פיינע מתנות פאר די שיינע כלות צום טאנץ. ביליק, ביליק. א בראנד אין די קעפ און א מכה אין די געדערעם א צוגאב! קויפט, קויפט, מענטשן ווילע.

לאנגע שקצים און רויטע שיקסעס דרייען זיך שוויינגנדיק און באדעכטיק ארום די שטעלעס, קוקן מיט בייזע, פארשטאכענע אויגן, טאפן די סחורות, דינגען און ווארטן אויף א בהלה. די שקצים טוען טאקע אלע מאל, מיט א זעץ מיט א פוס, א קער איבער א מולטער מיט סחורה און די ווייבער שרייען און שעלטן, רייסן זיך פארביסן מיט די שיקסעס, וואס כאפן די זאכן און אנט־לויפן. די ווייבער־זיצערקעס פארברעכן די הענט, לויפן אהין און אהער, שרייען געוואלד, קלייבן צענויף די רעשטלעך ארעמע סחורות און ביטערן מיט גרימצארן:

— אזא בראך! א שטאד! א שרפה! א מגפה! גאטעניו, וואס שוויגסטו! פאר וואס נעמסטו דער נישט אן די יידישע קריוודע? אז די שווארצע כאליערע זאל שוין אויסגיין צו זייערע קעפ, די גנבים! א פגירה זיי אין די בייכער, נאר ראבעווען ווילן זיי, רוצחים! גזלנים! געוואלד! געוואלד!

די הארבע, זאפטיקע קללות פלאטערן ווי צעקראקעטע ווארנעס און ווערן פארשוועבט אין פראסטיקן נעפל. זלאטע די אלמנה טוט אלע מאל א הייב אונטער דעם קאפ, זעט זי מיט פריידיקן, מאמעשן נחת, ווי דארט, הינטערן

קלויסטער־פלויט, צווישן די הויכע, דאַרע ביימער, אין אַן אויסגעברענטער שטוב־חורבה, שפּילן זיך אַ קופּע ייִדישע קינדער, וואָס קריכן אַרום ווי די מערישקעס, רייַטן אויף קלעצער, דראַפּען זיך אויף די האַלבע ווענט, שלעפּן שטיינער און ציגל אויף די אַפּשיט־בערגלעך און בויען דאָרט פּיתום און רעמסס, צעגונערטע מיט געשרייען און געלעכטערס אויף קולי־קולות. זלאַטע דערקאָנט דאָרט אויכעט אירע קינדער, קרעפּקע, קליינע ייִנגלעך אין לאַכעס, מיט צעפּליקטע היטלעך, מיידעלעך מיט האָרט־געפלאָכטענע צעפּלעך אין צעדרייטע שקראַבעס, פאַרשמירטע, פריילעך פאַרטומלטע און הונגעריקע ווי וועלפּלעך. זי היט זייַ געטריַ, מיט איר טריבן בליק, פון דער ווייַטנס און זי רופט זיי, ווי אַ פאַרזאָרגטע קוואָקע:

— מעכלע, שׂרהלע, חיהלע, דודל, משהלע, טשיפּ־טשיפּ־טשיפּ. קומט אַהער קינדערלעך, צו דער מאַמען, נאַדיר...

אַז זיי קומען צו איר אָנגעלאָפן פאַרטראָגן און צעהיצט, פּיטערט זי זיי מיט שטיקער ברויט פון עם קיַישל, ווישט זיי מיטן פאַרטעך די נאָסע, רויטע נעזלעך און בייזערט זיך גוטמוטיק:

— אַ היים גייט, ממזרים כ'על אייַך אָנפּאַטשן. זע נאָר, נאָר מ'יאָגט, נאָר מ'וואָיעוועט, מ'רייַסט די שטיוול.

— מאַמע, שאַ־שאַ, גיב עסן, גיכער! מיר, מיר, נאָך אַ שטיקל ברויט, נאָך אַ שטיקל, מאַמע, כ'בין הונגעריק, גיב, גיב.

אַז די קינדער אַנטלויפן ווידער, שמייכלט זלאַטע זייער צופרידן מיט אירע צעקרימטע ליפּן און אין פאַראומערטן האַרצן, דערקוויקט פון ליבשאַפט, דאַנקט זי גאָט פאַר זייער געזונט און פרייד און פאַר די עטלעכע גרייַצער לייזונג אין פאַרטעך־קעשענע, גרויס ווי אַ טאָרבע, פאַרבונדן אויפן צעפּליקטן טיזליק. אין אָוונט, אַז זי וועט אַהיים קומען פונעם מאַרק, רעכנט זי צו קאָכן פאַר די יתומים אַ זאַטע וועטשערע: באָרשט מיט בולבעס און קאַשע מיט אַרבעס; אַזש דער אָרעמער אַלמנה וועט בייַ דעם גוטן געדאַנק ליכטיק אין די קאַליע אויגן.

אַזוי ווי אַ שאָטן דרייט זיך אַרום אין מאַרק, צווישן די ייִדן און גויִים, דער שוואַרצער לייבע, מיט זייַן לײדיקן זאַק אונטערן אָרעם. נאָר ער האַנדלט גאָרנישט, וואָרעם ער איז שוין נקי, און ער האָט נישט קיין געלט, מיט וואָס צו האַנדלען. די גויִים האָבן אים שוין פאַרטריבן פון זייַן אַרבעט בייַ הער באַן אויף טאָג־לוין, און מען האָט אים דאָרט שיר נישט געפּלעט דעם מוח, בעת ער האָט געשלעפּט און געלאָדן די קלעצער אין וואַגאָן; קוים וואָס ער איז אַוועק מיט גאַנצע ביינער. די גאַנצע וויסטע אָרעמקייט פון דער וועלט גליווערט אויף זייַן קורצער, צעקנאָדערטער, שוואַרץ־געזילבערטער באָרד, טרויערט פון זייַן געלאַטעטן ראָק, פאַרבונדן מיטן שטריקל. לייבע בלייַבט שטיין אין מיטן דרינען, שווער, מיט קלאָציקע פיס, עפּעס ווי פאַרלוירן אין פוסטעניש פון עולם התהו, און מיט וויסטן נייַגער קוקט ער ווי צוויי שיכורע,

אָנגעפּעלצטע גוייִם, מיט רויטע, זאַט־געראָוויטלטע פּנימער און ברייטע, האַרטע נעז, קריגן זיך עפּעס זייער שטיל. גלײַך זיי וואָלטן זיך געסודעט, מיט הייזעריקן כריפּ, שפּײַען זיך ביז אין די קליינע געגעפּלטע אויגן אַרײַן, כאַפּן זיך אַרום מיט שווערע הענט, ווי מיט בערישע לאַפּעס, קושן זיך אין די באַקן מיט צעיאָכמערטן געיאָמער און פֿאַרקנוילן זיך אין געשלעג, ווי צענויפֿגעוואַקסענע דראַנגעז, גלײַך זיי וואָלטן זיך נאָך ווײַטער אַזוי געהאַלדזט. לייבע שרײַט צו זיי, פֿײַערט זיי אונטער, מיט האַרבע שפּאַט־ווערטער:

— דערלאַנג אים, באַלעבאָס! רײַב אים אַ מאָרדע, מחותן! זעץ אים אויס די ציין, גוטער מענטש! אַזוי, אַזוי, ווילער כלאַפּ, אין די זשעברעס פֿאַרפֿאַר אים! מאַך אים פֿאַר אַ קאַליקע! אַ פֿוס דריי אים אויס, פֿרומער מאַן! לייג אים אַוועק! הרגע!

דאָס געשלעג איז שטיל און פֿאַרהאַקט מיט טעמפּער, פּויערישער גבֿורה. איינער פֿליקט דעם אַנדערנס קודלעס פֿונעם קאָפּ, פּאַוואָלע און באַדעכטיק מיט צוויי פֿינגער, גלײַך ער וואָלט געפּליקט פֿעדערן פֿון אַ גאַנער; דער אַנדערער פּויקט מיטן קולאַק, ווי מיט אַ דובינע, דעם פֿליקער פֿון הינטן אין בויך אַרײַן. פֿון זייערע צעבלוטיקטע מײַלער טריפֿט גאַווער. זיי קײַכן מיט הייסן געבריל, און פּלוצעם טוט זיך אַ שנײַד אַ לאַנגער, גרוילִיקער קוויטש, ווי פֿון אַ דערשטאָכענעם חזיר, און מען דערזעט ווי איין פּויער כאַפּט אַרײַן צווישן די ציין דעם אַנדערנס אויער, בײַסט, בײַסט און שפּײַט אויס אַ שטיקל בלוטיק פֿלייש:

— אַ נעכיי שלאַק טראַפֿי!

דער צעדמטער פּויער טאַפּט און טאַפּט מיטן פֿינגער, זייער פֿאַרחידושט, אויפֿן לײדיקן רויט־צעפֿליישטן אָרט, אונטערן שעפּסענעם פֿעל־היטל, און געפֿינט דאָרט גאָרנישט. ער קוקט זיך אום אויסגעניכטערט־דערשראָקן:

— אַ שטאָ טאַביע? אַ? נישטאָ ס'אויער? אַ יאַקזשע? אַוו איז אַהינגעקומען דאָס אויער זײַנס? אַז ערשט נאַר־וואָס האָט ער דאָך געהאַט צוויי אויערן?

— נעמאַ, נעמאַ, נישטאָ — זאָגט אים לייבע — נישטאָ דאָס אויער. האָסט עס מסתמא פֿאַרלוירן אויפֿן יאַריד. זאָרג נישט, ס'וועט דיר אָנוואַקסן, באַלעבאָס־לעבן, ביז צום פּראַזניק וועט אָנוואַקסן אַ נײַער אויער.

דערנאָך געפֿינט דער גוי זײַן אָפּגעביסן אויער. ער הייבט עס אויף פֿונעם שניי, ווישט דערפֿון אָפּ ס'בלוט מיטן אַרבל, באַטראַכט דאָס שטיקל בלייך, טויט פֿליישל מיט אַ רחמנותדיקן בליק און באַהאַלט עס באַדעכטיק אין בוזעם, אַז ער זאָל עס אין דער היים, אין דאָרף, ווײַזן דעם ווײַב און אַלע פּויערים, זונטיק אין קרעטשמע.

אויכעט לייבע דערפֿילט עפּעס אַ רחמנות צו דעם צעדמטן פּויער און ס'טוט אין אים אַ ברען אַ געקעכטער צאָרן מיט שפּאַט אין איינעם:

— ווייסטו וואָס, גוטער מענטש — זאָגט ער מיט צעקרימטע ליפּן — איך וועל האַלטן דײַן שונא און דו בײַס אים אויבעט אָפּ אַן אויער.

לייבע ליגט אַוועק זײַן לײדיקן זאַק אויף דער ערד. ער טוט אַ ציִ די הויזן, אַ שפּײַ אין זײַנע פֿאַרמאַזאָליעטע הענט און אַ רײַב זיי מיט כּוח, גלײַך ער פֿאַרנעמט זיך אונטערצוהאַקן אַ דעמב און ער טוט גיך און געניט אַ כאַפּ אַרום מיט זײַנע שטאַרקע הענט, דעם אַנדערן גוי, אַז יענער קאָן זיך נישט מער אַ ריר טאָן און פּרײַכט מיט דערוואָרגענעם אָטעם און אַרויסגעשטאַרטע אויגן פֿון שווערן באַדרענג.

פּאַוואָלע דערנעענטערט זיך דער צעדמטער פּויער און טוט אַ כאַפּ אַרײַן יענעמס אויער, ווי אַ הונט אין די ציין אַרײַן, בײַסט, בײַסט, מיט גרימיקן געבריל, און שפּײַט אויס דאָס בלוטיק פֿלײשל אין ווײַסן שניי אַרײַן:

— אַ נעבײ שלאַק טראַפּי!

אַ גרינלעכער נעפּל נעמט רייכערן און פֿאַרהילט דעם מאַרק מיט אַ בלינדן גליווער, ווי אַ געפֿרוירענעם טײַך.

די נײַעס

לאַטע די אַלמנה איז געגאַנגען צו איר שוועסטער, לאה, אין שטוב אַרײַן. זייער שטיל, ווי עפּעס אַ וויסטן סוד, האָט זי געזאָגט: — יאָסל, ווו איז ערגעץ יאָסל? הער נאָר דו, ס'זענען שוין דאָ נײַע זעלנער אין שטאָט, האָ? כ'האָב געזען דײַן כּלה, עלקע, ווי איז דײַן לעבן. ווער זענען עפּעס די נײַע זעלנער, האָ? יאָסל, זאָג נאָר. איי גאָטעניו, אַ וועלט הײַנט. לאה קום נאָר אַהער, מעגסט הערן, זי טאַנצט דאָך אין שענק, מיט די זעלנער, די כּלה זײַנע, עלקע. איי אַ מויד איז זי דיר.

יאָסל האָט זיך נישט אומגעקוקט. אין זײַן פֿאַרטומלטן באַדרענג האָט ער געהערט ווי די מאַמע סודעט זיך עפּעס מיט זלאַטען אויפֿן ווינקל און מיט אַ פֿאַרזאָרגטן זיפֿצנדיקן ניגון. ער האָט געפֿילט ווי דער מאַמעס נאָז איז געוואָרן לאַנג און ברוגז אָנגעדרודלט. אין די אויערן האָט אים עפּעס טויב געוווערבלט, גלײַך ער וואָלט זיך געטרונקען אונטערן וואַסער. די שאַרפֿע קנאה פּײַן האָט אים פֿאַרשניטן ס'חיות און גרימצאָרן האָט געשאָטנט אין זײַנע אויגן. דער יונג האָט מיט אַ זאַק אויף די לענדן גיך געהויבלט אַ ברעט אויפֿן טיש. ער האָט געמייסטערט אַ טיר, געשניצט מיט דער דלוטע און זײַן גאַנץ לײַדנדיק נפֿש איז ווי אַ פֿלאַקן געווען אַרײַנגעהאַקט אין דער סטאָלערישער מלאָכה, ער האָט קרומלעך געשמייכלט מיט זײַנע גרויסע ציין. דאָס אויסגעשפּיצטע פּנים, ווי בײַ אַ שפּאַרבער, האָט קנאַכערן געטונקלט.

— וויים'עד וואָס — האָט ער הייזעריק געזאָגט. — וואָס גייט אונדז אָן די גאַנצע מעשׂה. אַ יעדער איינער טוט הײַנט וואָס ער וויל. ער, יאָסל, רעכנט אָוועקצופֿאָרן פֿון דאַנען. מען וועט דען קענען לעבן דאָ? די גויים וועלן נישט לאָזן. ער זאָגט זײַנס, ווי תּמיד, אַז ס'טויג אַלצדינג אויף אַ כּפּרה און שוין. מען דאַרף זיך אַרויסציִען ערגעץ אין אַן אַנדערער שטאָט.

— טאקע? אזוי? וווהין וועסטו דיך ארויסציִען? א שטייגער? גיי לויף קיין האצעפלאץ, אז די גאנצע וועלט איז פארשלאסן. און וואס זאל מען טאן מיטן קראנקן טאטן, וווהין זאל מען אים שלעפן? קיין בויבעריק? מ'האט זיך נאך אפשר ווייניק אנגעליטן און געוואַלגט אויף די פלוכטן אין דער מלחמה, אז מ'איז דאך קוים לעבעדיק ערשט אהיים געקומען?

לאה האט גערעדט און געוויינט מיט איר נאגנדיקן טרויער ניגון, אז ס'האט פארקלעמט אין די גדערים. געהויקערט אין דער צעפליקטער שאל, האט זי געשיילט קארטאפל, געבלאזן אין דער צערויכערטער הרובע מיטן גאנצן פאר־אומערטן פנים, וואס איז געווען אויסגעשמירט מיט סאזשע, און ווידער האט זי זיך גענומען סודן מיט דער שוועסטער: נייַע זעלנער? וואס הייסט עפעס דאס, ווער זיַינען זיי? ווען זענען זיי אריַין אין שטעטל? עפעס א נייַע צרה מסתמא. מען דארף זיך ערגעץ באהאלטן, אנטלויפן.

סענדער, דער יִנגערער זון, אויסגעסטראַיעט אין זיַינע אויסגעגלאנצטע שטיוועלער, מיטן גרינעם קאפעלושל האפערדיק אנגערוקט אויפן אויער, האט געהאקט שפענער פון א שטיק האלץ אויף דער שוועל. ער איז שטיין געבליבן דערשראקן מיט דער האק אין דער האנט און זיך גענומען ביַיזערן אויף דער מומע זלאטען, גליַיך זי איז שולדיק אין דער צרה:

— וואס בעבעט זי עפעס דארט זלאטע? הער נאר, דו ביסט שוין אויכעט געווארן א פרומע גבאיטע? קוק זי נאר אן. זי קומט גאר גאנץ פרי אנרעדן פאטשטן. הערסט, מאמע, אלע מיידלעך און אלע יִנגלעך גייען היַינט טאנצן. ער, סענדער אליין, גייט אויך טאנצן אין די שענקען מיט מיידלעך. שיַיקע לייזערס און זיַינע שותפים משה, יאנקל און נחום סראל־עלים גייען אויכעט טאנצן. מ'ביַיסט חלילה נישט אפ א שטיקל פון קיינעם. זלאטע, הערסט, דו גיי בעסער אהיים און גיב דיַינע קינדער עסן אנבייַסן, וועסטו גליַיכער טאן א גוטן טאג און א גוט יאר און האב דיר א גוטן שליט־וועג. פארגעס נישט צו קומען גוט־שבת ביטן און טו א קוש די מזוזה.

— די שונאים זאלן אזוי האבן די ציין אין מויל, צי זי האט זיי וואס צו געבן עסן, די קינדער אירע — האט זלאטע א ביטערן זיפץ געטאן, אז ס'האט א ריס געטאן אין הארץ פון שרעק. מנחם האט איר נאכגעקוקט מיט זיַין שטענדיק פארטראכטן צער־בליק און שווער אפגעהוסט. זיַין שלאפער קאפ איז אפגעריבענעם שעפסענעם היטל איז געווען טיף אנגעבויגן. דאס אויס־געצערטע בארדיקע פנים בלייך פארוואלקנט, האט ער זיך שוין געפארעט ביַי זיַין ארבעט. מיט א גרויסער זאקנאדל אין די אדערדיק איינגעדארטע הענט, האט ער געשטאכן א הארטן צעפליקטן גויִשן פעלץ, וואס האט מיט זויערן און שטויביקן ריח טעמפ געדושעט זיַין צעקיַיכטן אטעם אין דעם קראנקן הארץ. ער האט גענית געלאטעט און פארריכט דעם פעלץ, ווי מיט עפעס א הנאה, ווי וויל דער ייִד האט געוווסט, אז די גויִים באצאלן נישט קיין לוין פאר דער ארבעט און ווילן אלצדינג אומזיסט. ס'איז זייער מלוכה, טענהן זיי מיט גאווה, און די ייִדן מוז מען ארויסטריַיבן פונעם לאנד.

— מ'הערט, אַז די פּוילישע זעלנער זענען נאָך ערגער צו די ייִדן ווי די רוטענישע. די רוצחים האָבן געמאַכט אַ מוראדיקן פּאָגראָם אין לעמבערג. זיי האָבן געהרגעט הונדערט ייִדן און פאַרברענט די אַלטע שול. מ'זאָגט, אַז ס'טוט זיך אָפּ חושך אין די שטעט און שטעטלעך אין גאַליציע — האָט מנחם זיך שטיל אָנגערופן און אַ שווערן קוק געטאָן צו די צוויי זין אין שטוב.

סענדער האָט זיך געכאַפּט אַנטאָן זײַן מאַנטל:

— יאָ, יאָ, טאַטע, ס'איז טאַקע אמת. זיי זענען אַלע ווילד, אַ שׂרפה אויף זיי. וועד ווייסט וואָס ס'וועט זיך אָפּטאָן אין שטעטל. מ'דאַרף גוט אַכטונג טאָן אויף די גזלנים. יאָסל, באַהאַלט די האָק. — האָט ער געזאָגט אַ פאַרטראָגענער פון אויפרעג. ער האָט נאָך נעכטן געהערט, אַז פּאָליאַקן זענען אַרײַן אין שטעטל. די רוטענער זעלנער זענען אַנטלאָפן אין די אַרומיקע דערפער און ס'עט זײַן אַ שלאַכט. זיי האָבן שוין פאַרכאַפּט די באַן מיט דער בריק איבערן טײַך. מ'זאָגט, אַז די פּאָליאַקן מאַכן אַ נײַע אָסענטירונג, אַז אַלע ייִדן וועלן זיך מוזן גיין שטעלן צו די פּוילישע זעלנער. אַ מהומה אויף זייערע קעפּ. הערסט, יאָסל, דו זײַ אין שטוב און טו אַכטונג און ער טו אַ לויף זען וואָס ס'טוט זיך עפּעס אין דרויסן.

לאה האָט אים געטאָן אַ כאַפּ בײַ אַ פּאָלע, פאַרשטעלט אים די טיר און זיך געבייזערט:

— ניין, חלילה, וויי איז מיר. געוואַלד, סענדער, וועסט נישט גיין אין ערגעץ. עד וועל דער נישט לאָזן גיין. קינד מײַנס, פאָלג בעסער אַ מאַמע און זיץ אין דער היים אין אַזאַ ווילסטן טאָג, וועסטו גלײַכער טאָן. טאַטעניו, ליובעניו, זינדעלע מײַנס, געוואַלד געשריגן, רוצח, גיי נישט — האָט זי פּלוצעם גענומען בעטן מיט וויינען, גוטע און ווייגענדיקע רייד. זי האָט שוין גענוג צרות אַז אים אויכעט. טאַמער, חלילה, כאַפּט מען אים אין דרויסן און מען פירט אים ערגעץ אַוועק, וואָס וועט זײַן, האַ? אַז די זין זענען דאָך ערשט אַהיים געקומען פון דער מלחמה, אַז זי האָט שוין געדאַנקט גאָט, אַז זי האָט זיי דערלעבט צו זען לעבעדיקע און געזונטע אין שטוב. זי האָט זיך וויינען די אויגן אויס-געוויינט? — מנחם, וואָס שווײַגסטו, מנחם? לאָז אים נישט גיין.

נאָר מנחם האָט פאַרטראַכט געשוויגן מיט דער צעקנאָדערטער באָרד און סענדער האָט נישט געוואָלט פאָלגן די מאַמע, ער האָט אַ פּראַל געטאָן מיט דער טיר און איז אַוועק זען וואָס ס'טוט זיך עפּעס אין דער וועלט און הערן נײַעס. אָבער ער האָט גאָרנישט געזען און גאָרנישט געהערט. נישטאָ קיין נײַעס.

די ווייסע שטילקייט האָט געגליווערט ווי מיט אַ אָנגעפּלייצט איבערגעשראָקן שווײַגן. אַ פרישער שניי איז אָנגעפאַלן, אַ גלאַטיקער און אַ טויטער. קיין שום פוס האָט אים נאָך נישט באַרירט. ווי אַ ווײַסער הימל, אַ שווער פאַרטײַעטער, איז ער געלעגן אויסגעשפּרייט און געוואַרנט מיט שטומען בייז. די טירן פון

די געהויקערטע יידישע שטיבער זענען געווען פאַרהאַקט און טויב פאַרבלאָזן מיט שניי־הויפנס, גלייך אינעוויייניק אין זיי וואָלטן געווען פאַרגראָבן מתים, ווי אין קברים־בערגלעך. סענדער האָט זיך דערשראָקן פאַר דער דאָזיקער טויטער שטילשוויייגעניש. און דאָס האַרץ האָט אים געזאָגט, אַז עפּעס איז נישט גוט. ער איז געשטאַנען איינער אַליין, און זיין יונג פּנים האָט געציטערט די שאַרפע אָנגעשטרענגטע מינע פון אַ חיה, וואָס איז פאַרבלאָנדזשעט געוואָרן ערגעץ אין אַ פרעמד פעלד. פּלוצעם האָט דער יונג אַ שפּיץ געטאָן די אויערן. ס'האָט זיך געהערט פון ערגעץ אַ בייזער פּראַל פון אַ טיר און אַן איבערגעהאַקט געשריי: געוואַלד! אויבן אין דער לאַנגער גאַס, האָבן צוויי נייע זעלנער, מיט די פיר־שפּיציקע היטלעך, אַרויסגעפירט אַ באָרדיקן יידן פון דער שטוב און אים אונטערגעטריבן, געהאַקט מיט דער ביקס אין די קני, אַז ער זאָל גיין גיכער:

— ריר דיך, ייד, מאַד אַ שפּאַן, גיכער.

— אַהאַ, ס'הויבט זיך שוין אָן די חתונה. מ'כאַפּט שוין יידן. — האָט סענדער גרימיק אַ פּליסטער געטאָן. ער איז געלאָפן צו רחלען אין שענק אַריין: קיינער איז דאָ נישט געווען. די פּוסטע קעלט פון די בלאָע געקאַלעכטע ווענט האָט אָנגעיאָגט נאָך מער ביטערניש. די דיקע פאַרהאַוועטע און צעשויבערטע שענקערין האָט גיך געפּאַקט קופּערנע כּלים אין זעק אַריין. זי האָט נישט געהאַט קיין צייט צו דערציילן, וואָס ס'טוט זיך. אויף איר אויבערשטער שוואַרץ באַהאָרטער ליפּ זענען געשטאַנען טראָפּנס אָנגסט שוויים ווי פּערע־לעך. — מ'נעמט, — האָט זי צערודערט געזאָגט, — מען נעמט שוין. אין דער גמינע איז שוין דאָ אַ פּוילישע קאָמיסיע. מען נעמט אַלע יידן צו די זעלנער, יידן און רוטענער גויים. פּוילישע זעלנער גייען אַרום אין יידישע שטיבער און שלעפּן אַוועק מאַנצבילן. איר מאַן מיטן זון האָט מען נישט גענומען, זי האָט געגעבן געלט. זי קען דעם עלטסטן. זי וועט אַרומגיין צונויפנעמען געלט ביי די יידן, און מען וועט „אָפּבעטן" די קאָמיסיע. האַ, סענדער, וויפל זענט איר פאַרשוין? דו, דיין טאַטע און דיין ברודער יאָסל. דריי אירע. וועסט געבן געלט? וויפל גיסטו? — האָט רחל געזאָגט מיט איר ברייטן ניגון, און אויסגעשטעלט די האַנט צו נעמען.

— איך קאָן אייך געבן אַ קדחת — האָט איר סענדער בייז אָפּגעענטפערט און אַ טראַסק געטאָן מיט דער טיר. דער יונג האָט תּיכּף פאַרשטאַנען, אַז רחל די שענקערין וועט שוין דאָ מאַכן אַ שיינעם גרייצער געלט ביי דעם עסק. אָבער ער האָט קיין צייט נישט געהאַט אַצינד צו קלערן וועגן דעם. ער איז גיך געלאָפן אַ היים. דער שניי האָט אים געשפּריצט פון די שטיוול אין פּנים אַריין. אַ פאַרסאַפּעטער איז ער אַריין אין שטוב, צוגעלאָפן צום קופערט און אַרויסגעכאַפּט די פאַטשיילע פון דאָרט מיט דער איינגעבונדענער הגדה, וואָס אין איר איז געווען זיין ביסל צעפּליקטע געלט־פּאַפּירלעך; ער האָט גיך און פאַרטומלט גענומען זוכן אין די ווינקלען אַן אָרט דאָס צו באַהאַלטן.

— נא דיר, אט האסטו דיר א נייע מעשה מיט א נייער צרה, מיט נייע זעלנער, — האט סענדער שטיל א ברום געטאן צו דער שטוב, מיט א וואלקן פון בהלה אויף זיין אויסגעצויגן פנים. ער האט גיך גענומען פאקן בעבעכעס, געבונדן פעק אין אלקערווינקל, גלייך ער וואלט זיך געגרייט צו דער פלוכט ערגעץ. ער האט געכאפט די שבתדיקע מעשענע לייכטער מיט דער צעבראד־כענער העסע, מיטן מעשענעם שטויסל און געהייסן זיין ברודער יאסל נעמען די לאפעטע און פארגראבן די זאכן אין דרויסן אונטער דער וואנט, אזוי ווי מען האט דאס געטאן דעמאלט, אין אנהויב פון דער עסטרייכישער מלחמה, ווען מ׳איז געפליכטעט פונעם שטעטל, איידער ס׳זענען אריין די קאזאקן און דערנאך ביי די הײדאמאקעס, און דערנאך ביי די רוטענער.

לאה האט גענומען ברעכן די פינגער און קנייפן די באקן:

— ווי איז מיר, שוין ווידער. מ׳הייבט שוין ווידער אן פארגראבן ד בענטשלייכטער מיטן שטויסל. מ׳האט זיי דאך ערשט אויסגעגראבן. סענדער, דערצייל נאר וואס ס׳טוט זיך עפעס אין שטעטל נייעס. וואס שווייגסטו, דו ממזר, דו גזלן, רעד אווארט. מענטשן, מנחם, קינדער כ׳נעם שרייען געוואלד! זי האט געוואלט וויסן אקוראט ווער און וואס און ווען. נאר סענדער האט, ווי זיין שטייגער איז געווען, דוקא גארנישט געוואלט דערציילן.

— שא, שא, מאמע, דו רעד נאר נישט קיין סך, ס׳וועט שוין זיין גוט — האט דער יונג עפעס צופרידן א רייב געטאן די הענט מיט כוח און געשטאנען אן אויסגעגלייכטער, ווי אנגעברייט צו געוואגטע מעשים. עפעס א גלוסטיקער נייגער פון נייעם געשען האט אים פלוצעם אנגעכאפט און צעפינקלט די אויגן מיט א האפערדיק גלאנצל. מנחם האט אים אנגעקוקט מיט א פאר־שטערטן בליק:

— וואס הייסט עפעס דאעם? וואס וועט שוין זיין גוט? ביסט דול געווארן, שונאי ציון, צי וואס? בעסער זע עפעס צו טאן. אפשר גיין זיך ערגעץ באהאלטן? מ׳דארף זען וואס יידן טוען. מיינסט אפנים, אז פון דיינע חכמות וועט מען געהאלפן ווערן? מ׳טאר זיך נישט שפילן מיט פייער.

מנחם האט זיך געבייזערט אויפן זון, נאר ער האט עפעס אויכעט נישט גע־ווּסט פארוואס. ער האט פלוצעם אנגעטאן זיין אלט געלאטעט פוטער, פארגארטלט דאס מיט א שטריקל, אראפגערוקט דאס שעפסענע היטל איבער די אויערן, גלייך ער וואלט זיך געקליבן ערגעץ אין וויטן וועג אריין אויף דער פלוכט, און איילנדיק גענומען זיך פארען מיט די טלומעקעס אין שטוב־ווינקל, געקראכן מיט דער צעבראכענער לייטער אויף דעם שנײ־פארשאטענעם בוידעם און געזוכט דארט עפעס. דערנאך האט דער ייד גענומען פלאנטערן עפעס א פארקנופטן בונט שטריק, וואס קיינער האט נישט געוווּסט צוליב וואס ער באדארף זיי האבן אצינד. ווי מיט עפעס א זייער באדעכטיקטער כוונה האט ער געצויגן און געריסן מיט די אויסגעצערטע קנעכערנע פינגער, געביסן מיט די ציין דעם הארטן, פארהאקטן קנויל שטריק, און פון גרוים

אָנשטרענגונג האָט נאָך שווערער געזעגט זײַן צעקײַכטער אָטעם, גלײַך ער וואָלט בדעה געהאַט אַזוי אויפֿצופֿלאַנטערן דעם גאַנצן וויסטן קנופּ פֿונעם פֿאַרלוירענעם לעבן. מיד און אָפּהענטיק, ווי פֿון עפּעס אַ פֿײַנלעכן טעות, איז ער באַלד שטיין געבליבן אין מיטן דרינען, געהויקערט און פֿאַרטראַכט, ווי פֿאַרזונקען אין טונקעלן גליווער פֿון אַ שטומען צער וואָס האָט נישט קיין ברעג, ווי דער אָפּגרונט. מנחם איז צוגעגאַנגען צום קרומלעכן פֿענצטער וואָס איז געווען בלינד אָנגעפֿרוירן מיט אײַז־פֿראָסט, ווי אָנגעוואַקסן מיט גרינלעד־גראָען שימל. אויפֿגעהויבן דאָרט זײַן פֿאַרקלערטן בליק און זיך שטיל אָנגערופֿן:

— יאָסל, ווו ביסטו ערגעץ? הער נאָר, מ׳דאַרף בעסער עפּעס אָנגרייטן, אַז ס׳זאָל זײַן צו דער האַנט, טאָמער מאַכט זיך עפּעס בײַ נאַכט, חלילה.

ברייטפּלייציק און שווער־שווײַגנדיק, מיט אַ שאַרפֿן שאָטן אויף זײַן קנע־כערנער נאָז, האָט יאָסל גענומען זײַן סטאָליערישע האַק און זי אָוועקגע־שטעלט, באַהאַלטן הינטערן אויוון־ווינקל, צוקאָפּנס פֿון זײַן געלעגער.

אַ שליטן אין מאַרק

אָם איז געווען

די לאַסט פֿון אַ ווינטערדיק געטונקלטן, רוי גענעפּלטן טאָג באַגינען, וואָס איז פּראַסטיק קאַלט, שווער און אײַז־אָנגעפּרוירן אַזוי ווי אין אײַזן גע־פּאַנצערט און לײדיק געשפּרייט אין גראָער שניי פֿאַרשיטונג פֿון נאַכטיק פֿאַרהוילענע מרחקים, טיף פֿאַרזונקען געווען אין טויבן שטומשווײַגן פֿון עפּעס אַ מאָוימדיק וויסטן יענע־וועלטיקן חלום־גליוווער, אָן אַן אָנהייב און אָן אַ סוף.

פֿאַרטײַעט ווי אַ שאָטן־פֿלעק, הויערט אײנזאַם אויפֿן סאַמע העכסטן צווײַגל־שפּיץ פֿון אַ דאַר צעקנאָדערטן פֿעלדבוים אַ שוואַרצע וואָראָנע. זי דרימלט מיט איין אויגל, נאָר מיטן אַנדערן לאָקערט זי שאַרף אין בלינדן אוויר, דעם שטאַרק געשפּיצטן שנאָבל קרום אונטערגעהויבן, אָנגעגרייט צו פֿאַרצוקן און אַלע מאָל אַזוי ווי אַ גרייטע וואָרענונג, שיקט זי ערגעץ אַ הייזעריק־אָפּגעהאַקטן קרעכץ געשריי: קררראַ... קראַאַאַ... און דאָס וויסטע קול טיפּט נאָך שווערער די פֿאַרקלעמטע פֿרעמדקייט פֿון טויטער ווינטער וועלט, עפּעס ווי איבערגעקערט מיט דער לינקער זײַט פֿון אויבן.

נאָר פּאַוואָליע נידערט די גראָע נעפּל־כמאַרע איבערן שטייניק צעגריבערטן בערגל־שיפּוע, הענגט אָן שטיקער בלינד נעפּל־רויך אויף שטעכיקן געפּלאָנט פֿון קופּעם דאַרע קוסט־ריטלעד צווישן צעריסענע ביימער־שטאַמען מיט אָנטבלויזט־צעקנאָדערטע וואָרצלען פֿון אויסגעהאַקטן וועלדל און אַנטפּלעקט אונטען, בײַם טאָלבערג, די פּלוצעמדיק אַרויסגעהויבענע אָנגעוואָרפֿנקייט פֿון נאַקעט־געהויקערטע ייִדישע שטעטל־הײַזלעך, מיט שווערע שנייבערג אויף קרום געלאַטעטע שינדל־דעכער און בלינדער פֿאַרזינקעניש פֿון אײַז־אָנגע־פּרוירענע פֿענצטער־פֿלעקן מיד־געבלייכט, אין טעמפּן שרעק פֿונעם בייז און נאַכטיק אָנגעפּלייצט מיטן ווילדן הפקר. אַזוי ווי דעם קאָפּ אָפּגעהאַקט,

שאָטנט אין מיטן די אויסגעברענטע שול־חורבֿה אַז אַ דאַך. האַרב ציטערט אָפּ דער רויער דרויסן־גליווער מיט לעבעדיקן פֿאַרע־אָטעם. אַ ייִד גייט שוין דאָרט אין מאַרק אַרײַן. ס'איז דער שאַרפֿער פֿראָסטסקריפּ פֿונעם שוואַצן לייבעס שווער באַשטיוולטע פֿיס־טריט, וואָס וועקט די פֿאַראומערטע שטאָט־לײַט פֿון פֿאַרוואָגלטן דרימל.

וואָרעם דער דאָזיקער ייִד, לייבע, האָט פֿון תּמיד אָן די טבֿע זיך צו פֿעדערן פֿאַר טאָג כּדי צו זײַן דער סאַמע ערשטער אין מאַרק, אפֿשר וועט אים דער אייבערשטער באַשערן עפּעס אַ מציאה צו האַנדלען און ער וועט מצליח זײַן, ווײַל ער האָט צו שפּייזן אַ הויזגעזינט.

די גאַנצע אָרעמקייט פֿונעם ביטערן לעבן הענגט אויף די לאַטעס פֿון זײַן צעפֿליקטן בגד, פֿאַרגאַרטלט מיט אַ שטריקל. זײַן שעפּסן היטל איז אָנגערוקט איבער די אויערן ביז אויפֿן האַרטן קלומפּן פֿון זײַן שוואַרץ־געזילבערטער באָרד און אונטערן אָרעם טראָגט ער אַ ליידיקן זאַק. ווי אין תּכריכים איז אָנגעטאָן דער שניי־פֿאַרשאָטענער ווײַסער מאַרקפּלאַץ אָן אַ סימן פֿון פֿוס־טריט. לייבע האָפֿט אַז פֿאַרט וועט אים עמעץ געבן עפּעס אַן אַרבעט אויפֿן טאָג און ער וועט פֿאַרדינען צוויי זעקסער אויף ברויט אין שטוב אַרײַן פֿאַרן ווײַב מיט די קינדער.

אין דער טויבער פּוסטקייט איז נאָך פֿאַרבאָרגן דער אָפּקלאַנג פֿון די לאַנג פֿאַרשוועבטע יאַריד־קולות, וואָס האָבן דאָ אַמאָל, אין די גוטע אַלטע צײַטן, גערוישט מיט מי און שפֿע און געזעטיקטן תּכלית פֿון דורותדיקן אײַנגעפֿונדעוועטן קיום און ווערדיקן לעבן, וואָס איז פּלוצעם געבראָכן געוואָרן.

— אַ טפֿו זאָל דאָס ווערן — מאַכט לייבע צו זיך אַליין, אַ הייב טוענדיק אַן אַקסל מיט ביטול — אַז מען זעט נישט אַ הונט אין דרויסן. ס'איז ליידיק די וועלט.

אונטערגעטריבן פֿון אומרו, וואָס זיצט אים ווי אַ שפּאַרבער אויפֿן נאַקן און פּיקט אים מיט שפּיציקן זאָרג־שנאָבל אין מוח, צעאַקערט ער מיטן לאַנגן שפּאַן די שנייִיקע ליידיקייט אײַלנדיק אַהין און אַהער, און ווי אַלע מאָל, טרעט ער אויס דער ערשטער אַ סטעזשקע אין מאַרק.

אומזיסט נישטערט דער ייִד מיט צער־געגעפּלטע אויגן, טיף פֿאַרזונקענע אין דער קנעכערנער האָריקייט פֿון זײַנע געדיכטע ברעמען־בונטן, נאָר ער זעט גאָרנישט און אומזיסט דריקט אויפֿן פֿאַראומערטן געמיט די וויליקע לאַסט פֿונעם עול, וואָס האָט קיינמאָל נישט געמינערט דעם ביטערן גערודל פֿון זײַנע פֿאַרהאָרעוועטע טעג און אָרעמקייט.

די פּײַן פֿון אָפּהענגט כאַפּט אַרום ווי אַ אײַזערנע קלעם לייבעס נפֿש און מיט שרעק פֿילט ער ווי דער סם המוות פֿון מידקייט נעמט ריזלען ווי קאַלטער שאָטן אין זײַנע געבליטן, און ער טוט זיך אַ זעץ אַנידער אויפֿן עק פֿונעם גרויסן מאַרקשטיין וואָס ליגט דאָרט מקדמונים, האַלב שוין אין דער ערד פֿאַרזונקען, ווי אַ פֿאַרצײַטיקע מצבֿה. זײַן שווערער קאָפּ איז אויף אַ האַנט

אנגעשפארט און דאס בארדיקע פנים, טונקל געהארטעוועט, ווי פון דעמבע־האלץ געשניצט, איז שטום פארטראכט, ווי אין דורותדיקן חלום־געדאנק פון אנטפלעקטן וועלטסוד, וואס אייביקט אין די הייכן מיטן פארבארגענעם ווילן פונעם באשעפער אין טיפן וועלט־שווייגן.

שא נאר, וואס איז דאס? טוט ליבע פלוצעם א הייב אויף דעם קאפ און בויערט איין דעם בליק אין ווייטקייט. דארט אויבן מיטן שטעטלוועג מיניעט עפעס א פלעק, וואקסט גרעסער, קומט נעענטער און פון נעפלדיקן וואלקן שיילט זיך ארויס א גוי מיט א שליטן.

ליבע טוט זיך א ריס פונעם ארט, מיט דער דעה אהין א לויף צו טאן, אפשר פירט דער גוי עפעס צו פארקויפן, נאר ער קאן זיך נישט א ריר טאן. די פיס זענען אים ווי אונטערגעהאקט און ער בלייבט שטיין ווי געפענטעט. עפעס א גרייזלעכער אפשיי ווייעט פון דארט, אזש ער טוט א פיר מיט א האנט איבער די אויגן ווי צו פארטרייבן עפעס א וויסטן חלום.

פאוואליע, שטיל און שווער גליטשט זיך גלאטיק דער שליטן, ווי באלאדן מיט עפעס אן אימהדיקער לאסט און דער גוי גייט לעבן פערד, מיטן בייטש אונטערן ארעם.

דער שליטן האט צוויי דישלעם צונויפגעהאלטן מיט א הילצערנעם בויגן פון פארנט און דאס קליינע דארע פערדל מיט א קניפ אין ווידל, די געקרייזלטע פעל מיט איין צויטן אנגעפרוירן, שלעפט צעקייכט די משא דעם לאנגן דארן קאפ טיף אראפגעלאזט, די לעפצן זענען פארהויבן און די גרויסע פארביסענע ציין ווייזן זיך נאקעט און אימהדיק אזוי ווי ביי א פגר־שארבן:

— העי... וויא... וויא... — טרייבט דער גוי מיט א פוילבלעכן קרעכץ דאס שלייכנדיק פערדל.

מיטן קרומען בליק פון אונטער זיין פינצטערן שטערן־קנייטש, אנגעדראלן מיט חשד, באטראכט ליבע פון ווייטנס דעם פרעמדן גוי מיטן אומהיימלעכן שליטן און ער דערקענט אז דאס מוז זיין עפעס א גוי פון ווייטע מקומות, וואס אזוינס זעט מען נישט אין די היגע גאליציאנער געגנטן. מן הסתם א קאצאפ פון יענער זייט גרענעץ, פון רוסלאנד, פון וואנען ס׳טראגן זיך די פינצטערע בשורות וועגן די יידן־הריגות. קלאציק שפאנט דער גוי, אן שטיוול, די פיס אין שטרויענע לאפטשעס זיך איינגעפעקלט. האריק צעקודלעט, מיט א גרויסער פעלץ־קוטשמע אויף אן אויער אנגערוקט, דעם שאפענעם פעלץ איבערגעקערט מיט די לאנגע שווארצע וואלצויטן פון אויבן, זעט ער אויס ווי א בער. זיין פאקן־צעגריבערט פרצוף מיט א ברייטער נאז, בלא געדרויטלט ביים שפיץ, מיט אן איין אנגעפרוירענער בארד שארף ווי א האק, איז אנגע־במורעט מיט שטומען בייז און עס שפיזלט מיט לאנגע שינאה־בליקן פון קליינע, גרינע ווי בלאטערס, הארט פארשטאכענע אויגן.

אויבעט ביים גוי זענען די לעפצן פארהויבן און ס׳ווייזן זיך נאקעט אנט־בלויזט זיינע פארביסענע ציין, ווי ביי א שארבן. אזוי ווי פון מרחקים, פון

דורותדיקער בלוטלאָסט און פאַרטראַגן אין נאַכטיקן גליווער קומט אַן דער דאָזיקער גוי מיטן שליטן אין גאַנץ פריִענדיקער וועלט־פוסטעניש. ער פאַר־פאָרט אין מיטן מאַרק און שטעלט זיך אָפּ לעבן שטיין: האו, — האו, — טפּררר, ברומט ער און פּאַטשט אונטער מיט די הענט אונטער די אָרעמס כּדי זיך צו דערוואַרעמען, דערנאָך נעמט ער זיך פאַוואָליע פאַרען בײַם שליטן, גיט דעם פערדל אַ בינטל היי צו פיטערן און אַליין נעמט ער אויך עסן אָנבײַסן, שוואַרץ ברויט פון אַ טאָרבע און צווישן די ציין אַ שטיק ווײַסן חזיר, שנײַדט פון דעם מיטן שאַרפן מעסער קליינע שטיקלעך ווייך און שטיל ווי זייף אין מויל אַרײַן, קײַעט און קרעכצט מיט תענוג און זעט.

— הער גאָר, באַלעבאָס־לעבן, גוטער מענטש, האָסט עפּעס געבראַכט צו פאַרקויפן, האַ? זאָג נאָר, וואָס האָסטו אַזוינס? — שרײַט צו אים דער שוואַרצער לייבע פון ווײַטנס און דער טונקעלער אַפּשיי וואָס שטויסט אים אָפּ פונעם גוי מיטן שליטן, שטאַרקט זיך נאָך מער אין זײַן געמיט.

— געבראַכט. געבראַכט. אַז די יידן וועלן באַצאָלן, וועט ער אָפּגעבן. — ברומט דער גוי ווי צו זיך אַליין, נישט אומקוקנדיק זיך און לייבע פאַרשטייט נישט וואָס ער מיינט.

— העי. אַ שטאַ קאַזאַטע. ווײַז נאָר אַהער וואָס דו האָסט געבראַכט אַזוינס אין שליטן. וואָס זאָגסטו עפּעס? — פרעגט אים לייבע איבער, נאָר ער גייט נישט צו נענטער.

— ס'איז דאָ. ס'איז דאָ. באַצאָל פריִער ס'געלט. קיין פּאַפּירן געלט נעמט ער נישט, נאָר זילבער געלט וועט ער נעמען. גיב געלט, ייִד, פּאַכעט דער גוי מיטן בײַטש. ער האָט געהערט אַז זײַנע לײַט, די פּעטלורצעס, וואָס שעכטן אויס די יידן דערציילן אַ מעשה, אַז פאַר אַ לעבעדיקן ייִד צאָלט מען אַ צענערל און פאַר אַ טויטן צוויי צענערלעך, אין זילבער.

— אַ יאַק זשע. געלט גיב, ייִד. צוויי צענערלעך זילבער.

און ער טוט אַ ווײַטן שפּײַ־שפּריץ דורך די ציין אין שניי אַרײַן.

דעם גויס פינצטערע רייד קריכן ווי גיפטיקע ווערעם אין דער נשמה, אַז אימה־שאָטן טוט אַ בלייך לייבעס שוואַרצלעך פּנים און זײַן שטערן־קנייטש איז אָנגעדראָלן מיט צער און צאָרן.

שטאָט־לײַט נעמען זיך שוין שאַרן אין מאַרק. אַ גוי מיט אַ שליטן סחורה איז דאָ? מ'האָט שוין פון לאַנג אָן, פון זינט די מלחמה יאָרן, אַזוינס נישט געזען. די שונאי ישראל ריידן אַז די גוייִם צו פאַרטיליקן די יידן. די וועלט איז געחורבט און די מענטשן זיינען געוואָרן וועלף. מיט בייזער מאַכט, געוועלטיקט דער שטן און דער מלאך המות באַגלייט אויף שריט און טריט. נאָר פּרנסה באַדאַרף מען פון דעסט וועגן פאָרט צו ציִען. פון וואַנען און פון וואָס? קיינער ווייסט דאָס נישט. גאָט שפּײַזט אַ ווערעמל אונטער דער ערד. ברויט, ברויט, גיב גאָט.

דרייען זיך ייִדן אין מאַרק, באַרדיק און געלאַטעט, אַפּהענטיק און גע־הויקערט, פאַראומערטע ווײַבער אין מאַנצבילישע שטיוול און צעפּליקטע שאַלן איינגעפּעקלט, הארעפּאַשנע יונגען אין קורצע רעק, די הענט אין די קעשענעס, א הויפן נשארים פון דער פליטה, א בינטל אָרעמע לײַט, אין קלעם פון די רדיפות מיט גרינלעך פאַרקרומטע פּנימער פון נײַגער. קוקט מען פון ווײַטנס צו דעם שווער באַלאַדענעם שליטן און מען ווארפט זיך איבער מיט שטילע האַלבע ווערטער, אומהיימלעך אויפן ווינט. ווער ווייסט וואָס דאָס איז אַזוינס? הא? קיינער וואָגט נישט צוצוגיין נענטער, ווײַל דער גוי טרײַבט נאָך אַלץ מיט דער בײַטש פון ווײַטנס און בייזערט זיך, ווי דול אויפן קול, אַז מען זאָל אים פרײַער באַצאָלן. צוויי צענערלעך זילבער־געלט קומט אים. ווייניקער וועט ער נישט נעמען.

— אַז כאַפּ דאָס דער רוח, ער וועט אַ קוק טאָן. — זאָגט סענדער מנחמס, וואָס האָט תמיד ליב אויסצוכאַפּן אַ מציאה, און דער בחור טוט אַ לויף צום שליטן, גיט אַ שלעפּ אַראָפּ דאָרט די זעק מיטן שטרוי און בלײַבט שטיין אַ בלייכער מיט דערוואָרגענעם אָטעם.

— אַ הרוג! ס'איז אַ טויטער ייִד. — שרײַט סענדער צו די מענטשן.

אַ שרעק־קעלטל טוט אַ גליווער דאָס האַרץ. די פּנימער ווערן גראָ פאַרשטיי־נערט פון צער.

שוין ווידער אַ הרוג.

פּאַוואָליע גענעענט דער שוואַרצער לייבע צום גוי לעבן שליטן, דעם שווערן קאָפּ אָנגעשטעלט ווי צום שטויסן, די האַרטע באָרד וואָרענענדיק אונטער־געהויבן, די לעפּצן גרימיק צעקרימט און מיט בליציקע צאָרן־פונקען אין האַריק־קנעכערנע אויגנלעכער, אַז דער גוי נעמט אַ צעמישטער אָפּטרעטן הינטערווײַלעכיץ, נאָר לייבע רוקט זיך אויף אים זײַטיק און נעענטער, מיט דער גאַנצער משׂא פון זײַן דעמבען־שטאַרקן גוף. מיט גלײַענדיקן שׂינאה־אָטעם און פאַרביסענע ציין זאָגט ער אים:

— מ'וועט דיר באַצאָלן. דו חזיר־מאַרדע! וויפל ס'קומט דיר, וועט מען דיר שוין אָפּצאָלן. בלוט־געלט אין זילבער. דערנאָך טוט זיך לייבע אַ טיפן בייג מיט עפּעס אַ פאַרכטיקן פּיין און ער טוט דעם גוי אַ הייב־אונטער בײַ ביידע פיס, דרייט מיט אים ווי מיט אַ כפרה אין דער לופטן און טוט אים אַ ווײַטן שלײַדער צו דער ערד, אַזש דער גוי לאָזט אַרויס אַ גריילעך פאַרחידושט קוויטשל. או — וואַא. אַ יאַק זשע? עי —

אַ געזעמל דערשראָקענע וואָראָנעס טוט זיך פּלוצעמדיק ווי אַ שוואַרצער וואָלקן, אַ ריס פון דער שניי־ווײַסקייט און משופּע שוועבנדיק אַ טראָג אין דער הייך אונטער גראָען כמאַרע־הימל. אַ נידעריק הענגענדיקע, גרויסע, רויטע ווינטער־זון, ווי אַ בלוטיק אויג, קאַלט געשאָטנט מיט האַרבן פראָסט־פײַער האָט זיך באַוויזן אַ רגע און ווידער פאַרהוילן געוואָרן.

— שוין ווידער אַ הרוג.

אויפֿן שליטן איז געלעגן אַ לאַנגער, שמאָל אויסגעצויגענער מענטש, מיט גרויסע שטיוול, מיטן פּנים אַראָפּ, אין אַ קורץ, אונטערגעבונדן פּעלצל און מיט אַ צעריסן און פֿאַרבלוטיקט שעפּסן פּעל־היטל.

סענדער האָט אים תּיכּף דערקענט. ער האָט אַ געשריי געטאָן:

— ס׳איז סראָל־עליע! מ׳האָט דערהרגעט סראָל־עליען! געוואַלד!

די פֿאַרחושכטע פּנימער האָבן זיך אויסגעצויגן אין דער לענג, די מײַלער האָבן זיך צעקרימט געעפֿנט פֿון וווּנדער און צער. מ׳האָט זיך נישט געוואָלט גלייבן. וואָס הייסט עפּעס סראָל־עליע? מ׳האָט זיך פּאַוואָליע דערנעענטערט צום שליטן, מ׳האָט אַ קוק געטאָן: יאָ, טאַקע, ס׳איז ער, סראָל־עליע דער בעדער. מ׳האָט פֿרום אַ מורמל געטאָן: ברוך דיין אמת.

דער גוי האָט זיך צעבייזערט, געכאַפּט די בײַטש און אָפּגעטריבן די ייִדן פֿונעם שליטן. ער האָט געפֿונען דעם טויטן ייִד, האָט ער געשריגן, אין פֿעלד, האָט ער אים געבראַכט אין שטאָט אַרײַן, אויב מען וועט אים נישט באַצאָלן וועט ער נישט אַרויסגעבן דעם הרוג. און פּלוצעם האָט מען געזען ווי פֿון ווײַטנס לויפֿט שוין שׂרה בראַנע, סראָל־עליעס ווײַב, הענדום פּענדום מיט אַ צעפֿלאַכטענער פּאַטשיילע און מיט בהלהדיק געשטרעקטע הענט. ס׳לויפֿן סראָל־עליעס טעכטער, די דיקע מיידן מיט אָנגעבויגענע קעפּ, פֿאַרבונדענע אין שאַלן און ס׳טראָגט זיך אַ זינגענדיקע יללה איבערן שנייִיקן מאַרק.

— אַי ווײ איז מיר, סראָל־עליע, געוואַלד, אויף וועמען האָסטו מיך איבער־געלאָזן מײַן טײַערער מאַ־אַ־ז, מײַן לעבעדיקער שפּײַזער.

— אַי — אַי — טאַ־טע גע־וו־אַ־ל־ד טאַטעניו. ווײ געשריגן טאַ־ט־ע — ווי אָנגעפֿלויגענע שרײַענדיקע און דערשראָקענע הינער, זענען די ווײַבער צו צום שליטן, אָבער דער גוי האָט צעשפּרייט די הענט, געפֿאָכעט מיט דער בײַטש און נישט צוגעלאָזט נעענטער און זיך געבייזערט מיט אַ קוויטשענדיקן קולכל:

— באַצאָלט, באַצאָלט פֿריִער, ווײַבער, דערנאָך וועט איר אים נעמען, אומ־זיסט פֿירט ער נישט קיין טויטע ייִדן.

די ווײַבער זענען אַ רגע פֿאַרשטומט געבליבן, זיי האָבן געקוקט מיט צער אויף די אונטערגעהויבענע נעז און קרומלעכע אויגן, איינע אויף דער אַנ־דערער און דערנאָך אַלע אין איינעם אויפֿן גוי, וואָס האָט דערווײַל אַרויס געשלעפּט פֿונעם בוזעם די לאַנגע, שוואַרצע אויסגעריבערטע ליולקע־ציבעק, אויסגעקלאַפּט זי אין דער כאַלעווע פֿון שטיוול, אָנגעשטאָפּט זי מיט טיטון, פֿאַררייכערט, געפּיפּקעט מיט הנאה, געשנײַצט די פֿאַרענדיקע נאָז אין צוויי פֿינגער און צעבייזערט געשריגן:

— הע, ייִדן, וואָס באַצאָלט איר נישט. האַ? מ׳וועט אײַך שענקען, הע, אַ יאַק זשע? פֿאַרשטייט איר צי ניין? איך פֿיר אים צוריק. אָט זעט נאָר מענטשן גוטע. פֿאָר איך מיר אַזוי אין פֿעלד, זע איך, ווי אונדזערע זעלנערלעך, די היידאַמאַקעס האָבן דאָרט געהרגעט אַ ייִד, מיט די ביקסן, און זיי נעמען

צו דאָס געלט פֿון זײַנע קעשענעס און גייען אַוועק. קלער איך מיר מ׳דאַרף נעמען דעם טויטן אויפֿן שליטן, אַפּפֿירן אים אין שטאָט אַרײַן וועלן שוין די ייִדן באַצאָלן. גיט אַהער, גיט אַהער געלט.

מ׳האָט געזען ווי די סראָל־עליעבע דינגט זיך מיטן גוי. זי שרײַט מיט אַ זינגענדיקן קלאָג־ניגון, זי ציילט צעפּליקטע געלט־פּאַפּירלעך און זי רעדט מיט געוויין:

— הערט זשע מײַנע צרות, מענטשן, שרײַ עך צו אים, געוואַלד, סראָל־עליע, רויבער, מערדער, ווו גייסטו, סטײַטש וואָס רעדסטו, ווער גייט עפּעס הײַנטיקע צײַטן פֿאַרטאָג אין דאָרף אַרײַן? מ׳וועט דאָך דעך דערהרגענען. ניין, זאָגט ער, ער מוז גיין אין דאָרף אַרײַן, אפֿשר וועט עפּעס דער אייבערשטער באַשערן. נו, אַט האָט איר אים. וואָס האָב עך געזאָגט? אוי, סראָל־עליע סר־אָ־ל ע־ל־יע, ווי איז מי־ר. מ׳האָט דעך דערהרגעט.

סראָל־עליעס טעכטער האָבן שטיל געיאָמערט מיט מידן געברום, די רויטע פּנימער באַהאַלטן אין די הענט. די ווײַבער האָבן געווישט די טרערנדיקע אויגן מיטן אַרבל, געשאָקלט רחמנותדיק דעם קאָפּ און נאָכגעזאָגט דעם מת שבֿחים:

— אַזאַ קלוגער ייִד געווען, סראָל־עליע, אַזאַ ווױלער מענטש, ער האָב אים תּמיד ליב געהאַט צו הערן רעדן, זײַנע מעשׂיות, זײַנע ווערטלעך. איי ווי מיר, גאָטעניו, ס׳איז אים אַוודאי געווען אָנגעצייכנט, נעבעך, אומצוקומען. וועלכער מענטש האָט זיך עפּעס הײַנטיקע צײַטן אין די הענט? ר׳וועט שוין האָבן אַ ליכטיקן גן־עדן, סראָל־עליע, אַז ווויל איז צו אים.

דערווײַל האָט דער גוי אַ טרײַב געטאָן דאָס פֿערדל מיט דער בײַטש, דער שליטן האָט זיך פּאַוואָליע גענומען רוקן איבערן שניי און דער געזעמל מענטשן איז פּאַוואָליע נאָכגעגאַנגען טריט־בײַ־טריט מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, ווי בײַ אַ לוויה. ייִנגלעך זענען געלאָפֿן פֿאָרויס.

שלום בער האָט זיך דערנעענטערט צו זײַן מחותּן מנחמן און געזאָגט:

— זעסט מנחם, האַ? דאַכט זיך געווען אַ ייִד אַ חכם, סראָל־עליע, פֿון דעסט וועגן האָט ער זיך פֿאַרט באַנאַרישט. אַט ליגט ער שוין אַ טויטער.

— יאָ, יאָ, ס׳העלפֿן נישט קיין חכמות. ווער דען. נישט הײַנט — איז מאָרגן. פֿונעם מלאך המוות הענט וועסטו זיך נישט אַרויסדרייען, — האָט מנחם געענטפֿערט און ס׳האָבן זיך טרויעריק אַראָפּגעלאָזט זײַנע לײַדנדיקע רויט־צעיאָטערטע אויגן צום שניי:

— אַליין האָט ער מיר געזאָגט, סראָל־עליע, אַז מען דאַרף זיך היטן די ביינער, ווו־זשע איז ער געקראָכן? האַ? ער וואָלט נאָר געוואָלט וויסן וווּ־אַהין ער איז געגאַנגען, ער האָט געקערט אָנטרעפֿן די הײַדאַמאַקעס אין פֿעלד — האָט גערעדט דער רויטער הערש, פֿאָכנדיק מיט אַ האַנט אין דער לופֿטן, אָבער קיינער האָט אים נישט געענטפֿערט.

דער גראָער פּראָסטנעפּל האָט שאַרפֿער געגליווערט און זיך געריבערט פֿון דער וויַטנס. ווי שוואַרצע שטיקער קויל, האָבן וויסט געשוועבט די וואָראָנעס, און די גרינע איַיז־צעפּ זענען אַראָפּגעהאָנגען פֿון די וויַיסע שניידעכער ווי איבערגעקערטע ליכט. אַנגעבוויגן האָט זיך געשאַרט דער שוואַרצלעכער גזעמל ייִדן נאָכן שליטן מיטן מת.

נאָענט ביַים שליטן זענען געגאַנגען די יונגען, די הענט אין די קעשענעס, סענדער מיט זיַין ברודער יאָסל. משה־יאַנקל און נחום, ישׂראל־עליעס בנים. פֿון צווישן זיי אַלע האָט אַרויסגעשטעקט דער גרויסער פּעל־ספּאַדיק פֿון שיַיקע־לייזערס קאָפּ. ער האָט ווי תּמיד געטראָגן זיַין גראָבן, געקאָוועטן שטעקן אונטערן אָרעם, און זיַינע קליינע אויגן האָבן אומרוּיק געפינטלט. זיַין שווערער בליק האָט זיך אַלע מאָל אָפּגעשטעלט אויף סראָל־עליעס לאַנג־געשטרעקטער געשטאַלט, וואָס איז געלעגן צעלייגט אויפֿן שליטן. עפּעס האָט ער געהאַט אַ חשד, שיַיקע. ס׳האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז סראָל־עליע רירט זיך און ס׳האָט זיך אים שטאַרק געגלוסט סראָל־עליען אַ פּאַטש צו טאָן מיט דער האַנט אויפֿן הינטן. האָט ער זיך פּאַוואָליע דערנעענטערט און ווי מיט אַ פּראָלניק אַ פּלעם געטאָן אויף יענעם אָרט:

— טויט ווי אַלע מתים. — האָט שיַיקע אַ זאָג געטאָן.

סענדער האָט אים בייז אָפּגעשטויסן:

— ביסט משוגע געוואָרן, שיַיקע גוי. וואָס טוסטו? אַ מת?

שיַיקעס פֿאַרקאַטשעטע לעפֿצן האָבן זיך ברייטער צעשמייכלט און ער האָט אַ פֿידל געטאָן מיטן גראָבן פֿינגער אונטער זיַין נאָז, גליַיך ער קלערט עפּעס:

— הערט איר, קינדער, כ׳האָב געמיינט, אַז ער מאַכט זיך געפּגרט סראָל־עליע. אָפּנים ר׳האָט זיך טאַקע שוין אָפּגעטראָגן.

און ווידער האָט זיך געדאַכט, אַז דער טויטער סראָל־עליע האָט זיך אַ ריר געטאָן.

מ׳קאָן נישט וויסן, צי סראָל־עליע האָט זיך אויפֿגעכאַפּט פֿון חלשות פֿריִער נאָך, צי איצטער, ווען שיַיקע האָט אים דערלאַנגט דעם פּלעם אויפֿן הינטן. ער האָט געהערט וואָס שיַיקע רעדט, געפֿילט ווי ס׳קיצלט אים אַ שטרוי אין דער נאָז, ווי ס׳רוישט אין קאָפּ ווי אין אַ מיל און זיַינע בלייכע לעפֿצן האָבן געמורמלט אין שטרוי אַריַין:

— איַי, איַי, אַז אַ רוח אין זיַין טאַטן אַריַין, שיַיקע אָקס!

פֿריִער האָט סראָל־עליע טאַקע באמת נישט געקאָנט אַ ריר טאָן קיין אבֿר. ביקסן פֿון די היידאַמאַקעס האָבן אים צעקלאַפּט ווי אַ וויַיניקן עפּל. ער האָט געמיינט, אַז ער שטאַרבט שוין און ער האָט שוין אין האַרצן אָפּגעזאָגט ווידוי. ער האָט נישט געדענקט, סראָל־עליע, אַקוראַט, וואָס ס׳איז מיט אים געשען אויפֿן וויַטן שניי־פֿאַרשיטן פֿעלד ווען דער גוי האָט אים אַרויפֿגעפּאַקט

אויפֿן שליטן און אַוועקגעפֿירט. אָבער אַצינד, אַז ער האָט זיך אָפּגעמינטערט פֿונעם הינער־פּלעט האָט זײַן נשמה אַרומגעכאַפּט אַ הייסע כוואַליע פֿון פֿרייד.

עהע, עד לעב, עד לעב. כ׳בין נישט געשטאָרבן. ווי גוט ס׳איז צו לעבן, אַ, גאָטעניו, אַ לויב צו דיר פֿאַר דײַן גנאָד. ער האָט געפֿילט אַ באַדערפֿעניש דאַבײַ, ווי תּמיד פֿון תּענוג אַ קעם צו טאָן מיט אַלע פֿינף פֿינגער זײַן גריוועד־באָרד, אָבער ער האָט מורא געהאַט זיך אַ ריר צו טאָן. ס׳איז אים גוט געווען אַזוי צו ליגן אײַנגעוואָרעמט אין שטרוי, און ס׳איז אים זייער געפֿעלן געוואָרן דאָס שפּיצל, וואָס ער האָט אָפּגעטאָן אַ גאַנצער שטאָט מענטשן, וואָס ס׳קלאָגן נאָך אים דאָס ווײַב און די טעכטער. אַהאַ, אַצינד ערשט וועלן זיי וויסן, וואָס ס׳באַטײַט אַ מאַן און אַ טאַטע, מ׳וועט אים שוין נישט הערן ווי די קאַץ, אײַ אַ מצווה אויף זיי. און אַז ער וועט עפּעס חלילה נישט געזונט ווערן אַמאָל, אויפֿן מאָגן, צי וואָס, וועט מען אים שוין נישט מער לאָזן ליגן אַ קרעכצנדיקן, אַליין אויפֿן קאַלטן אויוון. עפּעס אַ פֿרעמדן אָרעמאַן. אַ!

מ׳וויינט, מ׳וויינט, אַ תּענוג, כ׳לעבן. ס׳איז אים געפֿעלן געוואָרן, סראָל־עליען, וואָס ס׳טרויערן נאָך אים אַזוי פֿיל מענטשן, וואָס ער האָט אַזאַ שיינע לוויה און וואָס מ׳זאָגט אים נאָך שבֿחים. אַצינד איז ער אַ חשובֿ, נישט מער סראָל־עליע הער בעדער! אַ שיינער ייִד, אַ חכם איז ער אַצינד! העהעהע, דרד ארץ! און ס׳האָט זיך אים שוין געגלוסט, סראָל־עליען, דעם עולם עפּעס אָפּצוטאָן אַ טובֿה, זיי צו וואָרענען און צו פֿאַרזאָרגן. אָט גייען זיי די הפֿקר־געוואָרענע לעבנס, די געבראָכענע אָרעמע לײַט, אָן אַרבעט, אָן ברויט.

דער שליטן איז פֿאַרבײַגעפֿאָרן די חרובֿע שול אין דעם דאָך, מיט די ליידיקע אויסגעבראַנטע פֿענצטער־לעכער ווי אויסגעריסענע אויגן און זיך דערנענטערט צו דער שטיינערנער באָד־חורבֿה, צו סראָל־עליעס היים־שטוב.

— טפּררר! — האָט דער גוי אַ ברום געטאָן.

דאָס פֿערדל איז שטיין געבליבן. מיט פֿײַערלעכן רחמנות האָבן זיך די לײַט אַ לאָז געטאָן צום שליטן, אַראָפּצוטראָגן דעם הרוג. אָבער פּלוצעם איז מען שטיין געבליבן ווי פֿאַרשטיינערטע פֿון חידוש, מיט אויסגעשטרעקטע הענט און פֿריקרע אָפּגענאַרטע נעזן. וואָרעם אין דער זעלבער רגע האָט זיך סראָל־עליע אויפֿגעהויבן פֿונעם שליטן, אַראָפּגעקראָכן, אָפּגעשאָרט דאָס שטרוי פֿון דער באָרד, צורעכט געמאַכט דאָס היטל אויפֿן קאָפּ און אויסגעגלײַכט די צעבראָכענע ביינער מיט אַ שווערן קרעכץ. די האָר אויפֿן שטערן זענען געווען פֿאַרקלעפּט מיט טונקל־געפֿרוירענעם בלוט, די נאָז צעפּלעטשט ווי אַ פּלעצל און די ליפּן בלוטיק צעריסן ווי רוי פֿלייש. ער האָט נאָך אַ מאָל אַ פֿאַר געטאָן מיט דער האַנט איבערן פּנים, גלײַך ער וויל זיך שטאַרקער פֿאַרזיכערן, אַז ער איז ניצול געוואָרן פֿונעם טויט, אַז ער לעבט און אָטעמט. דערנאָך האָט ער אונטערגעבונדן די אַראָפּגערוקטע הויזן מיטן שטריקל, אַ קעם געטאָן די באָרד מיט אַלע פֿינף פֿינגער. מען האָט אים אַרומגעשטעלט אין רעדל, מיט פֿריידיק האַלבגעעפֿנטע מײַלער, גרייט צו פֿאַרשלינגען די

וווּנדערלעכע ניסים. לייזער האָט זיך אַ בייג געטאָן, אַ וויש געטאָן די הענט אין שניי און פרום געמאַכט אַ ברכה: ברוך ה׳ מחיה מתים. סראָל־עליע האָט אויף אים אַ שפּעטישן קוק געטאָן. איין אויג איז ביי אים געווען אין גאַנצן פאַרזונקען אין די קלוגע הויט־קנייטשלעך און האַלב פאַרמאַכט, גלייך ס׳וואָלט געלאַכט פונעם אַנדערן, דעם גרויס־געעפנטן און אונטערגעשלאָגענעם, מיט אַ גרויסער בייל, ווי אַ קאַרטאָפל. זיין הויכע געשטאַלט האָט זיך שווער און פּאַוואָליע אַ שטרעק געטאָן, ווי אַ בוים, אַז מען הייבט אים אונטער פון דער ערד. סראָל־עליע האָט געוווּסט זיין באַטייט אַצינדער. זיין נשמה האָט זיך געגרויסט מיטן שליחות צו די לייט דאָ. מען האָט געוואַרט אויף זיין וואָרט. צום סוף האָט ער אָפּגעהוסט, אָנגעהויבן רעדן מיט הייזעריקן קול צו די אונטערגעהויבענע פּנימער:

— ס׳איז שלעכט, ייִדן. הערט איר, מענטשן, ס׳איז זייער שלעכט. ס׳איז סכנות נפשות, אוי, אוי, אוי, די ביינער טוען מיר וויי, מ׳האָט מיך שיין צעבויקערט, כע, כע, כע... נאָר וואָס־זשע דען, סראָל־עליען הרגעט מען נישט אַזוי גיך. איינעם פון די הײַדאַמאַקעס, וואָס זענען אים באַפאַלן האָט ער צעבראָכן די ביקס און צעהאַקט דעם קאָפּ אויף צווייען. ער וועט מער שוין האָבן צו געדענקען, דער כּלב.

— בע, סראָל־עליע, דו קערסט אָפּבאַקן אַ ליגן.

— אַ ליגן? זאָל זיין ליגן. ווער־זשע הייסט דיר גלויבן.

— ווּ זענט איר געווען רעב סראָל־עליע?

— ווּ כ׳בין געווען?... אין ערגעץ נישט, כ׳האָב געפּרוּווט גיין הערן עפּעס נייעס, זעען וואָס ס׳טוט זיך עפּעס אין דער וועלט, צי מען קען זען ראַטעווען.

— נו, נו, נו, דערציילט, דערציילט.

— נייז, ס׳איז אומזיסט. ס׳איז פאַרשלאָסן די וועלט. מען פאַרשטייט צי ניין? אַרום און אַרום פאַרשלאָסן ווי אַ שטיין. די הײַדאַמאַקעס רוקן זיך אָן פון אַלע זייטן ווי כמאַרעס. דאָרט איבער דער גרענעץ אין רוסלאַנד, כאַפּן זיי קלעפּ ווי די ברעטער. די באָלשעוויקעס רוקן זיך שוין נעענטער און דושען זיי אויס.

— נו, וואָס־זשע וועט זיין? סראָל־עליע?

— ס׳עט זיין גוט, ייִדן. ס׳עט קומען די ישועה. אָרעמע לייט וועלן געהאָלפן ווערן, איר פאַרשטייט צי ניין? יענע רעכטן אויף די אָרעמע לייט און שלאָגן די פּעטליורצעס. זיי מאַכן די רעוואָלוציע. לעניז און טראָצקי און די פּויערים און די אַרבעט־לייט. זיי בונטעווען די וועלט. זיי האַלטן מיט יושר. זיי קערן איבער די וועלט. ס׳עט זיין אַ נייע וועלט. זיי וועלן קומען צו אונדז אויך. מען וועט געהאָלפן ווערן. די אָרעמע לייט וועלן געהאָלפן ווערן.

— טאַקע? אַ־ז־וי־וי.

— יאָ, יאָ, מ׳וועט שוין זען. ס׳וועט זיין גוט.

— וואָס טויג מיר דיין נייע וועלט, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו קאָכן אַנבייסן?

— האָט לאה די מנחמקע אַ רעד געטאָן און זי האָט שפּעטיש אַ צי געטאָן ביידע אַקסלען.

— ווער דאַרף דיין אַנבייסן, לאה.

— נו, דו ביסט אַן עושר, סראַל־עליע, דאַרפסטו נישט. דו וועסט שוין יאַקאַש היינט עסן אַ גוטן באָרשטש מיט בולבעס אַנבייסן, סראַל־עליע. מעגסטו טאַקע שיין דרשנען, כ'לעבן. וווּ דען... אַז ס'איז פול אין דער קעשענע, איז לויז דער קאָפּ.

סראַל־עליעס צאַרנדיקער בליק האָט געטראָפן לאהן ווי אַ שאַרפע פייל:

— שווייג, זאָגט מען דיר.

מנחם האָט זיך אַ שטופּ געטאָן פאָרויס. ער האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן מיט גלייביקן האָפן:

— נו, וואָס זשע טוט מען דערווייל, אַצינד, סראַל־עליע? ביז ס'וועלן קומען יענע, די באָלשעוויקעס? וואָס טוט מען? האָ? עד מיין צי וועט מען זען דערוואַרטן, צי וועט מען דערלעבן די נייע וועלט.

— וואָס מען טוט, מנחם? מען לעבט און שוין. מען דאַרף האָרעווען, אַרבעטן, עסן ברויט און יאַקאַש וועט שוין דער אייבערשטער העלפן. זיצן און וואַרטן אויפן טויט איז נישט קיין תכלית.

— אַט־אַט־אַט, דאָס איז דאָך טאַקע מיין טענה. עד האַלט אין איין שרייען, ייִדן, געוואַלד, — האָט אַ זאָג געטאָן דער אַלטער חנא־איטשע דער מלמד. אָבער סראַל־עליע האָט אים מיטן שטרענגן בליק איבערגעשלאָגן די רייד און ווייטער אָנגעהויבן, אַ קעם טוענדיק מיט די פינגער זיין באָרד:

— איר פאַרשטייט, מענטשן, צי ניין? מ'טאָר נישט אַזויפיל שטאַרבן. האָט מען שוין געהערט אַזוינס, דער טויט איז געוואָרן אַ לעקעכל. איר ווייסט ווי אַזוי אַ מענטש ווערט דערפרוירן? ער זעצט זיך אַנידער אין שניי כאַפּן אַ דרימל, דער דרימל איז זייער זיס, דערווייל אָבער ווערן אים אָפּגענומען הענט און פיס פונעם פראָסט און ער ווערט שוין אַנטשלאָפן אַזוי אויף אייביק, ווי אַ געפּגרט קעצל. אָבער אַז מען שטאַרקט זעך און מען גייט ווייטער, דער־וואַרעמט מען זעך און מען ווערט ניצול. זעט איר, עד בין אַ ייִד אַן עקשן. מערטשי־מאָרגן שטיי עד אויף גאַנץ פרי און עד גיי אַוועק קיין זבאַרעוו. אַזוי זענען זיך ייִדן נוהג פון תמיד אָן: די שונאים ממיתן און מיר טוען אונדזערס. וויים עד וואָס, אַ־אַ־אַ.

ער האָט ווידער אַ קנאַק־אויס געטאָן די ביינער, אַז ס'האָט געטראַסקעט ווי מען ברעכט האָלץ און ער האָט געזאָגט:

— אַ גוטן טאָג, מענטשן, עד גיי מעד בעסער אַ ביסל צולייגן אויפן אויוון. און זיין לאַנגע געשטאַלט איז פאַרשוווּנדן געוואָרן אין דער שטוב־טיר, וואָס זי איז געווען אָנגעוואַקסן מיט גרינעם אייז, ווי געקאָוועט אין אייזן. די לייט

זענען נאָך געשטאַנען אַ ביסל. די מיילער האָבן קרומלעך אונטער־געשמייכלט און די קעפּ האָבן זיך אַ ביסל אויפגעהויבן. פון סראָל־עליעס רייד האָט עפּעס אַ ווייע געטאָן מיט נײַעם האָפן ווי ווייל מען האָט אים ווייניק געגלייבט. מען האָט געהערט פון סראָל־עליעס שטוב מענערישע און ווײַבערישע קולות, פריילעכע און ווי יום־טובדיק געהויבענע, און ס'האָט עפּעס דערמאָנט די פריילעכקייט פון פורים, ווען ס'גייען אַרום פאַרשטעלטע און מען לאַכט אין די שטיבער.

די לײַט האָבן גענומען גיין אַהיים, מיט דערפרישטע הערצער און עפּעס האַרטע שטערנס, ווי אָנגעברייט צום נײַעם לעבן. לאה די מנחמקע האָט גוט־מוטיק אַ רײַב געטאָן די געפרוירענע הענט:

— אַ טפו זאָל ער ווערן... אַ חשק פון אַ ייִד צו מאַכן זיך געפּגרט. האַ־האַ ישראל־עליע אַזאַ ממזר. הייסט דאָס אָנגעפּײַפּט אַ גאַנצער שטאָט מענטשן! שווין איין מאָל אַ ייִד, אַ גנבֿ, אַ פויגל מיט קעשענעס. איר שפּילט אײַך מיט אים. נישט אומזיסט איז מען געוואָרן נגידים. וווּ־דען, מ'האָט נישט קיין שכל בײַ לײַטנס, אַז ס'איז פריילעך אויפן האַרץ, גלוסט זיך אָפּצוטאָן שפּיצלעך.

מען האָט געלאַכט מיט צעשאָקלטע קעפּ, היי, היי. מען האָט נאָך געהערט פון דער ווײַטנס, ווי דער גוי פונעם שליטן דינגט זיך נאָך אַלץ מיט דער סראָל־עליעכע, ווי ער שרײַט און שעלט, און ס'האָט זיך פאַרלוירן זײַן בייז צעצוויטשלט קול אין גליוועך פון פראָסטיקן נעפּל, אין ווײַסער ווײַטקייט פון טויטער שניי־פאַרשיטער וועלט:

— געלט, געלט, געלט באַצאָל מיר, ייִד. צוויי זילבערנע צענער, באַצאָל.

דער קדוש פֿון קרילעוויץ

דער בלייך געטונקלטער שאַטן־גליוווער פֿון דעם טויב־אויסגעגאַנגען ווינטערטאָג, האָט פּלוצעם, ווי אַ מידע, חלומדיק־פֿאַרטײַעטע וואַלד־חיה אין איר געפּינצטערטער ערד־הײַל, שרעקיק אַ צאַפּל געטאָן און די שמאָלע, קרומפֿאַרשפּיצטע שטוב־טיר, האָט זיך פּלוצעם ברייט אַן עפֿן געטאָן מיט אַזאַ שווערן פֿאַרכטיק־פֿאַרכאַפּטן קרעכץ, אַז דער אָטעם פֿון די לײַט איז פֿאַרשניטן געוואָרן פֿון פּחד. וואָרעם פֿונעם ווײַסן פֿראָסט־וואָלקן וואָס האָט בייז אַ זעץ געטאָן מיט בלינדן אימפּעט פֿון דער אָפֿענער דרויסן־טיר, האָבן זיך עפּעס פֿרעמד און פֿאַרטראָגן ווי פֿון אַן אָפּגרונטיקן נעפּל־גליווער, גריילעך אַרויסגעקנוילט צוויי פֿאַרטונקלט־צעקנאַדערטע געשטאַלטן, ווי נאַכטיק־פֿאַרהוילענע בוימשטאַמען, זיי זענען שטיין געבליבן אין מיטן־דרינען, אָפּהענטיק און פֿאַרלוירן, מיט פֿאַרצערטע אויגן און פֿאַרקלעמטע ליפּן, די קעפּ טיף געבויגן צו דער ערד, ווי פֿאַרזונקען אין האַרבן שטומשווײַגן פֿון עפּעס ווײסטן שרעק־סוד.

אַזוי ווי בײַ פֿרעמדע, מידע וואַגלער, זענען בײַ ביידע ייִדן די פּאָלעס פֿון זייערע צעפֿליקטע און געלאַטעטע טיזליקס געווען אונטערגעשטעקט אין רויע שטריקגאַרטלען, און זיי זענען געווען אין גאַנצן אַנגעפֿרוירן מיט גראָע אײַז־צויטן, נעפּליק געזילבערט, באַקלעפּט ווי מיט פֿעדערן אויף די צעדרייטע שטיוול. די שפּסענע היטלען אַנגערוקטע איבער די אויערן, אויף די געדיכטע בערד, אויף די ברעמען־בינטן טיף איבער די אויגן. זיי האָבן עפּעס אויסגעזען גלײַך זיי וואָלטן אַזוי לאַנג געוואַנדערט צופֿוס, ערגעץ איבער ווײַטע אײַז־מדבריות און אָנגעקומען פֿון עק וועלט. מען האָט קוים דערקאַנט דעם פֿעטער לייזערס געל־געשטופּלטע, קײַלעכיקע נאָז, ווי אַ צעגריבלטע לימענע און דעם פֿעטער לייבס האַרטע באַקן־ביינער, ווי דעמבענע סענקעס, אויסגע־

שפּיצטע פון זײַן שוואַרץ־באָרדיק פּנים, וואָס איז געווען עפּעס אַצינד פאַר־בונדן מיט אַ רויטער פאַטשיילע, ווי פון ציין־ווייטיק.

נאָר וואָס האָט עפּעס ליבע געטראָגן אויף זײַן ברייטער אָנגעדעמבעטער פּלייצע? ס'איז געווען אַ פולער זאַק, ווי דעמצמאָל, בעת די ווינטערדיקע שטעטל־יאַרידים, ווען די משפּחה־לײַט האָבן אין מאַרק געהאַנדלט בשותּפות און פלעגן אַרײַנפאַלן אין שטוב, די פּלייצעס באַלאָדענע מיט שווערע זעק תּבֿואה, בהמה־פעלן, קלאַטשע, דיניע־קערלעד, אײַזנוואַרג, צי אויבסט און ס'האָט פאַרשמעקט די ווינטערדיקע אומעטיקע שטובאַרעמקייט מיטן וואַרעמען אָטעם פון מיסחר און ריווח, זעט און פרייד.

אַצינד אָבער, האָט פון דעם אָנגעפילטן זאַק אויף ליבעס פּלייצע אימהדיק געווייעט מיט טויטער, ערדיק־דעמפּער קעלט, וואָס האָט פאַרשלאָגן די בלייכע פּנימער מיט טעמפּן גליוועער פון צער און שרעק ווי אויסגעהאַקטע פון שטיין. דער אָנגעפילטער זאַק איז געווען אַזוי גרויס און שווער, אַז ליבע, דער גיבור, האָט, מיט פאַרביסענע ציין, געקרעכצט אונטער דער משׂא און שיִר זיך נישט אײַנגעבראָכן. מיט זײַנע ביידע שטאַרקע הענט האָט ער ווי מיט אײַזערנע צוואַנגען צוגעהאַלטן דעם זאַקציפּל פון פאָרנט אויף זײַן מעכטיקער ברוסט און זײַן דעמבענער קאַרק איז געווען קרומלעך אויסגעשטײַפט און אָנגעהאַקט מיט אַזאַ פּײַנלעכן באַדרענג פון אַלע אָנגעזאַמלטע כּוחות, אַז ס'האָט זיך אויסגעדאַכט דאָס דער ייִד טראָגט אַזוי די לאַסט פון דער גאַנצער וועלט. דערנאָך האָט ער זיך אַ טיפן נויג געטאָן, גלײַך ער וואָלט זיך פאַרכטיק געבוקט מיטן פּנים צו דער ערד. לייזער האָט אים באַדעכטיק געהאָלפן אַראָפּ־נעמען דעם מוראַדיקן זאַק פונעם רוקן און זיי האָבן פון אים אַרויסגעצויגן אַ טויטן מענטש.

— נאַדיר... אָט האָסטו אַ קדוש...

צום ערשטן האָט זיך גיך און געהויקערט, אין זײַן געלאַטעטן פוטערנעם שפּענצער, גענעענט דער שלאָפער מנחם. מיט אַ פאַרשטערטן בליק פון זײַנע קאַליע געוויטלטע אויגן האָט ער אַ זײַטיקן קוק געטאָן אויפן מת און זײַן געל־אויסגעצערט באָרדיק פּנים איז פאַרוואָלקנט געוואָרן מיט אַ שוואַרצן צער־שאָטן. ער האָט פרום אַ פּליסטער געטאָן מיט שרעק־אָטעם:

— ברוך דיין אמת.

זײַן ווײַב לאה האָט אַ כאַפּ געטאָן איר שאַל אויפן קאָפּ, גלײַך זי וויל אַנט־לויפן פון דער שטוב. נאָר זי איז שטיין געבליבן בלאַס און צעטראָגן, פאַר־בראָכן די הענט, געטאָן אַ שווערן זיפץ און דערנאָך אַ געשריי געטאָן מיט איר נאָגנדיקן ניגון־קול:

— אָי, אַ ווייטיק איז מיר אין האַרץ, זעט נאָר מענטשן, געוואַלד, ס'איז דאָך ער, רב אָשר, דער קריליוויצער אַרענדאַר. מ'האָט אים נעבעך געהרגעט.

איר ברודער לייזער האָט זי ביטולדיק אָוועקגעשטופּט מיט אַן עלנבויגן, ווי עפּעס אַ פרעמדע ייִדענע:

— נו, גיי, גיי, לאה, שריַי נישט, מ'טאָר נישט.

דער הרוג איז ווי געזעסן אויף דער שטוב־ערד, אַנגעטאָן אין זיַין שוואַרצער פאַרגאַרטלטער קאַפּאָטע, נאָר מיט גרויסע באָרוועס־נאַקעטע פיס. זיַין צעהאַקטער גראָ־באָרדיקער קאָפּ, די אויסגעשפּיצטע סאַמעטענע יאַרמלקע מיט פאַרבאַקענעם בלוט פאַרקלעפּט צו די האַרצויטן, איז געווען אַנגעבויגן אויף אַן אַקסל. מען האָט אים אויסגעגליַיכט און צוגעדעקט מיט אַן אַלט בגד, ווי איינעם אַ בכבודיקן פרעמדן אורח, וואָס האָט זיך דאָ געלייגט שלאָפן אויף דער ערד, אין מיטן שטוב.

יאָסל און סענדער, מנחמס צוויי זין, האָבן זיך אַרומגעדרייט מיט לאַנגע בלייכע פּנימער, די הענט אין די קעשענעס, ווי אויסגעברענט פון אַלע זייערע יונגע כּוחות. סענדער האָט ברוגז געגרימט אויף די עלטערע ליַיט, הלמאי מען מאַכט עפּעס אַזאַ גריילעכן גערודער מיט דער צרה. דעם געהרגעטן ייִד מיט זיַין פאַרפּייניקטער טאַכטער האָט ער ביַי נאַכט געהאַט געפונען אין פעלד. אויף צוויי פערד, וואָס דער יונג האָט געקויפט אין דאָרף ביַי די רוטענער זעלנער, האָט ער זיי ריַיטנדיק געבראַכט פאַרטאָג אין שטעטל צום שוואַרצן ליִבע אין שטוב אַריַין און אים אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל דעם הרוג טאָן זיַין רעכט און אים מאַכן אַ גיכע לוויה, שאַ, שטיל, אַז קיינער זאָל נישט וויסן... וואָרעם צו וואָס באַדאַרף מען עמעצן איבערשרעקן. ער וויל נישט אַנטאָן דעם טאַטן קיין צרות... אַ קראַנקער מענטש... אַן עק, אַ סוף, טוט אַ מצווה... איר הערט וואָס מ'רעדט צו איַיך, פעטער ליִבע.

— יאָ, יאָ, אוודאי, ווע דען — האָט אים ליִבע געענטפערט זייער ליַיטזעליק און פאַרשטענדיק, גרייט איַינצולייגן אַ וועלט. אָט וועט ער טאָן אַ לויף אַריבער צו לייזערן און מ'וועט שוין טאָן זיַין רעכט דעם קדוש.

נאָר ווי ווייל די צוויי ייִדן זענען געווען חברה־קדישא־ליַיט, האָבן זיי זיך פון דעסט וועגן עפּעס גענומען אַרומטראָגן מיטן מת אין זאַק אויף די פּלייצעס אין אַלע שטיבער, גליַיך זיי וואָלטן בדעה געהאַט דווקא צו דערשרעקן מענטשן. צום סוף האָבן זיי אים געבראַכט אַהער, צו מנחמען אין שטוב אַריַין.

פון דער געשפּאָלטענער סטעליע, אונטערגעשפּאַרט מיטן קרומען דרענגל, האָט טעמפּ געהויערט די וויסטע אָרעמקייט, שווער געגליווערט פון די בלאָ־געקאַלכטע געהויקערטע ווענט און טונקל געשאָטנט פון קאַלטן אויוון־ווינקל, ווי אַן אימהדיק גראָ שפּינגעוועב, איבער די קעפּ פון די אָפּהענטיקע ליַיט, גליַיך קיינער וואָלט נישט געוווּסט וואָס מען הויבט אָן צו טאָן מיטן מת.

— נו, מענטשן, וואָס הערט זיך? ווּ זענט איר געווען? וואָס האָט איר געטאָן? מען דאַרף דאָך עפּעס מאַכן די לוויה, צי ניין? אוי ווי מיר, ייִדן, וואָס שטייט מען ווי די ליימענע גולמס? אויף וואָס וואַרט מען, ס'זאָל קומען משיח? מ'הרגעט, מ'פּיַיניקט און קיינער טוט זיך נישט קיין ריר. וואָס זשע וועט זיַין דער סוף? ווּ גייט מען, ווּ לויפט מען און וואָס טוט מען?... אַ, גאַטעניו.

אזוי האָט לאה מיט טרערן־אָנגעפּלייצטע אויגן גערעדט און געמאָנט מיט איר נאָגנדיקן יאָמער־ניגון און נישט אויפגעהערט צו ברעכן די דאַרע הענט אין בהלהדיק־פאַרכאַפּטן באַדרענג, ווי בײַ אַ שׂרפה.

— גאָר נישט, וואָס זאָל זיך הערן, לאה, וואָס ווילסטו אַ שטייגער, האַ, מעגסט שרײַען חי וקים, ס׳וועט דיר אַ סך העלפן. מ׳דאַרף אים טאָן זײַן רעכט און שוין, וואָס פרעגסטו, ס׳איז הפקר ס׳ייִדישע בלוט. אַז ער וואָלט נאָר געוואָלט וויסן, ווי אַזוי מ׳האָט אים געהרגעט, ר׳ אשרן, נעבעך. אַזאַ גוטער, אַזאַ פרומער, אַזאַ ווילער ייִד געווען, אַזאַ כּשרע נשמה — האָט זיך אָפּגערופן איר ברודער לייזער. ער האָט אַרויסגעשלעפּט זײַן דיקן קרבן־מינחה סידור פון בוזעם, אַ מיש געטאָן אין די צעשיטע געלע בלעטער, גלײַך ער וואָלט זיך געקליבן צו זאָגן תהילים, און שטיין געבליבן מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן פאַרכמאַרעט־פאַרצערטן קאָפּ, ווי בײַ שופר־בלאָזן, צו נעילה.

נאָר באַלד האָט לאה אין אַלקער־ווינקל גענומען זייער סודען זיך מיט לייזערן און לייבען, געוויזן מיטביידע אויפגעהויבענע הענט און געפּלעמלט מיט נאַסע אויגן:

— געוואַלד, לייבע, וואָס טוט זיך עפּעס דאָ? ווי קאָן מײַן קראַנקער מאַן טאָן דעם מת זײַן רעכט? אַטאָ קוקט אים אָן, אַז ער האָט דאָך שוין אַליין אַ פּנים פון אַ מת, אַז ער האָט דאָך שוין אַליין נישט קיין כּוח צו דערכען מיטן שלאָפן הארץ, ער וועט דאָך דאָ הײַנט אַליין באַלד שטאַרבן פון צרות, נו, לייזער, ביסט דאָך עפּעס אַ שטיקל באַגרעבער, נו, לייבע, וואָס טוסטו דער נישט אַ ביסל אַ פּאַרע, האַ? געוואַלד, ייִדן, ס׳איז דאָך דאָ אַ חברה־קדישא אין שטעטל, צי ניין?

דער שוואַרצער לייבע האָט טאַקע פאַרטראַכט אָנגעלענט דעם קאָפּ אויפן אַקסל, גלײַך ער וויל עפּעס קלערן אַן עצה און דער פינצטערער קנייטש אין דער לענג פון זײַן צעאַקערטן שטערן איז אָנגעדראָלן געוואָרן מיט ירגזון. ער האָט טאַקע אײַנגעזען, אַז זײַן שוועגערין, די מנחמקע, איז גערעכט, נאָר ער אַליין ווייסט נישט וואָס מען טוט. ער האָט אַ זאָג געטאָן מיט אַ טויבן געברום ווי פונעם חלום:

— האַ, וועע? נו, נו, שאַ. וואָס עפּעס די מעשׂה? אַ כּלל, כ׳וועל טאַקע אַריבער לויפן צו ישׂראל־עליען דעם בעדער, אפשר וועט מען קענען אונטער־הייצן די געפרוירענע מקווה. הער נאָר, וואָס זאָגסטו, לייזער? מ׳דאַרף אַרויפ־לויפן אויפן בית עלמין און אויסגראָבן דעם קבר, אַ יאָ? האָ און ווו זענען ערגעץ די כּלים, די מטה? לייזער הערסט?

—עד וויס, לאָמיר אַ לויף טאָן צו ישׂראל־עליען, פון מײַנעטוועגן מעג זײַן אַזוי... אַבי מ׳זאָל מאַכן דעם קדוש אַ שיינע לוויה. נו קום זשע גיכער.

זיי זענען באַלד אַוועק פון דער שטוב, מיט שווער געבויגענע פּלייצעס, די הענט עפּעס אַרײַנגעשטעקט אין די אַרבל, ווי פאַרהאַוועטע כּלי קודש בעת דער פּטירה פון אַ צדיק, צעטראָגן און פאַרכאַפּט פון קדושה.

יאָסל האָט זיך אַ שאָר געטאָן לעבן זײַן ברודער סענדער. בײַ ביידע יונגען זענען די פּנימער געוואָרן אַלץ מער פאַרקרימט און אויסגעצוימט, ווי פון לאַנגן תּענית.

— זאָג נאָר, סענדער, ווו האָסטו געפונען דעם טויטן אָרענדאַר? בײַ דער אָפּגעברענטער מיל, אַ־יאָ? הינטערן אויסגעהאַקטן וועלדל? — האָט יאָסל פּלוצעם אַ פרעג געטאָן מיט אַ פאַרקלעמטן פּליסטער.

סענדער האָט אויף אים זײַטיק אַ קוק געטאָן מיט פאַרוווּנדערטן אָפּשיי, ווי אויף אַ דילן.

— וואָס רעדסטו? פון וואַנען ווייסטו...

יאָ, יאָ, ס'איז טאַקע געווען דאָרט... יאָסל האָט צו אים נאָענט צוגעבויגן זײַן לאַנג אויסגעביינערט פּנים מיט דער שאַרפער נאָז און געפּליסטערט מיט פאַרקרימטע ליפּן:

— זעסט דאָך, כ'ווייס. מ'האָט אים אַרויסגעריסן די צונג פונעם מויל.

— יאָ, ס'איז שרעקלעך, די רוצחים האָבן אים דערהרגעט און זײַן טאָכטער, שׂרה־גיטל, האָבן זיי פאַרפייניקט.

— ווייסט ווער ס'האָט דאָס געטאָן?

— וואָס הייסט, ווער? די קאָזאַקן מסתּמא. ס'איז אַנומלט אָנגעקומען אַ שײַקע פּעטליורצעס פון קאַזלעוו, זיי האָבן דאָרט פאַרברענט דאָס שטעטל מיט דער שול און די ייִדן האָבן געפּליכטעט. זיי האָבן פאַרברענט ר' אשרס קרעטשמע אין דאָרף אין קריליוויץ.

— מיכאַלקע דער באָד־גוי. ער איז עס געווען. ער האָט ר' אשרן אַרויסגעריסן די צונג פונעם מויל — מאַכט יאָסל ווי צו זיך אַליין מיט פאַרביסענעם גרימצאָרן אין די פאַרצוואַנגטע אויגן.

— פאַר וואָס עפּעס מיכאַלקע? ווי קומט דער כּלב אַהין גאָר? ס'האָט זיך דיר עפּעס געחלומט, צי וואָס?

— אַזוי. ס'איז געווען מיכאַלקע, ס'האָט זיך מיר טאַקע געחלומט. כ'ווייס אַלצדינג. כ'בין אויכעט דאָרט געווען. אין קריליוויץ אין דער קרעטשמע. ס'איז דאָרט געווען אַ גאַנצע חתונה. כ'וועל אים דערהרגענען, מיכאַלקען.

יאָסל האָט באַקומען אַ פאַרשפּיצט פּנים, ווי אַ שפּאַרבער. זײַנע שמאָלע, גרינע אויגן האָבן אַ שאַרפן בליץ געטאָן, אַז סענדער האָט דערפילט אַ שרעק־קעלטל אין די ביינער. וואָס איז דאָס? ס'האָט דאָך קיינער נישט געזען ווען און ווו ער האָט געפונען דעם טויטן ייִד. ער האָט מיט אַ כּיוון קיינעם נישט דערציילט וועגן דעם. בלויז ער, סענדער אַליין, האָט געזען בײַ נאַכט אין בלאָען שײַן פון בלייכן לבֿנה־ליכט אויפן ווײַס־גלאַנציקן שניי, דעם הרוגס שוואַרץ־פאַרבלוטיקטן און ליידיקן מויל־לאָך. ער האָט וועגן דעם נישט גערעדט צו קיינעם אַ וואָרט, און קיינער האָט דאָס נישט געוווּסט. פון וואַנען זשע ווייסט יאָסל אַלצדינג? סײַדן דער יונג איז טאַקע עפּעס אַ שטיקל משוגענער...

די בליקן פון די ברידער האָבן זיך פלוצעם געטראָפן, זיך שאַרף אַ רגע איינגעבויערט ביז אויפן גרונט פון דער נשמה און סענדערן האָט זיך געדאַכט, אַז יאָסל ווינקט עפּעס צו אים מיט אַ טונקעלן סוד, וואָס נעפּלט אין אָפּגרונט פון בראַנד און טויט, ווי אין אַ בייזן חלום.

— איי, יאָסל, ביסטו עפּעס אַ לעקיש, הערסטו, בעבעסט נאַרישקייטן, כ׳לעבן. וואָס ווייסטו? ווער, וואָס, ווען? ס׳אַן אומגליק מיט די ייִדן און שוין — האָט סענדער מיט צערודערטן ערגער אַ וואָרף געטאָן דעם קאָפּ, איילִיק פאַרקנעפּלט דעם מאַנטל און איז אַוועקגעגאַנגען פון דער שטוב. זיין האַפּערדיק געמיט האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן די מוראדיקע לאַסט פון פאַרהוילענע מעשים, וואָס ס׳איז שווער צו באַנעמען מיטן גלייכן שׂכל.

יאָסל האָט אים גריילעך נאָכגעקוקט, מיט אַ שפּעטישן שמייכל פון אַ צעקרימטן מוילווינקל:

— גיי, גיי. וועסט דערפון ווייט נישט אַנטלויפן. וועסט שוין צוריק קומען. זיין טאַטע האָט זיך דערנענטערט, ביטער צעהוסט, מיט אַ שטילער טרויעריקער מינע:

— נו, יאָסל, נעם בעסער דעם ריסקאָל ווּעסטו העלפן לייזערן אויפן הייליקן אָרט גראָבן דעם קבֿר פאַר ר׳ אָשרם ווענן ,ווייל די ערד איז געפרוירן. מען מוז זי אפשר אויפהאַקן מיט דער האַק.

— גוט, גוט, טאַטע, זאָרג נישט. מ׳וועט אים שוין מקבר זיין. די היידאַמאַקעם הרגענען און די ייִדן באַגראָבן — האָט יאָסל פּלוצעם אַ זאָג געטאָן און געטאָן אַ נעם די האַק פונעם ווינקל און שטיין געבליבן מיט דער אויפגעהויבענער האַק אין דער האַנט. פּאַוואָליע, שוויַיגנדיק און ערפאַרכטיק, מיט בלאַס און רויט פאַרפלאַמטע פּנימער, די צניעותדיקע אויגן שעמעוודיק אַראָפּגעלאָזט צו דער ערד, פירנדיק אונטער די אָרעמס עפּעס אַ פרעמדע מויד, ווי מען פירט אונטער אַ כלה צו דער חופּה, זענען אַריינגעקומען דעם שוואַרצן לייבעס צוויי טעכטער, רחל און רבֿקה, די קעפּ טיף־אַנגעבויגענע, ווי באַלאָדן מיט דער פאַרהוילענער חרפּה פון דורות פאַרפייניקטע ייִדישע טעכטער. זיי האָבן געהאָלפן די פרעמדע אַנידער זעצן אויפן הינקענדיקן בענקל און מיט פאַרקלעמטן אָפּשיי האָבן זיי זיך אָפּגערוקט אַלע מאָל אַ ביסל ווייטער פון איר, נענטער צו דער טיר, ווי צו זיין גיך גרייט ערגעץ אַנטרונען צו ווערן.

ביים פרעמדן מיידל, אַ דאַרפיש שטאַרקע, אַ פולבריסטיקע, מיט גרויסע, גערויטלטע, פאַרהאָרעוועטע הענט פון ערד גראָבן, קי מעלקן, קאַרטאָפל שיילן און גרעט וואַשן, האָבן אין די קאַלד־ווייסע, אויסגעהוילטע באַקן, אין סאַמע מיט, געברענט צוויי רויטע פלעקן, אַ צעהאַקטע נאָז, געל ווי וואַקס, האָט ווי טויט און צוגעקלעפּט אַרויסגעשטעקט פון שטום פאַרצערטן פּנים. אירע קרימלעד־צעעפנטע, בלייכע ליפּן, האָבן ווייסט געציטערט, גלייך ס׳וואָלט מיט איר פאַרגליווערט לייב געוואָרפן אין פראָסטיקן פיבער. די

פאַרלאָשענע אויגן האָבן געקוקט פאַרויס, פאַרשטאַרט, ווי בלינדע, וואָס זעען גאָרנישט.

— אהאַ. אָט דאָס איז זי, שרה גיטל, דעם דערהרגעטן אָרענדאַרס טאָכטער — האָט זי יאָסל אָנגעקוקט מיט אַ לאַנגן דערשראָקענעם בליק. מען האָט זי קוים דערקאָנט. איר צורה איז געווען פרעמד פאַרנעפּלט, ווי פון אינעווייניק פאַרשלאָסן מיט אַן אײַזערנעם דעק פון פאַרהאַקטן פּחד. זי איז געזעסן אויבן אַן בײַם קרומען שטוב־טיש, שטײַף געשטרעקט, ווי אונטערגעשפּאַרט מיט אַ שטעקן, אריבער דער לען פּונעם בענקל. די גרויסע רויטע הענט, וואָס זענען געלעגן אין שויס, האָבן זיך גרייַלעך באַוועגט און די פינגער האָבן זיך געפּלאָכטן, עפּעס געאַרבעט, געדרייט, גלײַך זיי וואָלטן געשטריקט אַן אומגעזעענעם זאַק. זי האָט קוים אַרויסגערעדט אַ וואָרט און גאָרנישט געקאָנט זיך דערמאָנען וואָס ס'איז מיט איר געשען. זי האָט נאָר געדענקט, אַז זי האָט אין דער היים אין קרעטשמע געבאַקן אַ געבעקל ברויט. דער טאַטע האָט די לאַבנס אַרײַנגעלייגט אין גרויסן קויש און ביידע זענען זיי אָוונט־צײַט געגאַנגען מיט די ברויטן אין שטעטל אַרײַן, כּדי זיי צו פאַרקויפן. אין פעלד האָט דער טאַטע געזונגען אויפן קול הייליקע שול תּפילות, אָבער אין מיטן וועג האָט זיי אַ פּנים באַפאַלן אַ באַנדע זעלנער, היידאַמאַקעס, און מען האָט איר אָנגעטאָן יסורים. סענדער האָט זי טאַקע געפונען ליגן אין אַ גרוב, אַ פאַרחלשטע, נישט ווײַט פון דעם הרוג. וואָס עס איז ווײַטער געווען, געדענקט זי נישט. איר קלייד איז געווען צעריסן. עס האָט זיך אַרויסגעזען אַ זויםווײַס העמד און אַ שטיק בלייבער, נאַקעטער פוס, העכער פון דער קני.

לאה האָט דאָס איר אַלע מאָל צוגעדעקט, געפּאַרעט זיך אַרום איר, מיט געהויבענער ווײַבערישער געניטקייט און איר צוגענייט דאָס צעריסענע קלייד מיט גרויסע לויזע שטעך ווי תּכריכים־נעט. דער ייִדענעס אײַנגעפאַלן מויל איז געווען רחמנותדיק פרום פאַרצערט. נאָר פאַרט האָט מען געהערט ווי זי רעדט צו דער פאַרפּײַניקטער מיט איר נאָגנדיקן ניגון:

— לאָז נאָר, שרה גיטל, זײַ אײַן לײַטיש, דערמאָן דער נאָר, ביסט דאָ צווישן היימישע מענטשן, טאָכטער שטאַרק דער, אַ דאָס האַרץ קאָן צעפּלאַצט ווערן פון צרות... נעם מאַד דיר צורעכט ס'אָנגעטועכץ... נאָ אָט האָסטו אַ ביסל געקעכץ מיט ברויט, לען דיר אונטער ס'האַרץ, ווײַ איז דאָס לעבן, אַ שיינעם לײַט האָבן זיי שוין געמאַכט פון דיר, די רוצחים.

זי האָט געטרײַ דערלאַנגט דעם מיידל אַ פאַרענדיק שיסל געקעכץ. יענע האָט ווי אַ דערשראָקן קינד, וואָס פאָלגט די מאַמע, אַ ביס געטאָן פון דעם שטיק ברויט אין דער האַנט, געוואָרגן זיך מיטן ביסן, אָוועקגעלייגט און ווידער פאַרשטאַרט געקוקט מיט די פאַרגלייזטע אויגן פאַרויס אין דער וועלט אַרײַן, גלײַך זי וואָלט ערגעץ אין פאַרהוילענער ווײַטקייט געזען עפּעס אַן אימהדיק געשעעניש, וואָס פאַרשוועבט אין נעפּלדיקן טונקל און אַנטפּלעקט זיך ווידער אין גרייַלעכער קלאָרקייט. די רויטע פלעקן אויף אירע בלאַסע באַקן האָבן

נאָך טיפער געפלאַמט. מיט א מאָל האָט זי א ווענד געטאָן דעם קאָפּ, אָנגע־שטעלט דעם בלינדן בליק צום געבערגלטן מת אויף דער ערד, און געזאָגט מיט א טיפן דעמפיקן כריפּ, ווי א קול פון א גרוב:

— זיי האָבן צוגענבעט ביי דעם טאַטן די שטיוול, די זעלנער. זיי האָבן אים געלאָזט ליגן באָרוועס אין שניי. ער קאָן זיך נאָך פאַרקילן, דער טאַטע, אין אזא פראָסט.

לאה האָט ווי געפּלעפּט א וויי געטאָן מיטן פינגער אויפן שטערן און סודותדיק געוווּנקען מיט איין אויג צו דער פאַרפּייניקטער:

— איר הערט, זי רעדט שוין פון וועג. אוי, ווי, עס הויבט זיך שוין אָן די רעכטע גדולה. ווער ווייסט, וואָס די רוצחים האָבן איר אזוינס אָנגעטאָן. אָט־אָ זיצט זי און דומעט... ס'איז שוין אַז אַך און ווי צו אירע יונגע יאָרן, די אָרעמע יתומה, נעבעך, אַז זי הערט דאָך גאָר נישט וואָס מען רעדט צו איר; אַז זי טוט דאָך גאָר נישט קיין וויין, קיין קרעכץ אפילו. נו, נו. ס'איז שוין יענע מעשה. מ'זאָל אָפּגעהיט ווערן. אזא בראָך.

פּלוצעם האָט זיך אָן עפן געטאָן די טיר מיט א זעץ און א פּאַליש און ס'איז אַריין די מומע שפּרינצע, לייבעם ווייב, ברייט אָנגעפּעלצט אין קערצן געלאַ־טעטן שפּענצער, די גרינע געבלימלטע קאַפּאַטשיילע בהלהדיק צעפלאַכטן איבערן רויט־בלאָ־צעפּייערטן פּנים, און ווי וויל שרה גיטל איז שוין געזעסן א גאַנצן אין דער פרי ביי איר אין שטוב און זי האָט שוין גענוג באַוויינט און אויסגעפרעגט די גאַנצע מעשה, האָט זי פון דעסט וועגן אַצינד ווי א צעפלאַטערטע קוואָקע געוואָרפן די הענט אין דער לופטן, און געשריגן מיט בהלהדיק לאַנג־צעצויגענעם יאָמער־ניגון, ווי ביי קברים־רייסן:

— גאָטעניו, ווי איז מיר, געוואַלד, וואָס טוט זיך דאָ עפּעס? שרה גיטל, הער נאָר, וואָס איז מיט דיר געשען, האַ, ווער האָט דיר שלעכטס געטאָן? די היידאַמאַקעס אַז א גיכער טויט אויף זיי, רבונו־של־עולם, אַז א שרפה, א מגפה, פאַר אונדזער בלוט, פאַר אונדזער בושה. אוי, א ווייטיק און אַן אַכטיק מיר, זע נאָר, מ'האָט דער שוין שיין אָפּגעקוילעט. האַ, נו, מענטשן. ס'איז דאָך דאָ א גאָט אויף דער וועלט, צי ניין, וואָס זשע שווייגט ער עפּעס... שרה גיטל, הערסט, נאַ, אָט האָסטו, באַהאַלט א ברויטל. און א ביסל גרויפּן האָב עך דיר געבראַכט, נאַדיר נעם צו א ביסל שפּייז, ס'וועט דיר גוט צונויץ קומען, ביזטאַך נעבעך אָרעם ווי די נאַכט, א פאַרלאָזענע יתומה, — זי האָט אָפּירגענומען פון ברייטן פאַרטעך אַן אָנגעפּילט טאָרבעלע גרויפּן, לייטזעליק דערלאַנגט דאָס יענער אין די הענט אַריין און נאָך מער צעפלאַמט און העכער שרייענדיק געטענהט צו די מענטשן — דעם טאַטן האָט מען איר דערהרגעט און זי אַליין אזוי פאַרפּייניקט, אין איין טאָג... כ'בין דאָך אויבעט א מאַמע פון טעכטער, כלה־מיידן קיין עין הרע, ווער זשע זאָל באַהיטן און באַשיצן אונדזערע קינדער, די בידנע שאָף, פאַר די בייזע וועלף, פאָטער דערבאַרעמ־דיקער אין הימל. א ווי, נעם נקמה פאַר אונדזער גרויסן בראָך, שרה גיטל, מ'וועט דעך שוין פירן אונטער דער שוואַרצער חופה.

לאה און שפּרינצעס ביידע טעכטער, רבֿקה און רחל, האָבן באַלד אויבעט אויפגעהויבן די הויכע ניגון־קולות און איר געהאַלפן קלאָגן, אַז די שטוב איז פול געוואָרן מיט צעפלאַמטן געיאָמער און וויינעשריי. די מאַנסלייט האָבן זיך נישט אַריינגעמישט. מען האָט נאָר געפילט די האַרבע שרעק פון זייער נאָנגדיקן קלאָג־געוויין, ווי יום הקודש צו נעילה, ווען עס טראָגן זיך צעליאַרעמטע יללות פון דער אייבערשטער ווייבערישער שול, און די מאַנסלייט האָבן מורא אַהין אַ קוק צו טאָן, שווייגן פאַרקלעמט און האָרכן מיט שרעק.

ס'איז שוין געווען אַ פולע שטוב מיט שטעטל־לייט, באָרדיקע ייִדן מיט שעפּסענע היטלען, מיט שטריק־פאַרגאַרטלטע מיזליקעס, פאַראומערטע ווייבער, מיט דיקע שאַלן אויף די קעפּ, מיידלעך מיט פאַרשעמטע פנימער, קינדער מיט צעפליקטע דאַשיקעס איבער די אויגן.

ס'האָט זיך באַוויזן דער אַלטער חנא־איצי, דער מלמד און בעל־תפילה. ער האָט טאַקע אַצינדער אַ שטאַרקן פּאַטש געטאָן מיט דער האַנט אין טיש, ווי מיטן פּראַלניק אויפן באַלעמער אין שול; און שטרענג אַ טרייסל געטאָן זיין ווייסע צוויי־שפּיציקע באָרד, מיט געדעמפטן געבייזער: — שאַ, שטיל, נו, ווייבער, לאָז זיין שטילער אַ ביסל, מ'טאָר נישט עסן ווען ס'ליגט אַ מת אין שטוב. געהערט אַזוינס.

— ווייבער אַרויס פון דאַנען.

די ווייבער זענען מיט אַ מאָל שטיל געבליבן, גענומען זיך אין געדרענג רוקן צו דער טיר.

פּלוצעם האָט לאה אָנגענומען שרה גיטלען ביי איין האַנט און שפּרינצע ביי דער אַנדערער. מען האָט זי אויפגעשטעלט פון בענקל, אָפּגעגאַנגען אַ פּאָר טריט און זי אָפּגעלאָזט, ווי אַ קינד וואָס מען פּרוּווט צי עס קאָן שוין אַליין טאָן אַ שפּרייז. זיי האָבן זי טאַקע געלאָזט מיט פרום־צעשאָקלטע קעפּ:

— אָנו, אָנו, שרה גיטל, גיי נאָר אַ ביסל... עפּעס שטעלן זיך דיר נאָר נישט די פיס... אַזוי, אַזוי... נו, מאַך אַ שפּאַן... אַהער קום. אַהער.

די פיס האָבן זיך טאַקע נישט געשטעלט ווי ס'באַדאַרף צו זיין. פאַרשטייפטע, באַנומענע, האָבן זיי זיך שווער און קלאָציק געשטרעקט, ווי ביי איינעם, וואָס גייט אויף קוליעס, אַזוי, אַז שרה גיטל האָט שיר נישט אַ פאַל געטאָן, ווי אַ אונטערגעהאַקטער בוים צו דער ערד. די ווייבער האָבן זי גיך אונטערגעכאַפּט פאַר די אָרעמס, געדרייט זיך מיט איר אַהין־אַהער, פאַרשטייפּט, צעוויינט אין ענגן רעדל, ווי עפּעס אין אַ גריילעכן מצווה־טאַנץ און אַזוי שלייבנדיק אַריינגעפירט זי אין אַלקער־ווינקל. דאָרט האָבן זיי איר אויסגעבעט אַ געלעגער הינטערן אויוון, אַוועקגעלייגט און איינגעדעקט מיט לאַכעס, אַז ס'זאָל איר זיין וואַרעם און איר איינגעטעבן מיטן הילצערנעם לעפל אין מויל טייוול־קרייטעכץ מיט רומיאַנעק און ראַבאַרבער־וואָרצל מיט אינדיק זאָמען, אַז ס'זאָל איר היים אָנברייען די פאַרקילטע געדערעם, צו אַ רפואה. ס'האָבן זיך שטיל, איילִיק און בריהש געפּאַרעט אַרום איר די ווייבער מיט צעפּאַרעטע

טעפּ וואַסער, ווי בײַ אַ קימפּעטאָרין נאָר מיט פאַרגליווערטן שאָטן־צער אויף די געדרייטלט־פאַרוויינטע פּנימער, ווי בײַ אַ מת, וואָס מ׳רעכט אויס צו קבֿורה. ס׳זענען אַרײַנגעקומען ייִדן און די לײַט האָבן זיך ענגער צונויפגעדרענגט. זלאַטע די אַלמנה, לאָהס שוועסטער, מיט איר קופּע קינדער, קלענערע און גרעסערע, ייִנגלעך אין צעפּליקטע שפּענצערס, מיידלעך מיט האַרטע קורצע צעפּלעך און פֿאַרשמירטע פּנימער, האָבן ווי אַ מחנה צערודערטע פֿייגל הויך געגרעגערט אין שטוב און ברוכל, דעם שוואַרצן לייבעס ייִנגל, האָט זיך צוגעשטופּט נעענטער. אין זײַנע שוואַרץ־צעגלאַנצטע אויגן האָט געפֿלעמלט אַ סוד.
ער האָט פֿאַררוקט דעם צעבראָכענעם דאַשעק פֿון היטל און מיט אַ צעעפֿנט מויל פֿון וווּנדער, האָט ער לאַנג געקוקט אויף די בלייכע נאַקעטע פֿיס פֿונעם מת, צעלייגטע אויף דער ערד, וואָס האָבן אַרויסגעשטעקט פֿון אונטערן צודעק, אַזוינע מוראדיקע גרויסע פֿיס, גלײַך זיי וואָלטן געהאַט אַזוי־אַ באַרוועס אַרומגעשפּאַנט איבער דער גאַנצער וועלט. ברוכל איז געווען אַ בעלן מיט אַ פֿינגער אָנצורירן אַ גרויסע, בלייכע, טויטע פּיאַטע. מ׳האָט זיך אויף אים אָנגעבייזערט און אָוועקגעטריבן:

— אַוועק פֿון דאַנען. קינדער טאָרן זיך נישט פּאָרען בײַ אַ מת. אַהיים גייט מאַקאַבונדעס, מ׳עט אײַך אָנפּאַטשן.

דער אַפּגרונט

טריב און שווער באַלאָדן מיט זײַנע גרימיק געטונקלטע לאַסט־סודות, האָט דער כמאַרע אָנגעדראָלענער ווינטער־הימל, ווי אַן אײַזערנער דעק, געהויערט אימהדיק־נידעריק איבער דעם תהומיק געטיפֿטן שווײַגן פֿון נאַכטיק פֿאַרזונקענעם וועלטגליוווער. פּאַוואָליע און טעמפּ הייבט אָן בלייכן אַ מיד פֿאַרוואָגלטער טאָגבאַגינען מיט זײַן פּראָסטיק רויער ליכטשײַן, וואָס שלײַכט בלינד און עפּעס ווי האַריק־שטעכיק איבער דער געפֿרוירענער וויסטעניש פֿון דער אַשיק גראָער שניי־פֿאַרשיטונג און פֿאַרהוילענעם שאָטנקאָפּ פֿון אייביקן חושך.

אַ שיטערער נעפּל־וואָלקן נידערט איבערן צעגריבערטן באַרג־שיפּוע. פֿון זײַן טריב צערויכערטער טראַכט אַנטפּלעקן זיך שפּיציק צעקרימטע שטיינסקאַלעס, מיט שאַרף אַרויסגעהאַקטע וועגטשפּאַלטן, ווי גריילעד פֿאַרצערטע ריזן־פּרצופֿים. שוואַרץ צעקנאָדערטע וואָרצלען קריכן פֿון ברעגעס, פֿאַרריסן אין געדיכטן געפֿלעכט פֿון שטעכיקע דערנערקוסטעס. ווי אַ וויסטער טויט־געראַנגל פֿון פֿאַרדאַרטע שלענג און עקדישן זעט דאָס אויס. געבויגן איבערן געפֿרוירענעם טאָלזומפּ, שטייען האַלבע צעלעכערטע ווערבעשטאַמען מיט לאַנגע דינע ריטער אויף די שוואַרצע גראָבע סענקשפּיצן, ווי צעקודלטע שדים־קעפּ. אָנגעוואָרפֿענע פֿערדשאַרבנס בלייכן דאָרט שרעקיק מיט נאַקעטן געביין, די גרויסע ציין, ווי שאַרפֿע העק, ברייט פֿאַרריסן ווי אין גריילעכן שפּאָט־שמייכל, און די שטום פֿאַרטײַעטע וועלט איז רוי אויסגענאָגט־געטונקלט, גרימלעד אַרײַנגעהאַקט ערגעץ אין יענעוועלטיקע אײַז־מדבריות ווי פֿאַרן באַשאַף און אָנגעפֿלייצט מיט ווילדער פֿרעמדקייט, ווי איבערגעקערט מיטן אַפּגרונט פֿון אויבן.

פֿון דער אַשיק צעזיפּטער שנייגראַקייט אין שניי־פֿאַרשאָטענעם טאָל קוקט אַרויס דער גרינלעכער אײַזגלאַנץ פֿונעם געפֿרוירענעם טײַכקײַלעד, ווי אַן אָפֿן טויט אויג מיט גרימיקער וואָרענונג אין זײַן בלינד־פֿאַרגליזטן סוד־בליק.

אהין אַרויף גלאָצט דער טויטער אײַזבליק צו לייזערס הייזל, וואָס הויקערט נאַקעט און בלויז מיט די בלאָ געקאַלעכטע ווענט, ווי אַן איינזאַמע נעסט, האַלב שוין אין דער ערד פֿאַרזונקען, אין מיטן פֿונעם שטיניק צעגריבערטן בערגל־שיפּוע, דאָרט אין עק שטעטל ווײַט שוין הינטערן בית־עלמין. אין אויסגעזועצטן שײַבל פֿון דעם שיף פֿאַרשפּיצטן, אַנגעפּרוירענעם פֿענצטער שטעקט אַ דיקער, שוואַרצער, שמאָלער האָרב, ווי אַנגעדעמבט מיט כּוח, גלײַך ער וואָלט, ווי אַן אַרויסגעשטעקט אויג, געטרײַ געהיט דאָס שוואַכע קוימענ־רויכל, וואָס קרײַזלט הימלעד ווי אַ לעבעדיקער אָטעם, איבערן שניי־אַנגעבעטן דאַך, אַז יענער טויטער אײַזבליק פֿונעם טײַך, זאָל דאָס ניט פֿאַרצערן. נאָר פּאַוואָליע ווערט דער שמאַטעהאָרב ווײַס פֿאַרצויגן מיט בלינדן אײַזפּראָסט, ווי פֿאַרשפּינט אין אַ גליווערנעץ פֿון בייזן חלום, דאָס קוימענרויכל הייבט אָן אַלץ שוואַכער צו בלאָזן, ס׳גוססט שוין מיט לעצטן אָטעם, אָט־אָט און ס גייט אויס אין שטילן צער פֿון פֿאַרלאָשענעם לעבן. נאָר ס׳גייט נישט אויס אין גאַנצן, נײַערט ס׳שטאַרקט זיך מיט לעצטן באַדרענג אין זיך אַרײַן און ס׳נעמט שלײַכן אין דער פֿינצטערער קוימענהייל צוריק אין שטוב אַרײַן, ווען די לייזערקע נעמט אין קאַלט פֿאַרגליווערטן אין דער פֿרי אונטערהייצן די צעבראָכענע רובע מיט עטלעכע מאָגערע נאַסע שפּענער.

די ייִדענע אין דער פֿאַרקניפּטער שאַל אויפֿן קאָפּ ראַנגלט זיך מיטן רויך, ווי מיטן דחקות פֿונעם לעבן. זי פֿאַרקלעפּט די לעכער מיט ליים, פֿאַרשמירט די שפּעלטעלעך, פֿאַרשטעקט דעם רויך מיט שטרוי, נאָר דער רויך קריכט דורך אַלע פֿאַרקלעפּטע שפּעלטעלעך שוואַרץ, אײַנגעגעסן און ביטערבײַסיק ביז די גאַנצע שטוב ווערט פֿול מיט אַ שווערן רויכוואָלקן, ווי אַ שׂרפֿה־חורבה. דענצמאָל באַווײַזט זיך פּלוצעם אַן אויסגעשטרעקטע האַנט, דערנאָך אַ גרויסער באָרדיקער קאָפּ אין אַ שעפּסנהיטל, אין בלינדן נעפּל־גליווער, און ס׳הייבט זיך אַרויס דער מאַן ערגעץ פֿון אַ גרוב, ווי פֿון אַ קבֿר.

מען הערט ווי לייזער פּאָרעט זיך, טרעט מיט שווערע טריט פֿון זײַנע געקאָ־וועטע שטיוול, און ווען דער ייִד שטייט דערנאָך אין מיזרח־ווינקל, מיט אַ שטריק פֿאַרגאַרטלט דעם געלאַטעטן טיזליק און געהילט אין זײַן ברייטן טלית דאַוונט ער שחרית פֿון זײַן דיקן, צעשיטן סידור און הוידעט פֿרום־צעמורמלט די ברייטע פּלייצע, פֿאַלט אַ העלער ליכטשטראַל אויף זײַן האַרט געקנאָדערט באָרדיק פּנים, און הער גרויסער של־ראָש הויערט ווי אַן אײַזערנער טאָפּ אויף זײַן קורצן, פֿאַרגרעבטן שטערן. פֿון די שבתדיקע, מעשענע בענטשלײַכטער וואָס שטייען אויפֿן געזימס, אַנגעזאַפּט מיטן ליכט פֿון קדושה און מנוחה, קומט דער קלאָרער שטראַל, וואָס שפּאַלט ווי אַ בליץ דעם געדיכטן, גראָען רויכוואָלקן אין שטוב. נאָכן דאַווענען בלייבט לייזער שטיין בײַם טיש, פֿון דער אַנדערער זײַט טיש שטייט דאָס ווײַב. ווי דורך אַ נעפּלנעץ קוקן זיי זיך אָן מיט אַ ווילד פֿרעמדן בליק, ווי ברואים פֿון אַן אַנדער וועלט:

— נו, האַ, שיינדל, גיב אַהער דעם אָנבײַסן — טוט לייזער פּלוצעם אַ געשריי מיט אַ געוואַלדיקן קול, גלײַך ער וואָלט גערופֿן זײַן ווײַב פֿון עק וועלט.

— הא, ווע... אוואסער אנבייסן, לייזער... ענטפערט אים די יידענע מיט א נאך העכערן קול, וואס טראגט זיך אין דער הארבער בלענדעניש דעמפ און הויל ווי פון מרחקים.

— נו, נו, נאדיר גאר אזא מעשה... אה...

און לייזער נעמט פאוואליע נידערן ערגעץ אראפ, אראפ אין גרוב אריין, וואס איז אנגעפילט מיט א פינצטער צערויכערטן וואלקן, ווי א פארגליווערטער טייך, שטעקט ארויס א האלב אויסגעשטרעקטע האנט, קוים וואס ס'זעט זיך נאך דער בארדיקער קאפ, ביז דער ייד ווערט אין גאנצן נעלם, ווי פארזונקען אין אפגרונט.

דאס שוואכע חיות פון די אויסגענאגטע טעג, דער פארציטערטער אוצר פון די ארעמע לייט, דאס האלבע זעקל צעקנאדערטע קארטאפל, באדעכטיק באהאלטן אויפן בוידעם אונטערן שטרויבונט, אז ס'זאל אריינקומען די ברכה, האט זיך אבער געמינערט און געמינערט, אלע מאל קלענער און ווינציקער געווארן. מיט הארבער זארג האט זיי די לייזערקע שפארעוודיק אנגעטאפט מיט דערשראקענע פינגער, יעדע בולבע באזונדער, ווי זי האט ארויסגענומען די לעצטע עטלעכע בולבעס אין דער ערדענער שיסל אריין צום שיילן, און זי האט געביטערט מיט זיפצנדיקן צער.

— נאדיר... אט אסטי א... אי־ווי, א מעסטל בולבעס, טפו... ס'איז אריין די קללה. נו, לייזער, שוין פארטיק, א, וואס זאגסטו? הא? וואס זיצסטו אין גרוב ווי א קוואקע, מיינסט אפנים, אז ס'וועט דיר עמעצער אריינווארפן עפעס א מציאה אין שטוב אריין? א חשק פון א ייד צו ליגן א גאנצן טאג אין גרוב. הער נאר, לייזער, אפשר וואלסטו זיך שוין ארויסגערירט אין דרויסן ארויס. טאמער וועט דער אייבערשטער עפעס באשערן, מ'וועט פארדינען א פאר גרייצער, וועסט עפעס אהיים ברענגען. איי, ווי די בולבעס זענען שוין אויסגעגאן. נו, לייזער, וואס שוויגסטו, הא?

די יידענע האט טיפער אנגערוקט די צעפליקטע שאל אויפן קאפ און אנטשוויגן געבליבן אין אנגסטן, גלייך די געפרוווטע נשמה האט זיך אפגעריסן פון די פארשמאכטע לעפצן, געפלאטערט א רגע ווי א מידער פויגל אונטער דער געהויקערטער סטעליע און פארשוועבט געווארן אין נעפלדיקע מרחקים.

לייזער האט ניט געענטפערט. ער האט ניט ליב געהאט דעם ווייבס טענות. ער איז געזעסן איינגעבויגן אויפן דנא פון אן איבערגעקערטער וואסערקאן, ווי שאטנדיק פארהוילן אין א גרוב, וואס האט גריילעך געטונקלט אין מיטן שטוב ווי אן אויסגעברענט מויללאך, דער גרונט נאכגענעפלט פון רויך. די אייזערנע בריל פארבונדן מיט א שטריקל, געזאטלט אויף דער ברייטער געשטופלטער נאז, די שיטערע, שווארץ געזילבערטע בארד אונטערגעהויבן, ווי א געעפנטער פליגל, —האט דער ייד מיט א גרויסער און גראבער זאקנאדל פאוואליע גענייט א גרויסע טארבע.

די גרוב איז געווען טיף אויסגעהוילן אין מיטן פֿון דער שטובערד. וואָרעם בעת דער עסטרײַך־רוסישער מלחמה, ווען לייזער מיט זײַן ווײַב זענען אַנטלאָפֿן, האָבן די זעלנער אין זײַן פֿאַרלאָזט געהויקערט שטיבל געמאַכט אַ שטאַל פֿאַר בהמות און עופֿות, און ס׳איז אין מיטן פֿאַרבליבן די אויסגעראַיעטע גרוב. אַז דער ייִד האָט זיך שפּעטער אומגעקערט אַהיים פֿון דעם וואָגל אין דער פֿרעמד, איז אים די דאָזיקע גרוב באַזונדער ניחא געווען, ווי אַלע מכשירים פֿון דער באַלעבאַטישקייט, וואָס קומען צו נוץ. ער האָט ליב געהאַט צו זיצן דווקא אין גרוב מיטן טאָפּ געקעכץ צווישן די קניִעס און עסן וואָרעמעס. אויבעט דער פּעקעליק איז געווען אײַנגעפֿאַלן, און די גרוב האָט געדינט לייזערן פֿאַר אַ פּעקעליק. שבת, נאָך דער אָרעמער סעודה, האָט ער ליב געהאַט זיך אַרײַנצורוקן אין גרוב אַרײַן. ער איז געלעגן דאָרט אין דער טיפֿעניש פֿון דער ערד מיטן פּנים אַראָפּ, פֿאַרזונקען אין האַרטן שלאָף, און אָנגעפּעלצט אין אַלטן, אויסגעקראָכענעם פֿוטער, האָט ער דערמאָנט אַ בער, וואָס שלאָפֿט אין זײַן הייל דעם לאַנגן, פֿאַרטײַעטן ווינטערשלאָף.

— אַ חשק פֿון אַ ייִדן אַרײַנצוקריכן אין קבֿר אַרײַן. מען ליגט שוין אַזוי אויך גענוג אין דער ערד. גאָט האָט אים באַשערט אַ גרוב, ליגט ער — האָט די לייזערקע גערעדט מיט תּרעומות. נאָר לייזער האָט נישט געהאָרכט דאָס ווײַב. ער האָט זיך געקוויקט פֿון תּענוג, און מען האָט געהערט זײַן ברייט צעצויגן קול פֿונעם גרוב אַרויס:

— אַ... אַ מחיה... אַ מערכה ס׳איז דאָ אַ שטיקל גרוב... געלויבט איז גאָט דערפֿאַר. בײַ לײַטנס איז דאָס אויבעט נישטאָ, כ׳לעבן. די לײַט האָבן מיט קינאה געזאָגט, אַז לייזער איז טאַקע גערעכט, וואָרעם אויפֿן דנאָ פֿון גרוב איז געלעגן דאָס שטרוימיסט, וואָס די בהמות און עופֿות האָבן דאָרט איבערגעלאָזט, און דאָס האָט אַ ביסל געשמעקט מיט וואָרעמער, זויערלעכער היימלעכקייט, מיט פֿאַרלוירענער באַלעבאַטישקייט, מילדער געמאַכט די ליידיקע פּוסטקייט, וואָס האָט ווי אַ מילשטיין אַזוי שווער געהויערט איז אַלע אַנדערע געחרובֿטע ייִדישע שטעטלשטיבער.

אַז לייזער איז אַצינד פֿאַרטיק געוואָרן מיטן נייען די טאָרבע, האָט ער זי באַדעכטיק אָנגעמאָסטן. ס׳איז געווען אַ טיפֿע און ברייטע טאָרבע, געמאַכט פֿון דעם גראָבן זאַק, וואָס לייזער דער דאָרפֿגייער פֿלעגט אים טראָגן אויף די פּלייצעס פֿול מיט סחורה — פֿלאַקס, תּבֿואה, פֿעל און אַלט אײַזנוואַרג, דעמאָלט ווען ער פֿלעגט גיין האַנדלען איבער די דערפֿער און פֿאַרדינען פּרנסה. מיט אַ פֿריידיקן שמייכל און לײַטזעליק צעשאָקלטן קאָפּ, ווי מען באַטראַכט אַ מענטש וואָס טוט אָן אַ נײַ יום־טובֿדיק מלבוש, מיט איין אויג האַלב צוגעמאַכט פֿון וווּנדער, האָט די ייִדענע באַטראַכט דעם מאַן מיט דער טאָרבע:

— אײַ, אײַ, אײַ, נישט אומזיסט איז ער אַזאַ בריה. וואָס האָט ער עפּעס אין זינען צו טאָן, לייזער? — ס׳איז געווען קלאָר, אַז ער האָט הײַנט בדעה צו גיין ערגעץ אין דאָרף אַרײַן עפּעס האַנדלען. וואָרעם וואָס וועט טאַקע זײַן

דער סוף? מען קאָן דאָך נישט נעמען און אויסשטרעקן די קאָפּעטעס, האַ, ווייַ? איאָ, אַז מען טוט עפּעס, העלפט גאָט. דער אייבערשטער וועט נישט פאַרלאָזן. שיינדל האָט פרום אַ וויש געטאָן מיט די פינגער דעם שניי אויפן אנגעפרוירענעם פענצטערשייבל, און באַגלייך דער געאייביקטער ביטחון וואָלט זיך ווי אַ פייערפונק צעפלויגן אין אַלע געחרובטע שטיבער און אַריינגע־דרונגען אין די הערצער פון די אָפּהענטיקע אָרעמע לייט, האָט זיך אַז עפּן געטאָן די איין אָנגעוואַקסענע טיר מיט אַ שווערן קרעכץ, און ס'איז אַריין געקומען אַ היימישער מענטש, שלום בער, אין לאַנגן, צעפליקטן טיזליק, די הענט אין די אַרבל, די פּליצעס געבויגן, די געדיכטע באָרד אָפּגעווייסט פון פראָסט:

— גוט מאָרגן. אַ... אַ מחיה, דאָ איז דאָך טאַקע עפּעס אַ גן־עדן, ס'איז וואַרעם אין שטוב.

— אַ גוט יאָר. זע נאַר, שלום בער, ס'קאַצל קומט, ווו גייסטו ערגעץ? וואָס הערט זיך עפּעס אין דרויסן, האַ? ס'איז קאַלט איאָ?

— אייַ, אייַ, אייַ אַ קרירה... נישטאָ ווו צו גיין, סיידן אין דער ערד אַריין, שונאי־ישראל.

די לייזערקע האָט זיך גאָר דערפרייט מיטן היימישן ייִדן, גלייך זי וואָלט דערזען משיחן. וואָרעם שייקע, דער זון, איז שוין עטלעכע טעג נישט געקומען אַהיים, פאַרפאַלן געוואָרן ערגעץ אין די שטעטלעך ביי זיינע מיסחרים, און מען האָט נישט געהערט פון דעם יונג קיין סלעד און קיין דעך.

— הערט איר, מענטשן, כ'וואָלט היינט געוואָלט גיין ערגעץ אין דאָרף אַריין. אפשר עפּעס האַנדלען, עפּעס פאַרדינען אויף פּרנסה... ס'איז דאָך טאַקע שוין באַו מיט צום גאָרגל. הערסטו, לייזער, אי וואָי, וואָלט עך מער כוח געהאַט צו וואַשן צו אַ הייסן גראַשל מיט אַ פרישן פידפאַלעק, אויף מיין נאמנות... שלום בער האָט מחיהדיק אַ רייב געטאָן זיינע פאַרמאַזאָליעטע הענט, ווי דעמבענע קאָרע, און זיך געקוויקט פון זעט און תענוג, גלייך ער וואָלט שוין טאַקע געגעסן דעם געשמאַקן מאכל, אַזש אין די האַריק פאַרזונקענע אויסגעלאָשענע אויגן טוט אַ פלעמל אַ פריידיקער ציטער.

— אנו, ייִדן, טוט אַ ריר די זשאַברעס. טאַקע זייער ווויל, אפשר וואָלט איר געגאַנגען בשותפות? האַ, לייזער, וואָס זאָגסטו? — מאַכט שיינדל, זייער צופרידן פון דער גוטער טרעפונג, און נאָר לייזערס געשטופלטע נאָז האָט זיך אנגעדרודלט מיט גרימיקן ברוגז, באַגלייך מ'וואָלט אים געוואָלט באַעוולהן.

ער האָט אַ קורצן, שווערן בליק געוואָרפן צום ווייב, אָפּגעמאָסטן זי פון אונטן אַרויף, מיט אַ האַרבן ירגזון:

— וואָס גייט דאָס עפּעס דער אַז, שיינדל, האַ? ער האָב פיינט, אַז ווייבער מישן זיך אין מיינע מיסחרים.

שלום בער האָט גוטמוטיק געשמייכלט מיט דער גאַנצער געדיכטער באָרד־האַריקייט פון זיין צעקנאָדערט פנים:

— ניטע, לאז אים געמאך, שיינדל, סע־כע־כע, ער האט שוין דעם טראנק, דער מאן דיינער. נו־נו, מען דארף מיט אים גיין מיט גוטן, ווי מיט א ווייך איי. איי, לייזער, לייזער, דו ווייסט גאר נישט, וואס ס'טוט זיך היינט אויף דער וועלט. וואס ביסטו עפעס געווארן אזא רשע?? גליוב מיר, דער מענטש נעמט מיט זיך גאר נישט אין קבר אריין, נאר מעשים טובים נעמט מען מיט זיך אויף יענער וועלט.

— אך, יא, יא, ביי זיין ליבן נאמען טאר מען זיך נישט איבערנעמען — האט שיינדל א זיפץ געטאן און אנטשוויגן געבליבן.

לייזער האט מיט פארשעמטער חרטה אראפגעלאזט דעם קאפ:

— ווייסעד וואס זיי דולן אים דעם ספאדעק דארט. וואס טויג מיר שותפים? אליין איז די נשמה ריין, וואס דער אייבערשטער באשערט, איז גאטס און דיינס.

שלום בער האט פארדראסיק א קראץ געטאן מיט א פינגער אין זיין געדיכטער באָרד, שווער פארקנייטשט דעם שטערן און געענטפערט שוין אויכעט א ביסל ברוגזלעך:

— הערסטו לייזער וואס עכ'ל דיר דערציילן, ביסט א גרויסער נאר, כ'לעבן. דו ביסט טאקע, זאלסט מיר מוחל זיין, א ייד א מלמד. אט וויל ער נישט בשותפות, גלייך ס'איז דא ווו צו גיין און ווו צו פארדינען א גרייצער. דו מיינסט אפנים, אז ס'איז אמאליקע צייטן ביים קייזער פראנץ יאזעף? ס'איז היינט א מהומה אויף די גוים, מיט א מלחמה, מיט רדיפות... מ'ווארגט דעם ייד. אמאל, אז מען איז ארויסגעגאנגען אין דארף, האט מען געקויפט א בינט פלאקס, מיט א קארץ תבואה, מיט א קעלבן פעלעכל, האט מען יאקאש ארויס־געשלאגן דריי זעקסער ריווח. אבער היינט? אוואסער גוי וועט דיר פארקויפן פלאקס מיט תבואה? סיידן א משוגענער. זיי האנדלען אליין, די גוים, רייסן ארויס דעם יידן דעם ביסן פונעם מויל, טרייבן פון די שוועלן, שלאגן און יאגן — א שרעק... א־א־א—ך, יא, יא, א שיין שטיקל צייט האט מען זיך דערלעבט, נישט צו זינדיקן מיט די רייד, וואס פרעגסטו, כאטש נעם די ציין און לייג זיי אויף דער פאליצע. נאר גארנישט, אז מען גיין אין איינעם איז היימלעכער... כ'וויס, קום, קום לייזער. אפשר פארט וועט דער אייבערשטער עפעס באשערן... ס'איז דאך שוין נישטא, זאלסט זאגן, א שטיקל ברויט אין שטוב. ער זאגט דעם אמת, ס'איז שוין טאקע קריעת ים־סוף. זיין טאכטער, עלקע, האט געהאט ביי דער ישראלעכע א ביסל געניי, האט זי פארלוירן די ארבעט. דאס מיידל ברענגט נישט מער אהיים קיין גרייצער פארדינסט. אין שטוב איז קאלט, חושך, ס'ווייב ליגט מיט געשוואלענע פיס.

— נו, פון מיינעטוועגן זאל זיין בשותפות. מילא, אז דו האסטעד איינגע־שפארט — האט לייזער זייטיק א בייג געטאן דעם קאפ מיט פארבארגענעם רחמנות — הלוואי מ'זאל אונדז ביידן נישט אנברעכן ערגעץ די ביינער... נו, גוט, לאז זיין אזוי, וועט מען גיין בשותפות. און לייזער האט אויפגעהויבן

אַ פאַרטראַכטן בליק צו דער געהויקערטער סטעליע, אויף זײַן סענקאַטן פּנים האָט זיך געלייגט אַ טונקעלער שאָטן פון פאַרבאָרגענעם פּחד, גלײַך ער וואָלט זיך געריכט אויף עפּעס אַ ביטערן נסיון.

אויבעט שלום בער האָט פּלוצעם אַ שווערן קרעכץ געטאָן. זײַנע פאַרשמאַכטע האַריקע לעפּצן האָבן פאַרשטומט געציטערט, באַגלײַך ס'וואָלט גאָר נישט מעגלעך געווען מיט רייד אויסצודערציילן די טיפעניש פון די פאַרהאַקטע פּײַנען, אין די ליידיקע געדערעם האָט גרימיק געברומט דער הונגער. די לייזערקע האָט זיך אַזש דערשראָקן. ווי איז מיר, שלום בער, וואָס איז דיר... קערסט נעבעך זײַן גוט הונגעריק. איאַ?... אַז אַך און וויי.

זי האָט זיך גיך ווי פאַרגנבעט אַ פּאָרע געטאָן בײַ די טעפּ אין רובע־ווינקל און באַלד אונטערגעטראָגן שלום בערן אַ גרויסע ערדענע שיסל פאַרענדיק געקעכץ:

— נאַ, שלום בער, זעץ דער צום טיש, נעם מאַד המוציא צום ברויט, פאַרזוך נאָר אַ ביסל בולבע יושקע, וועסטו דיר אונטערלענען ס'האַרץ. נעם עס אַ ביסל אָנבײַסן.

ער האָט אַ נעם געטאָן מיט ציטערנדיקע הענט, באַדעכטיק געבלאָזן, די וואַנצע־האָר אײַנגעטונקען אין הילצערנעם לעפל, גיך געשלונגען דאָס געקעכץ, און ס'האָבן זיך וואַרעם גענומען רייטלען זײַנע בלייכע, אויסגעצוימטע באַקנביינער; אין די פאַרלאָשענע אויגן האָט אויפגעגלאַנצט אַ לעבעדיק פלעמל פון דערפרישטן חיות, און ער האָט זיך געקוויקט.

— אַ, אַ מחיה אַ ביסל וואַרעמס, כ'לעבן. אַזאַ גוט אָנבײַסן האָט ער שוין טאָקע לאַנג נישט געגעסן. אַז ס'איז דעם ייִד שוין גוט ליכטיק געוואָרן אין די אויגן, האָט ער אָפּגעווישט די באָרד, זאַט אָפּגעאָטעמט און זיך אָנגערופן:

— נו, לייזער, איאַ, ווילסט מעד צונעמען פאַר אַ שותף? האַ? נו, לאָמיר גיין הײַנט אין איינעם, וועט זײַן פריילעכער.

לייזער האָט גאַווהדיק אַ שאָקל געטאָן מיטן שווערן קאָפּ. ס'איז אים זייער ווילגעפעלן וואָס מ'האַלט אים פאַר אַזאַ גרויסן יחסן און מען בעט אים. ס'האָט זיך אים אַזש געגלוסט צו טרײַבן לצנות:

— פאַרשטייסטו מעד, שלום בער, טאַנצן, טאַנצט מען אין איינעם, אָבער עסן, עסט מען באַזונדער. בע, בע, בע.

שלום בער האָט זיך אויסגעגלײַכט אויסגעקנאַקט די פאַרהאָרעוועטע ביינער.

— יאָ, אָבי ער האָט געמיינט, אַז אָט־אָט און מען שטרעקט זיך שוין אויס אַז ס'איז שוין טאָקע עק וועלט. אַ מערבה, ס'איז אים אײַנגעפאַלן צו גיין הײַנט צו לייזערן, צו הערן, וואָס טוט זיך עפּעס נײַעס אויף דער וועלט. יאָ, דער דערבאַרעמדיקער פאָטער אין הימל פאַרלאָזט נישט אַ ווערעמל אונטער דער ערד. ער האָט דערפילט הייסער דאָס פײַער פון ביטחון, וואָס האָט געשטאַרקט די נשמה, אויפגעריכט דאָס פאַראומערטע לעבן, וואָס האָט שוין

געגוססט בײַ אים אין קאַלטן שטיבל, ווי אַ צאַנקנדיק ליכטל. און אַצינד האָט דער ייִד שוין אין זײַן אויסגעלײַטערטן דמיון געזען שטיין אַ פולע שטוב מיט אָנגעפּילטע זעק תּבֿואה, פלאַקס און פעל, וואָס מען וועט האַנדלען הײַנט אין דאָרף בשותּפות מיט לייזערן, סחורה און ריווח, ווארעמקייט און ברויט צו דער זעט. און ס'האָט זיך אים שוין געגלוסט צו דערציילן אַ שיינע מעשׂה פונעם מדרש, ווי אַזוי איינער אַ גרויסער תּנא פונעם חרובֿ־געוואָרענעם ירושלים איז אַמאָל פאַרקויפט געוואָרן פאַר אַ קנעכט צו אַ האַר קיין מצרים, האָט ער געבעד זייער געוויינט, דער תּנא, און זײַנע טרערן זענען אַרײַנגעפאַלן אין דעם בעכער ווײַן, וואָס ער האָט דערלאַנגט דעם האַר. אָבער פּלוצעם האָט גאָט געטאָן אַ נס...

די לייזערקע האָט אונטערגעהויבן דאָס פאַרחושכטע פּנים פון נחת.

— נו, ייִדן, גיכער, אײַלט אײַך, דער טאָג שטייט נישט. גייטס און קויפטס צוויי טכוירן, אַז גאָט און לײַט זאָלן אונדז מקנא זײַן. נישקשה, איר קאָנט נאָך אהיים ברענגען אַ קאָרץ קאָרן מיט צוויי גענדז.

— יאָ, יאָ, — האָט שלום בער לײַטזעליק געשאָקלט מיטן קאָפּ, ווודען, מ'עט אײַנלייגן אַ וועלט.

מיט דער פריידיקער היימישקייט פון ייִדן, גוטע פרײַנד, האָט שלום בער נאָכן עסן מיט ביידע הענט אַרומגענומען די וואָרעמע רובע, גלײַך ער וואָלט זי געוואָלט צודריקן צום האַרצן, ווי אַ געליבט נפש. און ער האָט אַ לאַנגן און דערלייזנדיקן זיפץ געטאָן פון טיפסטן האַרץ אַרויס, די פאַרדאַגהטע נאָז האָט זיך צעשײַנט מיט גרייטלטן גלאַנץ. ער האָט אַ גלעט געטאָן די באָרד און אַצינד האָט ער ערשט דערזען לייזערס טאָרבע ליגן אויפן טיש, גרויס, נײַ און לידיק אָנגעברייט צו שפע, און ער האָט נישט געקאָנט אָפּרײַסן דעם מבֿינותדיקן בליק פון איר. ס'האָט זיך דעם אַרעמאַן אויסגעדאַכט, אַז די ישועה איז שוין געקומען. ניין, ווי אַזוי גאָט ברוך הוא פירט זיך דאָס זײַן וועלטל איז טאַקע גאָר נישט צו פאַרשטיין מיט מענטשלעכן שׂכל. נסים ונפלאות. אַ שיין ביסל מציאות קאָנען אַרײַן אין דער טאָרבע... לייזער האָט זיך נאָך אַלץ געקווענקלט, געקראַצט דעם קאָפּ, געברומט און געדרייט זיך ווי אַ ברוגזדיקער מחותּן. ער האָט נישט געקאָנט גלאָט אַראָפּשלינגען דעם ווײַבס האָפערדיקע רייד, ער איז שטיין געבליבן פּלוצעם גאָר נאָענט און אַ גרימיקן קוק געטאָן איר גלײַך אין די אויגן.

— הערסטו, שיינדל, מילא דעם קאָרץ קאָרן איז ער איר שוין מוחל, אָבער וואָס וועסטו טאָן אַ שטייגער מיט די גענדז? וועסט זיי אײַנמאַכן אין זויערן, האַ? צי וועסט זיי אפשר אויפעסן? בײַ איר איז נישט קיין מלאָכה... טאַקע כּדאַי זיך אײַנצושטעלן ס'לעבן...

— נו, וואָס זשע ווילסטו, לייזער? פון מײַנעטוועגן וועסט מעגן פאַרקויפן מיט היזק. זי האָט אַ הויב געטאָן דעם קאָפּ ווי אַ קוואָקע מיט ירגזון:

— עד דארף דיינע געגדז אויף כפרות, לייזער, מיט דיר אין איינעם, מיינע שונאים.

שלום בער האט געפרואווט שלום מאכן:

— שאט, שאט, מענטשן, נו קריגט איך נישט. מען דארף זיין ליבן נאמען נישט פרעגן קיין שאלות, ער ווייסט שוין אליין וואס ר׳האט צו טאן... מילא אז מ׳שטעלט נישט איין, נעמט מען ניט ארויס. לאז זיין געגדז מיט קאטשקעס, מיט אינדיקעס, אבי געזונט.

די קעפ האבן זיך שווער און פארשטומט אראפגעלאזט. די אטעמס זענען פארגליווערט געבליבן צווישן די בלייבע ליפן, גלייך די ווידערשפעניקע רייד קאנען נישט פארטויבן די שרעקפיין פון דער נשמה, ווארעם די לייט האבן געוווסט, אז מען לאזט זיך אין וויטן דארף אריין מיט סכנות נפשות. וויפל יידן, האט מען געהערט דערציילן, זענען שוין אומגעקומען ערגעץ אין דער וויסטעניש פון פרייען פעלד? אדער מען ווערט דערפרוירן אין די שניי־גריבער, אדער די היידאמאקעס, די רוצחים, דערהרגענען מיט די קאלבעס פון די ביקסן, ווען זיי כאפן א ייד ערגעץ אין די דערפער.

פאוואליע האט לייזער אנגעטאן די טארבע אויף די לענדן, אראפגערוקט דאס שעפסנהיטל איבער די אויערן. שלום בער האט פארגארטלט זיין טיזליק מיט א שטריק, גענומען זיין סענקאטן שטעקן אין האנט, ווי אנגעברייט צום וואגלען אין עק וועלט.

מיט שווער באלאדענע געמיטער האבן די שותפים אויף דער שוועל א וויש געטאן די מזוזה און פרום א קוש געטאן די שפיץ־פינגער:

— א גוטן טאג.

— א גוט יאר, גייט געזונטערהייט, יידן, זייט מצליח און געפינט א כשרע מציאה.

אין דרויסן זענען שוין געשטאנען מענטשן, יידן און יידענעס, אין צעפליקטע שפענצערס, די קעפ פארבונדן מיט שאלן, גלייך זיי זענען זיך צונויפגעקומען קוקן אויף עפעס א וואונדער, און מען האט באגלייט די צוויי דארפגייערס מיט פארכטיקע בליקן, ווי זיי וואלטן אוועקגעגאנגען ערגעץ אין וויטע מדינות, הינטער די הרי חושך, וווּ ס׳לאקערן אויף די וועגן שלענג און עקדישן און פון וואנען מ׳קומט שוין נישט צוריק א לעבעדיקער. מ׳האט זיי לאנג און שטום נאכגעקוקט, ביז מען האט די צוויי געהויקערטע געשטאלטן פארלוירן פונעם אויג, און די שנייזיקע וויטקייט פון טריב געגעפלטן ווינטערטאג האט זיי פארשלונגען.

אין פרייען פעלד האט באלד א זעץ געטאן א שרייענדיקע זאווערוכע מיט צעשיטע שנייוואלקנס. דער וואיענדיקער אייזווינט האט געבלאזן מיט צעקייכטן קוויטש אין פנים, געשניטן מיט שארפן פראסט, ווי מיט מעסערס, געשמיסן די בערד און צעטיילט זיי אויף צוויי העלפטן, ווי פלאסן ביי א פיש. לייזער איז געגאנגען פארויס, טיף געגראבן מיט זיינע גרויסע געקאוועטע שטיוול,

אַרומגעבונדענע מיט שטרוי, אין די ווייכע שניי־לעכער, אַנגעבויגן געשפּאַנט מיט דער ליידיקער טאַרבע אויף די לענדן, און הינטער אים, אָנגעשפּאַרט אויפן שטעקן, איז געגאַנגען שלום בער שווער צעאָטעמט מיטן ליידיקן זאַק אויף די פּלייצעס. איבער דער ווײַט געשפּרייטער ליידיקייט פון ווײַסן שנייִיקן פעלד האָט זיך נישט באַוויזן קיין שום טונקעלער פלעק, קיין שום לעבעדיק נפש:

— מ׳זאָל כאַטש זען אַ הונט אין דרויסן! — האָט לייזער געברומט אונטערן נאָז, דאָס פּנים אין גאַנצן אַנגעוואַקסן מיט אײַזצווײַטן.

— לייזער, געוואַלד, וואָס יאָגסטו אַזוי? וועסט פאַרזוימען דעם יריד? כ׳האָב שוין נישט קיין כּוח צו הלכנען. אַי, אַי, אַי, — האָט שלום בער געשריגן אין וואַיענדיקן ווינט אַרײַן — לויף נישט אַזוי, לייזער, הער נאַר, ווי אַזוי איז דאָס עפּעס געקומען אַזאַ בייזע צײַט אויף ייִדן, האַ? זאָג נאַר, גאָט האָט טאַקע שוין פאַרגעסן ס׳פאָלק ישׂראל? האַ?

— וואָס בעבעסטו דאָרט, כ׳הער נישט אַ וואָרט, קום גיכער, מען דאַרף פאַרדינען אויף שבת — האָט לייזער נאָך העכער געשריגן, און די צעליאַ־רעמטע בערע האָט גריילעך פאַרצוקט זײַנע ווערטער פון די צעקרימטע לעפּצן.

אין דער גראָער וויסטעניש האָט זיך פון דער ווײַטנס אויפגעהויבן עפּעס אַ ווײַס בערגל ווי אַ לענגלעכער קבֿר. אַז מען איז נענטער צוגעקומען, האָט מען דערקענט אַ גויִשע כאַטע, אײַנגעפּעקלט אין שטרוי, אײַנגעוואָרעמט אין זעט און פאַרדרימלט אין ווינטער־מנוחה. די קליינע, שיפּע פענצטערלעך, בלינד און געפּרוירן מיט שנייפראָסט, האָבן פרעמד און אומהיימלעך אַרויסגעקוקט, ווי אויגן פון עפּעס אַ פרעמדער חיה, וואָס מ׳קען זי נישט. געלויבט איז זײַן ליבער נאָמען — האָבן ביידע ייִדן אַ זאָג געטאָן — מען זעט שוין ב״ה אַ שטוב. אָבער איידער זיי האָבן זיך געלאָזט אַהין מיטן שנייִיקן פעלד, איז פּלוצעם פאַרן בליק אויסגעוואַקסן אַ רויטענער זעלנער לאַנג ווי אַ דראָנג, מיט אַ פאַרשנייטן ספּאָדעק ווי אַ ווײַסער בער אויפן קאָפּ און מיט אַ ביקס אויפן אַקסל. אין לעדערנעם גאַרטל, אויף דער ברוסט פון לאַנגן מאַנטל, האָבן געשטעקט פּאַטראָנעס, אַ קרומע שווערד איז געווען אָנגעגורט אויף די לענדן. ער האָט געהאַט אַ רויטע נאָז ווי אַ בוראַק און אַ האַלב צעהאַקטע מאָרדע.

— האַלט, שטיין בלײַבן — האָט ער בייז אַ געשריי געטאָן און אָנגעשטעלט העם שפּיז פון דער ביקס לייזערן צום בויך:

— ווּהין גייט איר, זשידעס? הע, פאַרשאָלטענע, ס׳געלט גיט אַהער. גנבֿים, אַלצדינג אַהער געבן, ס׳גאַנצע פאַרמעג, וואָרעם כ׳וועל דערשיסן אויף טויט.

— האַ, וואָס, ווּהין זאָלן מיר גיין — האָט אים שלום בער געענטפערט — מיר גייען נישט אין ערגעץ. אין דאָרף אַרײַן גייט מען, גוטער מענטש, אַז ס׳זאָל דיר שוין פוילן ס׳דרויב, כ׳לעבן.

— דאָ טאָר מען נישט גיין. ס׳איז פאַרבאָטן, — האָט דער זעלנער געגומען שרײַען מיט אַ טויבן קול ווי אַ צערעוועטער אָקס.

— וואָס הייסט מען טאָר נישט — האָט לייזער געבייזערט מיט גיכע הילכנדיקע רייד און אויכעט מיט א רויט־צעפלאַמטער נאָז פון צאָרן — וואָס הייסט מען טאָר נישט? האָט מען שוין געהערט אזא טענה פון א גוי א גנבֿ... מיר גייען עפּעס, חלילה, גנבֿענען, צי ראַבעווען, צי וואָס? מיר גייען האַנדלען, אפשר וועט מען קויפן ביי גוטע מענטשן א מעסטל בולבעס, א שאָק הייפּטן־קרויט, א ביסל אַרבעס, א קאָרץ קאָרן. מען דאַרף דאָך עפּעס לעבן — צי נישט — אפשר פלאַקס, געגדז?

— צו דער כאַלערע, ייִד, היינט טאָר מען נישט האַנדלען, זאָגט מען דיר... ס'איז פאַרבאָטן, הערסט נישט? נישטאָ קיין קרויט, נישטאָ קיין אַרבעס, נישטאָ קיין קאָרן. — פאַר ייִדן איז גאָר נישטאָ... א ניכיי שלאָק טראַפּי, זשידי... — האָט דער זעלנער געשריגן און נישט אָוועקגענומען די ביקס פון לייזערס בויך — ס'איז אונדזער מלוכה. ייִדן אַרויס פון אונדזער לאַנד. אַלע נישט געצלמטע אויסקוילען... באַטקאָ פעטליורע שעכט שוין...

— וואָס הייסט ס'איז פאַרבאָטן? — האָט לייזער גענומען שרייען נאָך העכער אין טויב צעליאַרעמטן ווינט אַריין; פון זיינע צעקרימטע לעפצן אונטער די אייז־צעפּלעד פון דער וואָנצע האָט געבלאָזן מיט ווייסע פאַרע־וואָלקנדלעך — איך גיי עפּעס דאָ דאָס ערשטע מאָל, צי וואָס? איך גיי שוין דאָ אַזוי קיין עין־הרע פופציק יאָר. קומסטו פלוצעם, דו חזיר־ווײדל, און זאָגסט: מען טאָר נישט... עד ד... דיר אין דער מאַמען אַריין, דו הינטישער זון, וואָס דו ביסט, ווער פרעגט דיך? וואָס פאַר א רעכט האָסטו נישט צו לאָזן גיין היגע באַלעבאַטים ווו מען וויל? הפקר א וועלט, צי וואָס? עד זעץ דיר אויס די ציין.

דער בייזער ווינטשטורם האָט אַלע מאָל א שמיים געטאָן א שנייוואָלקן אין די פּנימער, פאַרשלונגען די רייד פון די פּראָסטיק אָפּגעווייסטע מענטשן. דער זעלנער האָט אַליץ געשריגן זיינס מיט א נאַסער, רויטער נאָז, אונטערטאַנצנדיק אויפן אָרט מיט די גרויסע שטיוול צו דערוואַרעמען די פּיס.

— העי און א „פּרעפּוסטקע" האָט איר, ייִדן? אַז א „פּרעפּוסטקע" לאָזט מען נישט גיין אין דאָרף אַריין.

לייזער האָט א וואָרף געטאָן אין דער לופטן:

— האַ? וואָס זאָגסטו, א „פּרעפּוסטקע"? וווּ נעמט מען „פּרעפּוסטקעס"?

— אין דאָרף ביים וואָיט — האָט געשריגן דער זעלנער.

— לאָז זשע אונדז גיין אין דאָרף אַריין, וועלן מיר נעמען א „פּרעפּוסטקע", האָט געשריגן שלום בער. ער האָט פון ווייסער בלענדעניש קוים וואָס געפינטלט מיט די אָנגעפרוירענע אויגנלעדלעך.

— אַז א „פּרעפּוסטקע" טאָר מען נישט גיין אין דאָרף אַריין, ייִדן, איר פאַרשטייט נישט וואָס מען רעדט צו אייך? נישט געצלמטע שאַכרייעס, וואָס איר זענט. כ'וועל אייך ביידע דאָ דערשיסן.

— הערסט רייד פון אַ גוי, אַ חזיר — איז שלום בער אַזש אונטערגעשפּרונגען פון ווּנדער, — האָט מען שוין געהערט אַ טענה פון אַ כּלב? לאָז נאָר מער, לייזער — זאָג נאָר דו קלאָץ איינער, ווי אַזוי זשע זאָל מען נעמען דאָס צעטל בײַם וואַיט, אַז דו לאָזט נישט גיין אין דאָרף אַרײַן — האָ? אפּנים, דו האָסט אַ קאָפּ פון אַ פערד. וואָס הייסט עפּעס — וועסט שיסן? מען מעג דען הרגענען מענטשן? האָ?

לייזער האָט אונטערגעהויבן זײַן שווערן קוליק און גענומען זיך רוקן נעענטער צום שייגעץ מיט אַ גרימיקער וואָרענונג אין די פאַראיײַזטע אויגן:

— הער נאָר, דו חזירשע מאָרדע, ווילסט כ'זאָל דיר דאָ אָנברעכן די ביינער? אָט אַ זעסטו מיט דעם קוליק...

— אַז מ'זאָגט, מ'טאָר נישט — טאָר מען נישט... פאַרשטייסטו, ייִד? איך בין אַ קאַפּראַל און היט דעם וועג, אַז ס'זאָלן ניט גיין קיין ייִדן.

— גיי בעסער אַהיים, וואָרעם כ'צעטרען דיר דעם בויך. אָט אַ זעסטו, אַזוי מיטן ביקס. איך שטיי אויף דער וואַך... ס'איז אונדזער מלוכה — שרײַט דער זעלנער זײַנס.

— לייזער, לאָז מעד דברן מיטן כּלב. לאָז ער ברענען מיט זײַן מלוכה אין איינעם. שוין אַ רעכטע מלוכה מיט רעכטע באַלעבאַטים, מ'דאַרף אים עפּעס אַרײַנרוקן אין יד אַרײַן — האָט שלום בער געשריגן צו לייזערס אָנגעפּרוי־רענעם שעפּסנהיטל, דאָרט ווּ ס'באַדאַרף זײַן דאָס אויער — הערסטו, לייזער, מיט בייזן וועסטו גאָרנישט אויספירן, נאָר מיט גוטן... לאָז ער ווערן די כּפּרה פאַר כּל ישראל.

און ער האָט גענומען גוטמוטיק אײַנטענהן מיטן שייגעץ.

— הער נאָר, דו זעלנער, וואָס רעדסטו עפּעס נאַרישקייטן, גוטער מענטש, קענסט אונדז נישט צי וואָס? מיר זענען צוויי ייִדן, אַלטע באַלעבאַטים פון ראַזדינע, סוחרים, דאָרפגייער. מען דאַרף עפּעס פאַרדינען, מ'דאַרף לעבן. אפשר האָסטו עפּעס צו פאַרקויפן — אַ פעלכל, אַ בינטל פלאַקס, אַ קעלבל. מיר וועלן גוט באַצאָלן, נאַרישער גוי. נאַדיר צוויי זעקסער אויף אַ טרונק בראַנפן און לאָז אונדז גיין אין דאָרף אַרײַן נעמען בײַם וואַיט אַזאַ צעטל, הערסט? אַז ס'זאָל דיר פוילן ס'דרויב און ס'זאָל דיר פּגרן די מאַמע, נאָך הײַנט.

— ניין נעמאַ... גאָרנישט, ייִדעלעך, גייט אַוועק פון דאַנען גיכער, אַז אַ צעטל טאָר מען נישט גיין ווײַטער, וואָרעם כ'נעם שיסן. ער האָט באַהאַלטן די מטבע אין קעשענע און גיך אָנגעשטעלט די געלאָדענע ביקס מיטן פינגער אויפן צינגל, גרייט אַ דריק צו טאָן, אַז די וועלט זאָל געצונדן ווערן מיט בליץ פון פײַער און טויט.

— האָב אים אין דער אדמה, לייזער, קום בעסער, וועלן מיר זיך אומקערן אַהיים, ווײַל ס'פאַלט צו די נאַכט, זאָל ער זײַן די כּפּרה, דער כּלב. מילא אַז ס'איז נישט באַשערט. זעסטאָר, אַז די וועלט איז פאַרשטעלט.

שלום בערם פּליִיצע מיטן לײדיקן זאַק איז געווען שווער געהויקערט, ווי באַלאָדן מיט דער שטומער פּיַין פון דורותדיקן באַדרענג. נאָר לײזער האָט זיך נישט געוואָלט אומקערן אַהיים מיט דער לײדיקער טאָרבע. זײַן געשטאַלט האָט זיך אַ שטרעק געטאָן מיט פאַרעקשנטער גבורה. זײַנע פאַרשפּיצטע באַקנביינער האָבן אַ פלאַקער געטאָן מיטן האַרבן גרימצאָרן פון פאַרשווערכטן געדעכט:

— וואָס הייסט, ער לאָזט נישט גיין דער המן, ס'איז עפּעס זײַן וועלט צי וואָס? — האָט לײזער אַ געשריי געטאָן מיט געוואַלדיקן קול, ווי אַ דונער־זעץ פונעם הימל. און דער ייִד האָט זיך מיט אויפגעהויבענע געבײַלטע הענט געוואָרפן אויפן שייגעץ. זיי האָבן זיך שווער געראַנגלט מיט די לייבער, געשטויסן מיט די קעפּ, ווי ביקעס, געשלײַדערט און געוואַלגערט זיך מיט צעקײַכטע כּעס־אָטעמס אויפן שנייפאַרשיטן פעלד, ביז זיי האָבן זיך אַראָפּגעקײַקלט מיטן אַפּשיט ערגעץ אין אַ געטיפטן גרוב.

אַז לײזער האָט זיך אויפגעהויבן און אָפּגעמינטערט, איז ער שוין געווען אײנער אַליין. ער האָט נישט דערקענט די געגנט און געבלאָנדזשעט אין דער ווײַסער שנייוויסטעניש מיט קלאַציק שווערע פיס און פינצטערניש אין די אויגן. ס'האָט טרוקן און שוואַרץ געבלאָזן מיט בלינדע שנייבערעס, ווי מיט אײַזן געהאַקט און פאַרכאַפּט די אָטעמס, און דער פראָסט האָט פאַרשטאַרט די אבֿרים מיט אײַזיקן גליוווער. דער שניי האָט געפלאַמט מיט שטעכיקן פײַער און שרײַענדיקן ווינטשטורים. ער איז געווען אָפּגעשיט מיט טויטער ווײַסקייט, ווי אַ מת אין תּכריכים.

ער האָט געבלאָנדזשעט אין אויסגעהאַקטע וועלדער, געשטרויכלט איבער צעקנאָדערטע וואָרצלען, צעשטאָכן ס'פּנים אַן דערנערקוסטעס, געפאַלן אין גריבער פולע מיט מתים־שאַרבנס, געזונקען אין געפרוירענע זומפּן און זיך אַן אָטעם געדראַפּעט אויף שאַרפשפּיציקע שטיינפעלדזן. דער געפרוירענער טײַך האָט זיך אײַנגעבראָכן אונטער די פיסטריט. ער איז אַרײַנגעפאַלן אין וואַסער און קוים זיך אַרויסגעדראַפּעט פון די אײַז־לעכער. דאָס לייב האָט געפאַרעט אונטער דעם פאַרנעצטן און גיך געפרוירענעם טיזליק, גלײַך עס וואָלט געברענט פון אינעווייניק און ס'האָט געזעצט פון אים אַ רויך. פון ווײַטנס האָט שרעקיק געצויגן, געיאָמערט דער גרויליקער געוואַי פון אַ הונגעריקן וואָלף, ביז דער געכמאַרעטער אוונטטונקל, שווער און גראָ ווי אײַזן, האָט פּאַוואָליע פאַרצוקט דעם קורצן ווינטערטאָג.

זײַן לײדיקע טאָרבע איז געווען שווער אָנגעבלאָזן מיט ווינט, גלײַך דער ייִד וואָלט אין איר געטראָגן די לאַסט פון דער וועלט.

אַז לײזער איז פּלוצעם אָנגעקומען צום בערגל־שיפּוע, איז ער אָנגעבויגן אַרײַן אין שטוב און שטומשווײַגנדיק אַ שאָקל געטאָן דעם באָרדיקן קאָפּ, גלײַך דער פאַרהוילענער סוד פונעם בוראס ווילן איז צו אים ערשט הײַנט אַנטפּלעקט געוואָרן.

אין טונקעלן ווינקל האָט ער פֿרום אָפּגעדאַוונט מינחה און מעריב, און דער קאָפּ האָט זיך בײַ אים שווער אַראָפּגעלאָזט ווי בײַ אַן אָבֿל. שיינדל האָט אים מורא געהאַט אויסצופֿרעגן. זי איז שטיל געזעסן פֿאַרהילט אין דער שאַל און מיט שוואַכן אָטעם צרהדיק געבלאָזן אין די געפֿרוירענע הענט. די שטוב איז ווידער געווען אָנגעפֿילט מיט אַ רויכוואָלקן.

וויסט צעקנאָדערט און ווי חרפּהדיק צעפֿליקט אין טונקעלן שאָטן־גליוועך, האָט זיך לייזער געגעענט צו דער גרוב מיט עפּעס אַ בייזן ווונדער, גלײַך ער וואָלט זי איצט צום ערשטן מאָל דערזען אין מיטן שטובערד. אין דער טיפֿע־ניש, האָט זיך, געל ווי שוועבל און שוואַרץ ווי פּעך, געבײַלט אַ געדיכטער נעפּלרויך, גלײַך ס׳וואָלט דאָרט געזאָדן און געברענט אין אינגעווייד פֿון דער וועלט. מיט גרימיק צעאַקערטן שטערן האָט דער ייִד פּלוצעם אַ שפּײַ געטאָן אין דער פֿינצטערער צערויכערטער טיפֿעניש ווי אין אָפּגרונט אַרײַן.

— אַהי זאָל דאָס ווערן... זע נאָר וואָס איז דאָס... נאָדיר גאָר אַ גרוב צו מײַנע צרות... מען דאַרף זי בעסער פֿאַרשיטן — און שוין.

די אַלטע שטוב

מיטן טונקל־גראָ־פֿאַרכמאַרעטן טאָג, באַגין, האָט אַ בלאָז געטאָן אַ וואַרעמער דעמפּער ווינט. דער שניי אין דרויסן איז געוואָרן געל און צעקנייטשט ווי אַן אַלט פּנים. דער אָפּגעלאָזטער פֿראָסט איז גערונען מיט דיקע טרערן פֿון די פֿענצטער־שויבן, געטריפֿט פֿון די פֿאַרשנייטע דעכער מיט קויטיקע וואַסערלעך. די אייז־צעפּ פֿון די סטריכעס האָבן זיך געבראָכן, זענען אַראָפּגעפֿאַלן. געדיכטע נעפּלען האָבן בלינד געריכערט און פֿאַרהילט די ערד מיטן הימל אין אַ גראָען, נאַסן געקנויל ווי מיט אָנגעווייקטע זעק, אַז ס'האָט בייסיק גענעצט די פּנימער און געפֿינצטערט אין די אויגן. ס'האָט באַלד אַ גאָס געטאָן אַ דיקער, בייז־צעבראָמטער רעגן, וואָס האָט געפּויקט אַ גאַנצע נאַכט, ווי האָגל אין די פֿענצטער. ביי טאָג האָט זיך דער רעגן נאָך מער געשטאַרקט, געגאָסן מיט צעבערס, פֿאַרפֿלייצט די געטונקלטע וועלט מיט אָנגעדראָלענע וואַסער־ריקעס און צעקנאָטן די בלאָטע מיטן שניי אין אַ געדיכטן, שוואַרצן שליאַם. די שטיבער האָבן זיך געהויקערט אין די פֿאַרגאָסענע וואַסערן ווי צעווייקטע נעסטן, און די פֿאַרנעצטע מענטשן אין דרויסן זענען מיט זייערע פֿאַרבלאָטיקטע שטיוול געזונקען ביז איבער די קני אין די טיפֿע, קוויטשענדיקע וואַסער־לעכער.

צום ערשטן איז איינגעפֿאַלן דעם קרומען שמואליקס שטוב. די ווענט האָבן זיך אָנידערגעזעצט און ס'איז געוואָרן פֿון זיי אַ קופּע נאַס ליים, מיט אַ צעבראָכענעם שינדל־דאַך.

מען האָט דערציילט, אַז דער קרומער שמואליק האָט זיך אַריינגעצויגן אין דער ווייבערישער שול. מען האָט אים געזען אַ הינקענדיקן, אַז אויסגעווייקטן, טראָגן די פּעק מיט די בעבעכעס אויפֿן קאָפּ אין שול אַריין. פֿון הינטן איז נאָכגעגאַנגען דאָס ווייב אין דער שאַל, באַלאָדן מיט כּלים און טעפּ, און די צוויי קינדער, קליינע מיידעלעך מיט נאַסע צעפּלעך און באָרוועסע, געריטלטע

פּיסלעך, אין גרויסע, צעריסענע טשיזמעס. זיי האָבן אויכעט געטראָגן בעבע־
כעס אויף די קעפּלעך.

— אי, אַ בראָד, שמואליק, זע נאָר אַ וויסט לעבן, לאָמיר בעסער שטאַרבן
און שוין — האָט אַלע מאָל שמואליקס ווײַב חיה־שׂרה אַ ביטערן געשריי
געטאָן אין רעגן אַרײַן.

— גיי, זײַ נישט קיין נאַר, וואָס אײַלסטו דער אַזוי צו שטאַרבן? האַ?
גליייב מיר, אַז דעם מלאך המוות פאַרזוימט מען נישט. לאָמיר בעסער
נעמען און צורעכט מאַכן די שטוב, — האָט שמואליק געזאָגט מיט זײַן
גוטמוטיקן שמייכל אין אונטערגעהויבענעם שיטערן בערדל.

ער האָט אַרײַנגעפּאַקט דאָס ווײַב מיט די קינדער אין בוידעם־ווינקל פון דער
ווײַבערישער שול, צווישן די שטויביקע קופּעס שמות, און אַליין האָט ער
אָנגעהויבן אַרומצוגיין, מיט אַ בלאָלעך רויטער נאָז פון נעץ און באַדרענג,
איבער די שטיבער בעטן מען זאָל קומען אים העלפן צורעכט מאַכן זײַן
אײַנגעפאַלענע שטוב־חורבה.

— יִדן, טוטס אַ מצווה, נו, קומט העלפט מיר אויפשטעלן די שטוב, כ'האָב
דאָך נישט וווּ צו וווינען. מ'קאָן דאָך נישט וווינען אין דער ווײַבערישער שול
אויפן בוידעם, נו?

מען האָט אים אָנגעקוקט ווי אַ חסר־דעה.

— ס'טײַטש, וואָס רעדסטו, שמואליק? אין אַזאַ דרויסן? אין אַזאַ גאָס
רעגן? ווער קאָן זיך דען אַ ריר טאָן פון דער שטוב, האַ?

אָבער שמואליקס געלע אויגן האָבן בעטנדיק געפינטלט מיט אַזוי פיל צער,
אַז ס'האָט געריסן דאָס האַרץ פון רחמנות. יִדן, היימישע לײַט, זענען
געגאַנגען טאָן אַ מצווה. דער פעטער לייזער מיט זײַן זון שײַקע, דער שוואַרצער
לייבע, דוד קאַזליק, מנחם מיט זײַנע צוויי זין יאָסל און סענדער, מעכל דער
סטאָליאַר. די עלטערע לײַט מיט אויסגעווייקטע בערד, די יונגען מיט גערייטלטע
פאַרנעצטע פּנימער, האָבן זיך געפּאָרעט בײַ דער חורבה, געגראָבן און געהאַקט
און געאַרבעט אַ גאַנצן טאָג. מען האָט אַרויסגעשלעפּט די צעבראָכענע בעלקעס
פון דער קופּע ליים, געשלאָגן פלעקער מיט דער האַק, און אין גאָס רעגן האָט
מען אויפגעשטעלט די רישטאָוואַניע און מען האָט גענומען אַרײַנשלאָגן
לײַסטלעך פאַר די ווענט. מען האָט געזען דאָרט די אָנגעבויגענע יִדן, פאַר־
שוואַרצטע פון בלאָטע, האָוען אַהין און אַהער, ווי מוראַשקעס אין אַ צע־
שטערטער נעסט.

פריִער, איידער שמואליקס שטוב, אין עק פון דער גויִשער גאָס, איז אין רעגן־
גאָס אײַנגעפאַלן, איז דער אָרעמאַן פאָרט געווען אַ שטיקל באַלעבאָס מיט
זײַן בידנער פּרנסה. גויִים פלעגן קומען צו אים אין שטוב אַרײַן קויפן אַ
טאָלפּן זאַלץ, אַ פּודעלע שוועבעלעך, אַ טרונק בראָנפן מיט אַ פאַרדאַרטן
זעמל פאַר אַ גרײַצער, וואָס זײַן ווײַב האָט אַליין געבאַקן אין אויוון צום
פאַרקויף. שקצים פלעגן אים אָפטאָן שפּיצלעך, אונטערצינדן דעם דאַך,

אויסזעצן אַ שויב און אין מיטן נאַכט האָבן זיי געקוויטשעט הינטער דער דרויסן־טיר, נאָכגעמאַכט קולות פון חזירים און הינט, געקרייט ווי הענער, געשריגן, גערעדט ניבול־פה ווערטער, געלאַכט מיט צעהירזשעטע קולות און געשפעט פון דעם „זשיד". אַפט האָבן זיי אים אַרײַנגעוואָרפן אַ געפגרטע קאַץ דורכן פענצטער אין שטוב אַרײַן.

דעם קרומען שמואליקס אויגן זענען תמיד געווען קאַליע, גערייטלט און אָנגעגאָסן מיט טרערן־וואַסער און זײַן געבויגענע נאָז האָט באַקומען אַ בלאָען, גלאַנציקן שפּיץ. ער האָט ליב געהאַט, פאַרגנבעט פאַרן ווײַב, זיך צוצוכאַפּן צום באַנקעלע בראַנפן און אַ זופ טאָן. דער ביטערער טראָפּן האָט אים מחיהדיק אַ ברי געטאָן אין די געדערעם, אָנגעפילט אַ רגע די געפּלאָגטע נשמה מיט אַ שײַן פון זויערער פרייד און זײַנע צעקרימטע ליפּן האָבן שטענדיק געשמייכלט. סענדער מנחמס פלעגט מיט אים אין מאַרק מאַכן אַ שפּאַס:

— נו, וואָס הערט זיך, שמואליק, ווי גייען די געשעפטן? פאַרדינסט עפּעס אַ סך געלט?

— געלויבט איז גאָט דערפאַר, כ'האָב הײַנט געגעבן צו לייזן מײַן ווײַב צוויי גרײַצער פאַר אַ טרונק בראַנפן.

— כאַ־כאַ־כאַ, — האָט סענדער געלאַכט מיט אַ פול מויל ווײַסע ציין — וועסטו דאָך טאַקע ווערן אַ גביר, שמואליק.

די לײַט האָבן פון אים געשפּעט, נאָר שמואליק האָט גוטמוטיק געשמייכלט מיט דער בלאָער נאָז־שפּיץ, מיטן קורצן שיטערן בערדל און מיט די פאַר־טרערנטע אויגן און זײַן גאַנץ פּנים האָט אויסגעזען ווי צעשײַנט מיט עפּעס אַ ווײַנענדיקן געלעכטער.

אַז די שקצים פון דער לאַנגער גוייִשער גאַס האָבן געזען, ווי ייִדן האָבן צוריק אויפגעשטעלט די רישטאַוואַניע פון שמואליקס אײַנגעפאַלענער שטוב, זענען זיי בײַ נאַכט געקומען און אומגעוואָרפן די בעלקעס מיט די דרענגלעך. נאָר מאָרגן, גאַנץ פרי, איז דער קרומער שמואליק ווידער אַרומגעהונקען איבער ייִדישע שטיבער, פאַרנעצט און פאַראומערט ווי אַ אויסגעווייקטער האָן, און געבעטן מיט אַ ווײַנענדיק קול און צעפינטלטע, אָנגעגאָסענע אויגן:

— נו, מענטשן, טוטס אַ מצווה, קומט, העלפט מיר צורעכט מאַכן די שטוב. די כלבים האָבן אומגעוואָרפן די רישטאַוואַניע, קומט, קומט, ייִדן, כ'האָב דאָך נישט קיין דירה, כ'האָב דאָך נישט וווּ צו וווינען מיט אַ ווײַב און קינדער. מען האָט געוווּסט, אַז ס'איז אומזיסט. די שקצים וועלן נישט לאָזן צורעכט מאַכן די שטוב, און מען האָט סײַ־ווי אין גאַס רעגן און אין דער צעקנעטענער בלאָטע גאַרנישט געקאָנט טאָן. ס'איז געווען עפּעס מוראדיק און אויכעט אומנוציק דער גאַנצער עסק. פון דעסט וועגן האָט קיינער נישט געקאָנט אָפּזאָגן. ס'טײַטש, אַ ייִד וווינט נעבעך מיט ווײַב און קינד אויפן בוידעם פון דער ווײַבערישער שול. ס'איז געווען אין שמואליקס אומגליק עפּעס אַ

מין צרהדיקער שפּאַט, וואָס האָט אַפּהענטיק געמאַכט די לײַט מיט פֿאַר־ביטערטן ביטול:

— שמואליק, אַי, אַ בראָד, דו דאַוונסט אין דער ווײַבערישער שול מיט די ווײַבערישע מתים? — האָט סענדער מנחמס געפּאַטשט אים אין פּלייצע מיט געלעכטער — ביסטו דאָך טאַקע אַ נאַש בראַט, כ׳לעבן.

— נו, נו, מילא — האָט שמואליק געשמייכלט — לאָז זײַן מיט ווײַבערישע מתים.

און ווידער האָבן די לײַט זיך געפּאַרעט בײַ דער קופּע ליים און געהילץ פֿון שמואליקס שטוב־חורבה, געגראָבן, געשלעפּט און געקלאַפּט, ביז וואַנען ס׳איז ווידער געשטאַנען די פֿאַרטרויערטע רישטאַוואַניע מיט די פֿיר בעלקעס, ליידיקע, שוואַרץ און קרימלעך־צעפּאַרן. די ווינקלען מיט די צוגעשלאָגענע קלעצלעך האָבן עפּעס אויסגעזען ווי תּליות.

— הערט איר, מענטשן, כ׳על בלייבן נעכטיקן בײַ דער שטוב, כ׳וועל היטן, האָט שמואליק געזאָגט מיט אַ הארבן קול, דעם קאָפּ אַנגעבויגן און ס׳האָבן אומהיימלעך פֿאַרשטאַרט געפֿינקלט זײַנע אַנגעגאָסענע אויגן.

מען האָט אים ווידער אַנגעקוקט ווי אַ חסר־דעה.

— זײַ נישט קיין „שוואַנץ״, שמואליק — האָט סענדער שוין זיך געבייזערט,

— גיי בעסער און לייג דער שלאָפֿן. וואָס ווילסטו, אַז דײַן ווײַב זאָל ווערן אַן אַלמנה? האַ?

— ניין, כ׳וועל נישט אָפּטרעטן, כ׳וועל היטן מײַן שטוב.

◆

אַ גאַנצע נאַכט האָט דער שטורעם־ווינט יאָמערלעך געשריגן, געפֿײַפֿט אין קוימען, מוראַדיק געוואָיעט, ווי וועלף, הינטער די שטוב־ווענט, געקלונגען מיט די פֿענצטער־שויבן, געריסן די צעקרעכצטע דעכער, געהאַקט די וועלט און געטרעסעט מיט שטיבער, ווי מיט שטרוי. דער שלאָף האָט געגליוועט אויף די הייסע אויגן, ווי אַ בלײַערנער וואָלקן. אַז סענדער האָט אין גראָען פֿאַרטאָג קוים אײַנגעדרימלט, האָט ער געהערט, ווי ס׳טוען עפּעס אַ זעץ דעמבענע באַלקנס מיט אַ מוראַדיקן געליאַרעם און ס׳האָט אים אַ שלײַדער געטאָן פֿונעם געלעגער, ווי פֿון אַ באַרג אַראָפּ. זײַנע אויגן האָבן זיך אויפֿגעריסן און ער האָט געזען שטיין אין מיטן שטוב די מאַמע מיט דער פֿאַרבונדענער שאַל אויפֿן קאָפּ. זי האָט פֿאַרבראָכן די הענט און דערציילט מיט הארבן צער־קול און פֿאַרקלעמטן האַרץ:

— די שקצים האָבן אים אַנגעטאָן אַ מעשה בײַ נאַכט, דעם קרומען שמואליק, אוי, וויי, געוואַלד! מענטשן לויפֿן קוקן אויף דעם בייזן וווּנדער.

אז סענדער איז באלד געקומען צו גיין צו שמואליקס שטוב־חורבה, האבן זיך שוין דארט, פון דער וויטנס, אין גראען נעפלדיקן באגין, געדרייט אנגעבויגענע יידן אין שעפסענע פעל־היטלען, אין געלאטעטע פארנעצטע טיזליקעם, מיט פארבלאטיקטע שטיוול און פאראומערטע בערדיקע פנימער.

די לייט האבן פארשטומט און פארגרימט פון שרעק און פיין געקוקט און געזען ווי פונעם ווינקל־באלקן הענגט אויף א גראבן און קורצן שטריק דעם קרומען שמואליקס קליינע געשטאלט, מיט לאנגע, דארע בארוועסע פיס, וואס האבן ארויסגעשטעקט פון די צעפליקטע הויזן, ווי צוגעברענטע צווייגן, זיין בלויזער צעשויבערטער קאפ איז געווען אנגעבויגן מיט דער נאז צו דער ברוסט, גלייך ער וואלט אויף עפעס געברוגזט. א שווארצער וואראנע־פויגל איז געשטאנען אויפן שפיץ באלקן, מיט א שארפן אונטערגעהויבענעם שנאבל און זייטיק געלאקערט מיטן שווארצן אויגל. אונטן אבער, אונטערן באלקן פון דער רישטאוואניע, איז געזעסן מיט אויפגעשטעלטע קניען, דער מטורפֿער שייגעץ, יאשקע הוליאק, בארוועס און צעכראסטעט מיט א וועלפיש־פארשפיצטער מארדע.

יאשקע פלעגט זיך ארומדרייען זומער און ווינטער, מיט אפענעם און צעקרימטן מויל איבערן שטעטל מארק. אפגעריסן און אפגעשליסן, פארשיכורט און געזונגען. אז מען האט אים געגעבן א גרייצער, האט ער געטאנצט אין מיטן מארק. זיינע גרינע אויגן זענען געווען אצינד פארקראכן אין די קנאכערנע לעכער, ווי אימהדיקע שפינען. פון זיין צעפאטלטן קאפ זענען אראפגעהאנגען די נאסע האר־קודלעס, ווי בינטן היי איבערן פארשארצטן פרצוף. ער האט עפעס גריילעך געפליסטערט מיט צעקרימטע ליפן און אין די הענט האט ער געהאלטן אנגעשטעלט א געלאדענע זעלנער־ביקס, מיטן פינגער אויפן שיס־צינגל און געהיט...

מען האט דערציילט, אז די שקצים האבן ביי נאכט געהאנגען דעם קרומען שמואליק אויף דער רישטאוואניע פון זיין שטוב, אז זיי זאלן האבן א געשפעט און זיי האבן אנגעזאגט דעם דולן יאשקע, אז ער זאל זיצן מיט דער ביקס און אפהיטן דעם געהאנגענעם, אז די יידן זאלן אים נישט אראפנעמען פון דער תליה... א טעמפער גרויל האט געגליווערט די נשמה און פארשטיינערט די פנימער. מען האט מורא געהאט צוצוקומען נעענטער, ווייל מען האט געוווסט, אז דער משוגענער שייגעץ וועט טאקע שיסן.

ס׳האט בלינד גערייזלט א דין, קאלט רעגנדל. אנגעבויגענע האבן זיך די לייט שטום־שווייגנדיק געדרייט פון דער וויטנס. שמואליקס ווייב מיט די צוויי קינדער האבן געוויינט און געיאמערט מיט פארצווייגענע קולות, מיט א נאגנדיקן ניגון:

— אי, א בראך, אוווו איז ערגעץ מיין שפייזער, הא? שמואליק? וואס האסטו געטאן?? גערואלד, אויף וועמען האסטו מעד איבערגעלאזט? א

וויסטע אַלמנה מיט אָרעמע יתומים, מענטשן, געוואַלד! טוט מײַן מאַן זײַן רעכט!

— אײַ, טאַטע, טאַטע, וויי־וויי, מאַמע, מאַמע — האָבן די צוויי קליינע מיידעלעך געקלאָגט.

אַ ברענענדיקע חרפּה האָט פֿאַרשטאַרקט דעם צער. די לײַט האָבן גרייַלעך אַראָפּגעלאָזט די אויגן צו דער ערד:

— וואָס הייסט? מען האָט מורא פֿאַר אַ משוגענעם שייגעץ צו טאָן אַ ייִד זײַן רעכט? — האָט סענדער מנחמס געגרימט בלאַס און צעטראָגן, — אַנו, לאָזט נאָר מער, לאָמער נאָר זען, וואָס דאָ טוט זיך.

סענדער האָט זיך גיך אַ בויג געטאָן און איז פֿאַרשוווּנדן געוואָרן. און באַלד האָט מען געזען, ווי ער דראַפּעט זיך אויפֿן באַלקן און נאָך איידער דער שייגעץ האָט צײַט געהאַט אַ הויב צו טאָן די ביקס, האָט סענדער אַ שפּרונג געטאָן אויף יענעמס פּלייצע. מען האָט געזען אַ ראַנגלעניש מיט אַ שטויסונג מיט הענט, מיט קעפּ, מיט די פֿיס און מיט צעקײַכטע אָטעמס אוןביידע פֿאַר־פֿלאָכטענע לייבער זענען אַראָפּגעפֿאַלן אין בלאָטע־גרוב. ייִדן זענען צוגע־לאָפֿן. מען האָט אָפּגעשניטן דעם געהאָנגענעם פֿונעם בעליק, אים אַוועק־געטראָגן און געטאָן זײַן רעכט.

שמואליק האָט געהאַט אַ שיינע לוויה. אַ עולם ייִדן האָבן אים באַגלייט צו זײַן אייביקער רו. מען האָט אים נאָכגעזאָגט שבֿחים, אַז ער איז געווען אַן ערלעכער, אַ ווילער, אַ גאָטספֿאַרכטיקער ייִד און כּל ימיו אַן אָרעמאַן, אַז ער וועט האָבן אַ ליכטיקן גן־עדן.

באַלד נאָך דער לוויה האָט מנחם צונויפֿגעמאַכט אַ נדבֿה פֿאַר דער אָרעמער אַלמנה, און לאה האָט באַלד אָפּגעטראָגן, אונטער דער שאַל אַ טאָפּ הייס געקעכץ אָנצוהאָדעווען די בידנע יתומים. אַז זי איז אַהיים געקומען האָט זי פֿרום אָפּגעזיפֿצט:

— נו, כאָטש געטאָן אַ מצווה הײַנט, אפֿשר איז נאָך פֿאָרט נישט דער הימל בײַ דער ערד. וואָס זאָגסטו, מנחם, האַ?

מנחם האָט פֿאַרקלערט געשוויגן, מיט אַ צעאַקערטן שטערן. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט פֿאַרשאָטנט אין אַ אונטלעך געטונקלטן שטוב־ווינקל, מיטן באָרדיקן, בלייך אויסגעצוימטן פּנים צו דער מיזרח־וואַנט און מיט אַ האַנט אויף די אויגן געדאַוונט מינחה־מעריבֿ. דערנאָך האָט דער ייִד מיט פֿאַרבאָר־גענער שרעק אַ זוך געטאָן מיט די אויגן און אומרויִק געפֿרעגט:

— ווּ איז ערגעץ סענדער? ווּ איז ערגעץ יאָסל? זאָג נאָר, לאה, האָסט נישט געזען ערגעץ די קינדער?

— ווײ איז מיר, נײַן, כ׳האָב נישט געזען די קינדער, פֿון זינט בײַ טאָג. לאָמער נאָר אַ לויף טאָן אין דרויסן ערגעץ געוויר ווערן. זי האָט געכאַפּט

די שאָל אויפֿן קאָפּ און זי איז גיך אַוועק פֿון דער שטוב. אויכעט מנחם איז באַלד אַוועק געגאַנגען.

ער איז אָנגעקומען מיטן ברעג פֿונעם בערגל שיפּוע און ער האָט געזען פֿון ווײַטנס, ווי אין אָוונטלעך, גראָ־פֿאַרטונקלטן גענעפּל גייען זײַנע צוויי זין, יאָסל און סענדער, און זיי שלעפּן מיט אַ שטריק פֿאַרקניפּט בײַ די פֿיס, דעם געהרגעטן שייגעץ יאַשקע הוליאַק, אַהין מיטן וועג וואָס פֿירט צום גויִשן צווינטער.

מנחם האָט שווער געאָטעמט, מיט פֿײַנלעכן גליווער אין דער נשמה. ער איז נאָכגעגאַנגען, דערווײַטערט פֿון הינטן, אָנגעבויגן, מיט די שווערע שטיוול־שפּאַן אין די בלאָטיקע וואַסער־לעכער און ער האָט אַלע מאָל אַ ביטערן שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אַ שטייגער ער זאָגט צו עמעצן: — אַזוי, אַזוי, מײַנע ליבע לײַט, יאָ, יאָ, אַזוי איז די מעשה. ביז וואַנען ס'איז צוגעפֿאַלן די אימהדיקע געפֿינצטערטע ווינטער־נאַכט און ס'איז פֿאַרהוילן געוואָרן די וועלט ווי מיט אַ שוואַרצער כמאָרע.

דער שטן

אזוי ווי אָפּגעשיט מיט ווײַסער פּרילינג־בליונג, האָבן די זילבערן אָנגעפּרוירענע ביימער געשטרעקט זייערע שניי באַלאָדענע צווײַגן אין דער בלאָלעך קלאָרער, זוניק צעגלאַנצטער ווינטערוועלט, וואָס האָט שאַרף געבליאַסקעט מיט דינע, פּראַסטיק צעשפּילטע דימענט־פּליטערלעך און שטיל געפּלעמלט מיט ווײַסן בלענד פֿון די שניי אָנגעבעטע שטעטלדעכער. גרויס און רייטלעך צעגליט, ווי אַן אײַזקאַלטער פֿײַערקאָפּ, איז די ווינטערדיקע פֿרימאָרגן־זון טיף אײַנגעפּאַסט אין גרינלעך בלאַסן הימל־געוועלב ווי אין אַן איבערגעקערטער קרישטאָל־שיסל. מיט לאַנגע צעבליצטע שטראַלנשפּיזן גליט די זון אַלץ קלאָרער און לויטערער דעם האַרב געליכטיקטן טאָג, און שיט מיט בליציקע אײַזפֿונקען אויפֿן פּראָסטיק צעגלאַנצטן שניי, וואָס זינגט און פֿידלט אונטער די פֿיסטריט מיט דינעם חלומדיקן ניגון־געסקריפּ, ווי פֿון אַן אַנדערער וועלט.

פֿון די גרין געפֿלאָכטענע אײַזצעפּ, וואָס שטעקן פֿאַרשפּיצטע אין די דעכערסטריכעס, קאַפּען שוין קלאָרע וואַסער־טראָפּנס וואָס ווערן גיך געפֿרוירן און פֿינקלען ווי רויטע פֿײַערקרעלן. דער פֿרישער פֿראָסט ברענט שטאַרקער, צופּט ווי מיט שאַרפֿע שערלעך די אויערשפּיצן, בריט האַרב אין דער נאָז, פֿאַרכאַפּט ווײַסע אָטעם־וואָלקנדלעך פֿון די מײַלער און מאָלט אויף די זוניק צעגלאַנצטע פֿענצטערשויבן דינע, זילבערנע קרענצלעך אײַזבלומען, שמאָלע, דימענטענע בוימצווײַגלעך, ווי אין שפּיגל פֿון פֿאַרהוילענעם חלום־וועלדל ערגעץ אונטערן הימלבערג.

גאַנצע מחנות גראָע שפּערעלעך פֿליִען און היפּן אויף די געזילבערטע דרויסנביימער, אויף די פּלויטן און גאַניקעס. די קליינע פֿייגל פּײַפּן פֿריילעך, וואַרעמען זיך מחיהדיק אין דער צעבליאַסקעטער זון, וואָס שמייכלט צו

זיי ווי א דימענטאוויג פון דער בלענדיק בלאער הימלטיפקייט און די שווארצע ווארענעס לייכטן אזש מיט א פעטן גלאנץ ווי אפגעפוצט מיט סמאלע. זיי קראקען אצינד זאט און פיקן באגעריק מיט די שפיציקע שנאבלען זערנעס פון די גאלדענע קנײדלעך פערדמיסט, אויפן גלאטן אײַנגעפלאסטערטן שטעטל־וועג. אויף אן אנגעווארעמטער טירשוועל וואשט זיך פלײַסיק א געלע קאץ מיטן לאפקעלע. ס׳קלינגט חלומדיק דערווײַטערט א פערדגלעקל פון א שטיל פארנדיקן שליטן, גלײַך ער וואלט געשוועבט אין דער לופטן; און פון ערגעץ א פלויט טראגט זיך קלאר און פײַערלעך דער גערדיידלטער קריי פון א האן און פארלירט זיך ווי א רויטער גאלדענער שנור אין דער זוניק צעשטראלטער וועלט־לויטערקייט. די בלא געקאלכטע ווענט פון די געהויקערטע יידישע שטעטל־הײַזלעך זענען עפעס ווי אויסגעגלײַכט און ליכטיקער געווארן. די אפגעברענטע שול אין דעם דאך דערהייבט זיך העכער און אפילו די ליימענע חורבות וואס זענען דא פארבליבן צעשאסענע פון דער עסטרייך־רוסישער מלחמה, זענען פארגאסן מיט א ווארעמער הימלעכקייט. דאס גאנצע שטעטל איז פארפלייצט מיט אזא זוניק צעבליטער קלארקייט, אז ס׳פעכלט אין אויג. די בארדיקע קעפ מיט די שעפסענע היטלען פון די יידן, וואס שפאנען אין דרויסן מיט צעסקריפעטע שטיוולטריט, זענען טאקע האפערדיק דערהויבן, זייערע געלאטעטע טיזליקעס ברייט צעקנעפלט, און בײַ די ווײַבער זענען די דיקע צעפראנדזלטע קאפשאלן ווײַט אויפגעבונדן. זייערע תמיד פאראומערטע פנימער זענען א ביסל אויסגעקלערט פון די טיפע זארגקנייטשן און אין מארק, אויפן בלאען אײַזגליטש, יאגן זיך שוין פריילעך צעגוגערטע יינגלעך מיט פריש גערייטלטע פנימער און שווארץ צעגלאנצטע אויגן, גלײַך די פינצטערע וועלט מיט אלע בייזע פחדים און ביטערע נויטן וואלט מיט א מאל פארפלייצט געווארן פון א זוניק צעשאטראלטן ליכט־ים, וואס בליאסקעט מיט פריידיק צעשפילטן גערויש, ווי א בלענדיק צעבליטער געלעכטער, אן א קול. די קליינע זילבעריקע רויכזײַלן, וואס שטײַגן פון די קוימענס איבער די ווײַס צעפלעמלטע שניידעכער, גלײַך צום בלאען הימל, פארשמעקן הארב דעם שארפן דרויסנפראסט מיט היימן באגער פון לעבעדיקן אטעם.

ס׳איז ליכטיק אפגעגאסן מיט זון דעם גלחס שיין מויערל מיט די בלומענטעפ אויף די רויט און גרין געמאלענע פענצטער. ס׳בליצט דארט אין דער לופטן, ווי א שיף צעוויגטער זילבערוואלקן, א שוועבנדיקע מחנה טויבן מיט ווײַס צעגלאנצטע בײַכלעך. און אין די ווײַטע גויִשע אוליצעס, מיט די אין שטרוי אײַנגעפעקלטע ליימענע כאטעס, פולע מיט קינדער און ברויט, הויערן שווער אויף די פאדווערעס אנגעשטעלטע בײַכיקע סטויגן שטרוי, ווי מעכטיקע טורמעס, וואס דרימלען אין שטילער ווינטערדיקער זעט און מנוחה. אין זייער ברייטקייט איז ווי אנגעזאמלט די פויערישע עשירות מיט דער זומערדיקער שפע פון די רחבותדיקע געשפרייטע פעלדער און גערטנער, פון פולע שײַערן תבואה, שטאלן מיט בהמות און עופות, קאמערן מיט אנגערייטע

שפיז, בוידעמס פול מיט זאפטיקן אויבסט און קרייטעכצער און מיט דער גאנצער גאטס ברכה פון פעטער ערד.

נאר עפעס א טונקעלער קלעם איז גרייליד פארבארגן אין דעם ליכטיק צעשטראלטן וועלטפריד. א פארשטאכענער שאטן ציטערט פארהוילן אין זוניק צעבליטן געפינקל פונעם צלם אויפן הויכן קלויסטער־טורעם, ווי ביי א ליקוי־חמה. שווער און ווי פרעמד ארויסגעהאקט, אטעמט דער פראסטיק לויטערער זונטיק־פרימארגן מיט טיף צעצויגענע קלויסטער־געזאנגען און פייערלעך צעברויזטן ארגלשפיל. דער זיסלעכער ריח פון גרעמפעכץ נעפלט מיט פארזונקענער שרעק. און אלע מיט א מאל צעקלינגען זיך פלוצעם די קלויסטערגלאקן, ווי מיט אן אומהיימלעכער ווארענונג, טונקל באזעצט אין דעם הארטן פרומען אפקלאנג פון די קופערן צעברומטע קלעפ, דיק און דין פארוועבטע, וואס טראגן זיך באנג און טעמפ, באשווערטע ווי פון ווייט אנגעפלייצטן, שטום פארצערטן פיינבאדרענג...

אין מיטן פונעם לאנגן אייז־געפלאסטערטן שטעטלשטראז, האט זיך באלד פאוואליע געצויגן א לעבעדיק צעווינטער שטראם מיט גויים, לאנגע ווי דראנגען, וואס זענען אהיים געגאנגען פונעם קלויסטער. גלאט געגאלטע פויערים, מיט ברייטע באקנביינער און שטרוי־געלע איבער די מוילווינקלען אראפגעלאזטע וואנצעס, אנגעוואקסענע מיט אייז־צעפלעד, צופרידן און זאט, ברייט באלעבאטיש, די הענט אין די קעשענעס פון נייע, געלע שאפענע פעלצן, אויסגענייט מיט רויטע און בלאע בענדער. לאנגע, פעט געשמירטע הארקודלעס האבן זיך געקנוילט אונטער די בלא גראע שפיציק אויפגע־שטעלטע שמוישענע היטלעך. מען האט געהערט דאס גוגערן פון די רויט פנימדיקע גויעס, געהילטע אין לאנגע, ווייסע ווארעטעס. זיי האבן זיך גייענדיק געוואקלט, ווי קאטשקעס, און עס האבן געפלאמט אין דער זון די רויטע, געל־גרינע געבלימלטע טיכער פון די בלאאויגיקע שיקסעס, קרעפטיק גלאטע, שיין אויסגעפוצטע, ווי יונגע פערד, בייגעוודיק, אין יוכטענע הויך קנאפלדיקע שטיוול. צוגעדריקט צו די הויכע בוזעמס, האבן זיי פרום געטראגן אין די הענט די קליינע גוייִשע סידורלעך, מיט ביינטאוולען און גאלדענע צלמלעך, געוויקלט אין ווייסע נאזטיכלעך. זייערע באקן זענען געווען הארט געראטלט ווי די גרויסע עפל פון זייערע סעדער און זייערע פנימער זענען געווען רויזיק קיילעכדיק, ווי די זונרויזן וואס וואקסן הינטער די פלויטן פון זייערע גארטנס, און זיי קנאקן די זיסע יאדער־קערלעך. געדיכט האט זיך געכוואליעט דער פארביק צעפינקלטער שטראם מענטשנקעפ, ווי א לאנגער לאז פון זייערע רייכע תבואה־פעלדער וואס איז זומערדיק צעבליט, געשפרענקלט מיט רויטע מאנבלומען און בלאע קארנבלומען, און איבער זיי האבן יום־טובדיק געקלונגען די קלויסטערגלאקן. דער מענטשנשטראם האט געפלאמט אין דער זון, ביז אין די ווייטע לאנגע, גוייִשע גאסן און צעשיט זיך אין די טירן פון זייערע נידעריקע כאטעס.

— אַ־אַ־אַ, מחיה. אַזאַ ליכטיקער טאָג, אַזאַ טײַערער דרויסן, אַ וואַרעמער, אַ שיינער, אַ פרייליכער, ס'זאָל מיר נאָר נישט פאַרשטערט ווערן. אַ דאַנק דיר און לויב גאָטעניו אין הימל — אַזוי האָט פרום געזאָגט די ליבעכע, בעת זי האָט אויפגעבונדן די געלע פאַטשיילע אונטער דער גאָמבע און זי פאַרקניפּט ווי אַ קופּקע אויפן קאָפּ פון הינטן, ווי אין ערב־יום־טובֿדיקער צעיאַכמערטער האָוועניש. מיט רויט צעפּײַערטע הענט פון קאַלטן, שניידיקן וואַסער, האָט זיך די ייִדענע געבויגן אין דרויסן בײַם פּלויט און האָט צעהאַנגען געוואַשענע גרעט אויף די קלעצלעך, ווײַסע העמדער מיט צע־שפּרייטע אַרבל, זאָקן, טיכער, ליינענע, ווײַסע הויזן. אין אַ רגע אַרום איז די נאַסע געלאַטעטע וועש טרוקן געפרוירן געוואָרן, האַרט און קנאַקנדיק ווי בלעך אַראָפּגעהאַנגען פונעם פּלויט ווי מתים.

און גלײַך די קלאָרע לויטערקייט פון דער זון וואָלט בליצנדיק געררישט מיט גוטן פרייליכן תּכלית, באַשערט אין דער אָרעמקייט ממש פון דער געהוי־קערטער בלאָ געקאַלכטער סטעליע אַראָפּ, האָט אין שטוב געקלאַפּט און געזשומעט די ניימאַשין ווי אַ מיל. דער ליבעכעס צוויי טעכטער, רבֿקה און רחל, הויך בוזעמדיקע כּלה־מיידן, מיט שוואַרצע, דיקע צעפּ ווי האָר־בייגל אויף די קעפּ, און מיט חנעוודיק פאַרבויגענע קליינע נעזלעך, האָבן געניט געוואַנט, געשטעפּט וויגנדיק גיך, מיט ביידע פיס, דאָס פּליִענדיקע רעדל, גלײַך זיי וואָלטן אַזוי זיצנדיק געלאָפן ערגעץ. זיי האָבן געשווירן מיט דער גרויסער שער דיקע שטאָפן, געסטריגעוועט מיט ווײַסן פאָדעם גוויִשע מאַנטלען, בונדעס אַזוינע, פּליִסיק געאַרבעט און גיך פאַרטיק געמאַכט. מיט דינע מיידלשע שטימען האָבן זיי אַרײַנגעזונגען אין מעטאַלישן געקלאַפּ פון דער ניימאַשין, געצויגענע ייִדישע לידלעך, בעת זייערע שוואַרץ לויפנדיקע אויגן האָבן, שעמעוודיק באַהאַלטן, געגלאַנצט און געלאַכט צו די שטאָטישע חתן־בחורים, וואָס האָבן זיך דאָ זונטיקדיק געדרייט אַרײַן און אַרויס פון דער שטוב, געזעצט זיך אויפן באַנקבעטל, אויפן ברעג פונעם טיש, געררייכערט ציגאַרלעך טיטון, וווילינגעריש געפּײַפּט אַ ביסל מיט די ליפּן, אַרומגעכאַפּט און געבאַרעט זיך, וועד ס'איז שטאַרקער, געפּרוּווט אַרויסרײַסן די שטעקנס איינער פונעם אַנדערנס הענט, אײַנגעקויפּט זיך אויף קאַטאָוועס אַ זעץ טוענדיק מיט אַ דעמבענער האַנט ווי מיט אַ ריסקאָל אין אַ ביקישן שטאַרקן קאַרק און געפּרוּווט מיט געלעכטערס און ווערטלדיקע רייד איבערשרײַען דעם רעש פון דער מאַשין. דאָס זענען געווען די צוריק געקומענע זעלנער פון דער מלחמה, שטעטלדיקע יונגען, האַרעפּאַשניקעס, פורמאַנעס, באַלמע־לאַכעס און סוחרים, פּירעקיקע געפּאַקטע אין קורצע רעק מיט שעפּסענע היטלען און אָפּגעפּוצטע געקאַוועטע שטיוול, די האַרטע, פאַרברוינטע פּנימער געגאַרבטע פון ווינטן, זון און קעלטן ווי שטיינער מיט האַרמאַד. די קלוגע, פרייד־דאַרשטיקע אויגן, תּמיד באַהאַלטענע אונטער די קנאַביקע ברעמענבונטן, ווי גראָע מײַזלעך אין די לעכער, האָבן גלוסטיק געשמייכלט צו די שיינע כּלה־מיידן. זיי האָבן וווילעריש געטרעסעט מיט שויבערס אויף

די קורצע שטערנס, געשטרעקט מיט גדלות די ברייטע ברוסטן ווי מויערן, געגעסן עפּל אַרײַנבײַסנדיק מיט שטאַרקע ציין ווי העק, געקנאַקט דיניע־קערלעך פֿון די קעשענעס, געזונגען פֿריילעכע לידלעך, געכאַפּט אַ טענצל און באַרימט זיך מיט לאַכנדיקע פּנימער:

— אײַוואַי, חבֿרה לצים, הערט איר, וואָלט איך אַצינד כּוח געהאַט אַרײַנצוכמאַליען אַ געבראָטן גענדזל, ווי כ׳בין אַ ייִד, כ׳לעבן.

— שאַ, שאַ, כ׳האָב גוט אַנגעבויקערט האָורילע דעם חזירניק, אַז ער וועט מיך האָבן צו געדענקען, — אַלעמאַי האָב איך אַנומלט אײנער אַליין אַרויסגעשלעפּט הערש דודס קו פֿון אַ שיסגרוב אין פֿעלד, און זי אים אַהיים געבראַכט.

— טאַקע? זייער וווּיל, בײַ לײַט יאַקאַש האָט מען מזל, טרעפֿט אַז אומגליק, קומען מענטשן ראַטעווען, מען טוט אַ מיצווה. — מאַכט די לייבעכע זייער צופֿרידן. זי פּעטשלט מוטערלעך גוטמוטיק די יונגען איבער די פֿעלדזיקע פּלייצעס, לויבט זייערע גבֿורות און זי טוט אַ פֿרעג, ניבע אויף קאַטאָוועס, נאָר פֿאַרט מיט זײַטיקן מיין צו נעמען ריידן דעם שידוך מיט דער טאָכטער:

— זאָג נאָר, דו משה יאַנקעלע, אַ רוח אין דײַן טריפֿהנעם פּופּיק, ווען וועט מען שוין נעמען בײַ דיר אונטערפֿירנס, דו פֿערד־גנבֿ אײנער, האַ? ווען ווערסטו שוין אַ חתן צו מזל?

משה יאַנקלס קײַלעכיקע נאָז, ווי אַ קאָריק אין מיטן פֿון זײַנע אָנגעפֿילטע באַקן, שמייכלט מיט פֿאַרצויגענע קנייטשעלעך, ווי אין אַ פֿולער לבֿנה:

— שפּרינצע, עכ׳ל אײַך דערציילן יענע מעשׂה מיט דער חתונה. צו וואָס טויג מיר שוין איצט זיך צו פֿאַרדרייען אַ קאָפּ? האַ? ס׳ברענט נישט. עד האָב צײַט. אַ פֿרײַער דאַרף מען פֿאַרדינען אויף פּרנסה. אײַנרעכטעווען אַ שטיקל באַלעבאַטישקייט און דערנאָך וועט מען שוין גיין צו דער חופּה. יאָ, יאָ, מעד וועט מען נישט דאַרפֿן אונטערפֿירן. עכ׳ל שוין אַליין טרעפֿן — זאָגט ער, און טוט זיך אַ שטאַרקן פּאַטש מיט דער האַנטפּלאַד אויף דער קני, אַזש די לייבעכע צעלאַכט זיך מיט הילכיקן נחת־געלעכטער.

— טאַקע? אַ, אַ נעכפּע אויף דיר, דו בײַטלשנײַדער, נו, וואָדען, הײַנטיקע חתנים האָבן דען גאָט אין האַרצן? הערט איר, מענטשן, אַז מײַן לייבע איז געקומען פֿון קאָזלעוו מיך אָנקוקן פֿאַר אַ כּלה, איז ער געגאַנגען אָנגעטאָן אין אַ לאַנגער בעקעשע מיט אַ גאַרטל. און אַ באָרד האָט ער געהאַט אַ שוואַרצע, אַ האַרטע, ווי אַ שטיק קויל אויפֿן פּנים און ער האָט געשוויגן ווי אַ שטיין. עד האָב מעד זייער געשעמט אים צו קוקן אין די אויגן, האָב עד מעד באַהאַלטן אויפֿן בוידעם. הכּלל, די מאַמע האָט מעד געמוזט אַראָפּ־טרײַבן מיטן בעזעם, ווי אַ הון. וואָס זאָל עד אײַך דערציילן, קינדער, ביז אַ יאָר נאָך דער חתונה האָב עד מעד געשעמט אים צו רופֿן לייבע, כ׳האָב אים גערופֿן וועלוול. אָבער הײַנטיקע מיידלעך זוכן זיך גאָר אַליין אויס

חתנים, און די יונגלעך שפּילן גאָר ליבעס ווי אין אַ טעאַטער. אַי, נאָר אַז דער גוטער יאָר זאָל זיי כאַפּן, גאַטעניו, כאַ־כאַ־כאַ, אַ וועלט היינט.

מיט זייטיק מבֿינותדיקן נחת־בליק האָט זי שוין באַמערקט, די לייבעבע, ווי משה יאַנקל, דער ווילער בחורעץ, שדכנט זיך צו דער יינגערער טאָכטער, צו דער שוואַרץ חנעוודיקער רחל. זי האָט דאָס דערקענט אין דער טאָכטערס באַהאַלטן צאַפּלדיקן אָטעם, אין דער האַרטקייט פֿונעם יונגס אויסגעליי־טערטן שטערן אונטערן שעפּסענעם היטל, אַנגערוקט אויף אַן אויער און אין דעם שמייכלדיקן גלאַנץ פֿון זיין דיקער נאָז. אין דער פֿאַרבאָרגעניש פֿון דער נשמה האָט די ייִדענע געזיפֿצט:

— פֿאַר וואָס שדכנט זיך נישט דער יונג ווו ס'איז נייטיקער, צו דער עלטסטער טאָכטער, צו רבֿקהן? נו, מילא, מ'טאָר נישט איינרייסן מיט גאָט. מען דאַרף אָננעמען פֿאַר ליב יעדער גנאָד. מיט פֿריידיק מאַמעשן אויג האָט זי געזען באַשיימפּערלעך, ווי דער יונג בייגט דעם קאָפּ איבער רחלס פּנים און פֿליסטערט איר עפּעס אַ זיסן סוד אין אויער:

— אַנו, קעצעלע, ניי מיר נאָר צו ס'קנעפּל, לאָמיר זען, צי דו קאָנסט. פֿאַרשטייסטו מיך, צום ערשט באַדאַרף אַ ווייב צו זיין אַ גוטע באַלעבאָסטע, איאָ, צי ניין? אַ קוגל מאַכן קאָנסטו? און קאָכן וואַרעניקעס? און קינדער האָבן ווילסטו?...

זיין הייסער אָטעם טוט אַ גלי ווי פֿייער איבער דעם מיידלס חנעוודיק פּנים, וואָס ווערט פֿאַרגאָסן ווי אַ בוראַק מיט זאַפֿטיקער רויטקייט. עס האָט אַ גלוסטיק צוזאַגנדיקן צאַפּל געטאָן דאָס שוואַרצע פֿייער־פֿינטל פֿון איר אויג, בעת זי האָט שעמעוודיק אָנגענומען אַ פֿאַלע פֿונעם יונגס ראָק, האַלטנדיק דאָס קנעפּל צווישן די ציין. איר קאָפּ האָט זיך גלאַנציק שוואַרץ געזילבערט אין שאַרפֿקאַנטיקן זונסנאָפּ וואָס האָט שיף געשטראַלט פֿונעם פֿענצטער.

— ניטע, דו בערנטרייבער. נעם אָוועק די לאַפּע און שטיי אויף, וואָרעם כ'וועל דיר נאָך פֿאַרנייען דעם שׂכל, וועסטו ביי מיר טאַנצן אַ קאַלעמייקע.

— וואָסי, טשיפּעלע, מ'טאָר דיר נישט קוש טאָן אין פּיסקל, האַ?

די לייבעבע האָט גיך אַ פּליעסק געטאָן אין די הענט, ווי צום מזל־טובֿ נאָך טעלער ברעכן, און דערנאָך, אונטערהאַלטנדיק מיט ביידע הענט דעם הויכן בויך, וואָס האָט געהיפּט פֿון געלעכטער, מאַכט זי צעפּלאַמט:

— איי ווי מיר, קינדער טייערע, שאַט'ס, קריגט אייך נישט, לעבט אייך בעסער בשלום, גאַטעניו, כאַ־כאַ־כאַ. כ'האָב שוין נישט קיין כּוח אַזוי פֿיל צו לאַכן.

זי עפֿנט די טיר מיט אַ פֿריילעכן געשריי צום זוניק בלענדיקן דרויסן:

— ברוכל וווּ ביסטו? קום נאָר אַהער, זונדעלע מיינס.

— מאַמע, געוואַלד, כ'בין הונגעריק, כ'האָב געפֿאַסט אַ גאַנצע נאַכט, כ'לעבן. נו גיב שוין אָנבייסן, מאַמע, גיכער, עסן, עסן, עסן.

דאס יינגל קומט אריין אין שטוב מיט א רויטלעך אנגעפרוירן פנים, וואס ס'איז אפגעשיט מיט זוניקע קלייען ווי מיט בליציקע פונקען, און ברענגט צו טראגן דער מאמען א בונט האלץ, דארע צווייגן, שפענער, קלעצלעך צו הייצן, וואס ער האט אנגעקליבן ערגעץ אין וועלדל. די קעשענעס פון זיין געלאטעטן, צו גרויסן ראק זענען אנגעפילט מיט זאכן: ליידיקע פאטראנעס, מעשענע קנעפ, שנאלן און רעדלעך. ער געפינט די אוצרות אין די שיסגרובן, אויפן פעלד, אונטערן שניי. אין מארק פארקויפט ער שטיקער לעדער, א טייבל, אלט אייזנווארג און ער פארדינט שוין אליין א פאר גרייצער אויף דיניע־קערלעך און עפל.

ווי א הונגעריק וועלפל שפרינגט דאס קרעפקע יינגל אין שטוב, שמעקט די טעפ, רייבט די הענט מיט כוח און גוגערט אזש אן ווערטער, פון טיפסטער גדולה.

— אהא, ביסט שוין דא, דו מאקאבונד — בייזערט זיך די מאמע גוטמוטיק און זי וויל אים כאפן. דערטאפט בלויז דאס היטל און פאלט שיר נישט אין מיטן שטוב.

— אהא, דו היידעמאק, פון וואנען קומט מען? פונעם געיעג, פון גליטש? אבי מ'ריסט די שטיוול מיט די הויזן. אז קיין חדר איז נישטא, אז א צען יעריקער יונג דרייט זיך ארום פוסט און פאס. ווארט נאר, דו ממזרוק. לאז נאר דער טאטע אהיים קומען עלעך דיר שוין צושטעלן א שיין בענקעלע.

— ער האב נישט קיין מורא פארן טאטן — מאכט ברוכל מיט גדלות. אין זיינע פארחלומטע שווארצע אויגן אונטערן צעריסענעם היטל־דאשעק בליצן צוויי יום־טובים: דער זאטער שטוב־יום־טוב מיט דער צעשיינטער פריילעכ־קייט פון די גרויסע מענטשן ארום דער גילדן באמאלענער, זינגענדיקער ניי־מאשין, און דער בלא צעפינקלטער יום־טוב פונעם פרייען דרויסן מיט בליאסקענדיקער זון אויף ציטערדיקע שניידימענטן. נאך אן אוצר האט ער היינט געפונען אויפן טייך, ביים גליטש. אינעם דיקן, בלאען אייזשפיגל ליגט איינגעפרוירן ווי אין גלאז א לאנגער זילבערנער פיש. א גאנצן אין דער פרי האט ער געגראבלט מיט די נעגל, געשאבן מיטן מעסערל דאס אייז, צו דאביוען דעם זילבערנעם פיש. ער וועט קיינעם נישט דערציילן פון זיין פארמעגן ביז וואנען ער וועט אים אויסגראבן. ער וועט אים אהיים ברענגען און דערנאך וועט דער טאטע אין דארף פארבייטן דעם זילבערנעם פיש פאר א פערד מיט א שליטן. מ'וועט ארומפארן העט ווייט איבער די פעלדער און וועלדער, ער מיטן טאטן, אין דער ווייטער וועלט אריין, אונטערן הימל, אזש אזש ביז צום לאנד כנען וווּ ס'שטייט אברהם אבינוס געצעלט און ס'פאשען זיך שאף און רינדער, ס'ציען קעמלען מיט גאלדענע נאזרינגען, ווי ער האט געלערנט אין חדר, אין חומש.

— ברוכל קרוין — זאגט די מאמע, — פאלג מעך א גאנג, טו א לויף, טאטעלע, צו סראלעליען אין געוועלבל אריין און קויף מיר, ליובע, פאר

דריי גרייצער צוקער, א פערטל ליטער נאפט, און פאר א האלבן נייעם טיי. נאר זאלסט דער גיט דינגען, הערסט? גיי גיכער און זוים דער נישט.

דאס יינגל נעמט די שווארצע, פעטע נאפטפלאש אונטערן ארעם. ער קייעט געשמאק ברויט, וואס ער קנייפט פון דער קעשענע און ער ווארט ביז די מאמע פארהייבט מיט באלעבאטישער ברייטקייט דאס פארטעך און זי קלימפערט לאנג, ווי מיט נגידישן תענוג, דאס קופערנע געלט אין דער קעשענע און טוט א זאג צו זיך אליין, מיט פרומען בליק צו דער סטעליע: — נו, געלויבט איז זיין ליבער נאמען, ס'דרייט זיך א לעבעדיקער גרייצער, די קינדער האבן ארבעט. מ'פארדינט פרנסה. קיין עין־הרע. ס'זאל נאר אריינקומען די ברכה.

די שטוב איז פול מיט זון, וואס אין איר גאלדענעם בליאסק זענען ווי פינצטערע שאטנס נעלם געווארן די בייזע פורעניותן פון די לעצטע שווערע צייטן: ווארעם ווי גראז אונטער א שטיין האט שוין געשפראצט נייער, גליענדיקער אטעם פון די צעדריקטע לעבנס. און גלייך זי וואלט גרעסער צעפלאמען דאס פייער פון זעט און גדולה, האט די לייבעכע גערוקט מער שייטער האלץ צום קנאקנדיקן פייער, אונטערן פארסאזשעטן פריפעטשיק, געשוימט מיטן הילצערנעם לעפל דעם קאכעדיקן ערדענעם טאפ בארשט, וואס זיין הייסע פארע האט פארשמעקט די שטוב מיט זינגענדיקער זיסקייט, און דאס לוסטיקע שטעפן פון דער ניימאשין האט פארשלונגען דאס גוגערן פון די מידן, פארהילכט די געלעכטערס פון די יונגע לייט. דער יידענעס קאפ האט זיך נאך לאנג פרום געשאקלט אין הייסער לויב צו גאט, און איר מוח האט שוין אצינד באנומען, צוליב וואס דער מאן אירער, דער שווארצער לייבע, דער גאלדענער באלעבאס, האט פלוצעם ערגעץ אין טארנאפאל געקויפט די ניימאשין, געטראגן זי טעג און נעכט ווי א יאד אויפן האלדז און נאכן בעת ער האט געוואנדערט צו פוס און אהיים געבראכט זי אומגעריכט, אריינגעפאלן ווי זיין טבע איז געווען, פלוצעם אין שטוב, באלאדן ווי מיטן פארמעג פון הצלחה: — נאט, אט האט איר... מ'זאל אכטונג געבן. נישט צעברעכן. מ'עט ארבעטן, מ'עט נייען.

די לייבעכע איז שוין נישט מער ארומגעגאנגען איבער שטיבער, ריידן און וויינען מיט פארבראכענע הענט:

— וואס האט ער עפעס געטאן, דער נארישער מאן אירער. ווער מאשין, וואס מאשין, ר'האט ארויסגעווארפן ס'ביסל געלט אין בלאטע, פארטאכלעוועט ס'לעצטע ביסל ארעמקייט. וואס וועט ער נייען אויף דער מאשין, די צעריסענע הויזן זיינע? נאדיר גאר א מאשין צו אירע צרות. אוי, אז מען האט אזא ביטערן מאן, אן עקשן און א משוגענעם. אז ר'האט דאך אפגעקוילעט אן א מעסער.

נאר גאר גיך איז מיט דער ניימאשין דווקא אריינגעקומען דאס מזל אין שטוב. די טעכטער האבן זיך מער נישט ארומגעדרייט אן ארבעט, פוסט און פאס,

די הענט פֿאַרפֿלאָכטן איבער די ציצית הויכע בוזעמס, ברוגז אַנגעדרודלט און הונגעריק.

ניין. ס׳האָט באַלד ווי אין אַ בינשטאָק גענומען זשומען די אַרבעט אין שטוב. די בריהשע מיידלשע הענט האָבן געניית, געשטעפּט, געסטריגעוועט מיטן ווייסן פֿאָדעם, ווי מיט דינע אָדערן, דיקן, ברוינעם געוואַנט פֿאַר פּויערשע פֿלאַטשעשעס וואָס לייבע האָט געבראַכט צו טראָגן פֿון די דערפֿער:

— ווער שפּילט זיך עפּעס מיט לייבען, דעם מזיק... אַ פּאַסעסיע האָט ער דאָך געקויפֿט, אַ מיל מיט אַ גראָבליע — האָט מען גערעדט אין שטעטל, שאָקלענדיק די קעפּ אין קנאַהדיקן ווּנדער. מיט חוזק אין די צעשמייכלטע מיילער האָבן די לייט פֿון אים געשפּעט.

— וואָדען? ר׳האָט אויפֿגעמאַכט אַ פֿאַבריק, דער שוואַרצער לייבע, ער איז אויפֿגעריכט געוואָרן מיט אַ גוטער פּרנסה. מ׳שפּינט דאָרט גאָלד, ער וועט ווערן אַ גביר אדיר.

לייבע אָבער האָט נישט געוואָלט הערן די פֿאַלשע לויב פֿון די מענטשן. ער האָט אויסגעדרייט אַ טויבע פֿלייצע צום שפּאָט: — רעדטס מיר צום האַשעק. ביי מיר וועט מען אַרבעטן געניי, מען וועט נישט זיצן אויפֿן פּעקאַליק און מ׳עט וואַרטן אויף ניסים, ביז ס׳עט אַריינקומען אַ גוי אין שטוב איינקויפֿן אַ פּודעלע שוועבעלעך פֿאַר אַ גריַיצער, און נעמען אויף באָרג...

— איז טאַקע ביטער. ס׳איז זויער און ביטער, נישטאָ קיין פּרנסה, רב לייבע.

— ביטער? נו, וואָדען, די אָרעמע לייט זענען תּמיד פֿאַרשוואַרצט געוואָרן. עכ׳ל אייך דערציילן עפּעס שיינס, רב הערש, איר הערט? מ׳דאַרף שווער האָרעווען אויף פּרנסה. די גויים גזלנען, לאָזן דעם ייִד נישט לעבן. מילא, וואָס זאָל מען טאָן, שטאַרבן פֿון הונגער? עט, בע. ער אַרבעט אויפֿן טאָג, לייבע, ביי דער באַן, לאָדט אַן קלעצער און זעק תּבֿואה, ער טרייבט בהמות קיין קאָזלעוו און האַקט שטיינער פֿון דער סקאַלע. נאָר די רוטענער הערשער טענהן, אַז ס׳איז זייער מלוכה היינט און ווילן אים נישט באַצאָלן דעם קאַרגן לוין. ייִדן זאָלן ביי זיי אַרבעטן אומזיסט, שרייען זיי, און דערלאַנגען קלעפּ. מ׳דאַרף אָנהייבן אַריינצורעכטעווען ס׳צעבראָכענע שטיקל באַלעבאַטישקייט. די אָרעמע לייט מוזן זיך נעמען צו מלאָכות, אַז נישט וועט מען ליגן אין דער ערד. איאָ, צי ניין?

דער לאַנגער הערש האָט אומגלייביק אַ מעלק געטאָן מיט דער צעקנאָדערטער האַנט זיין לאַנגע רויטע באָרד, ווי אַ גאָלדענעם פֿלאַם, אויסגעשטרעקט דעם דאַרן האַלדז, ווי אַ קרומען שטעקן און אַ הוסט געטאָן מיט שפּאַטישן ביטול:

— גערעכט, לייבע. אוודאי, אַז גאָט האָט אייך געהאָלפֿן, איר האָט דערטאַפּט אַ ניימאַשין, מעגט איר זיין אַ חכם.

לייבע האָט גרימיק אַ הייב געטאָן מיט די אַקסל, ווי אָפּצושאָקלען דעם האַרבן, שבת־צו־נאַכטיקן אומעט פֿון לאַנגן הערשס שטוב־אָרעמקייט, וואָס האָט ווי אַן אָפּגרונט געפֿינצטערט מיט טיפֿער פֿאַרלוירנקייט.

— וואָס זשע ווילט איר, גאָט זאָל אײַך טאָקע אַרײַנוואַרפֿן די פּרנסה אין פּאַדאָליק, האָ?

— נו וויל, נו גוט, אָבער אַז מען איז צעבראָכן און געבליבן ווי אויפֿן וואַסער, אַז ס׳איז נישטאָ זיך צו וואָס צו נעמען נאָך דער מלחמה — טענהט דער לאַנגער הערש זײַנס.

— מ׳נעמט זיך, מ׳נעמט זיך. אַז מ׳טוט עפּעס, העלפֿט גאָט. אַז איר׳ט אייביק זיצן הינטערן אויוון און וואַרטן אויף ניסים, וועט איר אויסזיצן הינדעלעך — ענטפֿערט לייבע עפּעס אַ ביסל צערודערט, ווי וויל ער ווייסט נישט פֿאַר וואָס ס׳האָט אים אַ קיל געטאָן ס׳האַרץ.

— און איר מיינט, אַז איר זענט שוין פֿאַרטיק, לייבע, האָ? הײַנטיקע צײַטן קאָן מען זיך טאָקע פֿאַרזאָרגן. איר טוט אײַערס און דער רוח טוט זײַנס — מאַכט הערש מיט אַ פֿאַרקוועטשט אויג גלײַך ער וואָלט עפּעס געוווּסט אַ שלעכטן סוד.

לייבע טוט אַ פֿינצטערן קנייטש דעם שטערן. ער האָט פֿײַנט אַז מ׳שפּרעכט אים אָן. ער טוט יענעם אַ מעסט מיט אַ שווערן בליק:

— הערט נאָר רב הערש, ס׳אײַער באַבעס עסק מײַנע געשעפֿטן. וואָס בעבעט איר.

— אײַ ווײַ, איר ווילט אײַך טאָקע שוין קריגן אויף דער פֿולער וואָך, רב לייבע. לײַט מיר בעסער דרײַ זעקסער ביז מאָרגן.

— נו, נו, גוט, נאָט אײַך... אַ גוטע וואָך. אַ גוט יאָר.

הײַנט פֿאַר טאָג, ווען די שטוביקע זענען נאָך געשלאָפֿן, האָט לייבע, בײַם רויטלעכן שײַן פֿונעם נאָפֿטלעמפּל, זיך גענומען פֿאַרען מיט דער מאַשין. שטום שווײַגנדיק, מיט ערפֿאַרכטיקער פֿרומקייט אין דער זײַטיק אונטער־געהויבענער שוואַרצער באָרד, ווי ווען ער וואָלט אויפֿגעשטאַנען צו סליחות, האָט ער זיך געדרייט אַרום איר און באַטראַכט מיט פֿאַרחידושטן בליק און פֿאַרבאָרגענעם שמייכל דאָס געבוי פֿון מענטשלעכן שׂכל און גלײַך ס׳וואָלט געווען אַ טײַערע גילדענע כּלי, האָט ער זייער געהיט און באַדעכטיק גענומען מיט דער פּאָלע פֿון זײַן טיזליק ווישן דאָס אײַזערנע רעדל, דאָס געשטעל מיטן לויפֿנדיקן צינגל. די גלאַנציקע שטאָלענע גדערעם, דאָס שיפּעלע און די קאַפּסלען, האָט ער לײַכט געפּוצט מיטן אַרבל, געהיט אָפּגעבלאָזן אַ שטויבל און מיט נחת האָט זיך זײַן דערהויבענער בליק געשפּיגלט אין גלאַנציקן קעפּל פֿון דער מאַשין, וואָס האָט אויסגעזען אין רויטלעך שאָטנ־דיקן לאַמפּנשײַן, ווי אַ לעבעדיק באַשעפֿעניש, ווי דאָס קעפּל פֿון אַ קליין, לעבעדיק פֿערדל, מיט צירלעך געבויגענעם, גאָלדיק באַמאָלענעם העלדזל.

הם, נו יאָ, ס׳איז אַ שיינע זאַך און ס׳ברענגט אַ נוץ, ס׳טראָגט פֿאַרדינסט. אַז אייביק געווען. ס׳איז כּדאַי געווען זיך אויסצובלייזן. וואָרעם ס׳האָט אים אָפּגעקאָסט אַ פֿאַרמעג, אַ גאַנצן הונדערטער. אָוו האָט לייבע, דער ביטערער אָרעמאַן, גענומען אַזוי פֿיל געלט? אָד, יאָ. ער האָט צונויפֿגעקראַצט, ווי אַ

מויז גענישטערט אין אַלע באַהעלטענישן און געפֿונען עטלעכע זעקסער. ער האָט פֿאַרזעצט דאָס מעשענע שטייסל און דעם קופּערנעם ירושה־בעקן, פֿאַרקויפֿט אַ קישן, געלײַען און געבאָרגט, אַרויסגעצויגן זיך די קליי פֿון די ביינער. אָבער אַצינד פֿילט ער מיט גדלות, עפּעס גלײַכערס האָט ער גאָר נישט געקאָנט טאָן, לייבע, ווי קויפֿן אָט די ניימאַשין. מיט אַ שפּאָטיש פֿאַרקוועטשט אויג פֿלעגט לייבע אַ מאָל אַ קוק טאָן אויף זלמן יונהן דעם שנײַדער, ווי ער זיצט דעם גאַנצן טאָג מיט דער פֿאַרשפּיצטער יאַרמלקע און ברייט צעפֿעכערטער גראָער באָרד, געבויגן איבער דער ניימאַשין און שטעפּט, טענצלט מיט די שטיוול אויפֿן טריט פֿונעם פֿלײַענדיקן רעדל.

— פֿע, אַ חרפּה און אַ בושה. דאָס איז נישט קיין מלאָכה פֿאַר אַ מאַנצביל, פֿלעגט לייבע ביטולדיק קלערן: אַרבעטן זאַקן, העקלען, נייען, — ס׳איז אַן עסק פֿאַר ווײַבער, פֿאַר מיידלעך צוצופֿאַרדינען אַ ביסל אויף קליידלעך, אויף שמאַכטעס דאַרטן. אַצינד, ווען ער האָט זיך אײַנגעהערט אין דעם קרעפּטיקן אָטעם פֿון די שלאָפֿנדיקע טעכטער אויף די געלעגערס, האָט אין זײַן שווער פֿאַרזאָרגטן פֿאָטערלעכן געמיט, ווי אַ פֿונק אין אַש אויפֿגעטלײַעט אַ באַהאַל־טענער ביטחון, אַז די ניימאַשין קאָן באַטײַטן אַ תּכלית, אַ פּרנסה און אַפֿילו נאָך עפּעס מער דערפֿון. מענטשן האָבן ליב אַ פֿריילעכע שטוב. ווי אַ געניטע שדכנטע קאָן די ניימאַשין מיט איר גוגערן לאָקן די יונגע לײַט, אַריינצור־ברענגען תּתנים אין שטוב. פֿאַר וואָס נישט? ער האָט צוויי כּלה־מיידלעך אויסצוגעבן און קיין נדנס איז נישטאָ. פֿון וואַנען זאָל ער נעמען, אַז קײַלע־ביקע פֿיר יאָר איז ער געווען אַ זעלנער אין דער עסטרײַכישער מלחמה, אַנגעליטן זיך אַ ים מיט צרות און יסורים און קוים מיטן נאַקעטן לעבן אַהיים געקומען נקי, דאָס שטיקל באַלעבאַטישקייט צעבראָכן, די אונטער־געוואַקסענע קינדער אַן אַ תּכלית, די גוים רודפֿן, דאָס שטעטל איז געחרובֿט. פֿאַר וואָס זשע זאָל אים גאָט נישט העלפֿן אַ ביסל הצלחה און אויפֿריכטונג? נאָר קיין סך צו קלערן האָט ער אַצינד נישט קיין צײַט. ער מוז אַוועק גיין אין דאָרף און נאָך איידער ס׳נעמט טאָגן. אײַנגעהילט אין טלית און תּפֿילין טוט לייבע אַ דאַוון, שאָקלט אײַלנדיק די פּלייצע ווי אַ שאָטן אין טונקעלן ווינקל, וואַשט די הענט, דערנאָך קנײַפּט ער שוין פֿונעם שוואַרצן ברויט, קײַעט מיט זאַפּטיק האַרבער ציבעלע און דעם רעשט האַלב ברויט באַהאַלט ער אין טאָרבע אויף מיטצונעמען. פּלוצעם אָבער האָט אַ שניט געטאָן די נאַכטיקע שטילקייט עפּעס אַ נאָגנדיק פֿאַרדושעטער בהלה־געשריי: אײַ, געוואַ־לד, גזלנים... לייבע, ביסט דאָ. אײַ, אײַ, אײַ. געוואַלד, לייבע, אַנטלויף, מ׳וויל דער כאַפּן און דערהרגענען...

ס׳איז געווען דעם ווײַבס געשריי פֿונעם חלום. זי האָט זיך אויפֿגעכאַפּט מיט צעפֿלאָטערטן האַרץ און קרום אַנגערוקטער קופּקע אויפֿן טרעפֿ־געשווירענעם קאָפּ. די שלאָף־פֿאַרקלעפּטע אויגן האָבן אַ רגע פֿאַרנעפּלט און אומגלייביק געבלאָנדזשעט איבער דער שטוב־טונקלקייט.

ליבע האָט אַ צאָרנדיקן ברום געטאָן: — וואָס שרײַסטו עפּעס האָ? שפּרינצע, ווּעסט אויפוועקן די קינדער. זע נאָר ווי זי האָט זיך צעליאַרעמט, גלײַך מ'וויל איר קוילען די באָבע.

מיט שוועבנדיקע טריט און געשטרעקטע הענט, גלײַך זי וואָלט געוואַנדערט אין חלום, איז די ליבעבע פונעם בעט אַראָפּ, צוגעגאַנגען צום מאַן, און ווי בלינד גענומען אַרומטאַפּן זײַן פּלייצע, דאָס היטל, מיט די פינגער איבערן פּנים, און זי איז פּונקט אַזוי שוועבנדיק צוריק אַרײַן אין בעט, אויפגעזעצט זיך, די אויגן צעפינטלט מיט אָנשטרענג ווי צו דערמאָנען זיך דעם בייזן חלום, וואָס זי איז נאָך ווייטער געווען פאַרשפּינט אין זײַן פּחדיקן פּלאָנטער און וואָס דער סוף פון אים איז שוין געווען פאַרמעקט, כאָטש מ'פילט זײַן גאַנצקייט. דערנאָך האָט זי זיך שוין אין גאַנצן צעוועקט און נאָך אַ מאָל שווער אָפּגעקרעכצט: — זע נאָר, ליבע, דו ביסט עס גאָר, טפו... ס'זאָל נאָר אויסגיין צום גוטן. כ'האָב מיר נישט געוואַשן די הענט, הערסט דאָך, ס'האָט זיך מיר געחלומט אַ חלום, וואָס זאָל עד דיר דערציילן, אַ שרעקלעכער חלום.

די לאַנגע הערשעבע האָט עפּעס אַנגעקלאַפּט אין פענצטער און זי שרײַט, מ'זאָל איר לײַען די ניימאַשין. נאָך וואָס באַדאַרפט איר זי, שׂרה? כ'וויל פאַרקנעטן ברויט, מײַנע רינט, זאָגט זי. ווײַ איז מיר, זאָג עד, וואָס רעדט איר, גייט אײַך געזונטערהייט. אָבער די הערשעבע כאַפּט די מולטער און אַנטלויפט. לויף איך איר נאָך, און ס'פּלאָטערט מיר דאָס האַרץ צום אַרויסשפּרינגען. דערווײַל טו איך אַ קוק אויפן בוידעם... הענגט אויף אַ שטריק...

ליבע האָט איר גיך איבערגעשלאָגן די רייד, גלײַך ער וואָלט מורא געהאַט צו הערן דעם ווײַטן חלום ביזן סוף.

— זײַ שטיל, הערסטו שפּרינצע, נו, שאַ, זאָג עד. מ'פרעגט דער נישט.

ליבע האָט פײַנט געהאַט חלומות מיט ווײַבערישע מעשׂיות, מיט בוידעמס. ער האָט אָנגעטאָן דעם ראָק, פאַרגאַרטלט מיטן שטריקל, אָנגערוקט דאָס שעפּסענע היטל איבער די אויערן, גענומען דעם פּאַק אָנגעגרייטע פויערשע פּלאַשטשעס אויפן קאַרק, אוועקצוגיין אין דאָרף אַרײַן אָפּטראָגן די אַרבעט. פון דער טיר האָט זיך ליבע אומגעקוקט, מיט וואָרנדיקן זײַטיק אָנגעשטעלטן שווערן קאָפּ ווי צום שטויסן, טײַטלענדיק מיטן פינגער צום ווײַב:

— זאָלסט היטן... ווי דאָס אויג אין קאָפּ זאָלסטו זי אָפּהיטן, די מאַשין, הערסט, וואָס מען רעדט צו דיר, הע, שפּרינצע. זאָלסט נישט אַרײַנלאָזן אַ פרעמדן אין שטוב, געדענק.

די ייִדענע האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט. זײַנע רייד האָבן זיך געפּלאָנטערט אין איר צעשפּילטן דמיון, ווי שוואַרצע פייגל אין נעפּל־בלינדקייט. זי האָט דרימלדיק געברומט, פאַרטראָגן אין אַנדערע וועלטן:

— ווער מיר ניימאַשין, וואָס מיר ניימאַשין, וואָס הייסט עפּעס דאָס היטן. ס'וועט זי דיר עמעצער אויסכאַפּן און אויפעסן, צי וואָס? הערסטו, ליבע, אַז מענטשן זאָגן, אַז דו ביסט אַ משוגענער ייִד, מעג מען גלייבן.

אַ גאַנצן אין דער פרי הייַנט האָט די ליבעבע געפילט, ווי ס'פּלאַמען איר די אויערן פון עפּעס אַן אויפרעגונג, וואָס ליגט איר אין זינען, נאָר זי געדענקט נישט וואָס דאָס איז אַזוינס. ווי ס'מאַכט זיך אַ מאָל אַ וואָרט, וואָס ליגט אויף דער צונג און מ'קאָן דאָס נישט אַרויפברענגען אויף דער געדעכעניש. פאַרן אויג האָט עפּעס געפלאַטערט שוואַרץ ווי אַ שוועבנדיקע וואָראָנע און ס'האָט זיך איר געדאַכט, אַז די ליכטיקע זון אין דרויסן איז אַ ביסל שאָטנדיק פאַרטונקלט געוואָרן. די יונגע לייט זענען אין שטוב שוין נישט געווען מער און די ניימאַשין האָט שטילער געקלאַפּט, גלייַך זי וואָלט מורא געהאַט, אַז מ'זאָל זי דערהערן. די ליבעבע איז צוגעגאַנגען צו רחלען, געבויגן זיך איבערן מיידלשן קאָפּ און ווי אייַנגערוימט אַ סוד, געפרעגט אַ צעטראָגענע פון אומרו: וווּ איז ער, וווּ זענען זיי?

— ווער, מאַמע?

— הער נאָר, וווּ זענען זיי?

— ווער, מאַמע?

— נו, משה יאַנקל, די יונגען, נתן, נחום, סענדער, שייקע? קיינער איז נישטאָ?

— ווייס עד, מאַמע, זיי זענען אַהיים געגאַנגען, מסתמא עסן אָנבייַסן. וואָס דאַרפסטו זיי האָבן?

— גאָר נישט. כ'פרעג. כ'זאָג אייַך דעם אמת, קינדער, כ'דריי מיך אַרום, ווי אַ נעבכטיקע.

— ברוכל איז אויכעט נישטאָ אין דער היים. ווער ווייס, ווען דער טאַטע וועט אַהיים קומען פונעם דאָרף. ערשט ביי נאַכט מסתמא. איי ווי מיר. מ'איז אַליין אין שטוב.

די ליבעבע האָט זיך שטאַרק געחידושט וואָס מ'זעט פּלוצעם נישט קיין מענטש אין דרויסן, כאָטש זוך מיט אַ ליכט אַ לעבעדיקן נפש. ס'לויפט אַפילו נישט דורך קיין הונט. דוכט זיך, ערשט געווען אַ פולער דרויסן מיט ייִדן, מיט גויים, ס'קער שוין זייַן נאָך וואָרעמס. זונטיק ליגן זיך די גויים צו אַ ביסל שלאָפן אויפן פּעקאַליק. וואָס פעלט זיי דען, די זאַטע בעלי־גופים, קדחת מיט קרענק. זיי האָבן דען דעם ייִדנס דאגות מיט די צרות? ווער ווייסט, וווּ ליבע איז ערגעץ. אַז ס'טוט זיך דאָך אַלע מאָל אַ שפּיל אָפּ אַזוינע בייזע מהומות. מ'קאָן זיך דען באַוואָרענען? אָך אָך, ס'האָריץ אָבער האָט מיר געזאָגט, איך זאָל אים נישט לאָזן הייַנט אַוועקגיין פון דער היים. ביי דעם געדאַנק טוט איר טאַקע אַ טיאַכקע אין האַרצן. וואָרעם אַרייַנקומענדיק צוריק אין שטוב, זעט זי, ווי הינטער איר פּלייצע שטייט פּלוצעם די לאַנגע

הערשעכע מיטן קרומען מויל. די צעריסענע שאַל טוט אַנגערוקט אויפֿן געבויגענעם קאָפּ און דאָס פּאַראומערטע פּנים איז געווען שאַרף אויסגע־צויגן אין דער לענג, מיט פֿאַרשפּיצטער גאָמבע, ווי אַ האָרן, און אַנגעוואַקסן מיט גרינער אַרעמקייט ווי אײַזן מיט זשאַווער. די האַלב בלינדע אויגן האָבן קרימלעך און גערויטלט געזוכט עפּעס אויפֿן שטערן. און פֿונעם אײַנגע־פֿאַלענעם מויל אַן ציין איז דאָס קול אַרויסגעקומען קורץ און הייזעריק, מיט שרעקעוודיקן ווידערקלאַנג, ווי פֿון אַ פּוסטן בוידעם:

— נו וואָס הערט זיך עפּעס מיט דער ניימאַשין? איר ווילט זי פֿאַרקויפֿן? האַ? ס'קער זײַן אַ נייע, פּעבלט אין אויג, ווי אַ שטיק גאָלד, אַ מציאה פֿון אַ גנבֿ, וועדען, באַלײַטנס העלפּט יאַקאַש גאָט. הערט איר, שפּרינצע, ס'איז בעסער ווי אַ מעלקעדיקע קי, איאַ?

די ליבעכע האָט איר אַרויסגעשטעלט צוויי פֿײַגן הינטערן פּלייצע און פֿאַר־גנבֿעט דרײַ מאָל אויסגעשפּיגן:

— אַטפֿו, אַטפֿו, טפֿו. זאָגט כאָטש קיין עין־הרע, וואָסי שרה, איר ווילט געבן אַ גוט אויג? נו, גיט... גיט... בײַ אײַך איז ניט קיין מלאָכה. בײַ מיר זעט מען גליקן, מעך איז מען מקנא... ערגעץ אַנדערש ווערט מען צעזעצט פֿון ווילטאָג, זאָג עד גאַרנישט. האָטס נישט קיין מורא, שרה, כ'בין נאָך נישט געוואָרן קיין נגידית, הלוואַי פֿאַרדינט דאָס מײַן מאַן אַלע טאָג, וואָס ס'פּעלט מיר צו ראָטשילדס פֿאַרמעג.

— ווער גלײַכט זיך דען צו ראָטשילדן. הערט איר, שפּרינצע, כ'וואָלט מעך אַנידערגעזעצט אין מאַרק מיט אַ מולטער סחורה, אַ ביסל בענדלעך מיט טיכלעך, מיט קרעלן, מיט דיניע־קערלעך און ציבאַלעס, נאָר כ'האָב מורא, אַז די גוים וועלן צוכאַפּן — זאָגט שרה ווי מיט שיפֿן ווינק פֿון עפּעס אַ וויסטן סוד, אַזש דער ליבעכעס נאָז איז בלאָס געוואָרן ווי קאַלך.

— אַוואָסערע גוים? ווער ווערט עפּעס כאַפּן, וואָס קראַקעט איר ווי אַ וואָראָנע, זײַט זשע מוחל, וואָס איז שוין עפּעס נײַעס? ווײַ איז מיר, וואָס רעדט איר, שרה.

דער הערשעכעס קרומער בליק האָט נידעריקער געשפּיזלט אונטער דער אַנגערוקטער קאָפּשאַל מיט אַ טונקעלן גליווער, ווי אַ שאָטן:

— כ'וויס, עפּעס רעדט מען אין שטעטל. מ'קאָן דען וויסן, וואָס ס'וועט זיך טאָן. זיי ראַבעווען, די גוים... די זעלנער... שפּרינצע, לײַט מיר אַ האַלב ברייטל מיט אַ טאָפּ בולבעס. אפֿשר האָט איר אַ קוואָרט מעל צו באָרגן? האַ?

— יאַ, יאַ, נאָט אײַך, אָבי גייט אײַך, אָבי גייט אײַך אַהיים, שרה, געזונטער־הייט.

די ליבעכע גיט איר די שפּײַז אין פֿאַרטעך אַרײַן און שרה גייט און ווערט פּלוצעם נעלם פֿון דער שטוב גלײַך זי וואָלט אַרויסגעפֿלויגן דורכן קוימען.

אַז די ליבעבע איז ווידער אַרויסגעקומען אין דרויסן, האָט זי צוגעלייגט אַ האַנט, ווי אַ דאַשעק צום שטערן, און פינטלדיק מיט די אויגן האָט זי געזען, ווי אונטן ביים וועג, אין דער ווייטקייט צווישן די בלאָ געקאַלכטע ווענט פון צוויי יידישע שטיבער, גייען צוויי גויעצלעך מיט העק אויף די פּלייצעס, שפּאַרן זיך עפּעס, גלייך זיי וואָלטן זיך געקריגט, מיט דינע קוויטשיקע קולעכלעך, און הינטער זיי לויפט נאָך די טונקעלע געשטאַלט פון עפּעס אַ ייִד מיט צעשפּרייטע הענט, ווי אַ שוואַרצלעכער פויגל, מיט צענומענע פליגל, און ער שרייט מיט צאַרנדיק באַנומענעם הייזעריקן בייזער:

— געוואַ־אַלד, מענטשן, ראַטעוועט, רוויבע־ע־ערס. העי, גאָספּאָדאַרע, ניטס אָפּ ס'ביסל סחורה, גיטס אָפּ, רוצחים, וואָס ראַבעוועט איר מיין שטוב. די ליבעבע האָט נישט געקאָנט דערקענען, נישט דעם ייִד און נישט דאָס קול זיינס. זי האָט אָבער גיך אַראָפּגעכאַפּט ס'גרעט פון פּלויט, אַ רייד טוענדיק צו זיך אַליין: — אָט האָסטו דיר אַ נייע צרה, וואָס איז דאָס עפּעס געוואָרן אין מיטן העלן טאָג? — אַז זי האָט באַלד אין שטוב דער־ציילט די טעכטער, וואָס זי האָט געזען אין דרויסן, האָט מען איר נישט געוואָלט גלייבן.

— ווייסעך וואָס, מאַמע, דיינע נייעס. ס'האָט זיך דיר געקערט עפּעס חלומען, — האָט געזאָגט רבקה. — ס'איז אַזאַ שיינער טאָג, אַז ס'גלוסט זיך מיר טאַנצן — מאַכט די ייִנגערע, רחל, מיט חנעוודיק צעוויגטע אַקסלען. אין אוונט וועט זי גיין צו דער סראַל־עליכע אין שטוב טאַנצן מיט די ייִנגלעך און מיידלעך וואָס קומען זיך דאָרט צונויף פאַרברענגען — זאָגט זי מיט צעשמייכלטן גלאַנץ אין איר ליכטיקן בליק, אַזש דער מאַמען ווערט עפּעס פריקרע.

— פרעגט מיך בחרם, קינדער, וואָס ס'טוט זיך מיט מיר. די הערשעבע האָט עפּעס אָנגעשפּראָכן אַ צרה. כ'זאָג אייך, דאָס איז אַ ייִדענע, גאָט זאָל מעך נישט שטראָפן פאַר די רייד... עפּעס אַ ציגיינערין צי אַ מכשפה, נישט דאָ געדאַכט...

און די ליבעבע איז שטיין געבליבן מיט די אויגן צו דער סטעליע, גלייך זי וואָלט זיך געוואָלט דערמאַנען, צי די לאַנגע הערשעבע איז טאַקע געווען דאָ ערשט נאָר וואָס אין שטוב, צי זי האָט זי געזען אין דמיון. זי פילט, אַז זי רעדט, נאָר זי הערט נישט אירע אייגענע רייד. אויגן אויסגעגלאָצטע קוקן זי אָן מיט שרעק, ווי אַ דולע.

וואָרעם ס'הילכט און ס'קראַכט הינטער די ווענט, ווי דאָס קנאַקן פון אַ פלוצעמדיקער שׂרפה: ט־ר־אַ־ד, טראַד ט־ר־ר־ר־אַד.

די ליבעבע טוט אַ וואָרף ביידע הענט אין דער לופטן מיט אַ בהלהדיקן שרעקגעשריי:

— זייט נאָר שטיל, קינדער, געוואַלד, הערט נאָר, מען שיסט. נו, נו, אַ שיינע מעשה, גאַטעניו אי־עד נעם חלשן און דאָ איז דער טאַטע נישטאָ אין

דער היים. וווּ איז ער ערגעץ אַוועקגעגאַנגען? אײַ, ליבע, ווײ איז מיר. קינדער וואָס טוט מען, וווּ גייט מען און וווּ לויפֿט מען? — זי האָט אַ קראַץ געטאָן מיט אַ פֿינגער, אין צרהדיקן באַדרענג, אונטער דער געקעסטל־טער קאָפּ־פֿאַטשיילע און אַנגעשטעלט אַ שאַרף האָרכנדיק אויער אין דער טויב פֿאַרטיפֿטער שטילקייט אַרײַן. וואָס איז באַלד ווי אַ באָרג צעזעצט געוואָרן מיט אַ הילכעדיקן שיסן, און דער לעצטער טראַך האָט ווי אַ דונער אויפֿגעריסן די טיר און ס'איז אַרײַנגעפֿאַלן אַ פֿרעמדער מענטש אין שטוב. ס'איז געווען אַ גוי, אַן אָפּגעריסענער, מיט שמאַטעס אויף די פֿיס, אין אַ צעדרייט היטל אַן אַ דנאָ אויפֿן שפּיץ גרויסן, האָריק באַוואַקסענעם קאָפּ, ווי אַ שעפּס. עפּעס אַ האַלדריגע אַפּנים, אַ פֿרעמדער זעלנער מיט אַ צעפּלאַטשטשטער נאָז, ווי אַ קנעפּל. ער איז שטיין געבליבן פֿאַרוווּנדערט אין מיטן שטוב, מיט צעשפּרייטע פֿינגער און קרום צעעפֿנטן מויל, ווי בײַ אַ חסר־דעה, גלײַך ער האָט גאָר נישט אין זין צו טאָן עפּעס שלעכטס, נאָר ער שרעקט זיך, אַז מ'זאָל אים נישט אַרויסוואַרפֿן. פּלוצעם אָבער האָט ער מבֿינותדיק אַ וואָרף געטאָן אַן אייגל צו דער ניימאַשין, גלײַך ער וואָלט זי מיטן בליק געוואָלט אונטערהייבן און אָפּוועגן צי זי איז נישט שווער און צי ער וועט זי קאָנען דערטראָגן. די ליבעכע האָט דערזען דעם סכּנותדיקן בליק און זי האָט אַ בראַך געטאָן מיט די הענט:

— אוי, ווײ איז מיר נישט געשען, עפּעס אַן אַנשיקעניש, אַ שׂטן, גאָט זאָל אָפּהיטן וואָס וויל ער דאָ. ווער איז דער כּלבֿ, האַ? זאָג נאָר, דו גוטער מענטש, פֿון וואַנען ביסטו? וווּ גייסטו, וואָס טוסטו? ביסט נישט קיין היגער, איאָ? מענגסט ווערן די כּפּרה.

ווי דער גוי האָט דערשפּירט, אַז ס'איז נישטאָ קיין מאַנצביל אין שטוב, האָבן זיך זײַנע אויגן ווי שפּינען פֿאַרוועבט מיט צעכעסטע בלאָ־בלוטיקע אָדערלעך, גלײַך ער וואָלט זיך אַ בייזער טאָן: וואָס איז דאָס עפּעס פֿאַר אַ באַלעבאָס, וואָס גייט אַוועק אין אַזאַ טאָג פֿון דער היים און לאָזט איבער אַ שטוב אויף הפֿקר? אַ שיינער באַלעבאָס...

און ער האָט אַ זאָג געטאָן מיט אַ פּויעריש קוויטשיקן ביטרע קולעכל און מיט אונטערטעניקן געבעט:

— אָט, אָט, מענטשן גוטע... איך לויף שוין אַרום טעג מיט נעכט און קיינער וויל מיך נישט אַרײַנלאָזן אין ערגעץ איבערנעכטיקן, כ'בין דערפֿרוירן ווי אַ הונט, שלאָפֿן וויל זיך, שלאָפֿן. איאַקזשע... דאָס געלט גיט אַהער, ייִדן... דאָס גאַנצע געלט... ס'איז אונדזער מלוכה הײַנט... אַרויס פֿון אונדזער לאַנד... אַלע ייִדן וועט מען אויסקוילען... אַנעבײ שלאַק טראַפֿי, — טוט ער אַ בייזן שפּײַ און אַ רוצחישן הייב אַ געבײַלטן קוליק.

ער איז געשטאַנען אַ פֿאַרשמירטער מיט בלאָטע ווי אַרויסגעקראָכן פֿון אַ זומפּ, שאַטנדיק, האַלב פֿאַרטונקלט, אָפּגעשליסן און אָפּגעריסן און צעקנאָ־דערט ווי אַ צעפּוילטער בוימוואָרצל. פֿון די לעבער פֿון זײַן צעפּליקטן

זעלנערראָק מיט די פֿאַרזשאַווערטע מעשענע קנעפּ האָבן זיך געשוואַרצט שטיקער פֿון זײַן נאַקעט לײַב, וואָס איז געווען האַריק אַנגעוואַקסן, ווי די פֿעל פֿון אַ חיה, און צעריסן מיט מכות ווי בײַ אַ מצורע. אויפֿן קורצן שטערן איז געווען אויסגעשפּיצט אַ גרויסע בלאָע גוליע ווי אַ האָרן און אויפֿן אָרט פֿון די אויערן האָבן זיך געריטלט שטיקלעך אַנגעדראָלן ווילדפֿלייש, ווי צוגענייט מיט ווײַסע פֿעדעמשטעך. צוויי לאַנגע ציין, נאַקעטע ווי העק, איינער פֿון אויבן און איינער פֿון אונטן, זענען געווען שאַרף פֿאַרביסן, ווי בײַ אַ שאַרבן, אונטער די דינע בייז צעקרימטע ליפּן. די שמאָלע האַריקע אויגן זענען געווען איינס קלענער פֿון אַנדערן, זײַטיק שיף פֿאַרשפּיצט, אַן ברעמען און מיט אַ טעמפּ פֿאַרגליווערטן בליק, האַרט ווי אײַזן. איין האַנט איז בײַ אים געווען אויסגעדרייט ווי אַ פֿאַרדאַרטער צווײַג און ער האָט געהונקען אויף ביידע פֿיס.

די לייבעבע מיט ביידע טעכטער האָבן אים באַלד געגומען שלעפּן און שטופּן צו דער טיר. נאָר זיי האָבן נישט געקאָנט אים רירן פֿונעם אָרט, ווי אַ שווערן קלאָץ.

— מאַמע, זע נאָר, דאָס איז דאָך עפּעס נישט קיין מענטש, נאָר אַ שד — האָט רבֿקה דערשראָקן אַ זאָג געטאָן. רחל האָט נישט געקאָנט גובֿר זײַן איר זאָפּטיקן געלעכטער:

— עפּעס אַן אַנשיקעניש, אַזוי ווי אַרויסגעשפּרונגען פֿון אַ ווייסטן חלום, גלײַך צו אונדז אין שטוב אַרײַן. מאַמע, הערסט, נעם ס׳האַנטעך און די זײַף און שפּרעך אָפּ אויף אַ גוט אויג, וועסטו פֿאַרטרײַבן דעם רוח.

נאָר די לייבעבע האָט אַ ביטערן זיפֿץ געטאָן:

— אוי ווי און וויינד. ס׳איז מיר נישט גוט, קינדער, וואָס טוט מען דאָ מיט דעם גזלן? זי האָט זיך גענעענט פּאַוואָליע צו דעם פֿרעמדן, צוגערוקט דעם קאָפּ נאָענט צו זײַן פּרצוף און שאַרף געמאָסטן אים מיט איר וואָרנדיקן בליק. ס׳איז געווען גרין אויסגעצערט און ווי בלוטיק אָפּגעשונדן דער פּרצוף, באַוואַקסן מיט האַרטע, שוואַרצע האָר־שטעכערס, ווי מיט דראָט.

— עסן ווילסטו? אַ? פֿרעסן ברויט, ברויט... שלאָפֿן איז דאָ נישטאָ וווּ, גיי דיר צו דײַנע, צו די גוים. בײַ זיי איז דאָ היי אויפֿן בוידעם. ס׳איז דאָרט וואַרעם. זי האָט אים געוויזן מיט אַ פֿינגער, ווי מ׳פּאַקט ברויט אין מויל אַרײַן. ער האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ אויף יאָ, און זי האָט מיטן גרויסן מעסער אַ שנײַד געטאָן אַ רעפֿט ברויט, געשטופּט דאָס דעם גוי אונטער דער נאָז, געווונקען מיט לײַטזעליקן רחמנות:

— נאַ, נאַדיר, נעם צו ס׳שטיק ברויט און פֿרעס דער אָן, וועסטו זיך מחיה זײַן. ביסט אוודאי גוט הונגעריק, איאָ, ווי אַ הונט? וויפֿל טעג האָסטו שוין נישט געפֿרעסן?

אַך, אַך, אַך, איז הײַנט אַ וועלט מיט מענטשן, אַן איבערקערעניש געקומען — און זי האָט אַ פֿאַכע געטאָן מיטן מעסער נאָענט אים אין פּנים אַרײַן, מיטן

שפּיץ צום גאָרגל. ער האָט צוויי בײם געטאָן, געקײַעט מיט פולע באַקן, און גלײַך ער וואָלט נישט געהאַט קיין צײַט און דאָס עסן אָפּגעלייגט אויף שפּעטער, האָט ער דאָס איבעריקע שטיק ברויט אַרײַנגעשטעקט אין קעשענע און גענומען זיך רוקן נעענטער אין פאַרטונקלטן ווינקל, ווי אַ סכּנותדיקער שאָטן. צום סוף האָט ער אַרויפגעלייגט אַ שוואַרץ אויסגעקרימטע האַנט אויפן שײַנעם גאָלד באַצירטן קעפּל פון דער נײַמאַשין, ווי מיט דער בייזער כּוונה אַראָפּצודרייען דאָס.

די מיידלעך האָבן זיך געפלײַסט נישט אומצוקוקן, זיי האָבן געשטעפּט ווײַטער, מיט בלייך געוואָרענע פּנימער און געבויגענע קעפּ, ווי אַנגעברייט צו דער יידישער צרה פון דור־דורות. מיט געהויקערטער פּלייצע, ווי בײַ אַ קאַץ, גרייט אַ שפּרונג צו טאָן, האָט די לייבעכע זיך אַ שאָר געטאָן אין דער מיטן:

— הע... דו, וואָס ווילסטו טאָן, אַ? דו חזירישע מאָרדע. כ'האָב דיר געגעבן ברויט גענוג, גיי, גיי. גוטער מענטש, וואָס ווילסטו נאָך? מיר זענען אַליין אָרעמע לײַט, וואָס טויג דיר דאָ צו ראַבעווען, האַ? — זי האָט געפאָכעט מיט ביידע געבײַלטע פויסטן אונטער די אויגן. אירע בלאָע ליפּן האָבן געציטערט און די בלייכע באַקן זענען שוואַרץ געוואָרן פון באַדרענג:

— אַוועק, אַוועק, פאַרנעם דיך פון האַנטן, דו רוח.

אַ רגע האָט אין שטוב אַ פּלייץ געטאָן אַ שווערע שטומקייט ווי אַן אָנגע־טראָגענע בלײַערנע כמאַרע, וואָס האָט פאַרשלונגען די וועלט. דערנאָך האָט זיך דער גוי אַ ריס געטאָן און אָפּגעשטויסן די יידענע מיטן אַקסל. זײַן אָפּגעשוונדענער פּרצוף האָט זיך פאַרקרימט מיט ווײַט צעשפּרייטע נאָז־לעכער, באַגלײַך ער האָט ערשט נאָר וואָס געטאָן אַ געשמאַקן שמעק טאַבאַק, ער וויל ניסן און ס'קומט נישט.

— שלאָפן... כ'וויל שלאָפן, — האָט ער געברומט אַז אַ סוף און זײַן קאָפּ האָט זיך אַ וואָרף געטאָן מיט שווערקייט, ווי אַ שטיין אויף דער ברוסט, נאָר פון די שמאָלע אויגן־שפּעלטלעך האָט באַדאַכטיק געלאָקערט די רציחה.

— טאַקע? — האָט אים די לייבעכע געענטפערט מיט אַ הייזעריקלעך שטילן קול, גלײַך זי וואָלט פּלוצעם זייער רויִק געוואָרן:

— אַט זעט נאָר אַ מעשה, כע־כע־כע, ס'וועט זײַן דאָ פרייליך, איי דו כּלב, וואָס זשע זאָגסטו עפּעס גוטס? ווילסט שלאָפן? האַ? ווילסט מיר פאַר־דרייען אַ ספּאָדעק? כ'וועל דיר באַלד ווײַזן. די האַק, וווּ איז ערגעץ די האַק? נאַ דיר גאָר אַזוינס, צו מיר קומען רויבן, אַז אַ ווײַסטער, אַ פינצטערער...

זי האָט געבײַטלט חלומות און גענומען זיך דרייען גיך, אַהין און אַהער זוכן די האַק, די פאַטשיילע קרום אָנגערוקט אויף אַ האַלבן פּנים, אַז מען האָט אַרויסגעזען די ווײַסלעכע טרעפּ אויפן געשווירענעם קאָפּ, אַ שטייגער ווי זי וואָלט געזוכט דעם בעזים אויסצוקערן די שטוב. רחל האָט איר

צורעכט געמאַכט די פּאַטשיילע, געהאָלפן זוכן און בעת דעם האָט זי אַ קיצלדיקן לאַד געטאָן, צוהאַלטנדיק דאָס מויל מיט דער האַנט צו פאַרדושען דאָס זיך שטויסנדיקע געלעכטער אויס מורא פאַר דער מאַמען. דער גוי האָט געשטרעקט די הענט אַרומצונעמען דאָס מיידל. זי האָט אים אָפּגע־שטויסן מיטן אָקסל, מיט אַזאַ זעץ אַז ער איז געפאַלן צו דער וואַנט. מיט אַ האַלב אייגל האָט ער עפּעס ווי דערשראָקן און פאַרדעכטיק געקוקט, דאָ צו דער טיר, דאָ צו דער יידענע, וואָס זי זוכט די האַק. וואָס טוט זיך עפּעס דאָ אַזוינס? אַ? מ'וויל אים הרגענען? ס'האָט זיך אים שטאַרק פאַרגלוסט אַ קראַץ צו טאָן מיטן פינגער אונטערן היטל, אין די פאַרפּאַפּטע האָרקודלעס, כּדי זיך מיישבֿ צו זיין, צי ער זאָל אַנטלויפן, צי שטיין בלייבן דאָ און וואַרטן ביז די יידענע וועט געפינען די האַק. פּלוצעם, אָבער, איז די לייבעכע פאַרשטאַרט געבליבן מיט אַן אָנגעשטעלטן אויער, גלייך זי וואָלט זיך עפּעס צוגעהערט צו פרעמדע טריט, וואָס קומען צו גאַסט. איר פאַרחושכטע פּנים איז געוואָרן געלער און צעקנייטשטער, ווי צעקנאָטן לײם. זי האָט אַ בהלהדיקן לויף געטאָן צו דער טיר, געעפנט אַ שפּאַרע און אַרויסגעשטרעקט די שפּיץ בלייכע נאָז צום דרויסן:

— אײַ ווי מיר, ס'גייען זעלנער מיט ביקסן. געוואַלד, קינדער, באַהאַלט אײַך גיכער, גאָטעניו. נו, מיידן, אויפן בוידעם. — און זי האָט גיך פאַרריגלט די דרויסנטיר, מיט פאַרהאַקטן אָטעם פון שרעק.

מען האָט געהערט לויפנדיקע טריט פון אַרום די ווענט. ווי אַ ווערבלווינט האָט דער קלאַפּ פון אָט די לויפנדיקע טריט אַ פאַרכאַפּ געטאָן די צוויי מיידן אין שטום פאַרצאַפּלטן שרעקגעיעג. זייערע שוואַרצע אויגן האָבן געציטערט ווי געכאַפּטע פליגן. זייערע לייבער האָבן אַ רגע געהיפּט אויף איין אָרט מיט דערשטיקטן אַנגסטאָטעם אין די העלדזער, ווי פלאַטערדיקע הינער, ווען זיי דערפילן דעם שוועבנדיקן יאַסטרעב אין דער לופטן. זיי האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אין טונקעלן פאַדערהייזל, קריכנדיק אויף דעם צעקרימטן בוידעם-לייטער, וואָס עס האָבן אין אים געפעלט טרעפּלעך, ווי אַ מויל מיט אויסגעשלאָגענע ציינער. זיי האָבן זיך געדראַפּעט איינע אונטער דער אַנדערער, די מאַמע מיט די טעכטער, מיט סכּנה־אײַלעניש אין די הענט, און האָבן זיך באַלד פאַרשטופּט אין פינצטערן בוידעם־ווינקל, באַהאַלטנדיק דאָרט די ווײַבערישע צניעות פאַרן גזלנישן ליכט פון לויטערן טאָג.

ס'איז קיינער נישט געקומען. די שטילקייט האָט שוואַרץ געגליווערט, ווי אַ נעדיכטע בלאָטע. אין שטוב האָט אונטערן אויוון געפּײַפט די גריל. און אַז די לייבעכע איז אַראָפּגעקראָכן פון בוידעם און געעפנט די טיר האָט איר אַ ריס געטאָן אין האַרץ. די מאַשין איז נישט געווען. זי האָט אַ בראָך געטאָן די הענט און ס'האָט אַ גרויל געטאָן איר שווערער, הייזעריקער זיפץ:

— אוי, אַז ווינד און וויי.

איר קרום פאַרצערט מויל האָט זיך צעעפנט, גלייך ווי זי וואָלט געוואָלט שרײַען און זי קאָן נישט. ווי אין חלום האָט זיך דאָס קול געוואָרגן אין

צוגעשנירטן האַלדז און ס'איז נישט אַרויסגעקומען. זי האָט אַ לויף געטאָן אין דרויסן. פאַרנעפּלטע פון שרעק, האָבן געגלישטערט די אויגן איבער דעם זוניק ווייסן שנייבלענד, פון אונטן אַרויף, דורך די שוואַרצע פליטערלעך, וואָס האָבן זיך געשיט פאַר איר קורצן בליק. ווי דורך אַ געדיכטער זיפּ, האָט זי געזען, ווי דאָרט, אין דער ווײַטקייט, אויפן וועג, שפּאַנט אין גיכן גאַנג דער גוי אין צעפּליקטן זעלנער־מאַנטל. דער זעלביקער, וואָס איז ערשט נאָר וואָס געווען ביי איר אין שטוב, און ער טראָגט אויפן קאַרק די ניי־מאַשין. זי האָט גיך אַהין אַ לויף געטאָן מיט פאַרכאַפּטן אָטעם, און עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז זי באַדאַרף נאָר אַ רוף טאָן, און דער גוי וועט זיך אומקערן, באַגלייך ער האָט עפּעס דורך אַ טעות גענומען אַ פאַרביטענע זאַך פון זיין רעה וועגן און ער וועט זי באַלד אָפּגעבן. די לייבעבע האָט אויסגעשטרעקט ביידע ווי רחמים בעטנדיקע אָרעמס אַהין צו דער ווײַטקייט. זי איז שטיין געבליבן, אָפּגעגאָסן פון זונבליאַסק, און מיט צער אין קול האָט זי אַ געשריי געטאָן:

— הער נאָר, דו באַלעבאָס־לעבן, וווּ גייסטו? קום נאָר אַהער, כ'וועל דיר באַצאָלן, גיב אָפּ די ניימאַשין, דו גזלן.

אָבער דער גוי האָט זיך נישט אומגעקוקט. ער איז פאַרשוועבט געוואָרן ווי אַ שוואַרצע וואָראָנע אין עק בלאָס בלאָען הימל, דאָרט אין אַ טונקעלער קופּע, צווישן זעלנער און שליטנס, וואָס האָבן זיך געשטויסן, געלאָפן און זיך ווידער צונויפגעביילט, ווי אַ צעטריבענע טשערעדע. אַז די לייבעבע איז אַהין אָנגעקומען איז דאָרט קיינער נישט געווען. דאָס אָרט איז געווען ליידיק און זייטיק האָט שטיל געדרימלט דער שניי־פאַרשיטער צווינטער מיט די שרעקיק אָנגעשטעלטע צלמים אויף די גוייִשע קברים. זי איז אַראָפּ הינטערן בערגל, גענומען שוואַך זינקען מיט די מאַנצבילישע שטיוול אין ווייכע קופּעס שניי און פּלוצעם אויסגעקומען צום בית־עולם מיט די אָנגע־בויגענע מצבות ווי יידן מיט געהויקערטע פּלייצעס.

— נו, גאַטעניו, וואָס זשע קלערסטו דיר, האַ? שטראָף, שטראָף — האָט די לייבעבע אַ זאָג געטאָן, ווי פאַרלוירן אין איר שווערן ברא̇ד.

זי האָט זיך אומגעקערט אַהיים, פאַרזונקען אין טרויער און ווייטיק, ווי נאָך אַ לוויה, מיט אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ נידעריק צו דער ערד.

שטום און קאַלט האָט טאַקע אין שטוב געפּוסטעוועט דאָס ליידיקע אָרט אין ווינקל, וווּ עס איז פריִער געשטאַנען די ניימאַשין, ווי דאָס געלעגער פון אַ אוועקגענומענעם מת. די שטוב־אָרעמקייט האָט זיך אָצינד ווײַטער אַרויס־געשיילט אין דער שאַרפער גראַלעכער ליכטיקייט. אויפן צעוואָרפענעם בעטל איז געשטאַנען אַ שוואַרצער זאַק, אָנגעפּילט מיט האַרטע טלומיקעס, תּמיד אַן אָנגעבריי׳טער, ווי צום אַנטלויפן. דער זילבערדיקער זונסנאָפּ פון צעקרימטן פענצטער האָט פּלוצעם באַשטראַלט אויף דער וואַנט, ווי אַן אָפּגעדעקטע חרפה, אַ פאַרטריקנטן בלוטפלעק מיט פּעדערן, ווי עפּעס אַן אַלטע צרה מקדמונים.

די ייִדענע האָט שטיל געיאָמערט, פֿון געוווינהייט שוין אַ טרערן, בלויז מיט נאָגנדיקן תּחינה־ניגון, וויגנדיק דעם קאָפּ אַהין און אַהער. זי האָט גערופֿן אין טונקעלן פֿירהויז:

— קינדער, קומטס נאָר אַהער. איר מעגט שוין אַראָפּקריכן פֿונעם בוידעם. שוין. ס'איז נאָכן טראַסק.

מיט אַפֿענע מײַלער און טרערן־פֿאַרגאָסענע אויגן, זענען די מיידן שטיין געבליבן פֿאַרגאַפֿטע ווי אַראָפּגעפֿאַלענע פֿון הימל. זיי האָבן געהויקערט די קעפּ אין די אַקסלען. אַ פֿאַרבאַקענע בענקשאַפֿט צו דער פֿריילעכער אַרבעט האָט שאַרף גענאָגט אין האַרץ. אַ טרויעריקע באַנגקייט צו דער פֿאַרשטערטער גדולה פֿונעם שיינעם זוניקן טאָג, וואָס ס'האָט אין אים אומווערדיק גע־טונקלט דער בראָד פֿון דער געראַבעוועטער ניימאַשין, ווי אַ מכּה אויפֿן שטערן. זיי האָבן פֿאַרשעמט געביטערט:

— מאַמע, אוי שלעכט, מאַמע. אוי, אַ גרויסער שאָדן.

— וואָדען, ס'איז גוט? ס'זאָל אַזוי גוט זײַן די שונאים אין די גדערעם. גאַטעניו.

די קאָפּ־פֿאַטשיילעס צעפֿלאַכטן, ברעכנדיק די הענט, ווי צו אַ גוסס, זענען געקומען צו לויפֿן די מנחמקע און זלאַטע די אַלמנה, דער לייבעכעס שוועס־טער. זיי האָבן אונטערגעטאַנצט אויף איין אָרט, ווי צום שפּרינגען קדוש, געוואָרפֿן אַ פֿרומען בליק צו דער סטעליע און געטרייסט:

— נו, שאַ, נו, מילא, לאָז זײַן דער בראָד פֿאַר אַן אַנדערן בראָד. אַבי גאָט האָט אָפּגעהיט די קינדער פֿון אַן אומגליק. דאָס איז עפּעס מער ווערט, צי נישט?

די לייבעכע האָט זיך אָבער נישט געלאָזט טרייסטן:

— אוודאי, דיר איז גוט צו ריידן, לאה, וואָדען, בײַ לײַטנס האָט מען מזל, ס'האָט, חלילה, גאָרנישט געשאַדט בײַ אײַך. נו, זאָג זשע אַליין, וואָס וועלן מיר טאָן אַצינד, הא? פֿון וואַנען וועט מען לעבן? וואָס וועט זי זאָגן דעם מאַן אַז ער וועט אַהיים קומען? ער וועט זייער בייז ווערן, לייבע. ער וועט אַ הוקע טאָן אַז די ווענט וועלן ציטערן. ער וועט אײַנלייגן די וועלט, לייבע.

טרוקן פֿײַער האָט געשפּריצט פֿון אירע פֿאַרצערטע אויגן, ווי פֿון ברענענדיקע שפּענער. ווי די לײַד פֿון די גאָט־געפּרוּווטע האָט געריזלט די קלאָג פֿון אירע בלאַ בלייכע צעקרימטע לעפֿצן:

— אַצינד קומט מען, נאָכן אומגליק? פֿאַר וואָס איז מען פֿרִיער נישט געלאָפֿן ראַטעווען? געוואַלד, ס'זאָל כאָטש עמעצער געווען זײַן אין שטוב, אַכטונג געבן אויפֿן גוי. לאה, זלאַטע, ווּ זייט איר געווען פֿרִיער אַ ביסל, געוואַלד געשריגן, הערט איר, דער רוח האָט מיך אָנגעטראָגן אַרויפֿצולויפֿן אויף אַ מינוטקעלע אויפֿן בוידעם זיך באַהאַלטן. איין מינוט און שוין, די קלאָג איז פֿאַרטיק.

די מנחמקע האט אבער נישט פארשטאנען די גאנצע מעשה. ווער גוי, וואס גוי, ווי קומט עפעס א פרעמדער גוי? מען נעמט א שטעקן און מען טרייבט אים ארויס, דעם כלב, צו אלדי רוחות. אזוינע געזונטע מיידן, זענען זיי חולה געוועז זיך א ריר צו טאן? ווער האט עפעס מורא דארט פאר א גוי א גנב, א האלעדריגע? מען צעברעכט אים די ביינער און שוין — יאמערט שפרינצע.

— מען דרייט אים אויס א פוס — שרייט זלאטע.

— וואס רעדסטו, לאה, מ'האט דאך געשאסן. זעלנער זענען געלאפן... ביסט, אפנים, נישט געוועז הי?

אז די מנחמקע האט אבער פארט נישט געהערט שיסן און נישט געזען קיין זעלנער לויפן... זי איז געשטאנען און געקנעטן ברויט, הערט זי פלוצעם א געשריי. אז אלע צרות טרעפן זיך נאר דא. אטפו צו מיינע שונאימס קעפ.

די לייבעבע האט צענומען די הענט מיט שווערן צער:

— וואס זשע זאל עך טאן, אז גאט האט מיר אפגעטאן א שפיצל, הא? פרעג אים נאר, א שטיינער, פאר וואס, פאר ווען? מיט וואס האב איך דאס אזוינס פארזינדיקט?... אט־א טו נאר א קוק, לאה, ר'האט דאך מיר ארויסגענומען ס'חיות מיטן לעבן. אזוי טוט מען? מען צעברעכט ארעמע לייט?

די מנחמקע האט איר גיך צוגעהאלטן ס'מויל מיט דער האנט, פארכאפט פון פארכטיקן שרעק, וואס האט פארשניטן ס'חיות:

— שא, שא, אוי ווי איז מיר נישט געשען, זינדיק נישט מיט די רייד, געוואלד גזלנטע, וואס טוסטו? מע טאר נישט לעסטערן גאט.

די לייבעבע האט פארציטערט אפגעווישט די ליפן מיט דער זשמעניע, באגלייך זי וואלט געוואלט רייניקן ס'מויל פון די זינדיקע רייד. זי האט שטיל גע־שושקעט ווי מיט אן אומהיימלעכן סוד:

— לאמיך זשע אייך דערציילן, לאה, זלאטע, — איר הערט, דאס איז איר שטיקל ארבעט. די לאנגע הערשעבע, די שדרעבע, עד וואלט געקאנט גיין אין שול אריין און אז זי האט מיר אפגעטאן א כישוף. הערסטו, לאה, ס'האט זיך מיר די נאכט געחלומט א חלום, וואס זאל עד דיר זאגן, א וויסטער חלום, כ'געדענק אבער נישט דעם שפיץ.

— נו, זעסטו שוין, וואס זשע ווילסטו? דאנק זשע גאט פאר דערפאר — מאכט לאה פרום, — ווער ווייסט, וואס ס'איז חלילה געוועז אנגעצייכנט. לאז זיין אן אפקומעניש. מ'שמועסט אין שטאט, אז דיין לייבע האט עפעס אויף זיך א ביטער פעקל מיט אן עלטסטן. ווען מען כאפט אים, נו... — אלעמאי האב עך געהערט דערציילן אז לייבע האט אנומלט געממיתט אן עלטסטן ערגעץ אין פעלד. הע, ס'מעג אים טאקע אריין א געזונט אין די הענט, לייבען, זאגט זלאטע מיט אן אויפגעהויבענעם קאפ פון נקמה. און

לאה נעמט דערציילן איר שוועסטער שפרינצע, די מעשה פון איר חלום. ס'האט זיך איר געחלומט, אז עפעס א גויעצל, א גנב, האט ביי איר צוגע־גנבעט די שאל. איז זי געלאפן אומעטום און געזוכט און געזוכט. ס'איז איר שיר נישט ארויס דאס הארץ פון פלאטערניש. פלוצעם טוט זי א קוק אהא, ס'איז דא די שאל.

— טאקע? נו, לאה, ווו האסטו זי געפונען? — פרעגט זלאטע זייער פארוונדערט.

— ווו מיינסטו איז זי געווען? כ'בין זי געגאנגען אנגעטאן אויפן קאפ. כ'זאג דיר, אזא גדולה. כ'האב שוין געלאכט פונעם חלום.

און די ווייבער דערציילן זיך מיט סודותדיק אויסגעצויגענע פנימער די חלומות מיט די טונקל פארהוילענע צייכנס. זיי האבן זיך גוט אויסגעטענהט מיט גאט, געמאנט יושר און קנייפנדיק די באקן פון אימה, געזוכט א תירוץ פאר שפרינצעס מאנס ווענן: וואס וועט ער עפעס זאגן, לייבע, אז ער וועט אהיים קומען? מיט איין אויג א גרוים וועט ער געבן א קורצן קוק צום לינדיקן ווינקל, און מיטן אנדערן, שמאל פארצוואנגט, וועט ער לאנג, לאנג מעסטן ס'ווייב פון אונטן ארויף, בעת דער לענגלעכער קנייטש אויפן שטערן וועט ווי א פיאווקע געשוואלן ווערן מיט א פינצטערן צארן, ביז ס'וועט גרימיק א ברום טאן פון זיין שווארצער בארד:

— וואס איז דאס? — ווו איז די מאשין? הא? זאג, רעד...

און באגלייך די לייבעצע וואלט זיך שוין נישט געקאנט דערוואַרטן אויף דער צרה פונעם מאנס אהיים קומען, און זי וואלט וועלן אים א רוף טאן, אז זי זאל שוין וואס גיכער איבערקומען דעם פארדינטן פסק, האט זי ווידער א לויף געטאן אין זון־פארפלייצטן דרויסן ארוים מיט געשטרעקטע הענט, וואס עס האט פון זיי געפלאטערט דער נאגנדיקער ניגון פון קברים־רייסן: — אי לייבע, לייבע, ווו ביסטו ערגעץ, מיינע שונאים אין דער ערד מיטן קאפ, וועסט שוין טרעפן א שיינע שטוב, לייבע, קום נאר אהיים, גי—כער. מ'איז שוין אפגעקוילעט.

און ווידער האט זיך דער לייבעצע אויסגעדאכט, אז זי זעט גיין ווי א שווארצן שאטן אויף דער שנייוווייסקייט דעם גוי מיט דער ניימאשין אויפן קארק, דארט אונטערן בארג־שיפוע צווישן די דארע, אפגעזילבערטעביימער, ווי ער פארשווינדט און באוויזט זיך ווידער, און אונטער זיין קאפ פלאמט אין דער זון א שטיק גאלד. זי איז אריינגעלאפן אין פאדער־הייזל און געשריגן דארט מיט באנומענע קולות: — געוואלד, קינדער, מענטשן, קומטס, ר'איז דא, כאפט אים, ראטעוועט. לויפט, לויפט גיכער, אהער.

די ווייבער זענען זיך צונויפגעלאפן, אין צעפליקטע טיזליקעס, מיט שאלן אויף די קעפ. זלאטע די אלמנה האט א כאפ געטאן ס'מעסער, די לאנגע הערשעכע האט זיך באוויזן מיטן בעזעם, די מנחמקע האט געכאפט א שטעקן, די צוויי מיידן, רבקה און רחל, — שייטן האלץ אין די הענט. מ'האט זיך א

לאָז געטאָן לויפֿן. די לייבעכע, מיט דער האַק אין דער האַנט, האָט זיך ניך געטראָגן פֿאָרויס, באַרג־אַראָפּ, די ווײַבער זענען איר נאָכגעלאָפֿן, אַנגע־בויגן און וויגנדיק זיך, ווי אַ טשאַטע געיאָגטע גענדז. זיי קומען נעענטער, גאָר נאָענט. דער גוי מיט דער מאַשין אויפֿן קאַרק האָט זיי דערזען. ער איז אַ רגע שטיינגעבליבן מיט ווילד צעעפֿנטע אויגן און צעקרימטן מויל, גע־עפֿנט פֿון איין אויער צום אַנדערן, און די ווײַבער האָבן פֿון דער ווײַטנס געשריגן, געוואָרפֿן די הענט צו אים, ווי צו אַ הונט, וואָס האָט געכאַפּט אַ שטיק פֿלייש פֿונעם זאַלצבערעט:

— העי, העי, גיב אָפּ די מאַשין, לייג אַנידער. אַ טשי—י... אַ כאָליערע... גיב אַהער.

דער גוי האָט זיך געטאָן אַ זעץ צו דער ערד, גלײַך ער וואָלט געוואָלט די מאַשין אַוועקשטעלן און אַנטלויפֿן. ער האָט זיך אָבער מיישבֿ געווען, גיך ווידער אַ הייב געטאָן די מאַשין און איז מיט איר אַוועק מיט לאַנגע, דער־שראָקענע שפּאַן. אַפּנים, אַז ער האָט שוין פֿון פֿרײַער געהאַט בדעה צו לויפֿן צו דער ליידיקער קוזשניע זיך באַהאַלטן. וואָרעם פּלוצעם האָבן די ווײַבער דערזען, ווי ער איז פֿאַרשוווּנדן אין דער אָפֿענער טיר פֿון דער פֿאַרסאַזשעטער קוזשניע־חורבֿה, הינטערן באַרג.

די ווײַבער האָבן זיך געלאָזט לויפֿן אַהין, פֿאָרויס די לייבעכע, מיט דער בליצנדיקער האַק אויפֿגעהויבן אין איין האַנט. מען האָט באַמערקט, ווי דער גוי באַהאַלט זיך דאָרט אין טיפֿן פֿינצטערן ווינקל. ווי ברומענדיקע קעץ מיט צאָרן־פֿינקלדיקע אויגן, וואָס ווילן כאַפּן אַ שטשור, האָבן זיך די ווײַבער גערוקט נעענטער און נעענטער, די קעפּ געבויגן, מיט פֿאַרגנבֿעטע, שלײַכנ־דיקע טריט.

פּלוצעם האָט מען דערהערט אַ קלאַפּן און ברעכן, שטיקער אײַזן זענען געפֿלויגן פֿון דער קוזשניעטיר. די ווײַבער האָבן זיך אַ זעץ געטאָן אויפֿן שנײַ, באַהאַלטן די קעפּ אונטער די שאַלן, ווי אונטער פֿליגלען; שלײַכנדיק האָבן זיי אַלץ ענגער אַרומגערינגלט די קוזשניע. די לייבעכע האָט זיך די ערשטע אויפֿגעהויבן און אַ שפּרונג געטאָן מיט דער האַק צו דער טיר, אָבער דער גוי איז שוין נישט געווען דאָרט, אין קוזשניע. מען האָט אים געזען אַז אײַנגעבויגענעם לויפֿן אויפֿן ברעטערדעכל און פֿאַרשוווּנדן ווערן הינטער דער וואַנט:

— גיכער, גיכער, מענטשן, אַהער, לויפֿטס... כאַפּט אים, אָט דאָרט, — האָט די לייבעכע אַ מוראדיקן געשריי געטאָן.

אַ רגע איז דער גוי הינטער דער וואַנט דאָרט אונטערגעשפּרונגען מיט די פֿיס. געשטויסן אַרום זיך, ווי געכאַפּט אין אַ שטײַג, און אַז די ווײַבער האָבן זיך פּאַוואָליע און שווער אַריבערגעדראַפּעט דעם פּלויט, איז שוין געהאַנגען דאָרט אויף אַ שטריק אַנגעבונדן צום בוימצווײַג, ווי אויף אַ לאַנגער שוואַרץ צעקנאָדערטער האַנט, דער גוי. ער האָט זיך געהוידעט אַ ביסל אויף דער

תּליה, די צונג פאַרביסן צווישן די צוויי ציין. די צעפּליקטע הויזן אַראָפּגע־רוקט אויף דעם דיך, און דעם צעקודלטן קאָפּ אַנגעבויגן אויפן אַקסל, גלייך ער וואָלט געכאַפּט אַ געשמאַקן דרימל, מיט אָפענע ווייס און רויט איבער־געקרטע אויגן. זיין צעקרימטער פּרצוף איז געווען גראָ, ווי פאַרשימלט, און דער האַלדז האָט זיך געשטרעקט נאַקעט אויסגעצויגן, בלאָגעאָדערט, גלייך מ׳וואָלט פון אים נאָר וואָס אָפּגעפּליקט די פעדערן, און ער איז נאָך וואַרעם... די ווייבער זענען אַנטלאָפן מיט שטילער אימה.

בלויז די לייבעבע איז שטיין געבליבן. שטיקער פון דער צעבראָכענער ניי־מאַשין האָבן זיך געוואַלגערט אויפן שניי, דאָס ברעטל, אַ פאַרבויגן שטיק אייזן, אַ צעהאַקט רעדל, און דאָס שיינע גאָלד באַמאָלענע פעדקעפּל איז געלעגן אָפּגעדרייט, מיט די שטאָלענע שרייפלעך, ווי מיט צעריסענע געדערעם. מיט אויסגעברענטן ווייטיק, אַזוי ווי מען זוכט צונויף פאַרקוילטע רעשטלעך פון אַ שׂרפה־חורבה, האָט די ייִדענע צונויפגעקליבן די שטיקלעך אייזן אין פאַדאָליק און מיט פאַרטראַכטן, פּאַוואָליען גאַנג אַהיים געטראָגן זיי. נאָך אַ מאָל האָט זי זיך אומגעקוקט צום געהאָנגענעם. ער איז געווען האַריק, שוואַרץ געשאָטנט און ווי אין רויך פאַרהוילן. און ערשט איצט האָט זיך די לייבעבע דערמאָנט דעם סוף פון איר חלום, היינטיקע נאַכט. יאָ, יאָ, ס׳האָט זיך איר געחלומט, אַז זי האָט געזען ביי דער הערשעבע אויפן בוידעם אָט אַזוי הענגען דאָרט איר מאַן, לייבען... זי האָט דריי מאָל אויסגעשפּיגן מיט אַ בלייך צעקרימטן מויל און פרום געמורמלט:

— טפו... טפו... אויף אַלע פּוסטע פעלדער... אויף אַלע וויסטע וועלדער... אַן אָפּלייזער... אַן אויסלייזער... פאַר מיין מאַן, פאַר מיינע קינדער און פאַר כּל ישׂראל, אָמן סלה.

אַ טויב־פאַרטייעטער אוונט־דעמער האָט שווער געשטאַרקט דעם ברענענדיקן פראָסט, געוואָרפן אַ האַרטן, טעמפּן שאָטן, ווי אַן אייזערנע דעק אויפן גראָ געטונקלטן שניידרויסן און די גרויסע רויט געגעפּלטע זון האָט זיך צע־קרימט ווי אַ פאַרבלוטיקט אויג, גריילעך געזעצט אַראָפּ אין מערב. זי איז נידעריק געזונקען ערגעץ אין געטיפטע תּהומות און מיט אַ לעצטן בייז וואַרענדיקן פייערבליק, ווי פון פאַרבאָרגענע סכּנות, איז זי גיך אונטער־געגאַנגען אין שרעקיק אַנגעפּלייצטן גליוועך, וואָס האָט פּלוצעם פאַרכאַפּט דעם גאַנצן מיט כמאַרע אַנגעדראָלענעם הימל. ווי אַנגעיאָגט פון וויסטע מרחקים האָט מיט אַ מאָל אַ זעץ געטאָן אַ צאָרנדיק צעברילטער שטורעם־ווינט, וואָס האָט געריסן די וועלט מיט שווער צעשלייַדערטע שנייוואָלקנס, פון אויבן און פון אונטן, ווי מיט צעשטויסענע אייזבערג. מוראַדיק האָט די צעליאַרעמטע בערע געטראָגן בלינד צעבלאָזענע זאַווערוכעס, געהאַקט אין דאַרע ביימער, שרייענדיק געריסן די דעכער, גריילעך געקוויטשעט אין קוימען, און ווי אַ צעבושעוועט שוואַרץ וואַסער איז גיך צוגעפאַלן די פינצטער צעשטורעמטע ווינטערנאַכט.

די דעמבענע טיר

ט־יפ־טיפ, טיפ־טיפ.

זייער נאָענט און אימהדיק קלאָר, נאָר אויכעט עפּעס דעמפּיק, ווײַט פאַרטויבט און פרעמד, ווי פאַרלוירן אין טיפעניש פון אַפּגרונטיקן חושך, טוט דער מיטנאַכטיקער אַנקלאַפּ אין דער דרויסנזײַט פון דער שטובטיר דריבנע א פײַקל מיט טרוקענעם אַפּקלאַנג ווי מיט א קנעכערנעם פינגער.

— טיפ־טיפ, טיפ־טיפ.

גלײַך עמעץ א פאַרהוילענער פון יענעוועלטיקע פאַרבאָרגענישן איז געקומען רופן:

— קום־קום, קום־קום.

דער וויסטער טיראַנקלאַפּ טוט א שאַרפן שטאָך אין נעפּלדיקן געפלאָנטער פון די פאַרוואָגלטע שלאָף־חלומות. זייער צעריסן שאָטן־געוועב פלאַטערט נאָך אַפּ א רגע אין מידן זיכרון פון דער דערוואַכונג, ווי שרעקיק פאַר־שוועבטע נאַכטפייגל פאַר די געעפנטע אויגן.

— אויפמאַכן! די טיר גיך אויפמאַכן, זשידי פאַרשאָלטענע, צו דער כאָלערע! אַלע דערהרגענען! די טיר אויפמאַכן!

דער טויבער געפּויק פון קולאַקעס און די שווערע קלעפּ פון ביקסן־קאָלבעס אין דער הילצערנער דרויסנטיר פון לייבעס שטוב זענען געווען פאַרהילכט מיט בייזע גוייִשע געשרייען און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז די שטילקייט פון דער פראָסטיקער ווינטערנאַכט איז צעזעצט געוואָרן מיט א צעשטורעמטן שינאה־בראַנד פון בלוט און טויט. די דרויסן־בהלה האָט אויפגעוועקט און אַראָפּגעשלײַדערט די מענטשן פון די בעטן און געלעגערס אין שטוב. זיי האָבן זיך אין פאַרטומלטן געאײַל געכאַפּט אָנטאָן די קליידער, און שפּרינצע, לייבעס ווײַב, האָט אויפגעהויבן איר מוראַדיקן ניגון־געשריי:

— אי, וואי, געוואַלד, מענטשן, לייבע, קינדער, שטייט אויף, אי, אַ בראַד, מ'קלאַפּט אין דער טיר, אַי אַן אומגליק! די היידאַמאַקעס זענען שוין דאָ, די רוצחים זענען אונדז געקומען הרגענען! קינדער לויפט, באַהאַלט אייך אויפן בוידעם! לייבע, כאַפּ די האַק, זאָלסט כאַטש איינעם פּלעטן דעם קאָפּ, הערסט, לייבע?

— אויפמאַכן! די טיר גיכער אויפמאַכן, זשידי, אַ נעכיי שלאַק טראַפּי! מ'וועט דערשיסן! אַלע דערשיסן! אויפמאַכן!

די קלעפּ און די געשרייען האָבן אַלע שטאַרקער געהילכט, אַז די ליימענע ווענט האָבן זיך געטרייסלט, די פענצטערשויבן האָבן געציטערט, אָט, אָט נאָך אַ רגע, נאָך איין לעצטער שטאַרקער זעץ אין דער טיר און די שטוב וועט אין גאַנצן איינפאַלן און וועט באַגראָבן די מענטשן לעבעדיקערהייט אונטער אירע חורבות.

די שווערע נאַכט־פינצטערניש איז אָנגעזאַפּט מיטן פאַרצויגענעם שרעק־געוויין פונעם אויפגעוועקטן קינד אין וויגל. דאָס געוויין פלאַטערט שטיל און פאַרלוירן ווי אַ געבראָכענער פליגל. ס'ווערט אַ רגע פאַרלאָשן און ס'צאַנקט ווידער אויף, אַז די נשמה ווערט פאַרשניטן מיטן צער פון דער וועלט.

שפּרינצע האָט גיך אַרויסגעכאַפּט דאָס קינד פונעם וויגל. איינגעפּעקלט אין קישעלע, הוידעט זי עס אויף די הענט, היפּט אַרום מיט דעם ווי אַ צעשוי־בערטע קוואָקע און זי דריקט עס אַזוי שטאַרק צו צום בוזעם, גלייך זי וויל עס צוריק אַריינשטופּן אין זיך, אין לייב אַריין און פאַרבאַרגן פון אַל דאָס בייז. זי נעמט עס איין מיט גוטע רייד, איבערשרייענדיק אַלע דרויסנדיקע קולות.

— גאָט איז מיט דיר, קינד מיינס, שימעלע קרוין, אַי, אַ ווייטיק איז דער מאַמען אין האַרץ, נו, שאַ, וויין נישט, אוצר מיינער גאָלד מיינס, מיין ליכטיק זונעלע, נו, נו, האָב נישט קיין מורא, שימעלע, דער טאַטע איז דאָ אין דער היים, ס'וועט אונדז, חלילה, גאָרנישט געשען. געוואַלד, לייבע, ווו ביסטו, וואָס צינדסטו נישט אָן דעם לאָמפּ? דו הערסט נישט וואָס ס'טוט זיך אין דרויסן? ס'קערן דאָך זיין אַ גאַנצע באַנדע זעלנער־שקצים מיט שווערדן און ביקסן, אַז אַ מגפה אויף זייערע קעפּ, אַז זיי זאָלן זיין די כפּרה פאַר דיין מינדסטן נאָגל, שימעלע, טייער קינד מיינס, געוואַלד, לייבע, די רוצחים זענען שוין דאָ!

נאָר לייבע האָט אויף איר זייטיק אַ האָרבן ברום געטאָן:

— שפּרינצע, שאַ, דו שריי נישט, לאָז בעסער זיין שטיל אין שטוב, הערסט? מ'דאַרף נישט שרייען.

זיין שווערע שטים האָט באַלד באַרויקט דאָס ווייב מיטן וויינענדיקן קינד, גלייך די שטאַרקע האַנט פון זיין אָנגעדעמבטער גבורה האָט זיך דערהויבן איבער די קעפּ פון דער מישפּחה מיט געטרייען פאָטערלעכן באַשיץ. דער

ייִד איז געשטאַנען אין מיטן שטוב, ווי אַ לאַנגער דראַנג, און מיט אַלע חושים האָט ער זיך אײַנגעהאָרכט צום דרויסנדיקן געטומל פֿון די אַנפֿאַלער, גלײַך ער וויל אין דעם געפּויק אין דער טיר הערן עפּעס אַן אַנדער קלאַפּ, אַ שטילן דריבנעם אָנקלאַפּ, ווי מיט אַ קנעבערנעם פֿינגער פֿון עמעץ אַ פֿאַרהוילענעם, וואָס איז אים געקומען רופֿן... ער האָט זיך פֿאַוואַליע גע־נענט, אָנגעריבן אַ שוועבעלע און אָנגעצונדן דאָס פֿאַררײַכערטע נאַפֿט־לעמפּל. דאָס רויטלעכע קנויטפֿלעמל האָט אַ וואָרף געטאָן לאַנגע דינע מענטשן־שאָטנס אויף די געהויקערטע ווײַס־געקאַלכטע שטובווענט, ביז אַרי־בערגעבראָכן אויף דער נידעריקער סטעליע. די פּנימער פֿון די קינדער זענען געווען געבלייכט מיט אַ גרינלעך געלן אָפּשײַן, ווי פֿון עפּעס אַ ווײַטן שׂריפֿה־פֿלאַם, זייערע שוואַרצע אויגן זענען געווען פֿול מיט טרויער. רבֿקה, די עלטערע טאָכטער, האָט שוין געהאַלטן אין האַנט דאָס לאַנגע ברויט־מעסער. זי האָט געזאָגט:

— טאַטע, דו זאָלסט נישט עפֿענען די טיר און נישט אַרויסגיין אין דרויסן. ס'איז מעגלעך, אַז די זעלנער וועלן אַזוי לאַנג קלאַפּן אומזיסט ביז זיי וועלן אַוועקגיין.

— יאָ, יאָ, טאַטע — האָט זיך אָנגערופֿן רחל די ייִנגערע מיט אַ שטיק אײַזן אין האַנט און אויף איר אויסגעבלייכט שיין פּנים האָט געשוועבט אַ פֿאַר־שטערטער שמייכל — פֿאַראַיאָרן, איין מאָל בײַנאַכט, האָט די מאַמע אַזוי געשריגן געוואַלד, אַז די זעלנער האָבן זיך דערשראָקן און זענען אַוועק. די מאַמע האָט זיי נאָכגעוואָרפֿן שײַטלעך האָלץ.

אויבעט ברוכל, דאָס ייִנגל, טוט זיך קרעפּקע אַ שטעל מיט זײַנע קליינע פֿאַרבײַלטע פֿויסטן:

— הערסט, טאַטע, עד זאָג דיר, אַז אַ מכּה וועלן זיי קאָנען אויפֿברעכן אונדזער דרויסנטיר. ס'איז אַ דעמבענע טיר.

— יאָ, יאָ, קינדער, האָט נישט קיין מורא, פֿריִער גאָט און דערנאָך דער טאַטע וועט אונדז שוין אָפּהיטן — האָט שפּרינצע אַ געשריי געטאָן. אויף איר צעקנייטשטע פּנים האָט געבלייכט אַ שײַן פֿון ביטחון. זי האָט צוריק אַרײַנגעלייגט דאָס קינד אין וויגל, אָנגעבויגן מיטן גאַנצן שווערן לײַב, געוויגט עס מיט ביידע הענט און מיט איר הייסן מוטערלעכן אָטעם, נאָענט איבערן קינדס פֿאַרגרינטן פּנימל, האָט זי געפֿליסטערט: הער אַ מעשׂהלע, ציגעלע קאָנסעלע, עפּעלע, בערעלע, גאָלדן שערעלע, איז דאָס ציגעלע געפֿאָרן ביז קיין פּאַמאָרן.

לייבע האָט שטומשווײַגנדיק מיט פֿאַרבאָרגענער פֿאָטערלעכער ליבשאַפֿט זײַטיק געוואָרפֿן פֿאַרוווּנדערטע בליקן אויף די צוויי מיידלעך. זע נאָר, זיי זענען דאָך ערשט געווען קליינע קינדער אין שטוב, מיט פֿאַרשמירטע רויטע בעקלעך און קורצע צעפּלעך, בלויז שבת און יום־טובֿ זענען זיי געווען ריין, אָפּגעצוואָגן און שיין אָנגעטאָן אין געבלימלטע קליידלעך. אַז ער פֿלעגט

פֿריִער, מלחמה־צײַט, אַהיים קומען אויף אורלויב פֿון די פֿראָנטן אויף עטלעכע וואָכן, צי ווען ער האָט געהאַט אַ פֿרישע וווּנד צום אויסהיילן, איז ער תּמיד געווען אַזוי פֿאַריאָגט אין די דאגות־פּרנסה, אַז ער האָט קיין מאָל נישט קיין צײַט געהאַט זיך רעכט אומצוקוקן אויף די קינדער. זע נאָר, די טעכטער זענען דאָך שוין אויסגעוואַקסן ווי ביימער, קיין עין־הרע; גרויס און געזונט, כּלה־מיידן, אַ שידוך צו טאָן... זיי אַרבעטן אין שטעטל בײַ געניי און פֿאַרדינען וואָכנלויז, ריידן אַ סך און לאַכן אַ סך, זענען תּמיד אַזוי פֿריילעך און ווייסן אַלצדינג. און ברוכל איז שוין אַלט צוועלף יאָר, ער איז אויכעט גרויס און געזונט, ער גייט אין חדר לערנען חומש און איבער אַ יאָר איז ער שוין אַ בר־מיצווה־בחור און וועט שוין אָנהייבן לייגן תּפֿילין און מען וועט אים אַרײַנגעבן לערנען אַ מלאָכה, צו אַ סטאָליער אָדער צו אַ שלאָסער, אַז ס'זאָל זײַן אַ תּכלית. נאָר שימעלע, דאָס אײן־יאָריקע קינד אין וויגל, איז נעבעך נישט קיין געראָטנס. ס'קרענקט אַלע מאָל און ס'וויינט אַ סך, אַז ס'ברעכט דאָס האַרץ פֿון רחמנות. אויכעט די קינדער האָבן אַצינד מיט ליבשאַפֿט אָנגעקוקט דעם טאַטן, דערשראָקענע פֿון זײַן פֿרעמדן אָנבליק.

לייבע איז געווען אָנגעטאָן אין זײַן קורצן געלאַטעטן ווינטעררעק, די האַק אַרײַנגעשטעקט אין שטריקגאַרטל, די גרויסע צעדרייטע שטיוול טרוקן פֿאַרבלאָטיקט, דאָס פֿוטערנע היטל אָנגערוקט איבער די אויערן און די קורצע שוואַרץ־געזילבערטע באָרד זײַטיק פֿאַרקרימט. זײַנע צעקנאָדערטע הענט און דאָס טונקל־אָפּגעברענטע פּנים מיט די פֿאַרשפּיצטע האַרטע באַקנביינער, ווי דעמבענע סענקעס, זענען געווען צעריסן און צעשטאָכן, אַז ס'האָט אויסגעזען גלײַך ער איז אָט ערשט אָנגעקומען אַהיים פֿון אַ ווײַטן וועג, ערגעץ פֿון עק וועלט, ווו ער איז געווען פֿאַרכאַפּט אין ווילדע געראַנגלען און קוים ניצול געוואָרן מיטן לעבן. ער איז געווען מיד און פֿאַררייכערט מיט אַ גרינעם שטויבנעפּל, און אין זײַנע טיף־פֿאַרזונקענע אויגן, אין די קנעכערנע היילן, אונטער די גערדיכטע צעשויבערטע ברעמענבינטן, האָט געהויערט אַ פֿינצטערער פֿײַנוואַלקן.

ער האָט אַצינד שווער אָפּגעאָטעמט, אַ פֿיר געטאָן מיטן האַנט איבערן פּנים ווי אָפּצווישן דעם שאָטן פֿונעם בייזן חלום און מיט זײַן לאַנגן שפּאַן אַ טראָג געטאָן זיך אין פֿירהײַזל. צו ערשט האָט ער מיט ביידע הענט באַדעכטיק באַטאַפּט דאָרט די דעמבענע דרויסנטיר פֿון דער ליימענער ירושה־שטוב. זי איז געווען שוין צעלעכצט און צעקרימט פֿון עלטער, אָבער נאָך גענוג שטאַרק און געהילץ, און אין דער לענג און אין דער ברייט באַשלאָגן מיט דיקע קלעצלעך און פֿאַרריגלט מיט אַ גרויסן אײַזערנעם ריגל. לייבע איז געשטאַנען שטיל, מיט פֿאַרהאַלטענעם אָטעם. זייער גענית, מיט שאַרפֿן אויער, האָט ער זיך אײַנגעהאָרכט צו די טירקלעפּ, צו די רייד און צום געפּליסטער פֿון די אָנפֿאַלער אין דרויסן, ווי ער איז דאָס געווען געוווינט אַזוי צו לויערן אין די פֿראָנטקאַמפֿן אויפֿן שונא אויף די שלאַכטפֿעלדער אין דער ווײַטער וועלט דעמאָלט, ווען ער איז געווען אַ זעלנער אין דער

עסטרײַכער מלחמה. מיט קלאָרן און שטרענגן געדאַנק האָט ער אַצינד באַ־רעכנט די כּוחות פון אונגריף און ווידערשטאַנד. וויפל קאָנען זיי דאָרט זײַן אין דרויסן? אפשר זעקס צי אַכט מאַן, באַוואָפנט מיט ביקסן און ער איז איינער אַליין, אַן געווער, בלויז מיט דער האַק. זיי זענען לויטער יונגע זעלנער און ער איז שוין באַלד אַ בן־חמישים און ער דאַרף פאַרטיידיקן אַ ווײַב מיט קינדער... אונטערצינדן די שטוב קאָנען זיי נישט, ווײַל דער שינדלדאַך איז אָנגעפרוירן מיט שניי און אײַז. אויפברעכן די שטאַרקע דעמבענע טיר קאָנען זיי אויכעט נישט, סײַדן מיט אַ האַנטבאַמבע. אפנים אַז זיי האָבן נישט אַזאַ וואָפן, ווײַל זיי וואָלטן דאָך שוין פריער געוואָרפן אַ האַנטבאַמבע. אַהאַ, נו, איז ער אַצינד באַלאַגערט אין זײַן שטוב און ס׳ברענט אין אים דער קאַמפלוסט פון זײַן גבורה אין איינעם מיטן גרימ־צאָרן פון זײַן פאַרשוועכטן יושר־געפיל. זע נאַר, הפקר אַ וועלט? זעלנער־שקצים קומען צו אים פּלוצעם אין מיטן נאַכט אין שטוב, רויבן און שלאָגן און הרגענען? פאַר וואָס, פאַר ווען? וועמען האָט ער שלעכטס געטאָן?

וואָס האָט מען צו אים? ער איז דאָך אַ ייִד אַן אָרעמאַן, אַ טאָגלוינער ביַי לאָדן געהילץ און תבואה אויף דער באַן. ער דאַרף דאָך פאַרדינען די קאַרגע פּרנסה, שפּײַזן אַ ווײַב מיט קינדער, אויפריכטן דאָס שטיקל צעבראָכענע באַלעבאַטישקייט. און אַלע מאָל געשעט אים אַ נײַ אומגליק, מיט אַ נײַער צרה, אַז ער קאָן זיך קוים אַרויסדראַפּען פון די ווילסטע אַנשיקעניש.

אַזוי ביטערט לייבע אין האַרץ און ס׳ברענט אין אים דער גרימצאָרן אויף דער רישעות פון דער וועלט, אַז ער טוט אַ מוראַדיקן זעץ מיט דער טעמפּער זײַט פון דער האַק אין דער טיר און ער שרײַט מיטן האַרבן געבייזער:

— אַ כטאַ, טאַם, הע? וואָס וויל מען דאָ בײַ מיר בײַ נאַכט? אַ יאַקזשע, ראַבונעק? גנבים, באַנדיטן, אַוועק גייט פון דאַנען, ווײַל כ׳וועל צעהאַקן די קעפּ, צו אַלדי רוחות, אַוועק!

אַ צעהירזשעטער שפּאָט־געלעכטער ענטפערט אים, פון דער אַנדער זײַט טיר:

— מאַך בעסער אויף די טיר, זשיד, ווײַל מען וועט אײַנברעכן, דאַ כּאַלערי, מ׳וועט אַלע דערהרגענען, די טיר אויפמאַכן!

— קאַנסט בילן ווי אַ משוגענער הונט ביז מאָרגן! אַ קרענק וועסטו אויפ־ברעכן! ס׳איז אַ דעמבענע טיר! אַוועק פון דאַנען, חזיר־מאָרדעס!

— אַ נעכיי שלאַק טראַפי, זשיד פאַרשיווי! אַרויס!

— אַז אין דײַן געפגרטער מאַמען אַרײַן, דו פאַרפוילטער ביין! אַוועק פון מײַן שטוב!

די קלעפּ און די זילזולים ליאַרמען פון ביידע זײַטן טיר און שפּרינגען געשריי פאַרטויבט ווידער אַלע קולות:

— געוואַלד, לייבע, וואָס שטײסטו עפּעס און קריגסט זיך מיט די גזלנים אין מיטן נאַכט? אַרײַן גיי אין שטוב, לייבע זאָלן זיי דאָרט אײַננעמען אַ

מיתה משונה, די רוצחים! קום אהער, נעם בעסער העלפֿן באַהאַלטן די זאַכן!

ליבע קומט צוריק אַרײַן אין שטוב. זײַן צעבעסטעטער אָטעם איז געלאָשן. ער שטעקט צוריק אַרײַן די האַק אין שטריקגאַרטל און ער פֿאָלגט וואָס ס'ווײַב הייסט אים טאָן. דעם אַלטן קופֿערט שלעפּט ער אונטערן אויוון אַרונטער, דעם טיש רוקט ער אַרײַן אין פֿענצטער־ווינקל, די שאַפֿע דרייט ער אום מיט דער טיר צו דער וואַנט און ער איז שוין פֿאַרטיק מיטן ביסל שטוב־אָרעמ־קייט. ער בלײַבט שטיין אָפּהענטיק און ווי פֿאַרלוירן אין אַ פּוסטער חורבֿה. פֿאַרוווּנדערט קוקט ער נאָך דעם ווײַב מיט די קינדער ווי זיי פּאַרען זיך פֿאַרכאַפּט אין צעטומלטן געאײַל, גלײַך זיי ראַטעווען בײַ אַ שׂריפֿה. ווײַזט אויס, אַז זיי זענען שוין צוגעוווינט צו אַזוינע נאַכטיקע סכּנות, צו זעלנער־אָנפֿאַלן נאָך דער פֿרײַערדיקער מלחמה־צײַט, ווען זיי זענען געווען אַליין אין דער היים. שפּרינצע פֿאַרבינדט דאָס בעטגעוואַנט אין לײַלעכער און באַהאַלט די פּעק אין אַלקער־ווינקל. די צוויי מיידן, רבֿקה און רחל, האָבן שוין אָנגעפּילט זעק מיט די שבתדיקע בגדים, די קאַכטעפּ, די מעשענע בענטשלײַכטער, דעם קופּערנעם בעקן און אַלע שטובזאַכן וואָס ס'איז זיי נאָר געקומען אונטער די הענט און זיי שלעפּן די זעק איבער דעם לייטער אויפֿן בוידעם אַרויף, דאָרט זיי צו באַהאַלטן. אויבעט ברוכל טראָגט אויפֿן פּלייצע דעם האַלבן זאַק מיט קאַרטאָפּל פֿון דער שטוב צו באַהאַלטן אין קעמערל. ליבע טוט אים מיט פֿאָטערלעכן נחת אַ צי אַראָפּ דעם צעריסענעם היטל־דאַשעק איבער די אויגן און ער זאָגט אים מיט אַ כּלומרשט שפּאָטישער שטים ווי צו אַ קליין ייִנגל, נאָר מיט פֿאַרטרויליכן ווונק פֿון זײַנע שטרענגע אויגן, ווי פֿון אַ מאַן צו אַ מאַן:

— גיי, זײַ נישט קיין נאַר, ברוכל, וואָסי? דו האָסט אויבעט מורא, האַ? ווייסעד דאָרט וואָס, ס'וועט גאָר נישט זײַן.

אָבער דאָס ייִנגל גייט נישט אײַן אויף די טרייסטווערטער, גלײַך ער וויס עפּעס בעסער פֿונעם טאַטן. ער טוט וויל אַ צי מיט די אַקסלען, בליצט מיט די שוואַרצע אויגן און ענטפֿערט קלאָר און רויִק:

— טאַטע, ווער זאָגט דען, אַז כ'האָב מורא? איין מאָל, אין מלחמה־צײַט זענען אַרײַן אין שטעטל קאַזאַקן פֿון רוסישן מיליטער און געמאַכט אַ פּאָגראָם. די מאַמע מיט די שוועסטער האָבן זיך באַהאַלטן אויפֿן בוידעם, איך האָב דווקא געוואָלט גיין זען, וואָס ס'טוט זיך אין דרויסן...

— יאָ, יאָ, ליבע — שרײַט שפּרינצע — ס'איז טאַקע געווען סכּנות־נפֿשות.

ליבע האָרכט מיט צעאַקערטן שטערן און מיט שטרענג פֿאַרקניפּטע ברעמענ־בינטן. ס'ברעכט אים טיפֿער דאָס האַרץ פֿון רחמנות אויף ווײַב און קינדער.

— נו, נו, וואָס זשע איז געווען ווײַטער, האַ? וואָס האָט מען געטאָן, — פֿרעגט ליבע זייער שטיל און פֿאַרקלערט, מיט עפּעס אַ חרפּהדיקן געפֿיל פֿון אומרו, גלײַך ער איז שולדיק אין דעם גאַנצן אומגליק. האָט ער געבראַכט

קינדער אויף דער וועלט, אַז מען זאָל זיי הרגענען? צוליב דעם האָט ער געליטן אַזוי פיל יסורים אין דער מלחמה, אַז מען זאָל אים דערנאָך ברעכן דאָס לעבן?

ליבע שאָקלט זײַן שווערן באָרדיקן קאָפּ מיט פינצטערן צער. אויף זײַן וועג אַהיים, פון דעם איטאַליענישן פראָנט, ווען ס'האָט זיך געענדיקט די עסטרײַכער מלחמה איז ער אָנגעקומען קיין לעמבערג אַ טאָג נאָכן פּאָגראָם. ער האָט געזען די פאַרברענטע אַלטע שול, די שוואַרץ אויסגעברענטע הײַזער אין די ייִדישע גאַסן. ער איז אויכעט געווען אויפן הייליקן אָרט בײַ דער לוויה פון די צוויי און זיבעציק ייִדישע קרבנות, מענער, ווײַבער און קינדער, וואָס די פּאָליאַקן־זעלנער האָבן דערהרגעט. ער האָט געזען די טויטע ליגן אין אַ לאַנגער שורה, צוגעדעקט מיט פאַרבלוטיקטע טליתים. ס'קלינגט אים נאָך אין די אויערן דער וויינענדיקער געזאַנג פונעם אל מלא רחמים, דאָס קדיש זאָגן בציבור און די יללות פון ווײַבער און קינדער וואָס האָבן געפּלאָקערט צום הימל. דערנאָך האָט ער זעקס טעג און נעכט מיט אַ ביקס אויפן אַקסל אין די רייען פון די ייִדישע שוצלײַט געקעמפט אין די גאַסן מיט די פּוילישע רוצחים. מ'האָט טאַקע דעמאָלט עטלעכע פון זיי אַוועקגעלייגט טויט, ביז מ'האָט זיי פאַרטריבן און ס'איז רויק געוואָרן אין שטאָט. נו, איז אַזאַ צרה הײַנט בײַ נאַכט געקומען אויכעט צו אים, אין זײַן היים און ער איז גרייט מיט זײַן לעבן צו פאַרטיידיקן זײַן משפחה.

אַ טעמפּע שטילקייט האָט אַצינד געגליווערט אין שטוב. די געשרייען אין דרויסן און די קלעפּ אין דער טיר האָבן אויפגעהערט. שפּרינצע האָט זיך גענעענט צום מאַן, מיטן פאַראומערטן פּנים, זייער נאָענט צו זײַנע אויגן:

— ליבע, זע נאָר ס'איז עפּעס זייער שטיל געוואָרן אין דרויסן. אפשר זענען די שקצים שוין אַוועק, האַ?

— ניין, ניין — שאָקלט ליבע גרימיק מיטן קאָפּ — זיי זענען נישט אַוועק. זיי זענען דאָ. זיי וועלן באַלד ווידער באַפאַלן די שטוב.

— מיט שטורעם! — זאָגט ברוכל ווילקענעוודיק.

ליבע טוט אים אַ פאַרטרוילעכן ווונק מיט אַן אויג און דאָס ייִנגל לויפט גיך אַרויף מיטן לייטער אויפן בוידעם. דורך אַ שפּאַרע אין דאַך בוירט ער זײַן שאַרפן בליק אין דער פינצטערניש און ער זעט אַ קנויל מענטשן־שאָטנס. זיי לויערן מיט גרינע וועלפישע אויגן־פײַערן. ער קומט צוריק אין שטוב און זאָגט:

— טאַטע, זיי שטייען פון דער ווײַטנס, אונטער די ביימער, וואַרטן, טאָמער וועט מען עפענען די טיר, איאָ?

— יאָ, יאָ, כ'ווייס. נו, שפּרינצע, נו, קינדער, גייט גיכער באַהאַלט אײַך, — זאָגט ליבע מיט שטרענגן באַפעל און ער וואַרפט אויף זיי אַ פאַרבענקטן בליק, פול מיט זײַן פאַטערלעכער ליבשאַפט. זיי קוקן אים אַן מיט נעפּלדיק פאַרטרערטע אויגן, ווי בײַ אַ לעצטן געזעגענען. אַ העלער שמייכל האָט

פּלוצעם אַ פלאַטער געטאָן אויף ליבעס טונקל־אָפּגעבערענט האַריק פּנים, ווי אַ וויס זומער־באַבעלע אין אַ געדיכטן דאַרנקוסט. אויבעט אויף די בלייכע פּנימער פון די טעכטער האָט זיך באַזעצט אַ שעמעוודיקער שמייכל פון קינדערשער ליבשאַפט. שפּרינצע טוט אים פּלוצעם צערטלעך אַ צי ביים אַרבל און ברוכל טוט אַ גלעט די האַק אין טאַטנס שטריקגאַרטל.

אַ בייזער רעשיקער טראַד האָט אין דער רגע אַ הילך געטאָן. דאָס אויסגעצעטע שטובפענצטער האָט אַ פּאַל געטאָן מיט נאַכטיק שרעקיקן געקלאַנג פון די צעבראָכענע גלאָזשויבן און ס'האָט גענומען קנאַקן אַ שיסעריי פון ביקסן דורכן אָפּענעם פענצטערלאָך אין שטוב אַריין מיט רויך און זיסלעך־סמיקן ריח פון פּולווער. שפּרינצע האָט אַרויסגעכאַפּט דאָס קינד פון נעם וויגל, אַנגעבויגן אַ לויף געטאָן און זיך באַהאַלטן, מיטן קינד אין די הענט, אין ווינקל אונטערן אויוון. די מיידלעך זענען אַרויף מיט דעם לייטער אויפן בוידעם. נאָר ברוכל האָט זיך אַ שטעל געטאָן לעבן טאַטן, אין פּאַרהייזל הינטער דער דרויסנטיר.

— ברוכל, טאַטער געשעט עפּעס מיט מיר זאָלסטו אַכטונג געבן אויף דער מאַמען מיטן קינד מיט די שוועסטער. הערסט וואָס איך זאָג דיר אָן?

— יאָ, יאָ, טאַטע, אַוודאי.

ליבע טוט אים אַ שטאַרקן דריק מיט די פינגער פון דער רעכטער האַנט אויפן אַקסל, גלייך ער וויל אין אים אַריינבויערן זיין גאַנץ לעבן.

— נו, אַצינד גיי דו אויבעט, באַהאַלט דיך, ברוכל.

— איך וויל נישט.

— איך הייס!

זייערע בליקן האָבן זיך געטראָפן אין שאָטנדיקן טונקל מיט שאַרפן שניט, ווי אין אַ געשפּאַלטן וואַסער, און ס'האָבן זיך צעוויגט און פאַרביטן די געשטאַלטן, גלייך ער, ליבע, איז אַצינד דאָס יינגל מיטן צעריסענעם היטל־דאַשעק, זיינטיק איבער אַן אויג, און ברוכל איז דער באָרדיקער טאַטע מיט דער האַק אין שטריקגאַרטל.ביידע האָבן געשוויגן מיט שווערן אָטעם פון צעהיצטע געבליטן. ברוכל האָט געפאָלגט. ער האָט זיך אַוועקגעשאַרט אין פינצטערן ווינקל פונעם געעפנטן קעמערל, אַנגעוואָרפן מיט אַלטוואַרג. פון דאָרט האָט ער ווי פון אַ הייל געלויערט מיט צעפינקלטע אויגן אַהין, צום טאַטן ביי דער טיר. אין זיין קליינער געביילטער פויסט האָט ער געהאַלטן פאַרקלעמט זיין שאַרף קניפּיק־מעסערל, אונטערגעהויבן מיטן שפּיץ גרייט צום שטעך.

אין דער רגע האָט גענומען פון דרויסן דונערן מיט טעמפּע זעץ אין דער טיר. די לייבער פון די אַנפאַלער האָבן זיך אַלע מאָל אויף איר אַ וואָרף געטאָן מיט פאַרשטאַרקטן כוח, אַז די דעמבענע טיר האָט געקרעכצט אין איר געהילץ. ליבע האַלט זי צו מיט זיינע ביידע מעכטיקע געשפּרייטע הענט און ער שפּאַרט זי אונטער מיט די קני, נאָר די אַלטע אייזערנע געהענגען און

דער האַקן פונעם ריגעל, ווערן אַלץ לויזער אין באַשלעג און הייבן אָן נאָכצוגעבן דעם שווערן געשטויס פון דער אַנגעוואַליעטער קופּע לייבער פון דער דרויסנזײַט. מ'הערט זייערע צעקײַכטע אָטעמס, צעפּײַערטע אין ווילדן צאָרן. אויבעט לייבעס אָטעם איז צעקײַכט מיט פאַרהאַקטן אָנשטרענג פון זײַנע אַלע כּוחות. דער טעמפּער געשטויס שפּאַרט זיך אַלץ נעענטער, ס'פאַלן שוין אַרויס די טשוועקעס פונעם טירבאַשלעג, דער אײַזערנער ריגל איז געבראָכן, די געעפנטע טירשפּאַרעס ווערן פון ביידע זײַטן אַלץ ברייטער. אַצינד טוט זיך לייבע אַ קער אום און ער האַלט אונטער די טיר מיט זײַן ברייטן רוקן. זי ליגט שוין, די דעמבענע טיר, אין גאַנצן צעלייגט אויף זײַנע פּלייצעס, מיטן אָנגעוואָרפענעם באַרג לײַבער פון די באַדרענגער אויף איר און ער שטופּט זי צוריק. לעבן אים שטייען אַצינד אויבעט די צוויי טעכטער, רבֿקה און רחל, און דאָס ייִנגל ברוכל. זיי שטעלן אונטער אַן אַקסל און העלפן מיט די הענט צוריקשטופּן די אַרויסגעריסענע טיר מיט דער לעבעדיקער משׂא לײַבער. זייערע יונגע כּוחות זענען פאַרכאַפּט אין דעם שווערן געראַנגל, טריט בײַ טריט, אַהער און צוריק. אָט טוט שוין אַ שוואַרץ פון ביידע זײַטן געעפנטער טיר אַ לאַנגער פּאַס נאַכט. נאָר לייבע טוט זיך ווידער אַ מאַכטיקן בויג מיטן רוקן און שפּאַרט צוריק די טיר צו די באַלקנס. דאָס רויטלעכע פלעמל פונעם שטוביקן נאַפטלעמפּל וואַרפט אַ שאַרפן שאָטנשײַן אויף זײַן קנעכערן פּנים. זײַן קאָפּ איז זײַטיק אונטערגעהויבן, די באָרד האָרט פאַרקנאָדערט ווי אַ פאַרברענטער שטיין, דאָס מויל קרום צע־עפנט מיט שוואַרץ־געטיפּטן לאָד.

— קינדער, גייט צוריק, באַהאַלט אײַך.

זיי רירן זיך נישט פון אָרט.

— טאַטע, מיר ווילן בלײַבן דאָ מיט דיר.

ער טוט אויף זיי אַ מוראַדיקן ברום מיט פאַרביסענע ציין:

— ניין! איך הייס אַוועקגיין!

זיי טרעטן אָפּ הינטערווײַלעכץ, פּאַוואָליע און אומווילן, מיט די אויגן נגענעפּלטע פון צער פאַרבויערט אויף זײַן פּנים און ער באַגלייט זיי מיט שווערן, געטרײַען בליק ביז זיי ווערן נעלם. זײַנע כּוחות נעמען זינקען. די טיר איז שוין אין גאַנצן ברייט פאַרלייגט אויף זײַנע טיף אײַנגעבויגענע פּלייצעס, דער מוראַדיקער געשטויס אויף איר שטופּט אים צוריק אַלץ ווײַטער און ווײַטער אין פירהײַזל.

ס'באַווײַזן זיך די צאַרנדיקע רויט־צעפלאַמטע פּרצופֿים פון די הײדאַמאַקעס מיט פעלהיטלען אויף די קעפּ. אין ווּסטן געוועלבל פון הענט און בייזע קולות דערקענט לייבע איינעם פון דער באַנדע, פּעטרי, דעם זון פון רײַכן פויער סטעפּאַן דובאַק, פון דעם דאָרף זעדעריוו. לייבע וויל אים זאָגן עפּעס אַ וואָרענדיק וואָרט, נאָר יענער טוט אים גיך אַ זעץ מיט דער אײַזערנער ביקסקאָלבע איבערן קאָפּ. לייבע דערלאַנגט איינעם און אַ צווייטן אַ קלאַפּ

מיט דער האַק און ער אַליין ווערט שוין פאַרגאַסן מיט הייסן בלוטפּלייץ איבערן פּנים, געזאַלצן פאַררונען אין מויל אַריַין. פאַרשניטן אין האַרץ מיטן נעוואַלדגעשריי פונעם וויַיב און דעם צעקיַיכטן שרעקגעוויין פונעם קינד אין שטוב, שטרויכלט ער מיט די פּיס און פאַלט אַוועק ווי אַ קלאָץ צו דער ערד, דאָס חיות פאַרלאָשן אין פינצטערניש, ווי פאַרטרונקען אין אַ שוואַרץ וואַסער, מיט דער שווערער דעמבענער טיר באַדעקט איבער זיַין גאַנצער גרויסער געשטאַלט.

די נאַכטיקע בהלה האָט אין לייבעס שטוב אַ פּלאָם געטאָן מיטן געווערבל פון קולות און געברעך פון צעהאַקטע זאַכן, מיטן בלינדן וואַלקן צעפּלויגענע פעדערן פון אויפגעטרענטן בעטגעוואַנט און איז ווי אַ צעשטורעמטער וויכער פאַרטראָגן געוואָרן אין פינצטערן דרויסן.

אַ רגע האָט די שטילקייט געגליווערט ווי אַ געפרוירענער טיַיך. רבקה, רחל און ברוכל האָבן זיך שוין ווידער געגומעט פאַרען אין שטוב, אויפגעהויבן דעם איבערגעקערטן טיש, די צעבראָכענע בענקלעך, דעם צעהאַקטן שפּיגל, די צעריסענע קליידער. שפּרינצע האָט געהאַלטן אין די צעבלוטיקטע הענט דאָס וויינענדיקע קינד. אירע אויגן האָבן געברענט מיט אַ טרוקן פיַיער. זי האָט זיך אַ זוכנדיקן דריי־געטאָן אַהין און אַהער אין די שטובווינקלען, מיט שטילן געפּליסטער:

— אוי, וויי, קינדער, דער טאַטע איז נישטאָ, מ'האָט אים דערהרגעט!

זיי האָבן זיך אָנגעקוקט מיט בלייכע אויסגעצויגענע פּנימער. ברוכל האָט אַ לויף געטאָן אין פירהיַיזל און גערופן:

— ער איז דאָ. ער ליגט אונטער דער טיר.

זיי האָבן געשלעפּט לייבן ביַי אַ האַנט, ביַי די באַשטיוולטע פּיס, נאָר מ'האָט אים נישט געקאָנט רירן פון אָרט. ער איז געלעגן פאַרהאַקט מיטן פּנים אַראָפּ אונטער דער טיר אין וואַנטווינקל ווי איַינגעגראָבן אין דער ערד.

— אַ שטריק — האָט ברוכל געשריגן — גיט אַהער אַ שטריק.

ברוכל וואָס האָט פריִער געבאַפּט אַ שטאָך פון אַ זעלנער־מעסער אין פּנים האָט אַצינד געווישט דאָס בלוט מיט אַן אַרבל. די מיידן האָבן געבראַכט אַ שטריק פונעם בוידעם. ברוכל האָט אים פאַרוואָרפן און פאַרקניפּט אונטער דער טיר, זיי האָבן געצויגן מיט אַלע כּוחות, נאָר זיי האָבן זי נישט געקאָנט אונטערהייבן.

— מיט קלעצלעך, מ'דאַרף אַרונטעררוקן קלעצלעך — האָט דאָס ייִנגל באַפוילן מיטן טאַטנס שטרענגן קול. זיי האָבן געבראַכט העלצער. מ'האָט זיי אונטערגעשפּאַרט ביַי די טירזיַיטן, געשטופּט זיי אונטער לייבעס לײַב און אים נישט געקאָנט אָוועקרירן פון אָרט. פאַרמאַטערטע, אָפּהענטיקע, זענען זיי צוריק אַריַין אין שטוב און זענען שטיין געבליבן שטום און פאַרשטיינערט.

— וואָס טוט מען, קינדער? האַ? וואָס פאַר אַן עצה גיט מען זיך? — האָט שפּרינצע נאָך שטילער געפּליסטערט, די נאָז בלייך־פאַרשפּיצט ווי ביַי

אַ מת. דאָס קינד האָט פּלוצעם אַרויסגעלאָזט אַ לאַנגן פאַרצווייגנעם קריי, ווי פאַרשטיקט מיטן קינד.

— זע נאָר, דער טאַטע איז דאָ, — האָט ברוכל פּלוצעם אַ זאָג געטאָן. לייבע איז געשטאַנען אויף דער שוועל ברייט און געשטרעקט, דאָס פּנים פאַרשמירט מיט בלוט. שפּרינצע האָט זיך גענעענט צו אים, באַטאַפּט אים מיט די הענט און אַרײַנגעקוקט אים אין די אויגן:

— לייבע, דו לעבסט?

— וואָדען, דו זעסטאַך.

— נו, אַ לויב צו גאָט.

רבֿקה און רחל האָבן אים צערטלעך אָנגענומען בײַ די אָרעמס און אים אַרײַנגעפירט אין שטוב, זיי האָבן אים געוואַשן דאָס פאַרבלוטיקטע פּנים און די קאַפּוונד מיט קאַלט וואַסער. ברוכל איז געשטאַנען אויף אַ בענקל און מבֿינותדיק אָנגעקוקט:

— טאַטע, ס'איז גאָר נישט — האָט ער אָוועקגעמאַכט מיט אַ האַנט — ווייסעד וואָס, האָסט געכאַפּט אַ שטאַרקן זעץ אין שאַרבן, נאָר דער ביין איז נישט געבראָכן.

— יאָ, יאָ, כ'ווייס — ענטפערט אים לייבע און ער טוט ווידער אַ מאָל נחתדיק אַ צי אַראָפּ דעם ייִנגל זײַן היטל־דאַשעק איבער אַן אויג — איך האָב שוין געהאַט אַפשר צען אַזוינע קאַפּוונדן, דאָס היילט זיך גיך, כ'לעבן.

די טעכטער האָבן אים צוגעלייגט אַ שטיק שוואַרץ ברויט צו דער וווּנד און אים פאַרבונדן דעם קאָפּ מיט אַ האַנטעך. אויכעט דער מאַמען האָבן זיי פאַרבונדן די צעשטאָכענע הענט מיט ווײַס לײַוונט. שפּרינצע טוט אַ געשריי:

— אָי, אַ וויײטיק, לייבע, די גזלנים האָבן צוגערויבט דײַן בײַטעלע מיטן געלט פון טישקעסטל! וויפל האָסטו געהאַט, לייבע?

— זעכצן קראָן מיט אַכצן גרײַצער — ענטפערט לייבע.

— נו, זאָרג נישט, וועסט גיין צו דער אַרבעט, וועסטו ווידער פאַרדינען אויף פּרנסה, מיט גאָטס הילף.

— זיי האָבן צוגענבֿעט רחלס וואַלן קלייד, מײַן אַלטן מאַנטל און די שיך און זיי האָבן צעריסן דער מאַמעס שאַל, צעבראָכן דעם סאַמאָוואַר און צעפּליקט דעם טאַטנס בעקעשע פון דער שאַפע — זאָגט רבֿקה אַרומזוכנדיק אין די ווינקלען, און שפּרינצע שרײַט:

— זיי וועלן האָבן די גיכע מפּלה, גאָט וועט זיי שטראָפן פאַר מײַן פּראַצע.

— מ'גייט שוין אויף זיי מיט אַ גרויסער מאַכט פון יענער זײַט, פון רוס־לאַנד — זאָגט רחל מיט ברוגז־פאַרקניפּטע ברעמען פאַרצויגן אויף איר שיינעם בלייכן שטערן, באַשאָטנט מיטן גלאַנץ פון איר שוואַרץ־געלאַקטן קאָפּ האָר — די רויטע אַרמיי שלאָגט זיי פון אַלע זײַטן און די ייִדישע זעלנער נעמען פון זיי אַ גוטע נקמה.

— אוודאי, וואָדען, כ'וועל נאָך איינעם פון זיי, דעם פעטרי דובאַק, אָפּהאַקן די לונגען. כ'וועל אים אָפּצאָלן וואָס ס'קומט אים ביי מיר — זאָגט לייבע מיט צעשאָקלטן קאָפּ, ווי פאַרקלערט אין עפּעס אַ טונקעלן בלוט־חשבון.

ברוכל געפינט אין אַלקער־ווינקל דעם טאַטנס תּפילין־זאַק מיטן טלית און מיטן סידור און ער לייגט אים צוריק אויף זיין אָרט אין שאַפע. דערנאָך קלייבט ער צונויף צעריסענע שמות פונעם חומש, דעם מחזור, די פּסחדיקע הגדות, אַ ספרל גרייצער־מעשיות, זיין צעשיט בענטשערל, דער מאַמעס טייטש־חומש, דעם דיקן קרבן־מינחה־סידור, בלעטער פון זיין סידור. ער טוט פרום אַ קוש מיט די ליפּן די שמות און לייגט צוריק דעם פּאַק אויפן פּאַליצע־ברעטל לעבן מעשענעם חנוכה־לאָמפּ, דאָרט אונטערן גילדן־פאַר־רייכערטן מיזרח־בילד מיטן אויסגעמאָלטן כותל־מערבי.

אויף דער זעלביקער בלאַ־געקאַלכטער וואַנט טונקלען פרישע בלוטפלעקן מיט פאַרקלעפּטע פעדערן. ס'ווייעט דערפון מיט עפּעס אַן אַלטן, הארבן, שטומען טרויער, מיט דער פּיין פון פאַרזונקענע דורות.

לייבע גנעענט צום פירהייזל און ברוכל לעבן אים האַלט אונטערגעהויבן אין האַנט דאָס נאַפטלעמפּל.

— טאַטע, ס'איז געווען אַ שטאַרקע טיר, נאָך פונעם זיידנס שטוב, איאָ? נאָר די רוצחים האָבן זי אויפגעבראָכן, ס'איז אַ גרויסער שאָדן. וואָס וועט זיין? האָ?

— יאָ, יאָ, זי האָט לאַנג געדינט און אָפּגעהיט די שטוב. ס'וועט זיין זייער שווער — ענטפערט לייבע דעם זון מיט אַ האַנט אויף ברוכלס אַקסל און מיט האַרט־פאַרקלערטן בליק און צעאַקערטן שטערן באַטראַכט דער ייִד די דעמבענע טיר ווי זי ליגט צעלייגט אין שאַטנדיק רויט־באַלויכטענעם פיר־הייזל, באַשפּריצט מיט זיין בלוט, אין איר נאַכטיק פאַרהוילענעם געפאַל.

דער אַלטער כּוח

שאַ, שאַ, דער פּריץ גייט... האָט עמעצער וואָרנענדיק אַ פּליסטער געטאָן און דער צונויפֿגעדרענגטער עולם ייִדן וואָס די פּוילישע זעלנער האָבן צונויפֿגעטריבן אין דער שטעטלדיקער גמינע צום שטעלונג פֿאַר דער אַסענטירונג־קאָמיסיע — האָבן אַלע אין איינעם גיך אַ שווערן הייב געטאָן די אַקסלען, גלײַך ס'וואָלט זיך פּלוצעם אײַנגעבראָכן אַ סטעליע איבער די קעפּ, און מען וויל זיך באַשיצן קעגן די אַראָפּפֿאַלנדיקע דעמבענע באַלקנס.

באַנומען, האָט מען אָנגעשטעלט די באַטריבטע אויגן, ווי מיד פֿאַרזונקען אין נײַגער פֿון אַ טויב־פֿאַרקלעמטער דערוואַרטונג וואָס האָט טעמפּ געהויערט אין צערייכערטן האַלב־טונקל ווי אַ בלײַערנער כמאַרע־קנויל אָנגעדראָלן מיט וויסטן הפקר.

וואָס וועט דאָ געשען? ועמען האָט עס דער בלינדער גורל שוין אָנגעצייכנט דאָ פֿאַרכאַפּט צו ווערן פֿון עפּעס אַ בייזער צרה, וואָס לאָקערט ווי אַ חיה־רעה צו פֿאַרצוקן דעם קרבן?

פּאַוואָליע און באַדעכטיק, מיט טענצלדיקן שפּאַן, גלײַך ער וואָלט געריטן אויף אַ פֿערדל, גענעענט דער קאָמאַנדיר צום געזעמל ייִדן. דעם לעדערנעם רײַט־בײַטשל האָלט ער נאָכלעסיק־צעפּאָכעט, ווי אַ שפּילעכל מיט צוויי פֿינגער. דאָס האַרטע האַרבערשטל אויפֿן קײַלעכדיקן קאָפּ פֿאַררײַסט נאָך שפּיציקער זײַן קליינע נאָז צווישן די ברייטע, פֿעט־געריטלטע קינבאַקן, און די געדרייטע געלע וואָנצען זעען אויס ווי קליינע בײַטשלעך. בייז סקריפּעט די צערייצטע הערשער־גאווה פֿון זײַנע גלאַנציקע שטיוול, שפּאַרט זיך מאַכטיק פֿון זײַן ענג־אָנגעפּילטן מיליטער־מונדיר מיט די גילדענע שטערן און זילבערנע בענדלעך, אַז אַט, דאַכט זיך, וועלן די מעשענע קנעפּ אַראָפּשפּרינגען פֿון זײַן

נעפּלאַצטער, ברייטער ברוסט. מיט אַ פֿאַרקרימטער מינע, גלײַך ס׳וואָלט אים נישט גוט געוואָרן, טוט ער זיפֿטיק אַ בייזן נימאַסן שפּײַ:

— פּשיאַ־קרעוו, זשידקי פֿאַרשאָלטענע. אָט דאָס זײַנען זיי די פֿרעמדע, שאַכרייעס, גנבֿים, ציגײַנער, בלוט־זויגער, האָבן זיך ווי די פּעסט אײַנגעפֿרעסן אין אונדזער לאַנד און ווילן פֿאַרקנעכטן דאָס באַפֿרײַטע פּוילן. נאָגן אויס די קריסטלעכע פֿעלקער און קערן איבער די וועלט מיט רעוואָלוציעס, רויבן אַן קאַפּיטאַלן און פֿאַרכאַפּן די וועלט־הערשאַפֿט. קאָמוניסטן. באָלשעוויקעס. טראָצקי־בראָנשטיין... ראַדעק־סאָבעלזאָן... בעלאַ קון־קאָהן. די צרה קאָן אים אַליין אויכעט טרעפֿן. ער איז אַ יחסנדיקער מאַגנאַט, אַ גרויסער פּריץ, אַ רײַכער יורש פֿון די קאַפּוסטיטשינסקעס, אַ גוט־באַזיצער פֿון דערפֿער, פֿעלדער און וועלדער, מיט פֿאַבריקן און גראַלניעס, מיט טויזנטער אַרבעטנדיקע פּאַראָבקעס און טאָגלוינער. ער לעבט אין פּאַלאַצן, באָדט זיך אין ווילטאָג, פֿאַרשפּילט פֿאַרמעגנס אין קאָרטן; און דאָ קומען פּלוצעם די ייִדן און די קאָמוניסטן און ווילן פֿאַרכאַפּן זײַנע פֿאַרמעגנס, פֿאַרטיילן זײַנע גיטער צו די פּויערים, אָפּגעבן זײַן באַזיץ צו די אַרבעטער און פּאַראָבקעס, און ער וועט בלײַבן נקי. ער וועט מוזן עוקר זײַן פֿונעם פֿאָטערלאַנד, אַנטלויפֿן מיט די ביינער און ווערן אַ שטיוול־פּוצער אין פּאַריז... אָדער מ׳וועט אים פֿאַרשיקן קיין סיביר צי גאָר צושטעלן צום וואַנטל און דערשיסן... דעריבער טאַקע איז ער אײַנגערוקט אין גענעראַל האַלערס לעגיאָן. ער איז אַ פּאָלקאָווניק און פֿירט מלחמה קעגן די שונאים פֿון פּוילן, די באָלשעוויקעס און רוטענער. מ׳פֿאַרכאַפּט דאָס לאַנד גאַליציע און אין די פֿאַרנומענע שטעט און שטעטלעך טוען זײַנע זעלנער שלאָגן און הרגענען די קאָמוניסטן און די ייִדן. דער גרימצאָרן ברענט אַצינד מיט פֿאַרביסענער שׂינאה פֿון זײַן גאַנצער קרעפּקע־אויסגעסטראָיעטער יונגער געשטאַלט, אַזש ס׳זעצט, דוכט זיך, אַ רויך פֿון זײַן גערייטלט־צערייצטן פּרצוף, און זײַנע ציין זײַנען ווײַס און שאַרף פֿאַרשפּיצט־אַנטבלויזט, ווי בײַ אַ וואָלף. נאָר דער קאַלטער רשע־בליק פֿון זײַנע פֿאַרשטאַרטע בלאָע אויגן בלײַבט, ווי אַ שפּיז מוראדיק שטום באַהעפֿט, ווי גיפֿטיק אײַנגעפֿרעסן אויף חנא־איצי דעם מלמדס גרײַז־גראָען באָרדיקן קאָפּ מיט דער שוואַרצער סאַמעטענער יאַרמולקע, ווי אַ צוגעקלעפּט ערדערן שיסעלע.

דער געבויגענער זקן וואָס וואַרט דאָ אויכעט צום שטעלונג האָט שוין עפּעס אַ צרה־פּעקל. די זעלנער האָבן אים געכאַפּט בײַם פֿאַרבאָטענעם מיסחר. ער האָט דערווײַל פֿאַרקויפֿט, אַז אַ שטײַער צעטל, בייגל און מאָן פּלעצלעך, וואָס זײַן שנור ראַצע די בעקערקע באַקט צו פֿאַרקויפֿן אין מאַרק. מען האָט בײַ אים אַוועקגענומען ס׳קיישל געבעקס מיט די אָפּגעלייזטע עטלעכע אײַזערנע זעקסער און קופּערנע גרײַצער פֿונעם קניפּל, וואָס ער האָט געהאַט באַהאַלטן אין דער אונטערשטער קעשענע פֿון זײַן געלאַטעטער קאַפּאָטע. ער וואַרט אַצינד אויף זײַן פּסק און די ייִדן מיינען, אַז דער אַלטער וועט זיך דאָ אוודאי נעמען פֿאַרענטפֿערן און אָפּבעטן בײַם קאָמאַנדיר מיט ווייכע רייד פֿון רחמנות. נאָר זײַן בלייך אויסגעצווימט פּאַרמעט־פּנים מיט דער שניי־

וויַסער צוויי־שפּיציקער באָרד איז גאַנץ רויִק און ווי פֿאַרטראַגן אין אַן אַנדערער וועלט. וואָרעם כּל ימיו האָט ער נישט קיין מורא פֿאַר מענטשן, נײַערט פֿאַר גאָט אין הימל טוט ער זיך תּמיד פֿאַרכטן. קלאָר און שאַרף נעמט ער רעדן, זיַיטיק־געווענדט צו די ייִדן, גלייַך ער וואָלט דעם עלטסטן גאַרנישט באַמערקט, מיט זיַין האַרבן־געצויגענעם גמרא־ניגון, וואָס קומט געדעמפּט, ווי עפּעס אַ ווידער־קול פֿון אַ שטייניק־פֿאַרבאָרגענעם הייל, שאַטנ־דיק צעפּלעמלט מיט הייליקע אָטעמס פֿון וואַקסענע, פֿלעמלדיקע צעטריפֿטע נשמה־ליכט.

— נו, נו, אַ גזירה... אַ ביטערע גזירה, ווי דעמאָלט בשנת ת״ח, אין די פֿינצטערע טעג פֿון דעם חמל־הרשע, ימח שמו וזכרו... ווידער איז היַינט אויסגעגאָסן גאָטס צאָרן אויפֿן בית־ישׂראל. ווידער פֿליִען טיַיכן ייִדיש בלוט אונטער דער טויט־שווערד פֿונעם ווילדן רוצח. אַד, אַד, אַד — טוט ער אַ טיפֿן, גרויליקן זיפֿץ, וואָס שניַידט שאַרף ווי אַ מעסער דאָס האַרץ מיט ברענענדיקן פּיַין — אַז אַד און וויי, גאַנצע קהילות מיט ייִדן שעכט אויס דער בייזער שונא. פֿאַגראָמען מאַכן זיי, די רוצחים. מאָרדן און הרגענען ייִדן אין די שטעט און שטעטלעך, דאָרט אין דער אוקראַיִנע און אין פּוילן און אויכעט ביַי אונדז דאָ, אין לאַנד גאַליציע. אין לעמבעריק האָבן די רוצחים אונטערגעצונדן די אַלטע שול און פֿאַרברענט די קדושים מיט וויַיבער און קינדער. ווידער טוט זיך אדום באָדן אין אונדזער בלוט און פֿאַרטיליקט דעם זאָמען פֿון אַבֿרהם. אוי, פֿאָטער דערבאַרעמדיקער אין הימל, עד מתי, ביז וואַנען וועסטו אַזוי שווער פֿרוּוון דיַין אויסדערווײלט פֿאָלק? זע, גאָט, דעם גרויסן בראָך פֿון דיַינע פֿאַרוואָגלטע קינדער אין גלות. פֿאַרנעם, באַשעפֿער פֿון דער וועלט, דעם וויי־געשריי פֿון דיַין געטריַיען קנעכט יעקבֿ, וואָס טוט טוען דיך דינען מיט ליבשאַפֿט און הייליקייט מיט פֿרייד דיַין נאָמען אין אייביקייט. גיס אויס דיַין גרימצאָרן אויפֿן קאָפּ פֿונעם בייזן שונא, וואָס וויל דיך נישט קענען, שיק גיך און באַלד אין אונדזערע טעג דיַין וואָרהאַפֿטיקן געזאַלבטן קעניג און דערלייזער, אָנגעגורט מיט מאַכט און גערעכט פֿון דיַין שטאַרקער האַנט. וואָרעם באו מים עד נפֿש. אוי וויי, דער זידיקער כּוס פֿון לייד און קלאָג איז שוין פֿאַרפֿול. פֿאַרפֿול, פֿאַרפֿול.

דער פֿאַרכטיקער געבֿרום, פֿרום־אָנגעזאַפּט מיט הייסע קלאָג־טרערן, ריזלט מיט שטילן נאַגנדיקן געפּלאָטער פֿון דעם זקנס שיף־צעעפֿנטע לעפֿצן אין דער וויַיסער באָרד־האָריקייט, ווי אין דער טיפֿעניש פֿון די נעכט, ווען ער ריכט אָפּ חצות, דאָרט אין זיַין געהויקערטן, ליימענעם שטיבל אין אָרעמען שול־געסל, ביַים געראָטלטן ליכט־שיַין פֿונעם פֿאַררייכערטן נאָפֿט־לעמפּל און ברומט די פֿאַרהוילענע תּפֿילות פֿונעם דיקן, אַלטן סידור, צעקרעכצט, מיט פֿאַרצוואָגנטע אויגן, טיף פֿאַרזונקענע אונטער די געדיכטע, וויַיסע ברעמענ־בינטן, דעם גרויסן צעאַקערטן למדן־שטערן הויך אויסגעוועלבט, איין פֿויסט שטאַרק פֿאַרבײַלט דערהויבן, ווי אין לאַנג־געצויגענעם אחד־געשריי, וואָס עפֿנט די טויערן פֿונעם הימל און פֿאַרטרויערט די שכינה מיט האַרבן געוויין.

און פלוצעם טוט זיך אצינד א דריי, ווי א ווערבל־ווינט, זיין געבויגענע געשטאלט, און ווערט פארהילט אין בלייכן וואלקן פון דורותדיקן צער פון די חורבנות, אזוי ווי געוויקלט אין זיין לאנגן אלטן טלית, ווען ער שטייט א פארגליווערטער אין גאטספארכט ביים עמוד אין דער גרויסער שול, יום הקדוש צו נעילה.

ביים געזעמל יידן זענען די פנימער בלאס פון פחד, און פארקלעמט די נשמה מיט שווערן, פארכטיק־פרומען טרויער.

א ווילד־צעקייכטער צארן־געשריי טוט ווי אן אנגעפלויגענער שטורם־געביל ווייסט א שמיים איבער די קעפ. ביי דעם פוילישן קאמאנדיר איז שוין דער קאפ רויט אנגעצונדן פון גליענדיקן כעס. ער הויבט אויף א גריילעכן געפילדער און ס'ווארפט מיט אים ווי אין א קדחת, פון זידיקער רציחה. ער האט געהארכט דעם זקנס צעברומטע קלאג־רייד און ווי וויל ער פארשטייט נישט די יידישע ווערטער, האט ער פארט באנומען דעם הארבן מיין פון דער פרעמדער תפילה, וואס האט אויף אים אנגעיאגט, ווי א קללה, עפעס א טונקעלע שרעק און ס'נעמט פינצטערן אין זיינע אויגן מיט צעקרימטע פארפייניקטע קלויסטער־הייליקע פון שטייניק־בארדיקע פיגורן, געמאלענע פאנעם מיט ווייבערישע פנים־בילדער, פארטאיעטע אין זיסלעכן נעפל פון געדעמפעכץ, פארהוילענע אין פייערלעכן געברויז פון ארגל־געשפיל און דעמפע גלאקן־קלענג, פארזונקענע אין גלחיש־צעפרעפלטע בלוט־סודות, מיט פרום־צעיאמערטע הושענא־געזאנגען און געהויבענע צלמים מיטן נאקעטן צוגענאגלטן פיין־געשטאלט.

אין דעם אנטפלעקטן אפגרונט פון שינאה־נעפל, צערייכערט מיט בראנד און אומרו, איז ווי א ווייסער צעפלאטערטער פויגל פלוצעם אנגעשוועבט א גרייז־גראער האריקער קאפ. אט דאס איז ער, דער אייביקער פארשאלטענער ייד פונעם פינצטערן בלוט־חלום, וואס האט געקרייציקט גאטס זון און קוילעט קריסט קינדער, צאפט ס'בלוט פאר דער מצה אויף פסח. אט דא שטייט ער, דער שולדיקער זשיד אין דער קאפאטע, מיט דער זילבער־ווייסער בארד און פיאות, וואס וואנדערט איבער דער וועלט מיט געבויגענעם רוקן, די אויגן גלייביק־פארצוקט ווי צום הימל דערהויבן, אנגעפילט מיט העלן ליכט־פלאקער פון יושר און צדק.

ווארפן וויל ער זיך אצינד, דער פריץ, אויף דעם אלטן ייד און דערהרגענען, פארטיליקן אים פונעם פנים פון דער ערד. נאר ער קאן זיך נישט רירן פונעם ארט, גלייך ער וואלט געליימט געווארן אויף אלע אברים. און חנא־איצי דער מלמד שטייט פארהאקט, ווי א פעלדז פון אייזערנעם עקשנות אין זיין געבויגענעם נאקן. מיט שטארקן גרימצארן וואס מאכט רויט זיין קאפ, פילט דער קאמאנדיר, אז ער וועט אט דעם ייד קיין מאל נישט בייקומען. ער פאכעט און שמייסט מיטן רייט־בייטשל אין דער לופטן און שרייט מיט באנומענע קולות, מיט לאנגן, דין־געצויגענעם גריילעכן קוויטש, ווי א חזיר אויף א יאריד, ווען מען שלעפט אים די צונג פון דעם שנויץ:

— אַ טויט. אַ טויט די ייִדן. שלאָגן. שיסן. אַלע אויסשיסן. ער קײַכט מיט דערוואָרגענעם אָטעם. ער טוט זיך אַ ריס און אַ לאָז, ווי אין פֿאַרכאַפּטן שגעון. נאָר ס׳שיטן זיך אויף אים גאָס מער די באָרדיקע שוואַרצלעכע געשטאַלטן מיט די קאַפּאָטעס, פֿון די שטיבער, פֿון די שולן, פֿון די מערק, יאַרידים און קרעמלעך, ווי אַ כמאַרע וואָראַנעס, מיט ברענענדיקע אויגן און געשטרעקטע ביינערדיקע הענט צו זײַן גאָרגל. ווי אין בייזן חלום פֿון בלוט־רויש נעמט ער זעצן און שפּרינגען, האַקן מיטן קוליק אין אַ וואַנט, שטויסט און פֿאַלט איבער אַ שטרויכלונג און בלײַבט ליגן.

דער לאַנדשטורמאַן

זאָם ווײַס געשפּרייטע שנייפֿעלד האָט געבלענדט די וועלט מיט אַזאַ זוניק־שאַרפֿער פּראַסטיק־צעבליצטער לויטערקייט, אַז ס'האָט זיך געדאַכט אַז אין דער זילבעריק געבלויערטער טיפֿעניש פֿון דעם שטראַליק געליכטיקטן ווינטערטאָג, איז ווי אויפֿן גרונט פֿון אַ קלאָרן טײַך פֿאַרהוילן עפּעס אַ שווערער שאָטן־גליווער, וואָס פֿאַרצערט דעם אָטעם מיט טונקעלער אימה.

אַ באָרדיקער ייִד, דאָס שעפּסענע היטל אַנגערוקט איבער די אויערן, דעם געלאַטעטן טיזליק פֿאַרגאַרטלט מיט אַ שטריק, האָט געשפּאַנט מיטן שניי־אויסגעטראָטענעם פֿעלדוועג פֿונעם דאָרף צוריק אַהיים, אין ווײַטלעכן שטעטל, און ווי אַ יאָר אַנגעטאָן אויפֿן האַלדז־און־נאַקן, האָט ער געטראָגן אַ רויט־ווײַס געפּלעקט קעלבל, די פֿיסלעך געבונדן מיט שטריקלעך, דאָס קורצע וויידל זײַטיק איבער דער ברוסט אַראָפּגעהאַנגען.

אַזוי ווי תּמיד, ווען דעם שוואַרצן לײַבע איז עפּעס אַנגעזאָלצן אויפֿן האַרץ, האָט ער אויך אַצינד געגומען הינקען, גלײַך זײַנע שטאַרקע פֿיס אין די געקאָוועטע שטיוול, וואָלטן אַז זײַן ווילן געטאָן ווידערשפּעניקן אונטער דער פֿײַנלעכער משׂא פֿון דער פֿאַרווונדיקטער נשמה.

אמתע ווונדן האָט ער געהאַט גענוג. זײַן גאַנץ ברייטקנאָכיק גיבור־לײַב, ווי אַ צעקנאָדערטער דעמב, איז געווען צעריסן און צעשטאָכן מיט פֿאַר־היילטע וווּנדן, ווי אַנגעוואַקסן מיט פֿאַרדאַרטע שוועמלעך. וואָרעם דער ייִד, אַ בן־חמישים, איז געהאַט געווען אַ לאַנדשטורמאַן אין קיסר פֿראַנץ יאָזעפֿס חיל, פֿון דעם לאַנד גאַליציע. אויכעט האָט ער געקעמפֿט פֿיר יאָר, ווי אַ זעלנער אין דער עסטרײַכער אַרמיי אויף אַלע שלאַכטפֿעלדער און דאָרט גענוג קוילן, שטעך און קלעפּ אַרײַנגעכאַפּט. דערנאָך, אַז ער איז בשלום פֿאָרט אַהיים געקומען מיט גאַנצע ביינער, איז ער בײַ טאָג און בײַ נאַכט

אַלע מאָל פאַרכאַפּט געוואָרן אין וויסטע געשלעגן מיט די צעהפקרטע שקצים, וואָס האָבן ווי די וועלף געבושעוועט אין געחורבטן שטעטל מיט רויב און אָנפאַלן אויף יידן.

ווי דערנצמאָל, ערגעץ אין מלחמה־שפּיטאָל, ווען מען האָט אים אָפּגעהאַקט די בלאָבראַנדיקע פינגער פון צעשאָסענעם לינקן פוס, אַזוי האָט ליבע אַצינדער אַ פאַרצערטן קרעכץ געטאָן מיט פאַרביסענע ציין, ניט פון ווייטיק, נייערט פון עפּעס אַ טונקעלן חידוש־געפיל:

— אַגוואַ... וואָס הייסט עפּעס דאָס?... וואָס טוט זיך עפּעס מיט אים, האַ?...
ער האָט געברומט מיט גרימצאָרן פון דער טיפעניש פון די געדערעם, אַ טעמפּ באַשווערט גרימעניש, אַ שטייגער ווי אַ בער וואָס האָט זיך פאַרשטאָכן די לאַפּע מיט אַ שפּיציקן דאָרן און באַנעמט ניט וואָס ס'איז געשען.

ליבע האָט געשפּאַנט און געהונקען ביי יעדן טריט מיט אַ טיפן בויג אין איין זייט, גלייך ער וויל מיט איין האַנט עפּעס אַ הייב טאָן פון דער ערד, נאָר אין מיטן דרינען איז ער זיך מיישב, אַז ס'לוינט נישט דער עסק, ער גלייכט ווידער אויס דעם אייבערשטן האַלבן גוף, כּדי זיך ווידער גיך אַ בויג צו טאָן.

— אַטפּו... זע נאָר... אַז דער רוח זאָל דאָס נעמען. עפּעס אַן אַנשיקעניש צי וואָס. וואָס גייטס מעד אָן. לאָז דאָס פאַרברענט ווערן.

ער האָט געשאָלטן דאָס הינקען, אָבער דאָס באַשווערטע געמיט האָט זיך נישט געלאָזט גענאַרן. ער האָט געוווּסט, אַז ער שעלט זיך אַליין מיט דער פאַרבאָרגענער כּוונה זיך צו באַשטראָפן פאַר דער שווערער עבֿירה, וואָס ער האָט דאָ היינט אָפּגעטאָן און דערמיט צו לעשן דאָס גרימעניש פונעם בזיון, וואָס האָט ווי אַ וואָרעם געבויערט, גענאָגט די נשמה מיט אַלע טיפערן און ברענענדיקן צער פון חרטה־פּיין.

די וויים־צעשטראַלטע שנייפעלדער האָבן זיך אַלץ רחבֿותדיקער געשפּרייט, טיף פאַרזונקען אין שטילן ווינטער־דרימל, געוואָרעמט די ערד מיט צוויטיקע שאָפענע פעלצן, געהויבן זיך און גענידערט אין דער בלאַ־בלייך געבערגלטער וויטקייט, ביז צום עק הימל־געוועלב. נאַקעטע וועלדלעך האָבן פון ווייטנס פראַסטיק קלאָר געגלאַנצט, ווי געזילבערטע ווענט פון פאַרהוילענע פּאַלאַצן, און די נידעריק געריטלטע ווינטערזון האָט ווי אַ צעגליטער פייערקאַפּ געבליט מיט צעשטראַלטע דימענטגלאַנצן אין בלאָ פראָסטיקער לויטערקייט איבער דער ווייס צעפּעכלטער שנייוועלט. די קורצע צווייגן פון קופּעם גרינע סאָסנע־ביימער זענען דאָ און דאָרט געווען אַנגעבויגן, באַשווערט מיט שטיקער שניי, ווי שטיקער ווייסע הימל אויף חלומדיק געשטרעקטע הענט. זייערע שאָטנס האָבן זיך געטיפט שוואַרץ און גלאַטיק, שאַרף אויסגעשפּיצט, ווי נעגל־לאַפּעס פון אַ פאַרבאָרגענער חיה.

פונעם גיכן גאַנג און פון דער וואַרעמקייט פונעם קעלבלס בויך אויפן נאַקן, איז דעם ייד הייס געוואָרן. ער האָט צעקנעפּלט דעם טוזליק און העכער

אַרויפגערוקט דאָס שעפּסענע היטל אויפן צעאַקערטן שטערן. ער האָט זיך געאײַלט און גערעכנט מיטאַגצײַט אָנצוקומען אַהיים. וואָרעם באַגלײַך צו אַ בוים, וואָס איז ביז אין העלפט שטאַם פאַרזונקען אין אַ געמויזעכץ און דאָך שטרעקט ער זײַנע שטאַרקע צווײַגהענט צום ליכט פונעם זוניקן הימל, ווײַל זײַנע גדערעם־וואָרצלען זענען אײַנגעגראָבן אין אַ פאַרהוילענעם חיות פון ערד־טיפעניש, אַזוי האָבן לייבעס ברייטע אַקסלען, אָנגעדעמבעטע מיט האָרעפּאַשנע כּוחות פון דור־דורות, נאָר פאַרכאַפּטע אין גליוער פון די נויטן, מיט גלייביקן ביטחון זיך געשטרעקט צום געבאַטענעם עול, צום עול פון די טעג.

אַ רגע האָט, ווי אַ גלינענדיקער פײַערפונק, אַ פלי געטאָן אַ פרײדיקער געדאַנק איבער לייבעס באַרדיק פאַרשוואַרצטן פּנים: אַט איז ער שוין ניצול געוואָרן פון אַלע סכּנות און פּורעניותן, אַט גייט ער ווידער פונעם דאָרף ווי אַלע יאָרן פון זײַן פאַרהאָרעוועט לעבן און אָרעמקייט. דער טאָג איז ב״ה געווען אַ מזלדיקער. דער אייבערשטער האָט אים באַשערט אַ גרויסע מציאה. ער וועט אַהיים קומען מיטן געקויפטן קעלבל און ס׳וועט ליכטיק ווערן אין דער אומעטיק פאַרטונקלטער שטוב מיטן גוטס פון הצלחה. די פאַראומערטע פּנימער פונעם ווײַב מיט די קינדער וועלן אויפשײַנען פון גדולה, די אויגן וועלן לײַכטן מיט בליציקע פרײדפלעמלעך. וואָרעם אַ קעלבל איז הײַנטיקע צײַטן אַ פאַרמעג. ער וועט דאָס פאַרקויפן מענדל קצבֿ און אַפּלייזן געלט מיט ריווח. דאָס קעפּל מיטן גריישל וועט ער נאָך דער שחיטה אַהיים ברענגען אונטער דער פאָלע. שפּרינצע זײַן ווײַב וועט קאָכן אַ פליישיקע וועטשערע און די הייסע זעט וועט זעצן פון די פרײלעכע אָטעמס. ס׳וועט אויך זײַן צו שטעלן טשאָלנט אויף שבת.

דאָס קעלבל, גלײַך ס׳וואָלט דערפילט דעם רוצחישן געדאַנק פונעם מענטש, האָט פאַרציטערט אַ צאַפּל געטאָן מיט די געבונדענע פיסלעך. ס׳האָט גיך אַ הייב געטאָן דאָס חנעוודיקע לענגלעכע קעפּל מיטן פײַכטן מאָרדעלע, אַ טרעסע געטאָן מיט די אויערן און די גרויסע קינדישע אויגן האָבן אַ ווײַטן קוק געטאָן ווי בעטנדיק רחמים בײַ דער זוניק־ליכטיקער וועלט; ס׳האָט דער־שראָקן אַ קרעכץ געטאָן לייבען גלײַך אין אויער אַרײַן און אים אַ לעק געטאָן מיטן צינגל:

— מעעע... מעעע... ווי איינער רעדט, כ׳בין נאָך אַזוי יונג... כ׳וויל לעבן.

נאָר דער מענטש האָט אין דער פאַרבלענדונג פון זײַן האַפעדיק האַרץ נישט געפילט דעם צער פון בעל־חיים, ווי וויל דער ייִד האָט ליב געהאָט חיות און פאַרשטאַנען דאָס פאַרהוילענע לשון פון דער שטומער צונג. ער האָט טאַקע אַ זיפץ געטאָן פון רחמנות און זײַן פאַרטראַכטער קאָפּ, אונטערן קעלבלס בויך, האָט זיך אַלע מאָל אויבעט אַ פאַרצאַפּלטן הייב געטאָן, גלײַך מען וואָלט אים אַ שטאָך געטאָן פון אונטן. די געדאַנקען, באַשווערטע מיט ביטערער פלאָג, האָבן פאַוואָליע געשניטן אין לייבעס מוח, ווי שיפלעך באַ־לאָדענע מיט משׂא. ווי אַזוי איז דאָס עפּעס געשען הײַנט, וואָס ער האָט זיך

אַזוי ביטער דערנידעריקט פאַרן שונא און פאַרלייקנט דעם ערלעכן וועג פון זיין לעבן?

ווארעם ער איז געגאַנגען אַ קרומען וועג. ער האָט געהערט, אַז אין דעם דאָרף זלידיוויץ, ביי דעם רייכן גוי סטעפּאַן דובאַק, איז דאָ צו פאַרקויפן אַ קעלבל. לייבע האָט געוווּסט, אַז די גויים ווילן נישט מער האַנדלען מיט ייִדן, ווילן ביי זיי גאָר נישט קויפן און זיי גאָר נישט פאַרקויפן; אַז די גויים ווילן די ייִדן אויסרויבן און זיי פאַרטרייבן פונעם לאַנד; אַז עס איז אַ סכּנה פאַר אַ ייִד צו גיין אין אַ דאָרף אַריין, וויל די גויים, די שקצים, שלאָגן, פאַרטרייבן און זיי קאָנען אויכעט דערהרגענען. נאָר מיט סטעפּאַן דובאַק, האָט ער, לייבע, געהאַט עפּעס אַ באַזונדערן חשבון. פּעטרי, דעם פּויערס זון, איז איין מאָל, אין מיטן נאַכט, מיט נאָך אַ באַנדע שקצים באַפאַלן לייבעס שטוב, אויסגערויבט ס'ביסל אָרעמקייט און אין געשלעג אים צעהאַקט דעם קאָפּ. לייבע האָט גערעכנט, אַז ער האָט צו דעם גוט באַקאַנטן פּויער אַ טענה און געהאַט דעריבער אויף רחמנות און יושר. ער האָט זיך געפּעדערט היינט פאַר טאָג און אויף גאַס באַראַט די לעצטע עטלעכע צעפּליקטע געלטפּאַפּירלעך אין ליוונטענעם ביטל באַהאַלטן אין בוזעם, איז ער אַוועק אין ווייטן דאָרף און אָנגעקומען אַהין גאַנץ פרי. די ליימענע כאַטעס זענען געווען וואַרעם איינגעפּעקלט אין שטרוי זאַהאַטעס. בלאָע רויכלעך האָבן שוין געצויגן פון די נידעריקע קוימענס, די דעכער מיט ווייסע שניי־קישנס אָנגעבעט. ס'האָט געשמעקט מיט קאָרנברויט, מיט זויערקרויט, מיט מילך און זעט. אין מיטן האָט געהויערט די ברייטע צערקווע מיט געשפּיצטע טורעמלעך ווי ציבעלעס, מיט אַ גרויסן צלם דערהויבן צום בלאָען הימל. נויעם האָבן געגרענערט, קינדער מיט ווייסע קעפּלעך, ווי פלאַקס, האָבן גע־קוויטשעט, בהמות האָבן געמעקעט אין די שטאַלן, הינער, גענדז און ענטלעך זענען פול געווען איז די הייפן; ס'האָבן געכרוקעט חזירים, געהירזשעט פערד, הינט האָבן געבילט און ס'האָבן געקרייעט די הענער. די סטעפּאַניכע האָט נישט געוואָלט פאַרקויפן ס'קעלבל. די גויע אין ליוונטענעם סטאַן, פאַרהויבן איבער די שטיוול, האָט גרימיק געטריבן דעם ייִד מיטן בעזעם. שיקסלעך און שקצימלעך האָבן אים באַוואָרפן מיט שטיינער, מיט שטיקער מיסט, געלאַכט און געשפּעט און אָנגעריצט די הינט, וואָס האָבן זיך מוראָ־דיק צעבילט, געריסן אים פאַר אַ פּאָלע, געביסן אין די שטיוול. סטעפּאַן איז נישט געווען אין דער היים און די גויע האָט געשריגן מיט הויך־קוויטשעדיקן געבייזער ווי אַ צעגוגערטע קוואָקע:

— גיי, גיי, ייִד, כ'האָב גאָר נישט צו פאַרקויפן, נישטאָ קיין קעלבלעך. זעט נאָר, מענטשן גוטע, ווי די זשידעס האָבן זיך דאָס פאַרלייגט, טשעפּען זיך ווי קלעשטשעס. האָספּאָדי פּאָמילוי, זעט נאָר אַן אַנשיקעניש, מיט דער לאָפּעטע וועל איך דיר געבן איבערן קאָפּ, פאַרשאָלטענער... גיי צום טייוול, נישטאָ צו פאַרקויפן גאָר נישט, אַ כאָלערע...

ליבע איז אָבער נישט נתפּעל געוואָרן פֿון דער גויעס זידלעריַי און קללות. זיַין דיקער קנייטש ביַים נאָזוואָרצל איז נאָר אַ ביסל מער אָנגעדראָלן געוואָרן מיט פֿינצטערן ירגזון. ער האָט גערעדט צו איר גוטע רייד, מיט קרום פֿאַרביסענע ציין:

— נו, באַלעבאָסטע גוטע, כ׳וועל דיר באַצאָלן געלט. פֿאַרקויף מיר ס׳קעלבל. אָט דיַין זון פּעטרי האָט מיך באַגזלט, צעהאַקט מיר דעם קאָפּ. כ׳לעבן, כ׳בין אַן אָרעמאַן, היַינטיקע שווערע ציַיטן... נו, ווילע באַלעבאָסטע, נעם געלט, כ׳גיב דיר צוויי ראָאַניש זילבער... גיב אַהער ס׳קעלבל. און ליבעס פֿינצטערער שינאה־בליק האָט פּלוצעם אַ מעסט געטאָן דער פּויערטעס מעוברת־הויכן בויך, זיַין פֿאַרהאַקטער גרימצאָרן האָט אַ ברען געטאָן מיט לעכצנדיקן נקמה־דאָרשט אַ שטויס צו טאָן מיטן קוליק אין אָט דעם מיט לעבן יוירנדיקן בויך, אַז ס׳זאָל פֿון אים אַרויס אַ מפּיל. אָבער ער האָט גיך אוועקגעכאַפּט די האַריק פֿאַרזונקענע אויגן און אַ בויג געטאָן דעם שווערן שוואַרצבאָרדיקן קאָפּ אויפֿן אַקסל מיט פֿאַרקלעמטן אַנגסטאַטעם, גליַיך ער וואָלט זיך אין דער רגע אויסגעלייזט פֿון עפּעס אַ ווייסטן נסיון.

— אַך, אַך כ׳האָב צו שפּיַיזן אַ הויזגעזינד — האָט ער פֿרום און קלאָר אַ קלער געטאָן.

ווידער איז ער נאָכגעגאַנגען פּוסטריט דער ברייט צעוויגטער גויע דאָ אין דער שטאָל פֿול מיט בהמות, דאָ אין דער אָנגעהייצטער כאַטע, אָנגעפּלייצט מיט זאַט צעפּאַרעטע ריחות פֿון הייסע געקעכצן, זויערקרויט, קאַשע מיט חזיר, באָרשט. די פֿאַררייכערטע פּנימער פֿון די איקאָנעס האָבן ברוגז געקוקט פֿון די בלאָ געקאַלכטע ווענט און אונטערן דעמבענעם באַלקן אין ווינקל האָט שרעקיק געדרימלט דער נאַקעט צוגענאַגלטער יויזל אויפֿן צלם. קינדער אין שעפּסענע פּעלצלעך, אַ שוואַרץ צעקודלטער בייזער הונט, פֿעטע קופּעס מיסט, בהמות און עופֿות, צעפּלאַטערטע טויבן אויף די דעכער, ברייטבייַיכיקע סטויגן שטרוי, פֿולע שיַיערס מיט תּבֿואה, קאַמערן מיט אויבסט און קרייטעכער, — אָט די גאַנצע עשירות פֿונעם ברודער עשׂו איז געווען אַנטפּלעקט און אַזוי געזיכערט מיט זעט און שפּע אין דער שווער פֿאַרפֿונדעוועטער באַלעבאַטישקייט, אַז דער אויסגעבלייכטער ייִד האָט מיט געניטן אויג גענעפּלט פֿון קינאה, געקוקט און געביטערט אין האַרצן אויף זיַין פֿינצטערן מזל, אויף זיַין אָרעמקייט. ליבע האָט נאָך אַלץ גערעדט און געדונגען דאָס קעלבל, און די גויע האָט אים אַלץ מבֿזה געווען און געטריבן פֿון זיך. נאָר אַז זי האָט געמערקט זיַין שאַרפֿן קרומען קינאה־בליק אויף איר מעוברתן בויך, אויף די בהמות אין שטאָל, האָט זי מורא באַקומען פֿאַר אַ בייז אויג, געמורמלט שפּרוכן, געשפּיגן און זיך געצלמט און צום סוף מושווה געוואָרן אויפֿן מקח און אים פֿאַרקויפֿט דאָס קעלבל:

— נו, גיי, גיי גיכער, אַוועק פֿון דאַנען, ייִד פֿאַרשאָלטענער. זעט נאָר, מענטשן גוטע, עפּעס אַ ציגיַינער, אַ שד — האָט זי געשריִען און פֿאַרשטעקט דאָס קניפּל אָפּגעלייזטע געלט אין הויכן בוזעם אַריַין. נאָר אַז ליבע האָט

זיך גיך פֿאַרנומען מיטן געבונדענעם קעלבל אויפֿן נאַקן אוועקצוגיין דורכן פּלויטטויער, האָט אין דער רגע פּלוצעם געטאָן אַ פֿאָר אַרײַן אויף דער פּאָדווירע דער באַלעבאָס סטעפֿאַן דובאַק, אין אַ שליטן פֿול באַלאָדן מיט לאַנגע אײַז־אָנגעפֿרוירענע דעמבעקלעצער פֿונעם וואַלד. אין איין קלאָץ איז געווען אַרײַנגעשטעקט די האַק. אַ ווײַסע פּאַרע וואָלקנדלעך האָט געזעצט פֿון די פֿראָסטיקע נאָזדרעס פֿון די צעוואַרעמטע קליינע, ברוינע פֿערד, די נעגרײַזלטע בײַכער אָנגעוואָקסן מיט ווײַסע פֿראָסטצעפּלעך. אויכעט בײַם גוי, אין זײַן ברייטן שאָפֿענעם פּעלץ, איז דאָס שעפּסענע היטל, די שטיוול און די לאַנגע בלאָנדע וואָנצע אָראָפּגעלאָזט פֿונעם קנאָכיק געריטלטן, אויסגעגאָלטן פּנים, געווען אָנגעפֿרוירן מיט אײַזצויטן, גלײַך ער וואָלט מיטגעבראַכט אַ שטיק ווינטערדיק אָנגעפֿרוירענעם וואַלד. די צוויי געלע הינט, מיט אויפֿגעריסענע ציינשנויצן, ווי בײַ בייזע וועלף, האָבן אויפֿגעהויבן אַ מוראַדיקן געביל אויף דעם שוואַרצלעכן ייִד און דער גוי, לאַנג און שטאַרק ווי אַ דראָנג, האָט מיט הערשער־גאווה אַ קנאַק געטאָן מיטן בײַטש אין דער לופֿטן און אַ גרימיקן געשריי געטאָן צו לייבען:

— הע, ווער איז דער? אַ ייִד, אַ גנבֿ, אַ ציגײַנער? וואָס טוסטו דאָ? גיב אָפּ ס'קעלבל, ווײַל איך וועל דיך דאָ דערהרגענען.

און ער האָט גרייַלעך צעכעסט אַ ריס געטאָן די האַק פֿונעם קלאָץ און זי אַ הייב געטאָן מיט דער בליציקער שאַרף צו לייבעס קאָפּ. דער ייִד האָט ווי נישט אומישנע, נאָר זייער גיך אַ הייב געטאָן ביידע צעעפֿנטע הענט צום גויס האַלדז און אַזאַ סכּנותדיקן ברען געטאָן מיט זײַן שווערן, שוואַרצן בליק יענעם גלײַך אין די בלאָע בייז פֿאַרגליווערטע אויגן, ווי פֿאַרשטאָכענע בלאָטערס, אַז דעם גויס האַנט מיט דער אונטערגעהויבענער האַק, האָט זיך פּאַוואָליע אַראָפּגעלאָזט.

— אַ גוט מאָרגן, גיב גאָט געזונט און מזל, פּאַן דובאַק — האָט לייבע לײַטזעליק אַ זאָג געטאָן — דערקאָנסט מיך נישט? דאָס בין איך, לייבע, פֿונעם שטעטל, פֿון ראָזדינע, כ'פֿלעג פֿאַרן קריג קומען אין דאָרף צו דיר, געהאַנדלט פֿלאַקס, עופֿות, פֿעל, אייער, אַ קעלבל; נו, אַצינד, געווען פֿיר יאָר אין דער מלחמה, ס'איז אַ שווערע צײַט, נישטאָ קיין פּרנסה, אַלצדינג איז צעבראָכן, כ'בין אַן אָרעמאַן... קומט אַנומלט דײַן זון פּעטרי מיט אַ באַנדע יונגען און באַפֿאַלט מײַן שטוב אין מיטן נאַכט, רויבט צו ס'ביסל אָרעמקייט און צעהאַקט מיר דעם קאָפּ מיט אַ שטיק אײַזן... אָט אָ, נאָ, טו אַ קוק, זאָג דו אַליין, גוטער באַלעבאָס, צי ס'איז רעכט צו טאָן אַזוינס, צי מען מעג אַזוינס טאָן אַ היימישן מענטש; האָ?? זאָג.

און לייבע נעמט אַראָפּ זײַן צעפֿליקט שעפּסנהיטל, בייגט זײַן שווערן קאָפּ מיט דער צעקנאָדערטער באָרד נאָענט צום גוי אונטער די אויגן און ווײַזט אים מיט אַ פֿינגער אַ בלוטיק פֿאַרקלעפּטע שמאַטע אויפֿן געשווילעכץ.

— זעסט אַ לאָך אין קאָפּ? אַ? אַ גאַנצע וואָך איז גערונען בלוט, ביז ס'האָט זיך אַ ביסל פֿאַרהיילט די וווּנד... אָך אָך, ווען איך כאַפּ ערגעץ,

אונטער פיר אויגן, דײַן זון פּעטרי, הערסטו, וואָלט אים שוין נישט געווען וואָס מקנא צו זײַן, דעם גזלן, מעגסט מיר גלייבן, כ'לעבן — מאַכט לייבע מיט אַזאַ גריילעד קרומען שמייכל אויף זײַנע האַריקע ליפּן, אַז דער גוי טוט אַזש זײַטיק אַ גרימיקן שפּײַ און נעמט בייז אַנגעדרודלט שרײַען:

— אַ יאַקזשע... פּעווניע... דאָס איז אויכעט עפּעס? צעהאַקט אַ ייִד דעם קאָפּ... ס'איז הײַנט אונדזער מלוכה... אונדזערע רויטענער זעלנער פירן הײַנט מלחמה מיטן פּאָליאַק און פאַרטרײַבן די פּריצים און די זשידעס פון אונדזער לאַנד. אַלצדינג געהער די כלאָפּעס. גיב אָפּ ס'קעלבל און פאַרנעם זיך פון דאַנען... ייִדן טאָרן הײַנט נישט מער גיין אין דאָרף, ס'איז פאַרבאָטן צו האַנדלען, אָט וועל איך גיין צום וואָיט און רופן אונדזערע זעלנער, וועט מען דיך דערשיסן... פּעווניע...

— טאַקע? — זאָגט לייבע זייער שטיל, און טוט ווידער אַ סכּנותדיקן בליץ מיט זײַן שמאָל פאַרצוואָגנט אויגשפּעלטל אין דער האַריק פאַרזונקענער קנאַכנהייל — ניין, וועסט נישט גיין אין ערגעץ, באַלעבאָס, מיינסט ס'איז הפקר אַ וועלט? ס'איז מײַן קעלבל, נישט דײַנס, כ'האָב עס געקויפט בײַ דײַן ווײַב און ערלעך באַצאָלט דעם פּרײַז, וויפל מען האָט דאָ אויסגעדונגען... געקויפט און באַצאָלט. בעסער לאָז מיך גיין מײַן וועג מיט גוטן... הערסטו, צי ניין?

דעם גויס פּרצוף איז טעמפּ באַגאָסן מיט אַ בלוטיק־רויטן רציחה־וואָלקן. ער טרעסעט מיט די לאַנגע האַרקודלעס, פאָכעט מיט דער האַק, די גויע כאַפּט די לאַפּעטע אין די הענט, די קינדער קוויטשען, די הינט שפּרינגען ווילד צעבילט און אַלע וואַרפן זיך אויף לייבען און שרײַען מיט גריילעד באַנו־מענע קולות:

— געוואַלד, געוואַלד, אַ ייִד, אַ גנבֿ!

נאָר פּלוצעם טוט אַ זעץ ווי אַ דונערהילד פונעם לויטערן הימל דאָס שיסן פון אַ האַרמאַט. הינטער דער צערקווע טוט זיך אַ קנויל אַ שוואַרצער רויכ־וואָלקן פון אַ שׂריפה אין דאָרף. פון ווײַטנס איבערן פעלד לויפן זעלנער מיט ביקסן און אין מיטן פון דער פאַרכאַפּטער בהלה שפּאַנט שוין דער שוואַרצער לייבע מיטן געבונדענעם קעלבל אַנגעטאָן אויף זײַן האַלדז־און־נאַקן זײַטיק מיט די פּלויטן פון די פאַרשנייטע דאָרפסגאָרטנס און ער קומט באַלד אַרויס אין פרײַען פּעלד. ער אָטעמט אײַן מיט כּוח די קלאָרע פראָסטיק־שאַרפע לופט און אין אַ פרומען געדאַנק גיט ער אָפּ אַ לויב צו גאָט, וואָס ער איז ניצול געוואָרן פון אַ צרה. נאָר וואָס ווײַטער ער גייט מיטן וועג אַהיים צום שטעטל אַלץ שווערער איז אים דאָס האַרץ פאַרקלעמט פון פאַרביטערטן גרימצאָרן אויף זיך און אויף דער וועלט.

ווי נאָד אַ שטאַרקן זעץ אין קאָפּ, ווען מען דערפילט דעם ווייטיק ערשט שפּעטער, אַזוי האָט לייבע ערשט אַצינד דערפילט דעם גאַנצן שווערן חרטה־פּײַן פונעם געליטענעם בזיון! די פאַרשוועכטע ווערדע האָט אים ווי אַ

פייערקנויל געבריט אין דער נשמה, גענאגט אים און געמאנט א שפיי טאן זיך אליין אין פארשעמטן פנים. ווארעם ער האט זיך עפעס היינט אזוי פארלייקנט דערנידעריקט פארן שונא, אז ער וועט זיך, כל־זמן ער וועט לעבן, נישט מוחל זיין. די זוניק צעשטראלטע קלארקייט פונעם פראסטיק געליכטיקטן ווינטערטאג, וואס האט געפעכלט די שנייאיק־ווייסע שטילע וועלט מיט זיל־בעריק צעבליאסקעטע גלאנצן, האט געטונקלט אין לייבעס אויגן מיט אן אומהיימלעכן שאטן־גליווער, גלייך די פייערדיקע צעבליצטע זונקויל, אין טיף בלאען הימל־געוועלב, איז רויכיק פארהוילן, ערגעץ אין א יענערוועלטיקער שריפה, און ער, לייבע, גנבעט זיך מיט בהלהדיקן שפאן פון דער איבער־קערעניש אין סדום.

ציגיינער, האט ער געזאגט, דער גוי. יא, ער, דער שווארצער לייבע, האט טאקע עפעס א פנים פון א ציגיינער מיט זיין צעקנאדערטער בארד, אין נעלאטעטן טיזליק. און אלע יידן, די שווארצבארדיקע, ארעמע־לייט מיט דער פיינלעכער פרעמדקייט איינגעגעסן אין די פאראומערטע פנימער, זיי זענען אין די גוייִמס אויגן געגליכן צו ציגיינער, וואס מען באדארף זיי פארטרייבן און פארטיליקן. נו, און ציגיינער זענען דען ניט קיין מענטשן? ציגיינער ווילן אויכעט לעבן אויף גאטס וועלט. יא, אפילו א ווערעמל אין דער ערד צי א מילב, וויל אויכעט לעבן און דערפילן דאס געבאט פון באשאפער. יידן זענען אבער ניט קיין ציגיינער־בעטלער וואס שלעפן זיך אין צעפליקטע ביידלעך מיט געגנבעטע פערד און זיי הויזן אונטערן פרייען הימל צום ביטול און געשפאט פון דער וועלט. ניין, באלעבאטים זענען יידן, מיט גאט אין הארץ, מיט הייליקער דערהייבונג פון שבתים, ימים־טובים און שימחות. ס'איז דאס פאלק פון דער הייליקער תורה. אונטער די אנגעבויגענע מצבות, אפגעריבענע פון עלטער אויפן בית־עולם, רוט דאס געביין פון זיין טאטן, זיינע זיידעס און פון דורות יידן. נאר פלוצעם איז דא די וועלט פרעמד און שינאהדיק געווארן, באלאדן מיט דער לאסט פון גלות. פרעמד איז די ערד אונטער די פיס און דער הימל איבערן קאפ. פון זינט ער איז צו זיין שכל געקומען געדענקט לייבע די פעלדער דא, ווען ער איז געגאנגען אין די דערפער האנדלען און אהיים געקומען פון די דערפער מיט פולע זעק סחורה אויף די פלייצעס. ער געדענקט פון זיינע יונגע יארן, ווען אט די ווינטערדיק־לידיקע ברייטשטאמיקע ביימער ביים זייט פעלדוועג זענען נאך געווען קליינע, יונגע, מיט דינע ריטלעך, און ער פלעגט איינעם פון זיי אויסשניידן מיט זיין מעסער, פאר א שטעקן. איצט שטרעקן זיי צו אים דאר צעקרימטע צווייגנ־הענט ווי צו דערווערגן אים מיט בייזע נעגל־לאפעס.

ווי ווייט דאס אויג גרייכט, ביז די זוניק גענעפלטע וועלדערווענט אונטער די בלא־געטיפטע הימלברעגן, ליגן ברייט געשפרייט די ווייסשנייאיקע פעלדער. ווי מיט ווייסע שאפענע פעלצן איז די שווארצע פעטע ערד באדעקט און ווארעמט אין איר יוירנדיקער שוים די ווינטער־זריעה. גאלדיק־געל וועלן זיך דא בוואליען די זומערדיקע תבואה־פעלדער מיט שווערע פולע זאנגען קארן,

ווייץ און האבער, געשפרענקלט מיט רויט־פלאמיקע מאנבלומען און העל־בלאע קארנבלימלעך, מיט געל צעבליטע דערנערקעפלעך אין די טיף גרינע מעזשעס, מיט חלומדיק צעוויגטן פייגלגעזאנג און זוניק פארטראגענעם בינען־געזשום, מיט גילדן־געפלעקטע פלאטערלעך און שטילער זוניק געבלויערטער הימלפרייד. נאר ווי וויל לייבעס הארץ איז תמיד פארבענקט צו דער גע־בענטשטער מי און פרייד פון פעלדער אוןביימער, גרינס און בליונג און צײַטיקער ערד־שפע, וואס דער אטעם פון זײַן לעבן איז געווען אין דעם פארוועבט מיט ליבשאפט און ביטחון אין גאט, — פילט ער אבער אצינד עפעס א וויסט און פוסט קעלטל אין דער נשמה, ווי אן אויסגעברענטער אויוון. פאר זײַן טרויעריק פארקלערטן בליק נעפלט די געבראכענע באלעבאטישקייט פון זײַן ארעמער היימשטוב דארט אין עק שטעטל, וואס איז צעשאסן און געחרובט געווארן בעת דער עסטרײַכער מלחמה. ערלעך און ווילעק מיט זײַנע שטארקע הענט און רויע כוחות ראנגלט ער זיך מיט דער לאסט פון די טעג. ער טראגט אויפן קארק סחורה אין מארק, פארריכט דעכער, גראבט גריבער, ארבעט אויף טאגלוין בײַ די פריצים, לאדנט בײַם באן תבואה, קלעצער און שטיינער אין די וואגאנען. ער איז א פורמאן, א האלצהעקער און א בהמה־טרײַבער. זײַנע צוויי טעכטער, רבקה און רחל, די כלה־מיידן, ארבעטן געניי, זײַן ווײַב שפרינצע פליקט פעדערן ביז האלבע נאכט און אפילו ברוכל, זײַן צוועלף יאריק יינגעלע, קלײַבט האלצשפענער און דארע צווײַגן אויפן וואל־דיקן בערגל־שפוע, וואס ער טראגט צו פארקויפן אין די שטיבער, צום הייצן. נאר קיין פרנסה, קיין ברויט צו זעט איז פארט נישטא. אלע מאל געשעט אים, דעם שווארצן לייבע, עפעס א נײַע צרה, א נײַע גזלה און ער ווערט ווידער נקי. ווי אזוי זאל ער שפײַזן א הויזגעזינד? וואס וועט זײַן דער תכלית פון זײַנע קינדער? פאר וועלכע זינד האט אים גאט פארלאזן?

אט גייט לייבע פארבײַ א גוייִשע פעלדכאטע מיט א נײַעם שטרויענעם דאך וואס גלאנצט אין דער זון ווי א גילדן היטל. א בלא קוימענרויכל, ווי א פענדל פון זעט און פרידן, קרײַזלט צום בלאען הימל. לעבן דער טיר, אויף א נידעריקן האלצקלאץ, איז ארײַנגעהאקט די בליציקע האק. א האן קרייעט אויפן פלויט. די גויע מיט א פארהייבענעם רויטן פארטעך טראגט ארויס פון שטאל אן אנגעמעלקט פול שעפל מילך. א הונט בילט. עופות גוגערן. דער גוי מיט א בלויזן צעקודלטן קאפ, אין שאפענעם האלבפעלץ, פירט א פערד בײַ דער גריווע. קינדער קומען ארויס פון דער כאטע און קוקן לאכנדיק פארגאפט מיט זײַטיקע ווײַס־פלאקסענע קעפלעך אויף דעם פארבײַגייענדיקן ייִד, מיטן קעלבל אויפן נאקן.

— גיב גאט געזונט און מזל, באלעבאס — זאגט לייבע לײַטזעליק צום גוי.

נאר דער פויער טוט ברוגז א הויכן שנײַץ די נאז מיט צוויי פינגער, דרייט אום אברייטע פלייצע ווי א טויבע וואנט און ענטפערט מיט א קללה־געבייזער:

— גיי צום טײַוול, ייִד פארשאלטענער.

את אזוי זענען זיי געווארן, די גוים, ווי אנגערייצטע הינט — טוט ליבע באטריבט א שאקל מיטן קאפ. ער שפאנט וויטער מיטן שמאלן וועג צווישן די וויסע שניי־פעלדער. א מחנה ווארענעס, ווי א שווארצער וואלקן, טוען א שוועב מיט זייטיקן פליגל־געקריץ, שטעלן זיך אויף די דארע צווייגן פון א צעקרימטן פעלדבוים, לאקערן מיט אויגן, שארפן די שפיציקע שנאבלען און פליען באלד ווידער אוועק אלע אין איינעם מיט א קרעכצנדיקן געשריי. עפעס א הילצערן גראגערן צעטראגט זיך אונטערן הימל. ליבע הייבט אויף דעם קאפ און ער זעט צוויי גרויסע פלימאשינעס, ווי הילצערנע פייגל מיט גרויסע זילבערן צעגלאנצטע פליגל, שוועבן אין טיפער בלאער הייך. זיי פארשווינדן אונטער דעם צעפלעמלט שטראליקן זונקנויל, באווייזן זיך ווידער, אומגע־ריכט, נאענט און פונקט איבערן קאפ, נידערן, הייבן זיך איינע איבער די אנדערע גלייך זיי וואלטן זיך שפילעוודיק אזוי געוואלט כאפן און פארשלינגען, און מען הערט אלע מאל א צעפייקלטן קנויל גערעמפטע שיסקלעפ.

ביי ליבען איז דאס מויל ברייט צעעפנט פון צעשמייכלטן חידוש. ער פאר־רייסט דעם קאפ און זיינע אויגן פינטלען אזש פון אנגעשטרענגטן קוקן אין דער בלענדנדיקער בלאער הימלזוניקייט. זע נאר, ווי קומט דאס אהער? וואס איז דא עפעס, א שלאכטפעלד צי וואס? אבי ער האט געמיינט, אז ער האט שוין געפטרט די מלחמה. פלוצעם טוט זיך איין פלימאשין א וואקל. פון איר ברייטן וויסן פויגלעק נעמט זעצן א שווארצער רויכוואלקן, א פלאמפייער טוט א שפריץ ווי א רויטע כוואליע פונעם קאפ און ווי אן אנגעצונדן שטיקל פאפיר, הוידעט זיך א רגע אין דער לופטן די ברענענדיקע פלימאשין, זי קערט זיך איבער עטלעכע מאל און פאלט מיטן קאפ אראפ אויף אן אפגעהאקטן בוים. עס רייכערט זיך דארט ווי א האלאוועשקע אויף די לידיקע ביימער ביים זייט פעלדוועג, רייכערט און ברענט גיך אוים מיט שטילן פלאקער א שארפער פלינגלשפיץ צום הימל, בעת די אנדערע מאשין איז שוין וויט פארפלויגן אין עק בלאען הימלגעוועלב און באלד פארשווונדן פונעם בליק.

צוויי מענטשן זענען דארט אין דער רגע אומגעקומען, פארברענט געווארן ווי א שטיק שמאטע, און ערשט נאר וואס האבן זיי נאך געלעבט און גע־אטעמט הויד־הויך, אונטערן הימל ווו די פרייע פייגל פליען. — אך, וואס פארא שרעק ס'דארף זיין אראפצופאלן פון אזא הייך, אראפצופאלן פון הימל. — מילא, עד ביז כאטש געווען א פוסזעלנער, — קלערט ליבע מיט געניטן געדאנק, כאפסט אריין א קויל אויפן שלאכטפעלד צי א שטיק באמבע־אייזן, האסטו נאך א האפענונג אז די וווּנד וועט זיך אויסהיילן און דו וועסט בלייבן לעבן. אפילו א קאליקע איז בעסער ווי דער טויט. ער האט טאקע קיין מאל נישט געקאנט פארשטיין די פליזעלנער: א גאנצע גדולה ביי זיי געווען דאס פליען אין שלאכט און פארברענט ווערן. אפנים, אז ס'איז די מענטשן נאך צו ווייניק זיך אויסצושעכטן אויף דער ערד, פליען זיי זיך מארדן אזש אונטערן הימל. אטפוי זאל דאס ווערן! משוגעים, חיות רעות זענען דאס, נישט קיין מענטשן.

נאָר ווי ליבע קוקט אַזוי אַהין אין ווײַטקײַט צו דער ברענענדיקער פֿלימאַשין און רעדט צו זיך אין האַרץ, פֿאַרקלערט אין וועלטזאַכן, טוט פֿלוצעם אַ גוט באַקאַנטער שאַרפֿער פֿײַף אין זײַן אויער און ס׳פֿליט אים אַראָפּ דאָס היטל פֿון קאָפּ. ער הייבט דאָס אויף פֿון ס׳ניי. ס׳האָט אַ לאָך, דורכגעשאָסן פֿון אַ קויל. זײַן אייבערשטע העלפֿט שוואַרצבאַרדיק פּנים איז געבליכט פֿון עפּעס אַ פֿריידיקן און דערשראָקענעם חידוש: זע נאָר זע, נאָך אַ רגע, און זײַן קאָפּ וואָלט פֿון דער קויל צעשמעטערט געוואָרן, ווי אַן ערדענער טאָפּ. אָט, אָט, נאָך אַ האָר, און ער וואָלט דאָ געווען אַ הרוג. אָט האָסטו דיר אַ מעשׂה. ניצול געוואָרן מיט גאָטס הילף פֿון אַלע פּורעניותן דאָרט אויף די פֿײַער צעדונערטע שלאַכטפֿעלדער פֿון דעם קייזער פֿראַנץ יאָזעפֿס מלחמה, כּדי דאָ אין דער היים שוין דערהרגעט ווערן פֿון עפּעס אַ קויל פֿון אַ שייגעץ. — ווער שיסט דאָ?

ס׳האָט פֿאַרשמעקט די בלאָ־זילבערדיקע לופֿט מיטן גיפֿטיקן ריח פֿון זיסלעכן פּולווער, וואָס איז אים געווען שוין פֿון לאַנג גוט באַקאַנט און האָט געקיצלט די נאָז ווי שמעקטאַבאַק. ווידער האָט אַ זעץ געטאָן פֿון ערגעץ דאָס קנאַקנדיקע שיסן פֿון ביקסן און פֿון דער ווײַטנס הילכט דער דומפּיק טויבער דונער פֿון אַ קאַנאָן. ליבע טוט זיך געניט אַ וואָרף צו דער ערד, אָבער פֿונעם הימל האָגלט מיט צעפּלאַצטע שטיקער אײַזן און פּונקט פֿאַר זײַן פּנים טוט אַ רײַס אויף אַ צעדונערטער ערדוואָלקן. ער הייבט זיך גיך אויף, כאַפּט דאָס קעלבל אויפֿן נאַקן און לויפֿט מיט ברייטן שפּאַן. ער שפּרינגט אַהין און אַהער איבערן צעפֿײַערטן פֿעלד, אין מוראדיק צעפֿײַפֿטן האָגל פֿון די פֿליִענדיקע קוילן, באַגלײַך מ׳וואָלט פֿון אַלע זײַטן געצילט מיטן שיסן פֿון די ביקסן נאָר צו אים, ליבען, אים צו יאָגן און נאָר אים אַליין צו טרעפֿן און דאָ אַוועקלייגן.

זײַטיק, אויף אַ קליינעם בערגל־שפּוע, צווישן דאַרע קוסטעס, שטייט אַ דיקער בוים. ווען ער זאָל קאָנען צוקומען צו דעם בוים, וואָלט ער געהאַט אַ גוט באַהעלטעניש הינטערן דיקן שטאָם. נו, אַצינד מוז ער אײַנשטעלן ס׳לעבן. נישטאָ קיין ברירה. ליבע קריכט אַהין, שלעפּנדיק דאָס קעלבל אויפֿן שנײ. ער הערט געלעכטערס פֿון שקצים און ער פֿאַרשטייט שוין, אַז די זעלנער זענען דאָרט פֿון ביידע זײַטן וועג אין שיסגריבער. ער קריכט און זיי הערן נישט אויף צו צילן אויף אים, ביז ער דערגרייכט דעם בערגל־שפּוע. מיטן רוקן געזיכערט צו אַ שטיין, בלײַבט ליבע ליגן הינטערן בוימשטאָם, דאָס קעלבל צווישן די קניִען. דאָס בהמהלע מעקעט מיטן פֿײַכטן מאָרדעלע און ס׳ציטערט זײַן קליין קעפּל מיטן גרויסן שטערן, ווי בײַ אַ דערשראָקן קינד. ליבע גלעט צערטלעך די וואַרעמע פֿעל און נעמט דאָס איין מיט גוטע רייד:

— נו, נו, האָב נישט קיין מורא... אַצינד וועט אונדז גאָר נישט געשען. ליג שטיל.

ער אָטעמט אָפּ מיט כּוח, ווישט אָפּ מיטן האַנט ס׳פּנים און די באָרד פֿונעם שניי און שטיקלעך בלאָטע און מאַכט זיך צורעכט ס׳אַנטועכץ אויפֿן לײַב.

באַלד שטעקט ער אַ ביסל אַרויס באַהאַלטן און באַדעכטיק דעם קאָפּ פֿון הינטערן בוימשטאַם און ער זעט, ווי פֿון ביידע זייטן וועג קריכן גיך אַרויס זעלנער פֿון גריבער. די מיט פֿעלספּאַדיקעס זענען רוטענער, די אַנדערע, מיט פּירעקיקע היטלען, זענען פּאָליאַקן. אַ טייל טראָגן אײַזערנע העלמען, ווי טעפּ אויף די קעפּ.

— אַהאַ, אַט האָסטו דיר אַן אַטאַק. אויך מיר אַ „פֿראָנט", — קלערט ליבע מיט ביטול. מיט אָנגעשטעלטע ביקסן־מעסערס, לויפֿן זיי אַקעגן איינער צום צווייטן מיט אַזאַ פֿאַרבאָפּטער אײַלעניש אין די אָפּירגעשטראַקטע קעפּ, גלײַך זיי קאָנען שוין נישט לענגער אָפּוואַרטן, זיך אַרומצוכאַפּן און האַלדזן מיט ליבשאַפֿט ווי גוטע ברידער, וואָס האָבן זיך שוין אַ לאַנגע צײַט נישט געזען און זיך פּלוצעם אַצינד באַגעגנט דאָ אויפֿן שלאַכטפֿעלד. זיי וואַרפֿן זיך אַלע מאָל צו דער ערד, שיסן מיט די ביקסן, שטייען ווידער אויף, לויפֿן זיך ווײַטער אַקעגן, ראַנגלען זיך פֿאַרוויזט, האַקן זיך מיט די ביקסן־קאָלבעס די קעפּ, שטעכן די באַגנעטן איינער דעם אַנדערן אין די בײַכער. און דאָ און דאָרט טוט איינער אַ פֿאַל אַוועק צו דער ערד, בלײַבט ליגן אַ טויטער. פֿאַר־וווּנדיקטע קריכן ווי זשאַבעס, מיט צעשאָסענע הענט און פֿיס, מיט בלוטיק אַרויסגעקוועלטע אינגעווײדן פֿון די אויפֿגעריסענע לײַבער. פֿון דער ווײַטנס טראָגן זיך פֿאַרטויבטע הורא־געשרייען פֿון די לויפֿנדיקע זעלנער, טעמפּ פֿאַרהאַקטע מיט פֿריידיקן און שינאהדיקן קיַיך אין די צעבריליטע קולות; און ס'דוכט זיך, אַז עפּעס אַ ווילסטער שגעון־שפּיל איז דאָרט צעפּלאַטערט איבערן בלענדיקן ווײַס געשפּרייטן שנייפֿעלד פֿון דעם זוניקן, זילבערדיק־צעבליש־טשעטן ווינטערטאָג, וואָס אָטעמט פֿרידלעך און איז שטיל פֿאַרזונקען אין זײַן פּראַסטיק־שאַרפֿער קלאָרקייט, אַזוי ווי אין אַ פֿאַרהוילענעם און אַנט־פּלעקטן בלוט־סוד פֿון לעבן און טויט.

פֿון זײַן אָרט הינטערן דיקן ברייט צעצווײַגטן בוימשטאַם, אויפֿן בערגל־שפּוע, מיטן קעלבל צווישן די קני, קוקט ליבע מיט אַ געניטן זעלנעראויג פֿון אַן אַלטן פֿראָנט־קעמפֿער, אַהין צו דעם שלאַכטפֿעלד און שמייכלט אין געדאַנק גלײַך ער איז מבֿטל דעם גאַנצן עסק.

— נאַדיר, אויך מיר אַ שלאַכט... אַ קינדערשפּיל איז דאָס, אַ פּראַזדניק, אַ געשלעג פֿון שקצים און נישט קיין מיליטערישע שלאַכט.

וואָרעם ער, דער שוואַרצער ליבע, איז געווען אַ לאַנדשטורם־זעלנער אין דער וועלט־מלחמה, האָט געקעמפֿט אויף אַלע צעדונערטע שלאַכטפֿעלדער, אונטערן מוראַדיקן האָגל פֿון אײַזן, פֿײַער און געבראָדזשעט אין טײַכן בלוט. ער איז געווען אויף די מלחמה־פֿראָנטן אין סערביע בײַם דונאַי, אין די אַלפּנבערג, אין איטאַליע בײַ דער פּיאַווע, בײַ דער פֿעסטונג פּשעמישל אין גאַליציע, בײַ גאָרליצע אין די קאַרפּאַטן־בערג. אָד איז דאָרט געווען היים! טאַקע נאָר מיט גאָטס הילף איז ער ניצול געוואָרן מיטן לעבן פֿון די אַלע בלוטיקע גיהנומס. געטרײַ האָט ער געדינט דעם קיסר מיט זײַן בלוט און האָט אַפֿילו באַקומען זילבערנע אויסצייכענונג־מעדאַלן פֿאַר זײַן מוט און גבֿורה. נאָר ס'זענען

אומזיסט געווען אַלע יסורים, אַלע טויט־פּחדים, הונגער און וואָגלען. עס־טרייַב האָט פֿאַרלוירן די מלחמה און איצט שלאָגן זיך פּאָליאַקן מיט די רוטענער וועגן דער ירושה פֿון מיזרח־גאַליציע, און ביידע צדדים דאָ לאָזן אויס זייער גאַוואַלדיקע שׂינאה און רציחה צום ייִדישן שכן אין די שטעט און שטעטלעך.

דאָס זענען דען מושטירטע זעלנער, פֿראָנטקעמפֿער? ס׳זענען צעריסענע שקצים מיט ביקסן, כאַמעס אָן מיליטערישער מושטירונג, כלאָפּעס אָן שׂכל, אָבי זיי קאָנען זייַן היצלעס און באַנדעסווייַז, אין מיטן נאַכט, איבערפֿאַלן ייִדישע שטיבער, פּאָגראָמעווען, רויבן און שלאָגן אומבאַוואָפֿנטע ייִדן — זקנים, ווייַבער און קינדער — און אַליין זענען די וואַזשנע העלדן פּחדנים און לאָ־יוצלחס. אַט זעט ער וויפֿל פֿון זיי וואַרפֿן אַוועק די ביקס, שרייַען געוואַלד און אַנטלויפֿן ווי דערשראָקענע האָזן פֿונעם שלאַכטפֿעלד. אַנדערע האַקן זיך מיט דער ביקסקאָלבע ווי ייִנגלעך די קעפּ מיט שטעקנס. די באַגנעטן שטעכן זיי זיך פֿון אויבן אַראָפּ אין די בייַכער, ווי אַ פּויער די לאָפּעטע אין דער ערד און צעטרייַבערן די גדערעם. די האַנטבאָמבע וואַרפֿן זיי שטייענדיק, אַזוי ווי מען וואַרפֿט אַ שטיין, רייַסט זי אויף אַזוי נאָענט, אַז די אייַזנשפּענער טרעפֿן נישט דעם שׂונא, נאָר דעם וואַרפֿער. פֿאַלש! פֿאַלש! די גאַנצע שלאַכט טויג אויף כּפּרות! וואָרעם בייַם נאָענטקאַמף, מאַן קעגן מאַן, מוזסטו צו ערשט דערלאַנגען דעם שׂונא אַ זעץ מיטן ביקס איבערן אָרעם, אַז זייַן ביקס זאָל אים אַרויספֿאַלן פֿון האַנט, און אַ בליץ גיכן שטאָך מיטן באַגנעט פֿון אונטן אַרויף, אין דער לינקער זייַט, אַז ס׳זאָל אים טרעפֿן אין האַרץ, פֿאַלט ער אַוועק אַ טויטער. דאַקעגן בייַם שיסן פֿון ווייַטן, מוזסטו צילן דווקא נידעריקער אַ ביסל יענעם אין לייַב, ווייַל די קויל פֿליט שוין במילא אַ ביסל העכער, טרעפֿט זי אין קאָפּ. די האַנטבאָמבע דאַרף מען וואַרפֿן ליגנדיק אויף דער ערד, אַנגעלענט אויף אַן עלנבויגן, פֿון אַ זייַטיק־נידעריקן וואָרף, פֿליט זי ווייַטער און רייַסט אויף דאָרט נאָענט בייַם שׂונא. און זע נאָר ווי די אָקסן האָבן אַוועקגעשטעלט דאָס האַרמאַטל? אויפֿן דאַך פֿון אַ פֿעלד־כאַטע! שיסט עס גלאַט אין דער וועלט אַרייַן, ווייַט אַריבער דעם שלאַכטפֿעלד. אַ האַרמאַט מוז שטיין נידעריק אויף דער ערד, אַז די קויל זאָל טרעפֿן אין ציל. די מאַשין־געווערן האָבן זיי אויכעט פֿאַלש אַוועקגעשטעלט —אויפֿן הויכן אָנשיט פֿונעם שאַנץ, שיסן זיי טאַקע ווייַט אַוועק איבער די קעפּ. נידעריק מוזן זיי שטיין, אויף דעם פֿלאַכן פֿעלד, אַז די קוילנקנוילן זאָלן טרעפֿן דעם שׂונאס לויפֿנדיקע זעלנער אין די פֿיס און זיי אַוועקלייגן, ווי געקאָסעטע. נאָר צו ערשט וואָלט איינער פֿון די זעלנער־פּאַטרולן געווען באַ־דאַרפֿט אייננעמען אַט דעם בערגל־שפּיץ, וווּ ער, לייבע, זיצט איצט אונטערן בוים, און וואָס באַהערשט פֿון אויבן דעם גאַנצן פֿעלדוועג. אויכעט האָט מען באַדאַרפֿט באַלד פֿאַרכאַפּן אַט יענע פּויערישע פֿעלדכאַטע, בייַם ברעג פֿונעם וועלדל, און באַפֿעסטיקן אַ פּאָזיציע, כּדי פֿון דאָרט צו פֿירן דעם אָנגריף און דאָ, זייַטיק פֿון דער אָקאָפּע, הינטער דער פֿאַרצוימונג פֿון שטע־כיקן דראָט, דאָ איז אַ גוטע דעקונג פֿאַר אַן אָרנטלעכן צוריקצוג און אַן אָרט פֿאַר געפֿאַנגענע פֿון דעם שׂונאס חיל.

ליבע איז אין גאַנצן פֿאַרכאַפּט פֿון זיַין גענײַטער מיליטערישער סטראַטעגיע, אַזש ער טוט אַ שפּיַי אין די הענט און אַ רײַב מיט כּוח די פֿאַרהאַרטעוועטע דלאָניעס, גלײַך ער איז אָנגעגרייט מיט כּוח צו האַקן אַ דעמבענעם קלאָץ. אַד, וואָלט ער אַצינד חשק געהאַט אַראָפּצוגיין אַהין, צום שנײַיקן שלאַכטפֿעלד, אָנטאָן אַן אײַזערנעם העלעם אויפֿן קאָפּ און אַ זעלנער־מאַנטל מיט אַ לעדערנעם רימען, אָנגורטן וואָפֿן, אַ ביקס אויף דער פּלייצע, אַ געלאָדענעם נאַגאַן אין דער רעכטער האַנט און אָנפֿירן די שלאַכט מיט גבֿורה, אַז זײַנע הויך געשריגענע באַפֿעלן זאָלן אונטערטראָגן די זעלנער צום אָנגריף, און דער בליץ פֿון זײַנע ברענענדיקע אויגן, די האַריק פֿאַרזונקענע אין קנאַכיקע ברעמען־בינטן, זאָלן צינדן אין יונגן געבליט דאָס פֿײַער פֿון מענערישער קאַמפֿסלוסט. עד חרמה וואָלט ער געשלאָגן און געיאָגט דעם שונא און ביז צום אָוונט וואָלט ער געוווּנען די שלאַכט מיט אַ גרויסן ניצחון. פֿאַר וועלכן צד? דאָס ווייס ער נישט, ווײַל ס׳איז נישט זײַן עסק. ביידע צדדים, די פּאָליאַקן און רוטענער, וואָס פֿירן דאָ די מלחמה וועגן דער ממשלה פֿונעם לאַנד, זענען שונאי ישׂראל. זיי נעמען נישט קיין ייִדן צום מיליטער, רודפֿן מיט נגישות און הריגות און טרײַבן די ייִדן פֿונעם לאַנד: זשידי דאָ פּאַלעסטיני! ייִדן האָבן דאָ נישט קיין פֿאָטערלאַנד. אַפּנים, אַז אײַזיק גלעזער, דער ציוניסט, איז טאַקע גערעכט מיט זײַן טענה, אַז דאָס ייִדישע פֿאָטערלאַנד איז ציון, אַז ס׳איז הײַנט משיח־צײַט און ייִדן ווערן אויסגעלייזט פֿונעם פֿינצטערן גלות. ליבע ווייס, אַז אַ סך יונגע און מיידן פֿון די אַרומיקע שטעטלעך לאָזן זיך טאַקע אַוועק אַהין קיין ארץ־ישׂראל, כּדי אויפֿצובויען דאָס ייִדישע לאַנד. די לײַט דערציילן, אַז זיי בויען דאָרט שטעט און דערפֿער, האָבן אייגענע ערד, באַלעבאַטישקייטן מיט פֿעלדער און גערטנער, בהמות און עופֿות. דער ייִד איז דאָרט נישט מער בזוי ומבֿוזה, אַ הײמלאָזער הונט צווישן די שונאדיקע גוײִם. ער איז אַ באַלעבאָס אין זײַן היים. אויבעט זײַנע צוויי טעכטער, רבֿקה און רחל און ס׳ייִנגל ברוכל, גייען אין ציוניסטישן פֿאַראיין, זיי זינגען דאָרט און טאַנצן, לערנען לשון קודש און ריידן אין שטוב דערפֿון, אַז זיי וועלן ווערן חלוצים און פֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל. אפֿשר וועט אים, ליבען, אויך נאָך אַ מאָל באַשערט זײַן צו קומען מיטן ווײַב אַהין צו די קינדער. די ערד וואָלט ער געקושט, מיט דער נאָז וואָלט ער די ערד געאַקערט, מיט זײַן שווייס און בלוט וואָלט ער זיך געמיט צו פֿאַרפֿונדעווען אַ באַלעבאַטישקייט, אַ נײַע היים מיט נחת און מנוחה. יאָ, יאָ, דאָס איז עס, ארץ־ישׂראל דאָס הייליקע לאַנד פֿון די אָבֿות, ירושלים עיר הקודש... די פֿאַרבענקטע ליבשאַפֿט איז אים אײַנגעזויגן אין דער נשמה מיט דער מאַמעס מילך, מיטן חומש־לערנען אין חדר, מיט די תּפֿילות פֿונעם דאַווענען; די שול און די הייליקע תּורה און דאָס גאַנצע גאַטפֿאַרכטיקע ייִדישקייט פֿונעם ערלעכן האָרעפּאַשנעם אָרעמאַן, זענען אַצינד אָנגעפֿלייצט אין זײַן האַרץ מיט אַזאַ פֿרומער דערהייבונג פֿון ביטחון און גדלות, אַז ס׳נעמט אים היצן אין געבליט. ער בינדט אויף די שטריק פֿונעם טיזליק,

צעקנעפּלט דעם ראָק ביז דער ברייטער האָריקער נאַקעטער ברוסט און אָטעמט אַרײַן די פראָסטיק־שאַרפע, זוניק־געליכטיקטע לופט מיט אַזאַ האַרבן תּענוג פון געזונט און כּוח, גלײַך ער האָט אײַנגענומען די וועלט. מיט געשפּרייטע פיס, ווי אײַנגעוואַקסן אין דער ערד און געשטרעקט ווי אַ דעמב מיט גבֿורה, שטייט לייבע אויף זײַן געהעבערטן אָרט און קוקט אַראָפּ צום שלאַכטפעלד, ווו ס׳לויפן די זעלנער־געשטאַלטן אַהין און אַהער און ס׳הילכן די שיסערײַען. די אויסגעהוילטע לענגלעכע באַקן פון זײַן שוואַרץ אָפּגעברענטן פּנים זענען ווי פאַרשפּיצט אויסגעהאַקט פון דער שוואַרץ געזילבערטער, קורצער און געדיכטער באָרד און דאָס מויל איז בײַ אים זײַטיק־טיף צעעפנט מיט אַ שוואַרצער לאָד, גלײַך ס׳וואָלט זיך דערפון געריסן עפּעס אַ מוראַדיקער געשריי־געבייזער, אַזוי ווי דענצמאָל אין זײַן יוגנט, ווען לייבע האָט געדינט דרײַ יאָר בײַם מיליטער אין לעמבערג און מושטירט די רעקרוטן.

ער איז געווען אַ רעגימענט־קאַפּרול, מיט צוויי ביינערנע שטערן אויפן קאָלנער פונעם גרינעם געפּאַסטן מונדיראָק, מיט צעפינקלטע מעשענע קנעפּ, מיט אַ קופּערנעם מעדאַל און מיט אַ רויטער שיסערטראָלד, וואָס האָט גאַוודיק באַצירט די ברייטע זעלנערברוסט. זיי זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט אין רײַען, אין קאַזאַרמע־הויף, פאַרשטײַפט ווי דראַנגען אין די גרינע זעלנער־מונדירן, מיט דעמפּ־דערשראָקענע פּרצופים; און לייבע האָט געשפּאַנט אין זײַנע צעגלאַנצטע שטיוול, געבליצט אויף זיי מיט גרין־צעפלעמלטע אויגן ווי אַ גרימיקער קאָטער, בייז געדרייט מיט צוויי פינגער אַ האַרטן שוואַרצן וואָנץ און געשריגן אויף זיי מיט אַזאַ מוראַדיקן קול־געבריל פון זײַטיק צעקרימטן מויללאָד, אַז די רעקרוטן האָבן געציטערט ווי בלעטער אין שטורעמווינט און ס׳האָט זיי געקלאַפּט אַ צאָן אָן אַ צאָן.

— האַאַבט אַכט! סקורווי סינעס, רעעעכט שויט! פאָרווערטס מאַאַאַרש! איינס, צוויי — איינס, צוויי! מאַך אַ שפּאַן, דו חזיר־ווײַדל, אין דײַן געפּגרטער מאַמען אַרײַן! שטעל אַ פוס, דו ממזר, ווײַל כ׳האַק דיר אויס די ציין! איינס, צוויי! איינס, צוויי! לויפשריט! שנעל! פאָרווערטס מאַרש!

נאָר זיי האָבען נישט געוווּסט ווו ס׳איז די רעכטע און ווו די לינקע זײַט. האָבן זיי געדרייט די קעפּ אַהין און אַהער, געפּלאָנטערט מיט די פיס, גע־שטויסן איינער דעם אַנדערן, געשטרויכלט פון שרעק. און לייבע האָט אַזוי לאַנג געשריגן, געבייזערט, געפּאַטשט זיי אין די האַרטע מאָרדעס פון אונטן אַרויף, אַז זיי האָבן אויסגעשפּיגן בלוטיקע ציין, ביז ער האָט זיי אויסגעלערנט מאַרשירן, שיסן מיט געווער, גוט צילן, לויפן, שפּרינגען און מיט פּעטש האָט ער אַרײַנגעהאַקט אין זייערע טעמפּע פּויערשע מוחות די מיליטערישע תּורה, אַז זיי זענען טאַקע מיט דער צײַט געוואָרן גוטע זעלנער.

— אַ יאַקזשע — האָבן זיי געזאָגט דערנאָך מיט דרך־ארץ און געהאָרכ־זאַמקייט — באַפּעל טאָ יעסט באַפעל. פּאַן קאַפּרול מאַיע רעכט...

אין זײַן טאָרניסטער פון אַ רויט־קעלבערן פעלעכל, האָט לייבע גהאַט אַ תּפֿילין־זעקל מיט אַ קליין זעלנעריש כּל בו־סידורל. פאַר טאָג אין די קאַזאַר־

מעס, ווען די זעלנער זענען נאָך געשלאָפן אויף די ברעטערנע פּריטשעס, איז ער שוין געשטשאַנען אין מיזרח־ווינקל בײַם פענצטער, געלייגט תּפילין, די רצועה פעסט אַנגעצויגן אויף זײַן שטאַרקער נאַקעטער האַנט אונטערן אָרבל, דעם של־ראש פאַרלייגט ווי אַן אײַזערנעם טאַפּ אויפן שטערן און ער האָט נעדאַוונט, געשאָקלט זיך בײַ שמונה־עשׂרה און פרום געמורמלט די ברכות. שבת און יום־טובֿ זענען די ייִדישע זעלנער געגאַנגען אין דער אַלטער לעמבערגער שול דאַוונען און ייִדן באַלעבאַטים האָבן זיי גענומען פאַר אורחים צום טיש. לייבע האָט געמאַכט קידוש איבער אַ זילבערנעם בעכער ווײַן און נאָך די זאַטע סעודות האָט ער געזונגען זמירות. די דינסטמיידן האָבן, פאַרגנבֿעט פון אונטערן פאַרטעך, אים מיטגעגעבן אַ בולקע, אַ געבזעגעם פופּיק און אַ שטיקל לאָקשן־קוגל. און לייבע האָט זיי אין קיך אַ שטאַרקן קניפּ געטאָן אין האַרטן הינטן און אַזאַ הייסן קוש געגעבן אין רויטן פּיסק, אַז זיי האָבן געקוויטשעט פון תּענוג.

בײַ די האַרבסטיקע קייזער־מאַנעווערס האָט ער פאַרויס פון זײַן רעגימענט מאַרשירט מיט דער געצויקטער שווערד אין האַנט, איבער די קייזערשטראַזן פונעם לאַנד. ס'האָבן געפּײַקלט די פּויקן, געשאַלט די פאַרשטויבטע טרומייטערס און די צעווייגטע זעלנער־מחנות האָבן פריילעך געזונגען. אין די שטעטלעך זענען די ייִדישע זעלנער אײַנגעשטאַנען בײַ די באַלעבאַטים און געשלאָפן אויפן בוידעם אין שטרוי. שבת נאָכן עסן זענען זיי זיך צענויפגעקומען מיט די מיידן אין די שטיבער. מען האָט געקנאַקט דיניע־קערעלעך, געטרונקען אויבסיויד, געטאַנצט אַ קאַדריל, אַ קאָלאָמײַקע און אַ פּאָלקע און געזונגען לוסטיק פאַרשייטע זעלנער־לידלעך:

עד האָב אײַנגעריקט
צו די זעלנער, נאַקעט און באָרוועס
עד האָב געטאַנצט אַ גאַנצע נאַכט
מיט אַלע לעמבערגער ק...
אַי, אַ רעקרוט, אַ רעקרוט
איז דאָך טאַקע ביטער צו זײַן.
דער קאַפּראָל האָט דײַן כּלה
און דו כאַפּסט פּעטש אַרײַן.
זאָג טשײַפּקעלע, טשיפּקעלע,
וואָס איז דאָס?
דײַן בײַכל
איז שוין העכער פון דער נאָז.

זיי האָבן געליאַרעמט מיט אַזוינע הילכיקע קולות און געלעכטערס און געטאַנצט מיט אַזוינע צעפּויקטע שטיוול־קלעפּ, אַז ס'האָבן זיך געטרעסעט די ווענט און די ווײַבער און מיידן זענען זיך צענויפגעלאָפן קוקן דורך די פענצטער, ווי אויף אַ חתונה. די זעלנער האָבן זיך טאַקע אויסגעזוכט כּלות בעת די מאַנעווערס און ס'האָבן זיך געשלאָסן שידוכים.

ווי וויט ער האט געקאנט האט לייבע אפגעהיט כשרות ביים מיליטער. ער האט נישט געגעסן קיין חזיר און קיין טריפה קעלבאס. די מאמע פלעגט אים שיקן א פעקל שפייז מיט ציבעלע קנישעס, מאנפלעץ, אייערקיכלעך און א פלעשל מאלינע־סיראפ, אז ער זאל זיך דערקוויקן ס׳הארץ. אויף דער ברוסט, אונטערן העמד, האט ער אויף א האלדזבענדל געטראגן אנגענייט א לייוונטן זעקל, א קמיע פונעם שטעטלדיקן רבי, רב שלמהלע, מיט א ברכה, ער זאל אפהיטן יידישקייט און ניצול ווערן פון גוישע הענט.

אויף פסח פלעגט לייבע אהיים קומען צום סדר. אין שול האט מען אים אויפגערופן צום מפטיר. אז ער איז יום־טוב ביי טאג אהיים געגאנגען איבערן מארק פונעם דאווענען מיטן טאטן און מיט די יינגערע ברידערלעך, האט ער געטראגן א מעשענע טשאקע מיט האנערשע פעדערן אויפן קאפ, א שווערד אויף די לענדן, און די מעשענע קנעפ אויפן רויטן זעלנער־מונדיר האבן געפינקלט ווי א זון, אז די כלה־מיידן פון שטעטל זענען געלאפן צו די פענצטער קוקן אויפן חידוש מיט צעחנדלטע שמייכלען אויף די פנימער. א שיינער יונג, ווי גאלד, האט מען אים געלויבט. או־וואַ, א זעלנער!

צוועלף יאר כסדר פלעגט דערנאך דער שווארצער לייבע יעדן זומער איינרוקן אויף פיר וואכן צו זיין רעגימענט פאר וואפן־געניטונג, אין רעזערוו, ווי וויל ער איז שוין דעמאלט געווען א געזעצטער באלעבאס, מיט א ווייב און קינדער און מיט א שטאט ביים לאנגן טיש הינטערן אויוון אין דעם בעל־מלאכישן שולעכל. אז ער פלעגט דערנאך אהיים קומען פון די זעלנער, האט ער א שטיק צייט געהאט דאס פנים פארבונדן מיט׳ן ווייבס רויטער פאטשיילע, כדי די אפגעשוירענע בארד זאל אים דערווייל אנוואקסן. פון געוויינהייט פלעגט ער שבת און יום־טוב טראגן דאס שטריימל האפערדיק אנגערוקט אויף אן אויער און די פאלעס פון דער בעקעשע פארשטעקט אין גארטל, ווי דעם זעלנער־מאנטל בעתן מארשרוט, שטייף געשטרעקט, מיט לאנגן שפאן און וויט צעפאכעטער האנט. די לייט האבן געהאט אפשיי און מורא פאר זיין גבורה און יידן און גוים האבן פארמיטן זיך צו קריגן מיט אים.

די לייט האבן אים גערופן צונעמענס: זעלנערוק, קאפראלניק, טרעגעריונג און באלוואן. נאר ער איז דער ערשטער געלאפן אין מיטן נאכט ראטעווען ביי שריפות. און אז ביי עמעצן איז די קו אריינגעפאלן אין א גרוב אויף דער זומפיקער פאשע הינטערן טייך, האט מען גערופן דעם שווארצן לייבע און ער האט זי באלד ארויסגעשלעפט מיט א שטריק. אז ביי א ייד האט א ציגיינער געגנבעט א פערד פון שטאל, איז דער שווארצער לייבע אוועק אין וועלדל, געשלאגן זיך דארט מיט די ציגיינער אויף מעסערשטעך און געבראכט אהיים דעם ייד דאס אפגענומענע פערד. בלויז דער אפגעשוירענער הארווידל האט שוין געפעלט. אויכעט האט ער ליב געהאט אונטערצושטעלן זיין דעמבענעם אקסל און ארויסהייבן א באלאדענעם וואגן סחורה, וואס איז אסיענצייט פארזונקען געווארן אין בלאטע הינטערן שטעטל. מען האט אים

געזאָגט: אַ שיינעם דאַנק, רב לייבע — און אים געלויבט, אַז ער איז טאַקע אַ ווױלער מענטש מיט אַ גוט יִדיש האַרץ, כ'לעבן.

מיט אַ פאַרזאָרגטן בליק קוקט איצינד לייבע אַהין, צום געשאָטנטן וועלדל וואָס דערהייבט זיך ווי אַ טונקעלע וואַנט בײַם ברעג בלאָ געבליכטן הימל־געוועלב. דער פּראַסטיק צעשטראָלטער זונקײַלעך האָט שוין געניִדערט צו מערבֿ זײַט. אַ האַלב ווײַס לבֿנה־פּנים ווי פֿון קאַלך גליווערט אין דרום־הייך. דאָרט אין ווײַטקייט פֿון יענער זײַט וועלדל־טאָל איז אײַנגעוואָרפֿן דאָס געחורבֿטע שטעטל, מיט דער אָפּגעברענטער שטיינערנער שול, העכער אַרויס־געהויבן פֿון די געהויקערטע ייִדישע שטובדעכער, מיט לייבעס היימשטוב בײַם עק בערגלוועג. דאָס ווײַב מיט די קינדער וואַרטן אויף אים אַ יעדער רגע מיט אומרו און זאָרג אין זייערע פאַרקלעמטע הערצער. וואָרעם שווער און ביטער זענען די סכּנות וואָס לאָקערן אויפֿן ייִד אין גוייִשן דאָרף און אין פֿרײַען פֿעלד.

ווײַזט אויס, אַז די שלאַכט האָט זיך געענדיקט. דאָס געהילך פֿון די שיסערײַען איז שוין פֿאַרשטומט. די זעלנער ציִען אָפּ. דאָ און דאָרט גייען זיי אַוועק פֿאַרווייִזט, שלעפּן זיך קוים, טראָגן אויף די רוקנס, פֿירן אונטער די אָרעמס זייערע פֿאַרוווּנדיקטע און ווערן פֿאַרשוווּנדן אין ווײַטקייט. דאָ און דאָרט אויפֿן ווײַסן שנייפֿעלד ליגט צעלייגט אַ טויטער זעלנער מיטן פּנים אַראָפּ, גלײַך ער איז אַזוי דאָ אַוועקגעפֿאַלן אַ מידער און פֿאַרזונקען געוואָרן אין טיפֿן אייביקן שלאָף. און באַלד הערשט אַזאַ חלומדיק פֿאַרקלערטע שטילקייט איבער דער זוניק בלאָ־געריײטלטער ווײַטקייט, אַז דאָס פֿאַרשוועבטע געטומל, דוכט זיך, האָט ווי מיט אַ זילבערדיק־צעפּלעמלטן פֿליגל באַדעקט די וועלט מיט דער אַנטפּלעקטער גנאָד פֿון פֿאַרהוילענעם הימל־פֿרידן.

דער שמאָלער פֿעלדוועג, זײַטיק פֿונעם בערגל־שפּוע, איז שוין ווידער פֿרײַ. נו, מען דאַרף אַהיים גיין, דער טאָג שטייט נישט, אָט פֿאַלט צו די נאַכט — טוט זיך לייבע אַ הייב אויף פֿון זײַן אָרט, נעמט דאָס קעלבל אויפֿן נאַקן און לאָזט זיך אַראָפּגיין; נאָר ווי ער טוט אַזוי דעם ערשטן שפּאַן, טרעפֿט אים פּלוצעם אַ שטיין אין קאָפּ. ער קוקט זיך אום און זעט ווי אונטן באַהאַלטן אין די קוסטעס, זיצט אַ זעלנער, מיט אַ ווײַסן פֿעלספּאַדעק אויפֿן קאָפּ און אַ ביקס אין די הענט. מסתּמא עפּעס אַ מאַרודניק, וואָס האָט זיך דאָ באַהאַלטן נישט צו גיין אין שלאַכט. דער שייגעץ לאַכט מיט אַ הירזשענדיקן פֿערדקול און וואַרפֿט שטיינער אויפֿן ייִד.

— הי דו, חזיר־מאָרדע, האָסט נישט קיין אַרבעט, אַז אַ רוח אין דײַן ...מאַמען אַרײַן, אַוועק פֿון דאַנען, — שרײַט לייבע צעבעסט און פּאַטשעט צו אים מיטן קוליק. דער זעלנער טוט אויף אים אַ שטעל אַן די ביקס — און ס'הילכט אָפּ אַ שאָס. לייבע דערפֿילט אַ שאַרפֿן שטאָך מיט אַ נאַסער וואַרעמ־קייט אין פֿוס. ער טוט אויס דעם שטיוול און דערזעט אַ בלוטיקע וווּנד. די קויל האָט דורכגעשאָסן דאָס דיקע פֿלייש. אַ בלאָ לעבל. גאָט צו דאַנק, דער קנאָכן איז נישט געטראָפֿן. געניט ווישט ער אָפּ מיט שניי, פֿאַרבינדט די

וווּנד מיט אַ שטיקל שמאַטע, וואָס ער רײַסט אָפּ פֿון דער אַניטשע, און טוט ווידער אָן דעם שטיוול. אַז אַ כאָליערע זאָל דאָס טרעפֿן! זע נאָר, אָט האָסטו דיר אַ נײַע צרה. וואָס טוט מען דאָ? ווי אַזוי זאָל ער אַהיים גיין? ער זיצט ווידער אונטערן בוים און אַלע מאָל, ווען ער פּרוּווט אַ הייב טאָן דעם קאָפּ אָדער אַרויסשטעקן אַ פֿוס, טוט דער שייגעץ אַ שאָס פֿונעם ביקס און די קוילן טרעפֿן און בויערן זיך אײַן אין בוימשטאַם. לייבע זוכט אַן עצה און געפֿינט נישט. ער האָט נישט קיין שום שוץ מער הינטערן בוימשטאַם, סײַדן ער זאָל דאָ אַזוי צונויפֿגעקנוילט ליגן בלײַבן און זיך נישט אַ ריר טאָן. איעדער באַוועג קאָן ברענגען טויט. ביז וואַנען קאָן דאָס אַזוי דויערן, ביז בײַ נאַכט? עס זענען ליכטיקע לבֿנה־נעכט און דער שייגעץ קאָן דאָ בלײַבן אויף זײַן אָרט אַ גאַנצע נאַכט און אַלע מאָל אויף אים שיסן. ס'ווערט אים זייער ביטער אויפֿן האַרץ. אַ מוראדיקער גרימצאָרן נעמט אים ברענען דעם פֿאַרקלעמטן אָטעם און זײַן גאַנץ נפֿש לעכצט צו אַ ביקס, אַז ער זאָל קאָנען פֿאַרטרײַבן דעם שייגעץ פֿון דאַנען מיט אַ געניטן שאָס אין ציל, ווי ער קאָן עס. נאָר ער האָט נישט קיין שום געווער. אין זײַן רוקן פֿילט ער דעם פֿעלדז־שטיין. ווען ער זאָל קאָנען דעם דאָזיקן פֿעלדזשטיין אַרויסרײַסן פֿון דער ערד און אַ וואָרף טאָן אים אַראָפּ דעם זעלנער אויפֿן קאָפּ! נאָר ער ווייס, אַז ס'וועט אים נישט געראָטן דעם גרויסן שטיין צו רירן פֿונעם אָרט. אַ שווערער באַדרענג נעמט אים ווערגן ווי אַ פּעטליע אויפֿן האַלדז. סײַדן ער זאָל זיך אַליין וואַרפֿן אַראָפּ אויפֿן שייגעץ און אים דאָרט אַוועקלייגן...

נאָך אַ מאָל טוט לייבע אַ שטעק־אָפּער דעם קאָפּ פֿון הינטערן בוימשטאַם און ער וואַרפֿט אַ לאַנגן פֿאַרבענקטן בליק אַהין צום הימלבערג, גלײַך ער וויל זיך געזעגענען מיט ווײַב און קינדער, דאָרט אין דער שטעטלהיים, אפֿשייד נעמען פֿון דער וועלט און פֿונעם לעבן. אַ לעצטער לאַנגער, שווערער בליק. אַ שאָס טוט אַ הילך פֿון אונטן מיט אַ גראָבן הירזשענדיקן געלעכטער. אין דער רגע טוט לייבע אַ כאַפּ צוריק דעם קאָפּ. נאָר ער בלײַבט נישט זיצן מער אונטערן בוימשטאַם, נײַערט ער נעמט קריכן באַדעכטיק און שטיל, אָן אָטעם, ווי אַ וואַלד־חיה וואָס שלײַכט צו פֿאַרצוקן, אויפֿן בויך, זײַטיק זיך שאַרן מיט הענט און פֿיס אויף דער ערד צווישן די דאַרע דערנער־קוסטעס, זעלנעריש געניט, ווי דענצמאָל אויפֿן שלאַכטפֿעלד, ווען ער פֿלעגט זיך אַזוי גנבֿענען צום שונא, נעענטער, אַלץ נעענטער, שטיל, אַז אַ שאָרך, ביז ער דערגרייכט אַזוי אַ העכערן אָרט און פֿון דאָרט טוט ער זיך אַ הייב אונטער, אַ צי פֿאָרויס — און מיטן גאַנצן לײַב טוט ער זיך אַ וואָרף אַראָפּ דעם זעלנער אויפֿן קאָפּ...

אויפֿן צעטראָטענעם שנייפֿעלד זענען אַנגעוואָרפֿן צעבראָכענע כּלי־זיין, בינטן שטעכיקע דראָטן, צעבויגענע אײַזנס, און דאָ און דאָרט גלאַנצט אַ רויטער בלוטפֿלעק, אײַנגעזאַפּט און פֿראָסטיק אָנגעפֿרוירן אויפֿן ווייסן שניי, אַזוי ווי עפּעס גרויסע בלױענדיקע קעפּ פֿון גיפֿטיקע שוואָמענקנוילן אַקעגן דער געררייטלט צעפֿלעמטער מערבֿ־זון. לייבע גייט מיטן שמאָלן אײַז־געפֿלאָס־

מערטן פעלדוועג וואָס פירט אין וויַטקייט צום הימשטעטל, דאָס געבונדענע סעלבל איז אים ווידער אַנגעטאָן ווי אַ יאָך אויפן נאַקן. האַלבטויט געשטרעקט מיט גבורה שפּאַנט ער, נאָר דאָס פּנים איז בלוטיק צעקראַצט, איין אויג טונקל־בלאָ פאַרשוואָלן, דער טיזליק צעריסן, אַז ער זעט אויס גליַיך ער וואָלט זיך נאָר וואָס געראַנגלט און בייַגעקומען נישט אַן איינציקן שייגעץ, נייַערט אַ וועלט מיט שונאים. פּלוצעם בלייַבט ער שטיין און האָרכט מיט געשפּיצטן אויער עפּעס אַ שטילן אָפּגעשוואַכטן קרעכץ, ווי פון קוים־קוים נאָך לעבעדיקן אָטעם. ער פאַרנעמט זיך זייַטיק פונעם וועלדל אַראָפּ און באַלד דאָרטן, אונטער אַ קוסט באַשאָטן מיט שניי, זעט ער ליגן אַ פאַרוואונדיקטן זעלנער מיט אַ צעבלוטיקטן קאָפּ. די אויגן פאַרמאַכט, דאָס בלייכע יונגע פּנים געשאָטנט מיט גרינלעך פאַרצערטן טויטקלעם. בלויז די בלייכע ליפּן ציטערן מיטן לעצטן גסיסה־אָטעם.

לייבע נעמט אים רייַבן דאָס פּנים און די ברוסט מיט שניי, פּעטשלט און מונטערט אים, רייַסט אָפּ אַ שטיק שמאַטע פון זייַן טיזליק און פאַרבינדט דעם זעלנער דעם צעהאַקטן קאָפּ, אַז דאָס בלוט זאָל אויפהערן רינען פון די לעבער. ער עפנט אים דאָס מויל און גיט אים אַריַין אַ ביסל שניי צו דערקוויקן, ביז דער פאַרוואונדיקטער זעלנער עפנט קוים די אויגן און קוקט אַן דעם ייִד מיט אַ בלינדן, פאַרוואונדערטן בליק, ווי פון יענער וועלט.

פּלוצעם דערפילט לייבע אַ שאַרפן שטאָך אין האַרץ:

— זע נאָר, וואָס איז דאָס? האַ? ס'קאָן נישט זייַן...

ער נעמט גיך דעם זעלנערס קאָפּ אין ביידע הענט און טראַגט אים נאָענט צו צו זייַנע אויגן. יאָ, ער דערקענט אים, דאָס איז דאָך פּעטרי, סטעפּאַן דובאַקס זינדל, וואָס איז, מיט אַ באַנדע באַוואָפנטע שקצים, אַנומלט אין מיטן נאַכט אָנגעפאַלן אויף זייַן שטוב, צעהאַקט אים דעם קאָפּ און אויסגערויבט דאָס לעצטע. מיט אַ שווערן בליק באַטראַכט לייבע דאָס טויט־בלייכע פּנים פון דעם שווער פאַרוואונדיקטן זעלנער. עס איז מיד און רחמנותדיק־שטום פאַרצערט מיט אַ גרינלעכן דרעמל־שאָטן פון עפּעס אַן אומשולדיק באַלאָדענער פּייַנלאָסט ווי בייַ אַ קראַנקן קינד. ס'דערמאָנט אים דאָס שטום לייַדנדיקע פּנימל פון זייַן קליין קינד שימעלע וואָס ס'איז געווען קראַנק און ס'איז אַנומלט געשטאָרבן. אין דער עניוותדיקער גלייביקייט פון זייַן פרום האַרץ ווייס לייבע, אַז אַזוי איז געווען גאָטס ווילן. נאָר ער ווייס אויכעט, אַז דער ווייסטער באַדרענג פון דער גוייִשער שינאה איז שולדיק אין אַלע זייַנע צרות. און אַז ער טוט אַצינד נאָך אַ מאָל אַ קוק אויף דעם שייגעץ, זעט ער אַ רוצחיש גערייטלטן פּרצוף, מיט אַ בלוטדאָרשטיק פאַרקרימטער מאָרדע, ווי בייַ אַ וואָלף; אָט אַזוי זעלב ווי ס'האָט אַנומלט אַ ברען געטאָן פאַר זייַן בליק אין טונקעלן פּירהייַזל, ווען דער שייגעץ האָט זיך אַ שפּאַר געטאָן אין דער אויפגעבראָכענער שטובטיר, און אַ זעץ געטאָן מיט דער אייַזערנער ביקסן־קאָלבע אויף זייַן, לייבעס, קאָפּ, אַז ער איז ווי אַ קלאָץ אַוועקגעפאַלן צו דער ערד פאַרחלשט און פאַרגאָסן מיט בלוט.

— אטפוי זאל דאס ווערן — טוט ליבע א גרימיקן שפײַ און א גרייזעבער שפאטשמייכל שוועבט ווידער אויף זײַנע אין צארן פארקרימטע לעפצן, גלײַך עפעס א גיפטיקע פליג וואלט אים א שטאך געטאן אין דער שווארצער האריקייט פון זײַן צעקנאדערטער בארד. — זע נאר, זע... דאס האט אים דער שטן אפגעטאן א שפיצל, ווארעם זײַן פארביטערט הארץ האט געלעכצט נאך נקמה, אז ער זאל ערגעץ אמאל זיך באגעגענען אויג אויף אויג מיט דעם רוצח און אים גוט אנברעכן די ביינער, אפצאלן דעם הפקר־מענטש וואס ס'קומט אים פאר זײַן רישעות. נו, מילא, פארפאלן. גאט האט אים שוין באצאלט. זאל ער פגרן ווי א הונט.

ליבע הייבט זיך אויף און גייט אוועק. ער הערט נאך דעם זעלנערס שטילן, שוואכן קרעכץ: „א, מענטשן גוטע, ראטעוועט"... נאר ער קוקט זיך מער נישט אום און גייט ווײַטער זײַן וועג מיט גיכן שפאן, דאס קעלבל אויפן נאקן, מיטן וועג צום שטעטל, אהיים. זײַן קאפ איז אראפגעלאזט אויף דער ברוסט. דאס שעפסענע היטל אנגערוקט איבער די אויערן און דער צעאקער־טער שטערן איז חלומדיק פארקלערט אין טיפן אונטלעכן שטומשווײַגן פון דער זוניק בלא גרייטלטער שנייוועלט. ווי אזוי איז דאס געשען וואס דער בורא פרוווט אים מיט אזוינע שווערע ניסיונות? א פראסטער ייִד איז ער, ערלעך, גאטפארכטיק און לײַטזעליק און כל ימיו אן ארעמאן, טראגט דעם פרנסה־עול, פארהארעוועט און פארטראגן אין ביטערן גנראנגל פארן שטיקל ברויט. פון זינט ער איז צו זײַן שכל געקומען האט ער ליב דעם אמת און האט פײַנט דעם שקר. ער יאגט זיך נאך שלום און גערעכטיקייט. נאר אין דער זעלביקער מאס ווי ער האט ליב א גוטן פרײַנד, וואס טוט אים א מאל א טובה, אזוי האט ער פײַנט א שונא וואס טוט אים שלעכטס. די חיה־רעה וואס פארצוקט איר קרבן כדי צו זעטיקן איר הונגער איז אומשולדיק, ווײַל זי איז אזוי באשאפן געווארן, אן שכל. דער מענטש אבער איז באשאפן געווארן מיט שכל און מיט גאט אין הארצן. דער מענטש ווייס דעם באשייד פון גוטס און בייז. דערום איז דער מענטש שולדיק און מוז געשטראפט ווערן פאר זײַנע זינד, און ס'איז גערעכט דער משפט: אן אויג פאר אן אויג, טויט פאר טויט. אז עמעץ וויל דיר נעמען ס'לעבן, זאלסטו דיך פעדערן און אים דערהרגענען, אז ס'זאל פארלענדט ווערן דאס רישעות פון דער וועלט.

אזוי האט ער, ליבע, טאקע געטאן הײַנט מיט דעם זעלנער מארודניק, וואס האט כסדר אויף אים געשאסן דארט, אויפן בערגל־שפוע און אים שיר נית אוועקגעלייגט. מיט זײַנע הענט האט ליבע דערווארגן דעם בייזן אטעם פון דעם פארסמטן נפש. און ער האט נישט קיין חרטה, נײַערט ער פילט אצינד א גדלות אין הארץ, ווי תמיד ווען ער האט מנצח געווען א שונא.

ווי וויל דער שווארצער ליבע האט קיין מאל נישט אויפגעהערט צו פאר־אומווערדיקן מלחמות, און בלוטפארגיסונג איז א גרויל צו זײַן נשמה, האט ער אבער בשלימות געטאן זײַן זעלנערפליכט אויף די שלאכטפעלדער און פרײַוויליק פלעגט ער אפט אײַנשטעלן זײַן לעבן, כדי צו ראטעווען א פאר־

וואָגנדיקטן זעלנער, צי ס'איז געווען אַ אייגענער, צי פֿון שונאס חיל. ווײַל ס'איז גאָטס געבאָט רחמנות צו האָבן אויף זײַנע ברואים און צו טאָן מעשים טובים. נאָך ווען ער איז געווען אַ חדר־ייִנגל, פֿלעגט ער מיט אַ באַזונדערער ליבשאַפֿט, שבת נאָכן עסן, לערנען בײַם רבין אין חדר פּרקי אָבֿות און טיף אין האַרצן באַנעמען די חכמה און גוטע מידות פֿון די תּנאים. אויכעט שפּעטער, ווען ער איז שוין געווען אַ חתן־בחור און דערנאָך אַ באַווײַבטער יונגער מאַן און אַ טאַטע פֿון קינדער, האָט ער ליב געהאַט ספֿרימלעך מיט מוסר־השׂכל, דעם קהל חסידים, חיי אָדם, עין יעקבֿ, ספֿרי נפֿלאָות און גרײַצער־מעשׂיות פֿון אויסטערלישע טרעפֿענישן מיט חסידים און פֿרומע־לײַט, פֿון בעלי־מופֿתים און צדיקים און רביים, מעשׂיות פֿון אליהו הנבֿיא און דעם בעל שם טובֿ, וואָס ער פֿלעגט קויפֿן אין מאַרק אויפֿן יאַריד בײַ ייִדן פּאַקנטרעגער און בײַ ייִדן מדינה־גייער. שבת און יום־טובֿ פֿאַר מינחה־מעריבֿ אין בית־מדרש איז דער שוואַרצער לייבע תּמיד געווען פֿון די ערשטע וואָס פֿלעגן קומען הערן רב פּינחס דעם שוחטס לערנען מיטן גע־הייבענעם גמרא־ניגון מדרש פֿאַר די געמיינע לײַט און בעלי־מלאָכות פֿונעם שטעטל, און לייבעס פֿרום האַרץ איז געוואָרן געלײַטערט און אַזוי אָנגעזאַפּט מיטן תּענוג פֿון די שיינע משלים און מיט דער גאָטפֿאַרכטיקייט פֿון די הייליקע אָבֿות, אַז אין קלעם פֿון אָרעמקייט און נויטן, אין די פֿינצטערסטע שעהען פֿון באַדרענג, האָט ער געפֿונען אין זיך דעם כּוח און בּיטחון אַריבער־צוטראָגן אַלע פּורעניותן און גיין בדרך הישר.

לייבע האָט אַצינד אַ הייב געטאָן דעם פֿאַרטראַכטן קאָפּ, און האָט דערזען פּלוצעם, אַז ער האָט זיך אומגעקערט פֿון זײַן היימוועג און גייט צוריק צום פֿעלד. באַלד בלײַבט ער שטיין דאָרטן אונטערן ערדאַפּשיט, וווּ ס'ליגט אויפֿן שניי זײַן שונא, דער שווער פֿאַרוואונדיקטער זעלנער, פּעטרי דובאַק. בײַ אים ציטערן שוין קוים די בלייך פֿאַרצערטע לעפֿצן מיט לעצטן שוואַכן אָטעם־פֿלאַטער. דער שניי אַרום זײַן צעלעכערטן קאָפּ איז געפֿרוירן מיט אַ שוואַרץ נעררייטלטן אײַזגלאַנץ פֿונעם אָנגעזאַפּטן בלוט. קוים וואָס ער עפֿנט די מידע אויגן־לעדלעך און וואַרפֿט אויף דעם ייִדס באַרדיק פּנים אַ נעפּלדיק פֿאַר־גלייזטן בליק מיט עפּעס אַ פֿאַרחידושטן אַפּשיי־גליוועד, גלײַך ער וואָלט דאָ דערזען דאָס באַרדיקע פּנים פֿון אַ הייליקן מאַן פֿון די פֿאַררייכערטע איקאָנעס דאָרט אויף דער וואַנט פֿון זײַן כאַטע. און ער דערמאָנט זיך יענע רגע, בײַ נאַכט, ווען זײַן האַנט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט מיטן שווערן זעץ פֿון דער אײַזערנער ביקסקאָלבע אויף דעם ייִדס קאָפּ.

— נו, נו, — זאָגט לייבע — גאָט האָט געמישפּט. ס'טוט דיר ווי, אַ?

— יאָ, יאָ, ס'טוט ווי... כ'וועל באַלד דאָ שטאַרבן, — ענטפֿערט דער שייגעץ מיט מידן אָטעם־פֿליסטער.

— האָב נישט קיין מורא, ביז צו דער תּחונה וועט זיך דיר אויסהיילן. נישקשה, וועסט נאָך געזונט גזלעוואַיען — מאַכט לייבע מיט אַ טיפֿן, פֿײַנלעכן זיפֿץ.

— ס'איז אונדזער קעלבל, פון דער געפּלעקטער קו אין שטאַל — זאָגט דער שייגעץ מיט אַ צערטלעכן בליק אויף דעם קעלבל, וואָס לייבע טראָגט גע־בונדן אויפן נאַקן.

— יאָ, יאָ כ'האָב דאָס געקויפט היינט ביי דיין מאַמען, גוט באַצאָלט, וויפל ס'איז ווערט. נו, ווערסט קאָנען גיין? קום, כ'וועל דיך אָפּפירן אַהיים אין דאָרף צו דיינע עלטערן.

— יאָ, יאָ, גוטער מענטש, פיר מיך אַפּ אַהיים.

לייבע הייבט אויף דעם שייגעץ פון דער ערד. ער נעמט אים אַרום מיט אַ שטאַרקער האַנט און פירט אים אַזוי אַ שטיקל וועג. נאָר דער פאַרוואונדיקטער קאָן באַלד נישט מער שטעלן אַ טראַט און זיינע פיס שלעפּן זיך נאָך ווי אונטערגעהאַקטע צווייגן. לייבע בלייבט מיט אים שטיין, מעסט מיט פאַר־זאָרגטן בליק די וויטקייט און זוכט אַן עצה. וואָס טוט מען דאָ? ווי אַזוי זאָל ער אים ברענגען אַ לעבעדיקן אין וויטן דאָרף, אַז ער מוז אויך טראָגן דאָס קעלבל אויפן נאַקן — און די נאַכט פאַלט צו. דער גרינער שאָטן־גליווער אויף דעם שייגעצס בלייך פאַרשפּיצטן פּנים טונקלט ווי אַ זומפּיקער שימל, וואָס פאַרשלינגט אין זיין סוד די פאַרהוילענע גרענעץ פון לעבן און טויט.

אַצינד נעמט זיך לייבע גיך פאַרען מיט געניטע הענט. ער לייגט ווידער אַוועק דעם פאַרוואונדיקטן אויף דער ערד. ער נעמט אַראָפּ דאָס קעלבל פונעם נאַקן, בינדט אויף די פיסלעך און בינדט אים אַן אַ שטריקל אויפן האַלדז. דערנאָך לאָדט ער זיך אָן דעם שייגעץ אויפן נאַקן און שפּאַנט אַזוי מיטן וועג צוריק צום דאָרף, מיט דער שווערער משא אויף זיין ברייטער פּלייצע.

— נו, פּעטרי, האַלט זיך אָן אין מיר מיט די הענט און פאַל נישט אַראָפּ, הערסט? — זאָגט לייבע און שלעפּט דאָס ווידערשפּעניקע קעלבל פאַרן שטריקל.

— אַהעעע... — טוט דער ייִד אַ שווער געצויגן געשריי.

דער פראָסט שטאַרקט זיך מיט שאַרפן ברען. פון לייבעס מויל זעצט אַ הייסער אָטעם־וואָלקן, זיין באָרד איז אַנגעפרוירן מיט אייזצויטן און זיינע שטיוולטריט פידלען מיט דינעם געזאַנג איבערן פראָסטיק געפּלאַסטערטן שנייוועג וואָס איז שוין אַשיק־גראָ געטונקלט מיט בלאָלעך געריטלטן אוונט־שאָטן. די זון זעצט זיך, ווי אַ רויטער פייערקאָפּ, נידעריק אין מעריב־הימל; אַ וואָלקנבאַרג גליט דאָרט מיט בלוטיקן פייערפלאַקער פון געטיפּטער הימל־שריפה, ווי אַ קעסלגרוב מיט שוואַרצע פלאַמען פון זודיקן פעך און שוועבל וואָס פלייצן וויסט און שווער אין אוונטלעך פאַרטייעטן וועלטשוויי.

— אַהעעע.

דער ציון־ייִד

זוי ווי פּלוצעם אנגעטראָגן פֿון פֿאַרהוילענע מרחקים, חלומדיק פֿאַרשוועבט ערגעץ אונטער די הימלען פֿון צײַטן און דורות, האָט זיך אַצינד דאָ לעבעדיק אַנטפּלעקט די אויסדערוויילטע געשטאַלט פֿונעם מנהיג. האַפֿערדיק געשטרעקט, מיטן זיכערן טריט ווי דער שטאַרקסטער פֿון די שבֿטים, וואָס זײַן נאַקן איז גוט־ווילק באַלאָדן מיט דער האַרב־פֿאַרזאָרגטער אַחריות־לאַסט פֿונעם שליחות, טוט ער זיך געגעגנען פֿאַרוים; איין האַנט הויך און געביטעריש דערהויבן צום שטרענגן פּירשפּרעד:

— בי אַדוני. כ׳וויל ריידן מײַן וואָרט צו דיר.

מען טוט אַ קוק, אהאָ! דאָרט אויבן אָן, בײַם לאַנגן טיש פֿונעם פּוילישן קאָמאַנדיר מיטן פֿאַרבלוטיקטן לעדערנעם רײַט־בײַטשל אין האַנט, וואָ ס׳פּינקלען גאַוודיק די מעשענע קנעפּ פֿון די אויסגעסטראַיעטע אָפּיצירן און עם בליצן מוראדיק די שאַרפֿע באַגנעטן פֿון די וואַך־זעלנער מיט די געלאָדענע ביקסן, שטייט שוין דער משׂכּיל און ציוניסט אײַזיק דעם שוחטס. ער טענהט היציק, נאָר שטרענג און שאַרף געמאָסטן, מאַכט מיט בײדע הענט, ווי אַרויס־צוברענגען די אינעווייניקסטע וואָג פֿון זײַנע גלייכע און גערעכטע ווערטער, באַגלאַנצט מיט אַ שטאַרקער מענעריש זיכערער ברוסט־שטים, ווי אויסגע־האַקט פֿון אײַזן אויף שטיין, בעת ער לייגט פֿאָר זײַן „פּראָטעסט" מיט די חתימות פֿון די ייִדן, וואָס די פּוילישע זעלנער האָבן דאָ הײַנט צונויפֿגעטריבן, אין דעם גמינע־הויז.

עפּעס ווי איבערגעביטן איז ער אַצינד, אײַזיק דער גלעזער, דער שטענדיקער עניוודיקער, אָרעמער און פֿאַרגאַפּטער בעל־חלום, וואָס האָט זייער ליב מיט באַרוישטן תּענוג, וואָס רוט געהויבן אויף זײַן אײדל געבויגענער שפּיץ נאָז,

זיך היים צו אַמפּערן אין שולכל נאָכן דאַווענען און צו שמועסן מיט די לײַט אין מאַרק, אין די געוועלבער, אין די ווערקשטעלן, אין די שטיבער, וועגן וועלט־פּאָליטיק און פּאַרלאַמענט־וואַלן, מלחמה סטראַטעגיע און רעגירונגס־קריזיסן, פּאַרטיי־שטרײַטן און ציון־קאָנגרעסן און וועגן אַלע וויכטיקע נײַעס, וואָס ער לייענט ווילקענעוודיק מיט גרויס התמדה אין זײַן בלאַט־צײַטונג, דאָס „לעמבערגער טאָגבלאַט", כּסדר, אַלע טאָג, און פֿון זינט כּמה יאָרן, און זײַן מוח איז תּמיד אָנגעפּיקעוועט מיט אַלע רעזאָלוציעס, פֿאַרשלאָגן, באַשלוסן און זאָגעכצער פֿון די געלייענטע אַרטיקלען, מאמרים און פֿעליעטאָנען, אַזוי ווי אַ בוים מיטן צערודערטן געפֿײַף פֿון אַ סטאַדע פֿייגל, פֿול באַזעצטע אין די צווײַגן. אויכעט איז ער מדריך די יונגע לײַט אין רעיון ציון פֿון טעאָדאָר הערצל און מאַקס נאָרדוי, וואָס ווילן געווינען בײַם טערקישן סולטאַן אַ ייִדישע מלוכה אין פּאַלעסטינע. ער דערוועקט אין די געמיטער אהבת ארץ־ישׂראל, שטאַרקט אין די נשמות די גאולה־בענקשאַפֿט פֿונעם גלות און רופֿט אַרויס מיט זײַנע משׂכּילישע רייד דעם ייִדישן גדלות, צעברומט פֿון גבֿורה, ווי דער לייב פֿון יהודה. איין מאָל האָט אײַזיק אַפֿילו געמאַכט אין זײַן שטוב־אַלקער אַ ציון פֿאַראיין „קדימה", מיט אַ נײַער בלאָ־ווײַסער פֿאָן און אַ מגן־דוד אויף דער מיזרח־וואַנט, מיט בילדער פֿון טעאָדאָר הערצל מיט דער שיינער שוואַרץ־גלאַנציקער בבֿל־באָרד און מאַקס נאָרדוי מיטן ווײַסן לייבן־קאָפּ, מיטן נאָבל באַבערדלטן באַראָן עדמאָנד ראָטשילד, אַרומגערינגלט מיט אַ קראַנץ, וואָס אויף אַ יעדן בלעטל איז געווען אין לשון־קודש אָפּגעדרוקט דער נאָמען פֿון אַ קאָלאָניע אין ארץ־ישׂראל: פּתח־תּקווה, ראשון לציון, זכרון יעקבֿ, ראש פּינה, משמר הירדן — וואָס ראָטשילד האָט מנדבֿ געווען געלט זיי צו באַגרינדן און באַזעצט ייִדן אויף די נחלות מיט פֿעלדער און ווײַנגערטנער אין הייליקן לאַנד פֿון די אָבֿות, אַז די לײַט זענען געלאָפֿן קוקן דורכן פֿענצטער, אויף גרויס חידוש. מיט אײַפֿער האָט אײַזיק כּסדר זיך געאַמפּערט מיט די שטאָט־לײַט וואָס האָבן געוואָרט אויף משיח און ער האָט זיי אויפֿגעוויזן שיבֿת ציון מן התּורה. דער ייִד האָט געהאַט אַ השׂגה צונויפֿצונעמען ייִנגלעך פֿונעם חדר און פֿון דער באַראָן הירש־שול און זיי געלערנט זינגען די „התּקווה" בײַם מאַקאַבייער פֿעסט, וואָס ער האָט אין פֿאַראיין געמאַכט אום חנוכּה. ער אַליין האָט געהאַלטן זײַן קלוגע ציון־רעדע, געווירצט מיט חריפֿות־דיקע גמרא־ווערטלעך, באַלויכטן מיט פּסוקים פֿון די נבֿיאים, פֿאַרפֿלאָכטן מיט די אויסשפּרוכן פֿון די ציון־מנהיגים און נשמהדיק צעפֿײַערט מיט דער גבֿורה און ניצחון פֿון די מכּבי־שלאַכטן, אַז דער עולם האָט ברייט געשמייכלט פֿון תּענוג און אים האַרציק געזאָגט אַ יישר כּוח, ווי אַ גוטן חזן; ווי וויל די גרינגע לײַט האָבן אונטער די אויגן פֿון אים חוזק געמאַכט מיט געלעכטער. אויכעט האָט אײַזיק אין דער היים אַ בלאָ־ווײַסע פּושקע פֿון קרן קימת און ער וואַרפֿט אָפֿט מאָל אַרײַן אַ מטבע. ער קויפֿט אַלע יאָר פֿאַר אַ קראָנע אַ שקל און ער פֿאַרקויפֿט די יונגע לײַט שקלים. איין מאָל האָט מען אים אַפֿילו אויסדערוויילט פֿאַר אַ דעלעגאַט צו פֿאָרן קיין לעמבערג צו אַ ציון־קאָנפֿערענץ,

נאָר אַזוי ווי ער האָט נישט געהאַט קיין געלט אויף הוצאות איז דערפֿון גאָר נישט געוואָרן און ער האָט ביטער געליטן שווערן עגמת־נפֿש. ער חלומט שטענדיק פֿון דער הייליקער שטאָט ירושלים און זײַן פּלאַן איז צײַטיק מיט ליבשאַפֿט פֿון זײַן האַרץ און באַנגער פֿון זײַן נשמה עולה צו זײַן קיין ארץ־ישׂראל, אויף זײַן נחלה, כּדי צו אַקערן די אייגענע ערד און פֿלאַנצן אַ ווײַנגאָרטן אין לאַנד פֿון די אָבֿות און אויפֿצובויען דאָס מלכות ישׂראל. אַצינד שטייט איציק דערהויבן מיט חשיבֿות אין זײַן אויסגעגלײַכטן רוקן. די קורצע שוואַרץ־געזילבערטע באָרד און פּיאות, אַרנטלעך צוגעגלעט, די סאַמעטענע יאַרמלקע ווײַל אויסגעשפּיצט אויפֿן הויכן, ווינקלדיק־צעאַקערטן לאַמדן־שטערן, ווי בײַ אַ פֿאַרצײַטיקן שתּדלן. ער טראָגט אונטערן אָרעם אַ לעדערנעם אַקטן־טאַש ווי עפּעס אַ מלוכה־מאַן, ברילן אויף דער אײדל געבויגענער נאָז און מיט זײַן גאַנצן פֿאַרשטײַפֿטן שטעל, אַנגעקליידט אין לאַנגן, שוואַרצן, אַרנטלעך פֿאַרקנעפּלטן אויבעררעק, מיטן סויבלענעם קאָלנער האָט ער אַ פּנים פֿון עפּעס אַ פֿרעמדן פֿאַרנעמען משולח, ערשט נאָר־וואָס אָנגעקומען פֿון אַ רײַכער ווײַטער מדינה, מעבֿר לים, מיט אַ פּרעכטיקן גילדענעם בית־המקדש, אַ שטייגער ווי פֿונעם לאַנד יהודה אין שלמה המלכּס צײַטן.

איציק טוט טאַקע אַלע מאָל זייער ווערדיק אַ שאָקל מיטן קאָפּ: יאָ, יאָ, וואָס שנײַדט, דוכט זיך, אַרויס פֿון זײַן פֿאַרמאַטערטן מוח, אַ שטאַרקן קלאָרן געדאַנק פֿון אַ מאַן, וואָס זײַן נשמה איז תּמיד דערפֿולט, ווי אַ כּוס ביז איבערן ברעג, מיטן גרויסן ליכט פֿון יושר און אמת. אַזוי אַז זײַן קנאַכיק־מאָגער אייבערשט האַלב פּנים איז ווי פֿון אינעווייניק זוניק באַשטראַלט און דער צעפֿלעמלטער בליק פֿון זײַנע ערלעכע פֿאַרחלומטע אויגן, איז קלאָר און שאַרף אײַנגעבויערט אין דעם בייזן, קאַלטן שווײַגן פֿון דעם מאַכטיקן שונאס אויגן ווי אין אַ בלאָ שטיק אײַז... עס איז איציקס גרויסע שעה געקומען, מיטן גלויביקן כּוח פֿון מסירת־נפֿש, שווער אַרויסגעצויגן פֿונעם אָפּגרונט פֿון דורותדיקן גלות־פּײַן, פֿאַרשוועבט אין טרערן פֿון רדיפֿות און נויטן, פֿאַרפֿלייצט אין טײַכן פֿאַרגאָסן בלוט פֿון הריגות און גזירות, געהייליקט אין פֿײַער פֿון די שײַטערפֿלאַקערס, אין נאָמען פֿון לעבעדיקן גאָט פֿון ישׂראל און מיט ביטחון און טרייסט באַגלאַנצט איז חזיון פֿון ניצחון און געאייביקטער פֿרייד פֿון די מענטשן קינדער. האַ! וואָס טוען אַזוי פֿילדערן די פֿעלקער און לעסטערן דעם באַשעפֿער! ס'וועט קומען די צײַט פֿון דין וחשבון און ס'וועלן ציטערן די הערשער פֿון דער זינדיקער וועלט. ס'וועלן ווי רויך פֿאַרגיין זייערע טעג אין שקר און רישעות און ווי שפּריי אין אַלע ווינטן, וועט פֿאַרלוירן ווערן דער זאָמען פֿון זייערע לענדן. פֿעך און שוועבל וועט, ווי אין סדום, גיסן פֿון די הימלען אויף זייערע קעפּ און גאָטס גרימצאָרן וועט זיי שלאָגן און פֿאַרלענדן מיט פֿײַער און שווערד און מגפֿה, אַז ס'וועט נישט פֿאַרבלײַבן קיין שריד ופּליט. וואָרעם זיי האָבן געפֿרעסן יעקבֿ און פֿאַרטיליקט ישׂראל. ער וועט זיי יאָגן און דערגרייכן און נוקם זײַן דאָס בלוט פֿון זײַנע קנעכט... ווי פֿײַערקוילן גליִען די וואָרע רייד אויף איציקס בלאַסע ליפּן און

ווי דער געבריל פון אַ לייב איז דערהויבן זיין גערעכטע טענה: אַזוי און אַזוי... נאַציאָנאַלע רעכטן פאָדערט ער פאַר די היגע שטאָט־לייט. נעמלעד, אַז די פּוילישע מלוכה־מאַכט זאָל תיכּף ומיד אַרויסגעבן אַ געזעץ, דאָס די ייִדן זאָלן דאָ, אין מיזרח־טייל פונעם לאַנד גאַליציע, מעגן זיין נייטראַל אין דער מלחמה צווישן די פּאָליאַקן און די רוטענער און מען זאָל זיי נישט נעמען צום מיליטער, ווייל מיר, ייִדן, זענען דאָ בירגער פון אַ באַזונדער פאָלק, מיט אַן אייגענער רעליגיע און לשון, אייגנזעסן פון דור דורות, מיט אַן אייגן פאָטערלאַנד אין ארץ־ישראל, וואָס די באַלפור־דעקלאַראַציע האָט אונדז פייערלעך גאַראַנטירט ביים פעלקער־בונד. דערנאָך העכערט ער די שטים מיט אַ שאַרפן קלאַנג, ווי אַ געציקטע שווערד און מיט גלייקע ווערטער, וואָס פאַלן אויפן קעגנער ווי פייערדיקע שמיץ, טוט ער גריילעך פאַרדאַמען די ווילדע הפקרות און רציחות פון די פּוילישע זעלנער לגבי די ייִדן אין שטעטל. זיי האָבן געשענדעט די שול און צעריסן הייליקע ספרים פונעם בית המדרש, מבזה געווען עלטערע לייט און געריסן בערד און פּיאות. זיי האָבן גערויבט, געשלאָגן און געפּייניקט מענטשן, געשלעפּט די באַלעבאַטים צום אַסענטירונג אין דער גמינע. ער, איציק, פאָדערט דעריבער באַלד פון דער מלוכה כּך וכך, פאַרגיטיקונג פאַר די שאָדנס פון דעם גערויבטן האָב און גוטס, אַ גריכטלעכע אויספאָרשונג און אַ שטרענגע שטראָף פאַר די שולדיקע רויבער און שלעגער און אויבעט זאָל די מאַכט געבן די ייִדישע בירגער געזעצלעכע באַשיצונג און רעכטלעכע פאַרזיכערונג פון לעבן, פּריוואַט און באַזיץ, ווי ס׳געהער צו זיין, לויט דעם אַקט פון דער קאָנסטיטוציע... טאָמער נישט, וועט ער באַלד אין נאָמען פון די ייִדישע בירגער אַרויסטראָגן אַ שטרענגן פּראָטעסט און אַריינ־טראָגן אַ שווערע אָנקלאַגע קעגן דער פּוילישער מלוכה צום וועלט־געריכט, וואָס דער אַמעריקאַנער פּרעזידענט ווילסאָן האָט באַשטימט אין די פערצן פּונקטן פון דער רעזאָלוציע פונעם פעלקער־בונד... אויג אויף אויג שטייט איציק מיטן מאַכטיקן שונא. נאָר זע! מען טוט אים גאָר נישט קיין בייז און קיינער טרייבט נישט מיט אים קיין לצנות. אַדרבא! מען האָרכט אים אויס מיט דרך ארץ און מען פאַרהאַנדלט מיט אים בכּבוד.

רויק, פאַרביסן, מיט פאַרבאַרגענעם בייז לייענט אָראָפּ פון אַ לאַנגן באַשרייבענעם פּאַפּיר, אין איין אָטעם, דער קאָמאַנדיר די קעגנפאָדערונגען:

— אַזוי און אַזוי... נעמלעד, אַז די ייִדן מוזן באַלד איינצאָלן דער מאַכט כּך וכך סומען קאָנטריבוציע־געלט און שטייער־געלט... אויבעט מוזן זיי באַלד אים אָפּגעבן דאָס גאַנצע פאַרמעגן פון געלט, גאָלד און זילבערוואַרג, צירונג און אַלע ווערטזאַכן, וואָס זיי האָבן אין באַזיץ, אויבעט שפּייז און וואָפן, בינאָקלס, אויטאָמאָבילן, פערד און וועגענער, בהמות צום שעכטן, תּבואה, פוראַזש, מאָטאָציקלעטן, פּעטראָל, געווער, פּולווער און אַמוניציע און קהל מוז באַלד אַרויסגעבן אין די הענט פון דער מיליטער־מאַכט די ייִדישע באָל־שעוויקעס... אויבעט זאָלן אַלע ייִדן זיך באַלד פאַרשרייבן אויף אַרבעט אומזיסט, שאַרוואַרק פאַר דער מלוכה, נעמלעד, בויען וועגן, פאַרריכטן די באַן,

האַקן ביימער אין וואַלד און שטיינער פון דער סקאַלע און מען זאָל זיך שטעלן פאַר זעלנער צו דער פּוילישער אַרמיי און גיין אין מלחמה־פראָנט. טאָמער נישט, וועט מען כאַפּן די דעזערטערן, זיי איינזעצן אין תּפיסה און זיי שטרענג באַשטראָפן לויטן קריגס־געזעץ, מיטן טויט דורך דערשיסן און די ייִדן זאָלן אַרויס פונעם לאַנד: זשידזשי, דאָ פּאַלעסטיני.

— אַבער וואָאָאָ. — טוט אײַזיק אײדל־דערצאָרנט אַ מאַך אָוועק מיט אַ האַנט דעם גאַנצן אָנגעדראָלענעם פּזמון פון שקר און גזילה. — עט... בע... פּוסטע רייד! ווער האָט דאָס עפּעס מורא פאַר אַזוינע ווילדע אָנשרעקן? מיר, ייִדן, האָבן שוין איבערגעלעבט נישט איין מלכות זדון און וויפל המנס האָבן שוין געהאַט בײַ אונדז די אמתע מפּלה? — מיט אַ פיינעם שפּאָטיש־צעקרימטן שמייכל אויף די בלייכע ליפּן, איז ער גרייַלעך מבטל די וויסטע שינאה: ווייסעך דאָרט וואָס, מ׳וועט כאַפּן און דערשיסן בירגער?... ס׳איז עפּעס הפקר אַ וועלט? ניין, ניין! די קאַסע האָט אָנגעטראָפן אויפן שטיין און ער, אײַזיק, קלערט נישט זיך דאָ אונטערצוגעבן. ערלעך אײַנגעשפּאָרט, טײַטלט ער שטרענג מיט אַ פינגער אויפן באַשריבענעם פּאַפּיר און ער דינגט זיך מוטיק, ווי אַ אמת־געטרײַער מנהיג לטובת זײַן פאָלק, וועגן איטלעכן פּונקט באַזונדער:

— קאָנטריבוציע־געלט... שטײַער געלט... שאַרוואַרק... אַסענטירונג. וואָפן. אויטאָמאָבילן. בינאָקלס? — לא מיט אַ ספּאָדעק! מ׳וועט נישט געבן אַ ציבעלע־שאָלעכץ! דאָס שטעטל איז שוין צעשאָסן און חרוב געוואָרן אין קיסר פראַנץ יאָזעפס מלחמה. ס׳האָבן שוין דאָ גערויבט און געפּלינדערט די חיילות פון די רוסן, די עסטרײַכער, די דײַטשן, די קאָזאַקן, די מאַדיאַרן, די אוקראַיִנער, די רומענער, די טאָטערן, די רוטענער. וויפל איז דער שיעור? ווילסט נעמען ס׳לעצטע העמד פונעם לײַב, פּאַניע קאָמאַנדיר? האָ, האָ, אָנו פּרוּוו. ניין! מ׳וועט נישט שוויַיגן. יעסט פּאַן באָג... האָ, האָ!

היציק, צערודערט פון נײַגער און שרעק שטופּן זיך די ייִדן הינטער אײַזיקס פּלייצע, ווי אַ סטאַדע צענויפגעדרענגטע שאָף אין באַשיץ פונעם געטרײַען פּאַסטעך, בעת אַ שווערן, כמאַרע געטונקלטן בהלה־שטורעם אין פרײַען פעלד, ווען זיי דערשמעקן די נאָענטע סכּנה פונעם בליץ און פונעם וואָלף.

נאָר פאַרכאַפּט אין דער הייסער מינוט פון דער עת צרה, האָבן זיי דערווײַל פאַרגעסן דעם ביטערן גורל פון געבראָכענע אָרעמע לײַט אַז אַ תּכלית, אין מוראדיקן באַדרענג צווישן צעברויזטע פײַערפלאַקערס פון צוואַנג אין וויסטן שינאה־קלעם, פון בייז צערייצטע גוייִם, מיט מלחמות, מרידות און גזירות, אַז אַז אויסוועג, וואָס האָבן געטראַכט זיי צו פאַרטיליקן און זיי האָבן זיך האַפּעדיק געהיצט מיט פּאָליטיקע, געגוגערט פון רעכטן און פאָדערונגען, די פּנימער פאַרהאַקט מיט עקשנות, די אויגן צעפינקלט פון מענערישן שטרײַט־לוסט, ווי בײַ אָנגעדרודלטע הענער.

— רבֿ איַיזיק, לאָזט איַיך נישט... געוואַלד, האָטס נישט קיין מורא, רבֿ איַיזיק. וואָס הייסט עפּעס דאָס? גערעכט, גערעכט, מיר ייִדן האָבן אויכעט אַ אייגן פֿאָטערלאַנד, אין ארץ־ישראל, אַוודאי וואָדען... זאָגט אים דעם אמת, דעם המן. גיט אים אַ מכּה, דעם פּריץ. דערלאַנגט אים אַ קנאַק, רבֿ איַיזיק, לאָזט איַיך נישט. געוואַלד, רבֿ איַיזיק! האָטס נישט קיין מורא!

שטילערהייט און גריימיק פֿאַרביסן האָבן די יונגע לײַט אים אונטערגעגעבן חשק ווי איינעם אַ גבור, אַז אייגענעם מענטש, וואָס ראַנגלט זיך מיט אַ פֿרעמדן שטאַרקן קעגנער, ווער וועמען ס׳וועט אַוועקלייגן אַ באַזיגטן, גלײַך פֿאַר זייער כּבֿוד וועגן האָט איַיזיק אַצינד דאָ געמוזט מיט זײַן טענה געווינען דעם געפֿערלעכן שטרײַט קעגן דעם מעכטיקן שונא, דעם פּוילישן קאָמאַנדיר, ווי אַמאָל דוד, וואָס האָט געשלאָגן גלית דעם פּלישתּי מיט אַ שטיין און אים אָפּגעהאַקט דעם קאָפּ מיט אַ שווערד און געוווּנען די מלחמה.

הייס בלוט

די טויב צעליאַרעמטע

שניי־בערג האָט פּראָסטיק־שאַרף און בלינד צעוויכערט וואָיענדיק געווערבלט מיט טרוקן צעמאָלענע שנייוואָלקנס פֿון אונטן אַרויף, זײַטיק פֿון די ווײַס־פֿאַרשיטע דעכער אַראָפּ. האַרבברענענדיק פֿאַרכאַפּט דעם אָטעם, שטעכיק ווי אײַן נאָדלען געשמיסן אין פּנים און געבלענדט די אָנגעפֿרוירענע אויגנברעמען מיט אַ ווייסטן נעפּל פֿון ווײַסער פֿינצטערניש, אַז ס'האָט זיך אויסגעדוכט דאָס די צעשטורעמטע וועלט איז גרייליך צעשאָטן געוואָרן אויף ווײַסן שטויב, אָן אַ ממשות, נאָר טעמפּ אָנגעפּלייצט מיט עפּעס אַ פֿאַרהוילענעם גליווער, וואָס איז געווען שווערער פֿון שטיין און האַרטער פֿון אײַזן.

די שניי־פֿאַרשאָטענע ייִדישע שטעטל הײַזלעך אַרום דעם ווײַסן ליידיקן מאַרק־פּלאַץ זענען ווי קבֿרים בערגלעך פֿאַרזונקען געווען אין פֿאַרלוירענעם שטום־שווײַגן און נאָר אין דעם גרויסן שטיינערנעם גמינע־הויז, מיטן בלעכערנעם צעקרעכצטן האָן אויפֿן קרומען שינדלדאַך האָט פֿון פֿאַרטאָג אָן גערודערט אַ בייזער געטומל, דאָ שטיל געדעמפּט, דאָ שרײַענדיק, צעגראָגערט פֿון די פֿול אָנגעפּאַקטע מענטשן קופּעס, זעלנער, גויִים און ייִדן. אין דעם קאַרגן בלינדן שײַן, וואָס האָט שרעקיק געבלייכט פֿון די קליינע פֿאַרמיסטיקטע און פֿאַרקראַטעטע פֿענצטער־שײַבלעך, ווי בײַ אַ תּפֿיסה, האָט זיך גרינלעך געקנוילט אַ געדיכטער רויך־וואָלקן הויך, אונטער דער שוואַרץ פֿאַררייכערטער סטעליע, אָנגעזאַפּט מיט אַלטן אײַנגעפֿרעסענעם זויערן קהלשן שוויים, ווי אין אַ מרחץ, און צעפּאַרעט גענעפּלט אין טונקעלן וואַנט־ווינקל, דעם גרויסן הילצערנעם צלם, וואָס איז דאָרט ווי פֿאַרגעסן געהאָנגען איבערגעבויגן, מיטן צוגענאָגלטן נאַקעטן בילד, דאָס שאַרף־געשניצטע באַבערדלטע פּנים, גרימיק פֿאַרצערט, דאָס פֿאַרטעכל קרומלעך פֿאַרבונדן אויף די לענדן.

דער אנגעטראגענער שניי פון די אײַזן־געקאוועטע שטיוול האט גענעצט מיט בלאטיקע טײַכלעך אויפן שטיינערנעם דיל. די ליידיקע ביר פעסער אנגע־שטעלט בײַ די ווענט, אנגעוואלגערט שטרוי פארמישט מיטן הארבן בראנפן ריח פון די צעפארעטע גוייִם, האט דערמאנט די אמאליקע שטעטל־יארידים, פולע שענקען און געוועלבער מיט פארהאוועטע מענטשן, מיט לייזונג און שפע. נאר אצינד איז אין דעם גערדיכטן געדרענג פון די שווערע לײַבער געווען פארהאקט עפעס א בייזע פוסטקייט, וואס האט באנג גענאגט ס׳חיות, ווי אין א וויסטן חלום, מיט פארטונקלטן שרעק געפלאנטער. ס׳האבן זיך דא געשטופט בייזע רויטענער כלאפעס, לאנגע ווי דראנגען, מיט פעטע הארקודלעס, רונדיק פארשווירן איבער די קורצע שטערנס, אין ברייטע שאפענע פעלצן, מיט צערייכערטע לולקע ציבוקעס אין די מײַלער. זייערע זין, יונגע בלאנדע שקצים, אין דיקע, פארביק אויסגענייטע העמדער, האבן צארנדיק געפינטלט מיט זייערע שמאלע ווײַס־ברעמענדיקע אויגן און קוויטשנדיק געגוגערט מיט זאט־געריטלטע פנימער. פוילישע זעלנער, מיט ביקסן אויף די אקסלען, האבן גרימיק אנגעדרודלט, געהיט אין באזונדערן ווינקל, א געזעמל פארכאפטע ייִדן, עלטערע לײַט, מיט באָרדיק־פאראומערטע פנימער, פארקנעפלטע אין זייערע שווארצלעכע געלאטעטע טיזליקס, וואס זענען דארט געשטאנען ווי פארלוירן און צענויפגעדרענגט, מיט די פארשפיצטע יארמלקעס אויף די קעפ. די יונגען האבן געהאלטן די היטלען אין די הענט, אומרויִק געשטרעקט די בלויזע צעשויבערטע קעפ, געסודעט זיך מיט שארפע זוכנדיקע בליקן און שוין שטיל געפלאנעוועט זיך ארויסצוכאפן פון דאנען:

— וואס מיינסטו, משה יאנקל, מ׳דארף אפשר דעם כּלבֿ בײַ דער טיר ארײַנ־רוקן א צענערל אין דער יד ארײַן, הא?

— עד זאג, מ׳זאל אים בעסער אונטערהאקן א זײַט און מאכן א ויבֿרח — האט סענדער מנחמס געעצהט.

— ווייסעד דארט וואס, ס׳טויג נישט. די זעלנער וועלן כאפן און שיסן ייִדן אין שטעטל — האט געזאגט זײַן ברודער יאסל, בלייך צעשמייכלט מיט די גרויסע ציין און אויסגעצוימטן לאנגן פּנים, ווי בײַ א שפארבער.

— העי, חבֿרה, ווער האט א שוועבעלע. ס׳וואלט דא כּדאי געווען היינט ארויפצושיקן דעם רויטן האן אויפן בוידעם...

— א שטיקל שׂריפֿה וואלט טאקע נישט געקאנט שאטן, כ׳לעבן, ס׳עט ווערן א מהומה.

— שא נאר, ווו איז ערגעץ פײַביש ארעלע שענקערס? אהא, דער ממזר איז שוין עוקר געווען. ס׳איז דא א לאד אין דער וואנט, הינטער דער טיר אין פירהויז. ס׳איז דארט פינצטער. מ׳קאן זיך טאקע גוט טאן א דריי ארויס און גיי זוך מעד.

— ס׳איז אפשר גלײַכער זעד צו פארעז דורכן קעלער, הא? וואס זאגסטו?

— זײַט שטיל חבֿרה, ווענט האבן אויערן. ש־א־א. — האט עמעץ געווארנט.

אויבן אָן, בײַם לאַנגן דעמבענעם גמינע־טיש, זענען שוין גאוהדיק־געשטרעקט, גלײַך זיי וואָלטן אײַנגעשלונגען אַ שטעקן, געזעסן די פּריציש אויסגע־סטראָיעטע פּוילישע אָפיצירן פון דער אַסענטירונג קאָמיסיע, כּדי אָפּצוגעבן פאַר זעלנער די רוטענער גוים און די ייִדן. באַוואָפנט זענען די פּאַליאַסן מיליטער־לײַט געווען ביז די ציין. גרויסע פּיסטוילן אין געלע לעדערנע שײדן, לאַנגע שווערדן אָנגעגורט אויף די לענדן, בינטן האַנטבאָמבעס, מאַשין־ביקסן און קורצע מעסערס אין די גאַרטלען. זיי האָבן גרימיק געשטרעקט די ברייטע ברוסטן און אין גרינלעכן געלבלעכן טאַבאַק־רויך האָט אַלע מאָל אומהיימלער אַ שײַן געטאָן דער שאַרפער גלאַנץ פון מעשענע קנעפּ, פון גילדענע בענדלעך, און זילבערנע שנירן אויף זייערע ענג־געפּאַסטע מונדירן. מען האָט דאָרט שטרענג געשריבן אין די פּאַפּירן, מיט שינאהדיקע שטאָלצע בליקן בודס געווען, באַטראַכט אײנציקווייז די נאַקעטע שטאַרקע לײַבער פון רוטענער פּויערים, זיי איינעם נאָכן אַנדערן אָפּגעגעבן פאַר זעלנער צו דער פּוילישער אַרמיי און זיי באַלד אַוועקגעפירט, אונטערטרײַבנדיק מיט בײַטשלעך, ווי פערד וואָס מען האָט אײַנגעהאַנדלט אויפן יאַריד.

געבויגן אין דרײַען צווישן דער קופּע ייִדן אין ווינקל, וואָס האָבן דאָ געוואַרט אויף זייער ריי צו גיין זיך שטעלן פאַר דער קאָמיסיע, איז אויבעט געשטאַנען דער אַלטער חנא איצי דער מלמד. דער זקן איז געווען עפּעס אויסגעשמירט מיט ליים און מיט זײַן בלענד ווײַסער באָרד און פּאות, וואָס האָט שטראַליק אַרומגענומען דאָס אויסגעשפּיצטע פּנים מיטן הויכן ווינקלדיק צעאַקערטן לאַמדן־שטערן, האָט זײַן אויסזען געהאַט די קנעכערנע איידלקייט פון אַ פאַר־באָרגענעם צדיק. ער האָט אונטערגעהויבן ביידע אויסגעדאַרטע הענט, וואָס זענען געווען אַרײַנגעשטעקט אין די אַרבל פון זײַן צעריסענעם פוטער, פאַר־גאַרטלט מיט אַ שטריק, פאַרוואונדערט אָנגעקוקט זײַן שכן, דעם קראַנקן מנחם און מיט אַ שפּאַטיש צעשמייכלט האַלב פאַרמאַכט אויג, אַ זאָג געטאָן:

— זע נאָר, מנחם, דו ביסט אויך דאָ? דעך נעמט מען אויך פאַר אַ זעלנער? דו וועסט אויך גיין אין דער מלחמה שיסן? אַ טפו זאָל דאָס ווערן, משוגעים. אַ וועלט מיט משוגעים.

— אַזאַ שיינער זעלנער ווי איר זײַט, רבי חנא איצי, בין עד נאָך אויבעט, נישקשה, מיר מעגן זיך נאָך פאַרגלייכן דעם רומעל... סײַדן מ׳וועט אײַך אָפּגעבן צד די דראַגונער... — ענטפערט מנחם מיט זײַן הארבן האַלבן שמייכל, נאָר פאַרקרימט, ווי אַ ביסל באַליידיקט, בעת דאָס אויסגעצערטע פּנים, געל ווי וואַקס, איז געווען האַרט געשאַטנט פון דער צעקנאַדערטער באָרד און די קאַליע גערייטלטע אויגן, לײַדנדיק פאַרטראַכט, ערגעץ אין אַנדערע וועלטן.

— טאַקע? וואָס גלײַכסטו עפּעס מעד צו דיר? עד ביז דאָך עפּעס שוין אַ ייִד קרובֿ נײַנציק. עד האָב דאָך שוין ב״ה אויסגעגעבענע אור־אייניקלעך. אָבער דו, מנחם, ביסט דאָך נאָך אַ יונגערמאַנטשיק, כע־כע־כע, נאָדיר גאָר

אזוינס אויף דער עלטער, הא, וואס זאגסטו? מענטשן, טוטס נאר א קוק, ס'איז דאך טאקע קריעת ים סוף, איא? — און חנא איצי צעלאכט זיך מיט זיין דריבנע און קלוג געלעכטערל, צעשטראלט אין אלע פארמעטענע פנים קנייטשלעך, וואס בלייען, דוכט זיך, מיט פארבארגענע סודות פון הייליקע ספרים, בעת ער טוט שווער און ביטער שאקלען מיטן גרייז־גראען קאפ, די יארמלקע ווי אן איבערגעקערט ערדן שיסעלע, אנגעוואקסן אויפן שפיץ־קאפ:

— היי, היי, שיין דערלעבט זיך, מ'שלאגט אלטע לייט, מ'איז מבזה, מען ראבעוועט, נו, אזוינע צייטן היינט הא? פרעגט מעך א שטייגער בחרם צי וואס עך שטיי דא וואס כ'טו דא, וואס האבן זיי צו מיר? כ'האב געהאלטן היינט אין דער פרי, נאכן דאווענען, פונקט אין מיטן אויסקלעבן די שטוב מיט ליים, האבן מעך די זעלנער געכאפט און אוועקגעשלעפט צום שטעלונג, אפנים, נאך ווייניק זיך אנגעליטן די לעצטע פאר יאר פון דער מלחמה, ווייניק אפגעקומען? הערט איר, יידן, עך האב מורא, אז די מעשה הויבט זיך ערשט אן, אז ס'הויבן זיך ערשט אן נייע מלחמות מיט נייע גזירות און נייע צרות. מיר זענען ב"ה נאך לאנג נישט פארטיק. מי יודע וואס ס'וועט זיך נאך אפטאן. די וועלט שפילט זיך נישט מיט אונדז. געדענקט מענטשן, פארכט אייך פאר גאט.

די יידן האבן געשוויגן מיט פארקלעמטע אטעמס, פאראומערט און צונויפגעדרענגט אין פארטונקלטן ווינקל, ווי פארזונקענע אין א בלינדן כמארע־גליווער.

צוויי זעלנער האבן ארייַנגעפירט אייַזיק דעם שוחטס און ווי א זאק בייַנער אים א ווארף געטאן צום געזעמל יידן. ביי אייַזיקן זענען די פאות געווען צעפלאטערט פון שרעק, די באַרד ביסלעכווייַז אויסגעפליקט און אונטערגעבונדן מיט א געלער פאטשיילע. איין אויג איז געווען בלא אונטערגעשלאגן, דאס מויל צעקרימט פון יסורים. ער האט זיך דערפרייט אומגעקוקט צווישן די היימישע לייַט, אפגעווישט דאס פארבלוטיקטע פנים, צורעכט געמאכט זייַן הולד, שווער אפגעאטעמט און ס'האט ווידער אויפגעשייַנט זייַן גרויסער ביטחון אין דער נשמה. אייַזיק, דער שטעטלדיקער ציוניסט און אלמן, איז געווען א גלעזער. נאר ער האט נישט געהאט קיין גלאז ארייַנצושטעלן שויבן אין די אויסגעזעצטע פענצטער, האט ער זיי פארקלאפט מיט ברעטלעך און נישט געקאנט פארדינען אויף זייַן ארעמער חיונה. מיט זייַן לאנגער האנט האט ער באלד געפאכעט אין דער לופטן און גענעבן צו פארשטיין מיט זייַנע קלארע ווערטער, היציק און פארטראגן ווי אין אן אנדערער וועלט, די גאנצע פאליטיקע, וואס ער האט געלייענט אין דער יידישער צייַטונג, אז ס'איז נישט קיין יושר, וואס מ'נעמט די יידן צו די זעלנער, פשוט, ווייַל מיר יידן האבן דא נישט קיין פאטערלאנד, נאר דארטן אין ארץ־ישראל, אין אונדזער מדינה. וואס, למשל, האבן געהאט די יידן דערפון, אז זיי האבן זיך געשלאגן פארן קייזער פראנץ יאזעף? דערנאך האבן די רוטענער זיי גענומען צו שלאגן זיך אקעגן די פאליאקן. איצט נעמען אונדז די פאליאקן זיך צו שלאגן אקעגן

די רוטענער. ווּ איז דער שׂכל, האַ? און וואָס וועט זײַן דער סוף? ער, אײַזיק, זאָגט זײַנס, אַז די ייִדן דאַרפֿן מאַכן אַ נאַציאָנאַל־ראַט און פּראָטעסטירן.

— האַ, וואָס הייסט עפּעס דאָס? נו, ייִדן, זײַט נישט קיין פּחדנים, לאָמיר פּראָטעסטירן. לאָמיר שרײַען, לאָמיר פֿאָדערן אונדזערע פּאָליטישע רעכטע. מיר זענען אויכעט אַ נאַציאָן מיט אַן אייגן לאַנד אין ציון, וואָס די באַלפֿור־דעקלאַראַציע האָט באַשטעטיקט בײַם פֿעלקערבונד. איר פֿאַרשטייט צי ניין? נאָט, שרײַבט אײַך אונטער, אָט אויף דעם פּאַפּיר, און גיט אָפּ די שטימע. עד בין דער פּרעזידענט, איר מוזט מיך וויילן מיט אַ שטים, וועלן מיר אַרײַנטראָגן דעם פּראָטעסט צום קאָמאַנדיר.

— שאַ נאַר, אײַזיק, וואָס רעדסטו עפּעס, וואָס ווילסטו טאָן? הער נאַר, זאָג נאַר.

די עלטערע לײַט האָבן אים אָנגעקוקט ווי אַ דולן, אומגלייביק אַ הייב געטאָן אַן אַקסל:

— ווער, וואָס ווען?

פֿון זײַן „פּאָליטיקע" מיטן „פּרעזידענט" מיטן „פּראָטעסט" האָט געשמעקט מיט הוראות און פֿון זײַנע הויכע פֿרעמדע רייד האָט אַצינד, אין דער עת צרה, געוויעט מיט אומרו. ווער ווייסט וואָס אײַזיק קאָן נאָך דאָ אָנאַרבעטן מיט זײַן פּאָליטיקע, עפּעס אַ נײַע גזירה, צי וואָס.

— ווייסער, אַ נעכטיקער טאָג, ס'וועט גאָר נישט העלפֿן, — האָט געזאָגט דער רויטער הערש מיט ביטול.

— ס'קאָן נאָך אַרויסקומען יענע מעשׂה. מ'וועט אײַנזעצן אַלע ייִדן אין אַרעשט און שוין — האָט ישׂראל עלי דער בעדער מורא געהאַט. — מען טאָר די גויים נישט זײַן צו גרויס אין די אויגן. ייִדן טאָרן נישט פֿאַרגעסן, אַז מען איז אין גלות. אוי, רבונו של עולם, — האָט געזאָגט ר' חנא איצי דער מלמד, זייער פֿאַרקלערט, מיט אַ טיפֿן זיפֿץ — משיח... משיח, צדקינו, — האָט ער פֿרום געמורמלט מיט בלייכע ליפּן, און פֿאַרבטיק גיך אַ פֿיר געטאָן מיט אַ דאַרער האַנט איבער די ווײַסע לאַנגע ברעמען־בינטן פֿון די פֿאַרמאַכטע אויגן, גלײַך זײַן פֿאַרהוילענער בליק וואָלט געבלענדט געוואָרן אין פֿײַער פֿון עפּעס אַ פֿלאַמיק־גליכטיקטער זעונג, וואָס קיינער קאָן נישט זען.

די יונגע לײַט אָבער, ווי וויל שווער פֿאַרהאַרטעוועט פֿון פּראַסטקייט, האָבן פֿאַרט מיט דרך ארץ געקוקט אײַזיקן גלײַך אין מויל אַרײַן. זיי זענען געווען זעלנער אין דער עסטרײַכער מלחמה, זיי האָבן שוין געזען די וועלט, זיי זענען געווען אין גרויסע שטעט און זיי האָבן אַצינד גרײַלעך באַנומען דאָס גערעכטע וואָרט, וואָס איז וואָרעם געדרונגען איז האַרץ מיט דערהייבונג. זיי האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז אײַזיק איז אַצינד דער מנהיג און זיי האָבן געפֿילט, אַז מען דאַרף אים געהאָרכן. אין זייערע לעבעדיק־צעגלאַנצטע אויגן האָט שוין געגליט די בענקעניש צו דער צוגעזאָגטער פֿרײַקײַט, פֿון ווערדיקן תּכלית אין

איינגקייט פונעם לאַנד כּנען, וואָס גאָט האָט פאַרשניטן אַ בונט מיט די קינדער פון ישׂראל צו אַרבן, ווי זיי האָבן געלערנט חומש אין חדר, און ווי איציק זאָגט.

סענדער האָט זיך האַפערדיק אָנגערופן מיט שפּעטיש צעפּלעמלטע אויגן:

— נו, גיכער, חבֿרה, שרײַבט אײַך אונטער, גיט אָפּ די שטימען. אַבי ס'קאָסט נישט קיין געלט. אײַא, ר' איציק, האַ? אומזיסט ס'בית המקדש מיטן ירדן... אַן אייגן לאַנד מיט אַ ווײַנגאָרטן, מיט פּײַגנבײמער, מיט באַקסער און טײטלען, אַ מחיה, אַ מציאה פון אַ גנבֿ, כ'לעבן. ס'זאָל זײַן מיט מזל און ברכה און אַ גוטן פּיטשאַטעק.

ער האָט אַרויסגענומען פון קעשענע אַ שרײַבפּען, אַ טונק געטאָן דעם שפּיץ אויפן צונג און דער ערשטער זיך אונטערגעשריבן אויף איציקס פּאַפּירל, אַ ביסל ליצנותדיק צעוועכטלט, נאָר די געבויגענע נאָז גערייטלט פון גדלות. די איבריקע יונגען האָבן געטאָן דאָס זעלבע, איינער נאָכן אַנדערן, מיט אַן אונטערגעהויבענעם אַקסל און האַרטן שטערן. אויכעט זײַן טאַטע מנחם האָט מיט פּײַערלעכער געהויבנקייט און זייער באַדעכטיק אונטערגעשריבן זײַן נאָמען. אַפילו ישׂראל עלי דער בעדער און דער רויטער הערש האָבן שוין אויכעט כּמעט מיט גרויסע צעקרימטע אותיות, ווי קאַטשערעס און לאָפּעטעס, אונטערגעשריבן זייערע נעמען אויפן פּאַפּיר. חנא איצי דער מלמד האָט געשאָקלט דעם גרײַז־גראָען קאָפּ מיט פאַרזאָרגטער וואָרנונג, וואָס האָט האַרב געשאַטנט פון זײַן בלענדיק־ווײַסער באָרד:

— אײַ וואַי קינדער, מ'שפּילט זיך מיט קוויטלעך, מ'דאַרף וויסן זײַן, אַז ביז וואַנען ייִדן וועלן זײַן אין גלות, וועלן אונדז גויים שלאָגן און באַגזלענען. ווער זאָל זיך אָננעמען אונדזער קריוודע, אַז ס'זענען לויטער שונאי ישׂראל, אַז ס'איז הפקר אַ וועלט? נאָר גאָט ברוך הוא קאָן העלפן.

שלום בער האָט געמיינט, אַז חנא איצי וויל זיך דאָ אָצינד באַקלאָגן פאַר לײַטן, הלמאי מען האָט אים עפּעס געטאָן שלעכטס. האָט ער נעענטער זיך צוגערוקט און זיך אָנגערופן מיט זײַן טיפן טרויעריקן ניגון־קול:

— הערסטו חנא איצי וואָס עכּל דיר דערציילן, עד האָב תמיד געמיינט, אַז דו ביסט אַ גרויסער חכם, ווארעם דו קענסט דאָך לערנען תּורה און ביסט זייער אַ פרומער מאַן. צום סוף ביסטו גאָר אַ שטיקל נאַר, זאָלסט מיר מוחל זײַן, וואָס פרעגסטו עפּעס קשיות, האַ? הלמאי האָט מען מעד איין מאָל אין דער מלחמה באַגנבֿעט, דעם דאָך אָראָפּ געריסן פון דער שטוב, צעבראָכן מײַן אַלטן וואָגן, דעם פּלויט אויסגעריסן. וואָס זשע, עד בין ווייניקער יחסן פון דיר? בײַ גאָט זענען נישטאָ קיין מיוחסים. כּל ישׂראל זענען בײַ זײַן ליבן נאָמען גלײַכע מחותּנים. מסתּמא, אַז ער טוט אַזוי, דאַרף אַזוי צו זײַן, דו גייסט אים אין הימל פרעגן קשיות? ער ווייס שוין וואָס ער האָט צו טאָן מיט זײַן פאָלק ישׂראל, הערט איר מענטשן, פונעם רבין ר' משה לייב, דעם הייליקן סאַסאָווער, זכותו יגן עלינו, דערציילט מען גאָר אַ שיינע מעשׂה:

אז ארענדאר איז אמאל געקומען צום רבין מיט א גרוים געוויין: — ס'טייטש, רבי לעבן — האט ער געקלאגט — דער פריץ הייסט זיך באצאלן הונדערט גילדענע רענדלעך אן הוספה, א נישט ווארפט ער מעך ארויס פון דער קרעטשמע. ס'טייטש רבי לעבן, ווו זאל איך נעמען הונדערט גילדענע רענדלעך, אז עך בין אן ארעמאן, א מטופל מיט קינדער, קיין עין הרע. — שא — האט געזאגט דער רבי, בערל זיי שטיל, פאר בעסער אהיים און זארג זעך נישט, גאט וועט שוין העלפן, וועסט מצליח זיין, הכלל...

בעת שלום בער האט דערציילט די שיינע מעשה, האט זיך די דעמבענע טיר פון דער גמינע אלע מאל געטאן אן עפן, מיט א גריילעכן טראסק און פוילישע זעלנער, מיט צעכעסטע רויטע פנימער, די ביקסן אין די הענט, האבן אריינגעשטויסן נאך געכאפטע יידן, לייזער מיטן זון שייקען, דעם שווארצן לייבע, דעם נגיד, זיינוול פויטיקע מיטן זינדל פייביש און מעכל דעם סטאליער. די יידן זענען שוין געשטאנען ענגער צונויפגעדרענגט אין ווינקל אין א שווארצלעכן געזעמל ווארטנדיק, אליין נישט וויסנדיק אויף וואס. די צעקנאדערטע בערד, קרומלעך אונטערגעהויבן, גלייך זיי וואלטן זיך גערעכט אויף עפעס א ביטערן פסק.

דער געדעמפטער טומל האט זיך שווער געקנוילט מיט בלינד-געטונקלטן גליווער, ווי א בלייערנע כמארע, וואס האט וויסט געהויערט אין די צערייטע גמינע-ווינקלען און שאטנדיק געבלייכט די בלויזע, ווי פלאקס-בלאנדע קעפ פון א קופע רוטענער שקצים, צונויפגעטריבענע צום שטעלונג פאר דער פוילישער אסענטירונג קאמיסיע. ווי אין דער טיפעניש אונטער א גרינלעכן וואסער האבן זיי צונויפגעדרענגט געווארפן מיט די הענט, פריילעך געגוגערט מיט די טעמפע, עקיק געדרייטלטע פנימער, ווי אויסגעשמירטע מיט בלוט, געקנאקט דיניע-קערלעך פון די קעשענעס, געשפיגן מיט ווייטן שפריץ דורך די ציין, געפייפט מיט די לעפצן, צעהיצט געקהלט זיך וועגן זייער פאליטיקע און לאכנדיק מיט צעהירזשעטע קולות, געשיט מיט צעווערטלטן ניבול פה, לויט זייער זאפטיק פארגרעבטן פויערישן שטייגער און געפינענדיק זיך פלוצעם אזוי נאענט מיטן געזעמל ווארטנדיקע יידן, האבן זיי דערווייל פארגעסן די אייגענע מפלה, שינאהדיק-צערייצט געווונקען איינער צום אנדערן מיט בייזע בלאע אויגן, הארטע, ווי פארשטאכענע מיט בלאטערס און געשפעט.

— איי וואי, זשידי כאלאמידי, ארוים פון אונדזער מלוכה, דא פאלעסטיני. טו נאר א קוק, די לייבסערדאקעס, כא-כא-כא, זעלנער פאר די פאליאקן מיט יארמולקעס, א כאלערע, אזוי פיל זשידים, ציגיינער... אי וואי, מוישע, קווישע, בייקעלע פייקעלע... פעטליורע גייט, באטקא פעטליורע, כיק... כיק — און זיי האבן א פיר געטאן א פינגער איבערן האלדז, ווי מען קוילעט מיט א מעסער. דערנאך האט מען זיך נעענטער גענומען צורוקן, א קניפ געטאן דעם אלטן חנא איצין אין זייט אז עס האט אים פארקלעמט ס'חיות, א שטויס געטאן אייזיק דעם שוחטס מיט אן עלנבויגן, ארויפגעטרעטן דעם רויטן הערש אויף

אַ פּוס, אַ האַק געטאָן מיטן קנאַפּל ישׂראל עליון אין קני, אַז ער איז בלאָם געוואָרן פון ווייטיק, אַ וואָרף געטאָן אומיסטן איינער דעם אַנדערן אויף זאַנוועלע פּויטיקע, שיר נישט אויסהאַקנדיק אים די ציין און אים אַריינ־געזאָגט אַזאַ מיאוס וואָרט אין פּנים־צעקרימטן פּנים אַריין, אַז ער האָט אַזש פאַרמאַכט די אויגן פון ברענענדיקער חרפּה.

די דאָזיקע רויטענער שקצים האָבן דאָ געהאַט מער זיך וואָס צו שרעקן פאַר די פּוילישע הערשער ווי די ייִדן. ווארעם די מלחמה איז אַנגעגאַנגען צווישן זיי און די פּאָליאַקן, וועגן זייער שטיקל לאַנד, מיזרח־גאַליציע און מען האָט געוווּסט, אַז דאָרט ווו די פּאָליאַקן זענען אַריין אין אַ שטעטל און פאַרכאַפּט די ממשלה, האָבן זיי זיך מיט די רויטענער שכנים ביטער גערעכנט. די פּאָ־ליאַקן האָבן זיי געכאַפּט און איינגעזעצט אין די תּפיסות, גענומען זיי צום מיליטער, געמאַכט זיי פאַר קנעכט, דערנידעריקט און גערודפט. און וועלכער עס האָט אַנטקעגן גערעדט, יענעם האָבן זיי געשלאָגן מכּות רצח. ווער עס האָט ווידערגעשפּעניקט אַ באַפעל, האָבן זיי אים אַן שום מישפּט אָוועקגעשטעלט אונטער אַ וואַנט און דערשאָסן. דאָס האָבן די רויטענער שקצים אַצינד גוט געוווּסט. פון דעסט וועגן אָבער, האָבן זיי, וואַרטנדיק אויף זייער פּסק, חשק געהאַט דערוויייל אַ ביסל צו פּייניקן ייִדן.

איינער פון זיי, אַ קליינער שייגעץ, אַ הינקענדיקער, מיט אַ צעפלעטשט נעזל, וואָס מיט די צוויי פאַריסענע לעכלעך אין דעם האָט דאָס אויסגעזען ווי אַ צינערן קנעפּל, האָט זיך אָפּגעטיילט פון די איבעריקע. ער איז צוגעקומען צום געזעמל ייִדן, געשטאַנען אַ ביסל ווי פאַרגאַפט און געזוכט עפּעס, מיט זיינע ווייסע, שמאָל־פאַרקרימטע אויגן. ער האָט געפונען שלום בערם געדיכט־צעקנאָדערטע באָרד. דער ייִד האָט דערזען דעם שייגעצס שלעכטן בליק און ער האָט אַ ציטער געטאָן מיטן קאָפּ, גלייך ווי אַ גיפטיקע פליג וואָלט אים אַ ביס געטאָן אויפן שפּיץ נאָז. דער שייגעץ האָט שווייגנדיק און בייז צוגעשמייכלט, פּאַוואָליע אָנגענומען אַ ציפּל האָר פון דעם ייִדס באָרד, מיט איין האַנט, גלייך ווי ער וואָלט זי געוואָלט פריינדלעך אַ גלעט טאָן. נאָר ער האָט בליץ גיך אַ צי־געטאָן, מיט אַ שטאַרקן ריס. שלום בער האָט זיך געטאָן אַ שאָקל און געגעבן אַ קרעכץ און ביים שייגעץ איז דער ציפּל גראָע האָר געבליבן אין דער האַנט. ער האָט געהאַלטן אויסגעשטרעקט די האַנט און נישט געוווּסט וואָס צו טאָן מיט איר. דערנאָך האָט ער דאָס אויסגעריסענע האָר־בינטל אַ וואָרף געטאָן דעם ייִד צוריק אין דער באָרד אַריין און אַ שפּיי געטאָן אים אין פּנים. ער איז פּאַוואָליע אָוועקגעגאַנגען אונטערגעטענצלט און צוגעפּייפט מיטן מויל, זייער צופרידן מיטן שפּיצל וואָס ער האָט דאָ אָפּגעטאָן. די גויים האָבן אויסגעשאָסן מיט אַ הירזשענדיק געלעכטער פאַרמישט מיט פריילעכע קוויטשעלעך: — אַט אַ ווילער כלאַפּעצ, כאַ־כאַ־כאַ, דערלאַנגט דעם זשיד. פיינאַ, פיינאַ, אַ יאַקזשע.

שלום בער האָט אין דער ערשטער רגע נישט באַנומען וואָס דאָ טוט זיך עפּעס. ווי פאַרוווּנדערט האָט ער צעטומלט געדרייט דעם קאָפּ, מיט שטומען

צער געקוקט אין בלייכע פּנימער, גלײַך ער וויל עמעץ פרעגן צי ס'איז טאַקע אמת וואָס מען האָט אים דאָ אָנגעטאָן? און ערשט אַ טאַפּ טוענדיק מיט דער האַנט די באָרד און דערפילנדיק צווישן די פינגער נאַס בלוט, האָט אין זײַן פאַרקלעמט האַרץ אַ ברען געטאָן דער ווייטיק און די חרפּה, שווער און שטעכיק ווי דער שניט מיט אַ טעמפּ מעסער. פאַרשוידערט מיטן גאַנצן גוף פון גרימיקן פּײַן, האָט דער ייִד אַרויסגעלאָזט עפּעס אַ האַלב וויינענדיקן און האַלב זינגענדיקן געשריי, מיט אַ מין פאַרכטיקן ימים־נוראימדיקן ניגון, אַז ס'האָט אַ גרויל געטאָן אין דער נשמה פון פּחד. ער האָט שווער געטרעסעט דעם גראָען קאָפּ מיט דער שוואַרצער יאַרמלקע און אונטערהייבנדיק אַ זײַט פון דער צעריסענער באָרד, וואָס האָט אַצינד אויסגעזען ווי אַן אונטערגע־פליקטער פליגל פון אַ געיאָגטן פויגל, האָט ער זיך מיט הילכעדיקן געבייזער צעשריגן אויפן שייגעץ, אין רוטענער לשון און מוראדיק געפאָכעט מיט אַ שווער געבײַלטן קוליק ווי אַ שינאהדיק פאַרהאַקטן סענק אַהין, צו דער קופּע גוייִם:

— העי, דו, חזיר מאָרדע, אַז אַ רוח אין דײַן ה... מאַמען אַרײַן, דו מיאוסער שרץ, דו גייסט אַן אַלטן ייִדן רײַסן די באָרד? דו ווייסט ווער איך בין? איך בין אַ היגער באַלעבאָס, איך האָב דאָ געלעבט און אָפּגעהאָרעוועט אַלע מײַנע יאָרן אין דעם שטעטל. מײַן זון, פיני, האָט מען צוגענומען אין דער מלחמה אַרײַן; ער איז געווען אַ בעסערער זעלנער פון דיר, ער האָט מלחמה געהאַלטן פאַרן קייזער און איז געפאַלן טויט אויפן שלאַכטפעלד. און ווער ביסטו, עפּעס איינער אַזוינער, דו ממזר? וואָס גייסטו מיר אויסרײַסן די באָרד, האַ? אַ דונער וועט דיך דערשלאָגן, דיך און דײַן טאַטן. יאָ, יאָ. קום נאָר אַהער, איך צעמאָל דיך דאָ מיט מײַנע הענט, כאָטש איך בין אַן אַלטער מאַן און דו ביסט אַ יונגער הונט.

אויף שלום בערס האָריק באַוואַקסענעם האַלדז זענען די אָדערן אָנגעלאָפן מיט צעכעסטן בלוט, ווי שוואַרצע שטריק. זײַן נאָז איז געווען רויט פון גרימצאָרן ווי אַ פײַער־זײַל. ער האָט אַרויסגעשטעלט אַ שווער באַשטיוולטן פוס און אָפּירגעבויגן זיך אַ זאַמירע געטאָן צום שייגעץ, שווער און עקיק, ווי אַרויסגעהאַקט אין דער לופטן, מיט יענעם געוואַלטיקן כּוח ווען ער פלעגט אַ מאָל, אין די ייִנגע יאָרן, אונטערהויבן אַ פערד אין מאַרק, אַרומקלעמענדיק דאָס מיט די דעמבענע הענט, די פינגער אונטערן בויך צונויפגעפלאָכטן. אַ שווערער בהלה־שרעק האָט אַ שטויס געטאָן די צענויפגעדרענגטע קופּע ייִדן אין ווינקל. מען האָט געמיינט, אַז שלום בער וועט זיך כאַפּן שלאָגן מיט די גוייִם און ס'האָט ווי אַ פלאַקער אונטערגעטראָגן זיך אַנצונעמען פאַר דעם ייִד. דער ערשטער פון די יונגען איז געווען יאָסל, זײַן טאָכטערס חתן, וואָס האָט זיך גאָר אַ שפּאַר געטאָן, געשטעלט זיך מיט ווײַט געשטרעקטע הענט, פון דער אַנדערער זײַט האָט זיך אַרויסגערוקט זײַן ברודער סענדער. הינטער די פּלייצעס איז געוואָרן אַ שווערער גערודער, ווי אין אַ צעשטורעמטן וואַלד.

ס'האָט זיך באַוויזן שײַקע לײזערס מיט אַן אונטערגעהויבענעם אַקסל ווי אַ געזימס פון אַ מויער. פינצטער און דראָענדיק האָט זיך אונטערגעהויבן דעם שוואַרצן לייבס שווערער, באָרדיקער קאָפּ, ווי בײַ אַ ביק, גרייט צום גרײַלעכן שטויס. משה יאַנקל מיט זײַן ברודער נחום און אַלע יונגען, וואָס אויף זייערע פּנימער האָט זיך בלייך און רויט געמאָלט צער און צאָרן, האָבן זיך געשטופּט פאָרויס מיט גרימיק צעפײַערטע אויגן און ברומענדיקע קולות ווי אַ צוגעדישעט דונערן. יאָסל מנחמס האָט זיך פּאַוואָליע גענעענטערט צום הינקענדיקן שגץ. דער יונג האָט אויף אים גרימיק אַ נויג געטאָן זײַן שאַרף אויסגעצוימט קנעכערן פּנים און דערלאַנגט אים אַזאַ גיכן זעץ מיטן קוליק צווישן די אויגן, אַז יענער איז אַוועקגעפאַלן ווי אַ קלאָץ צו דער ערד. ס'האָט זיך ווי אַ צעשטורעמטע בערע אַ הויב געטאָן אַ טויב צעליאַרעמטער טומל מיט צעקײַכט פאַרקנוילטע געשלעגן. אין ווײַסטן לײַבער־געפלעכט האָבן די גויִם צעקוויטשעט געשריגן, ווילד געריסן זיך צו די ייִדן מיט רויט־צעכּעסטע פּנימער. די ייִדן האָבן געפאָכעט צו זיי מיט די געבײַלטע קוליקעס, די בערד פאַרקנאָדערט, האַרט ווי אײַזן און ס'האָבן זיך שינאהדיק־צעפלאַמט געטראָגן די קולות און זילזולים:

— זשידי פאַרשאָלטענע, אַלע אויסקוילען. — עשׂו גנבֿ, וועסט האָבן אַ פינצ־טערע מפּלה. — אין דײַן געפּגרטן טאַטן אַרײַן. — אין דײַן ה... מאַמען אַרײַן — המנס אויער — חזירישע מאָרדע. — ייִד ציגײַנער — חם סראַק — ס'האָט אַ הילך געטאָן אין צעברויזטן געטומעל אַרײַן דער געשריי פונעם פּוילישן קאָמאַנדיר מיט אַ שאָס פון זײַן פּיסטויל איבער די מענטשן־קעפּ צו דער סטעליע:

— שטיל זאָל זײַן, פּשיאַקרעוו! כ'וועל הייסן אײַך אַלעמען דערשיסן. צו דער כאָלערע! ציכאָ־אָ־אָ! שאַ!

די פּוילישע וואָד־זעלנער האָבן צוריקגעשטופּט די געזעמלען פון גויִם און ייִדן, געהאַקט מיט די קאָלבעס פון די ביקסן אין זייערע פּליִיצעס, איבער די הענט און פּיס און קוים אײַנגעשטילט די צעכּעסטע צעפלאַטערטע און ענג פאַרקנוילטע קופּעס מענטשן.

— נו, יהודים, צו וואָס טויג דאָס? האַ? איר ווילט אײַך טאַקע דאָ קריגן מיט די דבֿר אחרם? — האָט שטיל געמוסרט דער נגיד זאַנוועלע פּויטיקע מיט זײַן ווייכן רויִקן קול — בעסער מאַכט אַ שווײַג און שלינגט אַראָפּ, ס'איז נישט אַמאָליקע צײַטן בײַם קיסער פראַנץ יאָזעף. טוט נאָר אַ קוק זייער בייזע גבֿורה, מיט די ביקסן און שפּיזן. וואָס וועט מען פּועלן? איר ווילט חלילה פאַראומגליקן אַ שטאָט?

— אָבער דאָך. ערגעץ אַנדערש איז מיט ייִדן נאָך ערגער. די רוצחים מאַכן פּאָגראָמען — האָט חנא איצי דער מלמד אַ טיפן זיפץ געטאָן.

— יא, יא, מען איז היינט אין עשוס הענט — האט ישראל עלי געביטערט בלייך, פארקרימט און צעשויבערט.

— נו, נו, מען האט שוין געהערט די מעשה רב ישראל עלי, ווייסער וואָס, מ'טאר זיך נישט לאזן שפייען אין פנים. מען דארף די כאמעס ברעכן א ביין — האבן צעהיצט שרייענדיק געטענהט די יונגע זייערס און נישט געקאנט זיך בארויקן און שוין איינגעשטילט א ביסל נאך אלע געזאטן מיט גרימצארן און נקמה־דורשט אין אלע אברים.

דערווייל איז דארט אויבן אז ביים טיש פון דער קאמיסיע וויטער אנגע־גאנגען דאס שטעלונג. די נאקעטע, לאנגע לייבער פון די רוטענער שקצים האבן זיך נעפלדיק געוויסט אין צערייבערטן טונקל, ווי די בערעזענע ביימער פון זייערע שטובן, די פעלדוועגן אין זומערדיקן אוונט־שאטן.

די פאליאקן ערשט נעכטן אליין דערנידעריקטע קנעכט פון פארהאסטע הער־שער האבן שוין היינט, באפרייטע שטאלצע פריצים, געהערשט מיט דער זעלבער אכזריות פון זייערע נעכטיקע הארן. פינצטערע בלוטדורשטיקע בליקן האבן געשפילט צווישן די שונאים, וואס זענען געשטאנען פנים אל פנים. אלע האבן זיי אצינד געהאט די זעלביקע בייזע אויגן ווי די וועלף פון זייערע טיפע וועלדער, די געשפיצטע באקנביינער געריימלט מיט א פעט גלאנצל פון זעט און עשירות. בלויז די וואנצן זענען ביי די עלטערע גויים געווען אנדערש; די פאליאקן האבן זיי געטראגן גאווהדיק ארויפגעדרייט אונטער דער נאז, ווי די הערנער און די רוטענער אראפגעלאזן איבער די מויל־ווינקלען, ווי צעפלאכטענע צעפ, בלאנד ווי דאס שטרוי פון זייערע פעלדער.

— פעטרי באלאטשין, אהער גיי! — האט א שנייד געטאן דער רוף פון א נאמען, וואס טוט א גרים מיט א שרעק־קעלטל אין הארץ צו הערן באלד אויסרופן דעם אייגענעם נאמען אין קלעם פון דער פיין. דער הינקענדיקער שייגעץ, דער זעלביקער וואס האט ערשט נאר וואס פון גרוים גדולה א פליק געטאן שלום בערם באדר, איז צוגעגאנגען א נאקעטער צום טיש.

דער פוילישער קאמאנדיר טוט דארט גרייעלד א פרעג דעם רוטענער שייגעץ אין פוילישן לשון און ס'פינקלען גאווהדיק די מעשענע קנעפ אויף זיין ברייטער ברוסט:

— ווו ביסטו געווען נעכטן? פאר וואס האסטו זיך נישט געשטעלט צו דער אסענטירונג קאמיסיע, דא?

— יא ביל סלאבוי (איך בין געווען קראנק) — ענטפערט אים יענער אין זיין אייגן אוקראינער לשון.

א האנט האט זיך גיך א הייב געטאן, א קורצע געפלאכטענע לעדערנע בייטש האט שארף א פייף געטאן אין דער לופטן, איבערלאזנדיק איבערן שייגעצס פנים, איבערן האלדז, איבער דער ברוסט, ביז אראפ אויפן נאקעטן בויך, א בלאע בלוטיק אנגעלאפענע קישקע פון צעשונדענער הויט. דער

שיינגעץ האָט הייזעריק און ווי פאַרחידושט אַ קוויטשל געטאָן: — אָר־וואָ־וואַ־אַ יאַקשעו... שטאָ קאַזאַטע (וואָס זאָל ער זאָגן) ?

דער קאָמאַנדיר האָט ווידער געפרעגט די זעלבע שאלה, אין פּויליש לשון, מיט אַ מוראדיקן גליוּוער אין זיין גיפטיקער רויִקייט:

— גדזיע טי ביל? (ווּ ביסטו געווען נעכטן, דאַ?

— יאַ ביל סלאַבּיי.

ווידער האָט די בייטש אַ פייף געטאָן מיט נאָך שטאַרקערן שמייס אויפן שיי־געצס צווייטן העלפט פּנים, ביז איבערן אייבערשטן האַלבן גוף, מיט שניידיקן לאַנגן פּאַס, ווי אַ שוואַרצע שלאַנג.

באַדאַרפט האָט ער זאָגן דעם זעלבן תּירוץ נאָר אין פּוילישן לשון: „יאַ ביל כאָרי". (איך בין געווען קראַנק). אין אָנהייב האָט ער דאָס נישט פאַרשטאַנען. זיין צעשונדן פּרצוף איז ווי ביי אַ געשלאָגענעם כּלב געווען פאַרשפּיצט פון טעמפּן ווייטיק, אָן שׂכל. נאָך די דריטע שלעג אָבער, ווען דאָס צעדמטע לייב האָט אים שוין געהיצט ווי אַ שׂריפה, איז ער דאָס געוואויר געוואָרן. נאָר צו להכעיס דעם שׂונא האָט ער נישט געוואָלט דינען דעם פרעמדן האר און דווקא געשריגן דעם פּזמון אין זיין אייגענעם לשון און מיט צערייצטער רציחה האָט שוין דער הערשער מיטן בלוטיקן בייטשל געקאַטעוועט דעם קרבן. דער גע־שמיסענער שייגעץ איז דאַ געשטאַנען אַ צעקיילטער און צעבייילטער פאַרגאָסן מיט הייס בלוט, מיט אַ צעשונדן פּרצוף. ער האָט געשריגן מיט פאַרקריצטע ציין פון זיין פאַרקרימטער מאָרדע, ווילד און גריילעך צעקייכט, געדעוועט אָן אַ קול, מוראדיק און פרעמד גענעפּלט דאָרט, אין פאַרטונקלט־צערודערטן געזעמל, אָן אַ טעם, עפּעס ווי אַ שוועד פאַרקנוילטער באַדרענג פון ביידן חלום, האָט דאָס אויסגעזען.

איינער נאָכן אַנדערן האָבן די רוטענער פאַרעקשנט נישט געוואָלט ענטפערן אין פּוילישן לשון און איינער נאָכן צווייטן זענען זייערע נאַקעטע לייבער צעשונדן געוואָרן פונעם קאָמאַנדירס בייטשל וואָס האָט שוין הייס געטריפט פון בלוט און שאַרפער געפייפט איבער די קעפּ מיט אַ גריילעך קוויטשל, ווי אין אַ פאַרהאַקטן שטורעם־ווינט.

צאַרנדיקע קללות און פאַרגרימטע געשרייען האָבן הייס געזעצט פון דעם פינצטערן ווינקל אויבן אָן ביים גמינע טיש. ס'האָט דאָרט ווי אין די טיפעניש פון אַפּגרונט דעמפּ געזאָטן מיט צעפייערטער שׂינאה, ווי אַ שוואַרצער וואַלקן פון בלוט און כּוח.

— טאַקיי ני קאַזאַט (דווקא נישט רעדן אין פּויליש), ווען אַפילו דער פּאַליאַק זאָל דערהרגענען. אַ נעכיי שלאַק טראַפּי — האָבן די רוטענער פּויערים ביין געשפּיגן און געשנייצט די נעזער מיט געטרומייטער אין צוויי פינגער אַריין.

די צונויפגעדרענגטע עלטערע ייִדן אין די יאַרמלקעס האָבן אין זייער ווינקל געקוקט אויף דער מאַטערניש מיט בלייכע פּנימער פון רחמנות, ווי ווייל מען איז שוין פון לאַנג אָן געווען צוגעוווינט צו אַלע פּורעניותן, נאָר זיי האָבן

פֿאַרט נישט געקאָנט דאָ היינט פֿאַרשטיין די גאַנצע מעשׂה. חנא איצי דער מלמד האָט ביטער געשאָקלט מיטן גרייז גראָען קאָפּ און באַקלאָגט די וועלט, אַז עס איז משיח צייט. דער שלאָפֿער מנחם האָט זיך שווער צעהוסט פֿון צער און מעכל דער סטאָליער וואָס אים אַליין האָט מען אָפּגעשניטן אַ צעשאָסענע האַנט אין דער מלחמה און דער לידיקער אַרבל האָט געשטעקט אין דער קעשענע פֿון זיין געלאַטעטן ראָק, איז געווען איצנד בלאַס ווי די געקאַלעכטע וואַנט:

— עד קאָן נישט זען קיין בלוט — האָט ער געזאָגט שטיל — ס'לאָזט זיך מיר אוים ס'חיות. טוט נאָר אַ קוק, אַ שעבט־יאַטקע.

זיינע אויגן זענען געווען געכפּלט און זיין באָרד האָט אַנגסטלעך געציטערט. ער און מנחם האָבן זיך שוין גענומען אַרויסרוקן מיט דער דעה צו גיין בעטן דעם קאָמאַנדיר דאָס ער זאָל רחמנות האָבן אויף מענטשלעכע באַשעפֿענישן און זיי אויפֿהערן אַזוי מוראַדיק צו פּייניקן. נאָר ר' זאַנוועלע פּויטיקע האָט הינטער די פּלייצעס געוואָרנט מיט זיין שטילן ברייטן ניגון־קול:

— אַי, יהודים, מישט אייך נישט אין פֿרעמדע עסקים. איר ווילט כאַפּן אַ חלק? האָטס אַ נקמה און מאַכטס אַ שוויג. זאָלן זיי זיך אָפּדרייען די קעפּ, וואָס אַרט אייך, אַבי מען פֿאַרגעסט אונדז. ס'זענען אַלע גלייכע רוצחים. די, יענע, אַלע, אַלע.

די יונגען אָבער, וואָס זייערע געמיטער זענען ביי די זעלנער אין די מלחמה־יאָרן געהאַרטעוועט געוואָרן אין דעם פֿייער פֿון לייבלעכע יסורים און גע־שטאַרקט דעם ווילן פֿון אייגנקייט, זענען בלב ונפֿש געווען ביי דעם עסק: זיי האָבן די רויטענער רעכט געגעבן. זיי האָבן פֿאַרשטאַנען דאָס עקשנות אָקעגן שׂונא. שייקע לייזערס האָט אַפֿילו צעשמייכלט אַ פּיר געטאָן מיטן דיקן פֿינגער אונטער דער נאָז און אַרויפֿגעהויבן דעם שווערן קאָפּ פֿון לויטער גבֿורה און גדלות, ווי אַ פֿעלדז.

— איי וואַי, קינדער — האָט ער געזאָגט — מעד וואָלט ער באַדאַרפֿט אַזוי שלאָגן דער כּלבֿ, וואָלט עד אים אַריינגעוואָרפֿן מיטן קוליק אין די אויגן אַז ער וואָלט דערזען די עלטער־באָבע זיינע, הערט איר מענטשן, עד האָב אַמאָל געפּאַטשט אַן אָפֿיציר, ביי דעם מלחמה־פֿראָנט, אין סערביע, האָט ער אויס־געשפּיגן צוויי ציין און אָפּגעקרענקט זעקס וואָכן אין שפּיטאָל. כ'האָב אים אויסגעדרייט אַ פּום פּונעם ה...

סענדער האָט אים גיך אַ טאָרע געטאָן מיט אַ שטויס אין זייט און איבער־געשלאָגן די באַרימערישע רייד:

— זיי שטיל שייקע פּייפֿער. לאָמער בעסער זען וואָס ס'טוט זיך עפּעס. יידן, געוואַלד, כ'האָב מורא מ'וועט אונדז נאָך אַלע דאָ היינט גוט אָנברעכן די ביינער, אַז ס'וועט גיין אַ רויד. די פּריצים זענען שוין דאָרט באַלד פֿאַרטיק מיט די רויטענער גויים, איצנד וועט מען זיך מסתמא נעמען צו אונדז. יידן, פֿאָלגט מעד און גרייט באַציימנס אַז דעם ה... וועט מען אייך אָנציפבלען

וויפֿל ס׳וועט אַרײַן. יאָ, יאָ. ס׳איז טאַקע לא טוב, כ׳לעבן. — מאַכט סענדער צעטראָגן מיט אַ ביטער שמייכעלע פֿון ווילערישן אַנשטעל.

ס׳איז געווען די שאַרף אַנגעצויגענע רגע פֿון סכנות נפֿשות ווען דער גורל שוועבט מיט בלינדער שווערקייט אין דער לופֿטן, גלײַך אַ האַק וואָלט געהאַנגען אויף אַ האָר איבערן קאָפּ און די גאַנצע וועלט איז וויסט אָנגע־פֿלייצט מיט פֿאַרהוילענעם פֿײַער, וואָס ברענט די נשמה מיט טעמפּן קלעם און נאָגט ווי אַ גיפֿטיקער וואָרעם אין דער טונקעלער טיפֿעניש פֿון פֿאַר־גליווערטן אָטעם. ווי וויל סענדער איז בטבֿע נישט געווען קיין פּחדן און דווקא ליב געהאַט דעם מענעריש געהויבענעם רייצגעפֿיל פֿון אַוואַנטורעס און סכּנות און תּמיד געגאַרט צום הארבן שׂכר פֿון ווילערישער באַרימונג, זענען אָבער אַצינד זײַנע פֿריילעך צעווערטלטע אויגן געווען גרינלעך געשאַטנט פֿון עפּעס אַ פֿאַרבאָרגענעם שרעק נעפּל.

גרינלעך באַדרענגט, ווי אין אַ כּאַפּשטײַג, האָט דער יונג מיט אַלע וואַכע חושים, וואָס האָבן פּלוצעם פֿאַרשפּיצט געפֿינקלט אין זײַן צעבליצטן בליק, אַצינד געפּלאָנירט, געניטשטערט און געזוכט אַז אויסוועג אַנטרונען צו ווערן פֿון איבריקע יסורים און מעגלעכן טויט, ווי דעמאָלט אויף די פֿײַערדיק־צעדונערטע שלאַכטפֿעלדער, אונטערן קוויטשיקן האָגל פֿון פֿלײַענדיקע קוילן און צעגליטע אײַזן־שפּענער, ווען ער איז געווען אַ זעלנער אין די פֿראָנטן פֿון דער עסטרײַכער מלחמה. וואָרעם וואָס איז דאָ די קונץ צו ווערן אַ קאַליקע, צי גאָר אין גאַנצן אַנידער צו לייגן דעם קאָפּ פֿאַרן רוחם וועגן? געהרגעט ווערן קאָן אַ יעדער אָקס און גיין אין דר׳ערד אַרײַן פֿאַרזוימט מען קיין מאָל נישט. ווייסעד דאַרט וואָס. די גאַנצע חתונה טויג אויף כּפּרות. אַז אין גאַנצן האָט ער, דער קרעפּקע ווילער יונג, תּמיד האָפֿערדיק ליב געהאַט זײַן געזונט און דאָס לעבן און זײַן האַרץ האָט כּסדר פֿריידיק געלעכצט צו געניסן פֿון זײַן יונגשאַפֿט. ער איז געווען געניט אין געשלעגן גוט באַהאַוונט אין אַלע שפּיצלעך צו אַנטרינען פֿון געפֿענגענישן, קריכן דורך שטעכיקע דראָטן, אײַנצושטעלן דאָס לעבן, כּדי צו געווינען די פֿרײַקײַט. ס׳האָט אים טאַקע תּמיד צוגעשפּילט ס׳מזל, ער איז ניצול געוואָרן פֿון אַלע טויט־סכּנות און תּמיד אַרויסגעדרייט זיך מיט גאַנצע ביינער פֿון אַלע שווערע באַדרענגענען פֿון זײַן געפֿערלעכן וואַנדל אין געוואַגטע מסחרים און דערצו נאָך אָפֿט מיט הצלחה.

נאָר וואָס טוסטו, טאָמער געראָט אַמאָל נישט דער עסק און פֿאַלסט אַרײַן גלײַך אין דער צרה, און דו מוזט טאַקע אויסשטרעקן די קאַפּעטעס, אַז אַ האָן וועט אַפֿילו קיין קריי נישט טאָן, האַ? קיין קוויטל האָט נאָך קיינער בײַ גאָט נישט אַרויסגענומען. סײַדן דו וואַגסט נאָך אַ מאָל דעם שפּיל מיטן שטן און שטעלסט ווידער אַ מאָל אײַן דעם קאָפּ אין קאָן און מאַכסט אַ קונץ.

— נו, חבֿרה, וואָס אַ שטייגער טויג מיר דאָ שטיין ווי אַ גולם און דאָ וואַרטן ווי אַן אָקס אויפֿן פּריץ מיטן לעדערנעם רײַט־בײַטשל (ס׳איז געפֿלאָכטן

מיט דראט), אז ער זאל מיר צעטרייבערן ס'גראשל, הא? מ'דארף זיך בעסער ערגעץ גיכער א פארע טאן און אים אנפייפן א פגר. לאזט נאר מער.

און נאך איידער עמעץ האט צייט געהאט זיך רעכט אומצוקוקן, האט זיך דער יונג מיט שטיל־שלייכנדיקע טריט, ווי א פעלד־חיה, שלענגלדיק א לאז געטאן צו דער טיר. דארט טוט ער זיך געניט א דריי און ווי נישט אומיסטן דערלאנגט ער אזא שטארקן שטוים מיטן אויסגעשפיצטן עלנבויגן דעם זעלנער אין בויך, וואס שטייט דארט מיטן אנגעלאדענעם ביקס אויף וואך, אז יענער ווערט איינגעבראכן אין פארחלשטן בויג, מיטן קאפ ביז צו דער ערד. בליץ־גיך טוט סענדער א כאפ דעם אייזערנעם ריגל, א פראל מיט דער געעפנטער טיר, און ער ווערט נעלם.

פון דרויסן טוט א זעץ א בייזער געטומל מיט געדעמפטע געשרייען און קללות, לויפנדיק־צעפויקטע טריט פון געקאוועטע שטיוול, ס'הילכט עטלעכע מאל דאס טרוקענע קנאקן פון גיכן שיסעריי און ווי א חתן אונטער די ארעמס, פירן צוויי זעלנער צוריק אריין סענדערן אין דער גמינע, טוען אים א טלום צו די יידן אין ווינקל און גוגערן צעיאכמערט:

— געכאפט דעם פויגל, נא, צו דער כאלערע. אנטלויפן וויל ער גאר פון דאנען. נו, ווארט, ווארט, מ'וועט דיר שוין געבן א פארציע, אז וועסט האבן צו געדענקען. די הויט וועט מען פון דיר שינדן. פשיאקרעוו, זשידי.

סענדער איז בלייך און צעקייכט פארסאפעט. ער האט אריינגעכאפט שווערע קלעפ אין די זייטן. ס'בלוטיקן אים די ציין, ס'איז אים צעביילט דער שטערן און א האלב פנים פארגאסן מיט היים בלוט. הארב שמייכלט ער מיט צע־קרימטע לעפצן, א ביסל פיינלעך פארשעמט, נאר פארט פריילעך צעווערטלט, מיט א שארף גלאנצל אין שווארץ אונטערגעשלאגענעם אויג, ווי אין א געשפאלטענעם שפיגל:

— נו, מילא, — מאכט ער, אפווישנדיקן מיטן טיכל ס'בלוט פונעם מויל — איז לא געפידלט. האט ער נישט געטאנצט מיטן בער... ווי דער פסוק מאכט, אז ס'גייט נישט גלייך פארט מען קרום. אבער געטאן זיינס האט ער, איא צי ניין?

— יא, יא, סענדערל ממזר, ווגע דען, האסט א טריף מזל, ביזט אפגעקומען מיט שיע פיע. מעגסט הייסן געבן בראנפן אויף א לחיים.

ביי זיין טאטן דעם שלאפן מנחם איז טאקע שוין פארשניטן געווארן ס'חיות פון שרעק און ער איז אצינד צופרידן צו זען דעם זון ב"ה א לעבעדיקן: ער וועט מעגן שבת אין שול בענטשן גומל, סענדער, נאר לייזן וועט ער ערשט פון אים א פסק אין דער היים. מנחם בייזערט זיך מיט שטרענגן ווארעניש אין זיין שווערן אטעם, נאר מיט פארבארגענעם גדלות אין די צעאקערטע זארג־קנייטשן פונעם געל אויסגעצוימטן שטערן, אז סענדער זאל נישט זיין אזא ווילער יונג און נישט איינשטעלן ס'לעבן, ווייל מען קען אים נאך

אָוועקפּירן ערגעץ און אײַנזעצן אין אַרעשט, צי גאָר דערשיסן, חלילה. און ווער טוט עפּעס אַזאַ ווילדע זאַך, סײַדן אַ משוגענער.

יאָסל, דער ברודער, קוקט אויף אים מיט ביטול, הלמאי ס'איז אים נישט געראָטן דער וויבֿרח און חבֿרה יונגען נעמען שפּעטן אויף זייער שטייגער:

— האַ־האַ, געטראָפן מיטן רעכטן פּוס, ווי אַ בלינד פערד אויפן בוידעם.

— גאָט איז אַ פֿאָטער, אַז ער גיט נישט אַ מכּה, גיט ער אַ בלאָטער.

— וואָסי די מעשׂה סענדער? האָסט פֿאַרגעסן צו קושן די מזוזה?

— אַרײַנגעכאַפּט אַ שמײַס, איז גאָט און דײַנס, ונאמר אָמן.

— נו, נו, מענטשן, האָט רחמנות און ציט נישט קיין אָדער, וואָרעם מיט אַ שטיקל מפּלה איז פון דעסט וועגן קיינער נישט באַוואָרנט — האָט געזאָגט סענדערס חבֿר משה יאַנקל דער גראָבער און זײַן קײַלעכיק פּנים מיט די קליינע אײַנגעבעטע אויגן איז געווען אַצינד ברייט צעשמייכלט, ווי אַ פולע לבֿנה.

דער טאָג

אין אָנהייב
פֿאַלט אויף דער נאַכטיק געטונקלטער וועלט אַ טיפֿער גליווער פֿון האַרבן
באַגינקעלטל, גלײַך דער פֿאַרהוילענער ליכטאַטעם פֿונעם באַשאַף האָט אַ
שוועב געטאָן מיט שווערן פֿליגל־געוויג פֿונעם בלייך געבלויטן שפּראָץ
אויף טאָג.

ווי אימהדיקע ריזנקעפּ ווערן אַנטפּלעקט די גראָ־פֿאַרהילטע געבערג־קופּאָלן
הויך דערהויבן אונטערן שטערן־פֿאַרבלאָסטן הימל־קײַלעד און פּאַוואָליע
נידערט דער בלייכער טוינעפּל אַראָפּ צו דעם שאָטנדיק־פֿאַרדרימלטן ערד־
געשפּרייט. ער איז אַזוי געדיכט און דעמפּיק באַלאָדן, אַז ער באַדעקט ווי
אַ טײַך דאָס טונקל־פֿאַרקנוילטע געוויקס פֿון גרינסן און ביימער און די
באַפֿלאַנצטע טאָלן. עפּעס אַ שטומער גערײזל איז דאָרט פֿאַרבאָרגן אין
דעם לעבעדיקן געווימל. ווי מיט פֿאַרשמאַכטע לעפֿצן זײַנען דאָס חיות
פֿון גרעזער און בלעטער, כאַפּטעם און פֿעלדגעפֿלאַנץ די פּערלדיקע ראָסע־
טראָפּנס, ביז זיי ווערן פֿאַרגאָסן מיט פֿרישער נעץ ווי מיט רעגנפֿלייץ.
די פֿרוכטן זענען געזעטיקט מיט יוירנדיקע זאַפֿטן. דאָס געשפּראָץ בויערט
זיך און וואַקסט פֿון די צעווייכטע ערדקרישלען און די דאָרשטיקע ערד
ווערט פֿאַרפֿול אָנגעטרונקען מיט הימל־ראָסע ביז אין טיפֿסטן וואָרצל־
געפֿלעכט פֿון איר באַפֿרוכפּערטער טראַכט. אין בלאָלעכן שאָטנטונקל פֿון
דעם פֿאַרטאָגיק געבלייכטן נעפּל־געברייי לויכט אַ טריבער געשימער, גלײַך
די ערדשפּעלטלעך זענען אָנגעזאַפּט מיט אַ פֿעטן געפֿלים. עס איז קיל און
מאַט־ווײס ווי מילך און ערטערווײַז איז עס גילדן־ברוינלעך און קלעפּיק,
מיט אַ זיסן טעם, ווי האָניק־זיים. אַלץ העלער ווערט די געטונקלטע גראָ־
קייט פֿאַרמעקט מיט גרינלעך בלאַסן ליכטשײַן און די דערוואַכטע ערד
שיילט זיך אַרויס פֿונעם נעפּלדיק צערייכערטן שלײַער־געהיל, ווי אַ געַ־

צייטיקטע פרוכט פון א שאל. זי אטעמט פריש און הארב פארשמעקט מיט וויין, אתרוג און געבלי און ווי די ברכה פונעם פארשניטענעם געטבונד גייט אויף א זייל פון געווירציקן גערעמפעכץ צום הימל.

די געצוימטע שטילקייט איז נאך ווי פארוועבט מיט די גריילעכע ווידער־קולות פונעם נאכטיק פארשוועבטן שאקאל־געיאמער אין די פעלדער, און אין שווארצן געקרייז פון די ביימער־שאטנס הענגט דער אלטער געברום פון די נאכטסאוועס פון כנען. ווי א פארכטיקער סוד פארזינקט דער לעצטער חושך־קנויל אין די אפגרונטיקע טיפענישן פון די פארצייטיקע שטייניק־צעפרעסענע ליידיקע ברונעמס און איבערן מוראדיקן געהייער פון די פעלדזיק פארהאקטע געבערגוועגט נעמט פלימערן א פיילעך־גערייטלטער אפשיין. ווי קליינע פייגל מיט פערלדיק־צעוויגטע פליגעלעך טראגט זיך אין נידעריקן געפלי דער גרינלעכער הייזעריק איבער די געל־געבלייכטע מידבר־זאמדן. דער וויטער ים־געשפריט ליכטיקט מיט בלא־געטיפטן וואסערשפיגל ווי איינגערעמט אין זילבעריק־געטונקלטן נעפל־געפלאטער און דער מיזרח־הימל ווערט געצונדן מיט רויזרויטן פייערגלי.

א שמאלער זילבערשטרייף שניידט זיך ארויס ווי א שווערד אין געשארפטער הימללענג. אין זיין מאטן גלאנץ־שימער פארלעשן די לעצטע נאכטשטערן. דער בלייך־געבלויטער הימלקיילעך בלייבט מיד אפגעלידיקט, ווי פארצערט פון שווערן געבער און דער איינזאמער מארגנשטערן גייט אויף גרויס און שטראליק צעפינקלט ווי א בליציקער דימענט נאענט באהעפט אין די קילע זילבער־ארעמס פון דעם שארף פארשפיצטן לבנה־הארן, ביז וואנען זיי פארגייען אין איינעם, פארכאפט אין רויט צעפייערטן בלענד פונעם זונאויפגאנג, פארבארגן הינטער די בערג.

מיט א יעדער רגע ווערט דער רויז צעגליטער מיזרח־ברעג טיפער פארוואקסן מיט בלאלעך ברענענדיקע וואלקן־קוסטעס ווי עפעס א יענעוועלטיק צעבליטער פייערגארטן. די פייערן גיסן זיך איבער אין שטראמיקן געפלייץ פון גרינלעך גילדענע און פיילעך רויטע שאטן־פלאקערס. געוועלבטע פערפלזיילן קרייזן ווי פלאמיקע רעגן־בויגנס און זיך פארפלאכטן אין צעפייערטן געבליץ פון דעם צעגליטן געוועלבל. און פארבארגן אין געהייכטן בלענד פון קלארסטן געשטראל, אז א צייכן, רוט א פארכטיקער אפגלאנץ. בלייכע ליכטסנאפעס ווי דין פארצויגענע געווימלען פון ווייסגעהילטע געשטאלטן זענען אויסגעטיילט אין בלייכן הימלבלא ארום דעם רויט צעגליטן מיזרח־ברעג. זיי זענען לאנגע און דארע ווי פאלמעביימער, מיט געקרייזלטע לאקן־קעפ, פרום אויסגעצוימטע, בלאסע פייגל־פנימער, רויטע קרעלן־פיס און דריי פאר פייערפליגלען אויף די אקסלען, באדעקט און שוועביק־געשפרייט, ווי אין אייפעריקן געאייל פון ערפארכטיקן דינסט. און עפעס א רעש פון פארצוקטע קולות ווי פון צעברויזטע לויבגעזאנגען איז פייערלעך פארטראגן אין דעם חלומדיקן וועלטשווייגן פונעם גרינלעך־רויזן זונאויפגאנג. די פיילעך געבלייכטע וואלקנבערגלעך זענען שוין פארצערט

אין גלי פון געל געטונקלטן אַש־פאַרשיט, ווי פאַרקלערט אין טיפן ניגון־געברום פון אומענדלעכע באַגערן, און דער לעצטער רויטער מיזרח־שטרייף ווערט דערלייזט ווי אַ לאַנג פאַרצוויגענער יובל־געשאַל אין גנאַדיקן באַהעפט פון די געלאָשענע פייערן. דער קלאָר־געבלויטער הימל־קײַלעך איז שוין ריין און ציכטיק געלייטערט, מיט קוים אַנזעכטיקע סימנים פון ווייסע וואָלקן־פעדעם פאַרוועבט, ווי מיט אַ זילבער־בעזעם אויסגעקערט.

די ערשטע שטראַלן פון דער אויפגעגאַנגענער זון טרעפן ווי גילדענע שפיזן די נאַקעטע קופּאָלן פון די גראָ־געשאָטנטע יהודה־בערג. זיי ווערן ווי געגעענט און צעפלעמלט מיט בליציקע גלאַנצן, אַז ס'זעט אויס ווי די קרוין פון דער וועלט צום הימל דערהויבן און געהייכט איבער די געבערג־קופּאָלן ווי פאַרשווומען אין בלאָ־בלענדיקן הימל־ים, שוועבט גרויס און שוואַרץ דער אײַנזאַמער אָדלער, אַז אַ באַוועג, גלײַך ער הענגט אַזוי אין דער לופטן.

פּאַוואָליע פאַלן די שאָטנס אין גרינגן געפּלאַטער ווי פּיילעך געבלויטע שלײַערס פון די שטייניק געבײַכטע געבערג־שיפּועס, ביז וואַנען זיי בלײַבן נאַקעט רויז געליכטיקט אין געטיפטן בלענד פונעם זוניק־צעגלאַנצטן פרי־מאָרגן־בלי.

וואָס העכער די זון ווערט דערהויבן אין לויטערן הימלבלאָ, אַלץ קלענער ווערט זי און שאַרפער צעשפּיזלט מיט ווײַסן פײַערגלי און ווי אַ בליציקער דימענט אײַנגעפאַסט אין גרינלעך געררייטלטן שטראַלנרינג, וואָס פעכלט ווי אַ צעוויגט פײַערראַד מיט געציקטע בליאַסקן איבער די בלאָלעך־רויזע געבערג־קופּאָלן, און ס'דאַכט זיך, אַז גילדן־געפאַנצערטע חיילות מיט בליציקע שפּיזן זענען דאָרט בלענדיק פאַרטראַגן אין מוראַדיקן שטרײַט־געוועבל פון ווײַט־פאַרקלונגענע מלחמה־געטומלען.

דער זילבעריקער זוננעפּל ווערט גיך אויסגעוועפט און די געבערג־שיפּועס בלענדן מיט די פאַרצײַטיק־לײדיקע טעראַסע־גערטנער, רונד איבער אַנאַנד פאַרצויגענע און צירלעך שטייניק־ווײַס באַצוימטע ווי פאַרלאָזענע מערמל־טרעפּ, חלומדיק אין זיך פאַרקלערטע, וואָס פירן ערגעץ אויף צוריק, אין דער פאַרהוילנקייט פון פאַרשוועבטע געצײַטן.

אַנגעוואָרפענע שטיינער־הויפנס הויערן פאַרגראָבן אין די זאַמדן און גע־טורעמט אין דער הייך, פאַרוואַקסן מיט זײַטיק־שאַרפן שאָטנשניט אין בלאָ־ווײַסן זונבלענד. זיי זענען מוראַדיק גרויס, ווי אַרויסגעריסענע פעלדזן, עקיק געטעסעטע און שפּיציק פאַרריסענע, דאָ גלאַטיק אָפּגעריבן פון צײַטן און געוויטערס, דאָ שוואַרץ צעפרעסן פון עלטער, שטיקער צעבראָכענע דיקע זײַלן און פאַרהאַקטע פּרצופים, אַז ס'זעט אויס ווי חורבות פון צעשטערטע שטעט מיט צעשמעטערטע מזבחות און אַנגעוואַלגערטע קעפּ פון געטשן און ריזן מקדמונים. אַ פאַרבאָרגענער כּוח בליכט פון די שטיינערהויפנס, גלײַך ס'איז אין זייער טיפעניש פאַרהאַקט די לאַסט פון מעשׂים און וווּנדער פון דורות.

גרינע שלענג שלייַכן אין שמאָלן שטיינגעשפּאָלט און דער קליינער שווארצער סקאָרפּיאָן קריכט זייַטיק בייז מיט זייַנע שאַרפֿע שערנעגל, דעם גיפֿט שטעכער באַהאַלטן אין זייַן הינטערטייל.

זילבעריק געפֿלעקטע עקדישלעד לויפֿן אייַליק צעפֿעכלט מיט לאַנגע דין־פֿאַרשפּיצטע פֿיילן־שווענצלעך איבער די זוניק הייסע שטיינקאַנטן. זיי בלייַבן דאָרט זיצן אויף נידעריקע בויכלאַפּקעס, מיט צירלעך אונטערגעהויבענע קעפּלעך, פֿאַרטייַעט, אַז אַ ריר, ווי טויט, נאָר זיי לאַקערן מיט שוואַרץ גערייטלטע דימענט־אייגלעך, גלייַך זיי זעען די גאַנצע וועלט. אין דער געטיפֿטער קלאָרקייט פֿונעם זוניקן ליכטבלענד ווערט אין געהייכטן פֿלימער איבער די רויז געבלויטע יהודה־בערג זילבעריק־וויַיס צעשטראַלט אַ דערהויבענער ווענטגעביי. עס איז ווייַט אויסגעבריים אונטערן הימל, שמאָל־שאָטנדיק געלעכערט, באַהאַנגען מיט שטייניק־געשניצטע געזימסן און הויכע זייַלן. לאַנגע פּאַלמעביימער זענען געבויגן איבער די קופּערנע צעשימערטע קופּאָל־דעכער, גלייַך ס'איז דאָרט פּלוצעם אַנטפּלעקט די פּראַכטיקע שטאָט מיט אירע וויַיס־צעבליצטע מערמל־פּאַלאַצן און אין מיטן, דערהויבן ווי אַ צעפֿייַערטער באַרג, גלאַנצט דער גילדענער דאַך פֿונעם מיקדש. המונים לייַט, מיט זון געברוינטע פּנימער, ווי געשניצטע פֿון קופּער, געהילטע אין בלאָ־וויַיסע געוואַנדער, די קעפּ באַקראַנצטע מיט בלומען און זאַנגען, וואַנדלען דאָרט אין קילן שאָטן פֿון די צירלעכע מערמלזייַלן. זיי טראָגן אויף אַ אַקסל פֿולע קערב מיט צייַטיקע פּרוכטן, גרויסע הענגלען ווייַנטרויבן, אתרוג און מילגרוים, סנאָפּעס ווייץ אויף אַ אָרעם. זיי שטייַגן גרינג, ווי אין חלומדיקן געשוועב, אויף ברייטע הויך דערהויבענע ווייַסע מערמלטרעפּ, פֿאַרכאַפּט אין איידעלן פֿריידגערויש פֿון פֿייַערלעכן לויבגעזאַנג, צעוויגט אין העלן געשאַל פֿון לאַנגע זילבער־שופֿרות, פֿרום פֿאַרקלערט אין שטילן געברום פֿון פֿאַרבענקטן צימבלגעקלאַנג. האַרב פֿאַרשמעקט אין זיסן גלוסט פֿון גערייכערטע געווירצן, און ס'פֿינקלט אין געטיפֿטן פֿאַרכטגלאַנץ די גרויסע גילדענע מנורה.

אין ווייַטקייַט, אונטערן בלאָ געגעפּלטן הימלבערג, ווערן די נאַקעטע געבערג־קעפּ פֿאַרשוווּנדן אין בלייך גערייטלטן לופֿטשימער; און אין נאָענטן געשפּאָלט פֿון די אַריבערגעהאַנגענע פֿעלדזנוועגט, ווי פֿאַרשטיינערטע ברעמענבינטן פֿון שטרענגע זקנים, וואָס היטן זייער אייגן געביין, טונקלען די היילן פֿון די הייליקע קבֿרים. אינעווייניק, אין טיפֿן שאָטן־געוועב פֿון אַלטער גראָקייט, פֿלאַטערן חלומדיק צעבליטע צווייַגלעך זונליכט, גלייַך די נשמות פֿון נבֿיאים, מלאכים און גיבורים פֿלעמלען דאָרט אין פֿאַרהוילענעם אָטעם פֿון געאייביקטן לעבן.

גרינע וועלדלעך נידערן פֿון די באַפֿלאַנצטע געבערג־שיפּועס צו די טאָלן. די רויטע דעכער פֿון די געבערג־דערפֿער זענען פֿאַרבאָרגן אין דער שאָטנדיקער ביימער־געדיכטעניש ווי שוועמלעך אין גראָז. לאַנג פֿאַרצויגענער הענערגעקריי פֿלאַטערט ווי אַ רויטער שנור אין די טונקל באַגרינטע געבערג־הייכן,

און ווײַבער, אין געבלימלטע קליידער, גייען פאוואליע מיט דער שמאָלער ווײַס שטייניקער סטעזשקע פונעם ווײַטן ברונעם. זיי זענען מעוברת, מיט הייכע בײַכער אויסגעשפּיצטע און זיי טראָגן אויף די שוואַרצהאַריקע קעפּ פולע קריג וואַסער, די הענט צירלעך־זײַטיק אָנגעלענט, געשטרעקט און צעוויגט ווי אין טאַנץ. זיי גרעגערן מיט גיכע רייד, די שוואַרצע אויגן צעפינקלט און מיט בליציק־ווײַסע מײַלער ציין אין די ברייט צעשמייכלטע פּנימער. אין דער לופטן שוועבט אַ וואָלקנדל טויבן. אַלע מיט אַ מאָל טוען זיי זיך געגנידערט אַ וויג מיטן זוניקן ווײַס־צעבליצטן פליגל־געפּאַד און ווערן ווידער דערהויבן, גיך פאַרשוואומען, אין בלאָ געהייכטן הימלבלענד. מאָגערע קינדער קלעטערן אויףביימער. זיי רײַסן פון די באַבלעטערטע צווײַגן קליינע גרינע גערייטלטע יאַגדעפּרוכט. זיי שרײַען מיט האַלדזיקע קולות ווי פייגל און זיי עסן די זיס־זויערע פּרי מיט געזעטיקטן פריידגעוויםל. פון ערגעץ טראָגט זיך דער אײַזערנער געקלאַנג פון שטיינער־האַקן, וואָס פאַרזינקט נאָך טיפער די בלאָלעך צעגלאַנצטע שטילקייט אין די זוניק געליכטיקטע ווײַטקײַטן. באַרג אַרויף, מיטן שמאָלן פעלדזיק אַרויסגעהאַקטן שיפּוע־וועג, קומט אָן אַ מאַן רײַטנדיק אויפן רוקן פון אַ דאַר אייזעלע, פון פאָרנט באַלאָדן מיט צוויי גרויסע שווער אַריבערגעהאָנגענע זעק משׂא. מיט אַ האַנט האַלט זיך אָן דער מאַן פון אונטן בײַם אויסגעקראָכענעם ווײדל און זײַנע לאַנגע באָרוועסע פיס באַרירן באַלד די וועגשטיינער. פלוצעם בלײַבט דאָס אייזעלע שטיין, דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, ווי פאַרגליווערט אין שטומער עקשנות. דער מאַן טרײַבט עס מיט בייזע קוליק־זעץ אין בויך. ער שרײַט און שלעפּט עס מיט אַלע כוחות בײַם ווײדל, גלײַך ער וויל עס אונטערהייבן, נאָר דאָס אייזעלע טוט זיך נישט קיין ריר פון אָרט, ווי טויט. פאוואליע הייבט עס אויף דעם דאָרן קאָפּ, עס טוט אַ טרעסע מיט די לאַנגע אויערן און פון דער זײַטיק־פאַרקרימטער מאָרדע, מיט די דיקע ליפּן, פאַרהייבן איבער די גרויסע, קרומע ציין, ווי עפּעס אין אַ גריילעכן געלעכטער, לאָזט עס אַרויס אַ מוראדיקן ליאַרעם־געשריי, דעמפּיק אָפּגעהאַקט און שווער צעכריפּעט, מיט באַפּײַפּטע ביי־קולות ווי פון צעריסענעם אינגעווייד, געשטײַנערט אין צעגאַרטלטן געדריידל מיט צעכליפּעטער קלאָגעריי ווי אַנגעווייטיקט מיטן צער פון דער וועלט און שטילער געצווימט, מיט ביטער צעאָטעמטע זיפצן, ווי מיט באַדעכטיקטע מוסר־רייד — און עס ווערט באַלד אַנטשוויגן. דאָס אייזעלע גייט זיך שוין ווײַטער זײַן וועג פאוואליע, מיט שטיל פאַרדרימלטע טריט, די גרויסע אויגן פאַרטראַכט ווי אין עפּעס אַ האַרבן סוד און דער קאָפּ ווידער אַראָפּגעלאָזט, גלײַך ס׳איז ברוגז מיט דער ליכטיקער וועלט.

די זון הענגט העכער, קלענער און ווײַסער צעגליט אין בלייכן בלאָ געטיפטן דרום־הימל. גרין באַוואָקסענע תּבואה פעלדער, זאַמדיק פאַרוויסטע כאַפּטעפעלדער זענען מילד גענידערט און געבערגלט געשפּרייט איבער די זוניק געליכטיקטע טאָל־ווײַטקײַטן. די ווײַסע באַוווין־הײַזער פון אָנגעוואָרפענע

ישובֿים ליכטן צעפּעכלט פֿונעם טונקעלן ביימער־גרינס ווי זילבעריקע
שטיינער־הויפֿנס פֿון אַ קלאָרן וואַסער־שפּיגל. דער הייסער זונפֿלייץ האָט שוין
אין גאַנצן אויסגעטרונקען די נאַכטיק פֿאַרגאָסענע ראָסע־נעץ פֿונעם גרינעם
געוויקס. נאָר פֿאַרבאָרגן אין הויכן געפֿלאַנץ פֿינקלען נאָך דימענטענע ראָסע־
טראָפּנס. דאָס העלע קרייטעכער־גרינס איז אַזוי זאַפֿטיק געדיכט צעוואַקסן,
אַז עס האָט עפּעס אַ שטילן מערבֿיקן גערויש און אַ בלאָלעכן שאָטן־שימער
און אויפֿן האַרטן, טונקעלן בלעטערגרינס פֿון די פֿרוכט ביימער איז גע־
פֿלעקט אַ פֿעטער זונגלאַנץ, ווי מיט בוימל באַטריפֿט. אין דעם גרין
געקרייזלטן געצווייַג פֿון די קורצע פּרדס־ביימער גליט די העל־רויטע מאַ־
ראַנצן־פֿרוכט ווי גילדענע קעפּ. און דער איידעלער אתרוג שימערט מיט אַ
גרין־רויזן שאָטנהויך. איבער דעם ענג־פֿאַרפֿלאָכטענעם געפֿלאַנץ פֿון די
וויַינגערטנער לאָגערט אַ הייסער זוניקער שטראַלנשטויב, אַז די שווערע העל
געלע און טונקל־גערייטלטע טרויבן־הענגלען זענען ווי פֿאַרוועבט אין אַ
זילבעריק־צעגלאַנצטן שלייַער־געפֿלאַטער. ווי שורות שוואַרצע ליכט ביי די
וועג־ברעגעס זענען געשטרעקט אין דער הייך די שמאָל פֿאַרשפּיצטע ציפּ־
רעסן־ביימער. העל ברוינע טורטלטויבן וואָרקען אויף די לאַנגע גרין צע־
פֿעכערטע פּאַלמעביימער, אין שאָטנדיקן בלעטער־געפֿלעכט פֿון די ברייט
צעצוויַיגטע פֿייַגנביימער נעסטן די גרין־געל און רויט־געשפּרענקלטע זינג־
פֿייגל. די פּראָסטע גראָע שפּערלפֿייגל זענען צעפֿלויגן אין זונליכט מיט בלאָלעך
גערייטלט פֿליגל־שימער און זיי פּיפּסען מיט אַ ניגון אויף די דינע געל־
צעבליטע צוימען־ביימלעך, וואָס שמעקן מיט האָניק און זענען באַפֿלאַטערט
פֿון וויַיסע און רויט געפּינטלטע שמעטערלעך און מיט די לענגלעכע,
פּערלדיק־צעשימערטע וואַסער פֿליִערס. בלאָלעך־שוואַרצע שוואַלבן טראָגן
זיך צעפֿייַפֿט מיט צעוויגטן געשוועב אין וויַיס זוניקן לופֿטבלענד און די
גרויסע גרין־געפֿלעקטע וואַנדערפֿייגל, מיט רויטע קעפּטשיפּלעך, וואָס קומען
געפֿלויגן פֿונעם ירדן, פּיקן מיט קורצע שנעבל די פֿעטע גרינע ווערעם־
קריכער אין די הויכע ווערבע ביימער ביַי די ברעגעס פֿונעם ירקון־שטראָם.
די קליינע גראָע דיק־באַפֿעדערטע קייצלסאָוועס ברומען ברוגזדיק אויף דאַרע
געבויגענע פֿעלדביימער און גלאָצן פֿאַרטראַכט מיט זייערע שוואַרץ גע־
בלענדטע גרויסע, רונדע אויגן־אַפּלען. די צירלעכע, וויַיס־געשטרייַפֿטע
שטעלצפֿייגל לויפֿן צעטענצלט אויף זייערע דינע פֿיסלעך מיט צעהיפּטע
לאַנגע שווענצלעך איבער די פֿעלדער. זיי פּיקן די שוואַרצע ערדזשוקעס, די
רויטע זאַמדקלעמער און די בלייכע פֿייַלעד־גראָע גראָזשפּרינגערס. שוואַרצע
קראָען, וואָס קומען צו פֿליִען פֿון די סדום־בערג, האָבן אַ בלאָלעכן גלאַנצ־
שימער, זיי שרייַען מיט אַ קורצן לויטערן געיעגרוף און זיי כאַפּן און פֿרעסן
דעם לאַנגן, גרינעם היישעריק אין געהייכטן און גענידערטן געפֿלי.

אין זוניקן וויַיסן פֿלימער פֿונעם שטיל פֿאַרטיפֿטן טאָגבלענד בליִען די
בלומען פֿון ווילדן קוסט און געפֿלאַנץ מיט שאַרפֿן ברען פֿון העל־רויט און
טיף רויז, העל־געל און פֿיילעך טונקל־בלאָ מיט מאַט־וויַיס און פּערפּל־גלי.

שווערער פארשמעקט, ווי דאס הארט ווייסע גלעקל־געבלי פונעם אתרוג־פרוכט, און מילדער געזיסט, ווי דער געלער שטערן־געבלי פונעם פעלד־רומיאניק. צעפלעמלט צווישן כאפטעס און גראזן, דערנער און זאמדן, הינטער די שטיינערצוימען און וועגברעגעס, ווי ארויסגעשפראצט פון פארוויַעטע טריט־סימנים פון די אבות, בליט דאס קליינע פערפל־רויטע מאנבלימל, ווי א קיל פייער־בעכערל אויף זיין דינעם גילדענעם שטענגל. עס איז איידעלער פון דער בלייכער פעלדליליע און צירלעכער פון דער רויטער רויז פון שרון. די העל־גרין צעוואקסענע צירביימער מיט שמאלע דין געהעקלטע ציטער־בלעטער בליען געהייכט מיט רונדע קעפ פון רויז־רויטע בלומענבונטן, ווי זוניק צעגלאנצטע קופאלדעכער; און איבער ווענט און צוימען־געפלעכט איז ענג פארצויגן דער דארער געצוויַג פון קורצע קנאדערביימער מיט טונקל־פיילעכע בלומענקנוילן, ווי שווערע הענגלען טרויבן־פרוכט. דער דארער ריטלבוים, אן בלעטערגרינס, ליַיכט דערהויבן און זונבלענד מיט קליין געפליגלטן העל־בלאען בלימל־געבלי, ווי צעוויגט מיט לעבעדיקע פלאטער־לעך — און אין געטונקלטן בלעטערגרינס פון נידעריקע גארטן־קוסטעס זענען קיל צעפיַערט די שמאלע פערפל־רויטע גלעקלבלומען מיט געציקטע שווארצע צינגלעך, ווי פון שלענגלמיַילער. מיט בלייך־וויַיסן געקנויל, ווי א גענידערטער וויַיסער וואלקן איבער פארוויסטן פעלדגעשפרייט, בליט ווי א שיגעון, מיט ביטערלעכן גיפט־ריח דער ווילדער כאפטע־קימל, אזוי געדיכט פארוואקסן אין פלאנטער פון שטעכיקן ריטלדארן, אז ער פארצערט די ערד. די שרצים וויַיכן פון אים און די פייגל מיַידן אים אוים אין דערשראקענעם געפלי. ווי א וואלד פון גרינע מנורות מיט פארבויגענע ארעמס, וואקסט דער דיסטל־דארן אין גאנצן באדעקט מיט דריַיעקיקע, שארף שפיציקע שטע־כערס. ער איז צעבליט מיט קליינע, געלע בלומען־קעפלעך, ווערט וויַיס פארדארט, מיט טויט־בלייכן גלאנץ, ווי באשטראלט מיט לבנה ליכט. דער אלטער סאברע־דארן גרינט א גאנץ יאר אין זיַין שווערן, צעקרימטן גע־פלעכט מיט פארשטיינערטן ווארצל־געקנאדער. ער שפרייט דיקע, גרינע הענט, אנגעוואקסן איינע אויף דער אנדערער, מיט זילבעריק צעבליצטע נאדלשטעכערס און מיט קורצע, דיקע פרי־פינגער, צעבליטע מיט הארטע, טונקל־געלע בלומען קריינדלעך. גילדן־צעשימערטע בינען זשיגן פון זיי דעם קלעפיקן האניקזאפט. דער מידבר־דארן וואקסט פארווארצלט אין די זאמדן מיט גרא־גרינלעכע דינע שטענגל־צוויַיגלעך, ווי פארפלאכטענע שלענגלנעסטן, ווייך־האריק־שטעכיק, און אין גאנצן צעבליט מיט לילא־גערייטלטע שטערן־בלימלעך, ווי פארוועבט אין שאטנדיקן געגריַיזל פון באשטענדיקן בלאלעכן פייער־פלימער.

נאר דער געמיינער כאפטע־דארן באקומט א בייזן ברי אין זיַינע שארפע שטערן־שטעכערס, זיַין גרינלעכער געפלאנטער ווערט שטויביק פארדארט און דער גילדן צעפלעמלטער היצנעפל פון דער וויַיס צעגליטער דרום־זון לאגערט אימהדיק־באשווערט מיט הארבן מידבר־אטעם אויפן בלייך פארשמאכטן

פעלדגעוויקס. דאס גראז וויאנעט אין די שפיצן און דער ווילדער האבער ליינט זיך מיד, מיט געלן שטרוישימער. דיביימער פארלירן דעם קארגן שאטן און די פייגל זענען באהאלטן אין פארשטומטן גליוער פון די דאר־פארקנוילטע קוסטעס. די ערד ווערט גרא און פארטריקנט, הארט ווי געשטיין, זאמדיק גערינצלט, ווי אן אלט פנים, און צעלעכצט מיט צעקרימטן געשפאלט, ווי מיט דארשטיק צעעפנטע מיילער: וואסער, וואסער. נאר אין מיטן פון דער טונקל־אנגעפלייצטער ים־בלאקייט פלאמט א בלענדיק ווייסער קיילעד מיט זילבעריק צעוויגטע כוואליע־שפיגלעד געשפרענקלט, ווי א צעבליצטער געלעכטער אקעגן דער שפיזלדיקער, הויך צעפייערטער דרום־זון.

א געלער אויסגעמאגערטער שאקאל לויפט מיד־צעקייכט פון מיזרח קיין מעריב. זיין צויטיקע פעל איז ווי צעפלימערט מיטן פיילעד־זוניקן געשפינסט פון די שווארצע און רויטע געשטיין־אדערן אין די פעלדזיק געלעכערטע ווענט פון די סדום־בערג און זיינע גרינע אויגן זענען בלינד גענעפלט מיטן טיפן בלא־געשאטנטן טויטאטעם פונעם ים־המלח. פון זיין שמאלער וועלפי־שער מארדע הענגט ארויס א לאנגע דארשטיק רויטע צונג, ווי פארשטומט אין פחד פון זיין גריילעכן נאכט־געיאמער און דער דיק־האריקער פוקסווידל איז באהאנגען מיטן זילבעריק צעפלעמטן ברען פון די מידבר־זאמדן. דער הונגער דארט זיין אינגעוויד ווי א שטעכיקן דארן און אלע טויערן פון רחמים זענען פארשלאסן אין בלייכן הימלבראנד. די קליינע, ווייס־צעגליטע דרום־זון לויפט אים נאך איבערן געניִדערטן און געבערגלטן מידבר־געשפרייט, און זיווארפט אים אויפן קאפ שארפע גערייטלטע פייערפיילן. ערגעץ אין היציקן גליוער פון דער זאמדיק־שטייניקער וויסטעניש האט זיין פארטריקנטע נאזדרע אנגעשמעקט דעם דעמפן ריח פון לעבעדיקן אטעם. ער בלייבט שטיין אויף א נאקעט־געזילבערטן בערגל־קופאל, פארכאפט, אז א ריר, ווי אויס־געהאקט פון קופער, דעם שפיזיקן רויבערבליק פון די גרינע אויגן באגיריק פארבויערט אין נאענטן טאל־געניִדער. דארט איז געפלעקט א טונקל געווימל פון מענטשן, שווארץ פארשפיצטע געצעלטן און פיך. אין מיטן רייכערט א פייער מיטן בייסיקן ריח פון אייזלמיסט, זייטיק דערוויטערט פיטערן זיך א הירדל געלוואליקע שעפסן, ציגן, שווארצע ווי פעך, א געהארבטער קעמל און א מוילאייזל. זיי צופן שטיל, ווי פארדרימלט, דאס זאמדיקע מידבר־געוויקס, וואס האט א זאפטיקן געפלים אין די דארע שטענגל־בלעטלעך. א הויכער מאן, דער פאסטעך, געהילט אין א לאנגן, דיקן, שווארצן מאנטל, אן ארבל, דאס טונקעלע זוניק־אפגעברענטע פנים פארשלייערט מיטן ווייסן קאפטוך, באצירט מיט רויטע שנירן און מיט א לאנגן שטעקן אין זיין האנט, היט געטריי די טשערעדע, ווי חלומדיק פארקלערט אין פארטראגענע געציילטן פונעם זילבעריק־צעפלעמלטן מידבר־בלענד.

דער שאקאל טוט א גרים מיט דערווארגענעם צער. ער קערט זיך אום און ער נעמט ווייטער לויפן, איינזאם און ווי פארלוירן פון דער וועלט, אונטערן בלייד־געבלויטן הימלבערג פונעם צעווינטן מידבר־גלי, ביז ער קומט אן אין

געקילטן ים־אָטעם פֿונעם דרום־מערבֿדיקן ווינטערבלאָז, מיטן ברעג פֿון אַ
גילדן צעשימערטן ווײַט־געגנידערטן גערשטן־פֿעלד.

יונגע לײַט, זוניק־געברענטע, אין קורצע בלאָע הייזלעך און ווײַסע דינע
לײַבלעך, מיט ברייטע שטרויהיט אויף די קעפּ, קאָסען די תּבֿואה און זאַמלען
אײַן די סנאָפּעס אויף וואָגנס מיט געשפּאַנטע מוילאייזלען. ווײַטער איז
פֿאַרצויגן אַ זאַמדיקער וועג צווישן געשאָטנטע ביימער־שורות. עס הייבט זיך
אויף אַ געביל פֿון הינט, אַ געליאַרעם פֿון עופֿות און קולות פֿון קינדער.
שוואַרץ־ווײַס געפֿלעקטע רינדער מיט גרויסע פֿולע אייטערס, שווער אַראָפּ־
געהאַנגענע צווישן די פֿיס, פּאַשען זיך אין הויכן געדיכטן הייפֿעלד ווי פֿאַר־
טרונקען אין אַ גרינעם טײַך.

דער שאַקאַל מײַדט אויס דעם ישובֿ מיט די ווײַסע ווױנהײַזער און ער
לויפֿט זײַטיק פֿון אַ שמאָל וואַסער שטראָמל, פֿאַרבאָרגן צווישן גרינע
קוסטעס. ער גענעענט באַדעכטיק מיטן גראָזיקן ערדאָפּשיט צום וואַסער
און ער שלײַכט מיט יאַמערדיק־פֿאַרדישעטן אָטעם־געכריפּ פֿון שרעק און
גלוסט אין געדיכטן גרינס, ביז וואַנען ער געפֿינט אַ געזיכערטן ברעגאָרט
און ער טרינקט לאַנג מיט דער צונג די קילע נעץ, אַזש ס'ווערט אים פֿול
דער אײַנגעפֿאַלענער בויך און די אויגן ווערן ווידער געשאַרפֿט מיט גרינעם
מערדער־גלאַנץ פֿון זײַן זיידן, דעם וואָלף. דערנאָך נעמט ער זיך גנבֿענען,
שטיל, אָן אָטעם, איבערן זאַמדיקן דאָרפֿוועג און מיט דער חכמה פֿון זײַן
אַנדערן זיידן, דעם פֿוקס, פֿאַרווישט ער מיטן דיק־האָריקן וויידל, פֿון אונטן,
די טריט־סימנים פֿון זײַנע לאַפּעס. ער פֿאַרבאָרגט זיך אין נאָענטן זאַמדגרוב
פֿאַרקנוילט אין קילן שאָטן און לאַקערט אויף נאַכטרויב.

אַ באָרדיקער ייִד פֿירט דעם אַקער, געשפּאַנט צו אַ מוילאייזל, איבער אַ ווײַט
שטיק פֿעלד אין נאָענטן טאָל און זײַן זון גייט נאָך און וואַרפֿט די זריעה.
פֿייגל שוועבן איבער זייערע קעפּ, לאָזן זיך אַלע מאָל אַראָפּ אויף די פֿריש־
צעגראָבענע גרודעס און פּיקן מיט די שנאָבלס ערדווערעם און שרצים. די
לײַט זענען באָרוועס, אין צעריסענע פּלודערן, און זיי זענען באַוואָפֿנט מיט
געווער, אָנגעגורט אויף די פּלייצעס. זיי רײדן עבֿרית מיט אַ האָלדזיק־
פֿאַרשלונגענעם ניגון. אויף זייערע געברוינטע פּנימער ליגט דער אָפּשײַן פֿון
דער גערייטלט־צעגראָבענער ערד, וואָס שפּראָצט שוין מיט גרינס אונטער
זייערע פֿוסטריט. זיי נעמען אַרום מיטן בליק דאָס ווײַטע שטיק צעאַקערט
פֿעלד פֿון דער שווערער טאָג־מי, און די שוואַרצע אויגן זענען באַגלאַנצט
מיט דער הימלישער פֿרייד פֿונעם אַרבעטייל. די ערד איז טרוקן, זאַמדיק
צעברעקלט, נאָר אָנגעזאַפּט מיט אַ פֿרישן אָטעם, ווי מיט דער קילער פֿײַכט־
קייט פֿון די ווינטער־רעגנס, פֿאַרקנאָטן אין איר טיפֿעניש. זי איז געבענטשט
מיט אַ גאַנץ יאָריקער פֿרוכטבאַרקייט פֿון זאַפֿטיק צעוואַקסענעם קרייטעכצער־
גרינס און מיט דער שפֿע פֿון גילדן־צעכוואַליעטע תּבֿואה־פֿעלדער. די פֿרי־
ביימער הייבן שוין אָן צו בליִען, נאָך איידער די פֿאַראיאָריק געצײַטיקטע
פֿרוכט איז פֿון זיי אַראָפּגענומען. אין איטלעכן ערדקרישל פֿינקלט עפּעס אין

דער זון, ווי אַ רויטער קערן, גלײַך די ערד איז באַגלאַנצט מיט די פֿאַר־באַקענע בלוטטראָפּנס פֿון אירע קינדער, געפֿאַלענע אין די שטרײַטן מיטן שׂונא.

אַקעגן איבער, אויף שטייניקן בערגל־שיפּוע שטייט אַ ייִנגל מיט אַ ריטל אין האַנט און ער היט דרײַ ווײַסע ציגן מיט דיקע מילך־אייטערס. זיי קלעטערן איבערן אַרויסגעשפּיצטן געשטיין, היפּן איבער זאַמד־גריבלעך און צופּן אײַפֿעריק די מאָגערע גראָזן און שטויביקע כאַפּטע־בלעטער מיט ווייכע חנעוור־דיקע מיידל־לעפּצן. אַ שוואַרצער באָק מיט אַ לאַנג בערדל שטייט זײַטיק אויפֿן העכסטן שטיינקאַנט, דעם געהאָרנטן שמאָלן קאָפּ אויפֿגעהויבן און שאַרף באַגילדט פֿון דער גרויסער, פֿיילעד־רויז צעפֿלעמלטער מערבֿ־זון וואָס איז שוין טיף־גענידערט; אויפֿן ייִנגלס געטונקלט פּנים שײַנט אַ מילד פֿאַרקלערטער שמייכל ווי דער מזלדיקער שטערן פֿון דער פֿרײַער אייגנקייט.

אין בלאָלעך־געבלאַסטער פֿעלד־ווײַטקייט איז געבויגן אַ לאַנגער, נאַקעטער פֿאַלמעבוים. די צווײַגן־פֿעכערס געשפּרייט ווי הענט אַרויף און אַראָפּ, גלײַך ער איז דער היטער פֿונעם שטילן וועלטפֿריד און אַ ברייט צעקנאָדערטער פֿײַגנבוים טונקלט שוין נידעריק, מיט טיפֿן שאָטן־שלײַער. די פֿייגל שווײַגן פֿאַרבאָרגן אין שוואַרצלעכן ביימער־געצווײַג און דאָס גרינע ערדגעוויקס קילט מיט גראָ־בלאָלעכן דרימל. מענטשן און פֿיך, פּאַוואָליע צעוויגט, גייען אַ היים פֿון די פֿעלדער.

גיך פֿאַרגייט די זון, ווי אַ גילדן צעפֿײַערטער קאָפּ אין רויטפֿלאַמיקן ים־ברעג. און אַ האַלבער מערבֿ־הימל איז פֿאַרשיט מיט גרינלעך געלן אַש־געשימער, און ס׳דעמערט מיט חלומדיקן געברום פֿון דער נאַכט־סאָווע. דער בלאָ־צעגלאַנצטער אונטשטערן גייט אויף אין געבויגענעם רוקן פֿונעם ווײַס־בליכן לבֿנה־האָרן און ער פֿאַרגייט באַלד אין געטונקלטן זילבער־דעמער פֿון די גראָ־דערהויבענע געבערג־שאָטנס, ווי שווערע פֿליגל אונטערן נאַכטיק בלאָ־געטיפֿטן הימלגעוועלב און ס׳הייבן אָן גרינלעך קלאָר פֿינקלען די ערשטע שטערן פֿון די מזלות.

אַ וואָרט
פונעם פאַרלאַג

עס איז פֿאַר מיר אַ גרויסע זכיה אַרויסצוגעבן אַ בוך געקליבענע דערציילונגען פֿון א. מ. פֿוקס, מיט וועמען איך האָב געאַרבעט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה אין ווין אין דער טעגלעכער ייִדישער צײַטונג „מאָרגן־פּאָסט", אונטער דער רעדאַקציע פֿון משה גראָס־צימערמאַן.

¶ שוין דעמאָלט האָב איך געפֿילט בחוש ממש פֿוקסעס טאַלאַנט און, אַז ער וועט ווערן אַ זײַל אין דער ייִדישער ליטעראַטור. זײַנע שריט אַלס קינסטלער האָב איך דער־קענט אין די דערציילונגען וואָס ער האָט דעמאָלט געדרוקט אין דער ייִדישער פּרעסע.

¶ אין יאָר 1918, ווען עס האָט זיך געשאַפֿן אין ווין דער פֿאַרלאַג „דער קוואַל", איז א. מ. פֿוקס געווען איינער פֿון די הויפּט מיטאַרבעטער אין דעם ליטעראַרישן זשורנאַל „ק ר י ט י ק", און איז אַזויערנאָך באַרימט געוואָרן אין דער ייִדישער ליטעראַרישער וועלט.

¶ צײַט, יאָרן זענען געלאָפֿן — א. מ. פֿוקס איז אויסגע־וואָקסן און אַנערקענט געוואָרן און די בעסטע ייִדישע קריטיקערס האָבן אין פֿאַרלויף פֿון יאָרן געשריבן דאָס בעסטע און דערהויבנסטע וועגן זײַן טאַלאַנט און זײַן מײַסטערשאַפֿט.

¶ ווען איך בין געווען לעצטנס אין ישׂראל האָב איך פֿאָרגעלייגט א. מ. פֿוקסן אַרויסצוגעבן אַ בוך דערציילונגען אין פֿאַרלאַג „דער קוואַל". ער האָט דעם פֿאָרשלאַג אָנגע־נומען און דער דיכטער מלך ראַוויטש האָט צוזאַמענגע־שטעלט דאָס בוך וואָס מיר טראָגן איצט אונטער דעם

ייִדיש־לייענער. דער פֿאַרלאַג דריקט אים אויס זײַן וואַרעמסטן דאַנק.

¶ אַרויסגעבנדיק דאָס דאָזיקע בוך, די געזאַמלטע און געקליבענע דערציילונגען פֿון א. מ. פֿוקס, „די נאַכט און דער טאָג", דערפֿילן מיר א חובֿ לגבי דער ייִדישער ליטעראַטור.

¶ שוין איבער דרײַסיק יאָר ווי אָט דער אייגנאַרטיקער, קראַפֿטפֿולער, געדיכט־מאָלערישער סימבאָלישער רעאַליסט האָט נישט אַרויסגעגעבן אין ייִדיש זײַנע דערציילונגען אין בוכפֿאָרם.

¶ אין דער געשיכטע און דעם גאַנג פֿון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַטור האָט א. מ. פֿוקס זײַן אייגן אָרט, אַנערקענט דורך אונדזערע בעסטע קריטיקערס. עטלעכע ביכער פֿון א. מ. פֿוקס זענען דערשינען אין העברעיִש און זענען ווי געהעריק אָפּגעשאַצט געוואָרן. די העלדן פֿון אונדזער דערציילער זענען פּשוטדיקע ייִדן, אָבער אין זייער פּשטות טראָגן זיי די אייביקע גײַסטיקע גבֿורה פֿון ייִדישן פֿאָלק קעגן דעם גאַנצן רשעות פֿון דער וועלט. אַזוי דאַרף אויך געלייענט און פֿאַרשטאַנען ווערן דאָס איצטיקע בוך, וואָס גייט דורך „די נאַכט" פֿון ביטערן גלות און פֿאַרענדיקט זיך מיט אַ ליכטיקן האָפֿנונגס־שטראַל; „דער טאָג" פֿון מדינת ישׂראל גייט אויף . . .

¶ עס איז גוט צו האָבן זײַנס אַ רײַפֿע, גרויסע זאַמלונג דערציילונגען אין באַנײַטן פֿאַרלאַג „דער קוואַל" אין ניו יאָרק.

¶ נצח ייִדישע ליטעראַטור. . . .

ישׂראל לאָנדאָן

ניו יאָרק, אַפּריל 1961

מיט דעם קולטורעלן אַחריות׳דיקן צוגאַנג צו זײַנע אויס־גאַבעס שטרעבט דער פֿאַרלאַג „דער קוואַל״ צו שאַפֿן אַ קולטור־באַוועגונג אַרום דעם יידישן בוך מיטן ציל צו הייבן דאָס חשיבֿות פֿון יידישער שאַפֿונג און פֿון דער יידישער ליטעראַטור.

די ביכער פֿון פֿאַרלאַג „דער קוואַל״ צייכענען זיך אויס מיט זייער אינהאַלט, שיינקייט פֿון דרוק, פּינקטלעכקייט, און מיט זייער פּראַכט.

ביז איצט דערשינען

יצחק באַשעוויס
מײַן טאַטנ׳ס בית דין שטוב

זלמן שניאור
דער ממזר

ש. י. עגנון
אַ פּשוט׳ע מעשׂה

יידיש אליעזר רובינשטיין — צייכענונגען יאָסל בערגנער

שטריכן אהרן צייטלין — עגנונ׳ס שאַפֿן אין יידיש דבֿ סדן

ערנעסט העמינגוועי
דער אַלטער און דער ים

יידיש מאיר שטיקער — צייכענונגען לעאָנאַרד באַסקין

ה. לייוויק
לידער צום אייבּיקן

פּאָרטרעט און אילוסטראַציעס בען

יעקבֿ פּאַט
שמועסן מיט שרײַבער אין ישׂראל

אַבֿרהם סוצקעווער
גײַסטיקע ערד
13 אָריגינעלע האָלצשניטן פֿון דעם פּאַריזער קינסטלער א. קאָלניק

א. מ. פֿוקס
די נאַכט און דער טאָג

עס װעלן דערשײַנען

יצחק באַשעוויס

יעקבֿ גלאַטשטיין

משה גראָס־צימערמאַן

מענדל זינגער

חיים הזז

ד״ר שמואל מאַרגאָשעס

פֿראַנץ קאַפֿקאַ

אַ. ראובֿני

מלך ראַוויטש

אַבֿרהם שלאָנסקי

א״אַ

I. LONDON, *Publisher*
228 EAST 45TH STREET NEW YORK 17, N. Y.

געזעצט און געדרוקט ביי
מאַרסטין פּרעס, אינק',
228 איסט 45 סט', ניו-יאָרק
אייגנטימער: י. לאַנדאָן

436